საქართველოს ინგუშოლოგიური კორპუსი

ИНГУШЕВЕДЧЕСКИЙ КОРПУС ГРУЗИИ

III

საქართველოს პერიოდული ბეჭდური გამოცემების ნარატივები ინგუშებისა და ინგუშეთის შესახებ (1846-1990 წწ.)

НАРРАТИВЫ ПЕРИОДИЧЕСКИХ ПЕЧАТНЫХ ИЗДАНИЙ ГРУЗИИ ОБ ИНГУШЕТИИ И ИНГУШАХ (1846-1990 ГГ.)

თბილისი / Тбилиси
2026

პროექტი განხორციელდა თბილისის ინგუშური კულტურის ცენტრის მიერ შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით (CS-I-24-060)
Проект осуществлен Ингушским Культурным Центром г. Тбилиси при поддержке Национального Научного Фонда Грузии имени Шота Руставели (CS-I-24-060)
This work was implemented by the Ingushian Culture Center of Tbilisi with the support of the Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (CS-I-24-060)

პროექტის სამეცნიერო ხელმძღვანელი:
ხვთისო მამისიმედიშვილი

Научный руководитель проекта:
ХВТИСО МАМИСИМЕДИШВИЛИ

პროექტის ავტორი და კოორდინატორი:
მარიამ ბეჟიტაშვილი

Автор и координатор проекта:
МАРИАМ БЕЖИТАШВИЛИ

მთავარი რედაქტორი:
ხვთისო მამისიმედიშვილი

Главный редактор:
ХВТИСО МАМИСИМЕДИШВИЛИ

სარედაქციო კოლეგია:
ხამარზ კოსტოი, მარიამ ბეჟიტაშვილი, ბეჟან ხორავა, ქეთევან ხუციშვილი

Редакционная коллегия:
ХАМАРЗ КОСТОЙ, МАРИАМ БЕЖИТАШВИЛИ, БЕЖАН ХОРАВА, КЕТЕВАН ХУЦИШВИЛИ

თარგმანი:
ნათია ამირეჯიბი

Перевод:
НАТИА АМИРЭДЖИБИ

დიზაინი და დაკაბადონება:
დათო მოსიაშვილი

Дизайн и подготовка книги:
ДАТО МОСИАШВИЛИ

აკრძალულია აქ მოყვანილი მასალების გადაბეჭდვა, გამრავლება ან გავრცელება კომერციული მიზნით, პროექტის ავტორის ნებართვის გარეშე

Запрещается перепечатывать, воспроизводить или распространять содержащиеся здесь материалы в коммерческих целях без разрешения автора проекта

© თბილისის ინგუშური კულტურის ცენტრი
© რუსთაველის ფონდი
© გამომცემლობა „ფავორიტი“

Ингушский Культурный Центр г. Тбилиси
Фонд Руставели
Издательство Favorite

ISBN 978-9941-8-8353-8 (ყველა ტომის)
ISBN 978-9941-8-8458-0 (მესამე ტომის)

წინასიტყვაობა

ბეჭდური მედიის როლი ისტორიის რეპრეზენტაციის პროცესში საყოველთაოდ აღიარებულია. პერიოდული გამოცემები ხშირად გადამწყვეტ წყაროს წარმოადგენს არა მხოლოდ კონკრეტული ისტორიული ფაქტის, არამედ მისი აღქმის, ინტერპრეტაციისა და კონტექსტის შესწავლისათვის. მედიის კვლევა მნიშვნელოვანია როგორც სახელმწიფო პოლიტიკის, ისე საზოგადოებრივი პერცეფციების ანალიზის თვალსაზრისით.

პირველ რიგში, მედია-ნარატივები არ არის ნეიტრალური საინფორმაციო წყაროები; ისინი წარმოადგენენ ძალაუფლებრივ პრაქტიკებთან დაკავშირებულ დისკურსულ კონსტრუქციებს, რომლებიც განსაზღვრავენ, რა ხდება ხილული სივრცეში და რა – მარგინალიზებული ან დავიწყებული. შესაბამისად, ისტორიული მოვლენების მედია-რეპრეზენტაციის ანალიზი საშუალებას გვაძლევს დავაკვირდეთ, როგორ ყალიბდებოდა, ტრანსფორმირდებოდა ან გადაიფარებოდა ისტორიული ცოდნა სხვადასხვა ეპოქაში.

მეორე მხრივ, საგაზეთო კორესპონდენციები და სტატიები მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა საზოგადოების ინფორმაციული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებასა და საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებაში. თუ მანამდე ისტორიული ცოდნა ძირითადად ბიუროკრატიული ენით შედგენილ ოფიციალურ დოკუმენტებსა და სპეციალიზებულ ისტორიოგრაფიულ ტექსტებში კონსტრუირდებოდა, ბეჭდური მედიის განვითარებამ იგი უფრო ფართო საზოგადოებრივ სივრცეში გადაიტანა. გაზეთებმა და ჟურნალებმა შექმნა საერთო საინფორმაციო ველი, სადაც ისტორიული თემები ყოველდღიური ენობრივი პრაქტიკის ნაწილი გახდა.

მედიის ამ მნიშვნელობიდან გამომდინარე, „საქართველოს ინგუშოლოგიური კორპუსის“ პროექტის ფარგლებში თავიდანვე განისაზღვრა საქართველოს პერიოდულ გამოცემებში გამოქვეყნებული, ინგუშეთსა და ინგუშებთან დაკავშირებული მასალების თავმოყრა და პუბლიკაცია. აქ მოიაზრებოდა საქართველოში გამოცემული ქართული და რუსულენოვანი ჟურნალ-გაზეთების კორესპონდენციები და ანალიტიკური სტატიები, რომლებიც ასახავდა ინგუშებთან დაკავშირებულ აქტუალურ მოვლენებს, საზოგადოებრივ პროცესებსა და ისტორიულ გარემოებებს.

როგორც მოსალოდნელი იყო, ქართველებისა და ინგუშების მჭიდრო სამეზობლო და ისტორიული ურთიერთობები ბუნებრივად აისახა როგორც სახელისუფლებო, ისე ქართულ ეროვნულ პრესაში. კვლევის შედეგად გამოვლენილი პუბლიკაციები ქრონოლოგიურად XIX საუკუნის 40-იანი წლებიდან იწყება, ხოლო ზედა ზღვარი, კორპუსის კონცეფციის შესაბამისად, XX საუკუნის 90-იან წლებამდე განისაზღვრა. ამგვარად, წარმოდგენილია თითქმის საუკუნენახევრიანი პერიოდი, რომელიც მოიცავს რუსეთის იმპერიის კოლონიური მმართველობის ეპოქას, 1918-1921 წლების დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრივი მმართველობის ხანას და საბჭოთა პერიოდს. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ადრეული ეტაპი, როდესაც ბეჭდური მედია ინფორმაციის გავრცელების პრაქტიკულად უალტერნატივო საშუალება იყო.

რუსეთის იმპერიის მმართველობის პერიოდში საქართველო წარმოადგენდა კავკასიის სამეფისნაცვლოს ადმინისტრაციულ ცენტრს, ხოლო თბილისი – საგაზეთო სივრცის ერთ-ერთ მთავარ კერას. ბეჭდური მედიის ისტორია რეგიონში სწორედ თბილისში, 1819 წლის 21 მარტს დაიწყო.

საყურადღებოა, რომ XIX–XX საუკუნეებში საქართველოს ბეჭდური მედია ცენზურულ რეგულაციებს ექვემდებარებოდა. ქართული პრესის ცენზურის ისტორიის დასაწყისად 1837 წელი მიიჩნევა. 1874-1918 წლებში ბეჭდვით საქმიანობას აკონტროლებდა კავკასიის ცენზურის კომიტეტი (მოგვიანებით – კავკასიის ბეჭდვითი საქმის კომიტეტი) და თბილისის ტიპოგრაფიების ინსპექტორი. მედია მნიშვნელოვან იდეოლოგიურ ინსტრუმენტად იქცა, რომელიც იმპერიული ნარატივების გავრცელებას ემსახურებოდა. მიუხედავად ამისა, ქართული პრესა მაინც ქმნიდა კომუნიკაციურ

სივრცეს, სადაც ეროვნული და რეგიონული საკითხები საჯარო განხილვის საგნად იქცა.

ინგუშეთის ისტორიისა და ინგუშური იდენტობის მარკერების – ეთნონიმიის, ტერიტორიის, ენისა და რელიგიის – რეპრეზენტაცია სწორედ ამ დისკურსულ სივრცეში იძენს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას. ამავე დროს, მედიამასალების გამოყენება მოითხოვს მათი შექმნის პოლიტიკური და ისტორიული კონტექსტის კრიტიკულ გააზრებას.

ინგუშთა ეროვნული იდენტობის, ეთნოკულტურისა და ქართულ-ინგუშური ურთიერთობების შესახებ მასალა გამოვლინდა ქართულენოვან გაზეთებში: „დროება“, „ივერია“, „ცნობის ფურცელი“, „მეგობარი“, „ისარი“, „მიწა“, „საქმე“, „ერთობა“, „საქართველოს რესპუბლიკა“, „კომუნისტი“, „საქართველოს კომუნისტი“, „სოციალ-დემოკრატი“, „ლიტერატურული საქართველო“, „მებრძოლი საქართველო“, „თავისუფალი საქართველო“ და ჟურნალში „მწყემსი“. მნიშვნელოვანი რაოდენობის პუბლიკაციები მოვიძიეთ საქართველოში გამოცემულ რუსულენოვან სახელისუფლებო ბეჭდურ გამოცემებში, როგორებიცაა „კავკაზი“, „ვოლნი გორეცი“ და „ზარია ვოსტოკა“.

ტომის მომზადება ერთ წელზე მეტხანს გაგრძელდა და მოიცავდა მასალების იდენტიფიცირებას, შერჩევას, გაციფრებას, რედაქტირებას, თარგმნას, თემატურ და ქრონოლოგიურ სტრუქტურირებას, რუბრიკებისა და სათაურების ფორმირებას. მასალები გაანალიზდა თვისებრივი კონტენტანალიზის მეთოდით, რის საფუძველზეც ჩამოყალიბდა თემატური ბლოკები და კონცეპტუალური სტრუქტურა. ანალიტიკურ სტილში იქნა დასათაურებული როგორც რუბრიკები, ასევე ცალკეული სტატიები. რადგან სტატიები ამა თუ იმ გაზეთიდან ხშირად ნეიტრალური და ტრივიალური სათაურებით იყო წარმოდგენილი (მაგალითად; ახალი ამბები, საშინაო უწყებანი, ადგილობრივი ამბები, კორესპონდენცია, არაოფიციალური ქრონიკა და სხვ.).

„კავკაზისა“ და „ვოლნი გორეცის“ მასალები ინგუშეთის ისტორიის მკვლევართა ყურადღების ცენტრში ადრეც მოქცეულა, მაგრამ კომპლექსური და სტრუქტურირებული სახით მათი გამოცემა ჩვენამდე არ განხორციელებულა. ამ ბლოკის პუბლიკაციების იდენტიფიცირებასა და საგამოცემოდ მომზადებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა პროექტის მონაწილემ, ინგუშმა მკვლევარმა ხამარზ კოსტოიმ. აღსანიშნავია, რომ ეს მასალები ქართულ ენაზე პირველად სწორედ წინამდებარე გამოცემის ფარგლებში გახდა ხელმისაწვდომი.

რაც შეეხება ქართულ პერიოდიკას, მიუხედავად იმისა, რომ სპეციალურ ლიტერატურაში არსებობს ქართული ბეჭდური მედიის, როგორც ისტორიული წყაროს, მოხმობის მრავალმხრივი გამოცდილება, ინგუშური იდენტობისა და ქართულ-ინგუშური ურთიერთობების სისტემური კვლევა ბეჭდური მედიის საფუძველზე აქამდე არ განხორციელებულა. წარმოდგენილი ტომი ამ მხრივ ახალ კვლევით მიმართულებას აყალიბებს. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რომ ქართულენოვანი მედია-მასალები რუსული თარგმანის მეშვეობით უკვე ხელმისაწვდომი გახდება ინგუში და სხვა ეროვნების მკვლევართათვისაც.

საგაზეთო პუბლიკაციების გარდა, კორპუსის წინამდებარე ტომი, ისევე, როგორც პირველი და მეორე ტომები, აღჭურვილია წინასიტყვაობით, კვლვითი-ანალიტიკური სტატიით, ბიბლიოგრაფიით, გეოგრაფიულ სახელთა საძიებლებით და სარჩევით, რაც უზრუნველყოფს ტომის სტრუქტურულ მთლიანობასა და გამოყენების სიმარტივეს.

კვლევით-ანალიტიკურ სტატიაში „ინგუშეთი საქართველოს ბეჭდური მედიის რეპრეზენტაციით“ წარმოდგენილია ტომში შეტანილ პერიოდულ გამოცემათა ნარატივების დისკურსული ანალიზი. იგი ეფუძნება სარედაქციო პოლიტიკის თავისებურებების, იდეოლოგიური კონტექსტის, საზოგადოებრივი პერცეფციებისა და კოლექტიური მეხსიერების ფორმირების პროცესებზე დაკვირვებას. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა იმას, თუ როგორ იცვლებოდა ინგუშებისა და ინგუშეთის რეპრეზენტაციის ფორმები სხვადასხვა პოლიტი-

კურ ეპოქაში, როგორ ყალიბდებოდა ეთნიკური იდენტობის მარკერები მედია-დისკურსში და რა გავლენას ახდენდა ეს საზოგადოებრივ აღქმებზე. ამავე სტატიაში შეფასებულია ტომში თავმოყრილი მასალების, როგორც ისტორიული წყაროს, სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანის მნიშვნელობა.

ტომის მომზადების პროცესში მნიშვნელოვანი რესურსი აღმოჩნდა სსიპ ილია ჭავჭავაძის სახელობის საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის ციფრულ ბიბლიოთეკა „ივერიელში“ დაცული პერიოდული გამოცემების ფონდი. ელექტრონულ პლატფორმაზე ხელმისაწვდომმა მასალებმა შესაძლებელი გახადა გამოცემათა სისტემური მოძიება გამოცემის თარიღის, ქრონოლოგიური ჩარჩოსა და თემატური საკვანძო სიტყვების მიხედვით. აღნიშნულმა ციფრულმა ინფრასტრუქტურამ მნიშვნელოვნად გაამარტივა კვლევითი პროცესი და უზრუნველყო მასალების ოპერატიული იდენტიფიცირება. ამასთანავე, რიგი გამოცემები, რომლებიც პროექტზე მუშაობის პერიოდში ჯერ არ იყო გაციფრებული, ადგილზე – ეროვნული ბიბლიოთეკის ქართველოლოგიისა და პერიოდულ გამოცემათა დარბაზებში – დამუშავდა. პუბლიკაციების მოძიებასა და გაციფრებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა პროექტის მონაწილემ, ეროვნული ბიბლიოთეკის თანამშრომელმა ქეთევან ხუციშვილმა.

კვლევითი და ანალიტიკური სამუშაოები – მათ შორის მასალების თემატური და ქრონოლოგიური სისტემატიზაცია, რუბრიკების კონცეპტუალური ჩამოყალიბება და დასათაურება, წინასიტყვაობისა და კვლევით-ანალიტიკური სტატიის მომზადება – განხორციელდა მარიამ ბეჟიტაშვილის მიერ. ბიბლიოგრაფიისა და საძიებლების შედგენა, აგრეთვე ტომის სამეცნიერო რედაქტირება, შესრულდა პროექტის სამეცნიერო ხელმძღვანელის, ხვთისო მამისიმედიშვილის მიერ. პასუხისმგებლობათა ამგვარმა განაწილებამ უზრუნველყო გამოცემის სტრუქტურული თანმიმდევრულობა და მეთოდოლოგიური სიზუსტე.

აღსანიშნავია, რომ კვლევის მასშტაბიდან და გეგმა-გრაფიკიდან გამომდინარე, საგამოცემოდ მომზადდა გამოვლენილი მასალების არა სრული ერთობლიობა, არამედ შერჩეული ნაწილი. შერჩევის პროცესში გათვალისწინებული იყო პუბლიკაციების თემატური რელევანტობა, ინფორმაციული სიღრმე, წყაროს უნიკალურობა და განმეორებადობის ხარისხი. გარკვეული მასალები გამორიცხულ იქნა ინფორმაციული დუბლირების ან ნაკლები თემატური მნიშვნელობის გამო. მიუხედავად ამისა, წარმოდგენილი მასალების მოცულობა და მრავალფეროვნება საკმარის საფუძველს იძლევა ვივარაუდოთ, რომ ტომში ჩამოყალიბებული ნარატიული და კონცეპტუალური ხაზი რეპრეზენტატიულია და დამატებითი პუბლიკაციების ჩართვა არსებითად არ შეცვლიდა მის ძირითად შინაარსობრივ მიმართულებას. სხვადასხვა ტიპის წყაროების – ოფიციალური განკარგულებების, კორესპონდენციების, მიმოხილვითი მასალებისა და ანალიტიკური სტატიების – ინტეგრაციამ შესაძლებელი გახადა ნარატივების მრავალგანზომილებიანი წარმოდგენა და კვლევის შიდა ლიმიტაციების მაქსიმალური კომპენსირება.

რაც შეეხება კვლევის ეთიკურ სტანდარტებს, სანდოობასა და ვალიდურობას, ტომში შეტანილი თითოეული პუბლიკაცია სრულად არის დამოწმებული შესაბამისი პერიოდული გამოცემის დასახელებით, გამოქვეყნების თარიღითა და ნომრით. ციტირების ამგვარი სიზუსტე უზრუნველყოფს გამოყენებული მასალების გამჭვირვალობას, მათ გადამოწმებადობასა და შემდგომი კვლევითი გამოყენების შესაძლებლობას. აღნიშნული პრინციპი ემყარება აკადემიური პასუხისმგებლობისა და წყაროსადმი პატივისცემის ფუნდამენტურ მოთხოვნებს, რაც გამოცემას სამეცნიერო სანდოობასა და მეთოდოლოგიურ გამართულობას ანიჭებს.

მარიამ ბეჟიტაშვილი
თბილისის ინგუშური კულტურის
ცენტრის დირექტორი

ПРЕДИСЛОВИЕ

Роль печатных средств массовой информации в процессе репрезентации истории общепризнана. Периодические издания нередко выступают ключевым источником не только для изучения конкретных исторических фактов, но и для анализа их восприятия, интерпретации и контекстуализации. Исследование медиа представляет значимость как с точки зрения анализа государственной политики, так и в аспекте изучения общественных перцепций.

Прежде всего, медийные нарративы не являются нейтральными информационными источниками; они представляют собой дискурсивные конструкции, сопряжённые с практиками власти, которые определяют, что становится видимым в публичном пространстве, а что – маргинализируется или предаётся забвению. Соответственно, анализ медийной репрезентации исторических событий позволяет проследить, каким образом историческое знание формировалось, трансформировалось или вытеснялось в различные эпохи.

С другой стороны, газетные корреспонденции и статьи играли важную роль в удовлетворении информационных потребностей общества и формировании общественного мнения. Если ранее историческое знание конструировалось преимущественно в официальных документах и специализированных историографических трудах, составленных бюрократическим языком, то развитие печатной прессы перенесло его в более широкое общественное пространство. Газеты и журналы создали общее информационное поле, в котором историческая проблематика стала частью повседневной языковой практики.

Исходя из указанной значимости медиа, в рамках проекта «Ингушеведческий корпус Грузии» изначально была поставлена задача выявления, систематизации и публикации материалов, посвящённых Ингушетии и ингушам, опубликованных в периодических изданиях Грузии. Речь идёт о корреспонденциях и аналитических статьях в грузино- и русскоязычных журналах и газетах, отражавших актуальные события, общественные процессы и исторические обстоятельства, связанные с ингушами.

Как и следовало ожидать, тесное соседство и исторические связи грузин и ингушей нашли отражение как в официальной, так и в национальной грузинской прессе. Выявленные в ходе исследования публикации хронологически охватывают период с 1840-х годов XIX века, тогда как верхняя граница, в соответствии с концепцией корпуса, определена до начала 1990-х гг. XX века. Таким образом, представлен почти полуторавековой временной отрезок, включающий эпоху колониального управления Российской империи, период независимых государственных образований 1918-1921 годов и советский этап. Особое значение имеет ранний период, когда печатная пресса фактически являлась безальтернативным средством распространения информации.

В период управления Российской империи Грузия представляла собой административный центр Кавказского наместничества, а Тбилиси – один из ключевых центров газетного пространства. История печатной прессы в регионе начинается 21 марта 1819 года именно в Тбилиси.

Следует отметить, что в XIX-XX веках печатная пресса Грузии функционировала в условиях цензурного регулирования. Началом истории цензуры грузинской печати принято считать 1837 год. В 1874-1918 годах издательская деятельность контролировалась Кавказским цензурным комитетом (позднее – Кавказским комитетом по делам печати) и инспектором тбилисских типографий. Медиа стали важным идеологическим инструментом распространения имперских нар-

ративов. Вместе с тем грузинская пресса формировала коммуникативное пространство, в котором национальные и региональные вопросы становились предметом публичного обсуждения.

Репрезентация истории Ингушетии и маркеров ингушской идентичности – этнонимии, территории, языка и религии – приобретает особую значимость именно в этом дискурсивном пространстве. В то же время использование медийных материалов требует их критического осмысления с учётом политического и исторического контекста их создания.

Материалы, касающиеся национальной идентичности ингушей, их этнокультуры и грузино-ингушских взаимоотношений, были выявлены в грузиноязычных изданиях: «Дроэба», «Иверия», «Цнобис пурцели», «Мегобари», «Исари», «Мица», «Сакмэ», «Эртоба», «Сакартвелос Республика», «Коммунисти», «Сакартвелос коммунисти», «Социал-демократи», «Литературули Сакартвело», «Мебрдзоли Сакартвело», «Тависупали Сакартвело», а также в журнале «Мцкемси». Значительное количество публикаций было обнаружено в русскоязычных официальных изданиях, выходивших в Грузии, таких как «Кавказ», «Вольный горец» и «Заря Востока».

Подготовка тома продолжалась более одного года и включала идентификацию, отбор, оцифровку, редактирование, перевод, тематическую и хронологическую систематизацию материалов, формирование рубрик и заголовков. Материалы были проанализированы методом качественного контент-анализа, на основании которого сформированы тематические блоки и концептуальная структура издания. Рубрики и отдельные статьи получили аналитически выверенные заголовки, поскольку в первоначальных публикациях нередко использовались нейтральные или формальные наименования («Новости», «Внутренние известия», «Местные события», «Корреспонденция», «Неофициальная хроника» и др.).

Материалы русскоязычных изданий «Кавказ» и «Вольный горец» ранее привлекали внимание исследователей истории Ингушетии, однако их комплексное и структурированное издание до настоящего времени не осуществлялось. Существенный вклад в идентификацию и подготовку данного блока публикаций внёс участник проекта, ингушский исследователь Хамарз Костой. Примечательно, что значительная часть этих материалов впервые стала доступна на грузинском языке именно в рамках настоящего издания.

Что касается грузинской периодики, несмотря на существование в специальной литературе обширного опыта использования грузинской печати в качестве исторического источника, систематическое исследование ингушской идентичности и грузино-ингушских отношений на основе материалов печатной прессы до настоящего времени не проводилось. Представленный том формирует новое направление исследований в данной области. Особое значение имеет то обстоятельство, что грузиноязычные материалы благодаря русскому переводу становятся доступными для исследователей-ингушеведов – как ингушей, так и представителей других национальностей.

Помимо газетных публикаций, настоящий том корпуса, как и первый и второй тома, включает предисловие, исследовательско-аналитическую статью, библиографию, указатели географических названий и подробное оглавление, что обеспечивает структурную целостность издания и удобство его использования.

В исследовательско-аналитической статье «Ингушетия в репрезентации печатной медиа Грузии» представлен дискурсивный анализ нарративов периодических изданий, вошедших в том. Анализ основан на изучении особенностей редакционной политики, идеологического контекста, механизмов формирования общественных перцепций и коллективной памяти. Особое

внимание уделено трансформации форм репрезентации ингушей и Ингушетии в различные политические эпохи, формированию маркеров этнической идентичности в медийном дискурсе и их влиянию на общественное восприятие. В статье также оценивается значение введения представленных материалов в научный оборот как исторического источника.

Важным ресурсом в процессе подготовки тома стал фонд периодических изданий, хранящийся в цифровой библиотеке «Ивериели» Национальной библиотеки Грузии имени Ильи Чавчавадзе. Доступ к электронной платформе позволил осуществлять системный поиск публикаций по датам выхода и тематическим ключевым словам. Данная цифровая инфраструктура существенно облегчила исследовательский процесс и обеспечила оперативную идентификацию релевантных материалов. Вместе с тем ряд изданий, не оцифрованных на момент работы над проектом, был изучен непосредственно в залах картвеловедения и периодики Национальной библиотеки. Существенный вклад в поиск и оцифровку публикаций внесла сотрудник библиотеки, участник проекта Кетеван Хуцишвили.

Исследовательская и аналитическая работа – включая тематическую и хронологическую систематизацию материалов, концептуализацию и формирование рубрик, подготовку предисловия и исследовательско-аналитической статьи – была осуществлена автором и исследователем проекта Мариам Бежиташвили. Составление библиографии и указателей, а также научное редактирование тома выполнены научным руководителем проекта Хвтисо Мамисимедишвили. Подобное распределение обязанностей обеспечило структурную целостность и методологическую точность издания.

Следует отметить, что ввиду масштабов исследования и установленного графика в издание вошла не вся совокупность выявленных материалов, а их отобранная часть. При отборе учитывались тематическая релевантность публикаций, информационная насыщенность, уникальность источника и степень повторяемости сведений. Ряд материалов был исключён в связи с дублированием информации либо меньшей значимостью. Тем не менее объём и разнообразие представленных публикаций позволяют считать сформированную нарративную и концептуальную линию репрезентативной; включение дополнительных материалов не изменило бы принципиально её основного содержательного направления. Интеграция различных типов источников – официальных распоряжений, корреспонденций, обзорных материалов и аналитических статей – обеспечила многомерное освещение проблемы и позволила максимально компенсировать внутренние ограничения исследования.

Что касается этических стандартов, достоверности и валидности исследования, каждая публикация, включённая в том, снабжена точными библиографическими данными – указанием наименования периодического издания, даты выхода и номера. Такая точность цитирования обеспечивает прозрачность использованных материалов, возможность их проверки и последующего научного использования. Данный принцип основывается на фундаментальных требованиях академической ответственности и уважения к источнику, что придаёт изданию научную достоверность и методологическую обоснованность.

МАРИАМ БЕЖИТАШВИЛИ
Директор Ингушского культурного
центра г. Тбилиси

ინგუშეთი საქართველოს ბეჭდური მედიის რეპრეზენტაციით

საქართველოში გამოცემული ბეჭდური მედიის ინგუშოლოგიური პუბლიკაციების კრებულში მოცულობითად წამყვან ადგილს იკავებს რუსულენოვან საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ და სალიტერატურო გაზეთ „კავკაზის“ მასალები. აღნიშნული გამოცემა სახელმწიფო/ოფიციალურ ორგანოს წარმოადგენდა და 1846-1918 წლებში, კავკასიის რუსეთის იმპერიის ადმინისტრაციულ-სამხედრო სისტემაში ინტეგრირების პერიოდში, თბილისში გამოდიოდა. მის ფურცლებზე ქვეყნდებოდა კავკასიის მეფისნაცვლის სამხედრო და ადმინისტრაციული ბრძანებები, კავკასიის ომის ქრონიკა, სამხედრო ოპერაციებთან დაკავშირებული მიგრაციული პროცესების, ადმინისტრაციული კონტროლის გაფართოებისა და ეკონომიკური რესურსების ინტეგრაციის, ასევე სოციალური და სავაჭრო ურთიერთობების, საკითხები. ამასთანავე, გამოცემა ეთმობოდა ეთნოგრაფიულ-ნარატიულ ტექსტებსაც.

ჟანრული მრავალფეროვნების მიუხედავად, აღნიშნულ პუბლიკაციებს აერთიანებს საერთო ხედვის რეჟიმი: როგორ აღიქვამს და აღწერს ინგუშეთსა და ინგუშებს იმპერიული ეპოქის დამკვირვებელი – მოგზაური, სამხედრო, ადმინისტრატორი, მეცნიერი თუ კორესპონდენტი.

ტომში წარმოდგენილი პირველი რუბრიკა აერთიანებს XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ტექსტებს, რომლებიც ფორმალურად ეთნოგრაფიული ჩანაწერის, მოგზაურობის ნარკვევის ან კორესპონდენციის ჟანრს მიეკუთვნება, თუმცა არსობრივად იმპერიული ცოდნის წარმოების პროცესის დოკუმენტაციას წარმოადგენს. აქ ინგუშეთი და ინგუშები ნაჩვენებია არა მხოლოდ სამხედრო და ადმინისტრაციულ ანგარიშებში, არამედ ყოველდღიურობის აღწერაში. ამავე დროს, ტექსტები ასახავს მეცნიერულ დისკურსს, რომლის ფარგლებშიც ინგუშეთი განიხილება კავკასიური ისტორიის ერთ-ერთ გენეტიკურ კერად.

ინგუშური წყაროთმცოდნეობისათვის ეს მასალები განსაკუთრებით ღირებულია, რადგან იძლევა გარედან კონსტრუირებული ხატის გაანალიზების შესაძლებლობას. სწორედ აქ ყალიბდება ურთიერთგამომრიცხავი იმიჯები – „მშვიდობიანი მიწათმოქმედი“, „პოტენციური მებრძოლი“, „ძველი კულტურის მატარებელი“, „საზღვრის მცველი“ და სხვ. ინგუშური სოციუმი ხშირად წარმოჩნდება არასტაბილურობისა და ძალადობის პრიზმაში, რაც მას იმპერიული უსაფრთხოების დისკურსის მუდმივ ობიექტად აქცევს. ამ მრავალხმიანობაში მკაფიოდ იკითხება იმპერიული ცოდნის შიდა წინააღმდეგობები და ის ჩარჩოები, რომლებშიც ინგუშური ისტორია იწერებოდა.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს სამხედრო ექსპედიციებში მონაწილე პირებისა და მოგზაურთა (შეგრენი, ზისერმანი და სხვ.) ჩანაწერები, რომლებიც შეიცავს ეთნოგრაფიულ მონაცემებს რელიგიის, რიტუალის, საკრალური სივრცისა და ისტორიული მეხსიერების შესახებ. ტექსტებში მკვეთრად შეიმჩნევა იმპერიული შეფასებითი ტონი – „უვიცობის“, „ცრურწმენის“, „ველურობის“ ხაზგასმა, რაც აუცილებელს ხდის მათ კრიტიკულ წაკითხვას.

გაზეთ „კავკაზში“ ფართოდ არის წარმოდგენილი რუსეთის იმპერიის სამხედრო-ადმინისტრაციული ექსპანსიის ქრონიკა ჩრდილოეთ კავკასიის ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ნაწილში, მათ შორის ინგუშეთის ტერიტორიაზე (1840-1850-იანი წლები). გზების გაყვანა, ტყეების გაკაფვა, ხეობების „გახსნა“, ფორტებისა და სტანიცების დაარსება კოლონიური კონტროლის სისტემურ ინსტრუმენტებს წარმოადგენდა. ამ პროცესში ინგუშეთის ისტორიული სივრცე ეტაპობრივად გარდაიქმნა სამხედრო-ოპერაციულ ზონად, სადაც ადგილობრივ მოსახლეობას უწევდა ან ახალ წესრიგთან შეგუება, ან საცხოვრებელი არეალის დატოვება.

სამხედრო აქტორების მოქმედებები ტექსტებში წარმოდგენილია, როგორც „ენერგიული“ და „წარმატებული“, მაშინ, როდესაც ადგილობრივი მოსახლეობის წინააღმდეგ განხორციელებული ოპერაციები მოიხსენიება, როგორც „აუცილებელი

ზომები“ ან „საზღვრის უსაფრთხოების უზრუნველყოფა“. მსგავსი ლექსიკა ნიღბავს სოფლების გადაწვას, იძულებით გადაადგილებასა და სოციალური სტრუქტურების რღვევას. აქედან ჩანს, რომ გაზეთი „კავკაზი“ ფუნქციონირებდა არა მხოლოდ საინფორმაციო, არამედ ლეგიტიმაციის ინსტრუმენტად.

იძულებითი გადასახლება ტექსტებში ნაჩვენებია, როგორც „დამშვიდებისა“ და „მმართველობის გამარტივების“ საშუალება. მთის მოსახლეობის ველზე ჩამოყვანა, რეგულარული დასახლებების ფორმირება და ადმინისტრაციული ზედამხედველობა კოლონიური მმართველობის სოციალურ არქიტექტურას ქმნიდა. ინგუშეთი აქ ხშირად წარმოდგენილია, როგორც ტერიტორია (ნაზრანი, ასა, სუნჯა), ადმინისტრაციული ერთეული (ნაზრანის საზოგადოება, გალაშქის საზოგადოება), ან სამხედრო რესურსი (მილიცია), თუმცა სწორედ ამ ობიექტივაციაში იკვეთება რეალური ისტორიული დინამიკა – სტრატეგიული სივრცეები, კონტროლის საზღვრები და სამხედრო ინფრასტრუქტურის ლოგიკა.

ინგუშური მილიციის მონაწილეობა იმავე ოპერაციებში, რომლებიც მეზობელი საზოგადოებების წინააღმდეგ იყო მიმართული, მნიშვნელოვან კითხვებს აჩენს იძულებითი ჩართულობისა და შიდა დიფერენციაციის შესახებ. ეს საშუალებას გვაძლევს განვიხილოთ იმპერიულ სტრუქტურაში ინტეგრაციისა და წინააღმდეგობის პარალელური პროცესები.

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ინგუშეთის სივრცე ეკონომიკურ-რესურსულ პერსპექტივაშიც გადაიაზრება. „კავკაზის“ მასალებში ასახულია ბუნებრივი რესურსების (მარილის, ნავთობის) აღმოჩენა და ეკონომიკური ათვისების მცდელობები, რაც მიუთითებს კოლონიური პოლიტიკის ტრანსფორმაციაზე – სამხედრო კონტროლიდან რესურსულ ინტეგრაციამდე.

ადმინისტრაციული და იურიდიული რეფორმები – ტერიტორიული გადახაზვა, მიწის რეგისტრაცია, კაზაკური სტანიცების ფორმირება – წარმოადგენდა ტრადიციული მიწათსარგებლობის სისტემის დელეგიტიმაციისა და იმპერიული სამართლის ნორმებით ჩანაცვლების მექანიზმს. ამგვარად, ინგუშეთის ისტორია იკითხება როგორც სამხედრო, ისე სივრცითი და იურიდიული ტრანსფორმაციების პროცესში.

ამ ნარატივებში რელიგიური სინკრეტიზმიც მკაფიოდაა ასახული – წარმართული, ქრისტიანული და ისლამური ელემენტების თანაარსებობა ინგუშთა რელიგიური იდენტობის მრავალფენიან ხასიათზე მიუთითებს.

ეკონომიკური პოლიტიკის ანალიზი კი ცხადყოფს, რომ ინგუშური საზოგადოება აქტიურად მონაწილეობდა რეგიონულ სავაჭრო ქსელებში, თუმცა სტრუქტურული შეზღუდვების პირობებში. საგადასახადო ტვირთი და ადმინისტრაციული ხარჯები ეკონომიკურ ზეწოლას ზრდიდა და ადაპტაციის ახალ ფორმებს წარმოშობდა.

კრიმინალის თემა ერთ-ერთი ყველაზე პრობლემატურია. ინდივიდუალური დანაშაული ხშირად ეთნიკურ ნიშნად გარდაიქმნება, რაც კოლექტიური სტიგმატიზაციის ფორმას იღებს. პარალელურად, ტექსტებში ფიქსირდება თვითრეგულაციის პრაქტიკები – საზოგადოებრივი განაჩენები, ფიცის ინსტიტუტი, დაცვის ფორმირებების შექმნა, რაც ინგუშებს წარმოაჩენს, როგორც აქტორებს, რომლებიც საკუთარ საზოგადოებაში წესრიგის აღდგენას ცდილობენ.

განათლების საკითხი იმპერიული ეპოქის განმავლობაში განვითარების დინამიკას ასახავს – ზემოდან ინიცირებული „ცივილიზატორული“ პროექტებიდან ადგილობრივ თვითორგანიზებულ ინიციატივებამდე. ინგუშური სკოლა თანდათან იქცევა კულტურული და ეკონომიკური განვითარების ინსტრუმენტად, რაც ეროვნული თვითრეფლექსიის ეტაპს აღნიშნავს.

ინგუშური წყაროთმცოდნეობისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ქართული ეროვნული პერიოდიკის ნარატივებს. გაზეთები „დროება“, „ივერია“, „ცნობის ფურცელი“ და „მწყემსი“ წარმოადგენს ერთ-ერთ ადრეულ ქართულ

ბეჭდურ წყაროს ინგუშთა შესახებ. აღნიშნული პუბლიკაციები ასახავს ქართულ საზოგადოებრივ აღქმებს, იძლევა მდიდარ მასალას ქართულ-ინგუშური ურთიერთობების ისტორიის შესასწავლად და, ამავდროულად, წარმოაჩენს ეთნოგრაფიულ, სოციალურ და პოლიტიკურ განზომილებებს. ამ თვალსაზრისით, ის ქმნის ქართული ინგუშოლოგიური დისკურსის მნიშვნელოვან ფენას და გვევლინება მედიაცენტრულ წყაროდ, რომელიც ასახავს როგორც ფაქტობრივ მასალას, ისე მისი აღქმის ფორმებს.

1876-1903 წლების სტატიებში, „ინგუშის“ პარალელურად, მის აბსოლუტურ სინონიმებად გამოიყენება ეთნონიმები „ქისტი“, „ქიშტი“ და „ღლიღვი“. ქისტები წარმოჩენილნი არიან, როგორც ვლადიკავკაზის გზის ზონის მნიშვნელოვანი მოსახლეობა – ტრანზიტული სივრცის აქტიური მონაწილეები – რომელიც საქართველოს ჩრდილოეთ კავკასიასთან აკავშირებდა.

პუბლიკაციებში გამოიკვეთება რამდენიმე ძირითადი თემატური ხაზი. მათ შორის განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს გველეთელი ქისტების გადასახლების საკითხი. კორესპონდენციები მკაფიოდ ემიჯნება კოლექტიური პასუხისმგებლობის პრინციპს და „ავაზაკობის ბუნებითობის“ დისკურსს, ხოლო გადასახლებას აფასებს არა პრევენციულ ღონისძიებად, არამედ დამაზიანებელ ნაბიჯად. აღნიშნული პოზიცია მიუთითებს, რომ იმპერიული ადმინისტრაციული ჩარჩოს მიუხედავად, ქართული საზოგადოებრივი აზრი ავლენდა თანაგრძნობასა და სოლიდარობას მეზობელი კავკასიელი ხალხის მიმართ.

„ცნობის ფურცელში“ ინგუშის ხატი პოლარიზებული და მრავალშრიანია. იგი ერთდროულად აერთიანებს ემპათიასა და კრიტიკას, უსაფრთხოების შიშს და ეთნიკურ-სოციალური ურთიერთობების გაანალიზების მცდელობას, რაც მეტყველებს დისკურსის შიდა წინააღმდეგობებსა და საზოგადოებრივ მერყეობაზე.

ქართული მემარცხენე ნაციონალისტური პარტიის ბეჭდურ ორგანოებში – „მეგობარი“, „მიწა“ და „ისარი“ – ინგუშები წარმოდგენილნი არიან იმპერიული ძალის „გარე ელემენტად“. აქ აქტიურდება სტერეოტიპიზაციის მექანიზმი: ისინი აღწერილნი არიან, როგორც სამხედრო-პოლიციური, სადამსჯელო დანაყოფების წარმომადგენლები დასავლეთ საქართველოში. ამავე საინფორმაციო სივრცეში იკვეთება ცნობები ინგუშურ საზოგადოებაში მიმდინარე შიდა დისკუსიის შესახებ: რეპრესიულ სტრუქტურებში მონაწილეობა პრობლემატურად აღიქმება. ინგუშ ჩაფრებს თანამემამულეები სამსახურის დატოვებისა და სამშობლოში დაბრუნებისკენ მოუწოდებენ და თუ ისინი ამას არ შეასრულებენ, ბოიკოტითა და სამშობლოდან გაძევებით ემუქრებიან.

განსაკუთრებით საინტერესოა, თუ როგორ აისახა და ტრანსფორმირდა ქართულ ბეჭდურ სივრცეში 1944 წლის 23 თებერვლის ტრაგედია – ინგუშთა დეპორტაცია. აღნიშნულ საკითხთან მიმართებით შეიძლება გამოიყოს მეხსიერების სამი რეჟიმი: დუმილი, პროტესტი და ისტორიული რეფლექსია. საბჭოთა ეპოქაში მეხსიერება ინსტიტუციურად იჩაგრებოდა (გაზ. „კომუნისტი“, „ზარია ვოსტოკა“), ემიგრაციულ სივრცეში კი (გაზ. „მებრძოლი საქართველო“) შენარჩუნებისა და გადაცემის ფორმას იძენდა. პოსტსაბჭოთა პერიოდში (გაზ. „თავისუფალი საქართველო“) იწყება მისი ინსტიტუციონალიზაცია და სამართლებრივი კატეგორიებით განსაზღვრა, რასაც ტრაგედია კოლექტიური მეხსიერებიდან სამართლებრივ დისკურსში გადაჰყავს.

რუბრიკაში „ინგუშეთთან დაკავშირებული სამეცნიერო-კვლევითი და საგამომცემლო საქმიანობა საქართველოში (1941-1970-იანი წწ.)“ წარმოდგენილი პუბლიკაციები შეიძლება განვიხილოთ, როგორც მეხსიერების წარმოების განსხვავებული რეჟიმების დისკურსული არქივი. აქ ვხვდებით ინსტიტუციურად, აკადემიურად და იდეოლოგიურად ფორმირებულ წარმოდგენებს ინგუშეთსა და ქართულ-ინგუშურ ურთიერთობებზე.

რუბრიკის მასალა წარმოაჩენს მეხსიერების სამი თანაარსებული ფორმის ურთიერთქმედე-

ბას: ინსტიტუციურ-აკადემიურ მეხსიერებას (ლინგვისტიკა, ფილოლოგია), კულტურულ-ეთნოგრაფიულ მეხსიერებას (მემკვიდრეობა, საველე კვლევები) და იდეოლოგიურად კოდიფიცირებულ ისტორიულ მეხსიერებას (საბჭოთა ისტორიოგრაფია). კორპუსის ეს ნაწილი, როგორც დისკურსული არქივი, გვაძლევს შესაძლებლობას დავინახოთ არა მხოლოდ ფაქტობრივი მასალა, არამედ ის მეხსიერებითი ჩარჩოები, რომლებშიც ინგუშეთის თემა ქართულ საჯარო და აკადემიურ სივრცეში ფორმირდებოდა.

ბოლო რუბრიკაში წარმოდგენილი სტატიები ასახავს საბჭოთა გვიანი პერიოდის ერთ-ერთ ყველაზე წინააღმდეგობრივ ინფრასტრუქტურულ პროექტს – კავკასიის საუღელტეხილო რკინიგზის მშენებლობის მცდელობას. ეს ტექსტები არ შემოიფარგლება ტექნიკური ან ეკონომიკური პრობლემატიკის აღწერით; ისინი წარმოაჩენს საბჭოთა მოდერნიზაციის ლოგიკის კრიზისს, როდესაც გრანდიოზული საინჟინრო კონცეფცია ეჯახება კულტურულ მეხსიერებას, ბუნებრივ გარემოსა და საზოგადოებრივ პასუხისმგებლობას.

აღნიშნულ რუბრიკასთან კავშირში ტომს DVD დისკის სახით ერთვის საქართველოს ეროვნული მუზეუმის კინოფონოფონდში დაცული დოკუმენტური ფილმი „კავკასიის საუღელტეხილო რკინიგზის კვალდაკვალ: ინგუშეთი“, რომელიც ვიზუალური წყაროს სახით ავსებს ტექსტურ მასალას და აფართოებს ანალიზის ინტერპრეტაციულ ველს.

წინამდებარე ტომში თავმოყრილი ნარატივები წარმოადგენს „საქართველოს ინგუშოლოგიური კორპუსის“ მნიშვნელოვან კომპონენტს. ისინი ავსებს კორპუსის I ტომში წარმოდგენილ ქართულ ნარატიულ და დოკუმენტურ წყაროებს და II ტომში თავმოყრილ ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიულ მასალასა და არქეოლოგიურ არტეფაქტებს. ამგვარად, კორპუსი არა მხოლოდ წყაროების კრებულად, არამედ ინგუშური საზოგადოების ისტორიული განვითარების მრავალგანზომილებიანი ანალიზის პლატფორმად ყალიბდება – დოკუმენტურ სივრცედ, სადაც იკვეთება იდენტობის ფორმირების, რეპრეზენტაციისა და მეხსიერების სტრუქტურები. აღნიშნული გამოცემა მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანს კავკასიოლოგიურ კვლევებში და გააძლიერებს ინგუშური წყაროთმცოდნეობის პოზიციონირებას თანამედროვე ჰუმანიტარულ დისკურსში.

მარიამ ბეჭიტაშვილი
კავკასიის ისტორიის მკვლევარი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის
მოწვეული პედაგოგი

ИНГУШЕТИЯ В РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ПЕЧАТНОЙ МЕДИА ГРУЗИИ

В собрании ингушеведческих публикаций, изданных в печати Грузии, по объёму ведущее место занимают материалы русскоязычной общественно-политической и литературной газеты «Кавказ». Данное издание являлось государственным/официальным органом и выходило в Тбилиси в 1846-1918 гг., в период интеграции Кавказа в административно-военную систему Российской империи. На его страницах публиковались военные и административные распоряжения кавказского наместника, хроника Кавказской войны, материалы о миграционных процессах, связанных с военными операциями, вопросы расширения административного контроля и интеграции экономических ресурсов, а также сведения о социальных и торговых отношениях. Наряду с этим газета включала этнографические и нарративные тексты.

Несмотря на жанровое разнообразие, данные публикации объединяет общий режим видения: каким образом наблюдатель имперской эпохи – путешественник, военный, администратор, учёный или корреспондент – воспринимает и описывает Ингушетию и ингушей.

Первая рубрика тома объединяет тексты второй половины XIX века, формально относящиеся к жанру этнографической записи, путевого очерка или корреспонденции, однако по существу представляющие собой документацию процесса производства имперского знания. Ингушетия и ингуши здесь показаны не только в военных отчётах и административных рапортах, но и в описаниях повседневности. Одновременно тексты отражают научный дискурс, в рамках которого Ингушетия рассматривается как один из генетических очагов кавказской истории.

Для ингушского источниковедения эти материалы представляют особую ценность, поскольку позволяют проанализировать образ, созданный извне. Именно здесь формируются взаимоисключающие имиджи – «мирный земледелец», «потенциальный воин», «носитель древней культуры», «страж границы» и др. Ингушский социум нередко репрезентируется через призму нестабильности и насилия, что превращает его в постоянный объект имперского дискурса безопасности. В этой полифонии отчётливо просматриваются внутренние противоречия имперского знания и те рамки, в которых писалась ингушская история.

Особого внимания заслуживают записи участников военных экспедиций и путешественников (Шегрен, Зиссерман и др.), содержащие этнографические сведения о религии, ритуале, сакральном пространстве и исторической памяти. В текстах отчётливо проявляется имперский оценочный тон – акцент на «невежестве», «суеверии», «дикости», что делает необходимым их критическое прочтение.

В газете «Кавказ» широко представлена хроника военно-административной экспансии Российской империи в центральной и восточной частях Северного Кавказа, в том числе на территории Ингушетии (1840-1850-е гг.). Прокладка дорог, вырубка лесов, «открытие» ущелий, основание фортов и станиц являлись системными инструментами колониального контроля. В ходе этих процессов историческое пространство Ингушетии постепенно трансформировалось в военно-операционную зону, где местное население вынуждено было либо адаптироваться к новому порядку, либо покидать ареал проживания.

Действия военных акторов в текстах представлены как «энергичные» и «успешные», тогда как операции против местного населения обозначаются как «необходимые меры» или «обеспечение безопасности границы». Подобная лексика маскирует сожжение селений, насильственные

перемещения и разрушение социальных структур. Тем самым газета «Кавказ» функционировала не только как информационный ресурс, но и как инструмент легитимации.

Принудительное переселение в текстах конструируется как средство «умиротворения» и «упрощения управления». Перемещение горного населения на равнину, формирование регулярных поселений и административный надзор создавали социальную архитектуру колониального управления. Ингушетия здесь нередко представляется как территория (Назрань, Асса, Сунжа), административная единица (Назрановское общество, Галашевское общество) или военный ресурс (милиция). Однако именно в этой объективации проявляется реальная историческая динамика – стратегические пространства, границы контроля и логика военной инфраструктуры.

Участие ингушской милиции в операциях, направленных против соседних обществ, поднимает важные вопросы о принудительной вовлечённости и внутренней дифференциации. Это позволяет рассматривать параллельные процессы интеграции в имперскую структуру и сопротивления ей.

Во второй половине XIX века пространство Ингушетии переосмысляется и в экономико-ресурсной перспективе. В материалах «Кавказа» отражены открытия природных ресурсов (соли, нефти) и попытки их хозяйственного освоения, что свидетельствует о трансформации колониальной политики – от военного контроля к ресурсной интеграции.

Административные и юридические реформы – территориальное перекраивание, регистрация земель, формирование казачьих станиц – выступали механизмами делегитимации традиционной системы землепользования и её замещения нормами имперского права. Таким образом, история Ингушетии прочитывается как процесс военных, пространственных и правовых трансформаций.

В этих нарративах отчётливо отражён и религиозный синкретизм – сосуществование языческих, христианских и исламских элементов, что указывает на многослойный характер религиозной идентичности ингушей.

Анализ экономической политики показывает, что ингушское общество активно участвовало в региональных торговых сетях, однако в условиях структурных ограничений. Налоговая нагрузка и административные издержки усиливали экономическое давление и порождали новые формы адаптации.

Тема криминала является одной из наиболее проблематичных. Индивидуальное преступление часто трансформируется в этническую характеристику, приобретая форму коллективной стигматизации. Одновременно в текстах фиксируются практики саморегуляции – общественные приговоры, институт присяги, создание охранных формирований, – что позволяет рассматривать ингушей как акторов, стремившихся к восстановлению порядка в собственном обществе.

Проблематика образования отражает динамику развития в имперскую эпоху – от инициированных «сверху» цивилизационных проектов к локальным самоорганизованным инициативам. Ингушская школа постепенно превращается в инструмент культурного и экономического развития, обозначая этап национальной саморефлексии.

Для ингушского источниковедения особое значение имеют нарративы грузинской национальной периодики. Газеты «Дроеба», «Иверия», «Цнобис пурцели» и «Мцкъемси» представляют собой одни из ранних грузинских печатных источников об ингушах. Эти публикации отражают грузинские общественные восприятия, предоставляют богатый материал для изучения истории грузино-ингушских взаимоотношений и одновре-

менно выявляют этнографические, социальные и политические измерения. В этом смысле они формируют важный слой грузинского ингушеведческого дискурса и выступают медиоцентричным источником, фиксирующим как фактический материал, так и формы его восприятия.

В статьях 1876-1903 гг. наряду с этнонимом «ингуш» в качестве его абсолютных синонимов употребляются «кисти», «киштu» и «глигви». Кисты представлены как значительное население зоны Военно-Грузинской дороги – активные участники транзитного пространства, связывавшего Грузию с Северным Кавказом.

В публикациях выделяется несколько ключевых тематических линий. Особого внимания заслуживает вопрос переселения гвелетских кистин. Корреспонденции отчётливо дистанцируются от принципа коллективной ответственности и дискурса «природной разбойничьей склонности», оценивая переселение не как превентивную меру, а как шаг, наносящий ущерб. Данная позиция свидетельствует о том, что, несмотря на существование в рамках имперской административной системы, грузинское общественное мнение проявляло сочувствие и солидарность по отношению к соседним кавказским народам.

В «Цнобис пурцели» образ ингуша поляризован и многослоен. Он одновременно включает эмпатию и критику, страхи, связанные с безопасностью, и попытки анализа этнических и социальных отношений, что указывает на внутренние противоречия дискурса и общественные колебания.

В печатных органах грузинской левой националистической партии – «Мегобари», «Мица» и «Исари» – ингуши представлены как «внешний элемент» имперской силы. Здесь активизируется механизм стереотипизации: они описываются как представители военно-полицейских, карательных подразделений в Западной Грузии. В том же информационном поле фиксируются сведения о внутренних дискуссиях в ингушском обществе, где участие в репрессивных структурах воспринималось проблематично: «соотечественники призывают ингушских стражников уйти со службы и вернуться на родину Если они не подчинятся, им объявят бойкот и они будут изгнаны с родины» (газета «Мица», 1906, №6).

Особый интерес представляет то, как в грузинском печатном пространстве отразилась и трансформировалась трагедия 23 февраля 1944 года – депортация ингушей. В отношении данного события можно выделить три режима памяти: молчание, протест и историческая рефлексия. В советскую эпоху память институционально подавлялась (газеты «Коммунисти», «Заря Востока»), тогда как в эмигрантском пространстве сохранялась и передавалась («Мебрдзоли Сакартвело»). В постсоветский период начинается её институционализация и определение в правовых категориях, что переводит трагедию из сферы коллективной памяти в плоскость правового дискурса («Тависупали Сакартвело»).

В рубрике «Научно-исследовательская и издательская деятельность, связанная с Ингушетией, в Грузии (1941-1970-е гг.)» представленные публикации можно рассматривать как дискурсивный архив различных режимов производства памяти. Здесь представлены институционально, академически и идеологически сконструированные представления об Ингушетии и грузино-ингушских отношениях.

Материалы рубрики демонстрируют взаимодействие трёх сосуществующих форм памяти: институционально-академической (лингвистика, филология), культурно-этнографической (наследие, полевые исследования) и идеологически кодифицированной исторической памяти (советская историография). Эта часть корпуса как дискурсивный архив позволяет увидеть не только фактический материал, но и те мемориальные рамки, в которых тема Ингушетии формирова-

лась в грузинском публичном и академическом пространстве.

Статьи, представленные в заключительной рубрике, отражают один из наиболее противоречивых инфраструктурных проектов позднесоветского периода – попытку строительства Закавказской перевальной железной дороги. Эти тексты не ограничиваются технической или экономической проблематикой; они выявляют кризис логики советской модернизации, когда грандиозная инженерная концепция сталкивается с культурной памятью, природной средой и общественной ответственностью.

В связи с данной рубрикой к тому прилагается DVD-диск с документальным фильмом «По следам Кавказской перевальной железной дороги: Ингушетия», хранящимся в кинофонде Национального музея Грузии. Фильм дополняет текстовый материал в качестве визуального источника и расширяет интерпретационное поле анализа.

Нарративы, собранные в настоящем томе, являются значимым компонентом «Ингушеведческого корпуса Грузии». Они дополняют представленные в I томе грузинские нарративные и документальные источники, а также фольклорно-этнографические материалы и археологические артефакты II тома. Тем самым Корпус формируется не только как собрание источников, но и как платформа для многомерного анализа исторического развития ингушского общества – как документальное пространство, в котором выявляются структуры формирования идентичности, репрезентации и памяти. Настоящее издание внесёт существенный вклад в кавказоведческие исследования и укрепит позиции ингушского источниковедения в современном гуманитарном дискурсе.

МАРИАМ БЕЖИТАШВИЛИ
Историк, приглашенный преподаватель
Тбилисского государственного университета
имени Иване Джавахишвили

«КАВКАЗ»

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ И ЛИТЕРАТУРНАЯ ГАЗЕТА,
ОФИЦИАЛЬНОЕ ПРАВИТЕЛЬСТВЕННОЕ ИЗДАНИЕ
(на русском языке)

1846-1918

„კავკაზი“

საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და სალიტერატურო გაზეთი,
მთავრობის ოფიციალური / სახელმწიფო გამოცემა
(რუსულ ენაზე)

ГОДЪ СЕМЬДЕСЯТЪ ТРЕТІЙ
КАВКАЗЪ
ГОДЪ ДЕВЯТЫЙ.
1854.
КАВКАЗЪ
Годъ шестьдесятъ девятый
КАВКАЗЪ

РЕЛИГІОЗНЫЕ ОБРЯДЫ

По Кавказу.

Ингушскій съѣздъ.

Будетъ-ли обойденъ Владикавказъ?

БЕСѢДА

ИНГУШЕТИЯ ГЛАЗАМИ НАБЛЮДАТЕЛЯ: ПРОСТРАНСТВО, ОБЩЕСТВО И ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ НАРРАТИВЫ В ТЕКСТАХ ПУТЕШЕСТВЕННИКОВ И КОРРЕСПОНДЕНТОВ XIX ВЕКА

ᲘᲜᲒᲣᲨᲔᲗᲘ ᲓᲐᲛᲙᲕᲘᲠᲕᲔᲑᲚᲘᲡ ᲗᲕᲐᲚᲘᲗ: ᲡᲘᲕᲠᲪᲔ, ᲡᲐᲖᲝᲒᲐᲓᲝᲔᲑᲐ ᲓᲐ ᲔᲗᲜᲝᲒᲠᲐᲤᲘᲣᲚᲘ ᲜᲐᲠᲐᲢᲘᲕᲔᲑᲘ XIX ᲡᲐᲣᲙᲣᲜᲘᲡ ᲛᲝᲒᲖᲐᲣᲠᲗᲐ ᲓᲐ ᲙᲝᲠᲔᲡᲞᲝᲜᲓᲔᲜᲢᲗᲐ ᲢᲔᲥᲡᲢᲔᲑᲨᲘ

ВОСПОМИНАНИЕ О КИСТАХ

[Из записок А. Зиссермана]

... После небольшаго перевала мы увидели верховья реки Ассы с разбросанными по берегам ея галгаевскими деревнями. Все пространство, до поворота реки к северу в общество Галашевцев, представляет ряд не больших холмов, покрытых мелким кустарником; вообще местность очень живописна и резко отделяется от предшествовавших ущелий дико-однообразных, от галашевскаго, где берега круче, скалисты отвесы и не показывают такого плодородия. Галашевцы[1] ничем не разнятся от других Кистин; они должно-быть только богаче своих соседей: замечательная опрятность в одежде, отделка оружия в часто встречавшиеся нам верховые, – ясно показывали, что туземцы, покорные правительству, умеют пользоваться удобной почвой земли и не дальним разстоянием Владикавказа, где они сбывают свои произведения.

Женщины тоже гораздо миловиднее, чище одеваются, и, как видно, подражают черкешенкам в искустве украшать свои сорочки и архалухи узорчатыми позументами собственнаго изделия. Пройдя ущелье, мы приблизились к местам, представлявшим более всего опасности: лесистый перевал, разделявший нас от Тарской долины, всегда служит притоном галашевским

[1] Галгаевцы (Зиссерман не был в Галашевском обществе. Источник: Журнал для чтения воспитанникам Военно-учебных заведений, том CXIII № 451, Санкт-Петербург , 1855, стр. 270. – Примеч. Х. Костой.

ᲛᲝᲒᲝᲜᲔᲑᲔᲑᲘ ᲥᲘᲡᲢᲔᲑᲖᲔ

[ა. ზისერმანის ჩანაწერებიდან]

... მცირე უღელტეხილის გადავლის შემდეგ ჩვენ თვალწინ მდინარე ასის ზემო დინება გაიშალა, მის ნაპირებზე მიმოფანტული ღლიღვური სოფლებით. ვიდრე მდინარე ჩრდილოეთით, გალაშქეს თემში გადაუხვევს, მთელი სივრცე დაბალი ბუჩქნარით დაფარული მცირე ბორცვების რიგითაა წარმოადგენილი. ზოგადად, ადგილი ძალზე თვალწარმტაცია და მკვეთრად განსხვავდება ველურად ერთფეროვანი ხეობებისგან, გალაშქესგან, სადაც ნაპირები უფრო ციცაბოა, ფრიალო კლდეებია და ასეთ ნაყოფიერებას არ ავლენს. გალაშქელები სხვა ქისტებისგან არაფრით განსხვავდებიან[1]; ისინი მხოლოდ თავიანთ მეზობლებზე მდიდრები უნდა იყვნენ: ტანსაცმლის შესამჩნევი პეწი, იარაღის მოჭედილობა, რაც ხშირად შეგვხვდა მდინარის ზემო დინებისას, აშკარად მიუთითებდა, რომ ხელისუფლებისადმი მორჩილ ადგილობრივებს მიწის ნაყოფიერი ნიადაგით და ვლადიკავკაზის სიახლოვით სარგებლობა შეეძლოთ, სადაც ისინი საკუთარ ნაწარმს ასაღებენ. ქალები ასევე ბევრად უფრო სანდომიანები არიან, ჩაცმულნი უფრო სუფთად და, როგორც ჩანს, პერანგებისა და ახალუხების გაფორმების ხელოვნებაში, მათივე მოხატული სირმებით, ჩერქეზ ქალებს

[1] ღალღაელები. ზისერმანი არ იყო გალაშქის საზოგადოებაში (წყარო: ჟურნალი სამხედრო საგანმანათლებლო დაწესებულებების აღსაზრდელთათვის, ტ. CXIII, N 451, სანქტ-პეტერბურგი, 1855, გვ. 270). – ხ. კოსტოის შენიშვნა.

хищникам. Все меры осторожности были приняты, оружие осмотрено. Но все оказалось напрасным: мы верно предприняли свое путешествие при благоприятном стечений небесных светил, как уверяли Шатильцы, и благополучно пробрались чрез густой лес, покрывающий весь хребет леваго берега Ассы, хотя нам стоило это неимоверных трудов: от частых дождей все тропинки сделались почти непроходимыми, и ноги вязли до колен в глинистой грязи. На одной поляне Бехо показывал нам место лагеря отряда Г. Розена, когда он покорял Галгаевцев. К вечеру достигли мы возвышения, с котораго виднелась вся огромная равнина между Тереком и Кубанью, и все протяжение главнаго хребта от Казбека до Эльбруса. Тарская долина, заселенная Ингушами, скорее походила на часть какой-нибудь степной губернии, чем на поселение Кавказскаго племени: деревянные дома с соломенными крышами и плетенными заборами, пасущиеся кой-где стада и табуны заставляли думать, будто идем по земле мирных хлебопашцев, живущих без тревоги и опасностей; между тем, у каждаго стада лежали вооруженные пастухи, у ворот деревень на крышах стояли часовые, зорко оглядывавшие всю окрестность и жители не выходили из дому без оружия. Меня поразило на этой долине безчисленное множество могил с воткнутыми разноцветными значками, в роде флюгеров; они ставятся на могилах убитых в делах воинов.

Напрасны были наши надежды достигнуть крепости до ночи. Стемнело, полил сильный дождь, при резком северном ветре; мокрые, голодные, усталые мы едва передвигали ноги, не видя конца утомительнаго пути; на каждом шагу мы думали наткнуться на партию каких нибудь байгушей, пользующихся подобной погодой. Однако всему бывает конец, и мы вдруг увидали огоньки. Надежда на теплую комнату, и другия удобства, прибавила нам силы и чрез пол-часа

ბაძავენ. ხეობის გავლის შემდეგ იმ ადგილებს მივადექით, რომლებიც ყველაზე დიდ საშიშროებას წარმოადგენდნენ: ტყით დაფარული უღელტეხილი, რომელიც ტარსკის ხეობას გვაშორებდა, ყოველთვის გალაშქელი მტაცებლების ბუნაგს წარმოადგენდა. სიფრთხილის ყველა ზომა მივიღეთ, შევამოწმეთ იარაღი. მაგრამ ყოველივე ამაო აღმოჩნდა: ჩვენ სწორად განვიზრახეთ მოგზაურობა ციური სხეულების მდებარეობის გამოთვლით, რაშიც შატილელები გვარწმუნებდნენ და უსაფრთხოდ გავიარეთ უღრანი ტყე, რომელიც მდინარე ასის მარცხენა ნაპირის მთელ ქედს ფარავს. თუმცა, ეს წარმოუდგენელ ჯაფად დაგვიჯდა: ხშირი წვიმების გამო ყველა ბილიკი თითქმის გაუვალი იყო და ფეხები მუხლებამდე თიხიან ტალახში გვეფლობოდა. ერთ ველზე ბეხომ გ[რაფ] როზენის რაზმის ბანაკის ადგილი გვიჩვენა, სადაც ის ღილღველებს იპყრობდა. საღამოს გორაკს მივაღწიეთ, საიდანაც მთელ სიგრძეზე, ყაზბეგიდან იალბუზამდე, თერგსა და ყუბანს შორის მდებარე ვრცელი ველი და მთავარი ქედი გამოჩნდა. ინგუშებით დასახლებული ტარსკის ველი სტეპის გუბერნიის ნაწილს უფრო ჰგავდა, ვიდრე კავკასიური ტომის სამყოფელს: ხის სახლები ჩალის სახურავებით და წნული ღობეებით, აქა-იქ საძოვარზე გაშვებული ნახირი და ჯოგები გვაფიქრებინებდა, რომ უშფოთველად მცხოვრებ მშვიდობიან მხვნელ-მთესველთა მიწაზე მივდიოდით; ამასობაში ყველა ჯოგს შეიარაღებული მწყემსები დარაჯობდნენ, სოფლის კარიბჭეებთან, სახურავებზე მორიგეები იდგნენ და ფხიზლად უმზერდნენ მთელ არემარეს, ხოლო მოსახლეობა სახლებს იარაღის გარეშე არ ტოვებდა. მე ამ ხეობაში უამრავმა საფლავმა გამაოგნა, რომლებსაც ფლუგერის მსგავსი ფერადი ნიშნები ჰქონდათ დადგმული; ასეთ ფლუგერებს ბრძოლის დროს დაღუპული მეომრების საფლავებზე დგამენ.

უშედეგო იყო ჩვენი იმედი, დაღამებამდე მიგვეღწია ციხე-სიმაგრემდე. დაბნელდა, თა-

мы уже готовились вступать в крепость. Вдруг, пушечный выстрел, другой, третий... Трудно передать страх, отчаяние овладевшие нами в эту минуту! Чтобы это значило?! Верно крепость в блокаде, неприятель близко, мы не можем идти вперед... не ужели возвращаться... Но пальба утихла; мы стали прислушиваться: до нас дошел звон церковных колоколов... Тогда только вспомнили мы, что это ночь пред Пасхой, в 12 часов были встречены пушечными выстрелами... Еще труднее передать переход от сильного отчаяния к радостному чувству, когда мы и поздравили друга друга с праздником и благополучным окончанием опаснаго предприятия. В крепости долго смотрели на наши костюмы, в которых мы походили на оборванных байгушей или выбежавших из плена и еще долее не верили нашему путешествию по местам, где едва ли кто-нибудь решался прежде нас пройти с конвоем из трех туземцев...

Арнольд Зиссерман

Октябрь 1851 г. С. Казанище

Газета «Кавказ», 1851, №94 (11 декабря), Тифлис.

КОРРЕСПОНДЕНЦИЯ «КАВКАЗА» ИЗ НАГОРНАГО ОКРУГА

[Происхождение родов из Цори, Ако и Галгая]

...Три названные выше вида Чеченского племени (ауховцев, зандаковцев и беноевцев), составляя в сущности одно племя, рознятся между собою как по характеру, так и по степени развития; этому способствовали топографические условия населяемых ими мест и занятия. Кроме того, как народ молодой, они считаются между собою родами по родоначальникам, вышедшим из горского участка ингушевскаго округа, именно из Цори, Ако и Галгая…

Газета «Кавказ», 1866, №53 (10 июля), Тифлис

ვსხმა წვიმა წამოვიდა ჩრდილოეთის მძაფრ ქართან ერთად; დასველებულები, მშივრები, დაღლილები ძლივს ვადგამდით ფეხს. დამქანცველ გზას ბოლო არ უჩანდა; ყოველ ნაბიჯზე გვეგონა, სადმე ბაიყუშებს გადავეყრებოდით, რომლებიც მსგავსი ამინდით სარგებლობენ. თუმცა ყველაფერი მთავრდება და უცებ შუქები დავინახეთ. თბილი ოთახისა და სხვა სიკეთეების იმედმა ძალა შეგვმატა და ნახევარი საათის შემდეგ უკვე ციხეში შესასვლელად ვემზადებოდით. უცებ ზარბაზნის ხმა გაისმა, მეორე, მესამე... ძნელია გადმოგცეთ ის შიში და სასოწარკვეთა, რომელიც იმ წამს დაგვეუფლა! რას ნიშნავდა ეს?! ალბათ ციხე-სიმაგრე ბლოკადაშია, მტერი ახლოსაა, წინ ვერ წავალთ... ნუთუ უკან უნდა დავბრუნდეთ... მაგრამ სროლა შეწყდა; ყური მივუგდეთ: ჩვენამდე ეკლესიის ზარების რეკვამ მოაღწია... მხოლოდ მერე გაგვახსენდა, რომ აღდგომის წინა ღამე იყო, 12 საათს ზარბაზნის სროლით შეხვდნენ... ძლიერი სასოწარკვეთიდან სიხარულის განცდაზე გადასვლის გადმოცემა კიდევ უფრო რთულია, როდესაც ერთმანეთს სახიფათო წამოწყების წარმატებით დასრულებას და დღესასწაულს ვულოცავდით. ციხესიმაგრეში დიდხანს ათვალიერებდნენ ჩვენს სამოსს, რომელშიც კონკიჟღარუნა ბაიყუშებს ან ტყვეობიდან გამოქცეულებს უფრო ვგავდით და კიდევ დიდხანს არ სჯეროდათ ჩვენი მოგზაურობისა იმ ადგილებში, სადაც, სავარაუდოდ, ჩვენამდე არავის გაუბედავს კოლონით, სამი ადგილობრივო მკვიდრისგან შემდგარი ბადრაგით წასვლა...

არნოლდ ზისერმანი

1851 წლის ოქტომბერი სოფ. კაზანიშჩე.

გაზეთი „კავკაზი“, 1851, №94 (11 დეკემბერი), ტფილისი.

С ДОРОГИ

[Ингушские селения глазами путешественника]

…На пути в Назрань мы свернули с большой дороги и нам пришлось проехать несколько ингушевских аулов; аулы эти представляют довольно красивый вид: улицы, распланированы правильными кварталами и обсажены деревьями. Нам: непришлось узнать – сделано-ли это по собственной инициативе обывателей или по распоряжению начальства – впрочем, в обоих случаях это утешительное явление: в первом показывает любовь к красоте и порядку, а во втором – мягкий и послушный характер. Мужчины большею частью кейфуют по улице, а женщины занимаются разными домашними работами и, между прочим, носят воду в больших кувшинах, придерживая их сзади ремнем у пояса, что придает им античный библейский характер…

Газета «Кавказ» 1871, №95 (15 августа),
Тифлис.

ИЗ ТЕРСКОЙ ОБЛАСТИ

[Поселения в Ингушетии]

…На десятой версте чрез речку Камбилеевку – мост, а прежде ездили в брод, что при возвышении воды было небезопасно, а иногда и невозможно. В бывшем укреплении помещается школа земледельческая, в которой туземные мальчики приготовляются быть руководителями сельскаго хозяйства, среди своих единоплеменников, ингушей, карабулаков и осетин. На 12-й версте ингушевский аул Базоркина и, не доезжая до Назрана и за Назраном, по обеим сторонам балки, расположены так называемые назрановские аулы; в начале одного из них столб и доска с надписью: «селение Насыр-кортовское». (Ингуши и чеченцы селение это называют Нéсер-корт. Корт значить голова.) О прежних набегах вольнице и помину нет; даже не все мо-

„კავკაზის“ კორესპონდენცია მთიანი ოლქიდან

[ცორიდან, აქოდან და ღილღოდან გამოსული თეიფები]

...ზემოთ დასახელებული ჩეჩნური ტომის სამი სახეობა (ახოელები, ზანდაკელები და ბენოელები), რომლებიც არსებითად ერთ ტომს ქმნიან, ერთმანეთისგან განსხვავდებიან როგორც ხასიათით, ისე განვითარების დონით. ამას ხელი შეუწყო მათ მიერ დასახლებული ადგილების ტოპოგრაფიულმა პირობებმა და საქმიანობამ. გარდა ამისა, როგორც ახალგაზრდა ერი, ისინი ერთმანეთში ინგუშეთის ოლქის მთიანი ნაწილიდან გამოსულ თეიფებად/საგვარეულოებად, კერძოდ, ცორიდან, აკოდან და ღილღოდან გამოსული წინაპრების მიხედვით იყოფიან...

გაზეთი „კავკაზი“, 1866, №53 (10 ივლისი),
ტფილისი.

ᲒᲖᲘᲓᲐᲜ

[მოგზაურის თვალით დანახული ინგუშური სოფლები]

...ნაზრანისკენ მიმავლებმა მთავარ გზას გადავუხვიეთ და ინგუშების რამდენიმე აულის გავლა მოგვიწია; ეს აულები საკმაოდ მშვენიერ იერსახეს ავლენენ: ქუჩებს სწორი კვარტლების დაგეგმარება აქვთ და ხეები მიუყვება. ჩვენ ვერ მოვახერხეთ გარკვევა, ეს ადგილობრივ მკვიდრთა ინიციატივით მოხდა თუ უფროსობის ბრძანებით, თუმცა, ორივე შემთხვევაში, დამამშვიდებელი მოვლენა იყო: პირველი – რომ სილამაზისა და წესრიგის მიმართ სიყვარულს ავლენდა, მეორეც – რბილ და მორჩილ ხასიათს. კაცები ძირითადად ქუჩაში ერთობიან, ქალები კი სხვადასხვა საყოფაცხოვრებო საქმეს აკეთებენ, მათ შორის, დიდი დოქებით წყალი მოაქვთ, ზურგის მხრიდან ქამრით წელზე მიმაგრებული, რაც მათ ძველ ბიბლიურ ხასიათს სძენს...

გაზეთი „კავკაზი“ 1871, №95 (15 აგვისტო),
ტფილისი.

гут указать, где были повешены главные зачинщики последняго назрановскаго бунта, в 1858 году. Каково развитие между туземцами можно видеть из того, что в несколько дней, на пятнадцати верстном разстоянии по дороге насадили они деревья.

Ямщики до Грознаго большею частью казанские татары, с русскими именами: так, ямщик, везший меня из Назрана, назывался Савкой. Прежний небезопасный спуск, особенно во время грязи, теперь хорошо шоссирован. На Назрановской станции застал компанию театралов, провожавших актеров и актрис из Владикавказа, которые поехали в Баку – зарабатывать деньгу. На 10-й версте от Назрана станица Карабулакская, беднейшая из станиц Терской области, хотя и в ней заметно преуспеяние. Церкви нет, а старый молитвенный дом, с покосившейся колокольней. В станице Троицкой скирды хлеба и благообразная церковь говорят о довольстве казаков.

Газета «Кавказ», 1874, №58 (22 мая), Тифлис.

ЗАМЕТКА ОТНОСИТЕЛЬНО ВРЕМЕНИ ПОЯВЛЕНИЯ И РАСПРОСТРАНЕНИЯ ЧУМЫ НА КАВКАЗЕ, В АРМЕНИИ И В АНАТОЛИИ, В ТЕЧЕНИЕ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XIX-ГО СТОЛЕТИЯ. – Д-РА ТОЛОЗАНА

[Чума в Ингушетии]

…В 1807 г. чума достигла до Георгиевска и Моздока, а в конце того-же года возобновилась по всему Кавказу. В ноябре она опустошила Малую Кабарду и страну Ингушей и дошла даже до Кубани и далее Ставрополя, появившись вместе с тем близ Астрахани между татарскими племенами….

Газета «Кавказ», 1875, №128 (2 ноябрь), Тифлис.

თერგის ოლქიდან

[დასახლებები ინგუშეთში]

…მეათე ვერსზე ხიდია მდინარე კამბილეევკაზე, ხოლო მანამდე [ვიდრე ხიდს ააგებდნენ] ფონით გადადიოდნენ, რაც წყლის დონის აწევისას სახიფათო და ზოგჯერ შეუძლებელი იყო. ყოფილ ციხესიმაგრეში სასოფლო-სამეურნეო სკოლაა, სადაც სოფლის მეურნეობის საქმეების ხელმძღვანელებად ამზადებენ ადგილობრივ ბიჭებს, თანატომელებს: ინგუშებს, ყარაბულაკელებსა და ოსებს. მე-12 ვერსზე არის ინგუშური აული ბაზორკინო, ხოლო ნაზრანამდე და ნაზრანის შემდეგ, ხეობის ორივე მხარეს, მდებარეობს ე.წ. ნაზრანის აულები; ერთ-ერთი მათგანის დასაწყისში არის ბოძი და დაფა წარწერით: „სოფელი ნასირ-კორტოვსკოე“ (ინგუშები და ჩეჩნები ამ სოფელს ნესირ-ქორთს ეძახიან. „ქორთ“ ნიშნავს თავი). აზატების მხრიდან უწინდელი დარბევების ხსენებაც არ არის; ყველას იმის მითითებაც კი არ შეუძლია, თუ სად ჩამოახრჩვეს 1858 წელს ნაზრანის ბოლო ამბოხის მთავარი წამქეზებლები. როგორია განვითარების დონე ადგილობრივებს შორის, იქიდან ჩანს, რომ რამდენიმე დღეში, გზის გასწვრივ თხუთმეტი ვერსის მანძილზე, ხეები დარგეს.

გროზნოში მიმავალი მეეტლეები, ძირითადად, ყაზანელი თათრები არიან, რუსული სახელებით: მაგალითად, მეეტლეს, რომელმაც ნაზრანიდან წამიყვანა, სავკა ერქვა. დაღმართი, რომელიც ადრე სახიფათო იყო, განსაკუთრებით ატალახებისას, ახლა კარგად არის დაგებული. ნაზრანის სადგურზე თეატრალების კამპანია დამხვდა, რომლებიც ვლადიკავკაზელ მსახიობებს (ქალებსა და კაცებს) აცილებდნენ, ისინი ფულის საშოვნელად ბაქოში მიემგზავრებოდნენ. ნაზრანიდან ათი ვერსის დაშორებით არის სტანიცა ყარაბულაკი, თერგის ოლქის ყველაზე ღარიბი დასახლება, თუმცა იქაც შესამჩნევია წინსვლა. ეკლესია არ არის, თუმცა არის ძველი სამლოცველო სახლი გადახრილი სამრეკლოთი. ტროიცკის სტანი-

О ДОИСТОРИЧЕСКОЙ АРХЕОЛОГИИ ВООБЩЕ И КАВКАЗСКОЙ В ОСОБЕННОСТИ

IV. ... Здесь-же на изображениях амазонов вы видите полный кавказский костюм, в том числе черкесские узкие панталоны и кожаные башмаки, употреблявшиеся и у скифов, да кроме того и военные доспехи, пики, стрелы и щит, имеющий дугообразную форму и сплетенный с деревом, тот самый, который был в употреблении в древности у кавказских племен и поныне употребляют галгайцы или ингуши...

Дмитрий Бакрадзе.

Газета «Кавказ», 1877, №132 (5 июля),
Тифлис.

КУРЬЕЗЫ БОЛЬШОЙ ПРЕССЫ

Не раз уже нам приходилось отмечать разные курьезы и диковинки о Кавказе, появляющиеся на столбцах нашей большой, столичной прессы. Очевидно, что и до-сих-пор Кавказ представляет для многих живой интерес и поэтому, вероятно, газеты дают охотно место всякому желающему поделиться с читающею публикою впечатлениями и наблюдениями, вынесенными даже из мимолетной поездки в этот заманчивый уголок России. Разными интересными сообщениями и статьями о Кавказе изобиловали газеты в минувшую войну, благодаря наезду сюда корреспондентов от многих столичных газет, но должно быть сообщения эти уже изгладились из памяти читающей публики, и вот некий А. М. обязательно возобновляет их в «Письмах с Кавказа».

Перед нами два письма этого автора, помещенные в № № 1655 и 1657 газеты Новое Время. В этих письмах что ни строка-то поразительное невежество автора, бессмысленная фраза или такая диковинка, какой, пожалуй, не встретить и в разсказах из «Тысячи и одной ночи». Предоცაში მარცვლეულის ზვინები და ლამაზი ეკლესია კაზაკების დოვლათზე მიუთითებს.

გაზეთი „კავკაზი“, 1874, №58 (22 მაისი),
ტფილისი.

შენიშვნა კავკასიაში, სომხეთსა და ანატოლიაში შავი ჭირის გაჩენისა და გავრცელების შესახებ XIX საუკუნის პირველ ნახევარში – დოქტორი ტოლოზანი

[შავი ჭირი ინგუშეთში]

...1807 წელს შავმა ჭირმა გეორგიევსკსა და მოზდოკს მიაღწია, ხოლო იმავე წლის ბოლოს მთელ კავკასიაში განახლდა. ნოემბერში მან მცირე ყაბარდო და ინგუშების ქვეყანა გააჩანაგა და ყუბანსა და შემდგომ სტავროპოლს მიაღწია, ამავე დროს გამოჩნდა ასტრახანის მახლობლად თათრულ ტომებში...

გაზეთი „კავკაზი“, 1875, №128 (2 ნოემბერი),
ტფილისი.

ზოგადად პრეისტორიული არქეოლოგიის და მისი კავკასიური თავისებურებების შესახებ

...აქ, ამაზონების გამოსახულებებზე თქვენ ხედავთ სრულ კავკასიურ კოსტიუმს, მათ შორის, ჩერქეზულ ვიწრო შარვალს და ტყავის ფეხსაცმელს, რომელსაც სკვითებიც იყენებდნენ, გარდა ამისა, სამხედრო ჯავშანს, შუბებს, ისრებს და ფარს, რომელსაც რკალისებრი ფორმა აქვს და ხესთან გადაწნულია, სწორედ ისეთს, როგორსაც ჯერ კიდევ ძველი კავკასიური ტომები იყენებდნენ და დღემდე იყენებენ ღილღველები და ინგუშები...

დიმიტრი ბაქრაძე

გაზეთი „კავკაზი“, 1877, №132 (5 ივლისი),
ტფილისი.

ставляем, впрочем, оценить эти перлы замечательного пустомельства самим читателям.

…Исследовав Владикавказ в той форме, образцы которой мы представили сейчас, А. М. отправляется на Темир-Хан-Шуру и весь путь держит «вдоль прежняго праваго фланга» (эка полюбился ему правый фланг там, где был левый!), встречая первое большое поселение Назрань, «главный аул в Большой Чечне», в 30 верстах от Владикавказа. Мы опять принуждены рекомендовать г. А. М. карту Кавказа, чтобы он мог убедиться, что никакого главнаго аула Большой Чечни Назрана не существует, что близ бывшаго укр. Назрань сгруппировано несколько аулов ингушскаго племени и что Большая Чечня, начинающаяся на правом берегу р. Аргуна, отстоит от этих аулов не ближе 70 верст. Описав устройство домов и мечетей в главном ауле Назрань и налюбовавшись вдоволь садами, пахатными полями и покосами, А. М. заканчивает умилительную картину следующими словами: «Кое-где пасутся стада буйволов и баранов, а из-за загороди вылезают на дорогу свиньи и гуси». Вот и прекрасно, что наконец нас просветил г. А. М. и во-очию, так-сказать, доказал существование в среде чеченцев-магометан новой отрасли хозяйства – свиноводства. О, Магомет! Что-то ты скажешь, увидевши, как твои правоверные сыны размножают свиней, жрут сало и коптят небо дымом, прошедшим чрез окорока свиней...

Газета «Кавказ», 1880, №284 (23 октября),
Тифлис.

დიდი პრესის კურიოზები

ჩვენ ხშირად ვაწყდებით კავკასიასთან დაკავშირებულ სხვადასხვა კურიოზსა და უცნაურობას, რომელიც ჩვენი დედაქალაქის პრესაში იბეჭდება. ცხადია, კავკასია ბევრ ადამიანში დღემდე დიდ ინტერესს იწვევს და შესაძლოა, სწორედ ამიტომ, გაზეთები ადვილად უთმობენ თავის სივრცეს ყველას, ვისაც სურს მკითხველ საზოგადოებას გაუზიაროს თავისი შთაბეჭდილებები და დაკვირვებები რუსეთის ამ მიმზიდველ კუთხეში, თუნდაც ხანმოკლე ვიზიტიდან.

ბოლო ომის მიმდინარეობისას, დედაქალაქის გაზეთების კორესპონდენტების კავკასიაში მოგზაურობის წყალობით [პრესა] სავსე იყო კავკასიის შესახებ სხვადასხვა საინტერესო რეპორტაჟითა და სტატიით. თუმცა, ეს ცნობები, როგორც ჩანს, მკითხველი საზოგადოების მეხსიერებიდან უკვე წაიშალა და ახლა ვინმე ა.მ. განაახლებს მათ [ციკლით] „წერილები კავკასიიდან“. აქ მოცემულია ამ ავტორის ორი წერილი, რომლებიც გამოქვეყნებულია გაზეთ „ნოვოე ვრემიას“ 1655 და 1657 ნომრებში. ამ წერილების ყოველი სტრიქონი ავტორის გასაოცარ უმეცრებას, უაზრო ფრაზას ან ისეთ უცნაურობას ასახავს, როგორსაც, ალბათ, „ათას ერთი ღამის“ ამბებშიც ვერ შეხვდებით. თუმცა, მკითხველს საშუალებას ვაძლევთ, თავად შეაფასოს ცარიელი ლაყბობის ეს საოცარი მარგალიტები.

…ვლადიკავკაზის ჩვენ მიერ წარმოდგენილი ფორმით შესწავლის შემდეგ, ა.მ. თემირ-ხან-შურისკენ მიემართება და მთელ მარშრუტს „ყოფილი მარჯვენა ფლანგის გასწვრივ“ მიჰყვება (როგორ შეუყვარდა მარჯვენა ფლანგი იქ, სადაც მარცხენა იყო!) და ვლადიკავკაზიდან 30 ვერსის დაშორებით აწყდება პირველ დიდ დასახლებას – ნაზრანს – „დიდი ჩეჩნეთის მთავარ აულს“. კვლავ იძულებულნი ვართ, ბატონ ა.მ.-ს კავკასიის რუკა ვურჩიოთ, რათა დარწმუნდეს, რომ დიდი ჩეჩნეთის ამგვარი „მთავარი აული“, ნაზრანი, არ არსებობს, რომ ინგუშთა ტომის რამდენიმე აული ყოფილი ნაზრანის

ГЛАВНЫЕ ГОРНЫЕ ПРОХОДЫ В КАВКАЗСКИХ ГОРАХ, СЛУЖИВШИЕ ГОРЦАМ ДЛЯ НАБЕГОВ

У восточных писателей проход этот назывался Седди-Алгун, а иногда именовали его Аланскими воротами, потому что чрез него проходили Аланские племена. Недалеко отсюда находился и город Шабран. Предание гласит, что Алгунская стена построена была Кеянидским царем Исфендияром около 485 года до Р.Х. (Ксеркс) и что она была возобновлена Сассанидским царем Шапуром и исправлена персидским царем Анушереваном.

На счет Алгунскаго прохода существует и другое мнение, что будто бы теснина Алгунская получила свое название от имени аула Алгун, на верхнем Шато-Аргуне, которая запирала собою самый низкий перевал из реки Ассы, против Сунжи. Так-как аул Алгун с ущельями Мередж и Ардон находились в Хевсуретии, по близости общества Кистин и Цори, то проходы эти получили у восточных народов название Бабуль-Куст. Здесь-же находятся скалистыя ворота ущелья Тергис-Кари, чрез которыя р. Асса прорывается в Кистети.

Третьим проходом или воротами считались Дарияльское и Трусовское ущелья. Местные татары называли его Дар-Иол, т. е. узкая или тесная дорога. Древнейшия сооружения этой грозной теснины, в которой висят над головою скалы, приписывается карталинскому царю Мепе-Мирвану (150 или 162 г. до Р. Х.), который построил здесь укрепление с воротами, а восточные писатели утверждают, что укрепление это сооружено было персидским царем Дарием Гиштапсом для защиты от набегов скифских племен и что оно было возобновлено царем Исфендияром (Ксерксом). Так-как в восточной оконечности Кавказа обитали алане, то арабские писатели: Маасуди, Идриси, Абул-Фет и проч. называли его Аланскими воротами, где Исфендияр держал гарнизон для удержания алан от

ციხესიმაგრის მახლობლადაა დაჯგუფებული და რომ დიდი ჩეჩნეთი, რომელიც მდინარე არღუნის მარჯვენა ნაპირიდან იწყება, ამ აულებიდან 70 ვერსითაა დაშორებული. მთავარ აულ ნაზრანში სახლებისა და მეჩეთების განლაგების აღწერისა და ბაღების, სახნავ-სათესი მინდვრებისა და სათიბების მაღალფარდოვანი აღწერის შემდეგ, ა.მ. გულისამაჩუყებელ სურათს შემდეგი სიტყვებით ასრულებს: „აქა-იქ კამეჩებისა და ცხვრების ჯოგები ბალახობენ, ღორები და ბატები კი ღობეების ღრიჭოებიდან გზაზე გამოდიან“. მშვენიერია, რომ ბატონმა ა.მ.-მ საბოლოოდ გაგვანათლა და, ასე ვთქვათ, საკუთარი თვალით დაგვანახა ჩეჩენ მაჰმადიანებში მეურნეობის ახალი დარგის – მეღორეობის – არსებობა. ო, მუჰამედ! რას იტყვი, თუ როდესაც დაინახავ, შენი მართლმორწმუნე შვილები ღორებს როგორ ამრავლებენ, ღორის ქონს სანსლავენ და ზეცას ღორის შებოლილი ბარკლის კვამლით, ჭვარტლავენ.

გაზეთი „კავკაზი“, 1880, №284 (23 ოქტომბერი), ტფილისი.

კავკასიონის მთიანეთის მთავარი უღელტეხილები, რომლებიც მთიელებს თარეშისთვის ემსახურებოდნენ

აღმოსავლელი მწერლები ამ უღელტეხილს სედი-ალღუნს უწოდებდნენ, ზოგჯერ კი – ალანიის კარიბჭეს, რადგან ალანური ტომები მასზე გადიოდნენ. ქალაქი შაბრანიც მასთან ახლოს მდებარეობდა. გადმოცემის თანახმად, ალღუნის კედელი ქეიანიდის მეფე ისფენდიარმა ააგო დაახლოებით ძვ. წ. 485 წელს (ქსერქსე) და სასანიდების მეფე შაპურმა აღადგინა, ხოლო სპარსეთის მეფე ანუშირვანმა შეაკეთა.

ალღუნის უღელტეხილთან დაკავშირებით სხვა მოსაზრებაც არსებობს, რომ ალღუნის ვიწრობმა სახელწოდება, სავარაუდოდ, აული

вторжения в Иверию,-аланы или осетины постоянно караулили этот проход и взимали с жителей пошлину за пропуск через него. Укрепление Дариельское возобновлено было грузинскими царями: Георг-Арсланом и Давидом-Возобновителем. Последний из них выстроил здесь у теснины замок, на вершине скалы и тем запирал вход в пределы древней Иверии, так-что несколько человек легко могли защищать проход от внешних врагов: у армянских писателей он назывался Тариел-Турун, т. е. ворота Дариельския, у осетин Дайран, у грузин Дариоли или Хевис-Кари (ущелье долины). Ныне здесь мостовое укрепление на Тереке, построенное в 1844 году. Проход этот во время владычества персов сассанидов замыкал Кавказ с востока.

Четвертый считался, как вышеупомянуто, по ущельям: Ардона и Мамисонскаго, у источников Риона, через Рачи, Сванетию и Ингурскую долину; здесь проходили войска персидских царей. Проход этот назывался у восточных народов Бабул-Куст, т.е. воротами кистин; он также именовался и Аланским по близости обитавших там алан; пункт этот до того считался важным для персов, что персидские цари Кубад и сын его Анушереван, во время своих походов в Сванетию и Лазистан, старались во что-бы ни стало овладеть прежде всего этим проходом. Во время владычества аравитян предводитель арабских войск, покоритель Дагестана, Абу-Муслин, овладев этим проходом, назначил в этой стране пограничным начальником родственника своего Гамзата, коему велел выстроить здесь мечеть…

И. Бахтамов

Газета «Кавказ», 1881, №287 (31 Декабря), Тифлис.

ალუნიდან მიიღო, ზემო შატო-არღუნზე, რომელიც მდინარე ასის ყველაზე დაბალ უღელტეხილს კეტავდა, სუნჯის მოპირდაპირედ. ვინაიდან სოფელი ალღუნი მერეჯისა და არდონის ხეობებით ხევსურეთში მდებარეობდა, ქისტებისა და ცორის თემებთან, ამ უღელტეხილებს აღმოსავლეთის ხალხები ბაბულ-კუსტს უწოდებდნენ. აქვე მდებარეობს თერგის/თერლის-კარის ხეობის კლდოვანი კარიბჭე, რომლითაც მდინარე ასა ქისტეთში მიიპობს გზას…

მესამე გასასვლელად ან კარიბჭედ დარიალისა და თრუსოს ხეობები ითვლებოდა. ადგილობრივი თათრები მას დარ-იოლს უწოდებდნენ, რაც ვიწრო გზას ნიშნავს. ამ მრისხანე ხეობის უძველესი ნაგებობები, რომელთა თავზეც კლდეებია გადმოკიდებული, ქართლის მეფე მირიანს (ძვ.წ. 150 ან 162 წლები) მიეწერება. მან აქ კარიბჭიანი ციხესიმაგრე ააგო. აღმოსავლელი მწერლები ამტკიცებენ, რომ ეს ციხესიმაგრე სპარსეთის მეფე დარიოს გიშთაფსმა ააგო სკვითური ტომების თავდასხმებისგან დასაცავად და რომ ის მეფე ისფენდიარმა (ქსერქსე) განაახლა. ვინაიდან კავკასიის აღმოსავლეთ კიდეზე ალანები ბინადრობდნენ, არაბი მწერლები – მაასუდი, იდრისი, აბულ-ფეტი და სხვები – მას ალანიის კარიბჭეს უწოდებდნენ, სადაც ისფენდიარს გარნიზონი ეყენა, რათა ალანები იბერიაში არ შეჭრილიყვნენ. ალანები, ანუ ოსები, მუდმივად ყარაულობდნენ ამ უღელტეხილს და მაცხოვრებლებისგან გადასახადს იღებდნენ მასზე გავლისას. დარიალის ციხესიმაგრე ქართველმა მეფეებმა – გიორგი არსლანმა და დავით აღმაშენებელმა – აღადგინეს. ამ უკანასკნელმა აქ, ხეობაში, კლდის მწვერვალზე, ციხესიმაგრე ააშენა, რითაც ძველი იბერიის შესასვლელი გადაკეტა, რათა რამდენიმე კაცს ადვილად შეძლებოდა გასასვლელის დაცვა გარეშე მტრებისგან. სომეხი მწერლები მას ტარიელ-ტურუნს უწოდებდნენ, რაც დარიალის კარიბჭეს ნიშნავს; ოსები – დაირანს; ქართველები – დარიოლს ან

МЕТЕОРИТЫ В НАЗРАНИ

УКР. НАЗРАНОВСКОЕ. 2-го ноября. Жители Назрановскаго общества были сильно тревожены необыкновенным метеорологическим явлением, имевшим место в ночь с 1-го на 2-е ноября. По разсказам всех очевидцев, явление это было такого рода: часа через полтора по полуночи послышался легкий шум с треском, затем восток осветился как бы утренней зарей, и из атмосферы посыпались на землю огненные шары (метеоры), чрезвычайно блестящие, разной величины и в разных направлениях, – по одному, по два, по три в один раз, а иногда и целыми пучками в несколько десятков шаров, на подобие фейерверочных ракетных павильонов, оставляя за собой огненные полосы; в продолжение всего явления было светло, как днем. Падающие шары эти и пучки имели направление большей частью от востока к западу: самый же большой из них наоборот – от запада к востоку. Описываемое продолжалось – по показаниям туземцев – с половины втораго и до исхода четвертого часа, следовательно с лишним два часа. За достоверность этого явления и его подобностей можно ручаться.

Газета «Кавказ», 1866, N89 (13 ноября), Тифлис.

ხევის-ხარს. ახლა აქ 1844 წელს აგებული თერგის ხიდის სიმაგრეა. სასანიდი სპარსელების მმართველობის დროს ეს გასასვლელი აღმოსავლეთიდან კეტავდა კავკასიას.

მეოთხე, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, არდონისა და მამისონის უღელტეხილების გასწვრივ, რიონის სათავეებთან, რაჭაში, სვანეთსა და ენგურის ხეობაში გადიოდა; სპარსელი მეფეების ჯარები ამ უღელტეხილს იყენებდნენ. აღმოსავლეთის ხალხები უღელტეხილს ბაბულ-ქუსტს, ანუ ქისტების კარიბჭეს უწოდებდნენ; მას ასევე ალანურს უწოდებდნენ იქ მცხოვრები ალანების სიახლოვის გამო. ეს პუნქტი სპარსელებისთვის იმდენად მნიშვნელოვნი იყო, რომ სპარსი მეფეები კუბადი და მისი ვაჟი ანუშირ, სვანეთსა და ლაზისტანში ლაშქრობების დროს, ყველანაირად ცდილობდნენ მის დაკავებას. არაბთა მმართველობის დროს, მათი ჯარების მეთაურმა, დაღესტნის დამპყრობელმა აბუ მუსლინმა, ამ უღელტეხილის დაკავების შემდეგ, თავისი ნათესავი გამზატი დააყენა ამ ქვეყანაში სასაზღვრო მეთაურად და აქ მეჩეთის აშენება ბრძანა.

ი. ბახტამოვი

გაზეთი „კავკაზი“, 1881, №287
(31 დეკემბერი), ტფილისი.

მეტეორიტები ნაზრანში

ნაზრანის ციხესიმაგრე. 2 ნოემბერი. ნაზრანის თემის მოსახლეობა დიდად შეაშფოთა უჩვეულო მეტეოროლოგიურმა ფენომენმა, რომელსაც 1-2 ნოემბრის ღამეს ჰქონდა ადგილი. ყველა თვითმხილველის გადმოცემით, მოვლენა შემდეგი ხასიათისა იყო: შუაღამიდან საათ-ნახევრის შემდეგ გაისმა მსუბუქი ხმაური ტკაცუნით, შემდეგ აღმოსავლეთი აისის მსგავსად განათდა და ატმოსფეროდან დედამიწაზე ცეცხლოვანი ბურთები (მეტეორები) ჩამოცვივდა, ძალზე ბრწყინავი, სხვადასხვა ზომის და სხვა-

დასხვა მიმართულებით – ერთ ჯერზე ერთი, ორი, სამი, ზოგჯერ კი კონებად, რამდენიმე ათეული, ფოიერვერკის რაკეტების გასროლასავით, ტოვებდა ცეცხლოვან ზოლებს; მთელი მოვლენის განმავლობაში დღის სინათლე იდგა. ჩამოვარდნილი ბურთები და კონები ძირითადად აღმოსავლეთიდან დასავლეთისკენ იყო მიმართული: მათგან ყველაზე დიდი, პირიქით, დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ იყო მიმართული. აღწერილი მოვლენა – ადგილობრივ მკვიდრთა ჩვენებით, – ორის ნახევრიდან ოთხ საათამდე, შესაბამისად, ორ საათზე მეტხანს გაგრძელდა. ამ მოვლენის უტყუარობა და მისი სიზუსტე დადასტურებულია.

ა. ს.

გაზეთი „კავკაზი“, 1866, №89 (13 ნოემბერი),
ტფილისი.

ТРАДИЦИОННЫЕ РЕЛИГИОЗНЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ И САКРАЛЬНЫЕ ПРАКТИКИ ИНГУШЕЙ В XIX ВЕКЕ: СИНКРЕТИЗМ, ПАМЯТЬ И ТРАНСФОРМАЦИЯ

ᲘᲜᲒᲣᲨᲗᲐ ᲢᲠᲐᲓᲘᲪᲘᲣᲚᲘ ᲠᲔᲚᲘᲒᲘᲣᲠᲘ ᲬᲐᲠᲛᲝᲓᲒᲔᲜᲔᲑᲘ ᲓᲐ ᲡᲐᲙᲠᲐᲚᲣᲠᲘ ᲞᲠᲐᲥᲢᲘᲙᲐ XIX ᲡᲐᲣᲙᲣᲜᲔᲨᲘ: ᲡᲘᲜᲙᲠᲔᲢᲘᲖᲛᲘ, ᲛᲔᲮᲡᲘᲔᲠᲔᲑᲐ ᲓᲐ ᲢᲠᲐᲜᲡᲤᲝᲠᲛᲐᲪᲘᲐ

РЕЛИГИОЗНЫЕ ОБРЯДЫ ОСЕТИН, ИНГУШЕЙ И ИХ СОПЛЕМЕННИКОВ, ПРИ РАЗНЫХ СЛУЧАЯХ

[Сведения, собранные академиком А. М. Шегреном]

Отрывки

«…Кистины, Галгаи, Цори, часть Ингуш некрещенных. – Не гласно: все остальные Ингуши, и все Осетины Христианского исповедения, преимущественно в горах живущие, у которых до сих пор осталось множество самых грубых обрядов идолопоклонства, и теперь исполняемых.

Причиною такого смешения религий, можно полагать то, что, живя в середине Кавказского хребта, имея сношения с Закавказьем, на жителей этаго округа с давних пор действовали, с юга от Грузин: Христианство; с запада и с севера от Кабардинцев: Исламизм. Туземцы, склоняясь, то под иго Грузин, то под власть Кабардинцев, принимали попеременно ученье тех и других, и наконец, перемешав все понятия, остались при своем грубом невежестве. – Политика их в этом случае была обыкновенная всем слабым, побежденным: принимать до времени формы победителей, и держаться упорно своего. – Теперь, при нашей веротерпимости, при наших усилиях – сколь можно более кроткими средствами образовать этих дикарей, туземцы худо понимая настоящую цель Правительства, сделались в отношении религии ни то ни се: Мулла свободно кричит при колокольном звоне,

ᲝᲡᲔᲑᲘᲡ, ᲘᲜᲒᲣᲨᲔᲑᲘᲡᲐ ᲓᲐ ᲛᲐᲗ ᲗᲐᲜᲐᲛᲝᲫᲛᲔᲗᲗᲐ ᲠᲔᲚᲘᲒᲘᲣᲠᲘ ᲠᲘᲢᲣᲐᲚᲔᲑᲘ ᲡᲮᲕᲐᲓᲐᲡᲮᲕᲐ ᲨᲔᲛᲗᲮᲕᲔᲕᲘᲡᲐᲗᲕᲘᲡ

[აკადემიკოს ა. მ. შეგრენის მიერ შეკრებილი ცნობები]

ნაწყვეტები

„...ქისტები, ღილღველები, ცორელები, ინგუშთა ნაწილი მოუნათლავია. – არა საჯაროდ: ყველა დანარჩენი ინგუში და ყველა ოსი ქრისტიანული აღმსარებლობისაა, ძირითადად, მთაში მცხოვრები. მათ დღემდე შემორჩათ კერპთაყვანისმცემლობის მრავალი უხეში რიტუალი, რომლებსაც ახლაც აღასრულებენ.

რელიგიათა ასეთი აღრევის მიზეზი სავარაუდოდ, შემდეგია: კავკასიის ქედის შუაგულში მცხოვრები, ამიერკავკასიასთან ურთიერთობის მქონე ამ ოლქის მცხოვრებლებზე უძველესი დროიდან მოქმედებდა სამხრეთიდან ქრისტიანობის გავლენა ქართველთაგან; დასავლეთიდან და ჩრდილოეთიდან ყაბარდოელებისგან ისლამიზმი. ქართველთა უღელის ან ყაბარდოელთა ძალაუფლების ქვეშ მოქცეული ადგილობრივები მონაცვლეობით იღებდნენ ორივეს სწავლებას და ბოლოს, ყველა ცნების აღრევით, დარჩნენ თავიანთ გაუთლელ უმეცრებაში. – მათი პოლიტიკა ამ შემთხვევაში ყველა სუსტისთვის, დამარცხებულებისთვის ჩვეული იყო: გარკვეულ დრომდე მიეღოთ გამარჯვებულის ფორმები და ჯიუტად მიჰყოლოდნენ საკუთარს. – ახლა, ჩვენი რელიგიური შემწყნარებლობით, ჩვენი ძალისხმევით – რაც

Кистинский кумир Гальерд покойно стоит в старой оставленной церкви царицы Тамары…».

«…А между тем, остатки большого числа церквей в ущельях Кистинском и Куртатинском, находимыя там книги, сосуды, вещи и деньги, почитание язычниками Христианских Святых и названия их, все ясно доказывает, что жители этого округа были прежде Христиане, отступившие от веры при безпрерывно переменявшемся владычестве над ними, то Кабардинцев, то Грузин, то наконец Русских; и что они, пользуясь этим переходом, обратились опять к своим кумирам. – Так Ингуши, выходцы Кистинцев, в 1810 году, при вступлении в подданство России, были опять язычники, и клялись в верности, почитаемым ими за святыню кумиром Гальерд; а в условии заключенном ими по этому случаю прибавили статью: что их обряд идолопоклонства остается при них не нарушим; тогда как предания горцев, и вышеприведенные памятники свидетельствуют о том, что некогда они были Христиане. С 1820-х годов, Русские Миссионеры начали обращать Ингуш в Христианство, и без больших усилий достигли до приведения в Православие 2/3 народонаселения. – Ингуши соглашались быть Христианами; – но и теперь их можно скорее назвать язычниками, ибо и теперь они ходят на поклонение кумиру Гальерду, принося ему жертвы...».

«…Святые, почитаемые всеми горцами, без исключения, суть большею частию Христианские; праздники тоже совпадают с нашими; к числу таких святых принадлежат: Михаил Архангел, почитаемый даже чистыми идолопоклониками Галгаями. Пророк Илья в уважении у всех; он считается покровителем скотоводства и земледелия: везде ему воздают особыя почести, празднуют его день и приносят ему жертвы. Святой Матфей – в честь его у Кистинов именуется гора его именем. Святой Георгий Победоносец почитается покровителем путешествующих, и всех дорог; ему молятся и приносят

შეიძლება ფრთხილი საშუალებებით მოვაქციოთ ეს ველურები, ადგილობრივები, რომლებსაც ცუდად ესმით მთავრობის ნამდვილი მიზანი, რელიგიასთან მიმართებაში არც აქეთ არიან, არც იქით: მოლა თავისუფლად გაჰკივის ზარების რეკვისას, ქისტების კერპი გალიერდი მშვიდად დგას თამარ მეფის ძველ მიტოვებულ ეკლესიაში...“.

„...იმავდროულად, ქისტეთის და ქურთათის ხეობებში არსებული დიდი რაოდენობით ეკლესიების ნაშთები, იქ აღმოჩენილი წიგნები, ჭურჭელი, ნივთები და ფული, წარმართების მიერ ქრისტიან წმინდანთა თაყვანისცემა და მათი სახელები – ყველაფერი ნათლად ადასტურებს, რომ ამ მხარის მკვიდრნი ადრე ქრისტიანები იყვნენ, რომლებიც განუდგნენ რწმენას მუდმივად ცვალებადი ბატონების გამო: ხან ყაბარდოელების, ხან ქართველების, ბოლოს რუსების; მათ ამ გარდამავლობით ისარგებლეს და კვლავ თავიანთ კერპებს მიუბრუნდნენ. – ასე, მაგალითად, ინგუშები, ქისტეთიდან გამოსულნი, 1810 წელს, როდესაც რუსეთის ქვეშევრდომობა მიიღეს, კვლავ წარმართები იყვნენ და ერთგულება მათ მიერ სალოცავად აღიარებულ გალერდზე დაიფიცეს; ხოლო ამ შეთანხმების პირობას ერთი სტატია დაამატეს: რომ მათი კერპთაყვანისმცემლობის რიტუალი დარჩეს უცვლელად, არ დაირღვეს; და ეს მაშინ, როდესაც მთიელთა გადმოცემები და ზემოაღნიშნული ძეგლები იმაზე მიუთითებს, რომ ისინი ოდესღაც ქრისტიანები იყვნენ. 1820-იანი წლებიდან რუსმა მისიონერებმა ინგუშების გაქრისტიანება დაიწყეს და დიდი ძალისხმევის გარეშე შეძლეს მოსახლეობის 2/3-ის მართლმადიდებლობაზე მოქცევა. – ინგუშები დასთანხმდნენ გაქრისტიანებას; მაგრამ ახლაც მათ უფრო წარმართები შეიძლება ეწოდოს, რადგან დღემდე მიდიან გალერდის კერპის თაყვანსაცემად და მსხვერპლს სწირავენ მას...“.

„...ყველა მთიელის პატივსაცემი წმინდანები, გამონაკლისის გარეშე, არსებითად

жертвы, отправляясь в войну, в набег, или в дорогу. – Святая Мария почитается у всех покровительницею супружескаго благополучия и плодородия; ей молятся и приносят жертвы после всякого разрешения от бремени…».

«…-1) Ингуши, Кистины, Галгаи [новый год празднуют] тремя днями ранее нашего; у них делаются накануне праздника гадания. -2) Троицы – которую большею частью празднуют одни Осетины; – 3) День Пророка Ильи празднуют и Осетины всех племен, и Ингуши с их с их сопле-менными обществами; У Осетин перед праздником делается гаданье, которое пользуется известностью у Кабардинцев и Чеченцов.

Праздник святому делается раз в год, и редко более одного дня; ему приносят жертвы, простые или по обещанию, делают при этом скачку, стреляют, пьют, едят. – Для принесения жертв, и для молитв, выбирают из гор окружающих аул, которая по большой части получает название того святаго, коему жертвы на ней приносятся; гора выбирается для того, чтоб молитвы просящих скорее в высоты доходили до кого следует. Там устраивается из камня жертвенник, иногда капище, к которым собираются, с дарами, и для молитв в назначенный день. Каждое семейство приготовляет у себя дома, что есть лучшаго; варит пиво, раку (просяная водка), лоби (фасоль), печет чурек (просяной пресный хлеб), жарит баранину, говядину и т.д.

В день праздника, все приготовленное возносят на гору, перемешивают и составляют общую трапезу. – Иные делают жертвы по обещанию, и приносят их тоже в день праздника на гору. Приношения эти состоят из денег, сосудов медных или серебрянных нарочно для святаго отлитых, и других вещей, – кто что обещал; они остаются навсегда при жертвеннике, а если в горе есть пещера, то в ней и считаются неприкосновенными. – Множество поверий существует в народе насчет святости подобных мест, куда никто не входить,

ქრისტიანობიდანაა; მათი დღესასწაულებიც ჩვენსას ემთხვევა; ასეთ წმინდანებს შორისაა: მიქაელ მთავარანგელოზი, რომელსაც პირწმინდად კერპთაყვანისმცემელი ღილღველებიც კი პატივს მიაგებენ. ყველა თაყვანს სცემს წინასწარმეტყველ ელიას; იგი მესაქონლეობისა და მიწათმოქმედების მფარველ წმინდანად ითვლება: მას ყველგან განსაკუთრებულ პატივს მიაგებენ. მისი სახელობის დღესასწაულს აღნიშნავენ და მსხვერპლს სწირავენ. წმიდა მათე – მის საპატივსაცემოდ ქისტებს მისი სახელობის მთა აქვთ. წმინდა ძლევამოსილი გიორგი მოგზაურთა და ყოველგვარი გზის მფარველად ითვლება; მისდამი ლოცვებს აღავლენენ და მსხვერპლს სწირავენ ომში ან თავდასხმაზე წასვლისას, გზაში ყოფნისას. – წმინდა მარიამს ყველა პატივს მიაგებს, როგორც ოჯახური კეთილდღეობისა და ნაყოფიერების მფარველს; მასზე ლოცულობენ და სწირავენ მსხვერპლს ყოველგვარი ტვირთისგან გათავისუფლების (მშობიარობის) შემდეგ...“.

„...-1) ინგუშები, ქისტები, ღილღველები [ახალ წელს აღნიშნავენ] ჩვენზე სამი დღით ადრე; დღესასწაულის წინა დღეს მკითხაობენ. -2) სამება – რომელსაც ძირითადად მხოლოდ ოსები აღნიშნავენ; – 3) წინასწარმეტყველ ელიას დღეს აღნიშნავენ ყველა ტომის ოსები, ასევე ინგუშები და მათი საგვარეულო თემები. დღესასწაულამდე ოსები მკითხაობას ასრულებენ, რაც ყაბარდოელებსა და ჩეჩნებში პოპულარული პრაქტიკაა.

წმინდანის დღესასწაული წელიწადში ერთხელ აღინიშნება და იშვიათად ერთ დღეზე მეტხანს გრძელდება. მას მსხვერპლს სწირავენ, უბრალოს ან დაპირებულს, მართავენ დოღს, სროლას, საერთო ტრაპეზს. მსხვერპლშეწირვისა და ლოცვისთვის მიმდებარე მთებიდან ირჩევენ აულს, რომელიც, როგორც წესი, იმ წმინდანის სახელს ატარებს, ვისთვისაც მსხვერპლშეწირვა სრულდება. მთას ირჩევენ, რათა დახმარების თხოვნის მსურველთა ლოცვებმა უფრო

кроме праздничнаго дня; в противном случае, тот, кто решится нарушить этот обычай, или умрет, или ослепнет, или рот у него скривится, по мнению народа. Невежество, и выгоды жрецов этих таинств укореняют подобные предрассудки. Когда соберутся все жители, каждый со своим приношением, – тогда старик, облеченный в звание жреца, подходит к жертвеннику и начинает читать молитвы; обыкновенный смысл. Их бывает такого рода: сперва обращаются к святому, которого празднуют, прося его о защите и покровительстве; потом просят Илью Пророка, о покровительстве стад; святаго Георгия об успехе предпринимаемой дороги, или набега, чтобы просящим все было хорошо и все удавалось, неприятелям их было бы противно, чтобы когда едут на грабеж, или воровство, предприятие это увенчалось успехом, если же к просящим приедет с тою же целью неприятель, то чтоб не имел успеха, и его можно было поймать вовремя. – В заключение всей молитвы, обращаются к Богу: о ниспослании всех благ на землю их, и всех зол на врагов просящих. – По окончании молитвы, с разрешения жреца, начинают есть и пить принесенное, плясать, веселиться, и уже непременно стрелять: стрельба есть необходимая принадлежность всякаго сборища. Веселости эти продолжаются до глубокой ночи. – Таков, большею частию, общий вид всех горских праздников. Немногие изменяются в разных мелочах; изменения эти я постараюсь изложить ниже, во все подробности…».

«….Ингуши, Кистины и Галгаи, для празднования новаго года собираются в горы и там приносят жертвы Гальерду, почитаемому ими за святаго. – Собственно Гальерд не имеет никакого олицетворения, он считается духом, но в честь его посвящены церкви и часовни, оставшиеся от Христианства, выстроены новыя капища, в которыя в этот день собираются, приносят всякия жертвы, преимущественно вновь отлитыя пули, зажигают свечи. Приношения эти остаются в кა-

სწრაფად მიაღწიოს უფალთან. იქ შენდება ქვის საკურთხეველი, ზოგჯერ წარმართული ტაძარი, სადაც ხალხი საჩუქრებით ლოცვისთვის იკრიბება დანიშნულ დღეს. თითოეული ოჯახი იმას ამზადებს, რაც საუკეთესო აქვს სახლში; ხარშავს ლუდს, არაკუს (ფეტვის არაყს), ლობის (ლობიოს), აცხობს ჩურეკს (ფეტვის უსაფუარო პურს), წვავს ცხვრის და ძროხის ხორცს და ა.შ.

საზეიმო დღეს ყველაფერი, რაც მოამზადეს, მთაში ააქვთ, აერთიანებენ და საერთო ტრაპეზს მართავენ. – ზოგი დაპირებულ მსხვერპლს სწირავს, რომელიც ამ დღეს მთაზე აჰყავთ. ძღვენი შედგება ფულის და სპილენძის ჭურჭლისგან, ან სპეციალურად წმინდანისათვის ჩამოსხმული ვერცხლისგან და სხვა ნივთებისგან – იმის მიხედვით, თუ ვინ რას დაჰპირდა; ეს ყოველივე სამუდამოდ რჩება სამსხვერპლოზე, ხოლო თუ მთაში გამოქვაბულია, მაშინ იქ ათავსებენ და ხელშეუხებლად ითვლება. – ხალხში ბევრი ცრურწმენა არსებობს ისეთი ადგილების სიწმინდის შესახებ, სადაც, დღესასწაულების გარდა, არასდროს არავინ შედის; თორემ, ხალხის თქმით, ვინც ამ ჩვეულების დარღვევას გადაწყვეტს, ან მოკვდება, ან დაბრმავდება, ან პირი მოეღრიცება. უმეცრება და ამ საიდუმლოების აღმსრულებელი ქურუმების სარგებელი ამგვარ ცრურწმენებს ამყარებენ. როდესაც ყველა მკვიდრი შეიკრიბება, თითოეული თავისი შესაწირავით, მაშინ უხუცესი, ქურუმის წოდებით შემოსილი, სამსხვერპლოს უახლოვდება და ლოცვების კითხვას იწყებს; შინაარსი ჩვეულია. ის ამგვარია: ჯერ წმინდანს მიმართავენ, რომელსაც ზეიმი ეძღვნება, მფარველობასა და დაცვას სთხოვენ; შემდეგ ელია წინასწარმეტყველს – პირუტყვის გამრავლებას ევედრებიან; წმინდა გიორგის – გზის დალოცვას, ან წარმატებას თავდასხმის განხორციელებისას, რომ მთხოვნელს ხელი მოემართოს და წარმატებას მიაღწიოს, მტრები შეიმუსრონ, რომ ძარცვაზე ან ქურდობაზე წასვლისას ეს წამოწყება წარმატებით დაგვირგვინდეს. ხოლო

пище, а веселье и пир идут обыкновенным порядком. – Накануне новаго года, избранные Кистинцы, и другие люди, почитаемые за одаренных даром предсказания, отправляются с вечера в одно из капищ, и там, лежа на брюхе, остаются целую ночь в таком положении, прислушиваясь к земле; – гаданье это называется по ингушски Дзацесек. Утром гадатель выходит из капища и объявляет то, что он слышал худаго или хорошаго для наступаюшаго новаго года; – многие с равнин ездят в горы узнавать о предсказаниях...».

«…У Ингуш, Кистин, Галгаев почиталось прежде нечто в роде человеческих скелетов; теперь они остались на прежнем месте и не пользуются ни каким уважением в народе. Предание ничего не знает об их происхождении достовернаго, и только утверждает, что эти скелеты, принадлежа некогда жившему около Назрана народу Нарт, сохранялись от повреждения 2000 лет и с приходом русских начали портиться. Место их ниже крепости Назрана по Сунже, в 12 верстах. Над скелетами выстроена каменная будочка, и Ингуши доселе их покрывают часто полотном, в знак, что и теперь не совсем разуверились в святости этих остовов.

Некоторые леса и рощи посвящены святым; замечательно, что таких заповедных рощей находится более всего в местах безлесных, где дрова трудно добываются. – Леса эти неприкосновенны, их можно рубить только тогда, когда готовясь праздновать святаго, коему они посвящены, нужно для него варить пиво…».

«…Ни один Горец не знает сколько ему лет, и эпохи своего рождения; разве мать припомнит какое-нибудь обстоятельство, сопровождавшее эту эпоху. Так напр., они говорят: «Тассо родился, когда Русские ходили в первый раз в Грузию». Горцы не празднуют дня своего рождения, а Христиане только 3 праздника, для него собственно делаемые: в первое появление его на свете, при женитьбе, и при похоронах…».

თუ მტერი მივა მათთან, იმავე მიზნით, ითხოვენ, რომ მან წარმატებას ვერ მიაღწიოს და დროულად დაიჭირონ. – ლოცვის დასასრულს ღმერთს მიმართავენ: რათა უბოძოს ყველა სიკეთე მათ მიწას და ყველა ბოროტება მტრებს მიაგოს. – ლოცვის დასრულების შემდეგ, ქურუმის ნებართვით, იწყებენ ტრაპეზს, ცეკვას, მხიარულებას და აუცილებლად ისვრიან: სროლა ნებისმიერი შეკრების აუცილებელი შემადგენელია. ეს მხიარულება გვიან ღამემდე გრძელდება. – ასეთია, უმეტესწილად, მთის ყველა დღესასწაულის ზოგადი სახე. ცოტა რამ იცვლება სხვადასხვა წვრილმანებში; შევეცდები ქვემოთ მოგახსენოთ ეს ცვლილებები, ყველა დეტალი...“.

„...ინგუშები, ქისტები და ღილღველები ახალი წლის აღსანიშნავად მთებში იკრიბებიან და იქ სწირავენ მსხვერპლს გალერდს, რომელსაც წმინდანად აღიარებენ. – საკუთრივ გალერდს არავითარი განსახიერება არ გააჩნია, ის სულად ითვლება, მაგრამ მისი სახელობისაა ქრისტიანობიდან შემორჩენილი ეკლესიები და სალოცავები, შენდება ახალი საკერპეები, რომლებშიც ხალხი იკრიბება ამ დღეს, სწირავს ყველანაირ მსხვერპლს, ძირითადად, ახალჩამოსხმულ ტყვიებს, ანთებენ სანთლებს. ეს შესაწირავი ბომონში რჩება, ხოლო გართობა და ქეიფი ჩვეულებრივად მიმდინარეობს. – ახალი წლის წინა დღეს რჩეული ქისტები და სხვა ადამიანები, რომლებიც დაჯილდოებულნი არიან წინასწარმეტყველების ნიჭით, საღამოს ერთ-ერთ საკერპეში მიდიან და იქ, მუცელზე დაწოლილნი, ამ მდგომარეობაში მთელ ღამეს ატარებენ, მიწას უსმენენ; – ამ მარჩიელობას ინგუშურად ძაცესეკი ეწოდება. დილით მარჩიელი ბომონიდან გამოდის და აცხადებს, რაც მოისმინა, კარგი თუ ცუდი, მომავალი ახალი წლისთვის; – ბევრი დაბლობიდან ადის მთაში, რათა წინასწარმეტყველება გაიგონ...“.

„...ინგუშები, ქისტები, ღილღველები თაყვანს სცემდნენ რაღაც ადამიანის ჩონჩხების

«…У Ингуш, Кистин, Галгаев соблюдаются те же правила на счет калыма и его торжественной уплаты. – У них все между собою равны, и потому неравенство брака не существует, разве бы кто женился на своей пленнице. Свадебный обряд у Ингуш сходен с Осетинским; а Галгаи и Кистины исполняют свой идолопоклонический. -У них в назначенный день собираются к родителям невесты, все родные и знакомые обеих сторон. – После угощения, один из хороших приятелей жениха, требует, чтоб к нему вывели невесту. – Тогда женщины выводят ее из соседней комнаты, всю закрытую с головы до ног платком, или покрывалом. – Уполномоченный шафер берет невесту за руку и выводит ее на средину комнаты, к котлу, который по горскому обычаю висит на цепи по середине главной комнаты; под этим котлом почти постоянно разложен огонь, как для приготовления пищи, так и для того, что при нем греются и гости и хозяева. – Подведя к котлу, шафер берется рукою за цепь и начинает говорить речь, в роде желания будущего благополучия молодым; потом обходит с невестою три раза вокруг огня, и ударив рукою по цепи, в знак прощания ея с родительским домом, выводит из сакли, и ведет в дом соседний с домом жениха. Во время этаго путешествия, для шафера настает самая трудная обязанность; все присутствующие при обряде, поднимаются провожать его побоями и колотушками по голове и спине, иногда до крови, вплоть до того места, где молодая поступает к жениху; в награду за такое самопожертвование, шафер получает право роднаго, и молодая не стыдится быть перед ним, и даже вступать в разговоры. – Жених, в продолжение всего обряда не присутствует, а сидит у знакомых в соседней сакле; невесту принимают в доме без него. – И здесь соблюдается тот же порядок, что молодой должен прожить несколько дней с своею половиною в чужом доме и потом навещат ее украдкою от стариков, которые как и везде, бывают самые неумолимые судьи.

მაგვარს; ამჟამად ისინი იმავე ადგილზე რჩებიან და ხალხში პატივისცემით არ სარგებლობენ. არ არსებობს არანაირი უტყუარი გადმოცემა მათი წარმომავლობის შესახებ. ლეგენდა დაბეჯითებით მხოლოდ იმას ამბობს, რომ ეს ჩონჩხები, რომლებიც ოდესღაც ნაზრანის მახლობლად მცხოვრებ ნართ ხალხს ეკუთვნოდა, 2000 წლის განმავლობაში იყო ხელუხლებელი, ხოლო რუსების მოსვლასთან ერთად გაფუჭება დაიწყეს. მათი ადგილსამყოფელი ნაზრანის ციხის ქვემოთ, სუნჯის გასწვრივ, 12 ვერსშია. ჩონჩხებზე ქვის ჯიხურია აგებული და ინგუშები ჯერ კიდევ ხშირად აფარებენ მათ ქსოვილს იმის ნიშნად, რომ ამ დრომდე არ დაკარგეს რწმენა ამ ნეშთების სიწმინდის მიმართ.

ზოგიერთი ტყე და კორომი წმინდანების სახელობისაა; აღსანიშნავია, რომ ასეთი დაცული კორომები ყველაზე ხშირად უტყეო, მოშიშვლებულ ადგილებში გვხვდება, სადაც შეშის მოპოვება რთულია. ეს ტყეები ხელშეუხებელია, მათი გაჩეხვა მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როდესაც იმ წმინდანის დღეობისას, რომლის სახელსაც ატარებს ადგილი, ლუდის მოხარშვაა საჭირო…“.

„…არც ერთმა მთიელმა არ იცის, რამდენი წლისაა და თავისი დაბადების დრო; დედა თუ გაიხსენებს რაიმე გარემოებას, რომელიც იმ ეპოქას ახლდა. ასე, მაგალითად, ისინი ამბობენ: „ტასო მაშინ დაიბადა, როდესაც რუსები საქართველოში პირველად შევიდნენ“. მთიელები დაბადების დღეს არ აღნიშნავენ, ხოლო ქრისტიანებს მხოლოდ სამი დღესასწაული აქვთ, რომლებიც უშუალოდ ადამიანისთვის აღინიშნება: მისი ამქვეყნად დაბადება, ქორწინება და გარდაცვალება…“.

„…ინგუშები, ქისტები და ღილღველები მზითვისა და მისი საზეიმო გადაცემის ერთნაირ წესებს იცავენ. – მათში ყველა თანასწორია და, შესაბამისად, უთანასწორო ქორწინება არ არსებობს, თუ ვინმე თავის ტყვეზე არ დაქორწინდა. – ინგუშური საქორწინო ცერემონია

Как нарушается супружеское благополучие, причины того, как расходятся супруги в таком случае, или как наказывается виновная, описание этих обстоятельств, не составляет предмета моего разсказа; – хотя мне и случилось быть свидетелем такого события, и как очевидец, я бы мог подробно описать ужасную казнь преступной женщины.

Но о разводе я должен сказать несколько слов: причин для него бывает весьма много; лишь только надоела жена мужу, он может ее прогнать к родным, не спрашивая на то ни чьего ни согласия, ни позволения. – Супруги, у одних народов делят свое имение, у других жена уходит чуть не голая, – обычай на этот счет существует у каждаго народа свой особый; так например, у Чеченцев, или Ингуш: если супруги расходятся по прихоти жены, то она ничего не получает на свою долю, а еще родные ея возвращают мужу калым. – Если же, напротив муж прогоняет от себя жену, то он получает своего калыма, и должен давать ей содержание, каждый год одно платье, одни шальвары, 2 пары чевяк (башмаков) и 2 платка; дети остаются при отце или при матери, это зависит от условия; но в последнем случае, отец обязан отпускать ежегодно сумму на содержание детей по 12 р. сер. в год на каждаго ребенка, от груднаго включительно…».

«…У Галгаев, чистых язычников, у Кистин, Джарахов, у всех Осетин, в горах живущих, както: Аллагирцев, Куртатинцев, Чемитинцев, Дигорцев, придерживающихся языческим обрядам Галгаев, покойника одевают во все новое платье, и в полное вооружение; надевают ему на голову шапку и покрывают буркою, а возле кладут в яме три чурека (просяной сухой хлеб) и штоф раки, для того, чтобы покойник дорогою в небо ни в чем не нуждался, и мог делать подарки кому следует. Потом, к могиле подводят его коня в полном убранстве, и наконец узды дают в руки покойному. Если бы он не имел своей лошади,

ოსურს ჰგავს; ხოლო ღილღველები და ქისტები თავიანთ კერპთაყვანისმცემლურს აღასრულებენ. – დანიშნულ დღეს პატარძლის მშობლებთან იკრიბება ორივე მხარის ყველა ნათესავი და მეგობარი. – გამასპინძლების შემდეგ საქმროს ერთ-ერთი კარგი მეგობარი მოითხოვს, რომ პატარძალი მასთან მიიყვანონ. – ამის შემდეგ ქალებს პატარძალი გვერდითი ოთახიდან გამოჰყავთ, თავიდან ფეხებამდე თავსაფარში ან საბურველში გახვეული. – უფლებამოსილი ხელისმომკიდე პატარძალს ხელს ჩაჰკიდებს და ოთახის შუაში მიჰყავს ქვაბთან, რომელიც, მთის წეს-ჩვეულებისამებრ, ჯაჭვზე ჰკიდია მთავარი ოთახის შუაში; ამ ქვაბის ქვეშ თითქმის გამუდმებით ანთია ცეცხლი, როგორც საკვების მოსამზადებლად, ისე სტუმრების და მასპინძლების გასათბობად. – ქვაბთან მისული ხელისმომკიდე ჯაჭვს ავლებს ხელს და სიტყვას წარმოთქვამს, ახალგაზრდების მომავალი კეთილდღეობის სურვილის შინაარსით; შემდეგ პატარძალთან ერთად სამჯერ შემოუვლის ცეცხლს, ბოლოს ჯაჭვს ხელს ურტყამს პატარძლის მშობლების სახლთან გამომშვიდობების ნიშნად, სახლიდან გამოჰყავს და სიძის სახლის გვერდით სახლში მიჰყავს. ამ მოგზაურობისას ხელისმომკიდე ურთულესს მოვალეობას აღასრულებს; რიტუალის დამსწრე ყველა დგება და მას თავზე და ზურგზე ცემით აცილებენ, ზოგჯერ დასისხლიანებამდე მიჰყავთ. ეს ზუსტად იქამდე გრძელდება, ვიდრე ახალგაზრდა ქალს საქმროსთან მიიყვანს; ასეთი თავგანწირვის საზღაურად ხელისმომკიდე ნათესავის უფლებას იძენს, ახალგაზრდა ქალი არ ერიდება მასთან ყოფნას და საუბარშიც კი შედის. – მთელ ამ რიტუალს საქმრო არ ესწრება, ის მეგობრებთან ერთად მეზობელ სახლში იმყოფება; პატარძალს ოჯახში მის გარეშე იღებენ. – და აქაც იგივე წესი სრულდება: სიძემ თავის მეორე ნახევართან ერთად რამდენიმე დღე სხვის სახლში უნდა იცხოვროს, ხოლო შემდეგ მოხუცებისგან ფარულად უნდა ინახულოს ხოლმე,

то ею ссужают на время обряда лишь одни искренние друзья умершаго. Полагая, что на том свете каждый будет жить полным своим хозяйством, как и на этом: они в таком случае уже не считают лошади своею, а принадлежащею тому, к чей могиле ее подводили; думают, что подарили ее умершему другу и уже он будет ездить на ней, а хозяин должен будет искать себе другой. По этой же причине лошадь употребляется в обряде только один раз, чтоб на нее не явилось двое претендентов на том свете…».

«…Ингуши, Осетины и прочие Горцы клянутся и присягают именем тех святых, которых они почитают. Идолопоклонники клянутся преимущественно кумиром Гальерд…. Ингуши присягают и клянутся на берегу Сухаго оврага, Гушмаге именуемаго, под дубом, разбитым молниею. Обещания и клятвы, данныя ими в этом месте, считаются ненарушимыми. Прежде, вместо присяги на покорность, народ или старшины, приходили к завоевателю с повешенными на шеях шапками; еще Граф Гудович принимал такую присягу от Лазов; она была в употреблении и у здешних Горцев, но теперь вывелась…».

«…Всякий умалишенный почитается ими за что-то сверхестественное. Горские возмутители, начиная от Шейх-Мансура, объявившаго себя за пророка, до Шамиля, все пользовались легковерием народа, выдавали себя за пророков, делались предводителями партии хищников, и таким образом играли суеверием Горцев, для достижения своих целей; – примеру их следовали другие, второстепенные возмутители, выдавая себя тоже за пророков; так напр., в 30-х годах в одном из Ингушских аулов явился пророк, который уверял их, будто он раз ночью умер и слетал на небо; там святой дал ему кувшин молока, такого, что кто его напьется, может бить, резать, не слушаться никого, будет цел и невредим стоя против пушек, и еще получит награду на том свете.

რომლებიც, როგორც ყველგან, ყველაზე შეუბრალებელი მსაჯულები არიან.

ის, თუ როგორ ირღვევა ოჯახური კეთილდღეობა, მიზეზები, თუ როგორ შორდებიან მეუღლეები ასეთ შემთხვევაში, ან როგორ ისჯება დამნაშავე, ამ გარემოებების აღწერა არ არის ჩემი მოთხრობის საგანი; თუმცა, ასეთი მოვლენის მომსწრე გავხდი და, როგორც თვითმხილველს, შემეძლო დეტალურად აღმეწერა დამნაშავე ქალის საშინელი სიკვდილით დასჯა.

თუმცა რამდენიმე სიტყვა უნდა ვთქვა განქორწინების შესახებ: ამის მრავალი მიზეზი არსებობს; როგორც კი ქმარს ცოლი მობეზრდება, მას შეუძლია გააგდოს იგი მამის ოჯახში, ვინმეს თანხმობისა და ნებართვის გარეშე. – ზოგიერთ ხალხში მეუღლეები ქონებას იყოფენ, სხვებში ცოლი თითქმის ცარიელი რჩება – თითოეულ ხალხს ამ მხრივ თავისი განსაკუთრებული ჩვეულება აქვს; მაგალითად, ჩეჩნებსა და ინგუშებს შორის: თუ მეუღლეები ცოლის ახირებით დაშორდებიან, მაშინ ის თავის წილს არაფერს იღებს, ხოლო მისი ახლობლები ქმარს მზითევს უბრუნებენ. – თუ პირიქით, ქმარი შორდება ცოლს, მაშინ ის თავის ქონებას იტოვებს, ხოლო ცოლი უნდა შეინახოს: ყოველწლიურად ერთი კაბა, ერთი შალვარი, 2 წყვილი ქალამანი (ფეხსაცმელი) და 2 თავსაფარი უნდა მისცეს; ბავშვები რჩებიან მამასთან ან დედასთან, ეს შეთანხმებაზეა დამოკიდებული; თუმცა უკანასკნელ შემთხვევაში მამა ვალდებულია ყოველწლიურად გადაიხადოს შვილების სარჩენი თანხა, თითო ბავშვზე 12 მანეთი ვერცხლით, ჩვილის ჩათვლით...“.

„...ღილღველებში, წმინდა წარმართებში, ჯეირახელ ქისტებში, მთაში მცხოვრებ ყველა ოსში, როგორებიც არიან: ალაგირელები, ქურთაულები, ჩმითელები, დიგორელები, რომლებიც ღილღველების მსგავსად წარმართულ წეს-ჩვეულებებს იცავენ. მიცვალებულს სრუ-

В другой раз между Ингушами разнесся слух: что какой-то Джанхот улетел на небо. Все собрались к нему в аул, ожидая скораго возвращения Джанхота, новостей и чудес; как их не убеждали, они никак верить не хотели, что это обман; наконец старики, ездившие во Владикавказ, и видившие Джанхота, спящаго на гаубтвахте, объяснили Ингушам чудесное путешествие его на небо, и те только тогда успокоились.

Таковы религиозные обряды и обычаи Горских народов, населяющих Владикавказский округ; многих я сам был очевидный свидетель, другие, мне переданы людьми, знающими хорошо, как эти обычаи, так и Русский язык, и заслуживающими доверие.

Газета «Кавказ», 1846, №27 (6 июля), №28 (13 июля), №29 (20 июля), №30 (27 июля), Тифлис.

НЕОФИЦИАЛЬНАЯ ЛЕТОПИСЬ

Тифлис, 6-го июня

[Следы христианства на территории Ингушетии, Долины Ассы]

Пред нами «Отчет общества возстановления православнаго христианства на Кавказе за 1870 год»… ... При этом, чтобы лучше убедить их в том, что все горцы были христианами, он (священник Сухиев) указал на другие примеры, вне Осетии. Так, он напомнил им (Осетинские ренегаты во главе с юнкером, Джамболат Черековом): а) величественный храм во имя Пресвятой Богородицы в кистинских горах, в асинском ущельи, на берегу реки Аси (*), где магометанство в самом разгаре, и куда, несмотря на это, кистинцы как мужчины, так и женщины ходят на богомолье и ставят внутри храма восковыя свечи и режуть много баранов в жертву; б) другой, не менее величественный храм, существующий в Кубании в горах…* со-

ლიად ახალ ტანსაცმელს აცმევენ და სრულად შეაიარაღებენ; თავზე ქუდს ახურავენ და ნაბადს აფარებენ, მის გვერდით, ორმოში კი, სამ ჩურეკს (ფეტვის მშრალი პურს) და ბოცით არაყს ათავსებენ, რათა მიცვალებულს ზეცისკენ მიმავალ გზაზე არაფერი გაუჭირდეს და შეეძლოს საჩუქრები დაურიგოს, ვისაც მოისურვებს. შემდეგ საფლავთან მისი ცხენი მიჰყავთ, სრულად აღკაზმული, ბოლოს კი ლაგამს მიცვალებულს უდებენ ხელში. თუ მას საკუთარი ცხენი არ ჰყავდა, მაშინ გარდაცვლილის გულწრფელი მეგობრები დროებით, რიტუალის დამთავრებამდე, საკუთარ ცხენს იმეტებენ წესის აღსასრულებლად. სჯერათ, რომ საიქიოში ყველას საკუთარი მეურნეობა ექნება, ისევე, როგორც სააქაოში: ამ შემთხვევაში ისინი ცხენს თავისად აღარ თვლიან, არამედ იმისად, ვის საფლავზეც მიიყვანეს; ჰგონიათ, რომ გარდაცვლილ მეგობარს აჩუქეს და ამის შემდეგ ის მართავს მას, ხოლო პატრონს სხვა ცხენის მოძებნა მოუწევს. ამავე მიზეზით, ცხენს რიტუალში მხოლოდ ერთხელ იყენებენ, რათა საიქიოში მას ორი მსურველი არ გამოუჩნდეს...“.

„...ინგუშები, ოსები და სხვა მთიელები ფიცს იმ წმინდანების სახელზე დებენ, რომლებსაც თაყვანს სცემენ. კერპთაყვანისმცემლები ძირითადად კერპ გალერდს იფიცებენ... ინგუშები ფიცს მშრალი ხევის ნაპირას დებენ, რომელსაც გუშმაგტ ეწოდება, მეხდაცემული მუხის ქვეშ. მათ მიერ ამ ადგილას დადებული ფიცი და მოცემული დაპირებები ურღვევად ითვლება. ადრე, მორჩილების ფიცის დადების ნაცვლად, ხალხი ან უხუცესები დამპყრობელთან მიდიოდნენ კისერზე ჩამოკიდებული ქუდებით; ჯერ კიდევ გრაფმა გუდოვიჩმა მიიღო ასეთი ფიცი ლაზებისგან; მას ადგილობრივი მთიელებიც იყენებდნენ, ახლა კი დავიწყებულია...“.

„...ყველა შეშლილს პატივს სცემენ როგორც რაღაც ზებუნებრივს. მთის აჯანყების მომწყო-

оружение этого храма предание приписывает царице Тамаре. Как этот храм, так и Храм кистинский многие из присутствовавших видели сами во время военных действий в восточном и западном Кавказе.

Газета «Кавказ», 1871, №65 (6 июня), Тифлис.

Матхох (Столовая гора)

Эскиз

Гора Матхох находится на юге от Владикавказа, в 20-ти верстах прямого пути, на правой стороне реки Терека, между обнаженным и широким Джераховским ущельем и узким лесистым ущельем речки Герхи, выходящим в Тарскую долину, окруженную крутыми лесистыми горами. Возвышаясь до 10,000 ф. над уровнем Чернаго моря, под 42°-57' сев. широты и 62°-21' восточной долготы, она поднимается над городом на 7,605 ф., а над горизонтом Терека 7,750 ф. Пологая вершина ея кругом окаймляется невысокою террасою из вертикально торчащих плотных гранитвых масс и, обсекаясь на северной стороне прямою стеной, имеет вид отчасти форму каменнаго продолговатаго круглаго стола с несколько выпуклою поверхностью, наклоненною от запада к востоку, – отчего у местных жителей она известна под названием «Столовой горы», но горные туземцы, (ингуши, джераховцы) называют ее «Матхох», что, по их объяснению, значит «гора матери» или «гора Божией Матери», как переводят иные.

Широко растреснувшись на северо-западной стороне и образовав несколько ниже и поодаль, в западном направлении, две округленных гранитных вершины и ряд зубчатых пик, составляющих высокий скалистый хребет, с почти прямыми ребрами из нависших каменных громад, ბები, დაწყებული შეიხ-მანსურიდან, რომელმაც თავი წინასწარმეტყველად გამოაცხადა, შამილამდე, ყველამ ისარგებლა ხალხის გულუბრყვილობით, წარმოდგნენ წინასწარმეტყველებად, გახდნენ მტაცებელთა პარტიის წინამძღოლები და ამგვარად საკუთარი მიზნების მისაღწევად მთიელთა ცრუმორწმუნეობით თამაშობდნენ; – მათ მაგალითს სხვები ბაძავდნენ, მეორეხარისხოვანი ამრევები, ასევე წინასწარმეტყველებად ასაღებდნენ თავს; ასე მაგალითად, 30-იან წლებში ინგუშეთის ერთერთ აულში გამოჩნდა წინასწარმეტყველი, რომელიც მათ არწმუნებდა, რომ ერთ ღამეს მოკვდა და ზეცაში აფრინდა; იქ წმინდანმა მას დოქი მისცა რძით, ისეთი, რომ ვინც მას დალევს, შეუძლია ადამიანები დახოცოს, ამოწყვიტოს, არავის დამორჩილდეს, ზარბაზნების წინაშე ჯანმრთელი და უვნებელი დარჩეს და ჯილდოსაც მიიღებს საიქიოში.

სხვა დროს ინგუშებს შორის ჭორი გავრცელდა: რომელიღაც ჯანხოთი ზეცაში აფრინდა. ყველა მის აულში შეიკრიბა და ჯანხოთის სწრაფ დაბრუნებას, ახალ ამბებს და სასწაულებს მოელოდა; მათ არწმუნებდნენ, რომ ეს ტყუილია, მაგრამ არ სურდათ ამის დაჯერება; ბოლოს უხუცესებმა, რომლებიც ვლადიკავკაზში იყვნენ და ჰაუპტვახტზე მძინარე ჯანხოტი ნახეს, ინგუშებს მისი სასწაულებრივი მოგზაურობა აუხსნეს ზეცაში და მხოლოდ ამის შემდეგ დაწყნარდა ხალხი.

ასეთია ვლადიკავკაზის ოლქის მცხოვრები მთის ხალხების რელიგიური რიტუალები და წეს-ჩვეულებები; მე თვითონ ვიყავი ბევრის აშკარა მოწმე, სხვები გადმომცეს ადამიანებმა, რომლებმაც კარგად იციან როგორც ეს წეს-ჩვეულებები, ისე რუსული ენა და ნდობას იმსახურებენ.

გაზეთი „კავკაზი“, 1846. №27 (6 ივლისი), №28 (13 ივლისი), №29 (20 ივლისი), №30 (27 ივლისი). ტფილისი

эта окраина горы, как и самый хребет, обрывается на обе стороны в страшно глубокия пропасти прерывистыми отвесными стенами, с заостренными вверху выступами и широкими продольными трещинами, обросшими мягким мхом, лишайными и вьющимися растениями.

Недалеко от этого места, но еще ниже и восточнее, отделяется прямо на север узкий, обрывисто-скалистый гребень, который вдруг поворачивает на запад длинным и пологим отрогом, покрытым прекрасною горною травою и, протянувшись параллельно высокому скалистому хребту, круто упирается в правый берег р. Терека, над которым оканчивается небольшим зеленым холмом с скалистым утесом, причем южной своей стороной низвергается частыми ярусами скалистых обрывов в глубокую бездну оврага, а северною – опускается крутыми до самаго основания склонами, с 2/3 высоты покрытыми лиственным лесом, состоящим из мелкой березы, клена, ясеня, граба, чинара и бука, в котором укрываются целыя стада диких свиней, табуны коз, олени, медведи и волки.

На восточной окраине острою вершиной мыса отрывается в северо-восточном направлении отдельная шпилеобразная узкая цепь, или гребень серых каменных утесов, которые тянутся около 2-х верст и, загибаясь на север, заканчиваются овальным мысом, круто возвышающимся над Герхинским ущельем скалистыми террасами, опускаясь в его теснину несколькими прерывистыми хребтами и глубокими балками с безлесными ложбинами, заросшими густым и высоким папоротником, достигающим иногда высоты человеческаго роста. Южные скалисто-обрывистые откосы этой цепи круто упираются в каменистое дно глубокаго оврага, а северные с западными спусками ея мыса, на котором изредка зеленеют одинокие экземпляры приземисто-уродливой березы (pinus pumulia) и густые щетинистые пучки низкой травы – обра-

არაოფიციალური მატიანე

ტფილისი, 6 ივნისი
[ქრისტიანობის კვალი ინგუშეთის ტერიტორიაზე, ასის ხეობაში]

ჩვენ წინაშეა „კავკასიაში მართლმადიდებლური ქრისტიანობის აღდგენის საზოგადოების ანგარიში 1870 წლისთვის“...

...იმავე დროს, იმისათვის, რომ უკეთ დაერწმუნებინა, რომ ყველა მთიელი ქრისტიანი იყო, მან (მღვდელმა სუხიევმა) სხვა მაგალითებზეც მიუთითა, ოსეთის ფარგლებს გარეთ. მაგალითად, მან შეახსენა მათ (ოს რენეგატებს იუნკერის ჯამბოლატ ჩერეკოვის მეთაურობით): ა) ღვთისმშობლის სახელობის დიდებული ტაძარი ქისტეთის მთებში, ასის ხეობაში, მდინარე ასის ნაპირზე*, სადაც მაჰმადიანობაა გაჩაღებული, და სადაც ამის მიუხედავად ქისტები, როგორც კაცები, ისე ქალები, სალოცავად მიდიან, ტაძრის შიგნით ცვილის სანთლებს ანთებენ და მსხვერპლად მრავლად სწირავენ ცხვარს; ბ) ყუბანის მთებში არსებული კიდევ ერთი, არანაკლებ დიდებული ტაძარი...

* ამ ტაძრის აგებას ლეგენდა თამარ მეფეს მიაწერს. ბევრმა დამსწრემ ეს ტაძარი, ისევე როგორც ქისტების ტაძარი აღმოსავლეთ და დასავლეთ კავკასიაში, სამხედრო ოპერაციების დროს იხილა.

გაზეთი „კავკაზი“ 1871, №65 (6 ივნისი), ტფილისი.

მათხოხი (მაგიდა-მთა)

ესკიზი

მთა მათხოხი ვლადიკავკაზის სამხრეთით, პირდაპირ სავალზე 20 ვერსის დაშორებით, მდინარე თერგის მარჯვენა ნაპირზე, შიშველი და განიერი ჯეირახის ხეობასა და მდინარე გერხის ვიწრო ტყიან ხეობას შორის მდებარეობს. გადის ტარკის ხეობაში, რომელიც ციცაბო ტყი-

зуют, некрутыми короткими склонами, небольшую котловину, которая сплошь закрыта рододендроном и другими ползучими растениями и представляет эластическую густую чашу с темнозеленой поверхностью, усеянной большими оранжевыми цветами, удобную для прохода или ходьбы, также, как упругая диванная подушка, обитая ветхой оболочкой.

Между этими двумя гребнями, на северной стороне, внизу вертикально усеченнаго края горы, обрывисто ниспадают несколько коротких цельных скалистых кряжей, ниже раздробившихся в прямо-стоячие грудообразные обломки, образуя вершину безлеснаго оврага и, в параллель ему, невысокую ветвь хребта, идущаго к северу крутыми утесистыми спусками, покрытыми отличным строевым лесом. На той же высоте, под восточною крутизной оконечности горы, внизу горизонтальнаго выступа скалистой террасы, из трещины небольшой впадины струится холодный источник воды, наполняющей каменистую котловину. Переполняемая во время дождей и таяния снега, вода из нея сбегает по угловатым камням и осыпям, накопившимся от выветривания сланца, и падает с поперег стоящей скалы, а сойдя к низу, теряется в густой траве крутого верховья безлеснаго оврага, который лесистым низовьем полого входит с западной стороны в ущелье речки Герхи, заросшей стройной ольхою и славящейся в этом месте своей крупной форелью. Напротив, у южной окраины горы разстилается широкая выпуклая и почти совсем открытая поверхность главнаго ея хребта, имеющаго южный, изборожденный плоскими террасами незначительной крутизны склон с обрывистыми боковыми откосами. Постепенно понижаясь и непрерывно то расширяясь, то суживаясь, он обращается в пологий зеленеющий хребет с овальными боковыми уклонами и дугообразно принимая юго-восточное направление, отделяет от себя более в

ანი მთებითაა გარშემორტყმული. შავი ზღვის დონიდან 10 000 ფუტის სიმაღლეზე, 42°-57’ ჩრდილოეთ გრძედზე და 62°-21’ აღმოსავლეთ განედზე, ის ქალაქს 7,605 ფუტის სიმაღლეზე ადგას, ხოლო თერგის ჰორიზონტს 7,750 ფუტის სიმაღლეზე. მის ოდნავ დაქანებულ მწვერვალს გარშემო ვერტიკალურად ამოშვერილი მკვრივი გრანიტის მასივები აკრავს. ჩრდილოეთის მხარეს სწორ კედლად არის ჩამოჭრილი, აქვს ნაწილობრივ მოგრძო მრგვალი მაგიდის სახე რამდენადმე ამობურცული ზედაპირით, რომელიც დასავლეთიდან აღმოსავლეთისკენაა დახრილი, რის გამოც ადგილობრივებმა მას „მაგიდა მთა“ უწოდეს, თუმცა ადგილობრივი მთიელები (ინგუშები, ჯეირახელები) მას „მათხოხს“ ეძახიან, რაც მათი განმარტებით, „დედის მთას“, ან „ღვთისმშობლის მთას“ ნიშნავს, როგორც ბევრი თარგმნის.

ჩრდილო-დასავლეთის მხარეს ფართო ბზარით და ოდნავ დაბლა და მოშორებით, დასავლეთის მიმართულებით, ორი მომრგვალებული გრანიტის მწვერვალით და დაკბილული პიკების მწკრივით, რომელიც მაღალ კლდოვან ქედს წარქმნის, დაკიდებული ქვის მასივებისგან შემდგარი თითქმის სწორი კიდეებით, მთის ეს მხარე, ისევე როგორც თავად ქედი, ორივე მხრიდან საშინლად ღრმა უფსკრულში წყვეტილი ფრიალო კედლებით წყდება, აქვს წვეტიანი შვერილები და ფართო გრძივი ბზარები, დაფარულია რბილი ხავსით, ლიქენით და მცოცავი მცენარეებით.

ამ ადგილიდან არც თუ ისე შორს, უფრო დაბლა და აღმოსავლეთით, ჩრდილოეთისკენ გამოეყოფა ვიწრო, ციცაბო, კლდოვანი ქედი, რომელიც უეცრად უხვევს დასავლეთისკენ გრძელი და დამრეცი ქედის ტოტით, დაფარულია მთის მშვენიერი ბალახით და მაღალი კლდოვანი ქედის პარალელურადაა გადაჭიმული, ციცაბოდ ებჯინება მდინარე თერგის მარჯვენა ნაპირს, რომლის თავზეც ფრიალო კლდის პატარა მწვანე ბორცვით მთავრდება.

левую северо-восточную сторону, чем в противоположную – совершенно безлесную – узкие и крутые зеленые отроги и обнаженные каменистые кряжи, которые только на нижних своих оконечностях покрываются изреженным мелким лесом, скрывающим мрачные гроты и пещеры, недоступные по своей высоте. При дальнем понижении, хребет превращается в почти ровную зеленеющую полосу в 50 саженей ширины, там и сям увенчанную невысокими холмами из округленных масс, высунувшихся уступами над ея крутыми боковыми спусками, и переходя затем в узкий и длинный ряд небольших пирамидальных вершин, покрытых густою, сочною травой и прелестными цветами, между которыми особенно выдаются Дикая гвоздика и махровыя фиолетовыя головки горнаго мака, – достигает ровной седлины или связи с хребтом последующей высокой каменистой горы, образуя здесь единственный перевал вьючнаго пути в Джераховское ущелье из ущелья реки Герхи, вытекающей невдалеке отсюда небольшим ручейком из скалистой расщелины, образовавшейся на краю неглубокой каменной котловины.

Весь южный склон этого хребта и его плодородные пологие отроги с крутыми промежуточными балками, простираясь до оврага реки Джераховки и составляя не менее 5-ти верст ширины и около 8-ми верст длины, служит для засевших здесь горцев единственными земельными угодьями, из которых в особенности выдаются пахатныя поля, исключительно засеиваемыя ячменем, реже – просом или кукурузою; только кое-где заметны сенокосныя пастбищныя места, значительныя пространства которых более находятся на северной его стороне. Здесь, над боковыми склонами хребтов и по низовьям балок, живописно расположены, точно замки, очень часто одинокими группами, то четвероугольныя, по большей части двух этажныя, высокия каменныя башни с узкими, вме-

ამასთან, სამხრეთით ფლატე ხშირი კლდოვანი იარუსებით ეშვება ხეობის ღრმა უფსკრულში, ხოლო ჩრდილოეთით ციცაბო ფერდობებით ეშვება ძირამდე, სიმაღლის 2/3-ზე დაფარულია ფოთლოვანი ტყით, რომელიც შედგება პატარა არყის, ნეკერჩხლის, იფანის, რცხილის, ჭადრისა და წიფლის ხეებისგან, რომლებსაც თავს აფარებენ გარეული ღორები, თხები, ირმები, დათვები და მგლების მთელი ჯოგები.

აღმოსავლეთის კიდეზე, ჩრდილო-აღმოსავლეთის მიმართულებით, მკვეთრ კონცხად იჭრება ცალკე შპილებიანი ვიწრო ჯაჭვი, ან ნაცრისფერი კლდოვანი ფრიალოების თხემები, რომლებიც დაახლოებით 2 ვერსზეა გადაჭიმული და ჩრდილოეთისკენ მიბრუნებული ოვალური კონცხით მთავრდება, რომელიც კლდოვანი ტერასებით გერხის ხეობას გადმოჰყურებს. ის რამდენიმე წყვეტილი ქედით და ღრმა ხევით ეშვება კლდოვან ვიწრობში, უტყეო, მაღალი გვიმრებით დაფარულ ღარდაფში. მცენარეები ზოგჯერ ადამიანის სიმაღლეს აღწევენ. ამ ჯაჭვის სამხრეთი კლდოვანი ფერდობები ღრმა ხევის კლდოვან ფსკერს ეკვრის, ხოლო ჩრდილოეთი, კონცხის დასავლეთი ფერდობებით, რომლებზეც დაბალი და უსახური არყის (pinus pumulia) ცალკეული ეგზემპლარები და დაბალი ბალახის კონები გვხვდება, მოკლე, ნაკლებად დამრეცი ფერდობებით, პატარა ტაფობს წარმოქმნის, რომელიც მთლიანად დაფარულია როდოდენდრონით, სხვა მცოცავი მცენარეებით და ელასტიურ, სქელ თასს წარმოადგენს მუქი მწვანე ზედაპირით, მოფენილს დიდი ნარინჯისფერი ყვავილებით, გასავლელად მოსახერხებელს, როგორც ძველ ძონძებში ჩასმული დივნის დრეკადი ბალიში.

ამ ორ ქედს შორის, ჩრდილოეთ მხარეს, მთის ვერტიკალურად შეკვეცილი კიდის ქვემოთ, რამდენიმე მოკლე, ერთიანი კლდოვანი ციცაბო ქედი იშლება, ქვემოთ დამსხვრეული, აზიდული გროვების ფორმით და მოშიშვლებული ხევის წვერს და მის პარალელურად,

сто окон, амбразурами и неширокими дверьми, обращенными на полдень. В нижней половине каждой башни зимой помещаются молочный домашний скот и лошади, а в верхней – всегда семья горца. Особых же теплых помещений для скота, или живой вблизи изгороди, как и вокруг самой башни, нигде не видно; они почитаются излишними, потому что весь избыток крупнаго и мелкаго скота круглый год остается в нагорных пастбищах и там укрывается на ночь от непогоды и хищных зверей в большия пещеры или обширные каменные гроты, по близости гремучаго горнаго ручья, невдалеке коих, обыкновенно в ближайшей лощине или котловине, постоянно заготовляется несколько копен сена для прокормления стад зимою, в случае продолжительной стужи или внезапнаго сильнаго холода, вследствие глубоко выпавшаго снега.

На противоположной стороне речки Джераховки не замечается никаких поселений; там над ея оврагом только виднеется небольшой стройный березовый лес, чуть ли не единственный в ущельи, одиноко зеленеющий у снежнаго подножья крутых склонов конусообразных вершин, устланных плотным покровом вечнаго снега. На верху овальнаго склона описаннаго хребта, вблизи того места, где он принимает почти ровную поверхность, с незапамятных времен стоят две старинныя каменныя четвероугольныя часовни, в расстоянии одна от другой около полуторы версты. Обе они имеют с западной стороны открытыя двери, а при входе внутрь, на восток, одно узкое окно; у боковых стен укреплены деревянныя и полки, на коих в беспорядке разбросаны металлические и роговые наконечники стрел, турьи (каменнаго барана), оленьи и другие рога, железныя и медныя кольца, стеклянные стаканчики, бусы и проч. Старики-горцы рассказывают, что часовни эти, по словам их дедов, были построены в честь Божией Матери их предками-христианами, ставшими впослед-

ქედის დაბალ ტოტს წარმოქმნის, რომელიც ჩრდილოეთით მიემართება ციცაბო, ფრიალო, შესანიშნავი სამშენებლო ტყით დაფარული კლდით. ამავე სიმაღლეზე, მთის კიდის ციცაბო აღმოსავლეთი მხარის ქვეშ, კლდოვანი ტერასის ჰორიზონტალური შვერილის ძირში, პატარა ჩაღრმავებული ნაპრალიდან ცივი წყარო მიედინება, რომელიც კლდოვან ტაფობს ავსებს. წვიმებისა და თოვლის დნობის დროს წყალი კუთხოვანი ქვებით და ჩამონაშალით, რომელიც ფიქალის გამოფიტვის გამო გროვდება, განივად მდგომი კლდიდან ეშვება და, ქვევით უტყეო ხევის წვერზე სქელ ბალახში იკარგება, რომელიც თავისი ტყიანი ტაფობით დასავლეთის მხრიდან მდინარე გერხის ტანწერწეტა მურყანით დაფარულ ხეობაში შედის. ეს ადგილი თავისი დიდი ზომის კალმახითაა ცნობილი. მოპირდაპირე მხარეს, მთის სამხრეთ კიდეზე, მთავარი ქედის ფართო, ამოზნექილი და თითქმის სრულიად ღია ზედაპირია, რომელსაც დახრილი, ოდნავ ციცაბო ბრტყელტერასებიანი გვერდითი ფერდობები ჩამოუდის. თანდათან დაღმავალი, მონაცვლეობით ხან ფართო, ხან ვიწრო ადგილებით, დამრეც გადამწვანებულ ქედად გადაიქცევა ოვალური გვერდითი ფერდობებით და თაღოვანი ფორმით სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებას იღებს, უფრო მარცხნივ ჩრდილო-აღმოსავლეთ მხარეს შორდება, ვიდრე მოპირდაპირე – სრულიად უტყეოს – ვიწრო და ციცაბო მწვანე ქედის ტოტს და შიშველ კლდოვან ქედებს, რომლებიც დაბლა მეჩხერი ტყითაა დაფარული, რაც პირქუშ მღვიმეებსა და გამოქვაბულებს ფარავს, მიუწვდომელს მათი სიმაღლის გამო. უფრო დაბლა ქედი 50 საჟენი სიგანის თითქმის ბრტყელ მწვანე ზოლად გადაიქცევა, აქა-იქ დაგვირგვინებული მომრგვალო მასების დაბალი ბორცვებით, რომლებიც მის ციცაბო გვერდითი ფერდობებიდან გამოდიან და შემდეგ პირამიდული მწვერვალების ვიწრო და გრძელ რიგად გადაიქცევიან. ის დაფარულია

ствии мусульманами, которые, хотя вслед затем и истребили бывшие тут св. иконы и прочие священные предметы, но некоторые из них не переставали тайно их посещать для молитвы и, спустя потом долгое время, установили даже торжественные праздники, которые и поныне совершаются ежегодно, в последнее воскресенье июня месяца, джераховцами, кистинами и галгаевцами (чеченской расы). День праздника, по местным преданиям, называется Мацели. В этот день большая часть горскаго населения, мужчины, женщины и вся молодежь, пешком и верхом, перед восходом солнца, собирается у часовень. Старший в семье должен иметь на шесте флаг, а наследственный жрец из известной семьи, одетый в новое, белое облачение, идет впереди всех с большим белым флагом и колокольчиком на верху шеста. По приходе к часовне, жрец отбирает от всех флаги и вместе с своим кладет их в часовню, куда входит только он один, а пришлецы-богомольцы располагаются вокруг нея. После обычных молений и жертвоприношений, собравшийся народ нередко целыя сутки проводит в пиршестве, состоящем, главным образом, в еде различной, здесь же изжаренной и сваренной дичи, которая для этого дня добывается в горах охотниками, затем в такой же еде домашних животных, а также в обильном питье неблаговоннаго, но здорового чернаго натуральнаго горскаго пива и в наслаждении танцами, стрельбой и джигитовкой. Кроме вышесказанных двух часовень, есть часовня в Галгае, в верховьях реки Ассы, называемая Тушала, в коей находится в серебряном слитке изображение Божией Матери. Слиток этот приделан к деревянному пьедесталу и затем одет в азиятский женский костюм. Кроме того, в Галгае есть развалины большой церкви, называемой Ткабаерды. Церковь эта, как видно, была сделана с разными украшениями и резьбой; есть надписи древне-церковно-грузинскаго языка.

ხშირი და ცვრიანი ბალახით და მომხიბლავი ყვავილებით, რომელთა შორის განსაკუთრებით გამოირჩევა ველური მიხაკები და მთის ყაყაჩოს ორმაგი იისფერი ბუთხუზა თავები – ვაკეზე უნაგირის ფორმას იღებს და შემდეგ მაღალი კლდოვანი მთის ქედს უკავშირდება. ეს ქედი ამ ადგილას მდინარე გერხის ხეობიდან ერთადერთ უღელტეხილს წარმოქმნის ჯეირახის ხეობისკენ, რომელიც აქედან არც ისე შორს, კლდოვანი ნაპრალიდან იღებს სათავეს.

ამ ქედის მთელი სამხრეთი ფერდობი და მისი ნაყოფიერი დამრეცი განშტოებები ცისკაბო შუალედური ხევებით, რომლებიც მდინარე ჯეირახოვკის ხევამდე ვრცელდება, არანაკლებ 5 ვერსის სიგანისაა და დაახლოებით 8 ვერსის სიგრძის, ერთადერთი მიწის ნაკვეთია აქ მობინადრე მთიელებისთვის. მათში განსაკუთრებით გამოირჩევა სახნავი მინდვრები, სადაც მხოლოდ ქერი ითესება, ნაკლებად – ფეტვი ან სიმინდი; აქა-იქ შესამჩნევია სათიბი საძოვრები, რომელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი უმეტესად მთის ჩრდილოეთ მხარეს მდებარეობს. აქ, ქედების გვერდითა ფერდობებზე და ხევების ქვედა დინების გასწვრივ, თვალწარმტაცი, ციხე-დარბაზების მსგავსი, ძალიან ხშირად განმარტოებულ ჯგუფებად განლაგებული ოთხკუთხა, ძირითადად ორსართულიანი, მაღალი ქვის კოშკებია, სარკმელების ნაცვლად ვიწრო ამბრაზურებით და სამხრეთისკენ მიმართული ვიწრო კარით. თითოეული კოშკის ქვედა ნაწილი ზამთარში სარძევე პირუტყვის და ცხენების სადგომად გამოიყენება, ხოლო ზედა ნახევარი ყოველთვის მთიელის ოჯახს აქვს დაკავებული. გალავნის მახლობლად ან თავად კოშკის ირგვლივ არ არის სპეციალური თბილი სადგომი პირუტყვისთვის ან ცოცხალი არსებებისთვის; ისინი ზედმეტად ითვლება, რადგან მსხვილფეხა და წვრილფეხა პირუტყვის დიდი ნაწილი მთელი წლის განმავლობაში მთის საძოვრებზე რჩება და ღამით უამინდობასა და მტაცებელ ცხოველებს დიდ

Постройку этих часовень и церквей можно отнести к временам гонения христианства. Любители величественно прекрасной природы и прелестных горных ландшафтов, в особенности же созерцания очаровательнаго солнечнаго восхода, могут взобраться сюда и на вершину Столовой горы только двумя вьючными тропинками, что сделать легче и скорее пешком, чем верхом. Один из этих путей пролегает торною колесною дорогою из Тарской станицы до ущелья речки Герхи; войдя в него лесистыми зигзагами, дорога вьется прерывистой узкой тропой в верховье, до вышеописаннаго перевальнаго пункта, в Джераховское ущелье, откуда поворачивает направо и поднимается по хребту около 5-ти верст, мимо нижней, к верхней часовне и за нею теряется, предоставляя туристу ориентироваться на вершину видимой горы и совершить дальнейшее восхождение по своему личному соображению, что всегда удается обладателям здоровых легких, энергии и осмотрительности. Протяжение этого пути не менее 18-ти верст, а от Владикавказа около 24-х верст. Другой путь из гор. Владикавказа – это ухабистая дорога, идущая мимо Коргановскаго винокуреннаго завода, по правой стороне р. Терека, в Джераховское ущелье. Оставляя вправо прежнее укрепление этого же имени, она направляется влево на ауль Бони, а отсюда поднимается к верху по крутому склону главнаго Матхохскаго хребта, небольшой тропинкой восходит на верхнюю его поверхность и достигает нижней часовни, у которой соединяется с тропой, вышедшей сюда из верховья реки Герхи, чрез перевальный пункт. Последний путь, на расстоянии 40 верст от Владикавказа, более безопасен, хотя не менее перваго труден, и более богат и разнообразен пейзажами величественных красот дикой горной природы. Ф.

Газета «Кавказ», 1885, №318 (30 ноября), Тифлис.

გამოქვაბულებში ან უზარმაზარ ქვის მღვიმეებში აფარებს თავს, მთის მოღრიალე ნაკადის სიახლოვეს, საიდანაც არც თუ ისე შორს, როგორც წესი, უახლოეს ხევში ან ტაფობში, ზამთარში საქონლის გამოსაკვებად მუდმივად დგას თივის რამდენიმე ზვინი, ხანგრძლივი სიცივის, უეცარი ძლიერი ყინვის, ან დიდთოვლობის შემთხვევისთვის.

მდინარე ჯერახის[1] მოპირდაპირე მხარეს დასახლებები არ ჩანს; იქ, ხევში, მხოლოდ პატარა, ტანწერწეტა არყის ტყეა, ლამის ერთადერთი ხეობაში, მარტოდმარტო ამწვანებული მარადიული თოვლის სქელი ფენით დაფარული კონუსური მწვერვალების ციცაბო ფერდობების ძირში. აღწერილი ქედის ოვალური ფერდობის თავზე, იმ ადგილის მახლობლად, სადაც ის თითქმის ბრტყელ ზედაპირს იღებს, უხსოვარი დროიდან დგას ორი უძველესი ქვის ოთხკუთხა სამლოცველო, ერთმანეთისგან დაახლოებით ერთ-ნახევარი ვერსის დაშორებით. ორივეს დასავლეთის მხრიდან ღია კარი აქვს, შიგნით კი, აღმოსავლეთით – ერთი ვიწრო სარკმელი; გვერდითა კედლებზე დამაგრებულია ხის თაროები, რომლებზეც უწესრიგოდ არის მიმოფანტული ლითონის და რქის ისრების ბუნიკები, ჯიხვის (მთის ვერძის), ირმის და სხვა ცხოველების რქები, რკინისა და სპილენძის რგოლები, მინის ჭიქები, მძივები და ა.შ. მოხუცი მთიელები ჰყვებიან, რომ ეს სამლოცველოები, მათი პაპების თქმით, ღვთისმშობლის პატივსაცემად ააგეს მათმა ქრისტიანმა წინაპრებმა, რომლებიც მოგვიანებით მაჰმადიანები გახდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ მათ ამის შემდეგ გაანადგურეს აქ მყოფი წმინდა ხატები და სხვა წმინდა საგნები, ზოგიერთ მათგანს არ შეუწყვეტია ლოცვისთვის ფარულად აქ სიარული და, დიდი ხნის შემდეგ დღესასწაულებიც კი დააწესეს, რომელთაც დღემდე აღნიშნავენ ყოველწლიურად, ივნისის ბოლო კვირას

[1] ჯეირახი.

СТАРИННОЕ ЕВАНГЕЛИЕ

Старшина хамхинского общества Сунженского отдела, юнкер милиции И. Парагульгов доставил в Терский областной музей четыре листа из старинного Евангелия, писанного на пергаменте древнегрузинским шрифтом, принадлежавшего, по преданию, к церковному имуществу древнего храма «Тхаба-Ерда», развалины которого находятся в верхнем течении р. Ассы.

Следы этого Евангелия были обнаружены секретарем статистического комитета г. Вертеповым еще в 1893 г., во время поездки его в Горную Чечню, но ни тогда, ни во вторую и третью поездки ему не удалось разыскать владельца этой древности. Теперь, благодаря г. Парагульгову, она не только разыскана, но и, попав в областной музей, будет сохраняться, по словам «Терских ведомостей», как редкий памятник истории края.

Газета «Кавказ», 1896, № 294 (5-го ноября), Тифлис

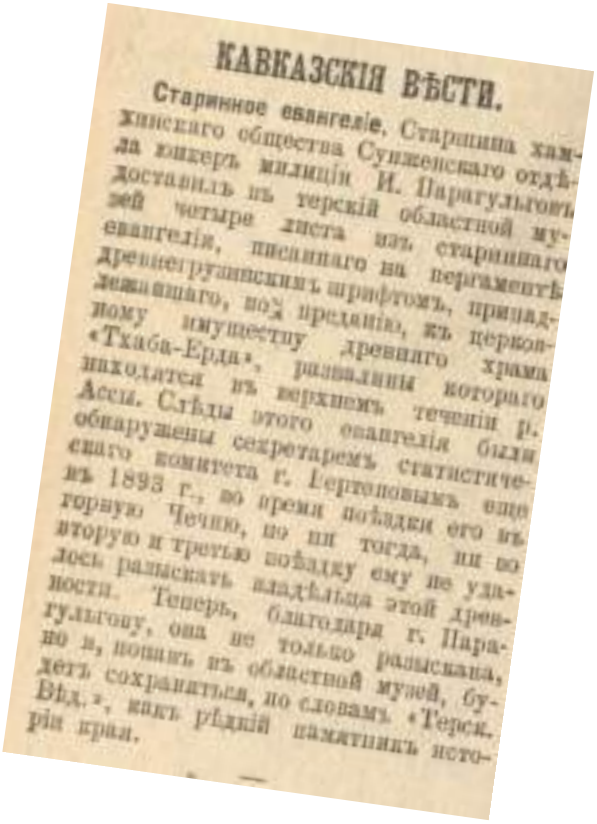

КАВКАЗСКІЯ ВѢСТИ.

Старинное евангеліе. Старшина хамхинскаго общества Сунженскаго отдѣла юнкеръ милиціи И. Парагульговъ доставилъ въ терскій областной музей четыре листа изъ стариннаго евангелія, писаннаго на пергаментѣ древнегрузинскимъ шрифтомъ, принадлежавшаго, по преданію, къ церковному имуществу древняго храма «Тхаба-Ерда», развалины котораго находятся въ верхнемъ теченіи р. Ассы. Слѣды этого евангелія были обнаружены секретаремъ статистическаго комитета г. Вертеповымъ еще въ 1893 г., во время поѣздки его въ горную Чечню, но ни тогда, ни во вторую и третью поѣздку ему не удалось разыскать владѣльца этой древности. Теперь, благодаря г. Парагульгову, она не только разыскана, но и, попавъ въ областной музей, будетъ сохраняться, по словамъ «Терск. Вѣд.», какъ рѣдкій памятникъ исторіи края.

– ჯეირახელები, ქისტები და ღილღველები. დღესასწაულს, ადგილობრივი გადმოცემით, მაციალა ჰქვია.

ამ დღეს მზის ამოსვლის წინ სამლოცველოებთან ფეხით და ცხენებით ამოსული მთის მოსახლეობის უმრავლესობა იკრიბება – კაცები, ქალები და მთელი ახალგაზრდობა. ოჯახის უფროსს უნდა ჰქონდეს ლატანზე მიმაგრებული დროშა, ხოლო ცნობილი და საპატივსაცემო ოჯახიდან გამოსული მემკვიდრეობითი ქურუმი, ახალ თეთრ სამოსში გამოწყობილი, ყველას წინ მიუძღვის დიდი თეთრი დროშით და ლატანის თავზე ზარით. სამლოცველოსთან მისვლის შემდეგ ქურუმი ყველას ჩამოართმევს დროშებს და თავის დროშასთან ერთად ათავსებს სამლოცველოში, სადაც მხოლოდ მას შეუძლია შესვლა, ხოლო მომლოცველები მის ირგვლივ დგანან. ჩვეული ლოცვისა და მსხვერპლშეწირვის შემდეგ შეკრებილი ხალხი ხშირად მთელ დღეს ქეიფში ატარებს, ძირითადად, სხვადასხვა კერძს შეექცევიან, შემწვარ და მოხარშულ ნადირს, რომელსაც ამ დღისთვის მონადირეები მთაში იჭერენ, შემდეგ შინაური ცხოველების ასეთივე კერძებს ამზადებენ, უხვად სვამენ უსიამო სუნის მქონე, მაგრამ ჯანსაღ შავ ნატურალურ მთის ლუდს, ცეკვავენ, ისვრიან და ჯირითში ატარებენ დროს.

ზემოაღნიშნული ორი სამლოცველოს გარდა, ღილღოში, მდინარე ასის ზემო წელში, თუშოლად წოდებული სამლოცველოა, სადაც ვერცხლში ამოკვეთილი ღვთისმშობლის გამოსახულებაა. ეს ვერცხლის ზოდი მიმაგრებულია ხის კვარცხლბეკზე და შემდეგ გამოწყობილია ქალის აზიურ კოსტიუმში. გარდა ამისა, ღილღოში დიდი ეკლესიის ნანგრევებია, სახელწოდებით ტყობაერდი. ეს ეკლესია, როგორც ჩანს, სხვადასხვა მორთულობითა და ჩუქურთმით იყო შემკული; არის წარწერები ძველ საეკლესიო ქართულ ენაზე. ამ სამლოცველოებისა და ეკლესიების აგება შეიძლება ქრისტიანობის დევნის ხანას მივაკუთვნოთ.

დიდებულად ლამაზი ბუნებისა და მომხიბლავი მთის ლანდშაფტების მოყვარულებს, განსაკუთრებით მზის ამოსვლის ცქერის მოტრფიალეებს, აქ, ასევე, მაგიდა მთის მწვერვალზე ასვლა შეუძლიათ. მხოლოდ ორი ბილიკი არსებობს, რომელთა გავლაც ფეხით უფრო ადვილად და სწრაფად შეიძლება, ვიდრე ცხენით. ერთი ბილიკი ტარკის სტანიციდან მდინარე გერხის ხეობის გასწვრივ გადის; ტყიანი ზიგზაგებით წყვეტილი ვიწრო ბილიკი მდინარის ზემო წელისკენ მიემართება, უკვე აღწერილ უღელტეხილამდე, ჯეირახის ხეობაში, საიდანაც მარჯვნივ უხვევს და ქედის გასწვრივ ზემოთ ადის დაახლოებით 5 ვერსზე, ქვედა სამლოცველოდან ზემოთა სამლოცველოსკენ და მთაზე უჩინარდება. ტურისტს ორიენტირება მთის ხილულ მწვერვალზე შეუძლია, ხოლო მასზე ასვლა მისი გადასაწყვეტია, რაც ყოველთვის გამოსდით ჯანსაღი ფილტვების, ენერგიისა და წინდახედულების მქონეთ. ამ გზის სიგრძე არანაკლებ 18 ვერსია, ხოლო ვლადიკავკაზიდან დაახლოებით 24 ვერსი. ქალაქ ვლადიკავკაზიდან სხვა გზა – ოღროჩოღრო ბილიკია, რომელიც ყორღანის სპირტის ხარხნის გასწვრივ გადის, მდინარე თერგის მარჯვენა ნაპირზე, ჯეირახის ხეობაში. მარცხნივ ტოვებს ამავე სახელწოდების ყოფილ ციხესიმაგრეს, მიდის მარცხნივ აულ ბეინში, აქედან კი მათხოხის მთავარი ქედის ციცაბო ფერდობზე ადის, მცირე ბილიკით მის ზედა ნაწილზე ექცევა და ქვედა სამლოცველოს აღწევს, სადაც უღელტეხილის გავლით მდინარე გერხის ზემო წელზე გამომავალ ბილიკს უერთდება. ეს ბოლო მარშრუტი, ვლადიკავკაზიდან 40 ვერსის დაშორებითაა და უფრო უსაფრთხოა, თუმცა არანაკლებ რთული, ვიდრე პირველი, და უფრო მდიდარი და მრავალფეროვანი ველური მთის ბუნების დიდებული პეიზაჟებით.

გაზეთი „კავკაზი“, 1885, №318
(30 ნოემბერი), ტფილისი.

უძველესი სახარება

სუნჯის განყოფილების ხამხის თემის უხუცესმა, მილიციის იუნკერმა ი. პარაგულგოვმა თერგის ოლქის მუზეუმს გადასცა უძველესი სახარების ოთხი ფურცელი, რომლებიც პერგამენტზეა შესრულებული ძველი ქართული დამწერლობით. გადმოცემის თანახმად, ეს სახარება უძველესი ტაძრის – „თხაბა-ერდის“ – საეკლესიო ქონებას ეკუთვნოდა; აღნიშნული ტაძრის ნანგრევები მდინარე ასის დინების ზემო წელში მდებარეობს. ამ სახარების კვალს სტატისტიკური კომიტეტის მდივანმა ვერტეპოვმა ჯერ კიდევ 1893 წელს მიაგნო მთიან ჩეჩნეთში მოგზაურობის დროს, თუმცა არც მაშინ და არც მეორე და მესამე მოგზაურობებისას მას ვერ მოუხერხებია ამ სიძველის მფლობელის აღმოჩენა. ამჟამად კი, ბ-ნ პარაგულგოვის ძალისხმევის წყალობით, ეს რელიკვია არა მხოლოდ აღმოჩენილია, არამედ ოლქის მუზეუმში მოხვედრის შემდეგ, „თერგის უწყებანის“ ცნობით, დაცული იქნება როგორც მხარის ისტორიის იშვიათი ძეგლი.

გაზეთი „კავკაზი“, 1896 წ., № 294
(5 ნოემბერი), ტფილისი.

САКРАЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО ХУЛИ В РЕЛИГИОЗНОЙ ПАМЯТИ ИНГУШЕЙ В XIX ВЕКЕ: ХРАМ, РИТУАЛ И КОНФЛИКТ

ხულის საკრალური სივრცე ინგუშთა რელიგიურ მეხსიერებაში: ეკლესია, რიტუალი და კონფლიქტი

ЦЕРКОВЬ В ДЕРЕВНЕ ХУЛИ У КИСТОВ

Кистинского племени, в деревне Хули, около четырех сот лет тому назад, Элда Дударов, предок ныне существующей значительной фамилии в Тагаурском поколении, основал церковь, называемую по Кистински «Зодцох Ерды», т.е. «Во имя Святого Ерды»; в этой церкви, до сего времени совершается поклонение, не изменившееся ни временем, ни политическими событиями, которым безпрерывно поколение это подвергалось.

Празднество этой церкви установлено два раза в год, в Августе, пред началом жатвы хлеба, и в Октябре, после окончания оной. В дни означенного празднества, все почитатели Св. Ерды, без изключения пола и возраста, приходят в церковь и совершают обряд, установленный для сего торжества, который начинается молитвой, произносимой каждым: «Дай, Господи, милость Свою, и ты, Св. Ерды, окажи оную вместе с Матциала[1], чтобы в хлебе было плодородье, в скотоводстве изобилие и в детях счастие; избави посреди их от вражды и всякого несогласия; но ежели кто из них и будет иметь вражду, то чтобы мог преодолевать оную навсегда и во всякое время».

После этой молитвы совершается в храме жертвоприношение, которое состоит из различных рогатых животных, как домашних, так равно и диких, которых закалывают обращаясь на восток.

[1] Матциала – Св. Матвей, первый почитатель церкви и установитель обряда жертвоприношения.

სოფელ ხულის ეკლესია ქისტებთან

ქისტების ტომიდან, სოფელ ხულში, დღემდე არსებული მნიშვნელოვანი საგვარეულოს წინაპარმა ელდა დუდაროვმა, თაგაურთა მოდგმიდან, დაახლოებით ოთხასი წლის წინათ, ეკლესია დააარსა, რომელსაც ქისტების ენაზე „ზოდცოხ ერდი“, ანუ „წმინდა ერდას სახელით“ ეწოდება; ამ ეკლესიაში დღემდე აღესრულება ღვთისმსახურება, რომელიც არ შეცვლილა არც ჟამით და არც იმ პოლიტიკური მოვლენებით, რომლებსაც ეს მოდგმა განუწყვეტლივ ემორჩილებოდა.

ამ ეკლესიის დღესასწაული დაწესებულია წელიწადში ორჯერ: აგვისტოში, ხორბლის მკის დაწყებამდე და ოქტომბერში, მკის დასრულების შემდეგ. აღნიშნული დღესასწაულის დროს წმინდა ერდას ყველა თაყვანისმცემელი, სქესის და ასაკის მიუხედავად, ეკლესიაში მოდის და ამ დღესასწაულისთვის დადგენილ რიტუალს აღასრულებს, რომელიც იწყება ყველას მიერ წარმოთქმული ლოცვით: „გვიბოძე, უფალო, წყალობა შენი და შენ, წმინდაო ერდა, გვიწყალობე ის მაციალასთან[1] ერთად, რათა იყოს პურეულის სიუხვე, საქონლის ნამატი და შვილების ბედნიერება; ააცილე მათ მტრობა და ყოველგვარი უთანხმოება; მაგრამ თუ რომელიმე მათგანს ექნება მტრობა, მაშინ დაძლიოს ის სამუდამოდ და ყოველა დროში“.

ამ ლოცვის შემდეგ ტაძარში მსხვერპლშეწირვა აღესრულება. მსხვერპლი სხვადასხვა

[1] მაციალა – წმინდა მათე, ეკლესიის პირველი თაყვანისმცემელი და მსხვერპლშეწირვის რიტუალის ფუძემდებელი.

Дни торжества церкви, Хулинцами празднуются в течение целых суток и оно состоит в песнях, пляске, пьянстве, в обжорстве; все это совершается после жертвоприношения, более мужским полом; а женщины приходят в храм жертвоприношения только ночью для моления и для других причин, но их понятиям, нисколько не посрамляющих храм.

Жертвоприношение в этом храме делают еще и те, кто предпринимает какое-нибудь дело, желая окончить оное с успехом; также во время болезни или несчастия, с тем, чтобы Святой Ерды излил целебныя свой милости над страждущим, и избавил его на всю жизнь от недугов.

Хулинцы содержать пост в Феврале и Марте месяцах, и столько-же почти времени, сколько и Христиане. Пост этот состоит из пищи так называемой растительной, а не животной. – Трудно и почти невозможно определить начало этого поста, который, однако же, служит несомненным доказательством существовавшего между ними христианства; живя в простоте первобытного состояния, они не оставили ничего такого, чтобы пояснило вернее эти признаки религии; изменение же оной, как и самих обычаев, можно отнести к безпрерывной войне и переменному счастию оной.

По рождении на свет младенца почитатели церкви Св. Ерды, после трех дней, сзывают всех своих ближних и знакомых той деревни, где есть новорожденный, для празднества, и в то же время, по большинству голосов, или по жребию, дают имя младенцу. Умершие хоронятся смотря по состоянию, одни через три дня, а другие и прежде; но умершие не вносятся в храме жертвоприношения, а прямо к могиле, где и оплакиваются своими ближними. Потом празднуются веселые поминки.

Несветский

Газета «Кавказ», 1849, №3 (15 января), Тифлис

რქოსანი ცხოველია, როგორც შინაური, ისე გარეული, მათ პირით აღმოსავლეთისკენ კლავენ.

ეკლესიის დღესასწაულზე ხულელები მთელი დღე-ღამის განმავლობაში ზეიმობენ და ის შედგება სიმღერებისგან, ცეკვებისგან, მემთვრალეობისა და ავმუცლობისგან; ეს ყოველივე მსხვერპლშეწირვის შემდეგ ხდება, უფრო მამაკაცები ასრულებენ რიტუალებს; ქალები კი მსხვერპლშეწირვის ტაძარში მხოლოდ ღამით მოდიან ლოცვისთვის და სხვა მიზეზების გამო, რომლებიც, მათი აზრით, საერთოდ არ შეურაცხყოფენ ტაძარს.

ამ ტაძარში მსხვერპლს სწირავენ ისინიც, ვინც რაიმე საქმეს ეკიდება და მისი წარმატებით დასრულება სურს; ასევე ავადმყოფობისა თუ უბედურების დროს, რათა წმინდა ერდიმ თავისი მამკურნებელი წყალობა უბოძოს ტანჯულს და სიცოცხლის ბოლომდე იხსნას სნეულებისგან.

ხულელები მარხვას თებერვალსა და მარტში ინახავენ და თითქმის იმდენივე ხანს, როგორც ქრისტიანები. ეს მარხვა შედგება ე.წ. მცენარეული და არა ცხოველური საკვებისგან. – რთული და თითქმის შეუძლებელია ამ მარხვის საწყისის დადგენა, რომელიც, თუმცა, მათ შორის ადრე არსებული ქრისტიანობის უდავო დასტურია; პრიმიტიული უბრალოების მდგომარეობაში მაცხოვრებლებმა, მათ არ დატოვეს არაფერი, რაც უფრო ზუსტად ახსნიდა რელიგიის ამ ნიშნებს; ხოლო მისი ცვლილება, ისევე როგორც თავად წეს-ჩვეულებების, უწყვეტ ომს და მის ცვალებად წარმატებას შეიძლება მივაწეროთ.

ჩვილის დაბადებიდან სამი დღის შემდეგ წმინდა ერდის ეკლესიის თაყვანისმცემლები ზეიმზე იწვევენ სოფლში მცხოვრებ ყველა ახლობელსა და ნაცნობს, სადაც ახალშობილი იმყოფება და ამ დროს ხმათა უმრავლესობით ან წილისყრით ბავშვს სახელს არქმევენ. მიცვალებულებს მათი მდგომარეობის მიხედვით კრძალავენ, ზოგს სამი დღის შემდეგ, ზოგს

О НАРОДНЫХ ПРАЗДНИКАХ И ПРАЗДНИЧНЫХ ОБЫКНОВЕНИЯХ ХРИСТИАНСКАГО НАСЕЛЕНИЯ ЗА КАВКАЗОМ И ПРЕИМУЩЕСТВЕННО В ТИФЛИСЕ

[Отрывки]

«...Осетины празднуют новый год в один день с нами. Ингуши, Кистины, Галгаи тремя днями ранее нас. Эти последния племена, хотя менее Осетин могут быть причислены к христианскому населению Кавказа, однако в обычаях своих также сохранили заметные остатки христианства. Так как и Осетины, они празднуют новый год, Троицу и день Св. Пророка Илия. Для празднования новаго года Ингуши, Кисты и Галгаи собираются в горы, и там приносят жертвы Гальерду, почитаемому ими за святаго. Этот святой не имеет собственно никакого олицетворения; он считается духом, но в честь его посвящены церкви и часовни, оставшияся от времен христианства. Жертвоприношения состоят из разных произведений горскаго хозяйства, но преимущественно из вновь отлитых пуль. Накануне новаго года происходят гаданья: избранные или одаренные ложатся животом на землю, остаются в этом положении целую ночь, а в день новаго года объявляют суеверным о том, что они будто-бы слышали, лежа и прислушиваясь к земле. Многие жители равнин нарочно ездят на этот день в горы, чтобы услышать предсказания одаренных предведением...»

«...Теперь взглянем на Ингушей, Кистинцев, Галгаев, Тушин, Пшавов, Хевсурцев, Осетин и даже Абхазцев. У всех у них сохранились некоторые воспоминания Христианства; но в чем состоят они теперь? В наружных, в самых грубых обрядах, в символических формах внешняго поклонения, в гаданиях, в кровавых жертвоприношениях, так напоминающих язычество, и наконец, у некоторых, в отвратительных оргиях. При таком положении религиозных понятий и самые нравы этих племен не могут не отличаться жалкою грубостию: брачныя узы, отношение родителей к детям, уважение к старшим, все это в самом грубом виде. Ингуши, Кистины, Галгаи, Тушины, Пшавы, Хевсурцы, Осетины и Абхазцы, все они, за исключением Осетин, не имеют письменности, и потому не имеют и книг. Священнослужителей также не имеют, и только у Осетин, Ингушей и Кистин есть священныя рощи, в которых они приносят жертвы. Ингуши, Кистины и Галгаи, как мы уже сказали, приносят жертвы Гальерду, Осетины Уастырджи, Тушины, Пшавы и Хевсурцы Гиоргию, Абхазцы Анхуа. Все они, за исключением Осетин, Ингушей и Кистин, приносят жертвы в своих домах, а не в священных рощах. Жертвоприношения состоят из разных произведений горскаго хозяйства, но преимущественно из вновь отлитых пуль

тям, понятие о женщине, о собственности, все это действительно остается у них в самом первобытном состоянии грубости и несправедливости...».

Газета «Кавказ», 1855, №2 (5 января), №8 (26 января), №10 (2 февраля), Тифлис.

ТРАГИЧЕСКАЯ ГИБЕЛЬ ХРИСТИАНСКИХ МИССИОНЕРОВ В АУЛЕ ХУЛИ

– В тех же ведомостях в статье: горский участок ингушевского округа – в 1865 году, рассказывается о следующем прискорбном случае:

«Аул Хули, по разсказам старожилов, был свидетелем ужасной смерти бывшаго горскаго пристава, капитана Константинова, одного священника и 8 тагаурцев, распространявших между горцами христианское учение. Принудительные и энергические меры, принятые этими миссионерами к обращению туземцев в христианство, пришлись не по сердцу последним и они, чтобы избавиться от насилия, задумали захватить и истребить запальчивых проповедников; но последние, предупрежденные о готовившейся им участи и решившись на сопротивление дикой силе, избрали себе для защиты одну башню и заперлись в ней. Раздраженные неудачею горцы, осадили башню и, когда попытки к овладению оных христиан оказались тщетными, заготовили большое количество хворосту, обложили им башню и зажгли его. Варварский, жестокий способ истребления, достиг своей цели: христиане были сожжены. Башня, в которой было произведено это ужасное аутодафе, до сих пор еще сохранила на себе следы огня; почерневшия стены ея, вероятно, еще на долго останутся напоминать о грустном событии. С тех пор в этой башне никто не живет».

Газета «Кавказ», 1868, №64 (5 июня), Тифлис.

რჩებიან მთელი ღამე, ახალ წელს კი ცრუმორწმუნეებს უცხადებენ იმას, რაც ვითომ მიწაზე მიყურადებით მოისმინეს. დაბლობების პლატოების მრავალი მკვიდრი ამ დღეს განზრახ მიდის მთებში, რათა გულთმისნობის ნიჭით დაჯილდოებულთა წინასწარმეტყველება მოისმინოს...“.

„...ახლა ვნახოთ ინგუშები, ქისტები, ღილღველები, თუშები, ფშავები, ხევსურები, ოსები და თვით აფხაზები. ყოველმა მათგანმა შემოინახა ქრისტიანობის გარკვეული მოგონებები; მაგრამ რაში მდგომარეობს ეს ახლა? გარეგნულ, ძალზე უხეშ რიტუალებში, გარეგანი თაყვანისცემის სიმბოლურ ფორმებში, მკითხაობაში, სისხლიან მსხვერპლშეწირვაში, რაც ნათლად მოგვაგონებს წარმართობას და ბოლოს, ზოგ ტომში – ამაზრზენ ორგიებში. რელიგიური ცნებების ასეთი მდგომარეობის გამო ამ ტომების მორალი შეუძლებელია არ გამოირჩეოდეს სამარცხვინო უხეშობით: ქორწინება, მშობლების დამოკიდებულება შვილებისადმი, ქალის ცნება, საკუთრება – ეს ყველაფერი ნამდვილად რჩება მათთან ყველაზე პირველყოფილი სიტლანქისა და უსამართლობის მდგომარეობაში...“.

გაზეთი „კავკაზი“, 1855, №2 (5 იანვარი), №8 (26 იანვარი), №10 (2 თებერვალი), ტფილისი.

ქრისტიანი მისიონერების ტრაგიკული სიკვდილი აულ ხულში

– იმავე უწყებანში, სტატიაში: ინგუშეთის ოლქის მთიანი მონაკვეთი – 1865 წელს, მოთხრობილია შემდეგი სამწუხარო შემთხვევა:

„აული ხული, იქაურ მკვიდრთა მონათხრობების მიხედვით, მთის ყოფილი ბოქაულის, კაპიტან კონსტანტინოვის, ერთი მღვდლისა და თაგაურის 8 მკვიდრის საშინელი სიკვდილის მოწმე გახდა, რომლებიც მთიელთა შორის ქრისტიანულ სწავლებას ავრცელებდნენ. ამ მი-

სიონერების მიერ ადგილობრივების გაქრისტიანების მიზნით გატარებული იძულებითი და ენერგიული ღონისძიებები ამ უკანასკნელთ არ მოეწონათ და ძალადობისგან თავის დასაღწევად მგზნებარე მქადაგებლების ხელში ჩაგდება და განადგურება განიზრახეს; მაგრამ ამ უკანასკნელებმა, ამის შესახებ გაფრთხილებულებმა, გადაწყვიტეს, წინააღმდეგობა გაეწიათ ველური ძალისთვის, თავდაცვისთვის ერთი კოშკი აირჩიეს და მასში ჩაიკეტნენ. წარუმატებლობით გაღიზიანებულმა მთიელებმა ალყა შემოარტყეს კოშკს და, როცა ამ ქრისტიანების ხელში ჩაგდების მცდელობა უშედეგო აღმოჩნდა, დიდი რაოდენობით ფიჩხი მოიმარაგეს, შემოავლეს კოშკს და ცეცხლი წაუკიდეს. განადგურების ბარბაროსულმა, სასტიკმა ხერხმა შედეგი გამოიღო: ისინი ცეცხლში ჩაიწვნენ. კოშკი, რომელშიც ეს საშინელი აუტო-და-ფე განხორციელდა, დღემდე ინახავს ცეცხლის კვალს; მისი გაშავებული კედლები ალბათ დიდხანს დარჩება სამწუხარო მოვლენის მოგონებად. მას შემდეგ ამ კოშკში არავინ ცხოვრობს“.

გაზეთი „კავკაზი“, 1868, №64 (5 ივნისი), ტფილისი.

Для празднованія новаго года Ингуши, Кисты и Галгаи
собираются въ горы, и тамъ приносятъ жертвы Гальерду,
почитаемому ими за святаго. Этотъ святой не имѣетъ
собственно никакого олицетворенія; онъ считается духомъ, но
въ честь его посвящены церкви и часовни, оставшіяся отъ
древнихъ христіанства. Жертвоприношенія состоятъ изъ
разныхъ произведеній горскаго хозяйства, но преимуще-
ственно изъ вновь-отлитыхъ пуль. На канунѣ новаго года
происходятъ гаданья: избранные или одаренные ложатся
животомъ на землю, остаются въ этомъ положеніи цѣлую
ночь, а въ день новаго года объявляютъ суевѣрнымъ
тожъ, что они будто-бы слышали, лёжа и прислушива-
въ землѣ. Многіе жители ранняго нарочно ѣздятъ на эт
день въ горы, чтобы услышать предсказанія одарен
предвѣщаніемъ.

КАВКАЗЪ.
ГАЗЕТА
ПОЛИТИЧЕСКАЯ И ЛИТЕРАТУРНАЯ.
№ 2.

ЦЕРКОВЪ ВЪ ДЕРЕВНѢ
Хули, у Кистовъ.

Кистинскаго племени, въ аулѣ Хули, около
четырехъ сотъ лѣтъ тому назадъ, Элдаз Дударовъ,
предокъ нынѣ существующей значительной фами-
ліи изъ Тагаурскихъ поселенія, основалъ церковь,
называемую по Кистински Зашхъ Ерды, т. е.
во имя Святаго Ерды; къ этой церкви, до сего
времени, сохраняется поклоненіе, возникшее
на преданіяхъ, на шаманическомъ событіяхъ, на-
торыхъ безпрерывно основаніе это подтверждаетъ.

Празднество этой церкви установлено два раза
въ годъ, въ Августѣ, предъ началомъ жатвы хлѣ-
ба, и въ Октябрѣ, послѣ окончанія оной. Въ эти
священнаго празднества, всѣ почитатели Св. Ерды,
безъ исключенія пола и возраста приходятъ въ
церковь и совершаютъ обрядъ установленный для
его торжества, который начинается молитвой,
произносимой каждымъ: «Дай Господи милость
Свою, и ты Св. Ерды, окажи оную имѣть съ Мат-
ліэла (?) чтобы въ хлѣбѣ было изобиліе, въ
скотоводствѣ изобиліе и въ дѣтяхъ счастіе; взяв
на шеяхъ ихъ отъ крадзы и всякаго несчастія;
но если кто изъ нихъ и будетъ имѣть кражу,
то чтобы могъ предохранить отъ нее всегда и во
всякое время.» Послѣ этой молитвы совершается
въ храмѣ жертвоприношеніе, которое состоитъ
изъ различныхъ родовыхъ животныхъ, какъ ко-
нашихъ, такъ равно и дикихъ, которыхъ охотни-
ками обращаются на пастбищѣ.

Для торжества церкви, Хулинцами приглашаются
въ теченіе цѣлыхъ сутокъ и поселяются въ ок-
нахъ, одеждѣ, пламенѣ, въ обворотѣ; все это со-
вершается, послѣ жертвоприношенія, болѣе муж-
скимъ половымъ и женщины приходятъ въ храмъ
жертвоприношенія только ночью, для молитвы и
для другихъ храмахъ, но ихъ помѣщаютъ, насколько
не вмѣщающихъ храмъ.

ХРОНИКА ВОЕННО-КОЛОНИАЛЬНОЙ ЭКСПАНСИИ В ГОРНОЙ ИНГУШЕТИИ И ПРИЛЕГАЮЩИХ К НЕЙ СЕЛЕНИЯХ: 1840-1850-Е ГОДЫ

სამხედრო-კოლონიური ექსპანსიის ქრონიკა მთიან ინგუშეთსა და მის მოსაზღვრე სოფლებში: 1840-1850-იანი წლები

ВНУТРЕННИЕ ИЗВЕСТИЯ КАВКАЗА

[Инцидент у станицы Троицкой]

В приказе г. Главнокомандующего, по Отдельному Кавказскому Корпусу, 2-го Августа, №207, изложено: «Начальник Владикавказскаго Военнаго Округа, Генерал-Майор Нестеров донес, что 22-го июля, партия Карабулак, в числе более 300 человек отборной конницы, с частию пехоты, напала на косцев Троицкой станицы 1-го Сунженскаго полка; но благоразумными распоряжениями Командира сего полка, Подполковника Слепцова, и командовавшаго прикрытием, Навагинскаго полка Майора Артемьева, косцы были прикрыты и хищники не успели ничем поживиться. Между тем, резерв Троицких казаков, около 100 человек, под командою храбрых Хорунжаго Старицкаго и Корнета Мороза, так стремительно атаковал в шашки неприятеля, в три раза сильнейшаго, что оглушенные смелым ударом, Карабулаки, бросились бежать в разсыпную в лес, по едва проходимым дорогам, оставив на месте боя семь изрубленных тел, с оружием и лошадьми, кроме значительнаго числа убитых и раненых, увезенных ими с собою.

Г. Главнокомандующий Отдельным Кавказским Корпусом, объявив полную свою благодарность г. Подполковнику Слепцову и всем г.г. офицерам и всем нижним чинам, участвовавшим в этом блистательном деле, вошел с представлением о награждении наиболее отличившихся гг. Офицеров и с тем вместе назначил знаки отличия военнаго ордена двум нижним чинам Навагинскаго, двум Донскаго №19-го полка и двум 1-го Сунженскаго полка. – Приказ-же

კავკასიის საშინაო უწყებანი

[შემთხვევა ტროიცკის სტანიცასთან]

კავკასიის ცალკეული კორპუსისადმი ბ-ნი მთავარსარდლის ბრძანებაში, 2 აგვისტოს No207, ნათქვამია: „ვლადიკავკაზის სამხედრო ოლქის მეთაურმა, გენერალ-მაიორმა ნესტეროვმა მოგვახსენა, რომ 22 ივლისს ყარაბულაკების პარტია რჩეული კავალერიის 300-ზე მეტი ადამიანი, ქვეითთა ნაწილით, თავს დაესხა სუნჟის 1-ლი პოლკის ტროიცკის სტანიცის მთიბავებს; მაგრამ ამ პოლკის მეთაურის, პოდპოლკოვნიკ სლეპცოვის და საფარის მეთაურის, ნავაგინსკის, პოლკის მაიორის, არტემიევის გონივრული განკარგულებით, მთიბავები დააზღვიეს და მტაცებლებმა ვერ მოასწრეს რაიმეთი ესარგებლათ. ამასობაში ტროიცკის კაზაკთა რეზერვმა, დაახლოებით 100 კაცმა, მამაცი ხორუნჟი სტარიცკის და კორნეტი მოროზის მეთაურობით, ისე სწრაფად შეუტია სამჯერ უფრო ძლიერ მტერს ხმლებით, რომ გაბედული დარტყმით გაოგნებული ყარაბულაკები დაქსაქსული გაიქცნენ ტყისკენ, რთულად გასავლელი გზებით, ბრძოლის ადგილზე შვიდი აკუწული სხეული დატოვეს, იარაღით და ცხენებით, გარდა დაღუპულთა და დაჭრილთა მნიშვნელოვანი რაოდენობისა, რომლებიც მათ თან წაიყვანეს.

ბ-ნი კავკასიის ცალკე კორპუსის მთავარსარდალმა სრული მადლიერება გამოუცხადა პოდპოლკოვნიკ სლეპცოვს და ყველა ბ-ნ ოფიცერს და ყველა ქვედა წოდებას, რომლებიც ამ ბრწყინვალე საქმეში მონაწილეობდნენ. მან წინადადება წამოაყენა დაეჯილდოებინათ განსა-

этот, Князь Михаил Семенович приказал прочесть в собрании рот и команд вверенаго ему Корпуса.

Газета «Кавказ», 1846, №34 (24 августа), Тифлис.

ОЧЕРК СЕВЕРНОЙ СТОРОНЫ КАВКАЗА

…«Кроме Осетин, во Владикавказском округе обитают общества: Ингуши, Назрановцы, Галаши, Карабулаки, Галгаи, Цори, Джерахи и Кистины…».

Газета «Кавказ», 1847, №2 (11 января), Тифлис.

БИТВЫ В ГАЛАШЕВСКОМ УЩЕЛЬЕ

…«Генерал-майор Несторов благополучно окончил возложенное на него поручение в Галашевском ущелье. 8 января выступив из Владикавказа с 6-ю баталионами, 8-ю орудиями, 5-ю сотнями казаков и до 1500 человек конной и пешей милиции, направился по прямой дороге к Галашевцам, чрез Кончинское ущелье и расположился лагером близь впадения р. Алгус-Али в Ассу. Здесь оставался отряд с 8-го по 20-ое Января, производя рубку леса в Кончинском ущелье и по левому берегу Ассы и устройство дороги в Галашевском ущелье, при частых и всегда успешных для нас стычках с неприятелем. Жители аулов между Ассою и Сунжею с движением нашего отряда, принуждены были оставить свои дома и со всем своим имуществом перейти на правый берег Ассы в ущелье р. Пфуты, в места, которыя они считали для нас недоступными. Генерал-Майор Нестеров решился преследовать их там, с тем, чтобы истребить все их запасы сена и хлеба и заставить Галашевцев весьма безпокойных соседей для новых Сунженских станиц, удалиться от наших пределов в глубину гор…».

Газета «Кавказ», 1847, №5 (1 февраля), Тифлис.

კუთრებით გამორჩეული ბატონი ოფიცრები და, ამავე დროს, სამხედრო ორდენის ნიშნები მიენიჭებინათ ნავაგინსკის ორი, დონის მე-19 პოლკის ორი და სუნჯის 1-ლი პოლკის ორი ქვედა წოდებისთვის. – თავადმა მიხაილ სემიონოვიჩმა ბრძანა, რომ ეს განკარგულება მასზე მინდობილი კორპუსის ასეულებისა და ბრძანებების კრებაზე წაეკითხათ.

გაზეთი „კავკაზი“, 1846, №34 (24 აგვისტო), ტფილისი.

ნარკვევი კავკასიის ჩრდილოეთ მხარის შესახებ

… „ვლადიკავკაზის ოლქში, ოსების გარდა, ცხოვრობენ კიდევ თემები: ინგუშები, ნაზრანელები, ღალაშები, ყარაბულაკები, ღილღვეელები, ცორელები, ჯერახები და ქისტები…“.

გაზეთი „კავკაზი“, 1847, №2 (11 იანვარი), ტფილისი.

ბრძოლები გალაშქის ხეობაში

… „გენერალ-მაიორმა ნესტოროვმა წარმატებით დაასრულა მისთვის მინდობილი დავალება გალაშქის ხეობაში. 8 იანვარს 6 ბატალიონით, 8 ქვემეხით, 5 ასეული კაზაკით და 1500-მდე ცხენოსანი და ქვეითი მილიციით ვლადიკავკაზიდან პირდაპირი გზით გაემართა გალაშქელებთან კონჩინსკოეს ხეობის გავლით და მდინარეების ალგუს-ალის და ასას შესართავთან დაბანაკდა. რაზმი აქ 8-დან 20 იანვრამდე დარჩა, ჭრიდა ტყეს კონჩინსკის ხეობაში და ასის მარცხენა ნაპირზე და აწყობდა გზას გალაშქის ხეობაში, მტერთან ხშირი და ჩვენთვის ყოველთვის წარმატებული შეტაკებების თანხლებით. ასასა და სუნჯას შორის სოფლების მცხოვრებნი ჩვენი რაზმის მოძრაობის გამო იძულებულნი გახდნენ დაეტოვები-

Галашевское ущелье, лежащее к востоку от Военно-Грузинской дороги, всегда славилось своею неприступностию и издавна служило притоном и сборным местом всем абрекам и разбойникам, которые пытаются тревожить Владикавказскиий Округ. В последнее время местность сия сделалась тем более примечательна и для нас вредна, что вся малая Чечня почти усмирена и нам покорна; посему, все те из главных жителей оной, которые не захотели покориться, нашли убежище у Галашевцев, усилили у них дух хищничества и сами от них, или вместе с ними, безпрестанно малыми партиями покушались или отбивать скот у мирных жителей на Сунже и в окрестностях Назрана, или даже приходить ночью для грабежа на самую Военно-Грузинскую дорогу.

По принятой у нас системе действий, укрепляя мало по малу границу нашу и покорных нам жителей, мы не ходим к непокорным без другой причины, кроме наказания, когда необходимо за безпрестанныя нападения и грабежи. В этом виде приказано было Генерал-Майору Ильинскому, в конце Ноября, собрать отряд из 6 1/2 баталионов пехоты, роты Сапер, 4-х горных орудий, 8 1/2 сотен казаков, 3-х сотен милиции и ракетной команды. Цель была двоякая: первое, наказать как скоро возможно местных хищников и абреков, считающих себя в безопасности по неприступности места, и второе, расчистить и улучшить дороги, ведущия к главному населению Галашевцев, таким образом, чтобы во всякое время и при листьях на деревьях, можно было к ним с малым отрядом прийти и тем держа их в страхе, заставить их быть смирнее.

Чтобы совершенно исполнить сие двоякое намерение, надобно было идти двумя дорогами: первою, со стороны Владикавказа на урочище Алгуз-Ал и западную часть Галашевскаго населения; другою-же, со стороны Ачхоя, с тем, чтобы соединиться с первым отрядом

ნათ სახლები და მთელი თავისი ქონებით მდინარე ასის მარჯვენა ნაპირზე გადასულიყვნენ, მდინარე პფუტის ხეობაში, იმ ადგილებში, რომლებიც ჩვენთვის მიუწვდომლად მიიჩნიეს. გენერალ-მაიორმა ნესტეროვმა გადაწყვიტა დადევნებოდა მათ იქ, რათა გაენადგურებინა თივისა და პურის მთელი მარაგი და გალაშქელები – სუნჯის ახალი სტანიცების მოუსვენარი მეზობლები – იძულებულნი გაეხადა, გაშორებოდნენ ჩვენს საზღვრებს მთების სიღრმეში...“

გაზეთი „კავკაზი“, 1847, №5
(1 თებერვალი), ტფილისი.

გალაშქის ხეობა, რომელიც საქართველოს სამხედრო გზის აღმოსავლეთით მდებარეობს, ყოველთვის განთქმული იყო მიუდგომლობით და ოდითგანვე ყველა აბრაგისა და ყაჩაღის თავშეყრის ადგილი და ბუნაგი იყო, რომლებიც ვლადიკავკაზის ოკრუგის (ოლქის) შეწუხებას ცდილობდნენ. ბოლო დროს ეს ადგილი ჩვენთვის მით უფრო საყურადღებო და საზიანო გახდა, რამდენადაც მთელი მცირე ჩეჩნეთი თითქმის დაწყნარებულია და გვემორჩილება; ამიტომ, ყველა იქაური მკვიდრმა, ვინც დამორჩილება არ მოისურვა, თავშესაფარი გალაშქელებთან ჰპოვა, გააძლიერა მათი მტაცებლური სული და მათგან, ან მათთან ერთად, განუწყვეტლივ ცდილობს მცირე რაზმებით სუნჯის და ნაზრანის მიდამოებში მშვიდობიანი მოსახლეობისგან პირუტყვის გატაცებას, ან ღამით უშუალოდ საქართველოს სამხედრო გზაზე გადიან ძარცვის მიზნით.

ჩვენთან მიღებული მოქმედებების სისტემის მიხედვით, ნელ-ნელა ვამაგრებთ ჩვენს საზღვრებს და ჩვენ მიერ დამორჩილებულ მოსახლეობას, ურჩებთან არ მივდივართ რაიმე მიზნით, გარდა მათი დასჯისა, როდესაც ეს საჭიროა განუწყვეტელი თავდასხმებისა და ძარცვის გამო. ამ კუთხით გენერალ-მაიორ ილინსკის დაევალა, ნოემბრის ბოლოს შეეკრიბა რაზმი 6

на р. Ассе, истребив главные аулы и хутора, составляющие восточную и северную часть того же самаго Галашевскаго населения. Генерал-Майор Ильинский должен был идти сам с первым отрядом под командою Генерал-Майора Барона Вревскаго; со вторым должен был идти Полковник Слепцов; но так как дорога для сего втораго отряда гораздо лесистее и в случае сбора почти не проходима без большой потери людей, то дабы обмануть неприятеля и воспрепятствовать сборам там, где они могли бы быть для нас опасны, Генерал Майор Ильинский двинулся сперва на Алгуз-Али, с большею частию отряда, имев с собою и Полковника Слепцова, и только на другую ночь после прибытия уже к назначенному пункту и когда Галашевцы увидели нападение с одной этой стороны, Полковник Слепцов с небольшим числом людей пришел до наших Сунженских станиц, где собрано было два баталиона и 3 роты Тенгинскаго пехотнаго полка и несколько сотен казаков, как будто для защиты наших границ. – Не теряя ни минуты, он пошел с ними и с одною ракетною командою, в леса известныя ему по прежним поискам и напав внезапно и совершенно неожиданно со стороны Бумутскаго ущелья, прошел в 25 часов 60 верст, истребил и сжег аулы и хутора на протяжение более 20 верст.

По сделанному распоряжению Генералом Ильинским, который с отрядом Генерал-Майора Барона Вревскаго, в тоже время перешел р. Ассу и атаковал Галашевцев в главных их с той стороны селениях, оба отряда соединились у аула Берешки. Наказание хищников и абреков было полное и потери для них невозвратныя. Благодаря отличной распорядительности главнаго Начальника Генерал-Майора Ильинскаго и чрезвычайно скорому и решительному движению храбраго Полковника Слепцова, сие сильное и полезное предприятие было исполнено с ничтожною потерею храбрых наших войск.

1/2 ქვეითი ბატალიონისგან, მესანგრეთა ასეულისგან, 4 სამთო ქვემეხისგან, 8 1/2 ასეული კაზაკისგან, 3 ასეული მილიციელისგან და სარაკეტო რაზმისგან. მიზანი ორმაგი იყო: პირველი, რაც შეიძლება მალე დაესაჯათ ადგილობრივი მტაცებლები და აბრაგები, რომლებიც თავს უსაფრთხოდ მიიჩნევდნენ ადგილის მიუვალობის გამო, და მეორე, გალაშქის ძირითადი მოსახლეობისკენ მიმავალი გზების გაწმენდა და შეკეთება, რათა ნებისმიერ დროს, თუნდაც მაშინ, როდესაც ხეებზე ფოთლებია, შესაძლებელი ყოფილიყო მათთან მისვლა მცირე რაზმით და ამით მათი დაშინება და მშვიდად ყოფნის იძულება.

ამ ორმაგი განზრახვის სრულად შესასრულებლად საჭირო იყო ორი გზის გავლა: პირველი, ვლადიკავკაზის მხრიდან ალგუზ-ალის მიჯნამდე და გალაშქის დასახლების დასავლეთ ნაწილამდე; მეორე, აჩხოის მხრიდან, რათა პირველ რაზმს შეერთებოდნენ მდინარე ასაზე, გაენადგურებინათ მთავარი აულები და დასახლებები, რომლებიც იმავე გალაშქის დასახლების აღმოსავლეთ და ჩრდილოეთ ნაწილს შეადგენენ. გენერალ-მაიორი ილინსკი პირველ რაზმს უნდა გაჰყოლოდა, გენერალ-მაიორი ბარონი ვრევსკის მეთაურობით; მეორე რაზმთან ერთად უნდა წასულიყო პოლკოვნიკი სლეპცოვი; მაგრამ ამ მეორე რაზმის მიერ გასავლელი გზა გაცილებით ტყიანია და ჯარის თავმოყრის შემთხვევაში თითქმის გაუვალია. ხალხის დიდი დანაკარგის გარეშე, მტრის მოსატყუებლად და იმ ადგილებში შეკრების თავიდან ასაცილებლად, სადაც მტერი შეიძლება საშიშნი ყოფილიყო ჩვენთვის, გენერალ-მაიორი ილინსკი რაზმის დიდი ნაწილით ჯერ ალგუზ-ალისკენ დაიძრა პოლკოვნიკ სლეპცოვთან ერთად. მხოლოდ მეორე ღამეს, დანიშნულ პუნქტში მისვლის შემდეგ, როდესაც გალაშქელებმა მხოლოდ ამ ერთი მხრიდან განიცადეს თავდასხმა, პოლკოვნიკი სლეპცოვი მცირე ჯართან ერთად მოვიდა სუნ-

Галашевцы, изумленные неожиданным с двух сторон нападением, мало защищались и большею частию бежали в лесистыя горы и послали Генералу Ильинскому просить пощады, с обещанием вести себя смирнее на будущее время.

У нас потери: убито, нижних чинов – 2; ранено: Обер-Офицеров – 1, Унтер-офицеров – 5, рядовых – 15, контужено: Обер-Офицеров – 2. Унтер-офицеров – 1, рядовых – 12.

Дав нужный отдых войскам, оба отряда уже в одном составе, воротились на лагерное место в урочище Алгуз-Али, где приступили к предположенной рубке леса по Ассинскому ущелью, которая должна обеспечить наши сообщения с Нестеровским укреплением и Сунженскою линиею и дать нам возможность во всякое время проникать к Галашевцам.

Газета «Кавказ», 1849, №50 (10 Декабря), Тифлис.

БИТВА НА РЕКЕ АССЕ

С устройством в нынешнем году новой станицы на р. Ассе у переправы Ахбарзой, большой участок плодородной земли сделался достоянием казаков Сунженскаго полка, а непокорные Карабулаки, прежние владельцы изобильных равнин по обоим берегам Ассы, с водворением казаков лишились всякаго права и надежды возвратить себе эти прекрасныя земли.

– Притом, Ахбарзовская станица, как передовой и грозный для Чеченцев и Галашевцев пункт, стесняет и страшит Горцев, – поэтому надобно было предвидеть, что они с своей стороны употребят все средства, не только чтобы вредить переселенцам, но сделают даже решительно попытку, чтобы взять новую станицу. Ожидание это оправдалось, но нападение Горцев было отражено с такою для них потерею, что они долго будут раскаиваться в своей дерзости.

ჯაზე ჩვენს სტანიცებამდე, სადაც ორი ბატალიონი და ტენგინის ქვეითი პოლკის 3 ასეული და რამდენიმე ასეული კაზაკი იყო შეკრებილი, თითქოს ჩვენი საზღვრების დასაცავად. – წამის დაკარგვის გარეშე გაემართა მათკენ და ერთ სარაკეტო ჯგუფთან ერთად, წინა გამოძიებიდან მისთვის ცნობილ ტყეებში და უეცრად და სრულიად მოულოდნელად ბუმუტის ხეობის მხრიდან შეუტია; 25 საათში 60 ვერსი გაიარა, 20 ვერსზე მეტ მანძილზე გაანადგურა და გადაწვა დასახლებები და აულები.

გენერალ ილინსკის ბრძანებით, რომელმაც გენერალ-მაიორი ბარონი ვრევსკის რაზმთან ერთად იმავე დროს გადალახა მდინარე ასა და თავს დაესხა გალაშქელებს მათი მთავარი აულების მხრიდან, ორივე რაზმი გაერთიანდა აულ ბერეშკთან. მტაცებლები და აბრაგები სრული სიმკაცრით დაისაჯენ, ხოლო მათთვის მიყენებული ზიანი შეუქცევადი იყო. მეთაურის, გენერალ-მაიორის ილინსკის შესანიშნავი განკარგვის და მამაცი პოლკოვნიკი სლეპცოვის უკიდურესად სწრაფი და გადამწყვეტი გადაადგილების წყალობით, ეს ძლიერი და სასარგებლო წამოწყება ჩვენი მამაცი ჯარების უმნიშვნელო დანაკარგით განხორციელდა. გალაშქელებმა, გაოგნებულებმა ორი მხრიდან მოულოდნელი თავდასხმით, ცოტა რამ გააკეთეს თავის დასაცავად და უმეტესწილად ტყიან მთებს შეაფარეს თავი, ხოლო გენერალ ილინსკის დანდობა სთხოვეს, დაჰპირდნენ, რომ მომავალში უფრო მორჩილად მოიქცეოდნენ.

ჩვენი დანაკარგია: დაღუპული, დაბალი წოდების – 2; დაჭრილები: უფროსი (ობერ) ოფიცერი – 1, უნტეროფიცერი – 5, რიგითი – 15, კონტუზია მიიღეს: ობერ ოფიცერი – 2, უნტერ-ოფიცერი – 1, რიგითი – 12.

ჯარისთვის აუცილებელი დასვენების შემდეგ ორივე რაზმი, უკვე ერთიანი შემადგენლობით, ბანაკში დაბრუნდა ალგუზ-ალის მიჯნაზე, სადაც ასის ხეობის გასწვრივ ტყის დადეგმილი ჭრა დაიწყეს, რამაც ნესტეროვის სიმაგრესა და სუნჯის ხაზთან ჩვენი კავშირი უნდა უზრუნვე-

Неприятель потерял убитыми более ста человек, много тел лежало в лесу на правом берегу Ассы и в самой реке, и в тот же вечер привезли 28 тел, подобранных около кургана, под станицею, где была первая схватка с неприятелем; при этом взято в добычу – один значек, лошадей 73, седел – более 100, ружей – 37, шашек – 32, пистолетов – 17, а неприятель не воспользовался ничем.

Газета «Кавказ», 1847, №42 (18 октября), Тифлис.

БИТВА С КАРАБУЛАКАМИ

С Сунженской линии также получено известие, о новом успехе неутомимаго Полковника Слепцова и его храбрых казаков. Подробности еще не получены, но донесено только, что Карабулахский аул, в котором жил известный начальник разбойников Мустафа и находящийся в горах, в лесу, более 7-ми верстах от равнины, внезапно атакован и разорен нашими храбрецами: тут было довольно горячее дело, которое увенчалось совершенным успехом. Сам Мустафа убит, равно как и почти все вооруженные люди того аула и окрестностей. Казаки и солдаты Навагинскаго полка нашли много добычи и рогатаго скота, оружия, платья и проч.

Газета «Кавказ», 1847, №43 (25 Октября), Тифлис.

БИТВА С АУЛОМ АРШТЫ

В последнем номере газеты «Кавказ» упомянуто было о новом удачном деле на Сунженской линии; ныне получено подробное донесение Полковника Слепцова, которое мы спешим сообщить читателям.

Разбои и хищничества Карабулаков, постоянно тревоживших Сунженскую линию, заставили

ლყოს და საშუალება მოგვცეს ნებისმიერ დროს შევიდეთ გალაშქრებთან.

გაზეთი „კავკაზი“, 1849 წ., №50 (10 დეკემბერი), ტფილისი

ბრძოლა მდინარე ასასთან

წელს მდ. ასაზე, ახბარზოის გადასასვლელზე, სტანიცის მოწყობასთან ერთად, ნაყოფიერი მიწის დიდი ნაკვეთი სუნჯის პოლკის კაზაკების საკუთრება გახდა, ხოლო დაუმორჩილებელმა ყარაბულაკებმა, ასას ორივე ნაპირზე არსებული ნაყოფიერი დაბლობების ყოფილმა მფლობელემა, კაზაკების დამკვიდრების შემდეგ ამ შესანიშნავი მიწების დაბრუნების ყველა უფლება და იმედი დაკარგეს.

– ამასთან, ახბარზოის სტანიცა, როგორც ჩეჩნებისა და გალაშქრების წინააღმდეგ მოწინავე და მრისხანე პუნქტი, ავიწროებს და აშინებს მთიელებს, – ამიტომ საჭირო იყო განჭვრეტა, რომ ისინი, თავის მხრივ, ყველა საშუალებას გამოიყენებდნენ ჩამოსახლებულთათვის არა მხოლოდ ზიანის მისაყენებლად, არამედ ახალი სტანიცის აღების მტკიცე მცდელობაც ექნებოდათ. ეს მოლოდინი გამართლდა, მაგრამ მთიელთა თავდასხმა მოგერიებულ იქნა და მათ ისეთი დანაკარგი განიცადეს, რომ ამ თავხედობის მონანიებას დიდი დრო დასჭირდება.

მომხვდურმა ასზე მეტი ადამიანი დაკარგა, ბევრი ცხედარი იწვა ტყეში ასის მარჯვენა ნაპირზე და თავად მდინარეშიც. იმავე საღამოს კიდევ 28 ცხედარი მოიტანეს, ისინი სტანიცის ქვემოთ იწვნენ ბორცვის მახლობლად, სადაც პირველი შეტაკება მოხდა; ამავდროულად, ნადავლის სახით მოვიპოვეთ ერთი ნიშანი, 73 ცხენი, 100-ზე მეტი უნაგირი, 37 თოფი, 32 ხმალი, 17 პისტოლეტი, ხოლო მტერმა ვერაფრით ისარგებლა.

გაზეთი „კავკაზი“, 1847, №42 (18 октября), ტფილისი.

Полковника Слепцова решиться на истребление наиболее враждебных их аулов. Испросив разрешение Начальства, он, 14-го числа сего месяца, собрал в станице Сунженской десять рот Тенгинскаго и Навагинскаго пехотных полков 1/2 сотни Донскаго №19 полка, одну сотню Кавказскаго, одну сотню Горскаго и пять сотен Сунженскаго линейных казачьих полков, два орудия Донской конно казачьей №3 батареи и два орудия 11-ой гарнизонной бригад, и выступив в 8 часов вечера, по направленно к аулу Аршты.

Расположился ночевать при входе в Карабулахский лес у переправы чрез овраг Чумулго. Трудность дальнейшей дороги чрез лес заставила его оставить на этой позиции артиллерию под прикрытием шести рот пехоты и 180 казаков. С остальными же войсками он тронулся вперед и несмотря на местные препятствия, достиг оврага Фотона, на противуположном берегу, котораго раскиданы Карабулахские аулы.

Казаки были открыты неприятелем, прежде, нежели все войска успели стянуться к выходу из леса, что и заставило Полковника Слепцова заменить силу быстротою действий. Разделив передовыя три с половиною сотни на две части, он смело спустился в овраг; Генерального Штаба подполковник Гросман и Сунженского полка сотник Томашевский понеслись в обе стороны и мгновенно обхватили аулы; все, что попалось под руку казакам, было истреблено, чтоб не затруднить отступления, обременив колону добычею; взято только 100 штук рогатаго скота для порций.

Между тем подошла пехота и остальная кавалерия, что дало возможность Полковнику Слепцову отделить сотника Старицкаго с одною сотнею для нападения на аул Аршты, где жил главный разбойник Мустафа. Жилище его было истреблено и сам он был изрублен казаками.

Исполнив цель своего набега, Полковник Слепцов начал отступление. Добычу под при-

ბრძოლა ყარაბულაკებთან

ასევე ახალი ამბავია მიღებული სუნჯის ხაზიდან, დაუღალავი პოლკოვნიკი სლეპცოვისა და მისი მამაცი კაზაკების ახალი წარმატების შესახებ. დაწვრილებითი ცნობები ჯერ არ მოსულა, მხოლოდ გვაცნობეს, რომ ყარაბულაკის აულის, რომელშიც ყაჩაღების ცნობილი მეთაური მუსტაფა ცხოვრობდა და რომელიც მდებარეობს მთებში, ტყეში, დაბლობიდან 7 მილზე მეტი დაშორებით, მოულოდნელად თავს დაესხნენ და დაარბიეს ჩვენმა ვაჟკაცებმა: ეს საშური საქმე იყო, რომელიც სრული წარმატებით დასრულდა. თავად მუსტაფა მოკლულია, ისევე, როგორც იმ აულის და მიმდებარე ადგილების თითქმის ყველა შეიარაღებული ადამიანი. ნავაგინსკის პოლკის კაზაკებმა და ჯარისკაცებმა დიდი ნადავლი და პირუტყვი, იარაღი, ტანსაცმელი და ა.შ. მოიპოვეს.

გაზეთი „კავკაზი“, 1847, №43
(25 ოქტომბერი), ტფილისი.

ბრძოლა აულ არშთისთან

გაზეთ „კავკაზის“ ბოლო ნომერში ნახსენები იყო ახალი წარმატებული საქმე სუნჯის ხაზზე; ამჟამად მიღებულია პოლკოვნიკ სლეპცოვის დაწვრილებითი მოხსენება, რომლის შესახებაც ვჩქარობთ ვაცნობოთ ჩვენს მკითხველს.

ყარაბულაკების მხრიდან ძარცვამ და მტაცებლობამ, რომლებიც მუდმივად აწუხებენ სუნჯის ხაზს, პოლკოვნიკი სლეპცოვი აიძულა გადაეწყვიტა მათი ყველაზე მტრული აულების განადგურება. მეთაურობისგან ნებართვის გამოთხოვის შემდეგ, ამა თვის 14-ს, მან სუნჯის სტანიცაში ტენგინისა და ნავაგინსკის ქვეითი პოლკების ათი ასეული, დონის N19 პოლკის 1/2 ასეული, კავკასიის ასი, გორსკის ასი და ხუთასი სუნჯის ხაზის მიმდებარე კაზაკთა პოლკები შეკრიბა, ასევე, დონის კაზაკთა ცხენოსანი No3 ბატარეა და მე-11 გარნიზონის

крытием одной роты и трех с половиною сотен, он отправил вперед, а сам с остальными войсками остался в арриергарде. Дорога, проходящая густым лесом, была пересечена завалами, в которых засели собравшиеся Карабулаки, подкрепленные Чеченцами. Войска должны были штыками прокладывать себе путь, при неумолкаемой меткой пальбе из леса, что принудило Полковника Слепцова усилить боковыя цепи спешенными казаками. Несмотря на дерзость неприятеля и местность, доставлявшую ему все выгоды, войска бодро прошли 5 верст. Осталось всего 1,5 версты лесной дороги, но патроны уже были почти все разстрелены и подкрепление было необходимо. Исправлявший должность Адъютанта Сунженскаго полка, Сотник Предимиров, вызвался дать знать о том Подполковнику Гросману, возвратившемуся уже на позицию при Чумулго. По этому известию две роты поспешно прибыли на встречу к главной колонне и с появлением их прекратилось преследование неприятеля.

Потеря наша в этом деле состоит из 17 убитых нижних чинов; и ранеными: 3 обер офицеров и 63 нижних чинов. По верным сведениям, полученным от лазутчиков, потеря неприятеля весьма значительна; потреблены все надежные люди Карабулахскаго племени; в наших руках остался один значек и много разной добычи.

Газета «Кавказ», 1847, №44 (1 Ноября),
Тифлис.

БИТВА С АУЛОМ КОРГОЙ-ЮРТ

Спешим известить наших читателей о новом подвиге наших войск со стороны Кавказской линии. Мы разсказали уже первые удачныя действия отряда Генерал-Майора Ильинскаго против Галашевцев. Часть аулов этого племени, устрашенная сими успехами, выдала нам амабრიგადის ორი ქვემეხი და საღამოს 8 საათზე დაიძრა აულ არშთისკენ.

ღამის გასათევად ჩუმულღოს ხევის გადასასვლელთან, ყარაბულაკის ტყის პირას გაჩერდნენ. შემდგომი გზის სირთულემ, რომელიც ტყეზე გადის, იგი აიძულა ამ პოზიციაზე არტილერია დაეტოვებინა ქვეითთა ექვსი ასეულის და 180 კაზაკის თანხლებით. დანარჩენ ჯარებთან ერთად წინ წაიწია და ადგილობრივი დაბრკოლებების მიუხედავად, მოპირდაპირე ნაპირზე, ფოტონის ხევს მიაღწია, რომელზეც ყარაბულაკის აულებია მიმოფანტული.

კაზაკები მტერმა მანამ აღმოაჩინა, სანამ მთელმა ჯარმა ტყის პირთან გასასვლელთან შეკრება მოასწრო, რამაც პოლკოვნიკი სლეპცოვი აიძულა ძალა მოქმედების სისწრაფით შეეცვალა. მოწინავე სამას-ნახევარი ასეული ორ ნაწილად გაყო, თამამად დაეშვა ხევში; გენერალური შტაბის პოდპოლკოვნიკი გროსმანი და სუნჯის პოლკის ასმეთაური ტომაშევსკი ორივე მიმართულებით გაემართნენ და მყისიერად ალყაში მოაქციეს აულები; ყველაფერი, რაც კაზაკების ხელში ჩავარდა, განადგურდა, რათა უკანდახევა არ გართულებულიყო ნადავლით დატვირთული კოლონის გამო; მხოლოდ 100 ერთეული პირუტყვი წაიყვანეს საკვებად.

ამასობაში მოიწია დანარჩენმა კავალერიამ და ქვეითებმა, რამაც პოლკოვნიკ სლეპცოვს საშუალება მისცა გამოეყო ასმეთაური სტარიცკი ერთი ასეულით, რათა თავს დასხმოდა აულ არშთის, სადაც მთავარი ყაჩაღი მუსტაფა ცხოვრობდა. მისი სახლი გაანადგურეს, თავად ის კი კაზაკებმა აკუწეს.

დარბევის მიზნის შესრულების შემდეგ პოლკოვნიკმა სლეპცოვმა უკან დახევა დაიწყო. მან ნადავლი წინ გაგზავნა, ერთი ასეულისა და სამას ორმოცდაათი ჯარისკაცის თანხლებით, ხოლო თავად დანარჩენ ჯართან ერთად უკან, დაცვაში დარჩა. უღრან ტყეში გამავალი გზა მიწის ჩამონაქცევით იყო ჩახერგილი, სადაც ჩეჩნებით გამაგრებული ყარაბულაკები იყ-

натов, а дабы предупредить покорность остальных, Шамиль направил к ним сильное сборище из Большой Чечни и ближних гор, под предводительством Акинскаго и Шатоевских Наибов. Чтобы уничтожить эти замыслы, Генерал-Майор Ильинский двинул вверх по Ассе к аулу Цоко-Юрту, колону из 3-х баталионов пехоты, 7 сотен кавалерии, при 2-х горных орудиях и пешей ракетной команде, под начальством Полковника Слепцова.

Неприятель, в числе 3 тысяч человек, занял позицию на правом берегу реки выше упомянутаго аула. 12 Декабря, на разсвете, Полковник Слепцов, оставив пехоту несколько назади, с одною кавалерию, проскакал это разстояние, обошел горцев с фронта, безвредно от их выстрелов, пользуясь крутым уступом берега Ассы и стремительно атаковал левый их фланг. Не дав им опомниться, Сунженские казаки, а с ними и остальная кавалерия и милиция (и даже вновь покорившиеся Галашевцы) опрокинули передовой отряд и главный резерв неприятеля, который на пути отступления занял другую позицию у аула Коргой-Юрта. Но здесь новая дружная и молодецкая атака казаков решила дело; сборище было сбито и обращено в совершенное бегство. Живо преследуемые кавалериею нашею и объятые паническим страхом, Горцы искали спасения по одиночке в лесах и балках, бросая лошадей и оружие. Преследование продолжалось почти до аула Датыха, в самых верховьях Бумутскаго ущелья и прекращено было только по совершенному изнурению коней. В этом кавалерийском деле, одном из самых блистательных в история наших Кавказских экспедиций, храбрый Слепцов, который давно уже сделался грозою непокорных Чеченцев, показал образец смелаго, но искуснаго и хорошо расчитаннаго употребления кавалерии; казаки, в особенности 1-го Сунженскаго полка, покрыли себя новою славою. В руках наших остались 2 значка, ვნენ ჩასაფრებული. ჯარს ხანჯლებით მოუწია გზის გაკაფვა ტყიდან განუწყვეტელი სროლის თანხლებით, რამაც პოლკოვნიკი სლეპცოვი აიძულა გვერდითი რიგები ჩამოქვეითებული კაზაკებით გაემაგრებინა. მიუხედავად მტრის თავხედობისა და რელიეფისა, რომელიც მას ყველა უპირატესობას ანიჭებდა, ჯარებმა მედგრად გაიარეს 5 ვერსი. ტყიანი გზის მხოლოდ 1,5 ვერსი იყო დარჩენილი, მაგრამ თითქმის ყველა ვაზნა უკვე ნასროლი იყო და საჭირო იყო დახმარება. სუნჯის პოლკის ადიუტანტის თანამდებობაზე მყოფი ასმეთაური პრედიმიროვი მოხალისედ გამოვიდა და ამის შესახებ პოლკოვნიკ გროსმანის გაფრთხილება აიღო თავის თავზე, რომელიც უკვე დაბრუნდა პოზიციაზე ჩუმულღოში. ამ ცნობის შემდეგ ორი ასეული სასწრაფოდ დაიძრა მთავარი კოლონისკენ და მათ გამოჩენასთან ერთად მტრის დევნა შეწყდა.

ჩვენი დანაკარგი ამ საქმეში შედგება: 17 მოკლული ქვედა წოდებიდან; დაჭრილები: 3 უფროსი ოფიცერი და 63 ქვედა წოდება. მზვერავებისგან მიღებული ზუსტი ცნობებით, მტრის დანაკარგი საკმაოდ მნიშვნელოვანია; ყარაბულაკების ტომის ყველა სანდო ადამიანი განადგურებულია; ჩვენს ხელში აღმოჩნდა ერთი ნიშანი და მრავლად სხვადასხვა ნადავლი.

გაზეთი „კავკაზი“, 1847, №44 (1 ნოემბერი), ტფილისი.

ბრძოლა აულ კორგოი-იურთთან

ჩვენს მკითხველს, ვჩქარობთ, ვაცნობოთ კავკასიის ხაზის მხრიდან ჩვენი ჯარის ახალი გმირობის შესახებ. ჩვენ უკვე ვთქვით გენერალ-მაიორი ილიინსკის რაზმის პირველი წარმატებული მოქმედებების შესახებ გალაშქრების წინააღმდეგ. ამ წარმატებებით შეშინებულმა ამ ტომის აულების ნაწილმა ამანათები მოგვცა,

30 пленных, более 300 изрубленных тел, до 300 лошадей с седлами, более 400 винтовок и множество другаго оружия. С нашей стороны только трое раненых казаков, и эта незначительная потеря объясняется быстротой и неожиданностью натиска, которые не дали неприятелю опомниться. Пехота под командою Полковника Веревкина прибыла на поле сражения, уже после поражений неприятеля, но она прикрыла обратное движение колоны, которое было совершено в примерном порядке.

Последствием этого дела было то, что остальные Галашевцы спешат отказаться от враждебных предприятиий и самый упорный в непокорности аул Адель Гирея выдал аманатов без всякаго сопротивления. Конечно, к этому содействовала также и вырубка просеки, которая открыла нам доступ в их ущелье, со стороны Сунженской линии.

Газета «Кавказ», 1849, №52 (24 Декабря), Тифлис.

БИТВА С АУЛОМ ДАТТЫХ

...Жители аула Даттых, в Галашевском обществе, надеясь на близость Чеченцев, сильное положение своего населения, обороняемаго 6-ю башнями и трудность к нему доступов, обнаружили неприязненное к нам расположение и намерение отложиться.

Начальник Владикавказскаго Военнаго Округа, желая подавить в самом начале возникшия безпокойствия, немедленно собрал находившийся у него под рукою резерв (за отделением большой части войск в Чеченский отряд) и с 3-мя ротами пехоты, 5-ю сотнями казаков Сунжинскаго полка и сотнею Осетинской милиции занять возмутивщийся аул Даттых и предал его пламени, в наказание жителям, не внимавшим увещанию.

ხოლო დანარჩენი აულების დამორჩილების თავიდან ასაცილებლად შამილმა მათთან ძლიერი რაზმი გაგზავნა დიდი ჩეჩნეთიდან და ახლომდებარე მთებიდან აკინის და შატოს ნაიბების მეთაურობით. ამ ჩანაფიქრის ჩაშლის მიზნით, გენერალ-მაიორმა ილინსკიმ ასის ზედა დინებასთან, აულ ცოკო-იურთში, 3 ქვეითი ბატალიონისგან 7 ასეული კავალერიისგან შემდგარი კოლონა გადაისროლა, 2 მთის ქვემეხით და ქვეითთა სარაკეტო ჯგუფით, პოლკოვნიკ სლეპცოვის მეთაურობით.

მომხვდურმა, 3 ათასი კაცის ოდენობით, ხსენებული აულის ზემოთ, მდინარის მარჯვენა ნაპირზე დაიკავა პოზიცია. 12 დეკემბერს, გამთენიისას, პოლკოვნიკმა სლეპცოვმა, ქვეითები რამდენადმე უკან ჩამოიტოვა და მხოლოდ კავალერიით გაიარა ეს მანძილი, მთიელებს ფრონტიდან გვერდი აუარა, მათი სროლისგან უვნებელად, ისარგებლა ასის ციცაბო ნაპირით და სწრაფად შეუტია მტრის მარცხენა ფლანგს. სუნჯის კაზაკებმა და მათთან ერთად დანარჩენმა კავალერიამ და მილიციამ (ახლადდამორჩილებულმა გალაშქრებმაც კი) მტერს გონს მოსვლა არ აცალეს, დაარბიეს მისი მოწინავე რაზმი და მთავარი რეზერვი, რომელმაც უკან დახევისას სხვა პოზიცია დაიკავა სოფელ კორგოი-იურთთან. მაგრამ აქ კაზაკების ახალმა ერთიანმა და მამაცმა შეტევამ გადაწყვიტა საქმე; მათი ერთობა დაშალა და სრულად უკუაქცია. ჩვენი ცხენოსანი ჯარის მიერ მარდად დევნილი და პანიკური შიშით შეპყრობილი მთიელები სათითაოდ ეძებდნენ ხსნას ტყეებსა და ხევებში, ტოვებდნენ ცხენებს და იარაღს. დევნა თითქმის აულ დატიხამდე გაგრძელდა, ბუმუტის ხეობის ზემო წელამდე და მხოლოდ მაშინ შეწყდა, როდესაც ცხენები მთლად დაიქანცნენ. კავალერიის ამ საქმეში, რომელიც ჩვენი კავკასიური ექსპედიციების ისტორიაში ერთ-ერთი ბრწყინვალეა, მამაცმა სლეპცოვმა, რომელიც დიდი ხანია დაუმორჩილებელი ჩეჩნების რისხვად იქცა,

В следующие дни отряд прошел чрез главнейшие галашевские аулы, которые не приняли участия в враждебных действиях Даттыха, и видя всегда готовою помощь от наших войск, еще более укрепились в безпрекословной покорности. 25-го Февраля отряд распущен по квартирам.

В происходивших перестрелках с нашей стороны убит рядовой 1, и ранен 1 казак.

Газета «Кавказ», 1852, №19 (19 марта), Тифлис.

БИТВА С ЖИТЕЛЯМИ АУЛА ДАТТЫХ

Враждебное население Малой Чечни, вытесненное с плоскости усиленными и настойчивыми действиями наших войск, укрылось в трудно-доступные ущелья Черных гор, часть этих выходцев водворилась в известных своим хищничеством аулах Даттых, Шоут-Ох, Гандал-Бас и других, гнездящихся по лесистым верховьям Фортанги. Усилившаяся с тех пор предприимчивость обитателей этих разбойничьих притонов требовала решительных мер, для безопасности Верхне-Сунженской линии и большаго в последствии спокойствия гарнизона вновь возводимого укрепления в Бумут.

Убедясь, что цель эта могла быть достигнута только страхом строгато и неожиданнаго наказания хищников в их собственных убежищах, Начальник Владикавказскаго Округа направил, ночью на 20 октября, из Бумутского отряда Майора Козлова, с 5-ю ротами, 9 ½ сотнями казаков и ракетами к аулу Даттых, поддержав эту колонну 5-ю ротами под командой Подполковника Маллера, следовавшаго сзади. Майор Козлов, преодолев величайшие затруднения на пути, успел захватить значительное количество скота, и прежде чем жители могли собраться, занял выгодную позицию, ожидая прибытия резерва.

კავალერიის თამამი, თუმცა ოსტატური და კარგად გათვლილი გამოყენების მაგალითი აჩვენა; კაზაკები, განსაკუთრებით სუნჯის 1-ლი პოლკი, ახალი დიდებით შეიმოსა. ჩვენს ხელში დარჩა 2 ნიშანი, 30 ტყვე, 300-ზე მეტი აკუწული სხეული, 300-მდე ცხენი უნაგირით, 400-ზე მეტი შაშხანა და მრავალი სხვა იარაღი. ჩვენს მხარეს მხოლოდ სამი დაჭრილი კაზაკია და ეს უმნიშვნელო დანაკარგი თავდასხმის სისწრაფითა და მოულოდნელობით აიხსნება, რამაც მტერს გონს მოსვლა არ აცალა. ქვეითი ჯარი პოლკოვნიკ ვერიოვკინის მეთაურობით ბრძოლის ველზე მტრის დამარცხების შემდეგ მივიდა, თუმცა დაიცვა კოლონის უკუსვლა, რომელიც დაახლოებით იგივე თანმიმდევრობით განხორციელდა.

ამ საქმის შედეგი იყო ის, რომ დანარჩენმა გალაშქრებმა სასწრაფოდ უარი თქვეს და ხელი აიღეს მტრულ წამოწყებებზე, ხოლო ყველაზე ურჩმა და ჯიუტმა ადელ გირეის აულმა, ყოველგვარი წინააღმდეგობის გარეშე, გადმოგვცა ამანათები. რა თქმა უნდა, ამას ხელი შეუწყო განაკაფი ზოლის გაჩეხვამაც, რამაც მათ ხეობის სიღრმეში გზა გაუხსნა სუნჯის ხაზიდან.

გაზეთი „კავკაზი“, 1849 წ., №52 (24 დეკემბერი), ტფილისი

ბრძოლა სოფელ დატიხთან

...გალაშქრის თემში, სოფელ დატიხის მცხოვრებლებმა, ჩეჩნების სიახლოვის, საკუთარი 6 კოშკით დაცული მოსახლეობის ძლიერი მდგომარეობისა და სოფლის მიუვალობის იმედით, ჩვენ მიმართ მტრული განწყობა და განდგომის განზრახვა გამოავლინეს.

ვლადიკავკაზის სამხედრო ოლქის მეთაურმა, წარმოშობილი არეულობის საფუძველშივე ჩახშობის სურვილით, დაუყოვნებლივ შეკრიბა მის ხელთ არსებული რეზერვი (ჯა-

Между тем, Генерал-Майор Барон Вревский, в ту же ночь выступив сам из Назрана с одною ротою, 2-мя орудиями и 20-ю милиционерами, присоединил к себе на урочище Алгус-Али 5-ть сотен казаков Сунженскаго полка, приведенных Войсковым Старшиною Предимировым, и к полудню прибыл на урочище Хахо-Ваолька в 7 верстах от Даттыха. Оставив здесь, по прибытии колонны Подполковника Маллера, одну роту, с остальными войсками он двинулся вперед к Фортанге, на соединение с Майором Козловым.

Пользуясь пересеченною и закрытою местностью, неприятель пытался затруднять движение колонны, но удачное действие казачьих цепей и ракет заставило его удалиться. Выбив горцев из соседняго леса, отряд стал на позицию для ночлега. На другой день перестрелка возобновилась; меткое действие наших орудий произвело в рядах горцев значительное разстройство, и вскоре явилась депутация устрашенных жителей Даттыха, с просьбою о пощаде и возвращении отбитаго скота; но неисполнением предложенных им условий они вынудили к продолжению неприязненных действий.

Заняв выгодные пункты отдельными колоннами, Генерал-майор Барон Вревский разослал казаков и милицию для истребления сена, заготовленнаго жителями в огромном количестве, а сам с двумя ротами и 3-мя сотнями казаков произвел усиленную рекогносцировку к Гандал-Бассу. Достигнув предположенной цели, 22 числа отряд двинулся в обратный путь. Отступление было совершено в отличном порядке, благодаря благоразумной распорядительности начальников и стойкости храбрых войск. Неприятель, объятый страхом, не решился даже преследовать, не смотря на удобную для сего местность. 23-го числа к вечеру войска прибыли благополучно на свои прежние места, имея всего 4-х раненых нижних чинов. – Потеря горрის დიდი ნაწილი გამოყო ჩეჩნურ რაზმში) და ქვეითთა 3 ასეულით, სუნჯის პოლკის ხუთასი კაზაკით და ოსური მილიციის ასეულით აჯანყებული აული დატიხისკენ გასწია და იქაურობა ცეცხლს მისცა, რაც იქაურების დასჯას ემსახურებოდა, რომლებმაც შეგონება არ გაითვალისწინეს.

მომდევნო დღეებში რაზმმა გალაშქის მთავარი სოფლები გაიარა, რომლებიც დატიხის მტრულ ქმედებებში არ მონაწილეობდნენ და ჩვენი ჯარების მხრიდან დახმარების მუდმივი მზადყოფნის ხილვით, კიდევ უფრო განმტკიცდნენ უსიტყვო მორჩილებაში. 25 თებერვალს რაზმი თავის ბინებში განიბნა.

მომხდარ შეტაკებებში ჩვენი მხრიდან დაიღუპა 1 რიგითი და დაიჭრა 1 კაზაკი.

გაზეთი „კავკაზი“, 1852, №19 (19 მარტი),
ტფილისი.

ბრძოლა აულ დატიხის მკვიდრებთან

მცირე ჩეჩნეთის მტრულად განწყობილმა მოსახლეობამ, ჩვენი ჯარების გაძლიერებული და დაჟინებული მოქმედებებით პლატოდან გამოძევებულმა, თავი შავი მთების მიუწვდომელ ხეობებს შეაფარა, გაძევებულთა ნაწილი მტაცებლობით ცნობილ ფორტანგის ტყით დაფარულ ზემო წელში მიმოფანტულ აულებში – დატიხში, შოუტ-ოხში, განდალ-ბასში და სხვებში დასახლდა. ამის შემდეგ ყაჩაღთა ამ ბუდეების მკვიდრთა მზარდი მტაცებლობა გადამწყვეტ ზომებს მოითხოვდა ზემო სუნჯის ხაზის უსაფრთხოებისთვის და შემდგომში ბუმუტში ახლად აღმართული სიმაგრის გარნიზონისთვის მეტი სიმშვიდისთვის.

ვლადიკავკაზის ოლქის უფროსმა, დარწმუნებულმა, რომ ამ მიზნის მიღწევა მხოლოდ მტაცებლების მკაცრი და მოულოდნელი დასჯის შიშით შეიძლებოდა მათვე თავშესაფრებში, 20 ოქტომბრის ღამეს ბუმუტის რაზმიდან მაშორ

цев весьма значительна, особенно от меткаго действия нашей артиллерии; сверх того они лишились большаго количества рогатаго скота, лошадей и огромных запасов сена.

Объявляя об этом по вверенным мне войскам, мне приятно выразить мою признательность Генерал-Майору Барону Вревскому за его смелое, хорошо расчитанное движение, и благодарить Подполковника Маллера, Майоров Козлова, Лузанова, Войсковых старшин Предимирова, Казиханова, Штабс-Капитана Кокущкина, равно всех гг. Офицеров, нижних чинов и милицию, в означенных делах находившихся.

Газета «Кавказ», 1852, №72 (19 ноября), Тифлис.

БОЕВЫЕ ДЕЙСТВИЯ НА ТЕРРИТОРИИ ИНГУШЕТИИ

В последних числах Мая Шамиль произвел новую и самую неудачную попытку к стороне Владикавказского военного Округа, в надежде на содействие вновь покорившихся нам Галашевцев. Собрав весьма сильную партию, он произвел быстрое и скрытное движение чрез нагорную Чечню и 29-го числа внезапно явился в Саль-Ирзау, у Бумутского ущелья, где был расположен отряд Генерал-Майора Барона Вревского, в составе 4-х баталионов пехоты, 8 сотен кавалерии при 10 орудиях, предназначенный для возведения нового форта. Одна из его партий произвела нападение на колонну, высланную из лагеря, близ бывшего аула Газыюрта. Генерал-Майор Барон Вревский тотчас подкрепил эту колонну казаками и милициею и, не смотря на превосходство сил неприятеля, кавалерия наша опрокинула его смелою атакою за Фортангу и нанесла ему совершенное поражение, стоившее ему значительной потери; в числе тел, брошенных на месте, остался уби-

კოზლოვი 5 ასეულით, 950 კაზაკით და რაკეტებით აულ დატიხში გაგზავნა. მის დასახმარებლად ამ კოლონისკენ 5 ასეული გაგზავნა პოდპოლკოვნიკ მალერის მეთაურობით, რომელიც მთავარ ჯარს უკან მიჰყვებოდა. მაიორმა კოზლოვმა, გზაზე უდიდესი სიძნელეების გადალახვის შემდეგ, მნიშვნელოვანი რაოდენობის პირუტყვის მიტაცება მოახერხა და სანამ მოსახლეობა შეიკრიბებოდა, რეზერვის მისვლის მოლოდინში, ხელსაყრელი პოზიცია დაიკავა. ამასობაში გენერალ-მაიორი ბარონი ვრევსკი იმავე ღამეს ნაზრანიდან ერთი ასეულით, 2 ქვემეხით და 20 მილიციელით გაემგზავრა; ალგუს-ალის ტრაქტზე სუნჯის პოლკის 500 კაზაკი მიიერთა, რომლებიც ჯარის წინამძღოლმა პრედიმიროვმა ჩამოიყვანა და შუადღისთვის ხახო-ვაოლკას ტრაქტზე მივიდა, დატიხიდან 7 ვერსის დაშორებით. პოდპოლკოვნიკი მალერის კოლონის მისვლისთანავე, ერთი ასეული აქვე დატოვა, დანარჩენი ჯარებით კი წინ გაემართა ფორტანგისკენ, მაიორ კოზლოვთან შესაერთებლად. დასერილი და ჩაკეტილი ადგილის გამოყენებით მტერი კოლონის მოძრაობის შეფერხებას ცდილობდა, მაგრამ კაზაკთა ჯაჭვებისა და რაკეტების წარმატებულმა მოქმედებამ მას უკან დახევა აიძულა. მეზობელი ტყიდან მთიელების გამოდევნის შემდეგ რაზმი ღამის გასათევად პოზიციაზე დადგა. მეორე დღეს ურთიერთსროლა განახლდა; ჩვენი ქვემეხების ზუსტმა მოქმედებამ მნიშვნელოვნად არია მთიელთა რიგები და მალევე გამოჩნდა დატიხის შეშინებული მაცხოვრებლების დეპუტაცია შეწყალებისა და დასაკუთრებული პირუტყვის დაბრუნების თხოვნით; მაგრამ მათთვის შეთავაზებული პირობების შეუსრულებლობით მტრული ქმედებების გაგრძელება გვაიძულეს. ცალკეული კოლონებით ხელსაყრელი პუნქტების დაკავების შემდეგ, გენერალ-მაიორმა ბარონმა ვრევსკიმ კაზაკები და მილიცია მაცხოვრებლების მიერ დიდი რაოდენობით დამზადებული თი-

тый наиб Шуфа, сверх того захвачено в добычу несколько лошадей, множество оружия и других припасов, заготовленных для продолжительного похода. Партия эта составляла одну из трех масс значительнаго скопища, направленнаго Шамилем на Владикавказский Округ и должна была следовать вдоль подошвы гор, по плоскости, между тем как он сам направлялся в Галашевское ущелье на Ассе, а сын его – в Акинское общество.

Узнав о замыслах неприятеля, Генерал-Майор Барон Вревский весьма хорошо расчитал, что важнейшим делом было не упускать из виду скопища Шамиля и, оставив необходимые резервы для обезпечения вверенного ему края, 30-го Мая вечером двинулся с 2-мя баталионами пехоты и всею кавалериею при 4-х орудиях и на другой день на разсвете прибыл на урочище Алгус-али, где присоединился к нему Войсковой Старшина Предимиров с 3-мя сотнями Сунженскаго полка; подполковник Сулимовский с обозом, под прикрытием остальных двух баталионов отряда, при двух орудиях, следовал другим эшелоном на пост Нестеровский. Вслед за прибытием отряда нашего на Алгус-али, в ущельи Ассы, показались густые толпы Шамиля числом до 3 тысяч человек. Внезапное появление наших войск произвело заметное смятение в рядах горцев, которые не выдержав действия нашей артиллерии, поспешно отступили к аулу Мужич.

Пункт этот, при настоящих обстоятельствах, приобретал большую важность, ибо занятием онаго войсками, Шамиль лишался выгоднейшаго пути отступления и при неудаче ему оставался один весьма неудобный путь – горная тропинка, проходящая чрез Мереджи по хребту Черных гор в Акинское общество. Поэтому Генерал Вревский, тотчас по присоединении к нему колонны Подполковника Сулимовского, оставил этого штаб-офицера с вверенным ему баталиονის გასანადგურებლად გაგზავნა, ხოლო თავად ორი ასეულით და 300 კაზაკით ძლიერი რეკოგნოსცირება (დაზვერვა) განახორციელა განდალ-ბასუში. დასახულ მიზანს რომ მიაღწია, 22 რიცხვში რაზმი უკანა გზას დაადგა. მეთაურების გონივრული მართვისა და მამაცი ჯარების გამძლეობის წყალობით უკანდახევა მოწესრიგებულად მოხდა. შიშით შეპყრობილმა მომხვდურმა დადევნება ვერ გაბედა, მიუხედავად ამისთვის ხელსაყრელი ადგილისა. 23 რიცხვში, საღამოს, ჯარები მშვიდობიანად მივიდნენ უწინდელ ადგილებზე. დაიჭრა მხოლოდ ქვედა წოდების 4 მეომარი. – მთიელების დანაკარგი საკმაოდ მნიშვნელოვანია, განსაკუთრებით ჩვენი არტილერიის ზუსტი მოქმედების შედეგად; უფრო მეტიც, მათ დაკარგეს დიდი რაოდენობით პირუტყვი, ცხენები და თივის უდიდესი მარაგი.

ამის შესახებ ჩემდამი დაქვემდებარებულ ჯარებს გამოვუცხადე, მოხარული ვარ, მადლობა გადავუხადო გენერალ-მაიორ ბარონ ვრევსკის მამაცი, კარგად გათვლილი მოქმედებისთვის და პოდპოლკოვნიკ მალერს, მაიორებს კოზლოვს, ლუზანოვს, ჯარის ზემდეგებს პრედიმიროვს, კაზიხანოვს, შტაბის კაპიტან კოკუშჩკინს, ასევე ბატონ ოფიცრებს, ქვედა წოდების წარმომადგენლებს და მილიციელებს, რომლებმაც მონაწილეობა მიიღეს ზემოაღნიშნულ საქმეებში.

გაზეთი „კავკაზი“, 1852,
№72 (19 ნოემბერი), ტფილისი.

სამხედრო მოქმედებები ინგუშეთის ტერიტორიაზე

მაისის ბოლო რიცხვებში შამილმა ვლადიკავკაზის სამხედრო ოლქის მხარეზე ახალი და ყველაზე წარუმატებელი მცდელობა ჩაატარა, ჩვენდამი ახლადდამორჩილებული გალაშქრების დახმარების იმედით. მან ძალზე ძლი-

ном при 8-ми орудиях на позиции для прикрытия тяжестей, сам с остальными войсками смело и решительно двинулся по пятам неприятельского скопища. Но и здесь, не смотря на недоступность занимаемой им позиции, Шамиль не отважился принять боя. Видя готовность отряда Генерала Вревского следовать по пятам его и атаковать его везде, обманувшись в ожиданиях своих на содействие Галашевцев, он удалился вверх по ущелью к селу Алкун, откуда уже постыдно бежал со своими партиями на Мереджи и далее на хребет, отделяющий Галашевцев от Акинцев, где он и распустил свои сборища.

Генерал Вревский, пройдя вслед за бежавшими толпами за село Алкун, и видя невозможность настигнуть объятого страхом неприятеля, прекратил преследование и возвратил отряд на пост Нестеровский 6-го Июня. Потеря наша во время всего движения заключается в убитом 1-ом обер-офицере, раненых 1 обер-офицере и 3-х нижних чинах.

По первым слухам о движении скопищ Шамиля в Галашевское ущелье, начальники Левого фланга и Центра быстро и своевременно двинули свои резервы для прикрытия угрожаемых пунктов. Генерал-Лейтенант Князь Барятинский сосредоточил в станице Самашках 3 ½ батальона пехоты, 12 ½ сотен кавалерии при 8-ми орудиях и двинулся к укреплению Назрановскому. Генерал-Майор Грамотин со своей стороны расположил весьма расчетливо летучие отряды для обеспечения военно-Грузинской дороги и встречи неприятеля, если бы он направился к Тереку.

Таким образом благоразумные, твердые и решительные действия начальника Владикавказскаго Округа, не только уничтожили обширныя замыслы Шамиля взволновать покорный нам край, но сильно поколебали доверенность к нему горцев, бывших свидетелями безсильных попыток своего имама, принужденного с знаერი პარტია შეკრიბა და სწრაფი და ფარული გადასვლა განახორციელა მთიან ჩეჩნეთში და 29 რიცხვში მოულოდნელად გამოჩნდა სალირზაუში, ბუმუტის ხეობის მახლობლად, სადაც გენერალ-მაიორი ბარონი ვრევსკის რაზმი იყო განლაგებული, რომელიც 4 ქვეითი ბატალიონისგან, 800 კავალერისტისა 10 ქვემეხისგან შედგებოდა, რაც ახალი ციხის ასაგებად იყო განკუთვნილი.

შამილის ერთ-ერთმა პარტიამ ბანაკიდან გაგზავნილ კოლონას შეუტია, ყოფილი აულის, გაზი-იურთის მახლობლად. გენერალ-მაიორმა ბარონმა ვრევსკიმ მაშინვე გააძლიერა ეს კოლონა კაზაკებითა და მილიციით და, მიუხედავად მტრის ძალების უპირატესობისა, ჩვენმა კავალერიამ იგი გაბედული იერიშით დაამარცხა ფორტანგასთან და სრული მარცხი განაცდევინა. შამილს ამან მნიშვნელოვანი ზარალი მოუტანა; ადგილზე მიტოვებულ ცხედრებს შორის დარჩა მოკლული ნაიბი შუფა, გარდა ამისა, ნადავლად რამდენიმე ცხენი, უამრავი იარაღი და სხვა მარაგი დაგვრჩა, რაც ხანგრძლივი ლაშქრობისთვის იყო მომზადებული. ეს პარტია შეადგენდა შამილის მიერ ვლადიკავკაზის ოლქში გაგზავნილი სამი მნიშვნელოვანი რაზმიდან ერთ-ერთს, რომელიც მთების ძირს უნდა გაჰყოლოდა, პლატოს, სანამ თვითონ შამილი ასის ხეობისკენ, გალაშქისკენ მიემართებოდა, ხოლო მისი ვაჟი – აკინის თემში.

მტრის ჩანაფიქრის გაგების შემდეგ, გენერალ-მაიორმა ბარონმა ვრევსკიმ კარგად გათვალა, რომ უმთავრესი შამილის ბრბოს მეთვალყურეობა იყო. ამიტომ მისთვის მინდობილი მხარის დასაცავად საჭირო რეზერვების დატოვევის შემდეგ, 30 მაისის საღამოს 2 ქვეითი ბატალიონით და მთელი კავალერიით, 4 ქვემეხით მტრის წინააღმდეგ გამოვიდა. მეორე დღეს, გამთენიისას, იგი ალგუს-ალის ტრაქტზე მივიდა, სადაც მას არმიის მეთაური პრედიმიროვი შეუერთდა სუნჯის პოლკის 3 ასეუ-

чительными скопищами искать спасения в бегстве, после понесенных значительных потерь. Галашевцы показали на деле, как ошибочно расчитывал Шамиль на их содействие при своем вторжении: все они скрыли свое имущество и встречали пришедшие толпы с оружием в руках как врагов своих; по удалении же неприятеля выходили навстречу нашему отряду и преследовали выстрелами бегущее сборище. С другой стороны, быстрыя движения начальников левого фланга и центра линии убедили его в готовности нашей встретить его на всех пунктах, где бы он пытался прорваться.

Объявляя об этом по вверенным мне войскам, считаю приятным долгом передать мою признательность: Генерал-Лейтенанту Князю Барятинскому, Генерал-Майорам Барону Вревскому и Грамотину, а равно благодарить всех гг. штаб-, обер-офицеров и нижних чинов, участвовавших в означенных движениях.

Газета «Кавказ», 1852, №32 (28 июня),
Тифлис.

ЭКСПЕДИЦИЯ В УЩЕЛЬЕ РЕКИ ФОРТАНГА

…12-го апреля, окончив вырубку просеки и разработку дороги от Даттыха до Вершины хребта Коре-лама, и достигнув предположенную цель экспедиции, которая состояла в том, чтобы открыть нам свободный доступ в долину, простирающуюся между Черными Горами и главным Кавказским хребтом, Генерал Вревский двинулся с занимаемой им позиции обратно на р. Фортангу. При этом движении отряд выдержал упорный и блистательный для наших войск бой с скопищами горцев, занявших прилежащия лесистыя высоты. Искусно располагая и сменяя эшелоны, Генерал Вревский успел произвести это движение в образцовом порядке и нанеся неприятелю весьма большой урон. С нашей

ლთან ერთად; პოდპოლკოვნიკი სულიმოვსკი აღალით, რაზმის დარჩენილი ორი ბატალიონის საფარქვეშ, ორი ქვემეხით, სხვა ეშელონს გაჰყვა ნესტეროვის საგუშაგომდე. ჩვენი რაზმის ალგუს-ალიზე მისვლის შემდეგ, ასის ხეობაში, შამილის ხალხმრავალი ბრბო დაინახეს, 3000 კაცამდე. ჩვენი ჯარების უეცარმა გამოჩენამ შესამჩნევი დაბნეულობა შეიტანა მთიელთა რიგებში, რომლებმაც ვერ გაუძლეს ჩვენი არტილერიის ზეწოლას, სასწრაფოდ უკან დაიხიეს, აულ მუჟიჩში. ამ პუნქტმა იმჟამინდელ ვითარებაში დიდი მნიშვნელობა შეიძინა, რადგან მისი დაკავებით შამილს უკანდახევის ყველაზე მომგებიანი გზა წაერთვა, ხოლო წარუმატებლობის შემთხვევაში მას ერთი მეტად მოუხერხებელი გზა – მთის ბილიკი რჩებოდა, რომელიც მერეჯის გავლით, შავი მთების ქედის გასწვრივ, აკინის თემამდე მიდიოდა.

ამიტომ გენერალმა ვრევსკიმ, პოდპოლკოვნიკ სულიმოვსკის კოლონის მოსვლისთანავე, შტაბის ეს ოფიცერი დატოვა მისთვის მინდობილი ბატალიონით, 8 ქვემეხით მძიმე ტვირთის დასაცავად, თავად კი დანარჩენ ჯართან ერთად გაბედულად და მტკიცედ დაიძრა მტრის ბრბოს კვალდაკვალ. მაგრამ აქაც, მიუხედავად მის მიერ დაკავებული პოზიციის მიუწვდომლობისა, შამილმა ვერ გაბედა ბრძოლის მიღება. დაინახა რა გენერალ ვრევსკის რაზმის მზადყოფნა, მიჰყოლოდა და ყველგან დასხმოდა თავს, გალაშქელების დახმარებაში მოტყუებული, იგი ხეობას აუყვა სოფელ ალქუნთან, საიდანაც სამარცხვინოდ გაიქცა თავის პარტიასთან ერთად მერეჯში და შემდგომ ქედისკენ, რომელიც გალაშქეს ალკინისგან ჰყოფს, სადაც მან თავისი რაზმი დაშალა. გენერალი ვრევსკი აულ ალქუნამდე მიჰყვა გაქცეულ ბრბოს და დაინახა რა, რომ შიშით შეპყრობილი მტრის დაწევის შეუძლებლობა, დევნა შეწყვიტა და 6 ივნისს რაზმი ნესტეროვის პოსტზე დააბრუნა. ჩვენი დანაკარგი მსვლელობის განმავლობაში იყო: 1 მოკლული

стороны ранено: Штаб-Офицер 1, Обер-Офицеров 5, нижних чинов 77 и убито 7.

Объявляя об этом по вверенным мне войскам, считаю приятным долгом выразить мою признательность Генерал-Майору барону Вревскому за его смелые, верные и вполне сообразные с обстоятельствами распоряжения, и благодарить: Полковника Мезенцова, Подполковников: Наумова и Липинского, Майоров: Лузанова и Дельфина, Капитанов: князя Шаликова и Дортезена, Поручика Коризна, Подпоручиков: Менделеева, Гаевского и Прапорщика Смирнова, равно всех Гг. Штаб, обер-офицеров и нижних чинов, в описанном деле находившихся.

Газета «Кавказ», 1853, №30 (25 апреля), Тифлис.

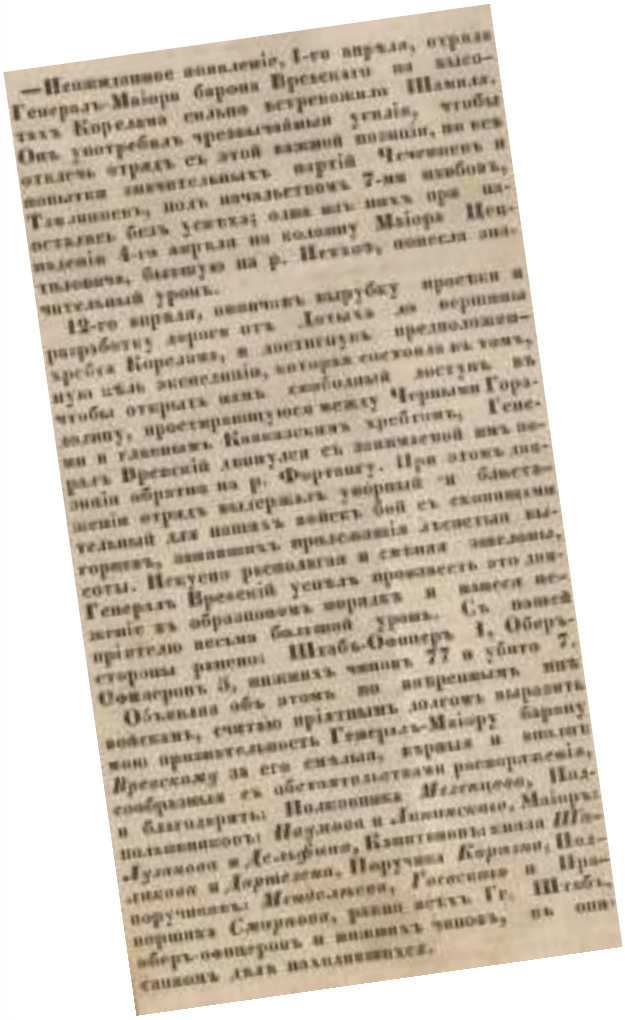

ობერ ოფიცერი, 1 დაჭრილი ობერ ოფიცერი და 3 დაბალი წოდება.

შამილის ბრბოს გადაადგილების შესახებ გალაშქის ხეობაში პირველი ჭორების გავრცელებისთანავე, მარცხენა ფლანგისა და ცენტრის მეთაურებმა სწრაფად და დროულად დაძრეს თავიანთი რეზერვები საფრთხის ქვეშ მყოფი პუნქტების დასაცავად. გენერალ-ლეიტენანტმა თავადმა ბარიატინსკიმ აულ სამაშკში 3 ½ ქვეითი ბატალიონი, 12 ½ ასეული კავალერია განათავსა 8 ქვემეხით და ნაზრანის სიმაგრისკენ დაიძრა. გენერალ-მაიორმა გრამოტინმა, თავის მხრივ, ძალიან გონივრულად განათავსა მფრინავი რაზმები, რათა საქართველოს სამხედრო გზა დაეცვა და მტერს დახვედროდა, თუ ის თერგისკენ გაემართებოდა.

ამრიგად, ვლადიკავკაზის ოლქის მეთაურის წინდახედულმა, მტკიცე და გადამწყვეტმა ქმედებებმა არა მხოლოდ ბოლო მოუღო შამილის ვრცელ გეგმებს ჩვენს დაქვემდებარებაში მყოფი მხარის არევის შესახებ, არამედ მნიშვნელოვნად შეარყია მთიელთა ნდობა მის მიმართ, რომლებიც შეესწრნენ მათი იმამის უძლურ გაბრძოლებებს. მნიშვნელოვანი დანაკარგების შემდეგ ის იძულებული გახდა საკმაოდ დიდი რაზმით ხსნა გაქცევაში ეპოვა. გალაშქელებმა საქმეში აჩვენეს, თუ როგორ შეცდა შამილი თავის გათვლებში, როდესაც მათ დახმარებას იმედოვნებდა იერიშის დროს. მთლიელებმა თავიანთი ქონება გადამალეს და მტრულად, იარაღით ხელში ხვდებოდნენ მისულ ბრბოს; მომხვდურის წასვლის შემდეგ ისინი ჩვენი რაზმის შესახვედრად გამოდიოდნენ და გაქცეულ ბრბოს სროლით მისდევდნენ. მეორე მხრივ, მარცხენა ფლანგისა და ხაზის ცენტრის მეთაურების სწრაფმა გადაადგილებამ შამილი დაარწმუნა ჩვენს მზადყოფნაში, დავხვედროდით მას ყველა წერტილში, სადაც ის გარღვევას ეცდებოდა.

ამის შესახებ ჩემდამი დაქვემდებარებული ჯარებისთვის გამოცხადებისას, სასიამოვნო

მოვალეობად მივიჩნიე მადლობა გადავუხადო: გენერალ-ლეიტენანტ თავად ბარიატინსკის, გენერალ-მაიორებს: ბარონ ვრევსკის და გრამოტინს, ასევე მადლობა გადავუხადო სამსახურში მყოფ ყველა ბატონს, ობერ ოფიცრებს და ქვედა წოდებების წარმომადგენლებს, რომლებიც აღნიშნულ მოქმედებებში მონაწილეობდნენ.

გაზეთი „კავკაზი“, 1852, №32 (28 ივნისი),
ტფილისი

ექსპედიცია მდინარე ფორტანგის ხეობაში

...12 აპრილს დავასრულეთ დატიხიდან კორე-ლამის ქედის განაკაფის გაჭრა მწვერვალამდე და გზის გაყვანა. ექსპედიციის მიერ დანიშნული მიზნის მიღწევის შემდეგ, რომელიც შავ მთებსა და კავკასიის მთავარ ქედს შორის გადაჭიმულ ხეობაზე თავისუფალ წვდომას გულისხმობდა, გენერალი ვრევსკი ისევ მდინარე ფორტანგაზე დაკავებულ პოზიციას დაუბრუნდა. ამ გადასვლისას რაზმმა მთიელთა ბრბოს გაუძლო, რომელსაც მიმდებარე ტყით დაფარული სიმაღლეები ჰქონდა დაკავებული და ბრწყინვალედ მოიგერია მისი შემოტევა. გენერალი ვრევსკი ოსტატურად აწყობდა და ცვლიდა ეშელონებს, მან ეს გადასვლა სანიმუშოდ განახორციელა და ძალიან მძიმე დანაკარგი მიაყენა მტერს. ჩვენი მხრიდან დაიჭრა: 1 შტაბის ოფიცერი, 5 ობერ ოფიცერი, 77 ქვედა წოდება, ხოლო 7 მოკლულ იქნა.

ეს ჩემს დაქვემდებარებაში მყოფ ჯარებს გამოვუცხადე. სასიამოვნო მოვალეობად მიმაჩნია, მადლობა გადავუხადო გენერალ-მაიორ ბარონ ვრევსკის მამაცი, ერთგული და გარემოებებთან შეწყობილი ბრძანებებისთვის და მადლობა გადავუხადო: პოლკოვნიკ მეზენცოვს, პოდპოლკოვნიკებს: ნაუმოვსა და ლიპინსკის. მაიორებს: ლუზანოვს და დელფინს, კაპიტნებს: თავად შალიკოვს და დორტეზენს, პორუჩიკ კორიზნას, პოდპორუჩიკებს: მენდელეევს, გაიევსკის და პრაპორშჩიკ სმირნოვს, ასევე, საქმეში ჩართულ ყველა ბატონ შტაბის და ობერ ოფიცრებს და ქვედა წოდებებს.

გაზეთი „კავკაზი“, 1853, №30 (25 აპრილი),
ტფილისი.

ИНФРАСТРУКТУРНОЕ ОСВОЕНИЕ ИНГУШСКОГО ПРОСТРАНСТВА В КОНТЕКСТЕ ИМПЕРСКОГО УПРАВЛЕНИЯ: ДОРОГИ, КОММУНИКАЦИИ И ХОЗЯЙСТВЕННЫЕ ПРОЕКТЫ (1850-1870-Е ГГ.)

ᲘᲜᲒᲣᲨᲣᲠᲘ ᲡᲘᲕᲠᲪᲘᲡ ᲘᲜᲤᲠᲐᲡᲢᲠᲣᲥᲢᲣᲠᲣᲚᲘ ᲐᲗᲕᲘᲡᲔᲑᲐ ᲘᲛᲞᲔᲠᲘᲣᲚᲘ ᲛᲛᲐᲠᲗᲕᲔᲚᲝᲑᲘᲡ ᲙᲝᲜᲢᲔᲥᲡᲢᲨᲘ: ᲒᲖᲔᲑᲘ, ᲙᲝᲛᲣᲜᲘᲙᲐᲪᲘᲔᲑᲘ ᲓᲐ ᲔᲙᲝᲜᲝᲛᲘᲙᲣᲠᲘ ᲞᲠᲝᲔᲥᲢᲔᲑᲘ (1850-1870-ᲘᲐᲜᲘ ᲬᲚᲔᲑᲘ)

ПРОВЕДЕНИЕ ПУТИ ПО ЗЕМЛЕ ИНГУШЕЙ

Мая 10-го дня Его Светлость Князь Наместник Кавказский изволил отдать следующий приказ по Отдельному Кавказскому Корпусу: В продолжении периода военных действий, с 8 марта по 14 апреля сего года, со стороны Владикавказскаго округа достигнуты весьма важные результаты. Несмотря на упорное противодействие преданной Шамилю партии, часть Шалажинских жителей переселена в наши пределы. Для безопаснаго водворения, как этих переселенцев, так и тех, которые ждут только благоприятнаго случая, чтобы последовать их примеру, произведены земляныя работы для укрепления большого аула на Нетхое на урочище Старом-Ачхое. Разработка дороги, между Цоки-Юртом и Мужичем и далее к Алкуну, окончательно сделала Галашевское ущелье совершенно удобно проходимым для войск и всякого рода тяжестей. Против аула Аслан-Юрта устроена через Ассу переправа и уничтожены, все препятствия, представляемые на месте высокими и крутыми краями речной долины. От Аслан-Юрта до Даттыха по направлению, где перед этим едва могли проходить одни горные орудия, проведена дорога удобная для движения всех тяжестей. Через Фортангу, между старым и новым Даттыхом устроена также переправа. Занятие Коре-Ламского гребня, где не появлялись до сих пор наши отряды, открывает нам новую операционную линию от Бумута по направлению, которое горцы почитали

ᲒᲖᲔᲑᲘᲡ ᲒᲐᲧᲕᲐᲜᲐ ᲘᲜᲒᲣᲨᲗᲐ ᲛᲘᲬᲔᲑᲖᲔ

მაისის 10-ში, მისმა ბრწყინვალებამ, კავკასიის მეფისნაცვალმა ინება, კავკასიის ცალკე კორპუსისთვის შემდეგი ბრძანება გაეცა:

სამხედრო მოქმედებების დროს, მიმდინარე წლის 8 მარტიდან 14 აპრილამდე, ვლადიკავკაზის ოლქმა ძალზე მნიშვნელოვან შედეგებს მიაღწია.

შამილის ერთგული პარტიის ჯიუტი წინააღმდეგობის მიუხედავად, შალაჟის ზოგიერთი მაცხოვრებელი ჩვენს საზღვრებში ჩამოასახლეს. როგორც ამ ჩამოსახლებულთათვის, ისე მათთვის, ვინც მხოლოდ ხელსაყრელ შესაძლებლობას ელის მათი მაგალითის მიბაძვისთვის, მიწის სამუშაოები ჩატარდა ძველი აჩხოის ტრაქტში ნეთხის დიდი აულის გასამაგრებლად.

ცოკი-იურთსა და მუჟიჩს შორის და შემდეგ ალქუნამდე გზის გაკეთებამ საბოლოოდ გასავალი გახადა გალაშქეს ხეობა ჯარებისა და ყველა სახის მძიმე ტვირთისთვის. მდინარე ასაზე, სოფელ ასლან-იურთის მოპირდაპირედ, გადასასვლელი მოეწყო და მდინარის ხეობის მაღალი და ციცაბო კიდეებით წარმოქმნილი ყველა დაბრკოლება მოისპო. ასლან-იურთიდან დატიხამდე, იმ მიმართულებით, სადაც მანამდე მხოლოდ მთის ქვემეხები ძლივს გადიოდა, აშენდა გზა, რომელიც მოსახერხებელია ყველა მძიმე ტვირთის გადასაადგილებლად. ასევე გაკეთდა გადასასვლელი ფორტანგაზე, ძველ და ახალ დატიხს შორის.

კორე-ლამის ქედის დაკავება, სადაც ჩვენი ჯარი აქამდე არ გამოჩენილა, ახალ საოპერაციო ხაზს გვიხსნის ბუმუთიდან იმ მიმართუ-

невозможным для нас и которое прямо ведет в сердце нагорной Чечни, минуя ущелья Черных Гор, со всеми их препятствиями. Устройство этаго пути совершено, не смотря на непогоду, затруднения местные и краткость времени. Отступление 12-го Апреля, исполненное, на протяжении 8-ми верст, в совершенном порядке, без значительной потери, посреди упорного боя против скопищ, приведенных семью наибами, доказывает, каких успехов достигли мы уже в отношении к открытию сообщения по этому направлению. Приобретение столь важных выгод в продолжении шестинедельной экспедиции, подает мне новый случай выразить мою полную признательность Генерал-Майору Барону Вревскому за полезную деятельность его и благодарить всех гг. офицеров и нижних чинов горно-чеченского отряда.

Газета «Кавказ», 1853, №35 (13 мая), Тифлис.

СТРОИТЕЛЬСТВО ДОРОГ В ИНГУШЕВСКОМ ОКРУГЕ

…Говорим подробно о всем замеченном нами на новом почтовом трактате, чтобы ознакомить читателей с местностию, большинству мало известною; не можем не упомянуть еще и о том, что проведением названнаго пути, неоспоримо достигнута возможность делать значительное сбережение того расхода, какой постоянно был необходим на ремонт, а часто и новыя сооружения мостов, водоотводов и плотин, щедро разбросанных по прежнему пути. Мало этого, новая дорога, прорезывая одну из густо-населенных местностей Ингушевского округа, Терской области, без сомнения впоследствии будет иметь благотворное влияние на местных жителей, которые, вследствие отдаленности от русскаго населения и редкаго сближения с русским человеклебит, რომელსაც მთიელები ჩვენთვის მიუღწევლად მიიჩნევდნენ და რომელიც პირდაპირ მთიანი ჩეჩნეთის გულში მიდის, შავი მთების ხეობების გვერდის ავლით მთელი მათი დაბრკოლებებით. ამ გზის მშენებლობა უამინდობის, ადგილობრივი სირთულეებისა და დროის სიმცირის მიუხედავად, დასრულდა. 12 აპრილის უკანდახევა, რომელიც 8 ვერსზე მეტ მანძილზე განხორციელდა, სრული წესრიგით, მნიშვნელოვანი დანაკარგების გარეშე, შვიდი ნაიბის მიერ გამოყვანილ ბრბოს ჯიუტი შეტევის პირობებში, ადასტურებს, თუ რა წარმატებებს მივაღწიეთ უკვე ამ მიმართულებით კავშირის დამყარების კუთხით.

ექვსკვირიანი ექსპედიციის განმავლობაში ასეთი მნიშვნელოვანი სარგებლის მოპოვება ახალ შესაძლებლობას მაძლევს, სრული მადლიერება გამოვხატო გენერალ-მაიორ ბარონი ვრევსკისადმი სასარგებლო საქმიანობისთვის და მადლობა გადავუხადო ჩეჩნეთის სამთო რაზმის ყველა ბატონ ოფიცერსა და ქვედა წოდების წარმომადგენელს.

გაზეთი „კავკაზი“, 1853, №35 (13 მაისი), ტფილისი.

გზების მშენებლობა ინგუშეთის ოლქში

...ჩვენ დაწვრილებით ვსაუბრობთ ყველაფერზე, რაც ახალ საფოსტო ტრაქტზე შევნიშნეთ, რათა მკითხველს გავაცნოთ უმრავლესობისთვის ნაკლებად ცნობილი ადგილი; ასევე შეუძლებელია არ აღვნიშნოთ, რომ ამ გზის გაყვანით, უდავოდ მიღწეულ იქნა მნიშვნელოვანი დანაზოგი რემონტისთვის მუდმივად საჭირო ხარჯებში, ასევე, ძველ გზაზე მიმოფანტული ხიდების, სანიაღვრე არხებისა და კაშხლების ახლად აშენების აუცილებლობა და არა მხოლოდ ეს. ახალი გზა, რომელიც თერგის მხარის ინგუშეთის ოლქის ერთ-ერთ მჭიდროდ დასახლებულ უბანს კვეთს, შემდგომში უდავოდ

ком, выглядывают порядочными дикарями; между тем есть много данных, заставляющих полагать, что они способны развиться. Взгляните на хозяйство ингушевцев, на их чистинькие и благообразные, хотя и турлучные домики, каких вы не замечали у других горцев, и вы согласитесь, что люди эти не любят праздной жизни; в чем нас еще более убеждают, слышанные расказы о том, что они, при производстве работ по разработке новой дороги, охотно нанимались, выполняли свои уроки особенно усердно. Подъезжая к станциям Ачалукской и Кантышевской, мы были удивлены, видя около них толпы туземцев. Едва остановилась телега, в которой мы приехали, как одни из них спешили помочь нам вылесть, другие – распрягали лошадей, третьи – тащили новую телегу и усердно хлопотали о перекладке наших вещей. Видеть подобную предупредительность – для нас было редкость: мы начали с ними говорить, но, к сожалению, большая часть из них нас вовсе не понимала, а некоторые, глядя приветливо нам в глаза, скороговоркой повторяли: «это наш, это наш». Между распорядителями, мы заметили штаб офицера также из туземцев и, благодаря его разъяснению, узнали, что станции по новому тракту отданы в содержание местным землевладельцам – под поручительством обществ, на условиях, только что введенной в Ставропольской губернии и Терской области, оценочной системы.

Мы не будем распространяться о началах этой системы – она более или менее знакома, позволяем себе сказать лишь одно, что в раздаче ингушевцам станций, расположенных среди их населения, трудно отвергать те последствия, какие обыкновенно вытекают из сближения и знакомства с честным и рациональным трудом…

Газета «Кавказ», 1869, №17 (7 февраля), Тифлис.

სასარგებლო გავლენას მოახდენს ადგილობრივ მოსახლეობაზე, რომელებიც რუსი მოსახლეობისგან სიშორისა და რუს ადამიანთან იშვიათი უერთიერთობის გამო ნამდვილ ველურებს ჰგვანან; იმავდროულად, არსებობს უამრავი მონაცემი, რომელიც გვაფიქრებინებს, რომ მათ განვითარება შეუძლიათ. დააკვირდით ინგუშების მეურნეობას, მათ სუფთა და ლამაზ, თუმცა ხისგან და თიხისგან ნაშენ სახლებს, რომლებიც სხვა მთიელებში არ შეგიმჩნევიათ და დამეთანხმებით, რომ ამ ხალხს უსაქმურობა არ უყვარს; ამაში ჩვენ კიდევ უფრო გვარწმუნებს მოსმენილი ამბები, რომ ახალი გზის გაყვანისას ისინი ნებით მოდიოდნენ და განსაკუთრებით გულმოდგინედ მუშაობდნენ.

აჩალუქის და კანტიშევოს სტანიცების მიახლოებისას, გაკვირვებულებმა დავინახეთ მათ გარშემო ადგილობრივების ჯგუფი. როგორც კი ეტლი, რომლითაც მივედით, გაჩერდა, ბევრი მათგანი გადმოსვლაში დაგვეხმარა, ზოგი ცხენებს ხსნიდა, ზოგი ახალ ურემს მოათრევდა და ჩვენი ნივთების გადალაგებით იყო დაკავებული. იშვიათად გვინახავს ასეთი ყურადღება: დავიწყეთ მათთან საუბარი, მაგრამ, სამწუხაროდ, მათ უმეტესობას საერთოდ არ ესმოდა ჩვენი, ზოგიერთი კი, თვალებში მეგობრულად გვიყურებდა და სწრაფად იმეორებდა: „ეს ჩვენია, ეს ჩვენია“. გამძღოლებს შორის შტაბის ოფიცერი შევნიშნეთ, რომელიც ასევე ადგილობრივი იყო და მისი ახსნა-განმარტების წყალობით გავიგეთ, რომ ახალი ტრაქტის გასწვრივ სტანიცები ადგილობრივ მიწათმფლობელებს გადაეცა – თემების თავდებით, იმ პირობებით, რაც ახლახან დაინერგა სტავროპოლის გუბერნიასა და თერგის ოლქში, შეფასების სისტემის მიხედვით.

ჩვენ არ შევჩერდებით ამ სისტემის საწყისებზე – ეს მეტ-ნაკლებად ნაცნობია, მხოლოდ ერთი რამის თქმის უფლებას მივცემთ თავს: ინგუშებით დასახლებულ ადგილებზე მდებარე სტანიცების ინგუშებზე განაწილებისას ძნელია იმ შედეგების უარყოფა, რომლებიც ჩვეუ-

1876 ГОД В ТЕРСКОЙ ОБЛАСТИ
[Вопрос строительства канала в ущелье Ачалуки]

… У нас в области деятельно занимаются мыслью об орошении Затеречных степей, и там уже действуют, то хотя и не очень удовлетворительно, как это нам случилось недавно вычитать из Терских Ведомостей, два канала: Курской и Щедринский; но не мешало-бы обратить внимание и на другие пункты, которые нуждаются в воде, а такие пункты представляет Малая Кабарда, падина между Магомет-юртовским и Ачалуковским хребтами и долина, на которой расположены три селения Ачалуковские и Батако-Юрт. Об ирригаций этих местностей уже неоднократно заговаривали в заинтересованных кружках, производили нивеллировку, давшую, как и следовало ожидать, благоприятные для проведения канав результаты, и затем спускали вопрос в русский долгий ящик, предоставляя бедствующему населению сидеть на суше и обращаться с мольбою к Всевышнему о ниспослании хотя-бы дождевой водички; но и Бог редко слышит эти мольбы: дожди составляют не частое явление в названных местностях.

…Мы знаем, что когда возникла мысль оросить канавами из р. Терека Малую Кабарду и из р. Камбилеевки Ачалуковские степи, то гг. Инженеры, которым поручено было составление соображений относительно размеров расходов по осуществлению этих предприятий, завалили в своих сметных исчислениях такие безцеремонныя суммы, от которых даже вчуже волосы становились дыбом; оказалось, что нужны целые десятки и чуть не сотни тысяч, чтобы провести две канавки на протяжении 20-30 верст!...

Газета «Кавказ», 1877, №26 (17. февраля), Тифлис.

ლებრივ მოჰყვება პატიოსან და რაციონალურ მუშაობასთან სიახლოვესა და გაცნობას...

გაზეთი „კავკაზი“, 1869, №17 (7 თებერვალი), ტფილისი.

1876 წელი თერგის ოლქში
[აჩალუქის ხეობაში არხის მშენებლობის საკითხი]

...ჩვენს ოლქში ენერგიულად ფიქრობენ თერგის გადაღმა სტეპების მორწყვის თაობაზე და იქ უკვე მოქმედებს ორი არხი – კურსკისა და შჩედრინის – თუმცა, როგორც ახლახან „თერგის უწყებანში“ (Терские Ведомости) ამოვიკითხეთ, არც თუ დამაკმაყოფილებლად; ურიგო არ იქნებოდა ყურადღება სხვა პუნქტებისთვისაც მიექციათ, რომლებსაც წყალი სჭირდება, ასეთი პუნქტებია: მცირე ყაბარდო, ხევი მაგომეტ-იურთისა და აჩალუქის ქედებს შორის და ხეობა, რომელზეც აჩალუქის და ბათაყო-იურთის სამი სოფელი მდებარეობს. ამ ადგილების ირიგაციის შესახებ უკვე არაერთხელ ილაპარაკეს დაინტერესებულ წრეებში, განხორციელდა ნიველირება, რამაც, როგორც მოსალოდნელი იყო, ხელსაყრელი შედეგი გამოიღო არხების გასაყვანად, შემდეგ კი ეს საკითხი მივიწყების რუსულ უჯრაში ჩადეს. გაჭირვებული მოსახლეობა მშრალ მიწაზე და ღვთისადმი ლოცვების ამარა დატოვეს, რომ ცოტაოდენი წვიმის წყალი მაინც გამოგზავნოს. მაგრამ ღმერთი იშვიათად შეისმენს ამ ლოცვებს: დასახელებულ ადგილებში წვიმები ხშირი მოვლენა არ არის.

...ჩვენ ვიცით, რომ როდესაც მდინარე თერგიდან მცირე ყაბარდომდე და მდინარე კამბილეევიკადან აჩალუქის სტეპამდე სარწყავი თხრილების გაყვანის აზრი წარმოიშვა, ბატონმა ინჟინრებმა, რომლებსაც ამ წამოწყების განხორციელებისთვის ხარჯების ოდენობაზე მოსაზრებების შეგროვება დაევალათ, თავის გამოთვლებში ისეთი უცერემონიო თანხები წარმოადგინეს, რომ უცხოსაც კი თმა ყალყზე

БУДЕТ-ЛИ ОБОЙДЕН ВЛАДИКАВКАЗ?

Последния столичныя газеты принесли известие, что изыскания по линии будущей перевальной через Кавказский хребет дороги произведены будут инж. А. И. Комбиоджио нынешним летом. Вот повод напомнить, что общественные круги предкавказья, а в особенности города Владикавказа чрезвычайно озабочены вопросом о северном начальном пункте перевальной дороги. Обойдут или не обойдут? Для Владикавказа то или иное решение является вопросом жизни и смерти. И нам понятна тревога обывателей города в ожидании приговора.

К сожалению, наша железнодорожная строительная практика в этом смысле мало утешительна. Владикавказ уже обойден был при постройке Беслан – Петровской линии, что сильно задержало развитие этого города.

Целый ряд городов в Европейской России и на Кавказе, как, например, Елисаветполь, Эривань, Кутаис, Пятигорск, Иркутск, Томск и т.д. были безжалостно обойдены по экономическим соображениям.

Было-бы крайне желательно, чтобы теперь при постройке севернаго участка перевальной дороги был принять Тарский вариант, с выходом к Владикавказу, т. е., чтобы не были забыты интересы этого важнаго центра предкавказья.

Чтобы понять значение этого центра, достаточно проследить историю развития города Владикавказа. В 1784 году, для охраны военно-грузинской дороги построена была небольшая крепость у Терека, близ ингушскаго урочища Заур, и названа Владикавказом, а на следующий год, по указу Екатерины II, в крепости была выстроена православная церковь. В 1788 году, вследствие ожесточеннаго напора горцев, Владикавказ был оставлен и снова восстановлен только в 1795 году. Через десять лет возле крепости поселились осетины, а вскоре образовалась и слободка из семейств отставных солдаучдгеба; აღმოჩნდა, რომ საჭიროა ათობით და ლამის ასობით ათასი იმისთვის, რომ 20-30 ვერსზე ორი თხრილი გაიყვანონ.

გაზეთი „კავკაზი“, 1877, №26
(17 თებერვალი), ტფილისი.

ხომ არ დარჩება განაპირებული ვლადიკავკაზი?

ბოლო დროის დედაქალაქის გაზეთები იუწყებიან, რომ კავკასიის ქედზე გამავალი საუღელტეხილო გზის ხაზის კვლევები მიმდინარე ზაფხულს ინჟინერ ა. ი. კომბიოჯიოს მიერ განხორციელდება. ეს გარემოება საბაბს გვაძლევს, კვლავ შეგახსენოთ, რომ ჩრდილოკავკასიის საზოგადოებრივი წრეები, განსაკუთრებით კი – ქალაქი ვლადიკავკაზი, უკიდურესად შეშფოთებულია საუღელტეხილო გზის ჩრდილოეთი საწყისი პუნქტის საკითხით. ნუთუ გვერდს აუვლიან მას? ვლადიკავკაზისთვის ეს გადაწყვეტილება სასიცოცხლო მნიშვნელობისაა და მოსალოდნელი განაჩენის მოლოდინში ქალაქის მცხოვრებთა მღელვარება სრულიად გასაგებია.

სამწუხაროდ, ამ თვალსაზრისით ჩვენი სარკინიგზო მშენებლობის პრაქტიკა იმედისმომცემი არ არის. ვლადიკავკაზს უკვე აუარეს გვერდი ბესლან-პეტროვსკის ხაზის მშენებლობისას, რამაც ქალაქის განვითარება მნიშვნელოვნად შეაფერხა.

ევროპული რუსეთისა და კავკასიის არაერთი ქალაქი, როგორიცაა ელიზავეტპოლი, ერევანი, ქუთაისი, პიატიგორსკი, ირკუტსკი, ტომსკი და სხვ., დაუნდობლად იქნა გარიყული ეკონომიკური მოსაზრებებით.

უკიდურესად სასურველია, რომ ახლა, საუღელტეხილო გზის ჩრდილოეთ მონაკვეთის მშენებლობისას, მიღებულ იქნას ტარსკის ვარიანტი ვლადიკავკაზის გავლით, ანუ არ იქნას უგულებელყოფილი ჩრდილოკავკასიის ამ მნიშვნელოვანი ცენტრის ინტერესები.

дат и переселенцев из России. Во время войны с горцами крепость несколько раз перестраивалась и в ней сосредоточивалось управление владикавказским округом и левым флангом кавказской линии. В 1860 году Владикавказ был переименован в город, а через три года сделан административным центром Терской области. С тех пор город стал быстро развиваться: в 1859 году там было всего 2 ½ тысячи жителей, в 1878 г. уже 18,000, в настоящее же время население его превышает семьдесят тысяч человек. Там уже установилась промышленность и торговля; имеются заводы: аллагирский, обрабатывающий серебро-свинцовую и цинковую руду, выделывающий серную кислоту и др. продукты; заводы спиртовый и крахмальный, а также много мукомольных мельниц, ремесленных заведений и проч. Вообще говоря, город со всеми его строениями, трамваями и мостовыми представляет колоссальную ценность. Чтобы создать этот культурный центр, потребовалось немало усилий и затрат со стороны обывателей и казны, и все это обречено будет на умирание, если и на этот раз железная дорога обойдет город из-за ничтожной, сравнительно, экономии в расходах.

… при постройке севернаго участка перевальной дороги могут быть приняты два варианта: Тарский с выходом по Тарскому ущелью к Владикавказу и Карабулакский – с выходом дороги к разъезду Карабулакскому.

… Местность же по Карабулакскому варианту от хутора Ерши до места бывшаго хутора Царх представляется совершенно дикой и необитаемой, где железная дорога не найдет ни теперь, ни после никаких грузов. Не лучше в этом смысле и долина Ассы: незначительные ингушские хутора по климатическим и почвенным условиям с трудом сами существуют. Станицы, образованныя здесь первоначально на местах, ныне занимаемых хуторами Мужичьим и Галашевским, были совершенно выселены, а

აღნიშნული ცენტრის მნიშვნელოვნობის გასაგებად საკმარისია თვალყური მივადევნოთ ვლადიკავკაზის განვითარების ისტორიას. 1784 წელს საქართველოს სამხედრო გზის დასაცავად თერგის ნაპირზე, ინგუშური დასახლების – ზაურის სიახლოვეს, აშენდა მცირე ციხესიმაგრე და ეწოდა ვლადიკავკაზი, ხოლო მომდევნო წელს, ეკატერინე II-ის ბრძანებით, ციხესიმაგრეში აიგო მართლმადიდებლური ეკლესია. 1788 წელს, მთიელთა ძლიერი ზეწოლის შედეგად, ვლადიკავკაზი მიტოვებული იქნა და მხოლოდ 1795 წელს აღდგა. ათი წლის შემდეგ ციხესთან ოსები დასახლდნენ, ხოლო მალევე ჩამოყალიბდა რუსეთიდან გადმოსახლებულ პენსიონერ ჯარისკაცთა და გადმოსახლებულთა ოჯახების კომუნაც. მთიელებთან ომების პერიოდში ციხე რამდენჯერმე გადაკეთდა და იქ კონცენტრირებული იყო ვლადიკავკაზის ოლქისა და კავკასიური ხაზის მარცხენა ფლანგის მმართველობა. 1860 წელს ვლადიკავკაზი ქალაქად გამოცხადდა, ხოლო სამი წლის შემდეგ – თერგის ოლქის ადმინისტრაციულ ცენტრად. მას შემდეგ ქალაქმა სწრაფი განვითარება დაიწყო: 1859 წელს იქ მხოლოდ 2 ½ ათასი მცხოვრები იყო, 1878 წელს კი უკვე – 18 000, ხოლო ამჟამად მისი მოსახლეობა 70 ათასს აღემატება. აქ ჩამოყალიბდა მრეწველობა და ვაჭრობა; ფუნქციონირებს ქარხნები: ალაგირის ქარხანა, რომელიც ამუშავებს ვერცხლ-ტყვიისა და თუთიის მადანს და აწარმოებს გოგირდმჟავას და სხვა პროდუქტებს; სპირტისა და სახამებლის ქარხნები, აგრეთვე მრავალი წისქვილი, სახელოსნო და სხვა დაწესებულება. მთლიანობაში, ქალაქი თავისი შენობებით, ტრამვაებითა და მოპირკეთებული ქუჩებით კოლოსალურ ღირებულებას წარმოადგენს. ამ კულტურული ცენტრის შექმნას მცხოვრებთა და ხაზინის მხრიდან არცთუ მცირე ძალისხმევა და ხარჯი დასჭირდა, და ყოველივე ეს განწირული იქნება გაქრობისთვის, თუ რკინიგზა ამჯერადაც ქალაქს გვერდს აუვლის შედარებით უმნიშვნელო ეკონომიის გამო.

станица Фельдмаршалская в 1909 году принуждена была перекочевать на северную оконечность своего юрта, в соседство станицы Нестеровской.

… Тарский вариант, вполне удовлетворяя условиям, поставленным для кавказской перевальной дороги, по сравнению с Карабулакским вариантом является: 1) кратчайшим, 2) наиболее безопасным и обезпеченным от перерывов движения, 3) по развитии линии в Тарской долине вполне удобным и дешевым по эксплоатации, с достаточною при том пропускною способностью и 4) наиболее выгодным для местнаго населения. Все это говорит за принятие Тарскаго направления, т. е. за выход перевальной через главный Кавказский хребет железной дороги к городу Владикавказу.

Н. Адлер.

Газета «Кавказ», 1912, №137 (16 июня), Тифлис.

… გადასასვლელი გზის ჩრდილოეთ მონაკვეთის მშენებლობისას შეიძლება მიღებულ იქნეს ორი ვარიანტი: [ტარსკის] ხეობით ვლადიკავკაზისკენ გასვლით, და ყარაბულაკის – გზის ყარაბულაკის სადგურამდე მიყვანით.

… ყარაბულაკის ვარიანტის მიხედვით, ერშიდან ცარხიმდე არსებული ტერიტორია სრულიად უსიერი და დაუსახლებელია, სადაც რკინიგზა ვერც ახლა და ვერც მომავალში ვერ გაატარებს სატვირთო ნაკადებს. ამ მხრივ უკეთესი არც ასის ხეობაა: მცირერიცხოვანი ინგუშური სოფლები კლიმატური და ნიადაგური პირობების გამო, თავად ძლივს არსებობენ. სტანიცები, რომლებიც თავდაპირველად აქ, ახლანდელი მუჟჩისა და გალაშქის სიახლოვეს იყო შექმნილი, სრულიად იქნა დაცლილი, ხოლო ფელდმარშალის სტანიცა 1909 წელს იძულებული გახდა გადასახლებულიყო თავისი იურტის ჩრდილოეთ კიდეზე, ნესტეროვსკაიას სტანიცის მეზობლად.

…ტარსკის ვარიანტი, სრულად აკმაყოფილებს რა კავკასიური საუღელტეხილო გზისთვის დასახულ პირობებს, ყარაბულაკის ვარიანტთან შედარებით წარმოადგენს:

1) უმოკლესს; 2) ყველაზე უსაფრთხოს და მოძრაობის შეწყვეტისგან უკეთ დაცულს; 3) ტარსკის ხეობაში ხაზის განვითარების შემთხვევაში – ექსპლუატაციაში სრულად მოხერხებულსა და იაფს, საკმარისი გამტარუნარიანობით; 4) ადგილობრივი მოსახლეობისთვის ყველაზე მომგებიანს.

ყველაფერი ეს მეტყველებს ტარსკის ვარიანტის დამტკიცების სასარგებლოდ, ანუ იმაზე, რომ მთავარი კავკასიური ქედის სარკინიგზო პროექტი განხორციელდეს ქალაქ ვლადიკავკაზის გავლით.

ნ. ადლერი.

გაზეთი „კავკაზი“, 1912, №137 (16 ივნისი), თბილისი.

ИНГУШЕТИЯ КАК ОПЕРАЦИОННАЯ ЗОНА, ПРОСТРАНСТВЕННЫЙ КЛЮЧ И ОБЪЕКТ АДМИНИСТРАТИВНОГО НАКАЗАНИЯ В КАВКАЗСКОЙ ПОЛИТИКЕ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ НА ПЕРЕЛОМНОМ ЭТАПЕ (1850-1860-Е ГОДЫ)

ᲘᲜᲒᲣᲨᲔᲗᲘ, ᲠᲝᲒᲝᲠᲪ ᲝᲞᲔᲠᲐᲪᲘᲣᲚᲘ ᲖᲝᲜᲐ, ᲡᲘᲕᲠᲪᲘᲗᲘ ᲒᲐᲡᲐᲦᲔᲑᲘ ᲓᲐ ᲐᲓᲛᲘᲜᲘᲡᲢᲠᲐᲪᲘᲣᲚᲘ ᲓᲐᲡᲯᲘᲡ ᲝᲑᲘᲔᲥᲢᲘ ᲠᲣᲡᲔᲗᲘᲡ ᲘᲛᲞᲔᲠᲘᲘᲡ ᲙᲐᲕᲙᲐᲡᲘᲣᲠᲘ ᲞᲝᲚᲘᲢᲘᲙᲘᲡ ᲒᲐᲠᲓᲐᲛᲢᲔᲮᲘ ᲔᲢᲐᲞᲖᲔ (1850-1860-ᲘᲐᲜᲘ ᲬᲚᲔᲑᲘ)

ИЗВЕСТИЕ ИЗ ВЛАДИКАВКАЗСКОГО ВОЕННОГО ОКРУГА

[Взятие горы Цlете-Лам и штурм села Вауги]

Начальник Владикавказскаго Военного Округа, Генерал-Майор Барон Вревский, во время вторжения горцев в Кахетию, в начале Июля сего года, будучи поставлен в необходимость употребить часть войск вверенного ему отряда, для охранения Военно-Грузинской дороги, не мог предпринимать движений в непокорные нам общества. Получив же в последних числах Июля сведение о том, что Шамиль распустил свои скопища и сам вернулся в Ведено, Генерал-Майор Барон Вревский положил двинуться в Акинское общество, и произвести вместе с тем весьма важную для нас рекогносцировку местности к верховьям Аргуна. С этою целью он сосредоточил 2 августа, к Владикавказу, 11 сотен линейных казаков и 7 сотен милиции; а в ночь на 3 Августа выступил с этою кавалериею чрез Тарскую долину на Богучар, где присоединив к себе находившийся там отряд Полковника Кемферта, из 2-х баталионов пехоты, 2-х горных орудий, 4-х ракетных станков, 1-ой сотни казаков и полсотни милиции, двинулся к переправе на р. Ассе, а отряд Полковника Лукомского, из 1-го баталиона пехоты и 1-го орудия, прибывший из Владикавказа к Богучару, был оставлен на этом последнем пункте до следующего дня. 3-его числа выступил из Владикавказа, на присоединение к отряду, Генерал-Майор Линевич с 5-ю ротами пехоты, а 4-го числа из Гудонского ущелья Майор

ᲪᲜᲝᲑᲔᲑᲘ ᲕᲚᲐᲓᲘᲙᲐᲕᲙᲐᲖᲘᲡ ᲡᲐᲛᲮᲔᲓᲠᲝ ᲝᲚᲥᲘᲓᲐᲜ

[წეთე-ლამის მთის დაკავება და სოფელ ვაუგის შტურმი]

ვლადიკავკაზის სამხედრო ოლქის მეთაური, გენერალ-მაიორი ბარონი ვრევსკი, კახეთში მთიელთა შემოსევის დროს, მიმდინარე წლის ივლისის დასაწყისში, რაზმის ნაწილის საქართველოს სამხედრო გზაზე ჩაყენების აუცილებლობის წინაშე დადგა. ჩვენდამი დაუმორჩილებელ თემებში ის ვერ გადაადგილდებოდა. მას შემდეგ, რაც ივლისის ბოლო რიცხვებში ცნობები მიიღო, რომ შამილმა თავისი რაზმები დაშალა და თავად ვედენოში დაბრუნდა, გენერალ-მაიორმა ბარონმა ვრევსკიმ გადაწყვიტა, აკიელთა თემში გადასულიყო და ამავდროულად ჩაეტარებინა ადგილის დაზვერვა არღუნის ზემო დინებამდე, რაც ძალიან მნიშვნელოვანი იყო ჩვენთვის.

ამ მიზნით მან 2 აგვისტოს ვლადიკავკაზთან თავი მოუყარა 11 ასეულ ხაზის კაზაკს და 700 მილიციელს; ხოლო 3 აგვისტოს ღამეს იგი ამ კავალერიით ტარსკის ველის გავლით ბოგუჩარისკენ გაემართა, სადაც იქ მყოფ პოლკოვნიკ კემფერტის რაზმს შეუერთდა, რომელიც ქვეითთა 2 ბატალიონის, 2 სამთო ქვემეხის, 4 რაკეტის გამშვების, 100 კაზაკისა და 50 მილიციელისგან შედგებოდა. ეს შენაერთი მდინარე ასის გადასასვლელისკენ დაიძრა. პოლკოვნიკ ლუკომსკის რაზმი ქვეითთა 1 ბატალიონით და 1 ქვემეხით, რომელიც ვლადიკავკაზიდან ბოგუჩარში ჩავიდა, ამ ბოლო პუნქტში დარჩა მო-

Дударов, с одним баталионом пехоты, тоже на присоединение к Барону Вревскому. 4-го числа кавалерия, равно пехота Полковника Кемферта, прошли чрез Галгай и расположились на высотах Махола, в 8-ми верстах от границ общества Акинского. Желая как можно быстрее занять гору Цете-Лам, где горцы могли представить сопротивление нашим войскам при движении их в Ако, Генерал-Майор Барон Вревский, еще с вечера 4-го числа, послал туда милицию; передовые войска Полковника Кемферта выступили туда в ночь на 5-ое число, а сам Барон Вревский с остальным отрядом двинулся туда же с разсветом 5-го числа, и гора Цете-Лам была занята нашими войсками без выстрела. Наша кавалерия, а за ней часть пехоты Полковника Кемферта двинулись немедленно к значительному аулу Акинскаго общества, Вауги; но как весьма дурной спуск затруднил движение наших войск, то жители успели укрыться в свой аул, укрепленный многими башнями. – Полковник Кемферт, видя невозможность взять этот аул внезапно, окружил его, в ожидании прибытия всего отряда. По прибытии к Вауги, Генерал-Майор Барон Вревский послал требовать сдачи аула; жители колебались, но несколько мюридов, бывших там, уговорили их и принудили угрозами сопротивляться нашим войскам; вследствие чего Барон Вревский решился штурмовать аул, для наказания его жителей. Между тем окрестные жители стали стекаться на окружающие высоты большими толпами, но Полковник Шостак с частью кавалерии сбил их и занял высоты. Наступивший вечер и утомление пехоты заставили отложить штурм аула Вауги до утра. – Изготовив в течении ночи все необходимое для штурма, Генерал-Майор Барон Вревский 6-го числа по утру, послал вновь в Вауги с требованием покорности; но не получив удовлетворительнаго ответа, приказал открыть артиллерии огонь по аулу. Артиллерия наша действовала так удачно,

მდევნო დღემდე. 3 რიცხვში გენერალ-მაიორი ლინევიჩი ვლადიკავკაზიდან ქვეითთა 5 ასეულით გაემართა, ხოლო 4 რიცხვში მაიორი დუდაროვი გუდონის ხეობიდან დაიძრა, ქვეითთა ერთი ბატალიონით, ასევე ბარონ ვრევსკის რაზმთან შესაერთებლად. 4 რიცხვში კავალერიამ, ისევე, როგორც პოლკოვნიკ კემფერტის ქვეითებმა, ღილღო გაიარეს და მახოლის სიმაღლეებზე დაბანაკდნენ, აკინის თემის საზღვრებიდან 8 ვერსის დაშორებით. გენერალ-მაიორ ბარონ ვრევსკის სურდა, რაც შეიძლება სწრაფად აეღო წეთე-ლამის მთა, სადაც მთიელებს შეეძლოთ წინააღმდეგობა გაეწიათ ჩვენი ჯარისთვის აკიში გადასვლისას. ამიტომ 4 ივლისის საღამოს იქ მილიცია გაგზავნა; პოლკოვნიკ კემფერტის მოწინავე ჯარები იქ 5 ივლისის ღამეს გაემართნენ, ხოლო თავად ბარონი ვრევსკი დანარჩენ რაზმთან ერთად იქ 5 ივლისის გამთენიისას გადავიდა და ჩვენმა ჯარებმა წეთე-ლამის მთა გასროლის გარეშე დაიკავეს. ჩვენი კავალერია და შემდეგ პოლკოვნიკ კემფერტის ქვეითი ჯარის ნაწილი მყისვე დაიძრნენ აკიის თემის მნიშვნელოვანი სოფლის – ვაუგისკენ; მაგრამ რადგან ძალიან ციცაბო დაღმართმა ჩვენი ჯარების მოძრაობა შეაფერხა, იქაურებმა თავის შეფარება მოახერხეს თავიანთ აულში, რომელიც მრავალი კოშკით იყო გამაგრებული. პოლკოვნიკი კემფერტი მიხვდა, რომ ამ სოფლის მოულოდნელი აღება შეუძლებელი იყო, ალყაში მოაქცია ის და მთელი რაზმის ჩამოსვლას დაელოდა.

ვაუგიში ჩასვლისთანავე გენერალ-მაიორმა ბარონმა ვრევსკიმ სოფლის დანებება მოითხოვა; მოსახლეობა ყოყმანობდა, მაგრამ იქ მყოფმა რამდენიმე მიურიდმა ხალხი დაარწმუნა და მუქარით აიძულა, წინააღმდეგობა გაეწიათ ჩვენი ჯარისთვის; შედეგად, ბარონმა ვრევსკიმ აულის შტურმი გადაწყვიტა, რათა მისი მოსახლეობა დაესაჯა.

ამასობაში, მიმდებარე ადგილების მკვიდრებმა დიდ ჯგუფებად შეკრება დაიწყეს გა-

что некоторые башни обрушились, в некоторых же образовались обвалы. Подполковник Кудрявцев, сам наводя орудия, был ранен пулею в щеку. – В это время часть охотников от войск, под командою Навагинского Пехотного полка Штабс-Капитана Головачева с правой стороны, а прочие охотники и милиционеры под командою Подполковника Баженова с левой, ворвались, с истинною неустрашимостию, в некоторые башни и в самый аул; при чем Подполковник Баженов тяжело контужен камнем в голову и пулею в ногу. – Несмотря на отчаянное сопротивление неприятеля, к ночи наши войска овладели всеми башнями аула, исключая двух, где заперлись до 30 человек горцев. – Пользуясь туманом и темнотою ночи горцы эти успели скрыться. – Все имущество, принадлежавшее жителям Вауги и до 1000 голов крупного и мелкого скота, достались нашим войскам.

В продолжении этих действий под аулом Вауги, неприятель пытался действовать против наших войск, занимавших окрестныя высоты, но был опрокинут Полковником Шостаком. – Ночью с 6-го на 7-ое число перед разсветом, горцы под начальством наиба Алдыма, вновь покушались, но безуспешно, нападать на занятыя нами высоты.

6-го же числа к вечеру присоединился к отряду Полковник Лукомский, с 2-мя ротами и одним орудием, и Генерал-Майор Линевич с 5-мя ротами пехоты. 7-го числа, приказав разрушить уцелевшия еще башни аула Вауги и оставленныя неприятелем селения: Гайкерхо, Гиль-Базар и Тимони, – Генерал-Майор Барон Вревский выступил к хребту Хахан-Чи и, заняв там позицию, послал Майора Мерхилевича с частью пехоты и кавалерии, истребить лежавшие вблизи два аула, называемые Кей и оставленные жителями. Множество разнаго рода запасов, брошенных в этих аулах, было частью взято войсками, частию же истреблено. 8-го числа Барон Вревский выступил далее по направлению к Аргуну, имея

რშემო სიმაღლეებზე, მაგრამ პოლკოვნიკმა შოსტაკმა კავალერიის ნაწილთან ერთად ისინი გაყარა და სიმაღლეები დაიკავა.

საღამოს მოახლოებამ და ქვეითების დაღლილობამ ჩვენები აიძულა, სოფელ ვაუგიზე თავდასხმა დილამდე გადაედოთ. დილის 6 საათზე თავდასხმისთვის საჭირო სრული მზადყოფნის შემდეგ, გენერალ-მაიორმა ბარონმა ვრევსკიმ კვლავ გაგზავნა ვაუგიში ხალხი დამორჩილების მოთხოვნით, მაგრამ დამაკმაყოფილებელი პასუხი არ მიუღია და ბრძანა სოფელზე საარტილერიო ცეცხლი გაეხსნათ.

ჩვენი არტილერია ისეთი წარმატებით მოქმედებდა, რომ ზოგიერთი კოშკი სრულად, ზოგი კი – ნაწილობრივ ჩამოინგრა. პოდპოლკოვნიკი კუდრიავცევი, რომელმაც ქვემეხები თავად დაუმიზნა სოფელს, ლოყაში ტყვიით დაიჭრა. ამ დროს მოხალისეები, ნავაგინის ქვეითი პოლკის შტაბის კაპიტან გოლოვაჩოვის მეთაურობით, მარჯვენა მხრიდან, ხოლო სხვა მოხალისეები და მილიციელები პოდპოლკოვნიკ ბაჟენოვის მეთაურობით – მარცხნიდან, უშიშრად შეიჭრნენ ზოგიერთ კოშკში და თავად აულში; ამ დროს პოდპოლკოვნიკი ბაჟენოვი მძიმედ დაიჭრა თავში ქვით და ფეხში ტყვიით. მიუხედავად მტრის სასოწარკვეთილი წინააღმდეგობისა, დაღამებამდე ჩვენმა ჯარებმა აულის ყველა კოშკი აიღეს, გარდა ორისა, სადაც 30-მდე მთიელი ჩაიკეტა. ამ მთიელებმა ღამის ნისლითა და სიბნელით ისარგებლეს და გაიქცნენ. ვაუგის მკვიდრთა მთელი ქონება და 1000-მდე სული მსხვილ– და წვრილფეხა პირუტყვი ჩვენს ჯარებს დარჩა.

აულ ვაუგთან ამ მოქმედებების განმავლობაში მტერი ჩვენი ჯარებისგან მიმდებარე სიმაღლეების დაკავებისას წინააღმდეგობის გაწევას ცდილობდა, მაგრამ პოლკოვნიკმა შოსტაკმა ისინი დაარბია. 6-დან 7 ივლისის ღამეს, გათენებამდე, მთიელებმა ნაიბი ალდიმის მეთაურობით კვლავ წარუმატებლად სცადეს შეტევა ჩვენ მიერ დაკავებულ სიმაღლეებზე.

авангард под начальством Генерал-Майора Линевича. – На ближайших высотах собрались большия массы неприятеля при 6-ти значках; но кавалерия авангарда, под командою Полковника Товбича, опрокинула горцев и сбила их с нескольких позиций; а остальная кавалерия, под командою Полковника Шостака, выехала наперерез неприятелю и довершила его поражение. 9-го числа, оставив часть войск, орудия и тяжести под командою Генерал-Майора Линевича на хребте Хахан-Чи, Генерал-Майор Барон Вревский двинулся далее. Наша кавалерия, под командою Полковников Товбича и Шостака, вновь сбила огромныя массы неприятеля с горы Никкер-Корта и со всех позиций, которые и потом неприятель пытался занимать. Устрашенные горцы бежали за Аргун, и войскам Генерал-Майора Барона Вревского с последне-занятой высоты открылась широкая долина этой реки. – Проникнув таким образом в глубь этой части края, о которой досель мы имели сведения весьма поверхностные, Барон Вревский прекратил здесь наступательное движение и возвратился на лагерное место на хребет Хахан-Чи, где между тем Генерал-Майор Линевич, с оставшимися войсками, разорил аулы Никкер и По.

10-го и 11-го числа войска отряда возвращались во Владикавказский Округ, почти не преследуемыя горцами; а в Галгае оставлен был небольшой отряд, под начальством Майора Дударова. В этом движении, несмотря на то, что войска находились в течении 6 дней в безпрерывных перестрелках и несмотря на весьма трудную местность, мы понесли незначительную потерю: у нас убито 2 человека нижних чинов и 5 человек милиционеров; ранено: Штаб-Офицеров 1 (Подполковник Кудрявцев), Обер-Офицеров 2 (Тенгинского Пехотного полка Поручик Шкура и Сотник 1-го Волгского линейного казачьего полка Зотова) и нижних чинов 23, контужено: Штаб-Офицеров 2 (Полковник Шостак и

6 ივლისის საღამოს რაზმს შეუერთდნენ პოლკოვნიკი ლუკომსკი 2 ასეულით და ერთი ქვემეხით და გენერალ-მაიორი ლინევიჩი 500 ქვეითით.

7 ივლისს აულ ვაუგის შემორჩენილი კოშკებისა და მტრის მიერ მიტოვებული აულების: გაიკერხოს, გილ-ბაზარისა და ტიმონის დანგრევის ბრძანების შემდეგ, გენერალ-მაიორი ბარონი ვრევსკი ხახან-ჩის ქედისკენ გაემართა და იქ პოზიციები დაიკავა, მაიორი მერხილევიჩი ქვეითთა და კავალერიის ნაწილით მახლობლად მდებარე ორი აულის გასანადგურებლად გაგზავნა, სახელწოდებით ქეი, რომლებიც მოსახლეობამ მიატოვა. ამ აულებში მიტოვებული მრავალი სხვადასხვა სახის მარაგი ჯარმა ნაწილობრივ წაიღო, ხოლო ნაწილობრივ გაანადგურა.

8 რიცხვში ბარონი ვრევსკი არღუნს გაუყვა, ავანგარდს გენერალ-მაიორი ლინევიჩი მეთაურობდა. უახლოეს სიმაღლეებზე შეკრებილი იყო მტრის დიდი მასები 6 ნიშნით; მაგრამ ავანგარდის კავალერიამ, პოლკოვნიკი ტოვბიჩის მეთაურობით, მთიელები დაამარცხა და რამდენიმე პოზიციიდან ჩამოაგდო; ხოლო დანარჩენი კავალერია პოლკოვნიკ შოსტაკის მეთაურობით მტრისთვის გზის გადასაჭრელად გაემართა და ბოლომდე დაამარცხა ის.

9 ივლისს ხახან-ჩის ქედზე, გენერალ-მაიორ ლინევიჩის მეთაურობით ჯარების, ქვემეხებისა და სიმძიმეების ნაწილის დატოვების შემდეგ, გენერალ-მაიორი ბარონი ვრევსკი უფრო შორს წავიდა. ჩვენმა კავალერიამ, პოლკოვნიკების ტოვბიჩისა და შოსტაკის მეთაურობით, კვლავ გაყარა მტრის უზარმაზარი მასები ნიქერ-ქორთის მთიდან და ყველა პოზიციიდან, რომლის დაკავებაც მტერმა მოგვიანებით სცადა. დაშინებული მთიელები არღუნის გადალმა გაიქცნენ და ბოლო დაკავებული სიმაღლიდან ამ მდინარის ფართო ხეობა გათავისუფლდა გენერალ-მაიორი ბარონი ვრევსკის ჯარებისთვის. ამგვარად ბარონმა ვრევსკიმ მხარის ამ ნაწილის სიღრმეში შეაღწია, რომ-

Подполковник Баженова) и 18 человек нижних чинов: лошадей убито и упало в кручи 149, ранено 20. Неприятель же, кроме раззоренных у него аулов и взятых скота и имущества, понес еще большую потерю и в людях.

Газета «Кавказ», 1854, №80 (13 октября), Тифлис.

ВОЕННЫЕ ИЗВЕСТИЯ С ЛЕВАГО КРЫЛА
[Бои с Шамилем в ущельях Ассы и Аргуна]

После тяжкой и продолжительной зимней экспедиции в Аргунском ущелье, войска Левого Крыла, вместо обыкновеннаго роспуска по квартирам для отдохновения, прямо перешли к предположенным летним действиям и, непрерывая своих неутомимых трудов, продолжали ряд славных дел, ознаменовавших в последнее время предприятия в этой части края.

С тех пор, как генерал-лейтенант Евдокимов перенес внезапно действия из Аргунскаго ущелья в Малую Чечню, где с появлением наших войск все нагорное население почти единодушно изъявило покорность и, покинув свои леса, начало немедленно переселяться на равнину, Шамиль с своей стороны не переставал собирать многочисленные ополчения и готовился к какому-то решительному предприятию. Уже в начале мая скопища мюридов показывались в разных частях Большой Чечни, угрожая строгим наказанием новым переселенцам Малой Чечни и надеясь может быть снова увлечь их в горы. Однако же все демонстрации Шамиля остались напрасными: генерал-лейтенант Евдокимов, отменив предположенный роспуск отряда, расположил свои войска по обеим сторонам Аргуна таким образом, чтобы успеть везде преградить путь неприятелю, где бы он ни решился проникнуть на равнину. В то же время на Мичике собран был отряд флигель-адъютанта полковника князя Свя-

ლის შესახებაც აქამდე ძალიან ზედაპირული ცნობები გვქონდა, აქ შეაჩერა შეტევითი მოძრაობა და დაბრუნდა ბანაკის ადგილზე ხახანჩის ქედზე. ამასობაში გენერალ-მაიორმა ლინევიჩმა დარჩენილი ჯარით სოფლები ნიქერი და პო გაანადგურა.

10 და 11 ივლისს ჯარები ვლადიკავკაზის ოკრუგში დაბრუნდნენ, მათ მთიელები თითქმის არ დადევნებიან; ხოლო მცირე რაზმი ღილღოში დარჩა მაიორ დუდაროვის მეთაურობით. ამ მოძრაობაში, მიუხედავად იმისა, რომ ჯარები 6 დღის განმავლობაში უწყვეტ შეტაკებებში იმყოფებოდნენ და მიუხედავად ძალიან რთული რელიეფისა, მცირე დანაკარგი განვიცადეთ: მოკლული 2 ქვედა წოდების პირი და 5 მილიციელი; დაჭრილები: შტაბის ოფიცრები 1 (პოდპოლკოვნიკი კუდრიავცევი), ობერ ოფიცრები 2 (ტენგინის ქვეითი პოლკის პორუჩიკი შკურა და ვოლგის 1-ლი ხაზის კაზაკთა პოლკის ასმეთაური ზოტოვი), ქვედა წოდების 23 პირი, კონტუზია მიიღეს: 2-მა შტაბის ოფიცერმა (პოლკოვნიკი შოსტაკი და პოდპოლკოვნიკი ბაჟენოვი) და 18-მა დაბალი წოდების პირმა: მოკლულია და ციცაბო ფერდობებში გადაიჩეხა 149 ცხენი, ხოლო 20 დაიჭრა.

მტერმა, გარდა დანგრეული აულებისა, გარეკილი პირუტყვისა და წაღებული ქონებისა, კიდევ უფრო დიდი ზიანი განიცადა ადამიანების დაკარგვით.

გაზეთი „კავკაზი“, 1854, №80 (13 ოქტომბერი), ტფილისი.

სამხედრო ამბები მარცხენა ფრთიდან
[ბრძოლები შამილთან ასისა და არღუნის ხეობებში]

არღუნის ხეობაში რთული და ხანგრძლივი ზამთრის ექსპედიციის შემდეგ, მარცხენა ფრთის ჯარები, ბინებზე დასვენებისთვის ჩვეული დაშლის ნაცვლად, პირდაპირ ზაფხულში მოსალოდნელ მოქმედებებზე გადავიდნენ და უწყვეტი,

тополк-Мирскаго, который не только прикрывал Кумыкскую плоскость и готов был в случае нужды подать помощь Ауху, но даже успел в течении мая месяца разчистить снова Маюртупскую просеку, несколько заросшую с прошлого года.

Под прикрытием означенных отрядов, новые переселенцы Малой Чечни продолжали водворяться на указанных им местах и где за несколько времени пред тем простирались одни пустынные леса, там устраивались уже большие селения, правильно расположенные и окопанные валом и рвом, по образцу казачьих станиц. Пример Малой Чечни имел естественно сильный отголосок во всем крае: из Ауха, с верховий Гудермеса, даже из некоторых аулов Аргунскаго ущелья десятки семейств выбегали к нам, везде где только могли обмануть строгий надзор мюридов и укрыться под защиту наших войск. Однако же Шамиль, после продолжительнаго выжидания, решился наконец с многочисленным своим скопищем, собранным из самых дальних горских племен, перейти через Аргун в верхних частях его долины и потянулся к верховьям Гойты и Ассы. Появление неприятельских сил в этой нагорной стороне могло быть тем опаснее, что Шамиль, как вскоре оказалось, разсчитывал на содействие усердных соумышленников среди некоторых из покорных племен Военно-Осетинскаго Округа. Но генерал-лейтенант Евдокимов, следя внимательно за движениями неприятеля, разстроил все замыслы его и принятыми во время благоразумными мерами восстановил немедленно спокойствие в крае. Чтобы преградить неприятелю все доступы, как на равнины Малой Чечни и Сунженской линии, так и к стороне Владикавказа и Военно Грузинской дороги, войска были эшелонированы следующим образом: Отряд полковника Алтухова из 2 баталионов и 1 роты стрелков с 2-мя дивизионами драгун, 2-мя сотнями казаков и 6-ю орудиями – близ ст. Ассинской; Отряд полковника Кауфмана из 3-х бадაუღალავი შრომით განაგრძეს მრავალი დიდებული საქმის კეთება, რომლებითაც აღბეჭდილია მხარის ამ ნაწილში მათი წამოწყებები.

მას შემდეგ, რაც გენერალ-ლეიტენანტმა ევდოკიმოვმა სამხედრო მოქმედებები მოულოდნელად არღუნის ხეობიდან მცირე ჩეჩნეთში გადაიტანა, ჩვენი ჯარების გამოჩენისთანავე მთის მთელმა მოსახლეობამ თითქმის ერთხმად მორჩილება გამოაცხადა, დატოვა ტყეები და მყისიერად დაიწყო პლატოზე ჩამოსახლება. თავის მხრივ, შამილს არ შეუწყვეტია მრავალრიცხოვანი სახალხო ლაშქრის შეგროვება და რაღაც გადამწყვეტი წამოწყებისთვის მზადება. უკვე მაისის დასაწყისში, დიდი ჩეჩნეთის სხვადასხვა კუთხეში გამოჩნდა მიურიდების ჯგუფები, რომლებიც სასტიკი დასჯით ემუქრებოდნენ მცირე ჩეჩნეთის ახალმოსახლეებს და შესაძლოა, მათ კვლავ მთებში წაყვანას იმედოვნებდნენ. თუმცა, შამილის ყველა დემონსტრაცია უშედეგო დარჩა: გენერალ-ლეიტენანტმა ევდოკიმოვმა გააუქმა რაზმის სავარაუდო დაშლა, თავისი ჯარები არღუნის ორივე მხარეს განათავსა ისე, რომ მტრისთვის ყველა გზის მოჭრა შეძლებოდა, სადაც კი ის ვაკეზე შეღწევას გადაწყვეტდა. იმავდროულად, მიჩიკზე ფლიგელ-ადიუტანტის, პოლკოვნიკის, თავადი სვიატოპოლკ-მირსკის რაზმი შეიკრიბა, რომელმაც არამარტო გადაფარა კუმიკის პლატო და საჭიროების შემთხვევაში მზად იყო აუხისთვის დახმარება გაეწია, არამედ მაისის განმავლობაში მაიურტუპის ნაკაფის კვლავ გაწმენდაც კი მოახერხა, რომელიც გასული წლიდან რამდენადმე დაიფარა მცენარეებით.

ზემოაღნიშნული რაზმების საფარქვეშ, მცირე ჩეჩნეთის ახალმოსახლეებმა განაგრძეს დასახლება მათთვის მითითებულ ადგილებში და სადაც რამდენიმე ხნით ადრე მხოლოდ უკაცრიელი ტყეები იყო, უკვე დიდი სოფლები შენდებოდა, რომლებსაც სწორი მდებარეობა ჰქონდათ და კაზაკთა სტანიცების მსგავსად, გალავნებითა და თხრილებით იყვნენ გარშემორტყმულნი. მცირე ჩეჩნეთის მაგალითს, ბუ-

талионов с 1 ротою стрелков и 4-мя орудиями на высоте Сейвидук, на границе Галашевскаго общества; Полковник Шостак с 7 сотнями казаков, 1 сотнею милиции и 4-мя конными орудиями на Камбилеевке; Полковник Бажанов с 1-м батальоном и 2-мя горными орудиями – в Тарской долине. (Этому отряду, независимо от обезпечения Владикавказа, поручено было прорубить просеку между Владикавказом и Тарскою долиною); Наконец подполковник Белик с 2-мя батальонами, 4 сотнями казаков и 6-ю орудиями – в Урус-Мартане.

Таким расположением войск все главнейшие выходы из Черных Гор были прегражденны неприятелю. Покусившись сначала спуститься по р. Гойти, Шамиль не решился однако же выйти на равнину, опасаясь быть отрезанным от гор отрядом подполковника Белика и, пройдя вдоль подножий гор, выдвинулся между рр. Ачхоем и Нетхоем с целью овладеть Ачхоевским аулом, взять с него аманатов и действовать оттуда, как с опорнаго пункта, на общества Галашевское и Галгаевское. Получив достоверное известие о движении неприятельских сил по направлению к Галашкам, полковник Алтухов 8 июня перешел от ст. Ассинской на р. Нетхой, чтобы удобнее подать помощь мирным аулам, в случае покушения на них неприятельских партий. На другой день около 2-х часов по полудни, он получил известие, что густые массы конницы начали выходить из леса на плоскость, следуя по подножию Черных Гор и направляясь к аулам Ачхой и Гази-Юрт (Алеко). Тогда полковник Алтухов также двинулся с своим отрядом параллельно горцам, чтобы удержать их на переправах через реки, а полковник Никорица с драгунами и двумя конными орудиями, опередив неприятельскую конницу на рысях, встретил ее около Ачхоя картечным огнем, а потом решительно бросился в атаку. Горцы, надеясь на свою многочисленность, сами устремились на драгун и почти обхватили их со

ნებრივია, ძლიერი გამოძახილი ჰქონდა მთელ მხარეში: აუხიდან, გუდერმესის ზემო წელიდან, არღუნის ხეობის ზოგიერთი სოფლიდანაც კი, ათობით ოჯახი მორბოდა ჩვენთან, ეს ხდებოდა ყველგან, სადაც კი მიურიდების მკაცრი ზედამხედველობა შეეძლოთ მოეტყუებინათ და ჩვენი ჯარების მფარველობის ქვეშ აღმოჩენილიყვნენ.

მიუხედავად ამისა, შამილმა, დიდი ხნის ლოდინის შემდეგ, საბოლოოდ გადაწყვიტა თავისი მრავალრიცხოვანი რაზმით, რომელიც ყველაზე შორეული მთების ტომებიდან შეაგროვა, არღუნი ზემო წელში გადაეკვეთა და ღოითისა და ასის ზემო დინებას აუყვა. ამ მთიან მხარეში მტრის ძალების გამოჩენა მით უფრო სახიფათო იყო, რადგან შამილს, როგორც მალე გაირკვა, ოსების სამხედრო ოლქის ზოგიერთ მორჩილ ტომში გულმოდგინე თანამზრახველების დახმარების იმედი ჰქონდა. თუმცა გენერალ-ლეიტენანტმა ევდოკიმოვმა, რომელიც ყურადღებით აკვირდებოდა მტრის გადაადგილებას, მისი ყველა გეგმა ჩაშალა და დროული და გონივრული ზომების მიღებით მყისიერად აღადგინა სიმშვიდე მხარეში.

მტრისთვის ყველა მისასვლელის მოჭრის მიზნით, როგორც მცირე ჩეჩნეთის პლატოზე და სუნჯის ხაზზე, ისე ვლადიკავკაზის მხარესა და საქართველოს სამხედრო გზისკენ, ჯარები შემდეგნაირად განალაგეს:

პოლკოვნიკი ალტუხოვის რაზმი 2 ბატალიონითა და მსროლელთა ასეულით, რომელშიც დრაგუნთა 2 დივიზია შედიოდა, 2 ასეული კაზაკით და 6 ქვემეხით – ასის ბანაკთან ახლოს; პოლკოვნიკი კაუფმანის რაზმი 3 ბატალიონით, მსროლელთა ასეულითა და 4 ქვემეხით – სეივიდუკის სიმაღლეზე, გალაშქეს თემის საზღვარზე; პოლკოვნიკი შოსტაკი 7 ასეული კაზაკით, მილიციის ასეულით და ცხენზე შებმული 4 ქვემეხით – კამბილეევკაზე; პოლკოვნიკი ბაჟანოვი 1 ბატალიონით და 2 სამთო ქვემეხით – ტარსკის ხეობაში (ამ რაზმს, ვლა-

всех сторон; но не в состоянии были выдержать стройнаго и мужественнаго отпора нашей кавалерии. Неоднократно повторенные атаки драгун и примкнувших к ним в последствии казаков, совершенно расстроили неприятеля. Кавалерия наша стремительно ворвалась в самый центр его массы и прорывая их по всем направлениям, не давала времени снова выстраиваться и сохранить какую-либо совокупность в действиях. Во время этих горячих схваток отбито у Горцев два значка. Подоспевшая пехота с пешею артиллериею довершила поражение неприятеля, который укрылся в лесу и оттуда завязал сильную перестрелку. Но пехота с криком «ура» ворвалась в опушку и заставила Горцев в беспорядке перебраться за р. Нетхой к Черным Горам. В этом деле, по сведениям полученным чрез лазутчиков, Шамиль потерял более 100 человек убитыми и ранеными. До пятидесяти трупов осталось в наших руках. С нашей стороны потеря состоит из 2 раненых офицеров, 3 убитых и 23 раненых нижних чинов.

После этого дела скопища Шамиля втянулись опять в горы и 10 июня вторглись в Галашевское общество, где заняли аулы Мужичь и Алкун. Получив о том достоверные известия, генерал-лейтенант Евдокимов предписал полковнику Алтухову идти на соединение с отрядом полковника Кауфмана к Алгус-Али, а флигель-адъютанту полковнику Черткову перейти к посту Нестеровскому. В то же время отряды эти были усилены конными и пешими милициями Осетинскою, Алагирскою и Куртатинскою и двумя сотнями Горскаго казачьяго полка. 11 и 12 июня Шамиль, оставаясь в Алкуне, рассылал оттуда агентов, чтобы произвести возстание в обществах Военно-Осетинскаго округа; но посланные его нигде не имели сочувствия в народе. 13 числа Шамиль выслал вниз по Сунже по Ахиюртовскому ущелью конные и пешие партии, под начальством сына своего Кази-Магома и наиба

დიკავკაზის უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მიუხედავად, დაევალა ვლადიკავკაზსა და ტარსკის პლატოს შორის ნაკაფის გაჭრა); დაბოლოს, პოდპოლკოვნიკი ბელიკი 2 ბატალიონით, 4 ასეული კაზაკითა და 6 ქვემეხით – ურუს-მართანში.

ჯარების ამგვარი განლაგებით მტერს შავი მთებიდან გასასვლელი ყველა ძირითადი გზა მოეჭრა. თავდაპირველად შამილმა მდინარე ღოითის დაყოლებაზე ჩასვლა სცადა, თუმცა პლატოზე გასვლა ვერ გაბედა იმის შიშით, რომ პოდპოლკოვნიკი ბელიკის რაზმი მთებს მოწყვეტდა და, მთების ძირში მოძრაობით მდინარეებს – აჩხოისა და ნეთხს შორის დაწინაურდა. მას აჩხოის აულის დაკავება ჰქონდა განზრახული, იქ ამანათების (მძევლების) აყვანა და იქიდან, როგორც საყრდენი წერტილიდან, გალაშქესა და ღილღოს თემებზე მოქმედების წამოწყება.

მტრის ძალების გალაშქეს მიმართულებით მოძრაობის შესახებ სანდო ცნობების მიღების შემდეგ, 8 ივნისს პოლკოვნიკი ალტუხოვი ასის ბანაკიდან მდინარე ნეთხოიზე გავიდა, რათა უფრო მოხერხებულად გაეწია დახმარება მშვიდობიანი სოფლებისთვის, თუ მათ მომხვდური შეუტევდა. მეორე დღეს, დაახლოები 2 საათზე, მან ცნობა მიიღო, რომ პლატოზე ტყიდან მხედრების მჭიდროდ მდგარი მასები გამოდიან, რომლებიც შავი მთების ძირს მიჰყვებიან და სოფლების აჩხოისა და გაზი-იურთისკენ (ალექოსკენ) მიემართებიან. მაშინ პოლკოვნიკი ალტუხოვიც თავისი რაზმით მთიელთა პარალელურად დაიძრა, რათა მდინარის გადასასვლელებზე შეეჩერებინა ისინი, ხოლო პოლკოვნიკმა ნიკორიცამ დრაგუნებითა და ცხენებზე მიბმული ორი ქვემეხით, ჩორთით გადაუსწრო მტრის ცხენოსანთა რაზმს, აჩხოის მახლობლად საფანტის სროლით შეხვდა და შემდეგ მტკიცედ გადავიდა შეტევაზე. მთიელები, საკუთარი მრავალრიცხოვნობის იმედით, თავად გაემართნენ დრაგუნებისკენ და თითქმის

Батока, которые, дойдя до аула Наглиева, не осмелились выказаться из леса и на другой день, за час до разсвета, отступили к главным силам, а 15 июня все скопище Шамиля потянулось к ур. Мереджи и затем, пройдя горами, перебралось обратно за Аргун.

Так кончилось дерзкое предприятие Шамиля, для котораго он собрал все силы, какими только мог еще располагать. Все разсчеты, на которых он основывал свои надежды на успех, были разстроены благоразумными мерами, принятыми генерал-лейтенантом Евдокимовым и неутомимою подвижностию наших войск. – Встреченная Шамилем неудача обратилась в нашу пользу; она окончательно уронила в этой части края влияние мюридизма и укрепила преданность покорнаго нам населения. Вся Малая Чечня и горы на левой стороне Аргуна снова успокоились: по прежнему переселенцы принялись за работу, – и войска наши опять сделались свободными для новых, ожидавших их подвигов.

Пользуясь неудачею Шамиля, генерал-лейтенант Евдокимов решился без потери времени приступить к исполнению новаго труднаго предприятия, которое было предначертано войскам Леваго крыла по общему плану летних действий настоящаго года. Это отважное наступление в самую глубину Аргунскаго ущелья, в землю Шубутовцев (или Шатоевцев) совершилось ныне с полным и блистательным успехом...

Газета «Кавказ», 1858, №55 (17 июля),
Тифлис.

ყველა მხრიდან შემოეხვივნენ; თუმცა ჩვენი კავალერიის მწყობრ და გაბედულ წინააღმდეგობას ვერ გაუძლეს. დრაგუნების განმეორებითმა თავდასხმებმა, რომლებსაც მოგვიანებით კაზაკები შეუერთდნენ, სრულად დააბნიეს მტერი. ჩვენი კავალერია სწრაფად შეიჭრა მომხვდურის მასების ცენტრში და გაარღვია ყველა მიმართულებით, კვლავ დალაგების და მოქმედებებში რაიმე სახის ერთობლიობის შენარჩუნების დრო და გასაქანი არ მისცა. ამ გახელებული ბრძოლების დროს მთიელებს ორი ნიშანი წაართვეს. ქვეითი ჯარის მოსვლამ ქვეითთა არტილერიით დაასრულა მტრის მარცხი, რომელმაც ტყეს შეაფარა თავი და იქიდან გახსნა ძლიერი ცეცხლი. მაგრამ ქვეითი ჯარი „ვაშას“ შეძახილით შევარდა ტყეში და მთიელები აიძულა არეულად გადასულიყვნენ მდინარე ნეთხოიზე შავი მთებისკენ. ამ საქმეში, ჯაშუშების მეშვეობით მიღებული ცნობების თანახმად, შამილმა 100-ზე მეტი მოკლული და დაჭრილი დაკარგა. ჩვენს ხელში ორმოცდაათამდე გვამი დარჩა. ჩვენი მხრიდან დანაკარგი შედგება 2 დაჭრილი ოფიცრისგან, 3 მოკლული და 23 დაჭრილი ქვედა წოდებისგან.

ამის შემდეგ შამილის ბრბო მთებში გაიხიზნა და 10 ივნისს გალაშქეს თემში შეიჭრა, სადაც მუჟიჩი და ალქუნი აულები დაიკავა.

ამის შესახებ სანდო ამბების მიღების შემდეგ, გენერალ-ლეიტენანტმა ევდოკიმოვმა პოლკოვნიკ ალტუხოვს პოლკოვნიკ კაუფმანის რაზმთან შეერთება უბრძანა ალგუს-ალისთან, ხოლო ფლიგელ-ადიუტანტ ჩერტკოვს – ნესტეროვის პოსტზე წასვლა. ამავდროულად, ეს რაზმები, ალაგირის და ქურთათის ცხენოსანთა და ქვეითთა ოსური მილიციით და გორსკის კაზაკთა ორი ასეული პოლკით გაძლიერდა.

11 და 12 ივნისს ალქუნში დარჩენილმა შამილმა იქიდან აგენტები გაგზავნა ოსეთის სამხედრო ოლქის თემებში აჯანყების მოსაწყობად, მაგრამ მის გაგზავნილებს არსად ხალხში თა-

ВОЕННЫЕ ИЗВЕСТИЯ С ЛЕВАГО КРЫЛА
[Бои с Шамилем в ущельях Ассы и Аргуна]

По занятии Варандинской равнины, находящейся за грядами крутых и заросших лесом хребтов, генерал-лейтенант Евдокимов, желая прочно утвердиться в занятом им крае, решился, прежде всего, обезпечить свой тыл положением сообщения и просек чрез пройденную им, лесную полосу, оставив до времени Шамиля укрепляться на занятой им позиции на Варандинском поле позади большого оврага, находящегося за сел. Большие Варанды.

С 15-го июля продолжалась разработка дороги по правому берегу Аргуна до аула Занах и оттуда через утесистый подъем по высотам леваго берега реки до Большого Варандинского поля, с возведением промежуточнаго укрепления, для прикрытия моста на Аргуне. Войска по прежнему были расположены эшелонами; Неприятель укреплялся, и в тоже время готовил тяжелые плоты, посредством которых надеялся разрушить мост у Занаха; но заблаговременно принятыми мерами опасность эта была отвращена. К 20-му июля нижняя дорога была окончена, местность по сторонам дороги очищена от леса и башня у Яраш-Марды готова, а потому эшелон полковника Наумова перешел к аулу Занах.

Неприятель тревожил только передовой эшелон, с которым он по временам заводил перестрелку. Вся потеря наша с 15 по 21 июля состояла из 3-х убитых и 12 раненых нижних чинов.

21-го числа значительная партия неприятеля напала на эшелон полковника Бажанова. Горцы, под предводительством шатоевского наиба Батоки, скрытно прокрались лесом и внезапно прорвавшись через цепь 2-й стрелковой роты Тенгинского пехотного полка, прикрывавшую рубку леса, огромною толпою бросились в шашки на взвод, составлявший резерв. Майор Ксархани с 2 ротами Тенгинского полка бросился на встречу неприятелю и тотчас же опрокинул его с значительнаго разстояния. Потеря наша 13-ти человек убитыми и ранеными.

ასე დასრულდა შამილის თავხედური წამოწყება, რისთვისაც მან მთელი შესაძლო ძალები შეკრიბა. ყველა გათვლა, რომელიც წარმატების იმედს აძლევდა, ჩავარდა გენერალ-ლეიტენანტ ევდოკიმოვის მიერ მიღებული გონივრული ზომებია და ჩვენი ჯარების დაუღალავი გადაადგილებით. შამილის წარუმატებლობა ჩვენთვის სასარგებლო გამოდგა; მან საბოლოოდ დააქვეითა მიურიდიზმის გავლენა რეგიონის ამ ნაწილში და ჩვენდამი დამორჩილებული მოსახლეობის ერთგულება გააძლიერა. მთელი მცირე ჩეჩნეთი და არღუნის მარცხენა მხარეს მდებარე მთები კვლავ დაწყნარდა: დევნილები უწინდებურად დაბრუნდნენ, და ჩვენი ჯარი კვლავ განეწყო ახალი წარმატებებისთვის.

გენერალ-ლეიტენანტმა ევდოკიმოვმა შამილის წარუმატებლობით ისარგებლა და გადაწყვიტა, დროის დაკარგვის გარეშე, ახალი რთული წამოწყების განხორციელება დაიწყო, რომელიც გაწერილი იყო ამ წლის ზაფხულის ოპერაციების გენერალური გეგმის მიხედვით მარცხენა ფრთის ჯარებისთვის. ეს გაბედული წინსვლა არღუნის ხეობის სიღრმეში, შუბუტელთა (ან შატოელთა) მიწაზე ახლა უკვე სრული და ბრწყინვალე წარმატებით განხორციელდა...

გაზეთი „კავკაზი“, 1858, №55 (17 ივლისი), ტფილისი.

тельною потерею. В этой рукопашной схватке с нашей стороны убитых 13, ранено 10 нижних чинов. У неприятеля в числе прочих был тяжело ранен наиб Батока.

Между тем скопища Шамиля, пополняемые партиями, приводимыми наибами из самых отдаленных горских обществ, возрасли до 9 т. человек. Убеди[вши]сь в бесполезности своих усилий воспрепятствовать успеху наших работ, неприятель прекратил свои действия с 21 числа и наши войска продолжали работы без всякой потери.

Сознавая вполне невозможность отстоять Шатой одними оборонительными действиями, несмотря на силу избранной позиции и на множество воздвигнутых на ней укреплений, Шамиль решился на отчаянное предприятие: вторгнуться в земли покорных нам племен в окрестности Владикавказа, произвести между ними восстание и тем отвлечь отряд генерал-лейтенанта Евдокимова из Шатоя.

В ночь с 24 на 25 июля он выступал с частию своих сил, преимущественно состоявшею из конницы, и направился чрез Ако в Галашевское общество.

Получив об этом известие, генерал-лейтенант Евдокимов отправил из своего отряда на Сунжу начальника Чеченскаго округа полковника Белика, с 3 сотнями казаков и 3 сотнями милиции, и предписал командиру Виленского полка полковнику Алтухову следовать из Шали к Владикавказу с отрядом его, состоявшим из 2-х дивизионов драгун, 5 сотен Казаков и одного дивизиона конных орудий.

Войска, остававшиеся в окрестности Владикавказа и на верхней Сунже, составили вместе с прибывшими войсками два отряда: один, под начальством генерал-майора Мищенко, из 2 батальонов пехоты, 2 дивизионов драгун, 13 сотен казаков, 2-х христианских и 2-х мусульманских сотен осетинской милиции, 2-х легких, 2-х горных и 6 конных орудий; и другой, под началь-

სამხედრო ამბები მარცხენა ფრთიდან

[ბრძოლები შამილთან ასისა და არღუნის ხეობებში]

ვარანდის პლატოს აღების შემდეგ, რომელიც ციცაბო და ტყიან ქედებს მიღმა მდებარეობს, გენერალ-ლეიტენანტმა ევდოკიმოვმა, მის მიერ დაკავებულ მხარეში განმტკიცების სურვილით, გადაწყვიტა, უპირველეს ყოვლისა, ზურგი დაეცვა კავშირის დამყარებით და ტყეში განაკაფი ზოლით. ის დროებით შეეშვა შამილს ამ უკანასკნელის მიერ დაკავებულ პოზიციაზე ვარანდის ველზე, რომელიც სოფელ დიდი ვარანდის შემდეგ, მდებარე დიდი ხევის უკან იყო.

15 ივლისიდან გაგრძელდა გზის გაყვანა არღუნის მარჯვენა ნაპირის გასწვრივ სოფელ ზანახამდე და იქიდან კლდოვანი ბორცვის გავლით მდინარის მარცხენა სანაპიროს სიმაღლეებზე ვარანდის ველამდე. ასევე ავაგეთ შუალედური სიმაგრე არღუნზე ხიდის დასაცავად. ჯარები კვლავ ეშელონებად იყვნენ განლაგებულები; მტერი ძლიერდებოდა და ამასთანავე ამზადებდა მძიმე ტივებს, რომელთა დახმარებითაც ზანახთან ხიდის დანგრევის იმედი ჰქონდა; მაგრამ წინასწარ გატარებული ზომებით ეს საფრთხე თავიდან იქნა აცილებული. 20 ივლისისთვის ქვედა გზის გაყვანა დასრულდა, გზის გვერდებზე მდებარე ადგილები გაიწმინდა ტყისგან და კოშკი იარაშმარდისთან მზად იყო, ამიტომ პოლკოვნიკი ნაუმოვის ეშელონი სოფელ ზანახში გადავიდა.

მომხვდური მხოლოდ წინა ეშელონს აწუხებდა, რომელსაც დროდარო ესროდა. მთელი ჩვენი დანაკარგი 15 ივლისიდან 21 ივლისამდე 3 მოკლული და 12 დაჭრილი ქვედა წოდების წარმომადგენლისგან შედგებოდა.

21 რიცხვში მტრის მნიშვნელოვანი ნაწილი თავს დაესხა პოლკოვნიკ ბაჟანოვის ეშელონს. მთიელები, შატოის ნაიბის, ბათოყის ხელმძღვანელობით, ფარულად შეიპარა ტყეში და მოულოდნელად გაარღვიეს ტენგინის ქვეითი პოლკის მსროლელთა მე-2 ასეულის ჯაჭვი,

ством полковника Белика, из 10 ½ рот пехоты и 10 сотен казаков при 2-х батарейных, 2-х легких и 2-х конных орудиях.

Шамиль прибыл в Мужичи, – аул Галашевского общества, – с передовыми скопищами 27 числа и оставался там до 30 числа, в ожидании прибытия остальных, которое замедлилось испорченными от проливных дождей дорогами, а между тем употреблял все усилия, чтобы возмутить против нас покорные племена. Некоторая часть жителей из горных обществ Галгаевскаго, Карабулакскаго и Галашевскаго пристала к нему и усилила его толпу.

По первому известию о прибытии Шамиля в Мужич, генерал-майор Мищенко выступил с своим отрядом 27 июля из Владикавказа и занял позицию на левом берегу Сунжи, в 15-ти верстах выше укр. Назрановскаго, против Аки-юртовского ущелья.

В полдень 30-го числа Шамиль двинулся по последнему ущелью с намерением напасть на отряд генерала Мищенко и потом обратиться против полковника Белика. В 3 часа пополудни скопище его начало выходить на плоскость и разбивать палатки.

Генерал-майор Мищенко, желая выманить неприятеля на плоскость, чтобы потом атаковать его при более выгодных условиях, для нанесения ему решительного поражения, с намерением оставался на своей позиции. В 5 часов, когда получено было известие, что значительная часть сил Шамиля спустилась на плоскость, он двинулся двумя колоннами: правая под начальством подполковника Козлова, состоявшая из 6 сотен казаков, 4 сотен осетинской милиции и 2 конных орудий – направилась к аулу Измаил и получила приказание привлечь на себя внимание неприятеля; а левая, под начальством полковника Алтухова, при которой находился и сам генерал-майор Мищенко, состоявшая из 2 дивизионов драгун, 5 сотен казаков и 4 конных орудий, переправясь через Сунжу про-

რომელიც ტყის კაფვას იცავდა და უზარმაზარი ბრბოს სახით თავს დაესხა ხმლებით შეიარაღებულ ჩვენს რეზერვს. მაიორი ქსარხანი, ტენგინის პოლკის 2 ასეულთან ერთად, მტერს დახვდა და მნიშვნელოვანი დანაკარგებით მაშინვე დაამარცხა ის. ამ ხელჩართულ ბრძოლაში ჩვენს მხარეზე დაიღუპა 13, დაიჭრა 10 ქვედა წოდების სამხედრო. სხვათა შორის, მძიმედ დაჭრა ნაიბი ბათოყა.

ამასობაში შამილის ბრბო, ყველაზე შორეული მთების თემების ნაიბების მიერ მოყვანილი პარტიებით შევსებული, 9000 კაცამდე გაიზარდა. დარწმუნდა რა, რომ მათი ძალისხმევა უშედეგო იყო ჩვენი სამუშაოს შესაფერხებლად, მტერმა 21 რიცხვში მოქმედებები შეწყვიტა და ჩვენმა ჯარებმა ყოველგვარი დანაკარგის გარეშე განაგრძეს მუშაობა.

მიუხედავად არჩეული პოზიციის სიძლიერისა და აღმართული მრავალი ციხესიმაგრისა, შამილმა გააცნობიერა შატოის დაცვის სრული შეუძლებლობა მხოლოდ თავდაცვითი მოქმედებებით და სრულიად თავზეხელაღებულ წამოწყებას მიჰყო ხელი: შეჭრილიყო ჩვენდამი დამორჩილებული ტომების მიწებში ვლადიკავკაზის მიდამოებში, აეჯანყებინა და ამით გენერალ-ლეიტენანტი ევდოკიმოვის რაზმი შატოიდან გაეყვანა.

24-25 ივლისის ღამეს თავისი ძალების ნაწილით, რომელიც ძირითადად კავალერიისგან შედგებოდა, იგი დაიძრა და აკის გავლით გალაშქეს თემისკენ გაემართა.

ამის შესახებ ცნობები რომ მიიღო, გენერალ-ლეიტენანტმა ევდოკიმოვმა თავისი რაზმიდან სუნჯაში ჩეჩნეთის ოლქის მეთაური, პოლკოვნიკი ბელიკი გაგზავნა 300 კაზაკით და 300 მილიციელით, ხოლო ვილენის პოლკის მეთაურს, პოლკოვნიკ ალტუხოვს, უბრძანა შალიდან ვლადიკავკაზში წასულიყო თავისი რაზმით, რომელიც დრაგუნების 2 დივიზიისგან, 5 ასეული კაზაკისგან და ცხენზე მიმაგრებული ქვემეხების 1 დივიზიისგან შედგებოდა.

тив аула Алгиева, двинулась в обход неприятелю на правый его фланг. Пехота с 2 сотнями казаков, 2 легкими и 2 горными орудиями, оставалась на прежней позиции, в виде общаго резерва.

Неприятель, обратив все свое внимание на правую колонну, готовился атаковать ее, когда неожиданное появление на правом его фланге левой колонны привело его в совершенное замешательство. Выслав вперед наездников, чтобы завязать перестрелку и удержать движение наших войск, Шамиль торопился отступать; но было уже поздно. Обе колонны одновременно атаковали его, обратили в бегство и вогнали в теснину, где наносили страшное поражение столпившемуся неприятелю. Есаул Пистолькорс, спешив две сотни казаков, прошел на дорогу горою и отрезал часть неприятельской толпы, которая большею частию погибла под ударами нападавших на нее со всех сторон войск наших. Поражение неприятеля было полное. Оставив на месте более 370 трупов, 84 лошади, 424 ружья, 280 шашек, 445 пистолетов и кинжалов, 14 палаток, в которых найдена была постель Шамиля и кухонная посуда его, и одну лошадь походною кузницею, Шамиль бежал безостановочно до Мужичей, где переждав разсвета, продолжал бегство чрез Алкун в Мереджи. Толпы его рассеялись по разным дорогам, преследуемые и истребляемые местными жителями, которых он надеялся возмутить. С нашей стороны было убито 14 и ранено 16 казаков и милиционеров большею частью из мусульман осетинской милиции.

Между тем генерал-лейтенант Евдокимов, пользуясь отсутствием Шамиля и разделением сил его, поспешил окончанием работ, чтобы атаковать Варандинскую позицию.

Газета «Кавказ», 1858, №63 (14 августа), Тифлис.

ვლადიკავკაზის მიდამოებში და ზემო სუნჯაზე დარჩენილმა ჯარებმა, ჩამოსულ ჯარებთან ერთად, ორი რაზმი შეადგინა: ერთი გენერალ-მაიორ მიშჩენკოს მეთაურობით, რომელიც 2 ქვეითი ბატალიონისგან, დრაგუნთა 2 დივიზიისგან, 13 ასეული კაზაკისგან, 200 ქრისტიანი და 200 მაჰმადიანი ოსი მილიციელისგან, 2 მსუბუქი, 2 სამთო და ცხენზე მიმაგრებული 6 ქვემეხისგან შედგებოდა; და მეორე რაზმი, პოლკოვნიკ ბელიკის მეთაურობით, 10 ½ ქვეითი და 10 ასეული კაზაკისგან 2 ბატარეით, 2 მსუბუქი და 2 ცხენზე მიმაგრებული 2 ქვემეხისგან.

27 რიცხვში შამილი მუჟიჩში ჩავიდა, გალაშქეს თემის აულში, მოწინავე ხალხით და იქ დარჩა 30 რიცხვამდე, ელოდა დანარჩენების ჩამოსვლას, რასაც ხელი ძლიერი წვიმით გაფუჭებულმა გზებმა შეუშალა. ამასობაში მან მთელი თავისი ძალისხმევა გამოიყენა, რათა ჩვენს წინააღმდეგ აეჯანყებინა დამორჩილებული ტომები. ღილღოს, ყარაბულაკის და გალაშქეს მთის თემების ზოგიერთი მაცხოვრებელი მას მიემხრო და გააძლიერა მისი ბრბო.

შამილის მუჟიჩში ჩასვლის პირველი შეტყობინებისთანავე, გენერალ-მაიორი მიშჩენკო თავისი რაზმით 27 ივლისს ვლადიკავკაზიდან გამოვიდა და პოზიცია სუნჯის მარცხენა ნაპირზე დაიკავა, ნაზრანის ციხიდან 15 ვერსის ზემოთ, იურთის ხეობის მოპირდაპირედ.

30 რიცხვში, შუადღისას, შამილი ბოლო ხეობას დაუყვა გენერალ მიშჩენკოს რაზმზე თავდასხმის, ხოლო შემდეგ პოლკოვნიკ ბელიკის წინააღმდეგ შემობრუნების მიზნით. შუადღის 3 საათზე მისმა ბრბომ პლატოზე გამოსვლა და კარვების გაშლა დაიწყო.

გენერალ-მაიორი მიშჩენკო, რომელსაც მომხვდურის პლატოზე გამოტყუება სურდა, რათა მოგვიანებით უფრო ხელსაყრელ პირობებში შეეტია და გადამწყვეტი მარცხი მიეყენებინა მისთვის, განზრახ დარჩა საკუთარ პოზიციაზე. 5 საათზე, როდესაც ცნობა მიიღეს, რომ შამილის ძალების მნიშვნელოვანი ნაწილი

ЗИМНИЕ ДЕЙСТВИЯ ВОЙСК ЛЕВАГО КРЫЛА КАВКАЗСКОЙ ЛИНИИ В БОЛЬШОЙ И МАЛОЙ ЧЕЧНЕ

Во Малой Чечне. Для прекращения непрестанных тревог и хищничеств в Малой Чечне и со стороны Владикавказа, необходимо было вынудить окончательную покорность нескольких небольших, оставшихся враждебными нам обществ, в верховьях Сунжи, Ассы и Фортанги и, выселив их из глухих лесных трущоб в большие аулы на плоскости, подчинить бдительному надзору и правильному управлению. Такому же переселению должны были подвергнуться и некоторые из покорных аулов, гнездившиеся доселе небольшими хуторами, в местах неудобных и скрытных. Вместе с тем войскам Леваго Крыла предстояло открыть новые пути, чтобы сделать эту горную страну во всякое время доступною.

В этих видах, командующий войсками левого крыла, генерал-лейтенант Евдокимов, 25-го октября собрал часть войск, предназначенных в состав Галашевскаго отряда, в трех пунктах: у Нестеровскаго поста[1], под командою полковника Иедлинского, близ Владикавказа[2] под командою полковника Баженова и близ укр. Назрана[3]. Под прикрытием и при содействии этих войск, приступлено к переселению Назрановцев в большие аулы на избранных заранее местах. Переселение это произведено успешно и без всякого со стороны жителей сопротивления.

1-го ноября, отряд полковника Иедлинскаго перешел в аул Мужич, центральный пункт Галашевскаго населения, а полковник Баженов, заняв Аки-Юртовское ущелье, приступил к рубке просеки и разработке дороги вверх по ущелью. Между тем, наибу Малой Чечни Саибдулла прიპლატოზე ჩამოვიდა, მიშჩენკო ორ რიგად დაიძრა: მარჯვენა რიგი, პოდპოლკოვნიკ კოზლოვის მეთაურობით, რომელიც 600 კაზაკისგან, 400 ოსი მილიციელისა და ცხენზე მიმაგრებული 2 ქვემეხისგან შედგებოდა, აულ იზმაილისკენ გაემართა და მტრის ყურადღების მიპყრობის შესახებ ბრძანება მიიღო; ხოლო მარცხენა რიგმა, პოლკოვნიკი ალტუხოვის მეთაურობით, რომელთანაც თავად გენერალ-მაიორი მიშჩენკოც იმყოფებოდა და დრაგუნთა 2 დივიზიისგან, 5 ასეული კაზაკისგან და ცხენზე მიმაგრებული 4 ქვემეხისგან შედგებოდა, აულ ალგიევის მოპირდაპირედ სუნჯა გადალახა და მტრის შემოვლით მისი მარჯვენა ფლანგისკენ დაიძრა. ქვეითი ჯარი 2 ასეული კაზაკით, 2 მსუბუქი და 2 მთის ქვემეხით ძველ პოზიციაზე დარჩა, საერთო რეზერვის სახით.

მტერმა მთელი ყურადღება მარჯვენა კოლონაზე გადაიტანა, მასზე თავდასხმისთვის ემზადებოდა, როდესაც მის მარჯვენა ფლანგზე მარცხენა კოლონის მოულოდნელმა გამოჩენამ იგი სრულ დაბნეულობაში ჩააგდო. შამილი უკან დახევას ჩქარობდა, სროლის გასაჩაღებლად და ჩვენი ჯარების მოძრაობის შესაჩერებლად მან წინ მხედრები გაგზავნა. მაგრამ უკვე გვიანი იყო. ორივე კოლონამ ერთდროულად შეუტია მას, უკუაქცია და ვიწრო ხეობაში შეაგდო, სადაც საშინელი მარცხი მიაყენა. ესაულმა პისტოლკორსმა 200 კაზაკი ჩამოაქვეითა, მთის გასწვრივ გზაზე გავიდა და გზა მოუჭრა მტრის ბრბოს ნაწილს. ისინი მეტწილად დაიღუპნენ ჩვენი ჯარების დარტყმების შედეგად, რომლებიც მათ ყველა მხრიდან უტევდნენ.

მტერი სრულად დამარცხდა. ადგილზე დატოვა 370-ზე მეტი ცხედარი, 84 ცხენი, 424 თოფი, 280 ხმალი, 445 პისტოლეტი და ხანჯალი, 14 კარავი, რომლებშიც შამილის საწოლი და სამზარეულოს ჭურჭელი, ასევე, ერთი ცხენი იპოვეს სალაშქრო სამჭედლოთი. შამილი გაუჩერებლად გარბოდა მუჟიჩამდე, სადაც გათენებას დაელოდა, შემდეგ კი ალქუ-

[1] 1½ баталиона пехоты, 4 сотни казаков и 4 орудия.
[2] 4½ баталиона пехоты, взвод сапер, 4 сотни линейных казаков, 1 сотня милиции и дивизион горной батареи.
[3] 2 баталиона пехоты и 2 сотни донских казаков.

казано было собрать до 2 т. туземной милиции и двинуться в верховья Фортанги и Ассы, где с давняго времени густые леса служили притоном абрекам со всех окрестных гор. При появлении Саибдуллы все население спешило покориться: аулы Таутха, Азерзе, Чужичу, Чижикты, Беримчты и Ак-Юрзы выдали аманатов и всех бывших у них русских пленных.

Во уважение столь полной и безусловной покорности этого буйнаго, всегда враждебного нам населения, а также затруднительности переселения в зимнее время, дозволено жителям означенных аулов, в течение трех месяцев, оставаться в своих жилищах; с наступлением же весны, они должны выселиться на плоскость.

К 30-му ноября, Галашевский отряд, разрабатывая дороги и расчищая лес, проник в самый центр недоступной лесистой местности и разработал удобную, повозочную дорогу по Ассе, до Алкуна и далее.

По переходе войск за Ассу, мереджинские аулы также изъявили покорность и представили аманатов.

Таким образом, в течение месяца, предположенная цель достигнута вполне и без всякаго кровопролития: в настоящее время, на всем пространстве между Тереком и Аргуном, не осталось более непокорнаго населения. Давнишние и отъявленные абреки приходят просить помилования; даже некоторые бежавшие от казни виновники последних назрановских волнений вынуждены были явиться с повинною.

С 1-го декабря, войска Галашевскаго отряда исключительно занялись прикрытием работ переселенцев и разработкой просек и дорог между Ассою, Фортангою и Мереджи. К 16-му числу расчищен лес до Мереджинской поляны, на 14 верст, и по всему этому пространству устроена удобная вьючная дорога, которую при небольших усилиях можно будет разработать в колесную.

ნის გავლით მერეჯის გზას დაადგა. მისი ბრბო სხვადასხვა გზით გაიფანტა დევნილი და განადგურებული ადგილობრივი მაცხოვრებლების მიერ, რომელთა აჯანყების იმედი ჰქონდა შამილს. ჩვენი მხრიდან 14 კაზაკი და მილიციელი დაიღუპა, ხოლო 16 დაიჭრა, უმეტესად მუსლიმი ოსი მილიციელები.

ამასობაში გენერალ-ლეიტენანტმა ევდოკიმოვმა შამილის არყოფნით ისარგებლა და მისი ძალების დაყოფით, სამუშაოების დასრულება დააჩქარა ვარანდის პოზიციაზე შეტევის მიზნით.

გაზეთი „კავკაზი“, 1858, №63
(14 აგვისტო), ტფილისი.

კავკასიის ხაზის მარცხენა ფრთის ჯარების ზამთრის მოქმედებები დიდ და მცირე ჩეჩნეთში

მცირე ჩეჩნეთში და ვლადიკავკაზის მხარეში განუწყვეტელი შფოთვისა და მტაცებლობის შესაჩერებლად სუნჯის, ასის და ფორტანგის ზემო წელში რამდენიმე მცირე თემის საბოლოო დამორჩილება იყო საჭირო, რომლებიც კვლავ მტრულად იყვნენ განწყობილნი ჩვენს მიმართ. შორეული უღრანი ტყეებიდან ისინი პლატოზე მდებარე დიდ აულებში უნდა გადმოგვესახლებინა, ჩვენ დაქვემდებარებაში გადმოგვეყვანა და სათანადოდ გვემართა. ზოგიერთი მორჩილი აული, რომლებიც აქამდე მოუხერხებელ და თვალს მოფარებულ ადგილებში იყვნენ განლაგებული, იგივე გადასახლებას უნდა დაქვემდებარებულიყო. ამავდროულად, მარცხენა ფრთის ჯარებს ახალი გზების გაყვანა მოუწიათ, რათა ეს მთიანი ქვეყანა ყოველთვის მისაწვდომი ყოფილიყო.

ამ მიზნით მარცხენა ფრთის ჯარების მეთაურმა, გენერალ-ლეიტენანტმა ევდოკიმოვმა, 25 ოქტომბერს გალაშქეს რაზმისთვის დანიშნული ჯარების ნაწილი შეკრიბა სამ წერტილში:

Шамиль во все время внимательно следил за действиями наших войск и, предвидя, что с окончательным покорением Малой Чечни, действия собранных отрядов обратятся в Большую Чечню, усилил свою партию на Шаро-Аргуне и объявил поголовное ополчение во всех подвластных ему чеченских и лезгинских обществах.

В первых числах декабря, Горцы в значительных силах спустились на плоскость Большой Чечни. Казы-Магома с главными силами занял ущелье Басса; большая партия расположилась Маюртупе, а Шароевцы и Тавлинцы, под начальством наибов Ума, Дебира и Хаджи-Магомата, на Шаро-Аргуне.

Не видя с нашей стороны наступательных движений, Шамиль приказал двум наибам сделать покушение овладеть переправою у Башин-Кале, дабы отрезать сообщение Евдокимовскаго укрепления с Шатоевскими. Предупрежденный во время лазутчиками, полковник фон-Кауфман немедленно занял переправу 6-ю ротами Шатоевскаго гарнизона и, подкрепленный прибывшими в помощь ему 7-ю ротами Куринцев, ожидал неприятеля. В ночь с 10-го на 11-е декабря, значительные партии Горцев поднялись на Чантийский перевал, но увидев, что против намерений их приняты меры, в 10 часов утра, отступили обратно за Шаро-Аргун.

Осведомясь о покушении неприятеля против Евдокимовскаго укрепления, командующий войсками оставил часть войск для продолжения начатых работ в Малой Чечне и решился безотлагательно начать усиленное наступление в Большую Чечню, согласно с предначертанным общим планом зимних действий…

Газета «Кавказ», 1859, № 9 (29 января), Тифлис.

ნესტეროვის პოსტზე,[1] პოლკოვნიკი იედლინის მეთაურობით, ვლადიკავკაზთან ახლოს[2] პოლკოვნიკი ბაჟენოვის მეთაურობით და ნაზრანის სიმაგრესთან.[3]

ამ ჯარების საფარქვეშ და დახმარებით შეუდგნენ ნაზრანელების განსახლებას დიდ აულებში წინასწარ შერჩეულ ადგილებზე. ეს გადასახლება წარმატებით და მოსახლეობის მხრიდან ყოველგვარი წინააღმდეგობის გარეშე განხორციელდა.

1 ნოემბერს, პოლკოვნიკ იედლინსკის რაზმი აულ მუჟიჩში გადავიდა, გალაშქეს დასახლების ცენტრალურ პუნქტში, ხოლო პოლკოვნიკმა ბაჟენოვმა, აკი-იურტის ხეობის დაკავების შემდეგ, ხეობაში გზის გაყვანა და გაწმენდა დაიწყო. იმავდროულად, მცირე ჩეჩნეთის ნაიბს, საიბდულას, დაევალა შეეკრიბა 2000-მდე ადგილობრივი მილიცია და ფორტანგისა და ასის ზემო დინებაში გადასულიყო, სადაც უღრანი ტყეები დიდი ხნის განმავლობაში მიმდებარე მთებში მყოფი აბრაგების თავშესაფარი იყო. საიბდულას გამოჩენისთანავე მთელი მოსახლეობა სასწრაფოდ მას დაემორჩილა: აულებმა ტაუტხამ, აზერზემ, ჩუჟიჩუმ, ჩიჟიკტიმ, ბერიმჩტიმ და აკ-იურზთმა ამანათები და მათ ხელში მყოფი ყველა რუსი ტყვე გადასცეს მას. ჩვენ მიმართ მუდამ მტრულად განწყობილი ამ შფოთიანი, დაუდგრომელი მოსახლეობის ასეთი სრული და უპირობო მორჩილების პატივსაცემად, ასევე, ზამთარში გადასახლების სირთულის გამო, აღნიშნული აულების მცხოვრებლებს უფლება მიეცათ, სამი თვის განმავლობაში დარჩენილიყვნენ საკუთარ საცხოვრებლებში; გაზაფხულის დადგომასთან ერთად, ისინი პლატოზე უნდა გადასულიყვნენ.

[1] 1½ ქვეითთა ბატალიონი, 400 კაზაკი და 4 ქვემეხი.
[2] 4½ ქვეითთა ბატალიონი, მესანგრეთა ოცეული, 400 ხაზის კაზაკი, 100 მილიციელი და სამთო ბატარეის დივიზია.
[3] 2 ქვეითი ბატალიონი და 2 ასეული დონის კაზაკი.

ОБ ОТНЯТИИ ЛЬГОТНЫХ ГРАМОТ И ЗНАМЕНИ У НАЗРАНОВЦЕВ

Людям знакомым с событиями Кавказскаго края конечно известно, что племя Назрановских Ингуш издавна было покорно нашему правительству и неоднократно оказывало преданность свою Престолу, сражаясь в рядах наших войск. За эту покорность и за этот род службы Назрановское общество не раз получало награды. Таким образом, в августе 1832 года, тогдашним командиром Отдельного Кавказского Корпуса, генерал-адъютантом бароном Розеном дан был Назрановцам открытый лист, подтверждающий их права «с тем, что общество сие сохранит права, предоставленные оному, до тех пор, покуда пребудет нам верно».

Высочайшим повелением от 26 апреля 1841 года в Бозе почивший Государь Император Николай Павлович, «в изъявление удовольствия своего за храбрость, усердие и преданность, оказанныя нашему правительству Назрановцами при нападении, сделанном 7 апреля 1841 года Шамилем на Назрань», Всемилостивейше соизволил пожаловать им знамя.[1]

Затем, отзывом от 4-го декабря 1843 года, покойный генерал-адъютант князь Чернышев сообщил генералу-от-инфантерии Головину о новой Высочайшей Милости, по которой Назрановцы были освобождены от платежа податей в казну, «впредь до особаго распоряжения». Покойный князь Воронцов объявил Назрановцам сию Высочайшую Милость, выдав им грамоту от 25 июля 1846 года.

Между тем, не взирая на все эти милости, было время, когда Назрановцы забыли свой

[1] Когда знамя это было прислано, то к нему были назначены два знаменщика из почетнейших Назрановцев и вследствие ходатайства покойного фельдмаршала князя Воронцова, от 11 октября 1846 года, им разрешено было производить жалованье по 120 р. с. в год каждому.

30 ნოემბრისთვის გალაშქეს რაზმმა, გზების გაყვანითა და ტყის გაწმენდით, მიუწვდომელი ტყიანი ადგილის ცენტრში შეაღწია და ურმების სავალი მოსახერხებელი გზა გაიყვანა ასის გასწვრივ, ალქუნისკენ და მის იქეთ.

მას შემდეგ, რაც ჯარებმა ასა გადალახეს, მერეჯის აულებმაც მორჩილება გამოაცხადეს და ამანათები გადასცეს მათ.

ამგვარად, დასახული მიზანი სრულად და ყოველგვარი სისხლისღვრის გარეშე იქნა მიღწეული: ამჟამად თერგსა და არღუნს შორის მთელ სივრცეში ურჩი მოსახლეობა აღარ არის დარჩენილი. მოწყალების სათხოვნელად მოდიან დიდი ხნის და პირწავარდნილი აბრაგები; ნაზრანში ბოლო არეულობის ზოგიერთი დამნაშავეც კი, რომლებიც სიკვდილით დასჯას გაექცნენ, იძულებული იყვნენ, გამოცხადებულიყვნენ და დანაშაული ეღიარებინათ.

1 დეკემბრიდან გალაშქეს რაზმის ჯარი მხოლოდ გადმოსახლებულების მუშაობის დაცვით და ასის, ფორტანგისა და მერეჯის შორის ნაკაფებისა და გზების გაყვანით იყო დაკავებული. 16 რიცხვისთვის ტყე გაიწმინდა მერეჯის პლატომდე, 14 ვერსის მანძილზე და მთელ ამ სივრცეზე მოსახერხებელი სასაპალნე გზა გაკეთდა, რომელიც მცირე ძალისხმევით შეიძლება თვალიანი ურმების სავალ გზადაც გადაკეთდეს.

შამილი გამუდმებით ადევნებდა თვალყურს ჩვენი ჯარების მოქმედებებს და იმის გათვალისწინებით, რომ მცირე ჩეჩნეთის საბოლოო დაპყრობის შემდეგ შეკრებილი ჯარების მოქმედებები დიდ ჩეჩნეთში გადავიდოდა, მან თავისი პარტია გააძლიერა შარო-არღუნში და სახალხო ლაშქარში საყოველთაო გაწვევა გამოაცხადა ჩეჩნებისა და ლეკების თემებში.

დეკემბრის პირველ რიცხვებში მთიელები მნიშვნელოვანი ძალებით ჩამოვიდნენ დიდი ჩეჩნეთის პლატოზე. ყაზი-მაგომამ ძირითადი ძალებით ბასის ხეობა დაიკავა; დიდი პარტია განლაგდა მაიურტუპში, ხოლო შაროელები და

долг и, внушаемые воззваниями и агентами Шамиля, в последних числах мая прошлаго года, начали волноваться, производить безпорядки и оказывать неповиновение своему начальству, при чем один из знаменщиков принадлежал к числу зачинщиков.

Деятельными распоряжениями и строгими мерами, принятыми тогда же генералом Евдокимовым, это волнение было усмирено[1]; зачинщики суждены военным судом и наказаны; тем не менее это событие бросило тень на все общество Назрановцев и показало их недостойными Всемилостивейше дарованных им милостей.

Потому-то Наместник Кавказский Князь А. И. Барятинский в конфирмации своей по этому делу предположил исходатайствовать Высочайшее соизволение Государя Императора на лишение Назрановцев дарованных им прав и знамени. В ноябре прошлого года Его Императорское Величество на это представление Князя Наместника изъявил согласие, – и в начале настоящаго года, как дарованное Назрановцам знамя, так и данные им грамоты и открытый лист были отобраны, а звание знаменщиков и определенное им содержание уничтожены. Ныне, 24-го апреля, мы были свидетелями церемониального перенесения этого знамени от Тифлисского Коменданта в здешний же Арсенал. – При объявлении Высочайшей воли Назрановцам через генерала Евдокимова, Князь Наместник изволил сказать, что он остается уверенным, что они постараются загладить прошедшее свое заблуждение, служа впредь верно и оставаясь всегда неколебимо преданными Российскому Престолу, чем со временем могут вновь заслужить прежние милости Государя Императора. И так с этим знаменем, находящимся ныне в Тифлисе, связаны все надежды и будущность

[1] См. газ. Кавказ 1858 г. №55.

თავლინელები ნაიბების – უმას, დებირისა და ჰაჯი-მაგომატის მეთაურობით შარო-არღუნზე განლაგდნენ.

ჩვენი მხრიდან შეტევითი მოძრაობები რომ ვერ დაინახა, შამილმა ორ ნაიბს უბრძანა, ბაშინხალის გადასასვლელის ხელში ჩაგდება ეცადათ, რათა ევდოკიმოვის და შატოს რაზმებს შორის კავშირი მოესპოთ. მზვერავების მიერ დროულად გაფრთხილებულმა პოლკოვნიკმა ფონ კაუფმანმა დაუყოვნებლივ დაიკავა გადასასვლელი შატოს გარნიზონის 6 ასეულით, რომელიც მის დასახმარებლად მისული კურინცევის 7 ასეულით გაძლიერდა, და ასე ელოდა მტერს. 10-დან 11 დეკემბრის ღამეს მთიელთა მნიშვნელოვანი პარტიები ჭანთის უღელტეხილზე ავიდა, მაგრამ დაინახეს რა, რომ მათი განზრახვის საწინააღმდეგო ზომები იქნა მიღებული, დილის 10 საათზე უკან დაიხიეს შარო-არღუნის უკან.

მას შემდეგ რაც ჯარების მეთაურმა ევდოკიმოვის გამაგრების წინააღმდეგ მტრის მცდელობის შესახებ შეიტყო, ჯარების ნაწილი მცირე ჩეჩნეთში დატოვა დაწყებული სამუშაოების გასაგრძელებლად და გადაწყვიტა სასწრაფოდ დაეწყო გაძლიერებული შეტევა დიდ ჩეჩნეთში, ზამთრისთვის გათვალისწინებული ზოგადი გეგმის შესაბამისად.

გაზეთი „კავკაზი“, 1859, No9 (29 იანვარი), ტფილისი.

ნაზრანელებისთვის საშეღავათო სიგელებისა და დროშების ჩამორთმევის შესახებ

ადამიანებმა, რომლებისთვისაც კარგადაა ნაცნობი კავკასიის მხარის მოვლენები, რა თქმა უნდა, იციან, რომ ნაზრანელი ინგუშების ტომი ძველთაგანვე ემორჩილებოდა ჩვენს მთავრობას და ჩვენი ჯარის რიგებში ბრძოლით არაერთხელ აჩვენა თავისი ერთგულება

целого общества племени горцев. Нет никакого сомнения, что при ходе совершающихся здесь на Кавказе событий, слова сказанныя Князем Наместником принесут скорый плод и Назрановцы оправдают его к ним доверие.

Газета «Кавказ» 1859, N33 (30 апреля),
Тифлис

ტახტისადმი. ამ მორჩილებისთვის და ამ სახის სამსახურისთვის ნაზრანის თემი არაერთხელ იქნა დაჯილდოებული. ამრიგად, 1832 წლის აგვისტოში, კავკასიის ცალკე კორპუსის მაშინდელმა მეთაურმა, გენერალ-ადიუტანტმა, ბარონმა როზენმა, ნაზრანელებს ღია წერილი უბოძა, რომელიც ადასტურებს მათ უფლებებს „მასზედ, რომ ეს თემი შეინარჩუნებს მისთვის მინიჭებულ უფლებებს მანამ, სანამ ჩვენი ერთგული იქნება“. 1841 წლის 26 აპრილის უზენაესი ბრძანებულებით აწ გარდაცვლილმა იმპერატორმა ნიკოლაი პავლოვიჩმა, „1841 წლის 7 აპრილს, შამილის მიერ ნაზრანზე განხორციელებული თავდასხმისას, ნაზრანელების მხრიდან ჩვენი მთავრობისადმი გამოვლენილი სიმამაცის, გულმოდგინებისა და ერთგულების მიმართ კმაყოფილების გამოსახატავად“ ყოვლადუმოწყალესი ნებით ებოძა მათ დროშა.[1]

ამის შემდეგ, 1843 წლის 4 დეკემბრის პასუხში, აწ გარდაცვლილმა გენერალ-ადიუტანტმა თავადმა ჩერნიშევმა ინფანტერიის გენერალ გოლოვინს ახალი უზენაესი წყალობის შესახებ აცნობა, რომლის მიხედვითაც ნაზრანის მაცხოვრებლები გათავისუფლდნენ ხაზინაში გადასახადების გადახდისგან, „ამის შემდეგ ვიდრე განსაკუთრებულ განკარგულებამდე“. აწ გარდაცვლილმა თავადმა ვორონცოვმა ამ უზენაესი წყალობის შესახებ ნაზრანელებს 1846 წლის 25 ივლისს გამოუცხადა და სიგელი გადასცა.

ამასობაში, ყველა ამ წყალობის მიუხედავად, იყო დრო, როდესაც ნაზრანელებმა დაივიწყეს თავიანთი ვალი და შამილის მოწოდებებითა და აგენტებით შთაგონებულებმა, გასული წლის მაისის ბოლო რიცხვებში მღელვარება, არეუ-

[1] როდესაც ეს დროშა გამოიგზავნა, მას ყველაზე საპატიო ნაზრანელებიდან ორი მედროშე მიუჩინეს და, აწ გარდაცვლილი ფელდმარშალის, თავადი ვორონცოვის 1846 წლის 11 ოქტომბრის შუამდგომლობის შედეგად, მათთვის ჯამაგირი გამოიყო, თითოეულზე წელიწადში 120 რუბლის ოდენობით.

ИЗ ПОХОДНОЙ ЖИЗНИ СТАРАГО КАВКАЗЦА

Erinnerungen aus dem Leben des Kais. Russ. Gen.-Lieut. J. v. Blaramberg. Nach dessen Tagebüchern von 1811-1871. Berlin, 1872-75, 3 Bd.[1]

Летом 1830 года, приступлено было к усмирению горцев, обитающих в ущельях по обеим сторонам военно-грузинской дороги, между Владикавказом и Кайшауром. Для этого назначены были два отряда: с северной стороны Кавказа, под командою генерала князя Абхазова, а с юга, под начальством генерала барона Ренненкампфа. Капитан генеральнаго штаба Искрицкий и штабс-капитан генеральнаго же штаба Бларамберг, были назначены к первому из названных генералов; крепость Владикавказ была сборным пунктом отряда. Войска состояли из 2-х батальонов Севастопольскаго, 4-х рот 39-го и 40-го егерских полков, из 5-го и 6-го Кавказских линейных баталионов, 200 линейных и астраханских казаков, всего 2 065 человек, с 4-мя 3-фунтовыми горными орудиями и 4 малыми мортирами.

Свободное время я с Искрицким, говорит автор, проводили в гостеприимном доме коменданта, генерала Скворцова, где нас принимали, как членов семьи. Все носило здесь на себе кавказский отпечаток: крепость кишила мальчиками с бритыми головами, сданными от разных соседних племен в виде аманатов; там находились молодые осетины, кистины, галгайцы, джераховцы, тагаурцы и др., гулявшие весь день по улицам, затевая разныя шутки. Часто мы всматривались с большим интересом, как эти мальчишки 7-10 лет бросались с моста в стремительный Терек, чтобы потом предаться течению и выходить далее внизу на берег, так как плыть против течения – не было никакой возможности.

[1] Воспоминания о жизни генерал-лейтенанта русской армии И. Бларамберга. По его дневникам (1811-1871). Берлин, 1872-1875, в 3 томах.

ლობები მოაწყეს და მათი უფროსობის მიმართ დაუმორჩილებლობა დაიწყეს, ამასთან, ერთ-ერთი მედროშე მოთავეთა შორის იყო.

გენერალ ევდოკიმოვის მიერ მაშინვე მიღებული ქმედითი განკარგულებებითა და მკაცრი ზომებით ეს მღელვარება დაცხრა;[1] მოთავეები სამხედრო სასამართლომ გაასამართლა და დასაჯა; მიუხედავად ამისა, ამ მოვლენამ ჩრდილი მიაყენა ნაზრანის მთელ თემს და აჩვენა, რომ ისინი არ იმსახურებენ მათთვის ყოვლადმოწყალედ ბოძებულ ჯილდოს. ამიტომ კავკასიის მეფისნაცვალმა თავადმა ა.ი. ბარიატინსკიმ ამ საკითხთან დაკავშირებით თავის კონფირმაციაში (დასტურში) შესთავაზა გამოეთხოვათ ხელმწიფე იმპერატორის უზენაესი ნებართვა, რათა ნაზარანელებისთვის ჩამოერთმიათ მათთვის მინიჭებული უფლებები და დროშა. გასული წლის ნოემბერში მისმა საიმპერატორო უდიდებულესობამ თანხმობა გამოთქვა მეფისნაცვალის, თავადის ამ წარდგინებაზე და მიმდინარე წლის დასაწყისში ნაზრანელებს ჩამოართვეს მათთვის ნაწყალობევი დროშა, ასევე, სიგელები და ღია წერილი, ხოლო მედროშის წოდება და მათთვის ბოძებული ჯამაგირი გაუქმდა. დღეს, 24 აპრილს, ამ დროშის ცერემონიალური გადატანის მოწმეები გავხდით ტფილისის კომენდანტისგან ადგილობრივ არსენალში. – ევდოკიმოვის მეშვეობით ნაზრანელებს უზენაესი ნების გამოცხადებისას, მეფისნაცვალმა თავადმა ინება ეთქვა, რომ იგი ისევ დარწმუნებულია, რომ [ნაზრანელები] შეეცდებიან გამოასწორონ თავიანთი წარსული შეცდომა, ამიერიდან ერთგულად იმსახურონ და ყოველთვის ურყევად ერთგული დარჩნენ რუსეთის ტახტისადმი, ამით დროთა განმავლობაში კვლავ დაიმსახურებენ იმპერატორის ყოფილ კეთილგანწყობას.

ამგვარად ამ დროშასთან, რომელიც ახლა ტფილისშია, მთის ტომის მთელი თემის ყველა იმედი და მომავალია დაკავშირებული. უდავოა,

[1] იხ.: გაზ. „კავკაზი“, 1858 წ. №55.

В форштадте и в его окрестностях жили осетины и кистины, бедную обстановку которых мы иногда осматривали. Между тем все было готово к выступлению, и 8 июля, после молебна, войска двинулись двумя колоннами в поход. Правая, под начальством князя Абхазова, подымалась вверх по левому берегу Терека; левая, под командою подполковника Плотникова, командира Севастопольскаго полка, должна была направиться в горы к юго-востоку от Владикавказа, чтобы соединиться потом при деревне Таргим, в ущелье горной речки Ассы, с правою колонною.

Правая колонна перешла через Терек по мосту, устроенному на кордах, в 10 верстах выше Владикавказа через этот стремительный горный поток, и вторглась в ущелья джераховцев и кистин, хотя они и устроили завалы, за которыми защищались. Деревня Обин[1] взята штурмом и сожжена, также как и мост через Кистинку. При дальнейшем следовании войск их безпокоили многочисленные шайки кистин, которые застрелили одного портупей-юнкера и поранили не мало солдат.

Следование колонны вообще оказалось весьма затруднительным: тесныя ущелья, овраги, засеки и узкия тропинки на косогорах замедляли движение войск, тем более, что провиант, порох и патроны перевозились на вьюках, так что колонна в походе растягивалась почти на версту. Там, где горцы не защищались, деревни были пусты: состояли они из саклей, т. е. четырех-угольных строений из дикого камня, сложенного без извести, высотою в 8-10 фут, и снабженных лишь низкою дверью и дымовою трубою, которыя распространяли скудный свет внутри беднаго помещения. Жители спаслись в горы и леса с своими баранами и редким рогатым скотом (птиц домашних у них не было), не взирая на миролюбное с ними обращение солдат и казаков.

[1] Эбан // Обан.

რომ აქ, კავკასიაში მიმდინარე მოვლენების გათვალისწინებით, მეფისნაცვლის, თავადის მიერ წარმოთქმული სიტყვები სწრაფ ნაყოფს გამოიღებს და ნაზრანელები გაამართლებენ თავიანთ ნდობას მათდამი.

გაზეთი „კავკაზი“, 1859, №33 (30 აპრილი), ტფილისი.

მოხუცი კავკასიელის ლაშქრული ცხოვრებიდან

Erinnerungen aus dem Leben des Kais. Russ. Gen.-Lieut. J. v. Blaramberg. Nach dessen Tagebüchern von 1811-1871. Berlin, 1872-75, 3 Bd[1]

1830 წლის ზაფხულში საქართველოს სამხედრო გზის ორივე მხარეს, ვლადიკავკაზსა და კაიშაურს შორის ხეობებში მცხოვრები მთიელების დაშოშმინება დაიწყო. ამ მიზნით ორი რაზმი დაინიშნა: კავკასიის ჩრდილოეთი მხრიდან გენერალი თავადი აფხაზოვის მეთაურობით და სამხრეთიდან გენერალი ბარონი რენენკამპფის მეთაურობით. გენერალური შტაბის კაპიტანი ისკრიცკი და გენერალური შტაბის კაპიტანი ბლარამბერგი დაინიშნენ დასახელებულ გენერლებს შორის პირველთან; რაზმის შეკრების პუნქტად ვლადიკავკაზის ციხე შეირჩა.

ჯარი შედგებოდა სევასტოპოლის 2 ბატალიონისგან, ეგერთა 39-ე და 40-ე პოლკების 4 ასეულისგან, კავკასიის ხაზის მე-5 და მე-6 ბატალიონებისგან, 200 ხაზისა და ასტრახანის კაზაკებისგან, სულ 2065 კაცისგან, 4 სამფუნტიანი სამთო ქვემეხისგან და 4 მცირე ზომის ნაღმტყორცნისგან. ავტორის სიტყვებით, თა-

[1] მოგონებები რუსეთის იმპერიის გენერალ-ლეიტენანტ ი. ფონ ბლარამბერგის ცხოვრებიდან. მისი დღიურების მიხედვით (1811-1871). ბერლინი, 1872-1875, 3 ტომად.

Страх, распространяемый вторгнувшимися в первый раз в эти места войсками нашими, имел последствием, что зачинщики вскоре покорились. Когда князь Абхазов с колонною своею разбил 14 июля в ущелье реки Ассы, при деревне Таргим, свой лагерь, то явились аксахалы[1] всех соседних аулов, расположенных как орлиные гнезда на труднодоступных скалах или в глубоких ущельях, с изъявлением покорности и принося присягу на верноподданство.

Обряд состоял в том, что по прочтении присяги каждый аксахал прикладывался левою рукою к полковому знамени, втыкая указательный палец правой руки в чернильницу, чтобы поставить знак или пятно возле своего имени, помещеннаго переводчиком на присяжном листе.

Между тем левая колонна, в которую вел капитан Бларамберг, поднялась по правому берегу Терека, перешла речку Конкур, пробралась по узким тропам чрез густой лес, затем прошла прелестную долину Тарсхиро и расположилась на ночлег на возвышенности, господствующей над всеми окрестностями; у отряда не было ни палаток, ни других лагерных принадлежностей; солдаты и офицеры спали закутанными в шинелях на густой траве; над ними красовалось звездное небо, и луна обдавала своим очаровательным светом горы и прелестную долину. Тишина прерывалась лишь кликами часовых и частым фырканьем коней. Подобныя ночи, проведенныя под открытым небом и на свежем горном воздухе, не забываются.

– Дороги были весьма затруднительны, или, правду сказать, вовсе не было дорог: одни лишь узкие тропы проходили по скалам гор или берегам ручьев. Войска на походе, извиваясь, образовывали безконечнаго змея; справа или слева в глубине шумели горные потоки, берега которых состоят или из голых скал, возвышающихся до небес, или же покрыты густым лесом.

[1] Аксахал – старейшина, староста.

ვისუფალ დროს ის ისკრიცკისთან ატარებდა, კომენდანტის, გენერალი სკვორცოვის სტუმართმოყვარე სახლში, სადაც ოჯახის წევრად მიიღეს. აქ ყველაფერი კავკასიურ ანაბეჭდს ატარებდა: ციხესიმაგრე სავსე იყო სხვადასხვა მეზობელი ტომის მიერ მძევლებად გამოგზავნილი თავგადაპარსული ბიჭებით; მათ შორის იყვნენ ახალგაზრდა ოსები, ქისტები, ღილღვეღები, ჯეირახელები, თაგაურები და სხვები, რომლებიც მთელი დღე ქუჩებში დახეტიალობდნენ და არშიყობდნენ. ხშირად დიდი ინტერესით ვუყურებდით, 7-10 წლის ბიჭები როგორ ხტებოდნენ ხიდიდან სწრაფ თერგში, რომ შემდეგ დინებას დანებებოდნენ და უფრო ქვევით გასულიყვნენ ნაპირზე, რადგან დინების საწინააღმდეგოდ ცურვის არანაირი საშუალება არ იყო. – გარეუბანში და მის შემოგარენში ოსები და ქისტები ცხოვრობდნენ, რომელთა ცუდ საცხოვრებელ პირობებს ზოგჯერ ვათვალიერებდით.

ამასობაში ყველაფერი მზად იყო ლაშქრობისთვის და 8 ივლისს, ლოცვის შემდეგ, ჯარი ლაშქრობაში ორ კოლონად დაიძრა. მარჯვენა, თავადი აფხაზოვის მეთაურობით, თერგის მარცხენა ნაპირს აუყვა; მარცხენა, სევასტოპოლის პოლკის მეთაურის, პოდპოლკოვნიკ პლოტნიკოვის მეთაურობით, ვლადიკავკაზის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, მთებში უნდა წასულიყო, რათა შემდეგ მარჯვენა კოლონას შეერთებოდა სოფელ თარგიმთან, მთის მდინარე ასის ხეობაში. მარჯვენა კოლონამ მდინარე თერგი, ეს ჩქარი მთის მდინარე ბურჯებზე გადებული ხიდით გადაკვეთა, ვლადიკავკაზიდან 10 ვერსის ზემოთ, და ჯეირახელების და ქისტების ხეობებში შეიჭრა, მიუხედავად იმისა, რომ მათ გზა ჩახერგეს და ლოდებს ამოფარებულები თავს იცავდნენ. სოფელი ობანი, ისევე როგორც ხიდი ქისტინკაზე, შტურმით იქნა აღებული და გადამწვარი. ჯარის შემდგომი წინსვლისას მას ქისტების მრავალრიცხოვანი ბანდები აწუხებდნენ, რომლებმაც ერთი პორტუპეი-იუნკერი

Б. обыкновенно ехал впереди с авангардом, возле него проводники, мирные горцы, знакомые с краем: он определял места, где следовало разбирать горныя орудия и переносить на плечах солдат. Проводники были поражены, видя, как застрельщики, образовавши цепь по вершинам соседних высот, исполняли по сигналам разныя движения, карабкаясь и спускаясь, как козы. Прекрасны, но дики были эти местности, чрез которыя впервые проходили русские войска.

На высоте Боготура представлялось величественное зрелище: под ногами отряда, находившагося на несколько тысяч фут. над плоскостью, разразилась гроза. Отсюда войско спустилось в ущелье, чтобы штурмовать противоположныя Сугуламские высоты, на которых неприятель устроил завалы, собираясь защищаться. Но когда его обошли застрельщики, то последним был сделан только один залп, и защитники обратились в бегство в горы; таким образом отряд, по уничтожении завала, мог продолжать свою дорогу.

Последний день похода до соединения с правою колонною был самый затруднительный. Ночлег на высоком скалистом плоскогорье находился в разстоянии лишь 12-ти верст от лагеря князя Абхазова; несмотря на летнюю июльскую ночь, холод был чувствительный, и войска не имели дров для варки пищи и бивуачных огней. Выступив около 5 часов утра, только в 10 часов вечера, усталыя и утомленныя 17-ти часовым переходом, они добрались до лагеря в Таргиме. Во время этого труднаго передвижения люди и лошади карабкались по склонам гор; влево в страшной глубине шумела быстрая Асса в узком скалистом ущелье, но рев стремительных ея волн только слабо доносился до этой высоты. Бывали места, где лошадей и пушки на веревках приходилось спускать со скалы на скалу, а одна вьючная лошадь сорвалась в пропасть. Но солдаты и казаки были неутомимы и веселы

ჩაცხრილეს და რამდენიმე ჯარისკაცი დაჭრეს. კოლონის გადაადგილება ზოგადად ძალიან რთული აღმოჩნდა: ვიწრო ხეობები, ხევები, ხერგილები და ვიწრო ბილიკები მთების ფერდობებზე ჯარის მოძრაობას ანელებდა, მით უფრო, რომ საკვები, დენთი და ვაზნები საპალნეებით გადაჰქონდათ, ისე, რომ კოლონის მსვლელობა თითქმის ერთ ვერსზე იყო გადაჭიმული. სადაც მთიელები თავს არ იცავდნენ, სოფლები დაცარიელებული იყო: ისინი ქოხებისგან, ანუ ველური ქვისგან, კირის გარეშე ნაშენი, 8-10 ფუტის სიმაღლის ოთხკუთხა ნაგებობებისგან შედგებოდა, რომლებსაც მხოლოდ დაბალი კარი და საკვამური ჰქონდათ, საიდანაც შენობაში მწირი სინათლე შედიოდა. ჯარისკაცების და კაზაკების მშვიდობიანი მოპყრობის მიუხედავად, მოსახლეობა ცხვრებითა და იშვიათი პირუტყვით (შინაური ფრინველი არ ჰყავდათ) მთებსა და ტყეებში გაიქცა. ამ ადგილებში პირველად შემოჭრილი ჩვენი ჯარის მიერ გავრცელებულმა შიშმა ის შედეგი გამოიღო, რომ წამქეზებლები მალევე დაგვნებდნენ. როდესაც თავადი აფხაზოვი თავისი კოლონით 14 ივლისს მდინარე ასის ხეობაში, სოფელ თარგიმთან დაბანაკდა, მას ყველა მეზობელი აულის აქსაქალი[1] ეწვია. [ეს აულები] არწივის ბუდეებივით ძნელად მისადგომ კლდეებზე ან ღრმა ხეობებში მდებარეობს. [უხუცესებმა] მორჩილება გამოხატეს და ერთგული ქვეშევრდომობის ფიცი დადეს. რიტუალი იმაში მდგომარეობდა, რომ ფიცის წაკითხვის შემდეგ თითოეული აქსაქალი მარცხენა ხელით ეხებოდა პოლკის დროშას, მარჯვენა ხელის საჩვენებელ თითს სამელნეში აწობდა, რათა მთარგმნელის მიერ ფიცის ფურცელზე მოთავსებული მისი სახელის გვერდით ნიშანი ან ლაქა დაესვა.

ამასობაში მარცხენა კოლონა, რომელსაც კაპიტანი ბლარამბერგი მიუძღვებოდა, თერგის მარჯვენა ნაპირს აუყვა, გადაკვეთა მდი-

[1] აქსაქალი – უხუცესი, მამასახლისი.

и вечером с песнями вступили в лагерь товарищей, после семидневной с ними разлуки!

15 и 16 июля были дневки; временем этим воспользовались для приведения к присяге окрестных старшин и взятия от них аманатов; затем предпринята была экскурсия в окрестности, для осмотра развалин бывших христианских храмов, обыкновенно расположенных на высотах. Для этой цели пришлось проходить вброд чрез стремительную Ассу, причем лошади столпились плотно в один ряд, чтобы совершить безопасно переход чрез быстрый горный поток. Хотя он при деревне Таргим не широк и вода доходила лошадям только до колен, но течение до того быстро и ложе горной речки наполнено такими большими обломками скал, что лошади только тихо и осторожно могли пройти чрез речку.

Посещенные офицерами церкви все были построены в византийском стиле, в некоторых из них сохранились еще остатки иконостаса, алтаря и греческого креста, высеченного в стене, а также барельефы над входом, с изображением Матери Божией. Горцы питают некоторый страх к подобным развалинам, признавая в них святыню.

17 июля обе соединенныя колонны начали свой обратный поход на Терек; хорошую до тех пор погоду сменили туман и дождь. На пути чрез горы и ущелья сожжена деревня Суван[1], жители которой не послали в лагерь при Таргиме ни старшин своих, ни аманатов.

Когда же отряд 18-го приближался к разоренной деревне Обин, авангард его был встречен ружейными выстрелами из единственной неразоренной 3-х этажной башни, построенной на краю глубокого оврага. Подобные башни в 4, 6 до 8 сажень высоты встречались часто в нагорных аулах, служа жителям защитой и притоном

[1] Шоан.

ნარე კონკური, ვიწრო ბილიკებით ულრანი ტყე გაიარა, შემდეგ მომხიბლავი ტარსხიროს ველი გადაიარა და ღამით გორაკზე დაბანაკდა, რომელიც მთელ მიმდებარე ტერიტორიას მედიდურად გადაჰყურებდა; რაზმს კარვები და ბანაკისთვის აუცილებელი სხვა მარაგი არ გააჩნდა; ჯარისკაცებსა და ოფიცრებს ხშირ ბალახზე ფარაჯებში გახვეულებს ეძინათ; მათ ზემოთ ვარსკვლავებით მოჭედილი ცა ანათებდა და მთვარე თავის მომაჯადოებელ შუქს აფრქვევდა მთებსა და მშვენიერ ველს. სიჩუმეს მხოლოდ დარაჯების გადაძახილი და ცხენების ხშირი ფრუტუნი არღვევდა. ღია ცის ქვეშ და მთის სუფთა ჰაერზე გატარებული ასეთი ღამეები ყოველთვის დაუვიწყარია. – გზა ერთობ რთული აღმოჩნდა, ან, სიმართლე რომ ითქვას, გზა საერთოდ არ იყო: მხოლოდ ვიწრო ბილიკები გადიოდა მთების კლდოვან კიდეებზე ან ნაკადულების ნაპირებზე. ლაშქრობაში მყოფი ჯარი უსასრულო გველს წარმოქმნიდა; მარჯვნივ ან მარცხნივ სიღრმეში მთის მდინარეები ღრიალებდნენ, რომელთა ნაპირები ან ცისკენ აზიდული ფრიალო კლდეები იყო, ან ხშირი ტყით იყო დაფარული. ბ., ჩვეულებრივ, ავანგარდით წინ მიიწევდა, მის გვერდით იყვნენ გამცილებლები, ადგილის მცოდნე მშვიდობიანი მთიელები: ის განსაზღვრავდა ადგილებს, სადაც მთის ქვემეხები უნდა დაეშალათ და ჯარისკაცებს მხრებით გადაეტანათ. გამცილებლები გაოგნებული იყვნენ, როდესაც ხედავდნენ, მსროლელები როგორ კრავდნენ მეზობელი სიმაღლეების მწვერვალების გასწვრივ ჯაჭვს და სიგნალზე ასრულებდნენ სხვადასხვა მოძრაობას, ზემოთ მიცოცავდნენ და ქვემოთ თხებივით ეშვებოდნენ. მშვენიერი, მაგრამ ველური იყო ეს ადგილები, რომელთაც პირველად მიუყვებოდა რუსული ჯარი. ბოღოთურის სიმაღლიდან დიდებული სანახაობა იშლებოდა: რაზმის ფეხქვეშ, რომელიც პლატოზე რამდენიმე ათასი ფუტის ზემოთ მიდიოდა, ჭექა-ქუხილი ატყდა. – აქედან ლაშქარი

в постоянных распрях деревни между деревней или племени между племенем.

Такия башни выстроены из обломков скал и больших камней, положенных на глине, имеют четырехугольную форму и похожи на усеченную пирамиду, только с крутыми, мало пологими боками.

Нижний этаж не имеет дверей, вход находится во втором этаже, куда всходят по лестнице, которую потом поднимают вверх, в самую башню.

Башню эту тотчас окружили егерями с трех сторон, тогда как весь отряд стал лагерем вне выстрелов из башни. Так как трехфунтовые горные орудия не были в состоянии сделать пролома в башне, а князь хотел доказать горцам, до как мало могут подобныя убежища защищать их от наших войск, то он приказал г. Бларамбергу взорвать посредством пороха башню на воздух.

Для этой цели при войсках имелось шесть боченков пороха, по 3 пуда каждый. Между тем как егеря поддерживали огонь против бойниц башни, с из которых время от времени производились выстрелы, убившие двух лошадей и поранившие нескольких солдат, г. Бларамберг с тремя саперами в подошел к подножью башни, чтобы выбрать удобное место для закладки мины. Как сказано выше, башня стояла над обрывом и была недоступна с трех сторон, тогда как с четвертой была к ней пристроена небольшая сакля, служившая овечьим, о хлевом. В этой сакле он мог спокойно работать и сейчась-же приступил к подкопу края башни, чтобы устроить камеру. Работа была весьма трудна, так как приходилось отламывать большие камни посредством лома и сбрасывать их вниз. Трудность этой работы дозволила окончить ее только к утру 19-го. Но уже до наступления дня г. Бларамберг велел принести боченок с порохом, для наполнения камеры. Ингуши, проводники колонны, видя, как переносили боченок в башне, спрашивали с любопытством, что это значит

ხეობაში დაეშვა, რათა სუგულამის მოპირდაპირე სიმაღლეები აეღო, რომლებიც მტერს ჩახერგილი ჰქონდა და თავდაცვას აპირებდა. მაგრამ როდესაც მსროლელებმა მას ირგვლივ შემოუარეს, უკანასკნელებმა მხოლოდ ერთი ზალპი გაისროლეს და მცველები მთებში გაიქცნენ; ამდენად, რაზმს. ჩახერგილი ადგილების გაწმენდის შემდეგ გზის გაგრძელება შეეძლო – ლაშქრობის ბოლო დღე, მარჯვენა კოლონასთან შეერთებამდე, ყველაზე რთული იყო. ღამისთევის ადგილი მაღალ კლდოვან პლატოზე, თავადი აფხაზოვის ბანაკიდან მხოლოდ 12 ვერსის დაშორებით იყო; ივლისის, ზაფხულის ღამის მიუხედავად, სიცივე იგრძნობოდა, ხოლო ჯარს შეშა არ ჰქონდა საჭმლის მოსამზადებლად ან ბივუაკის კოცონისთვის. დაახლოებით დილის 5 საათზე დაიძრნენ და მხოლოდ საღამოს 10 საათზე, 17-საათიანი მსვლელობის შემდეგ, დაღლილ-დაქანცულებმა მიაღწიეს თარგიმში მდებარე ბანაკს. ამ რთული გადასვლისას ადამიანები და ცხენები მთის ფერდობებზე მიცოცავდნენ; მარცხნივ, საშინელ სიღრმეში, სწრაფი ასა ვიწრო კლდოვან ხეობაში ღრიალებდა, თუმცა მისი სწრაფი ტალღების ღრიალი მხოლოდ სუსტად აღწევდა ამ სიმაღლეს. იყო ადგილები, სადაც ცხენები და ქვემეხები კლდიდან კლდეზე თოკებით უნდა ჩამოეშვათ, ხოლო ერთი საპალნე ცხენი უფსკრულში ჩავარდა. მაგრამ ჯარისკაცები და კაზაკები დაუღალავები და მხიარულები იყვნენ და საღამოს თავიანთი ამხანაგების ბანაკში, მათთან შვიდდღიანი განშორების შემდეგ, სიმღერით შევიდნენ!

15 და 16 ივლისი დასვენების დღეები იყო; ამ დროით ისარგებლეს და ადგილობრივ უხუცესებს ფიცი დაადებინეს და ამანათები აიყვანეს; შემდეგ ექსკურსია მოეწყო მიმდებარე ადგილებში, ყოფილი ქრისტიანული ტაძრების ნანგრევების დასათვალიერებლად, რომლებიც, როგორც წესი, მაღალ ადგილებზე მდებარეობს. ამ მიზნით საჭირო იყო სწრაფი ასის ფონით გადასვლა, ამასთან, ცხენები მჭიდროდ

и недоверчиво улыбались, а когда им заметили, что боченок назначен для разрушения башни. Они считали это уверение нелепым и подозрительно покачивали головами; но впоследствии, к великому своему удивлению и испугу, убедились в действительности этого уверения.

– Между тем, защитники башни время от времени продолжали стрелять из ружей, перебраниваясь по-русски с солдатами; держа на верхнем краю открытой башни деревянную посуду с бузою и чуреки, они кричали нам, что достаточно снабжены этими жизненными припасами; тем не менее, они догадывались, что что-то творится против башни, а потому сбрасывали большие камни на крышу сакли. По закладке мины, г. Бларамберг обложил боченок с порохом камнями и навозом, велел малый деревянный жолоб, случайно нашедшийся в сакле, наполнить порохом, чтобы вставить его в видь зажигательной трубки в боченок; затем, положив большие камни и притоптав их навозом, подь отверстие мины, отрезал кусок фитиля, чтобы по часам определить время, необходимое для его сгорания. Сделав все это, он велел егерям без шума отойти дальше от башни, удалил и своих сапер и остался один при мине, к затравке которой он приставил зажигательную свечу и зажег ее куском трута. Тогда он поспешно удалился, преследуемый несколькими ружейными выстрелами из башни, чтоб донести князю, что мину взорвет чрез полторы минуты.

Между тем войска, не дождавшись приказания, выстроились в ряды, ожидая с нетерпением успеха ночной деятельности капитана Бларамберга; даже на высотах на противоположном берегу ущелья выглядывало много любопытных за скалами, в ожидании чего-то особеннаго. Торжественная тишина господствовала в продолжении минуты. Никто не говорил ни слова. Так как по расчету г. Бларамберга мина медлила своим действием, то он уже готов был возвратиться к башне, как вдруг с страшным гулом громадная башня

მიჰყვებოდნენ ერთმანეთს ერთ რიგად, რათა უსაფრთხოდ გადაეკვეთათ მთის სწრაფი ნაკადი. მიუხედავად იმისა, რომ სოფელ თარგიმთან ასა ფართო არ არის და წყალი მხოლოდ ცხენების მუხლებამდე აღწევს, დინება იმდენად სწრაფია და მთის მდინარის კალაპოტი კლდის ისეთი დიდი ნატეხებითაა სავსე, რომ ცხენებს მხოლოდ წყნარად და ფრთხილად გავლა შეეძლოთ. ოფიცრების მიერ მონახულებული ყველა ეკლესია ბიზანტიურ სტილშია ნაგები, ზოგიერთ მათგანში ჯერ კიდევ შემორჩენილია კანკელი, საკურთხეველი და კედელში გამოკვეთილი ბერძნული ჯვარი, აგრეთვე, შესასვლელის ზემოთ ბარელიეფები ღვთისმშობლის გამოსახულებით. მთიელებს ერთგვარი შიში აქვთ ასეთი ნანგრევების მიმართ და მათ წმინდად მიიჩნევენ.

17 ივლისს ორივე გაერთიანებული კოლონა თერგისკენ მიბრუნდა; მანამდე კარგი ამინდი ნისლმა და წვიმამ შეცვალა. მთებსა და ხეობებში, გზად, სოფელი შოანი გადამწვარია, მისმა მცხოვრებლებმა არც უხუცესები და არც მძევლები არ გაგზავნეს თარგიმში მდებარე ბანაკში. როდესაც 18 რიცხვში რაზმი აოხრებულ სოფელ ობანს მიუახლოვდა, მის ავანგარდს თოფების სროლით დახვდნენ ღრმა ხევის პირას აშენებული ერთადერთი შემორჩენილი სამსართულიანი კოშკიდან. მსგავსი კოშკები, 4, 6 და 8 საჟენი სიმაღლის, ხშირად გვხვდებოდა მთის აულებში, რომლებიც მათ მკვიდრებს თავდაცვისთვის და თავშესაფრისთვის ემსახურებოდნენ სოფლებსა თუ ტომებს შორის მუდმივი ჩხუბის დროს. ასეთი კოშკები აგებულია კლდის ლოდებითა და თიხაზე დაგებული დიდი ქვებით, ოთხკუთხა ფორმისაა და წაკვეთილ პირამიდას წააგავს, მხოლოდ ციცაბო, ოდნავ დაქანებული გვერდებით.

ქვედა სართულს კარები არ აქვს, შესასვლელი მეორე სართულზეა, სადაც კიბით ადიან, რომელსაც შემდეგ ზემოთ სწევენ და კოშკში შეაქვთ.

развалилась и камни взлетели во все стороны на воздух, густое облако пыли поднялось вместе с пороховым дымом и стократный отголосок взрыва раздался по окрестным горам и скалам.

Солдаты прокричали громкое «ура» и бросились на дымящияся развалины обрушившейся башни, где, принявшись за расчистку почерневших от пороха камней, сначала нашли сломанную винтовку, потом кинжал, затем лоскутки одежды. Вдруг, закричав: «мы нашли одного, может быть, он еще жив», они убрали камни, и действительно, из-под них вытащили исполинского роста кистина, совершенно закопченнаго от пыли и пороха, с окровавленными – бритою головою и руками. Сначала он был без сознания и лишь жалобно охал; его перенесли в лагерь, обмыли водою его раны и ушибы, напоили его и привели таким образом мало-по-малу в чувство.

Кистин разсказал тогда, что он из второго этажа поднимался в третий, чтобы посмотреть, почему егеря и офицер удалились от башни, как вдруг развалилось строение и погребло его под развалинами, из-под которых его освободили русские; товарищи его, в нижнем этаже, все были задавлены. Впоследствии оказалось, что этот кистин был известный разбойник и предводитель шайки. Марк-Бекаев – так называли его – говорил довольно хорошо по-русски; на следующий день он следовал, разумеется в оковах, пешком за отрядом и впоследствии с другими зачинщиками был сослан в Сибирь.

Весть о взрыве башни распространилась вскоре в горах и произвела большое впечатление на горцев, которые, понимая, что башни их впредь не в состоянии защищать их, вскоре перестали искать в них убежища.

Во всех деревнях на обратном пути, кроме разоренных аулов Обин, Суван и Баина[1], отряд заставал жителей с их скотом, по состоявшим

[1] Эбан // Обан, Шоан и Бейни

ეგერებმა ამ კოშკს მაშინვე სამი მხრიდან ალყა შემოარტყეს, ხოლო მთელმა რაზმმა ბანაკი გაშალა კოშკიდან გასროლილი ტყვიის მანძილის მიღმა. იმის გამო, რომ სამფუნტიანმა მთის ქვემეხებმა ვერ შეძლეს კოშკის შენგრევა, ხოლო თავადს სურდა მთიელებისთვის დაემტკიცებინა, თუ რამდენად სუსტად შეუძლიათ ჩვენი ჯარისგან მათი დაცვა ასეთ თავშესაფრებს. ბლარამბერგს უბრძანა, კოშკი ჰაერში დენთის გამოყენებით აეწია. ამ მიზნისთვის ჯარს ექვსი კასრი დენთი ჰქონდა, თითოეული 3 ფუთს იწონიდა. ვიდრე ეგერები კოშკის სათოფურებისკენ ისვრიდნენ, საიდანაც დროდადრო ასევე ისროდნენ და ორი ცხენი მოკლეს და რამდენიმე ჯარისკაცი დაჭრეს, ბატონი ბლარამბერგი სამი მესანგრის თანხლებით კოშკის ძირს მიუახლოვდა, რათა მოსახერხებელი ადგილი აერჩია ნაღმის მოსათავსებლად. როგორც ზემოთ აღინიშნა, კოშკი ფლატის პირას იდგა და სამი მხრიდან მიუვალი იყო, ხოლო მეოთხე მხარეს მასზე პატარა ქოხი იყო მიშენებული, რომელიც ცხვრის ფარდულად და ბოსლად გამოიყენებოდა. ამ ქოხში მას შეეძლო მშვიდად ემუშავა და მაშინვე დაეწყო კოშკის კიდეების ძირის გამოთხა, რათა კამერა მოეწყო. სამუშაო ერთობ რთული იყო, რადგან დიდი ლოდების მოტეხვა და ჩამოგდება იყო საჭირო. საქმის სირთულემ მისი დასრულების საშუალება მხოლოდ 19-ის დილისთვის მისცა. მაგრამ დღის დადგომამდე ბატონმა ბლარამბერგმა დენთის კასრის მოტანა ბრძანა კამერის შესავსებად. ინგუშებმა, კოლონის მეგზურებმა, როდესაც დაინახეს, თუ როგორ შეიტანეს დენთიანი კასრი კოშკში, ცნობისმოყვარეობით იკითხეს, რას ნიშნავდა ეს და უნდობლად იღიმოდნენ, როდესაც უთხრეს, რომ დენთიანი კასრი კოშკის დანგრევისთვის იყო განკუთვნილი. მათ ეს განმარტება სისულელედ ჩათვალეს და თავები საეჭვოდ გადააქნიეს; თუმცა მოგვიანებით, მათდა გასაკვირად, შეშინებულები დარწმუნდნენ ამ ცრურწმენის მართე-

большею частью из овец и коз. Войска сохраняли строгий порядок и не обижали и не обирали никого. Посетив несколько сакель, г. Бларамберг заставал женщин за печением хлеба в горячей золе, или за другими домашними работами. Горцы живут бедно, даже скудно: скотоводство и возделывание малаго количества проса или ячменя составляют их единственное занятие. Мужчины слишком ленивы, чтобы работать, предоставляя это своим женам.

Последних Бларамберг видал согбенными под вьюками дров или травы, подымающимися на крутыя горы или спускающимися с них, тогда как мужчины спокойно сидят дома и болтают, покуривая трубочку и попивая бузу.

Обратный поход из гор был весьма затруднителен по причине постоянных дождей; узкия тропы на скате гор сделались скользкими, горные ручьи и потоки выступили из берегов, и отряду с трудом удалось вывести лошадей и горныя ору-

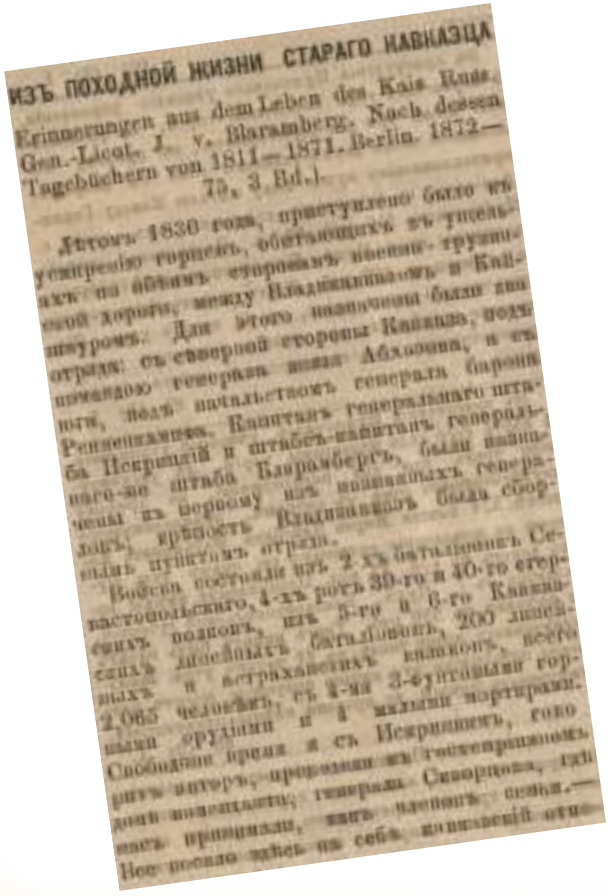
ИЗЪ ПОХОДНОЙ ЖИЗНИ СТАРАГО КАВКАЗЦА

Erinnerungen aus dem Leben des Kais. Russ. Gen.-Lieut. J. v. Blaramberg. Nach dessen Tagebüchern von 1811—1871. Berlin. 1872—73, 3 Bd.

Летомъ 1830 года, приступлено было къ устройству горцевъ, обитающихъ въ ущельяхъ по обѣимъ сторонамъ нѣсколькихъ горныхъ дорогъ, между Владикавказомъ и Кайшауромъ. Для этого назначены были два отряда: съ сѣверной стороны Кавказа, подъ начальствомъ генерала барона Розена, подъ начальствомъ генерала барона Розенштамма. Капитанъ генеральнаго штаба Бларамбергъ, былъ назначенъ изъ корпуса изъ начальника генерального штаба Владикавказъ былъ сборнымъ пунктомъ отряда.

Войска состояли изъ 2 батальоновъ Севастопольскаго, 4-хъ ротъ 39-го и 40-го егерскихъ полковъ, изъ 5-го и 6-го Кавказскихъ и астраханскихъ линейныхъ батальоновъ, 200 линейныхъ казаковъ, всѣхъ 2,065 человѣкъ, съ 4-мя 3-фунтовыми горными орудіями и 4 мелкими мортирами. Свободное время я съ Искрицкимъ, говорить авторъ, проводили въ/гостепріимномъ домѣ инженеровъ; генерала Сверчкова, гдѣ имѣлъ принципалъ, имѣлъ честь [illegible]

бульобаში. – ამასობაში კოშკის დამცველები აგრძელებდნენ დროდადრო თოფების სროლას და ჯარისკაცებთან რუსულად ჩხუბობდნენ; ღია კოშკის ზედა კიდეზე ხის ჭურჭელი ეჭირათ ბუზათი და ხმიადით და გვიყვიროდნენ, რომ საკმარისად ჰქონდათ ეს სასიცოცხლო მარაგი; მიუხედავად ამისა, ისინი მიხვდნენ, რომ კოშკის წინააღმდეგ რაღაც ხდებოდა, ამიტომ დიდი ქვები დაუშინეს ქოხის სახურავს. ნაღმის დადების შემდეგ ბატონმა ბლარამბერგმა დენთიანი კასრის გარშემო ქვები და ნაკელი დააწყო, ბრძანა, ქოხში შემთხვევით ნაპოვნი პატარა ხის ღარი დენთით აევსოთ, რათა კასრში ცეცხლგამჩენი მილი ჩაეყენებინათ; შემდეგ ნაღმის ხვრელის ქვეშ დიდი ქვები მოათავსა და ნაკელით ამოავსო, დატკეპნა, მოჭრა ფითილის ნაჭერი, რათა საათის მიხედვით დაედგინა მისი დაწვისთვის საჭირო დრო. ამ ყველაფრის შემდეგ მან ეგერებს უბრძანა, ჩუმად დაშორებოდნენ კოშკს, მესანგრეებიც მოიშორა და ნაღმთან მარტო დარჩა, რომლის ამნთებს სანთელი დაუდო და აბედით აანთო. შემდეგ სწრაფად გაეცალა იქაურობას, რათა თავადისთვის ეცნობებინა, რომ ნაღმი წუთნახევარში აფეთქდებოდა. კოშკიდან რამდენიმე გასროლა დაადევნეს.

ამასობაში ჯარი, ბრძანების გარეშე, რიგად მოეწყო და მოუთმენლად ელოდა კაპიტან ბლარამბერგის ღამის მოქმედების წარმატებას; ხეობის მოპირდაპირე ნაპირზე, კლდეების მიღმა მდებარე სიმაღლეებიდანაც ბევრი ცნობისმოყვარე იყურებოდა და რაღაც განსაკუთრებულს ელოდა. ერთი წუთის განმავლობაში საზეიმო დუმილი სუფევდა. სიტყვა არავის დაუძრავს. ვინაიდან, ბლარამბერგის გამოთვლით, ნაღმი ნელა მოქმედებდა, ის უკვე მზად იყო კოშკში დასაბრუნებლად, როდესაც მოულოდნელად, საშინელი გრუხუნით, უზარმაზარი კოშკი ჩამოინგრა და ჰაერში ყველა მიმართულებით ქვები გაიფანტა, მტვრის სქელი ღრუბელი აიწია დენთის კვამლთან ერთად და მთებში აფე-

дия. С приближением отряда к берегу Терека, 20 июля, оказалось почти невозможным перейти чрез мост, устроенный на козлах, так как река поднялась и страшно ревела, так что мост держался только с величайшим трудом и вскоре был снят. Отряд расположился лагерем на левом берегу Терека при военно-грузинской дороге и офицеры наслаждались прекрасным шашлыком и крепким кахетинским вином, только что полученным здесь князем, после того как уже 14 дней большинство лишено было этого напитка. Бивуакируя под открытым небом, все промокли до костей, и так как не было надежды, чтобы погода скоро прояснилась, а при таких обстоятельствах было невозможно проникнуть в ущелья тагаурцев, в то князь приказал возвратиться во Владикавказ, чтобы там выждать хорошей погоды и тогда уже исполнить вторую половину своей экспедиции.

Газета «Кавказ», 1877, №6 (21 января), Тифлис.

ОБЛОЖЕНИЕ КАВКАЗСКИХ ГОРЦЕВ ПОДАТЯМИ

…С весною 1865 г., открыт свободный выход в Турцию наиболее безпокойной части населения... на переселение ушло 5 т. семейств, преимущественно чеченцев и карабулак, и в числе их все зикристы и вредные для спокойствия народа личности… ...Кабардинцы обложены 5 руб. с каждаго двора; кумыки, чеченцы, назрановцы, мало-кабардинцы, тагаурцы и куртатинцы тремя рублями, жители же всех горных частей области от 1 р. 50 к. до 75 к. с двора. Составившаяся таким образом общая сумма годичной подати с туземнаго населения Терской области простирается до 132 т. рублей...

Газета «Кавказ», 1866, N36 (12 мая), Тифлис.

თქების ასმაგი გამოძახილი გაისმა. ჯარისკაცებმა ხმამაღლა შეჰყვირეს „ვაშა“ და დანგრეული კოშკის კვამლში გახვეულ ნანგრევებისკენ გავარდნენ, სადაც დენთით გაშავებული ქვების მოშორების შემდეგ ჯერ გატეხილი შაშხანა იპოვეს, შემდეგ ხანჯალი, შემდეგ ტანსაცმლის ნარჩენები. უცებ ყვირილით: „ერთი ვიპოვეთ, იქნებ ჯერ კიდევ ცოცხალია“, ქვები მოაშორეს და მართლაც, ქვემოდან გოლიათი ქისტი ამოიყვანეს, სრულიად გაშავებული მტვრისა და დენთისგან, სისხლიანი გაპარსული თავით და ხელებით. თავიდან ის უგონო მდგომარეობაში იყო და მხოლოდ საცოდავად კვნესოდა; ბანაკში გადაიყვანეს, წყლით დაბანეს ჭრილობები და დაჟეჟილი ადგილები, წყალი დაალევინეს და ამით თანდათან გონს მოაბრუნეს. მაშინ ქისტმა თქვა, რომ მეორე სართულიდან მესამეზე ადიდოა, რათა ენახა, რატომ დაშორდა ეგერი ოფიცერი კოშკს, როცა მოულოდნელად შენობა ჩამოინგრა და ნანგრევების ქვეშ დამარხა, საიდანაც რუსებმა ამოიყვანეს; მისი ამხანაგები, ქვედა სართულზე, ყველა გაიჭყლიტა. მოგვიანებით გაირკვა, რომ ეს ქისტი ცნობილი ყაჩაღი და ბანდის მეთაური იყო. მარკბეკაევი – ასე ეძახდნენ მას – საკმაოდ კარგად ლაპარაკობდა რუსულად; მეორე დღეს იგი, რა თქმა უნდა, ბორკილებდადებული, ფეხით მიჰყვებოდა რაზმს, ხოლო მოგვიანებით სხვა მეთაურებთან ერთად ციმბირში გადაასახლეს.

კოშკის აფეთქების ამბავი მალე მოედო მთებს და დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა მთიელებზე, რომლებმაც გააცნობიერეს, რომ კოშკები მომავალში მათ ველარ დაიცავდა და მალევე შეწყვიტეს მათი თავშესაფრად გამოყენება. – უკანა გზაზე ყველა სოფელში, გარდა ობანის, შოანისა და ბეინის განადგურებული აულებისა, რაზმს მოსახლეობა ხვდებოდა თავიანთი პირუტყვით, რომელიც ძირითადად ცხვრებისგან და თხებისგან შედგებოდა. ჯარი მკაცრ წესრიგს იცავდა, და არავის შეურაცხყოფდა და ძარცვავდა. რამდენიმე ქოხის

სტუმრობისას ბატონმა ბლარამბერგმა აღმოაჩინა, რომ ქალები ნაკვერჩხალში პურს აცხობდნენ ან სხვა საოჯახო საქმეს აკეთებდნენ. მთიელები ღარიბულად, მწირადაც კი ცხოვრობენ: მესაქონლეობა და მცირე რაოდენობით ფეტვისა და ქერის მოყვანაა მათი ერთადერთი საქმიანობა. მამაკაცები ძალზე ზარმაცები არიან და მუშაობა ეზარებათ, ამას ცოლებს აკეთებინებენ. ეს უკანასკნელები ბლარამბერგმა შეშის ან ბალახის საპალნეების ქვეშ მოხრილი იხილა ციცაბო მთებზე ასვლის ან ჩამოსვლისას, მაშინ როდესაც კაცები სახლში მშვიდად სხედან და ლაყბობენ, ჩილიმს ეწევიან და ბუზას სვამენ.

გაუთავებელი წვიმების გამო მთებიდან მობრუნება ძალზე გართულდა; მთის ფერდობებზე ვიწრო ბილიკები მოლიპული იყო, მთის ნაკადულები და მდინარეები ადიდდა და ნაპირებიდან გადმოვიდა. რაზმმა გაჭირვებით მოახერხა ცხენებისა და მთის ქვემეხების გამოყვანა. როდესაც რაზმი 20 ივლისს თერგის ნაპირს მიუახლოვდა, თითქმის შეუძლებელი აღმოჩნდა კოფოზე მდგარი ხიდის გადალახვა, რადგან მდინარემ აიწია და საშინლად ღრიალებდა, ისე რომ ხიდი ძლივს იდგა და მალევე წყალმა წაიღო. რაზმი საქართველოს სამხედრო გზაზე, თერგის მარცხენა ნაპირზე დაბანაკდა, ოფიცრები კი საუცხოო მწვადსა და კახურ ღვინოს მიირთმევდნენ, რომელიც თავადს ახლახან ჩამოუტანეს მას შემდეგ, რაც უმეტესობას ეს სასმელი 14 დღის განმავლობაში არ ჰქონია. ბივუაკი ღია ცის ქვეშ იყო მოწყობილი, ყველა ძვლებამდე დასველდა და რადგან იმედი არ იყო, რომ ამინდი მალე გამოვიდოდა, ხოლო ასეთ პირობებში შეუძლებელი იყო თაგაურის ხეობებში შეღწევა, თავადმა ვლადიკავკაზში დაბრუნება ბრძანა, რათა გამოდარებას დალოდებოდნენ და შემდეგ ჩაეტარებინათ ექსპედიციის მეორე ნახევარი.

გაზეთი „კავკაზი“, 1877, №6 (21 იანვარი), ტფილისი.

კავკასიელ მთიელთა დაბეგვრა

...1865 წლის გაზაფხულიდან მოსახლეობის ყველაზე შფოთიანი და მოუსვენარი ნაწილისთვის თურქეთში გადასვლისთვის გზა გაიხსნა... გადასახლებაში 5000 ოჯახი წავიდა, მეტწილად, ჩეჩნები და ყარაბულაკელები, მათ შორის, ყველა ზიქრისტი და ხალხის სიმშვიდის დამრღვევი პირები...

...ყაბარდოელები დაიბეგრნენ კომლზე 5 რუბლით; ყუმუხები, ჩეჩნები, ნაზრანელები, მცირე-ყაბარდოელები, თაგაურელები და ქურთათელები – კომლზე 3 რუბლით, ხოლო მხარის ყველა მთიანი ოლქის მცხოვრებნი – 1 რუბლი და 50 კაპიკიდან 75 კაპიკამდე კომლზე. ამგვარად, თერგის ოლქის მკვიდრი მოსახლეობის წლიური გადასახადის მთლიანი თანხა 132 ათას რუბლს შეადგენს...

გაზეთი „კავკაზი“, 1866, №36 (12 მაისი), ტფილისი.

ИНГУШИ В ПРОСТРАНСТВЕ ИМПЕРСКОЙ ЛОЯЛЬНОСТИ И ПРЕДСТАВИТЕЛЬСКИХ РИТУАЛОВ: ВИЗИТЫ ВЫСШЕЙ ВЛАСТИ И ТОРЖЕСТВЕННЫЕ ДЕПУТАЦИИ (1860-1890-Е ГГ.)

ინგუშები იმპერიული ლოიალობისა და წარმომადგენლობითი რიტუალების სივრცეში: უმაღლესი ხელისუფლების ვიზიტები და საზეიმო დეპუტაციები (1860-1890-იანი წლები)

ПУТЕШЕСТВИЕ ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЫСОЧЕСТВА, НАМЕСТНИКА КАВКАЗСКАГО[1] ПО ТЕРСКОЙ ОБЛАСТИ

…В укрепление Назрановское Его Высочество прибыл в сумерки 21-го числа, в сопровождении тысячи конных с начальником отдела и округа, собравшихся от границ участка. Все население Ингушевскаго округа нетерпеливо ожидало желаннаго приезда, потому что Великим Князем Наместником в первый проезд чрез область, в феврале месяце, обещано ходатайствовать у Государя Императора о возвращении народнаго знамени, утраченнаго за волнения 1858 года. Знамя и Высочайшая грамота привезены были нарочито из Тифлиса к 21 числу и Его Высочеству угодно было еще более осчастливить Назрановцев личным вручением чтимаго символа народной чести. Умиленный благодушием и кротким увещеванием Великаго Князя быть всегда верными подданными, Назрановский народ просил осчастливить их в память незабвеннаго возвращения им Государева благоволения, принять старинное ружье, хранившееся из поколения в поколение, как народная драгоценность. К 9-ти часам вечера того же дня, поезд прибыл во Владикавказ, сопутствуемый почти всем населением Назрановскаго участка и выехавшими на встречу Осетинами...

Газета «Кавказ», 1863, №98 (15 декабря), Тифлис.

[1] Михаил Николаевич Романов – наместник императора на Кавказе с 1862 по 1881 год.

მისი საიმპერატორო უმაღლესობის, კავკასიის მეფისნაცვლის[1] მოგზაურობა თერგის მხარეში

...მისი უმაღლესობა ნაზრანის ციხე-სიმაგრეში 21 რიცხვში, შებინდებისას, მივიდა უბნის საზღვრებიდან თავმოყრილი ათასი მხედრის თანხლებით, განყოფილებისა და ოლქის მეთაურთან ერთად. ინგუშეთის ოლქის მთელი მოსახლეობა მოუთმენლად ელოდა სასურველი სტუმრის ჩამოსვლას, რადგან მეფისნაცვალმა, დიდმა მთავარმა, თებერვალში, მხარეში პირველად გავლისას, პირობა მისცა მათ, ეშუამდგომლა ხელმწიფე იმპერატორთან ეროვნული დროშის დაბრუნებაზე, რომელიც 1858 წლის არეულობების გამო ჩამოართვეს. დროშა და უმაღლესი სიგელი საგანგებოდ ჩამოიტანეს ტფილისიდან 21 რიცხვისთვის და მისმა უმაღლესობამ ნაზრანელების მეტად გახარება ინება ეროვნული ღირსების შემცველი სიმბოლოს პირადად გადაცემით. დიდი მთავრის გულთბილი, სათნო და მშვიდი მოწოდებით, ყოფილიყვნენ მუდამ ერთგული ქვეშევრდომები, გულაჩუყებულმა ნაზრანელებმა, მათ მიმართ ხელმწიფის კეთილგანწყობის დაბრუნების ნიშნად და სამუდამო სახსოვრად, მეფისნაცვალს სთხოვეს, გაეხარებინა ისინი და საჩუქრად მიეღო ძველებური იარაღი, რომელიც მათთან ინახებოდა და თაობიდან თაობას გადაეცემოდა, როგორც ეროვნული საგანძური.

[1] მიხეილ ნიკოლოზის ძე რომანოვი – კავკასიის მეფისნაცვალი 1862-1881 წლებში.

ПРЕБЫВАНИЕ ИХ ИМПЕРАТОРСКИХ ВЕЛИЧЕСТВ НА КАВКАЗЕ

Посещение Их Императорскими Величествами Владикавказа

…За ними прошли сотня осетин и сотня ингушевцев – люди все широкоплечие, внушительнаго роста, с черными окладистыми бородами, и обе сотни, в обеих шеренгах, с праваго до леваго фланга, увешаны Георгиевскими крестами – живыми свидетелями их доблестной службы России; …С особыми приношениями стояли кабардинцы, осетины, ингуши, чеченцы и кумыки. Эти депутации стояли с жалованными им народными знаменами, а позади их стояла в конном строю милиция тех же народностей… Небольшое ингушевское общество, ближайшие соседи Владикавказа, подносят Императору хлеб-соль на серебряном блюде, а Императрице – массивный кованый пояс, украшенный серебряными застежками филиграновой работы…

Газета «Кавказ», 1888, №256 (28 сентября), Тифлис.

ПОЗДРАВИТЕЛЬНЫЯ ДЕПУТАЦИИ

«Правит. Вест.» сообщает, что в числе депутаций, приносивших поздравление 17-го января Их Императорским Величествам по случаю Их бракосочетания находились следующия депутации с Кавказа: от населения и дворян Эриванской губернии; от казачьих войск кубанскаго и терскаго, гор. Екатеринодара, горцев Екатеринодарскаго отдела, гор. Владикавказа, гор. Пятигорска; от населения Терской области: ингушей, Большой и Малой Кабарды, горских обществ Нальчикскаго отдела, Терской области, осетин, чеченцев и кумыков; от городских обществ: тифлисскаго, кутаисскаго и бакинскаго. Во главе депутаций от казачьих войск и населения Кубанской и Терской областей находились

იმავე საღამოს 9 საათისთვის მატარებელი ვლადიკავკაზში ჩავიდა, ნაზრანის მონაკვეთის თითქმის მთელი მოსახლეობის და შეკრებაზე გამოსული ოსების თანხლებით…

გაზეთი „კავკაზი“, 1863, №98 (15 დეკემბერი), ტფილისი.

მათი საიმპერატორო უდიდებულესობების სტუმრობა კავკასიაში

მათი საიმპერატორო უდიდებულესობების მიერ ვლადიკავკაზის მონახულება

…მათ უკან ასმა ოსმა და ასმა ინგუშმა გაიარა – ყველა მხარბეჭიანმა, შთამბეჭდავი სიმაღლის, შავი, ხშირი წვერით. ორივე ასეულმა ორივე რიგში, მარჯვენა ფლანგიდან მარცხენა ფლანგამდე, წმინდა გიორგის ჯვრებით შემკულმა – რუსეთისადმი მათი ღირსეული სამსახურის ცოცხალი მოწმობით;

…ყაბარდოელები, ოსები, ინგუშები, ჩეჩნები და ყუმუხები განსაკუთრებული ძღვენით იდგნენ. ეს დეპუტაციები მათთვის ნაწყალობევი სახალხო დროშებით იდგნენ, უკან კი იმავე ეროვნებების მილიცია იდგა მწყობრ კავალერიად…

…მცირე ინგუშურმა თემმა, ვლადიკავკაზის უახლოესმა მეზობლებმა, იმპერატორს პურ-მარილი მიართვა ვერცხლის ლანგრით, ხოლო იმპერატრიცას – მასიური ჭედური სარტყელი, მორთული ვერცხლის ფილიგრანული საკინძებით…

გაზეთი „კავკაზი“, 1888, №256 (28 სექტემბერი), ტფილისი.

მისალოცი დეპუტაციები

გაზეთი „სამთავრობო მაუწყებელი“ გვამცნობს, რომ 17 იანვარს, მისი საიმპერატორო უდიდებულესობის ქორწინების აღსანიშნავად,

наказные атаманы: генерал-майор Малама и генерал-лейтенант Коханов. Депутация от населения и дворян Эриванской губернии состояла из эриванскаго губернатора генерал-лейтенанта Фрезе, генерал-лейтенанта Измаил-хана-Нахичеванскаго и дворянина Мелик-Агамалова; депутация эта 13-го января возложила венок на могилу в Бозе почившего Императора Александра III.

Депутациями от дворянства, земств, городов, казачьих войск и областей, по словам «Правит. Вест.», поднесено: икон – 41; икон-складней – 20; хлеба-соли – 120; адресов – 16; разных подношений: от дворянства: владимирскаго – 16 000 руб. на 2 стипендии;костромскаго – […],500руб. на церковь-школу в Сибири;черниговскаго – 25, 000 руб. на […]5 стипендий; полтавскаго – учреждение дома призрения; лифляндскаго – альбом гербов прибалтийских дворян; от земств: костромскаго – 1 500 руб. на церковь-школу в Сибири; полтавскаго – сложение 100 000 руб. недоимок; от боховскаго городскаго общества (Орловской губ.) – койки для призреваемых в богадельне; от дворян и населения Эриванской губернии поднесены хлеб-соль; депутациями от казачьих войск поднесены иконы и блюда. В состав этих депутаций входили: кубанского войска: полковник Скакун и есаул Посягин; терскаго – отставной полковник Кулебякин и войсковой старшина Ляпин; гор. Екатеринодара – городской голова кол. сов. Камов, отставной тит. сов. Канатов, отставной тит. сов. Мордмигалович; горцев Екатеринодарскаго отдела – полковник Татаюк, султан Аслан-Гирей, прапорщик Мистицио-Т[…]хось; Владикавказа – городской голова отставной ген.-майор Сулимовский; Пятигорска – барон Штейнгель, купец Зипалов, ст. сов. Бод[…]ов, купец Власов и врач над.. сов. Вастман; от ингушей – полковник Базаркин, юнкер Парагульков, и житель Ильев; Большой и Малой Кабарды и Нальчикского округа: отставмისალოცი დეპუტაციები კავკასიიდან წარმოდგენილნი იყვნენ: ერევნის გუბერნიის მოსახლეობისა და თავადაზნაურობისგან; ყუბანისა და თერგის კაზაკთა ჯარებისგან; ქ. ეკატერინოდარიდან; ეკატერინოდარის განყოფილების მთიელებისგან; ქ. ვლადიკავკაზიდან; ქ. პიატიგორსკიდან; თერგის ოლქის მოსახლეობისგან – ინგუშებისგან, დიდი და მცირე ყაბარდოსგან, თერგის ოლქის ნალჩიკის განყოფილების მთიელი საზოგადოებებისგან, ოსებისგან, ჩეჩნებისა და ყუმიყებისგან; აგრეთვე ქალაქური საზოგადოებებისგან – თბილისის, ქუთაისისა და ბაქოსი. ყუბანისა და თერგის ოლქების კაზაკთა ჯარებისა და მოსახლეობის დეპუტაციებს სათავეში ედგნენ სადამსჯელო ატამანები: გენერალ-მაიორი მალამა და გენერალ-ლეიტენანტი კოხანოვი. ერევნის გუბერნიის მოსახლეობისა და თავადაზნაურობის დეპუტაცია შედგებოდა ერევნის გუბერნატორის, გენერალ-ლეიტენანტ ფრეზესგან, გენერალ-ლეიტენანტ ისმაილ-ხან ნახიჩევანისგან და თავად მელიქ-აღამალოვისგან; აღნიშნულმა დეპუტაციამ 13 იანვარს გვირგვინი მიიტანა ღვთის მიერ განსვენებული იმპერატორ ალექსანდრე III-ის საფლავზე.

თავადაზნაურობის, ქალაქების, კაზაკთა ჯარებისა და ოლქების დეპუტაციებმა, „სამთავრ. მაუწყ.“-ის ცნობით, მიართვეს: 41 ხატი; 20 დასაკეცი ხატი; 120 პურ-მარილი; 16 მისალოცი მისამართი; სხვადასხვა შეწირულობა: თავადაზნაურობისგან – ვლადიმირისგან 16 000 მანეთი ორი სტიპენდიისათვის; კოსტრომისაგან – 500 მანეთი ციმბირში ეკლესია-სკოლისთვის; ჩერნიგოვისგან – 25 000 მანეთი ხუთი სტიპენდიისათვის; პოლტავისგან – ქველმოქმედთა სახლის დაარსება; ლიფლანდიისაგან – ბალტიისპირელი თავადების გერბების ალბომი; ...საგან – კოსტრომისაგან 1 500 მანეთი ციმბირში ეკლესია-სკოლისათვის; პოლტავისაგან – 100 000 მანეთის ვალების ჩამოწერა; ბოლხოვის ქალაქური საზოგადოებისაგან (ორიოლის გუ-

ной полковник Куденепов, юнкер Астемиров, полковник Урусбиев; осетин: подполковник Харапов, отставной войсковой старшина Кубиев, отставной урядник Урусов; чеченцев: отставной прапорщик […]гишев, кадий Кодырев и урядник Ходжиев; кумыков: князь Хамза[…], коллежский советник Османов, прапорщик Алимасов.

Газета «Кавказ», 1895, № 22 (24 января), Тифлис.

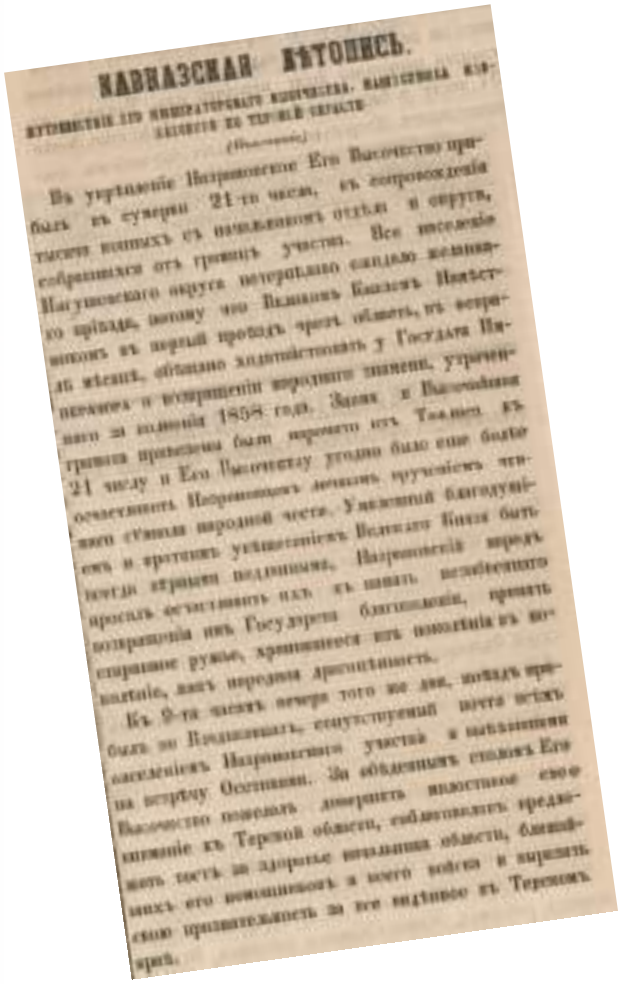

КАВКАЗСКАЯ ЛѢТОПИСЬ.

ВЪ УРОЧИЩѢ ИЗЪ ИМПЕРАТОРСКАГО ВЫСОЧЕСТВА, ВЫЕХАВШЕЙ НАВСТРѢЧУ ЕГО ВЫСОЧЕСТВУ

(Окончаніе)

Въ урочищѣ Изъ Императорское Его Высочество прибылъ въ субботу 21-го числа, въ сопровожденіи тысячи всадниковъ съ начальниками отдѣловъ и округовъ, собравшихся отъ границъ участка. Все населеніе Ингушскаго округа встрѣчало великаго князя, по пути его слѣдованія, отъ границъ Кистинскаго участка. Ингушскій народъ, по случаю пріѣзда Его Высочества въ первый разъ въ предѣлы Терской области, выстроился по обѣимъ сторонамъ дороги, ведущей отъ границъ участка до урочища Изъ, обильно хлѣбосольствовалъ у Государя Императора и встрѣчалъ народныя знамена, утвержденныя за взятіе Ингушами въ 1858 году. Здѣсь и Высочайшая грамота была вручена 21 числу и Его Высочеству угодно было еще болѣе осчастливить Ингушскій народъ, удостоивъ чести стѣнъ народной чести. Ингушскій благодушенъ и врѣзался увѣковѣчить Великаго Князя, чтобы всегда отрадно подданнымъ, Ингушскій народъ просилъ оставить имъ въ знакъ незабвеннаго воспріемника имъ Государя благословенія, принять старшіе руки, хранящіяся отъ поколѣнія къ поколѣнію, какъ народная драгоцѣнность.

Въ 9-ти часахъ вечера того же дня, когда прибылъ во Владикавказъ, сопутствующій почетъ всѣхъ населеній Ингушскаго участка и выѣхавшихъ на встрѣчу Осетинъ. За обѣдомъ стоялъ Его Высочество повелѣлъ доверить милостивое свое вниманіе къ Терской области, собственно предъ тѣмъ тостъ за здравіе начальника области, благодаря его помощникомъ и всего войска и выразилъ свою признательность за все видѣнное въ Терскомъ краѣ.

ბერნია) – საწოლები თავშესაფრის ბენეფიციართათვის; ერევნის გუბერნიის თავადაზნაურობისა და მოსახლეობისაგან – პურ-მარილი; კაზაკთა ჯარების დეპუტაციებმა მიართვეს ხატები და ჭურჭელი. ამ დეპუტაციების შემადგენლობაში შედიოდნენ: ყუბანის ჯარიდან – პოლკოვნიკი სკაკუნი და ესაული პოსიაგინი; თერგის ჯარიდან – გადამდგარი პოლკოვნიკი კულებიაკინი და ჯარის უფროსი ლეპინი; ეკატერინოდარიდან – ქალაქის თავი, კოლეგიური მრჩეველი კამოვი, გადამდგარი ტიტულარული მრჩევლები კანატოვი და მორდმიგალოვიჩი; ეკატერინოდარის განყოფილების მთიელთაგან – პოლკოვნიკი ტატაიუკი, სულთანი ასლან-გირეი, პრაპორშჩიკი მისტიციო-ტიხოსი; ვლადიკავკაზიდან – ქალაქის თავი, გადამდგარი გენერალ-მაიორი სულიმოვსკი; პიატიგორსკიდან – ბარონი შტაინგელი, ვაჭარი ზიპალოვი, სტატს-მრჩეველი ბოდოვი, ვაჭარი ვლასოვი და კარის მრჩეველი ექიმი ვასტმანი; ინგუშებისგან – პოლკოვნიკი ბაზარკინი, იუნკერი პარაგულგოვი, მასწავლებელი ილიევი; დიდი და მცირე ყაბარდისა და ნალჩიკის ოლქიდან – გადამდგარი პოლკოვნიკი კუდენეპოვი, იუნკერი ასტემიროვი, პოლკოვნიკი ურუსოვი; ოსებისაგან – პოდპოლკოვნიკი ხარაპოვი, გადამდგარი ჯარის უფროსი კუბიევი, გადამდგარი ურიადნიკი ურუსოვი; ჩეჩნებისგან – გადამდგარი პრაპორშჩიკი გიშევი, ყადი კოდირევი და ურიადნიკი ხოჯიევი; ყუმიყებისგან – თავადი ხამზა, კოლეგიური მრჩეველი ოსმანოვი, პრაპორშჩიკი ალიმასოვი.

გაზეთი „კავკაზი“, 1895, № 22 (24 იანვარი), ტფილისი.

ЧАХ АХРИЕВ[1] – ИНГУШСКИЙ ПРЕДСТАВИТЕЛЬ В ИМПЕРСКОЙ АДМИНИСТРАЦИИ КАВКАЗА (1875-1882): ОФИЦИАЛЬНЫЕ РАСПОРЯЖЕНИЯ

ჩახ ახრიევი[2] – ინგუში წარმომადგენელი კავკასიის იმპერიულ ადმინისტრაციაში (1875-1882): ოფიციალური განკარგულებები

ПРИКАЗ ПО УПРАВЛЕНИЮ НАМЕСТНИКА КАВКАЗСКОГО. ЯНВАРЯ 10-ГО ДНЯ 1875 ГОДА В ТИФЛИС

…Назначается: Кандидат на судебныя должности при Тифлисской Судебной Палате Чаха Ахриев – кандидатом на судебныя должности с содержанием при особом Бумском Мировом участке Нухинскаго уезда...

Газета «Кавказ», 1875, №7 (17 января), Тифлис.

ორდერი კავკასიის მეფისნაცვალს მართვის შესახებ. 1875 წლის 10 იანვარი, ტფილისში

...უნდა დაინიშნოს: ტფილისის სასამართლო პალატის მოსამართლეობის კანდიდატი ჩახა ახრიევი – ნუხის მაზრის ბუმის განსაკუთრებულ მომრიგებელ განყოფილებაში მოსამართლის თანამდებობაზე ჯამაგირით...

გაზეთი „კავკაზი“ 1875, №7 (17 იანვარი), ტფილისი.

СЕНТЯБРЯ 28 ДНЯ 1876 ГОДА, В ТИФЛИС

…Чах-Ахриев – Помощником Новобаязетского Мироваго Судьи, заведующим особым Дарачичагским участком…

Газета «Кавказ», 1876, №115 (1 октября), Тифлис.

1876 წლის 28 სექტემბერს ტფილისში

...ჩახ-ახრიევი – ნოვო-ბაიაზეთის მომრიგებელი მოსამართლის თანაშემწე, დარაჩიჩაგის განსაკუთრებული უბნის ზედამხედველი...

გაზეთი „კავკაზი“ 1876, №115 (1 ოქტომბერი), ტფილისი.

Июня 27 дня 1877 года, в Тифлис. Назначаются: …Чах Ахриев – в гор. Пятигорск, – все на два месяца, с сохранением содержания…

Газета «Кавказ», 1877, №132 (5 июля), Тифлис.

1877 წლის 27 ივნისს ტფილისში. დაინიშნონ: ...ჩახ ახრიევი – ქ. პიატიგორსკში, – სულ ორი თვით, ჯამაგირის შენარჩუნებით...

გაზეთი „კავკაზი“, 1877, №132 (5 ივლისი), ტფილისი.

[1] Чах Эльмурзиевич Ахриев (ингуш. Оахара наькъан Элмарзий Чхьагlи); 1847-1914) – первый ингушский этнограф, краевед, просветитель и юрист, сыгравший значительную роль в формировании историко-этнографического изучения ингушского народа. Он одним из первых представителей ингушской интеллигенции приступил к публикации историко-этнографических и публицистических трудов на русском языке, способствуя введению ингушского культурного наследия в широкий научный оборот (примеч. Х. Костой).

[2] ჩახ ელმურზის ძე ახრიევი (ინგუშ. ოახარ ნეყან ჩჰაღი; 1847-1914) – პირველი ინგუში ეთნოგრაფი, მხარეთმცოდნე, განმანათლებელი და იურისტი, რომელმაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ინგუში ხალხის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული კვლევების ჩამოყალიბებაში. იგი ინგუში ინტელიგენციის ერთ-ერთი პირველი წარმომადგენელი იყო, რომელმაც ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და პუბლიცისტური ნაშრომების რუსულ ენაზე გამოქვეყნება დაიწყო და ამით ხელი შეუწყო ინგუშური კულტურული მემკვიდრეობის ფართო სამეცნიერო მიმოქცევაში დამკვიდრებას (ხ. კოსტოი).

ПРИКАЗ ПО УПРАВЛЕНИЮ ГЛАВНОНАЧАЛЬСТВУЮЩАГО ГРАЖДАНСКОЮ ЧАСТИЮ НА КАВКАЗЕ ИЮЛЯ 24 ДНЯ 1882 ГОДА. В КОДЖОРАХ

Назначаются: ...Чах Ахриев – Агентом или Попечителем для заведывания Государственными Имуществами при Управлении Государственными Имуществами Главнаго Управления Главноначальствующаго Гражданскою частию на Кавказе.

Газета «Кавказ», 1882, №199 (29 июля), Тифлис.

კავკასიის სამოქალაქო ნაწილის უფროსის დანიშვნის ბრძანება 1882 წლის 24 ივლისი. კოჯორში

დაინიშნონ: ...ჩახ ახრიევი – კავკასიის სამოქალაქო სამმართველოს უფროსის მთავარი დეპარტამენტის სახელმწიფო ქონების სამმართველოში სახელმწიფო ქონების მართვის აგენტად ან რწმუნებულად.

გაზეთი „კავკაზი“, 1882, №199 (29 ივლისი), ტფილისი.

ჩ. ახრიევი სტუდენტობის წლებში (1873 წ.)
Ч. Ахриев в студенческие годы (1873 г.)

КАВКАЗЪ
ГАЗЕТА ПОЛИТИЧЕСКАЯ И ЛИТЕРАТУРНАЯ.

АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ РЕОРГАНИЗАЦИЯ ИНГУШЕТИИ И ФОРМАЛИЗАЦИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ВОЕННО-ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ (1867-1885 ГГ.)

ინგუშეთის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული რეორგანიზაცია და მიწის ფორმალიზაცია რუსეთის იმპერიის სამხედრო-სამართლებრივ სისტემაში (1867-1885 წლები)

ПРИКАЗ ПО КАВКАЗСКОМУ ВОЕННОМУ ОКРУГУ. АДМИНИСТРАТИВНОЕ ДЕЛЕНИЕ ИНГУШСКОГО ВОЕННОГО ОКРУГА

Марта 30-го дня 1867 года, в г. Тифлис. По случаю присоединения к Назрановскому участку Ингушевскаго округа Терской области земель, находящихся между реками Курпом и Тереком и территорией 1-го Сунженскаго полка Терскаго казачьяго войска, купленных в казну от Князей Бековичей-Черкаских и входивших вместе с поселенными на этих землях аулами Кескем, Пседах, Сагопш и Ах-Барзой в состав Малокабардинскаго участка Кабардинскаго округа, и в устранение неудобств для администрации, происходящих как от значительности Назрановскаго участка, превосходящего пространством и числом жителей не только все почти остальные участки, но даже, по численности населения, и некоторые из округов той области, так и от разноплеменности народонаселения в этом участке, различающагося нравами, обычаями и языком, признав необходимым Назрановский участка разделить на два участка, – Я, впредь до Высочайшаго утверждения таковаго Моего предположения, предписываю к зависящему, до кого относится, исполнению:

1. Ингушевский военный округ разделить на три участка: Горский, Назрановский и Пседахинский. Вновь образуемый Пседахинский участок

ბრძანება კავკასიის სამხედრო ოლქისთვის. ინგუშეთის სამხედრო ოლქის ადმინისტრაციული დაყოფა

1867 წლის 30 მარტი, ქ. ტფილისში. მდინარე კურპსა და თერგს შორის მდებარე მიწებისა და თერგის კაზაკთა ჯარის სუნჟის 1-ლი პოლკის ტერიტორიაზე, თერგის მხარის ინგუშეთის ოლქის, ნაზრანის მონაკვეთთან მიერთების გამო, რომელიც ხაზინის მიერ ნაყიდია თავადების – ბეკოვიჩ-ჩერკასკებისგან და ამ მიწებზე არსებულ დასახლებულ აულებთან – კესკემთან, ფსედახთან, საგოფშთან და ახ-ბარზოისთან ერთად, ყაბარდოს ოლქის მცირე ყაბარდოს მონაკვეთში შედის, ადმინისტრაციული უხერხულობის აღმოსაფხვრელად. ეს გამოწვეულია როგორც ნაზრანის მონაკვეთის მნიშვნელობით, რომელიც სივრცით და მოსახლეობის რაოდენობით არა მხოლოდ თითქმის ყველა სხვა მონაკვეთს აღემატება, არამედ მოსახლეობის რაოდენობის მიხედვითაც. ამ მხარის ზოგიერთი ოლქის და ამ ტერიტორიის მოსახლეობის მრავალფეროვნების გამო, რომლებიც ზნეობით, ჩვეულებებითა და ენებით განსხვავდებიან, ნაზრანის ტერიტორიის ორ ნაწილად გაყოფაა დადგენილი საჭიროებისამებრ. მე, ჩემი ამ ვარაუდის უმაღლესი დამტკიცების მოლოდინში, მის აღსრულებას ვაწესებ, იმისდა მიხედვით, თუ ვის ეხება ის:

1. ინგუშეთის სამხედრო ოლქი დაიყოს სამ ნაწილად: გორსკი, ნაზრანი და ფსედახი. ახლადჩამოყალიბებული ფსედახის მონაკვეთი

составить из приобретенных от Князей Бековичей-Черкаских и из оставшихся в их владении земель с поселенными на них аулами Кескем, Пседах, Сагопш, Ах-Барзой и Бековичей, с присоединением к ним от Назрановскаго участка земель, заселенных аулами Эльберт и Верхним, Средним и Нижним Ачалуками.

2. Управление Пседахинским участком образовать на общем с другими участками округа основании, с назначением стана для этого Управления в ауле Пседах, – и

3. Расход на содержание Управления Пседахинскаго участка, по прилагаемому штату, относить на общие остатки штатных сумм, ассигнуемых на содержание Военно-народных Управлений Терской области.

Газета «Кавказ», 1867, №33 (30 апреля), Тифлис.

РАЗГРАНИЧЕНИЕ ТЕРСКОЙ ОБЛАСТИ НА СЕВЕРНОМ КАВКАЗЕ

Д. В Терской области предполагается:

1. Обмежевать: а) в потомственную собственность горцам – 8 участков на р. Фиак-доне и 12 участков на рр. Этоке и Малке – офицерам Терскаго казачьего войска; б) на праве общиннаго пользования – юртовые наделы станичным обществам Лысогорскому и Змейскому; окончить начатые юрты Незлобинской, Георгиевской и Александровской станиц; в) на том же праве обмежевать и разделить между пятью группами кабардинскаго населения Зольские пастбища, указав временными знаками границы распределенных участков; г) отвести Терскому казачьему войску участок Есалы, отходящий от Ставропольской губернии взамен Мешвеловско-Новицкаго участка; д) отвести участок Терги хевсурам Архотскаго общества и заменные участки галгаевцам и Терскому казачьему войску и, согласно решения помощника Наместника Кавказскаго, утвердить

შედგეს თავად ბეკოვიჩ-ჩერკასკებისგან შეძენილი მიწებისა და მათ მფლობელობაში დარჩენილი მიწებისგან, მათზე დასახლებული აულებით: კესკემით, ფსედახით, საგოფშით, ახ-ბარზოით და ბეკოვიჩით; მათ დაემატოს ნაზრანის მიწის მონაკვეთი, დასახლებული აულებით: ელბერტით და ზემო, შუა და ქვემო აჩალუკით.

2. ფსედახის უბნის მმართველობა ჩამოყალიბდეს ოლქის სხვა მონაკვეთებთან საერთო საფუძველზე, ამ ადმინისტრაციისთვის ბანაკის დანიშვნა აულ ფსედახში, – და

3. ფსედახის მონაკვეთის მმართველობის მოვლა-პატრონობის ხარჯები, თანდართული შტატის მიხედვით, მიეკუთვნოს თერგის ოლქის სამხედრო სახალხო სამმართველოების მოვლა-პატრონობისთვის გამოყოფილი საშტატო თანხების საერთო ბალანსს.

გაზეთი „კავკაზი“, 1867, №33 (30 აპრილი), ტფილისი.

თერგის ოლქის გამიჯვნა ჩრდილოეთ კავკასიაში

თერგის ოლქში გათვალისწინებულია:

1. გამიჯვნა: ა) მთიელთა სამემკვიდრეო საკუთრებაში 8 ნაკვეთი მდ. ფიაკ-დონზე და 12 ნაკვეთი მდ. ეტოკასა და მალკაზე, თერგის კაზაკთა ჯარის ოფიცრებს; ბ) ლისოგორსკისა და ზმეისკის სტანიცების თემებს იურთის ნაკვეთების საზიარო სარგებლობის უფლების შესახებ; ნეზლობინსკის, გეორგიევსკისა და ალექსანდროვის სტანიცებში დაწყებული იურთების დასრულება; გ) ამავე საფუძველზე ზოლსკის საძოვრების შემოსაზღვრა და დაყოფა ყაბარდოს მოსახლეობის ხუთ ჯგუფზე, განაწილებული ნაკვეთების საზღვრების დროებითი ნიშნებით მითითება; გ) თერგის კაზაკთა ჯარისთვის სტავროპოლის გუბერნიიდან გამომავალი ესალის ნაკვეთის გამოყოფა, მეშველოვ-ნოვიცკის ნაკვეთის სანაცვლოდ, და დ) ტერლის ნაკვეთის გამოყოფა არხოტის თემის

границу, отделяющую Тифлисскую губернию от Терской области.

Газета «Кавказ», 1879, № 89 (24 апреля), Тифлис.

ПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫЕ РАСПОРЯЖЕНИЯ

[Межевых действий на земли ингушевских аулов в 1883 г.]

По утвержденному его сиятельством Главноначальствующим гражданскою частию на Кавказе плану межевых действий в Закавказском крае и на Северном Кавказе в 1883 г. будут производиться: (Окончание)

К) В Терской области …

II По ведомству гражданского населения: 1) Продолжение съемки: a) Кабардинских нагорных пастбищ между реками: Баксаном и Урухом, и b) земель, состоящих в пользовании ингушевских аулов Назрановскаго общества и аулов Ачалуками, Пседах, Кескем и Сагопт.

Газета «Кавказ», 1883, №110 (16 Мая), Тифлис.

ПЛАН МЕЖЕВЫХ ДЕЙСТВИЙ, ПРЕДПОЛОЖЕННЫХ К ИСПОЛНЕНИЮ В 1885 ГОДУ В КУБАНСКОЙ И ТЕРСКОЙ ОБЛАСТЯХ

(Продолжение)

В Терской области, Владикавказском округе

1. Стан. Слепцовская – формальное обмежевание надела станицы, особаго дополнительнаго надела этой-же станицы и участка, отведенного сотнику Мартыну Афонасову. – Исполнить работы старший землемер Яковлев.

2. Стан. Нестеровская – формальное обмежевание надела станицы и участка, отведенного коллежскому регистратору Василию Рябикину. – Исполнить работы старший землемер Яковлев.

ხევსურებისთვის და ღილღველების და თერგის კაზაკთა ნაკვეთების ჩანაცვლება, ასევე კავკასიის მეფისნაცვლის თანაშემწის გადაწყვეტილებით, დადგინდეს ტფილისის გუბერნიის თერგის ოლქისგან გამიჯვნა...

გაზეთი, „კავკაზი“, 1879, №89 (24 აპრილი), ტფილისი.

სამთავრობო განკარგულებები

[საზღვრის გავლების მოქმედებები ინგუშურ აულებს შორის. 1883 წ.]

მისი ბრწყინვალების, კავკასიაში სამოქალაქო ნაწილის უფროსის მიერ 1883 წელს დამტკიცებული, ამიერკავკასიის მხარეში და ჩრდილოეთ კავკასიაში საზღვრის გავლების გეგმის მიხედვით განხორციელდება: (დასასრული)

კ) თერგის ოლქში

… II სამოქალაქო მოსახლეობის უწყების მიხედვით:

1) აღწერის გაგრძელება: ა) ყაბარდოს მთის საძოვრები მდინარეებს: ბაქსანსა და ურუხს შორის და ბ) ნაზრანის თემის ინგუშური აულების და აჩალუქის, ფსედახის, ქესქემისა და საგოფშის აულების მფლობელობაში არსებული მიწები.

გაზეთი „კავკაზი“, 1883, №110 (16 მაისი), ტფილისი

1885 წელს ნავარაუდევი მიწების გამიჯვნის გეგმა ყუბანისა და თერგის ოლქში

(გაგრძელება)

თერგის ოლქში, ვლადიკავკაზის მაზრაში

1) სტანიცა სლეპცოვსკაია – სტანიცისთვის მიზომილი მიწის, ამავე სტანიცის განსაკუთრებული დამატებითი მიზომვის და ასისთავი მარტინ აფანასოვისთვის გამოყოფილი ნაკვეთის ოფიციალური გამიჯვნა. – სამუშაოს შეა-

3. Стан. Фельдмаршальская – формальное обмежевание надела станицы. – Исполнить работы старший землемер Яковлев.

4. Стан. Ассиновская – формальное обмежевание участка, отведенного есаулу Алексею Венеровскому. – Исполнить работы старший землемер Яковлев.

5. Лесные поляны в Дигории – формальное обмежевание 10-ти участков, Высочайше утвержденных в собственность Уруса и Асламурзы Гамаевых, наследников Даччуко Алиевича Кубатева-Инамукова в 2-х участках, ротмистра Асланбека и корнета Магомета Кубатиевых с детьми Тембулата Кубатиева, ротмистра Бекмурзы, есаула Кургана, есаула Мисоста Дударуко и Асланмурзы Мекбулатовичей Кубатовых, семейства Корнаевых, Гуймана, Джечи и наследников их брата Дики Секинаявых, Баделят Кубатиевых, из рода Инамука, Мекмурза и племянника его Татаркона Тугановых-Дацеевых и майора Генардуко, Келемета и сыновей: Елкана и Хатактуна Абисаловых. – Исполнить работы младший землемер Афонасьев.

6. Урочище «Колух» на реке Урухе – формальное обмежевание 4-х участков, Высочайше утвержденных в собственность: Асланбека, Цаппо, Каспулата, Мимбулата, Темболата, Темирбулата и Магомета Дзадзаевых и Бата, Басиата, Бекмурзы и Джиды Кирзуевых в 2-х участках, майора Генардука, Келемта, сыновей: Елкана и Хатакмуко, Тавсаруно, Алия и Хамзата Абисаловых и тех-же Абисаловых, за исключением трех последних. – Исполнить работы младший землемер Афонасьев.

7. Урочище Чивкун на той-же реке – формальное обмежевание 4-х участков, Высочайше утвержденных в собственность: Басиата, Кубади, Бичи, Бодзо и Гуйманы Канбаевых (в 2-х участках), Тугана, Магомета и Абисала и племянников их: Мамбулата и Курюка, Татаркана, Елкана и Бица Цакаевых, наследников Мусева, капитана Асланбека и Боза Кубатиевых-Деканиуковых и

სრულებს უფროსი მიწისმზომელი იაკოვლევი.

2) სტანიცა ნესტეროვსკაია – სტანიცისთვის მიზომილი მიწის და კოლეგიის რეგისტრატორი ვასილი რიაბიკინისთვის გამოყოფილი ნაკვეთის ოფიციალური გამიჯვნა. – სამუშაოს შეასრულებს უფროსი მიწისმზომელი იაკოვლევი.

3) ფელდმარშალის სტანიცა – სტანიცისთვის მიზომილი მიწის ოფიციალური გამიჯვნა. – სამუშაოს შეასრულებს უფროსი მიწისმზომელი იაკოვლევი.

4) სტანიცა ასინოვსკაია – ესაულ ალექსეი ვენეროვსკისთვის გამოყოფილი ნაკვეთის ოფიციალური გამიჯვნა. – სამუშაოს შეასრულებს უფროსი მიწისმზომელი იაკოვლევი.

5) დიგორის ტყის ველობები – 10 ნაკვეთის ოფიციალური გამიჯვნა, უზენაესი ხელისუფლების მიერ საკუთრებაში დამტკიცებული: 2 ნაკვეთი ურუსი და ასლამურზ გამაევების, დაჩუკო ალის ძე კუბატევ-ინამუკოვის მემკვიდრეებს, [გადაეცემა] როტმისტრ ასლანბეკ და კორნეტ მაგომედ კუბატიევებს შვილებით, ტემბულატ კუბატიევს, როტმისტრ ბექმურზას, ესაულ კურღანს, ესაულ მისოსტა დუდარუყოს და ასლანმურზი მეკბულატის ძე კუბატოვებს, კორნაევების ოჯახს, გუიმანის, ჯეჩის და მათ ძმას დიკას სეკინაევების მემკვიდრეებს, ინამუკის საგვარეულოდან ბადელიათ კუბატიევს, მეკმურზას და მის ძმისშვილს თათარკონ ტუგანოვ-დაცეევს და მაიორ გენარდუყოს, კელემეტის და მის ვაჟებს: ელკან და ხატაკტუნ აბისალოვებს. – სამუშაოს შეასრულებს უმცროსი მიწისმზომელი აფანასიევი.

6) „კოლუხის“ ტრაქტი მდინარე ურუხზე – 4 ნაკვეთის ოფიციალური გამიჯვნა, უზენაესი ხელისუფლების მიერ საკუთრებაში დამტკიცებული: ასლანბეგ, ცაპო, კასპულატ, მიმბულატ, ტემბოლატ, თემირბულატ და მაგომეტ ძაძაევებს და ბათა, ბასიათა, ბექმურზა და ჯიდა კირზუევებს, 2 ნაკვეთი, მაიორ გენარდუკს, კელემტას ვაჟებს: ელკანს და ხატამუყოს, თავსარუნს, ალი და ჰამზატ აბისალოვებს

Боза, Сарабия и Шамиля Дигаевых. – Исполнить работы младший землемер Афонасьев.

8. Стан. Юртовская – формальное обмежевание надела станицы и трех участков, отведенных: сотнику Павлу Бабаеву, вдове хорунжего Анне Хитевой и детям хорунжего Хитева: Алексею, Ивану, Евдокие и Марии. – Исполнить работы старший землемер Неткачев.

9. Стан. Сунженская – формальное обмежевание надела станицы и 13-ти участков, отведенных: войсковому старшине Григорию Сухорукову, сотнику Николаю Сухорукову, сотнику Николаю Кирилову, сотнику Павлу Кулет, есаулу Ивану Гладинису, хорунжему Ивану Кречетову, вдове есаула Дарье Кречетовой, сотнику Василию Легезину, вдове войскового старшины Чередниковой, дочерям войскового старшины: Матрене, Наталии и Любови Чередниковым, хорунжему Андрею Чередникову, вдове сотника Феодосии Баратовой и сыну сотника Николаю Баратову. – Исполнить работы старший землемер Неткачев.

10. Стан. Архонская – формальное обмежевание дополнительного надела станицы. – Исполнить работы старший землемер Неткачев.

11. Стан. Ардонская – формальное обмежевание дополнительного надела станицы. – Исполнить работы старший землемер Неткачев.

12. Ингушевский лес – определение границ и пространства общественного леса. – Исполнить работы старший землемер Неткачев.

Газета «Кавказ», 1885, №77 (22 марта), Тифлис.

და იმავე აბისალოვებს, ბოლო სამის გარდა. – სტანიცისთვის მიზომილი მიწის ოფიციალური გამიჯვნა. – სამუშაოს შეასრულებს უმცროსი მიწისმზომელი აფანასიევი.

7) ჩივკუნის ტრაქტი იმავე მდინარეზე – 4 ნაკვეთის ოფიციალური გამიჯვნა, უზენაესი ხელისუფლების მიერ საკუთრებაში დამტკიცებული: ბასიათა, კუბად, ბიჩი, ბოძო და გუიმან კანბაევებს (2 ნაკვეთი), თუგან, მაგომედ და აბისალა და მათ ძმისშვილებს: მამბულატ და კურიუკ, თათარხან, ელკან და ბიწა ცაკაევევებს, მუსევის შთამომავლებს, კაპიტან ასლანბეკს და ბოზა კუბატიევ-დეკანიუკოვებს და ბოზა, სარაბია და შამილ დიგაევებს. – სამუშაოს შეასრულებს უმცროსი მიწისმზომელი აფანასიევი.

8) იურტის სტანიცა – სტანიცისთვის მიზომილი მიწის და 3 ნაკვეთის გამოყოფა: ასმეთაურ პაველ ბაბაევს, ხორუნჯი ხიტევის ქვრივს – ანა ხიტევას და ხორუნჟი ხიტევის შვილებს: ალექსეის, ივანეს, ევდოკიას და მარიას. – სამუშაოს შეასრულებს უფროსი მიწისმზომელი ნეტკაჩევი.

9) სუნჯის სტანიცა – სტანიცისთვის მიზომილი მიწის და 13 ნაკვეთის გამოყოფა: სამხედრო ზემდეგს გრიგორი სუხორუკოვს, ასისთავ ნიკოლაი სუხორუკოვს, ასმეთაურ ნიკოლაი კირილოვს, ასისთავ პაველ კულეტს, ესაულ ივან გლადინისს, ხორუნჟი ივან კრეჩეტოვს, ესაულის ქვრივს დარია კრეჩეტოვას, ასისთავ ვასილი ლეგეზინს, სამხედრო ზემდეგის ქვრივს ჩერედნიკოვას, სამხედრო ზემდეგის ქალიშვილებს: მატრონა, ნატალია და ლუბოვ ჩერედნიკოვებს, ხორუნჟი ანდრეი ჩერედნიკოვს, ასისთავი ფეოდოსი ბარათოვის ქვრივს და ასისთავის ვაჟს ნიკოლაი ბარათოვს. – სამუშაოს შეასრულებს უფროსი მიწისმზომელი ნეტკაჩევი.

10) არხონის სტანიცა – სტანიცისთვის დამატებით მიზომილი მიწის გამოყოფა. – სამუშაოს შეასრულებს უფროსი მიწისმზომელი ნეტკაჩევი.

ПЛАН МЕЖЕВЫХ ДЕЙСТВИЙ, ПРЕДПОЛОЖЕННЫХ К ИСПОЛНЕНИЮ В 1885 ГОДУ В КУБАНСКОЙ И ТЕРСКОЙ ОБЛАСТЯХ

Во Владикавказском округе:

22. Станицы: Тарская, Нестеровская, Ассиновская и Фельдмаршальская – производство съемки в 200 саженном масштабе. – Исполнять работы: начальник съемочной партии старший землемер Тер-Арютинов, 4 младших землемера, 9 старших помощников землемера и 3 младших помощника землемера.

23. Ингушевский лес – производство межевой съемки в 200 саж. масштабе. – Исполнять работы: начальник съемочной партии старший землемер Тер-Арютинов, 4 младших землемера, 9 старших помощников землемера и 3 младших помощника землемера.

Газета «Кавказ», 1885, №78 (23 Марта), Тифлис.

11) არდონის სტანიცა – სტანიცისთვის დამატებით მიზომილი მიწის გამოყოფა. – სამუშაოს შეასრულებს უფროსი მიწისმზომელი ნეტკაჩევი.

12) ინგუშების ტყე – თემის ტყის საზღვრებისა და სივრცის განსაზღვრა. – სამუშაოს შეასრულებს უფროსი მიწისმზომელი ნეტკაჩევი.

გაზეთი „კავკაზი“, 1885, №77 (22 მარტი), ტფილისი.

1885 წელს ნავარაუდევი მიწების გამიჯვნის გეგმა ყუბანისა და თერგის ოლქში

ვლადიკავკაზის მაზრაში

22. სტანიცები: ტარკი, ნესტეროვსკაია, ასინი და ფელდმარშალის – გადაღების წარმოება 200-საჟენიანი მასშტაბით. – სამუშაოს შეასრულებს: გადაღების ჯგუფის უფროსი, უფროსი მიწისმზომელი ტერ-არუთინოვი, 4 უმცროსი მიწისმზომელი, მიწისმზომელის 9 უფროსი თანაშემწე და 3 უმცროსი თანაშემწე.

23. ინგუშების ტყე – გადაღების წარმოება 200-საჟენიანი მასშტაბით. – სამუშაოს შეასრულებს: გადაღების ჯგუფის უფროსი, უფროსი მიწისმზომელი ტერ-არუთინოვი, 4 უმცროსი მიწისმზომელი, მიწისმზომელის 9 უფროსი თანაშემწე და 3 უმცროსი თანაშემწე.

გაზეთი „კავკაზი“, 1885, №78 (23 მარტი), ტფილისი.

ПРИРОДНЫЕ РЕСУРСЫ ИНГУШЕТИИ В ИМПЕРСКОЙ СТАТИСТИКЕ И ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРОЕКТАХ ТЕРСКОЙ ОБЛАСТИ (1860-1880-Е ГГ.)

ინგუშეთის ბუნებრივი რესურსები იმპერიულ სტატისტიკასა და თერგის რეგიონის ეკონომიკურ პროექტებში (1860-1880-იანი წლები)

ПЕРЕЧЕНЬ МИНЕРАЛЬНЫХ БОГАТСТВ КАВКАЗА. ТЕРСКАЯ ОБЛАСТЬ

…**Соляные источники.** По течению реки Фортанки, начиная от упраздненной Датыхской станции, до впадения ея в реку Ассу, во многих местах встречаются соляные источники, из которых исследован только один датыхский, находящийся в ингушевском округе на левом берегу речки Чольхий при впадении ея с правой стороны в Фортанку. Колодец, служащий для собирания этого разсола, вырыт горцами близ самаго русла речки Чольхий; глубина его 1 аршин 12 вершков. В сутки получается 240 кубических футов разсола. Процентное содержание – 23,061; из однаго кубическаго фута получается 19,83 фунта соли, следовательно в сутки может быть получено из этаго источника до 119 пудов соли, а в год до 44 тысяч пудов. В настоящее время этим источником пользуются исключительно жители ингушевскаго округа, и то только в свободное время от полевых работ, в остальное же время он заброшен, и таким образом больше половины разсола пропадает даром.

В 300 саженях от датыхского источника, по левому берегу Фортанки, находятся еще 2 источника, которые хотя и слабее датыхского, но в случае устройства солеваренаго завода в Датыхе – тоже могли бы разработываться. Они содержат до 11% соли, и могут дать до 60 кубических футов разсола в сутки.

Газета «Кавказ», 1868, №47 (26 апреля), Тифлис.

კავკასიის მინერალური სიმდიდრეების ნუსხა. თერგის ოლქი

...მარილის საბადოები. მდინარე ფორტანგის გასწვრივ, დატიხის გაუქმებული სტანიციდან დაწყებული, ვიდრე მდინარე ასასთან მიერთებამდე, ბევრგან გვხვდება მარილის საბადო. ამათგან შესწავლილია მხოლოდ დატიხის საბადო, რომელიც ინგუშეთის ოლქში, მდინარე ჩოლხის მარცხენა ნაპირზე მდებარეობს, ადგილზე, სადაც ის ფორტანგაში ჩაედინება მარჯვენა მხრიდან. ჭა, რომელიც ამ მარილწყლის შეგროვებას ემსახურება, მთიელებმა მდინარე ჩოლხის კალაპოტთან გათხარეს; მისი სიღრმე 1 არშინი და 12 გოჯია. დღეში 240 კუბურ ფუტ მარილწყალს იძლევა. პროცენტული შემადგენლობა – 23.061; ერთი კუბური ფუტიდან მიიღება 19,83 ფუნტი მარილი, შესაბამისად, ამ წყაროდან დღეში 119 ფუნტამდე მარილის მიღებაა შესაძლებელი, ხოლო წელიწადში 44 ათას ფუნტამდე. ამჟამად ამ საბადოთი მარტო ინგუშეთის ოლქის მოსახლეობა სარგებლობს, ისიც მხოლოდ საველე სამუშაოებიდან თავისუფალ დროს, სხვა დროს საბადო მიტოვებულია, ამრიგად, მარილწყლის ნახევარზე მეტი ფუჭად იკარგება.

ამ საბადოდან 300 საჟენზე, ფორტანგის მარცხენა ნაპირზე, კიდევ 2 წყაროა, რომლებიც, მართალია, დატიხის საბადოზე სუსტებია, მაგრამ დატიხში მარილის ქარხნის აშენების შემთხვევაში, მათი ამოქმედებაც შეიძლება. ეს საბადოები 11%-მდე მარილს შეიცავს და დღე-ღამეში 60 კუბური ფუტი მარილწყლის მოცემა შეუძლია.

გაზეთი „კავკაზი“, 1868, №47 (26 აპრილი), ტფილისი.

ТЕРСКАЯ ОБЛАСТЬ

[О нахождении выхода нефти в сел. Базоркино]

В последние дни в обществе сильно циркулирует слух о нахождении выхода нефти, верстах в 15-ти от Владикавказа на земле селения Базоркинскаго. Открытие этого нового нефтяного источника имеет большое значение для сунженской нефтяной площади, значительно ее расширяя, определяя и приближая к Владикавказу.

А такая удобная местность и близость к железной дороге сулит вновь открытому месторождению хорошую будущность. Говорят, что атаман Сунженскаго отдела генерал-майор Панин энергично хлопочет об исследовании его буровым инструментом, что, как передает корр. «Сев. Кавк.», будет производить горный инженер Архипов.

Газета «Кавказ», 1889, №288 (31 октября), Тифлис.

თერგის ოლქი

[ნავთობის საბადოს მიკვლევის შესახებ სოფელ ბაზორკინოში]

ბოლო დღეებში საზოგადოებაში აქტიურად ვრცელდება ხმა ნავთობის საბადოს მიკვლევის შესახებ ვლადიკავკაზიდან დაახლოებით 15 ვერსზე, სოფელ ბაზორკინოს მიწაზე. ნავთობის ამ ახალი წყაროს აღმოჩენას დიდი მნიშვნელობა აქვს სუნჯის ნავთობმოპოვებითი ზონისთვის, რადგან მნიშვნელოვნად აფართოებს და ვლადიკავკაზთან აახლოვებს მას.

ხელსაყრელი მდებარეობა და სარკინიგზო ხაზთან სიახლოვე ახალ საბადოს კარგ მომავალს ჰპირდება. ამბობენ, რომ სუნჯის განყოფილების ატამანი, გენერალ-მაიორი პანინი, ენერგიულად ზრუნავს საბადოს ბურღვით კვლევაზე, რასაც, „ჩრდილოეთ კავკასიის“ კორესპონდენტის ცნობით, სამთო ინჟინერი არხიპოვი ჩაატარებს.

გაზეთი „კავკაზი“, 1889, №288 (31 ოქტომბერი), თბილისი.

ВОПРОС ОБРАЗОВАНИЯ ИНГУШЕЙ В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ: ШКОЛЬНЫЕ ИНИЦИАТИВЫ, ОБЩЕСТВЕННЫЕ ЗАПРОСЫ И АДМИНИСТРАТИВНАЯ ПОЛИТИКА (1870-1914)

ᲘᲜᲒᲣᲨᲗᲐ ᲒᲐᲜᲐᲗᲚᲔᲑᲘᲡ ᲡᲐᲙᲘᲗᲮᲘ ᲠᲣᲡᲔᲗᲘᲡ ᲘᲛᲞᲔᲠᲘᲐᲨᲘ: ᲡᲐᲡᲙᲝᲚᲝ ᲘᲜᲘᲪᲘᲐᲢᲘᲕᲔᲑᲘ, ᲡᲐᲖᲝᲒᲐᲓᲝᲔᲑᲠᲘᲕᲘ ᲛᲝᲗᲮᲝᲕᲜᲔᲑᲘ ᲓᲐ ᲐᲓᲛᲘᲜᲘᲡᲢᲠᲐᲪᲘᲣᲚᲘ ᲞᲝᲚᲘᲢᲘᲙᲐ (1870-1914)

ПРОЕКТ СТРОИТЕЛЬСТВА ФЕРМ И ШКОЛ В ИНГУШЕВСКОМ ОКРУГЕ

2-го февраля Кавказским Комитетом утвержден, по сведениям «Голоса», проект Великаго Князя наместника об основании в ингушевском округе Терской области на особо отведенных для этого пятистах десятинах земли сельскохозяйственной фермы и школы. При этом постановлено: за обучение каждаго мальчика взимать плату по пятидесяти рублей, с отнесением расхода на счет того общества, к которому он принадлежит; производство же ежегоднаго содержания учителю в размере шестисот рублей – вносить, по предварительному соглашению главнаго управления наместника с министерством государственных имуществ, в подлежащия подразделения сметы этого министерства.

Газета «Кавказ», 1870, №29 (8 марта), Тифлис.

ᲘᲜᲒᲣᲨᲔᲗᲘᲡ ᲝᲚᲥᲨᲘ ᲤᲔᲠᲛᲔᲑᲘᲡᲐ ᲓᲐ ᲡᲙᲝᲚᲔᲑᲘᲡ ᲛᲨᲔᲜᲔᲑᲚᲝᲑᲘᲡ ᲞᲠᲝᲔᲥᲢᲘ

„გოლოსის“ ცნობით, 2 თებერვალს კავკასიის კომიტეტმა მეფისნაცვლის, დიდი მთავრის პროექტი დაამტკიცა თერგის მხარის ინგუშეთის ოლქში სასოფლო-სამეურნეო ფერმისა და სკოლის დაარსების შესახებ საგანგებოდ გამოყოფილ ხუთიდან ასამდე დესეტინა მიწის ნაკვეთზე. ამასთან, გადაწყდა: ყოველი ბიჭის განათლებისთვის უნდა გამოიყოს საფასური 50 მანეთის ოდენობით, იმ თემის ანგარიშიდან, რომელსაც ის ეკუთვნის; მასწავლებლისთვის წლიური შემწეობის გადახდა 600 რუბლის ოდენობით – გამოიყოფა მეფისნაცვლის მთავარი სამმართველოს წინასწარი შეთანხმებით სახელმწიფო ქონების სამინისტროსთან, ამ სამინისტროს ბიუჯეტის ქვედანაყოფებიდან.

გაზეთი „კავკაზი“, 1870, №29 (8 მარტი), ტფილისი.

УЧЕБНОЕ ДЕЛО И НАРОДНЫЯ ШКОЛЫ

…Общество селения Сурхохи, Ингушевскаго населения, Владикавказскаго округа, заявило о своем желании открыть в селении, с 1-го сентября 1877 года, начальную мужскую школу, для обязательнаго обучения детей русской грамоте. Для обезпечения содержания школы имеется в виду ежегодный, согласно общему приговору, взнос, по одному рублю с дыма кореннаго населения, простирающагося до 360 дворов, а так-

ᲡᲐᲒᲐᲜᲛᲐᲜᲐᲗᲚᲔᲑᲚᲝ ᲡᲐᲥᲛᲔ ᲓᲐ ᲡᲐᲮᲐᲚᲮᲝ ᲡᲙᲝᲚᲔᲑᲘ

…ვლადიკავკაზის ოლქის ინგუშებით დასახლებულ სოფელ სურხახის თემმა გამოთქვა სურვილი, 1877 წლის 1 სექტემბრიდან სოფელში ვაჟთა დაწყებითი სკოლის გახსნის შესახებ, ბავშვებისთვის რუსულის წერა-კითხვის სავალდებულო სწავლებისთვის. სკოლის მოვლა-პატრონობის უზრუნველსაყოფად, ზოგადი განკარგულების შესაბამისად, გათვალისწინებულია

же и посторонних лиц, временно проживающих в селении…

Газета «Кавказ», 1877, №2 (16 января), Тифлис.

НАШИ МЕСТНЫЯ ИЗДАНИЯ

Сборник сведений о кавказских горцах, издаваемый с соизволения Его Императорскаго Высочества, Главнокомандующаго Кавказской армией при Кавказском Горском Управлении. Выпуск IX. Тифлис. 1876 г.

… в том же отделе Сборника следуют две статьи г. Грабовскаго: «Ингуши (их жизнь и обычаи)» … Жизнь и быт небольшого ингушевскаго племени (около 22 тысяч, по сведениям 1873 г.) исследована сотрудниками Сборника обстоятельно. В прежних выпусках Сборника уже были помещены об ингушах следующие статьи: «Экономический и домашний быт жителей ингушевскаго округа» – того же г. Грабовскаго (Вып. III); «Ингушевские праздники» и «Ингуши (их предания, верования и поверья)» – Чаха Ахриева (Вып. V и VIII). Несмотря на это, статья IX выпуска об ингушах является не только не лишнею, но и значительно дополняет прежния исследования.

В ней мы находим сведения о переселении ингушей из гор на плоскость, об отношениях их к соседним, более сильным горским племенам, о принятии ими русского подданства (в начале настоящего столетия), об отношениях их к Шамилю и к русским, об усилиях русских миссионеров насадить православие среди ингушей и т. д. За историческими сведениями идет описание обрядов и обычаев брачных, похоронных, судебных (в области уголовнаго и гражданскаго права).

С особенным вниманием автор останавливается на двух характерных в быту ингушей чертах – на стремлении их к сближению с русскими и на их любви к образованию.

ყოველწლიური შენატანი ერთი რუბლის ოდენობით მკვიდრი მოსახლეობის თითო კომლზე, რაც 360 კომლზე, ასევე, სოფელში დროებით მცხოვრებ გარეშე პირებზე ვრცელდება...

გაზეთი „კავკაზი“, 1877, №2 (16 იანვარი), ტფილისი.

ᲩᲕᲔᲜᲘ ᲐᲓᲒᲘᲚᲝᲑᲠᲘᲕᲘ ᲒᲐᲛᲝᲪᲔᲛᲔᲑᲘ

კავკასიელ მთიელთა შესახებ ცნობების კრებული, რომელიც გამოიცემა მისი საიმპერატორო უმაღლესობის – კავკასიის მთიელთა სამმართველოსთან არსებული კავკასიის არმიის მთავარსარდლის ნებართვით. ნაკვეთი IX. ტფილისი. 1876 წ.

… კრებულის იმავე რუბრიკაში განთავსებულია ბ-ნ გრაბოვსკის ორი სტატია: „ინგუშები (მათი ცხოვრება და ზნე-ჩვეულებანი)“ … მცირერიცხოვანი ინგუშური ტომის (დაახლოებით 22 ათასი ადამიანი 1873 წლის მონაცემებით) ცხოვრება და ყოფა კრებულის თანამშრომელთა მიერ საფუძვლიანად არის შესწავლილი. კრებულის წინა გამოცემებში ინგუშების შესახებ უკვე გამოქვეყნებული იყო შემდეგი სტატიები: „ინგუშური ოლქის მცხოვრებთა ეკონომიკური და საოჯახო ყოფა“ – იმავე ბ-ნ გრაბოვსკის ავტორობით (ნაკვ. III); „ინგუშური დღესასწაულები“ და „ინგუშები (მათი თქმულებები, რწმენა და ცრურწმენები)“ – ჩახ ახრიევის მიერ (ნაკვ. V და VIII). მიუხედავად ამისა, IX გამოცემაში შესული სტატია ინგუშების შესახებ არათუ ზედმეტი არ არის, არამედ არსებითად ავსებს წინა კვლევებს.

ამ სტატიაში წარმოდგენილია ცნობები ინგუშების მთიდან ბარისკენ გადასახლების შესახებ, მათი ურთიერთობების თაობაზე მეზობელ, უფრო ძლიერ მთიელ ტომებთან, რუსეთის ქვეშევრდომობაში შესვლის პროცესზე (ამ საუკუნის დასაწყისში), შამილთან და რუსებთან ურთიერთობაზე, რუსი მისიონერების

«В то время, – говорит он, – когда наиболее сильныя и богатые материально племена, населяющия Терскую область, упорствуют в своем закоснелом невежестве и строго следуют своим исконным обычаям, запрещающим заимствоваться чем-либо от ненавистных гяуров, – ингуши дают из себя совершенно обратное явление. Народ этот, находясь в течение многих лет в постоянном и близком общении с русскими и главным образом в соседстве с самым интеллигентным пунктом области – Владикавказом, усвоил себе потребности, отрадныя для будущего…

«Ингуши, как люди практические, бойкие и сметливые, всеми доступными для них средствами стремятся завоевать себе и образование, и место в торговле и промышленности, хотя последнее, надо сознаться, при их полной неумелости весьма плохо дается им.

«Нельзя сделать ингушу большего удовольствия и одолжения, как согласиться взять к себе в дом, даже для прислуги, сына, брата или родственника его. От подобнаго рода просьб не отобьешься, и где только представляется возможность приткнуть между русскими людьми маленькаго ингуша, там этой возможности не упускают их родственники; поэтому-то всюду, начиная от передней и кончая аудиторией университета, можно встретить ингуша. И все это творит жажда знания русского языка и грамоты.

«На стремление ингушей к образованию было обращено внимание еще в начале 60-х годов, а в 1868 году, в центре ингушевскаго населения – в укреплении Назрановском – учреждена двухклассная горская начальная школа. Постройка здания школы и при ней помещения для смотрителя и одного учителя, при небольшой субсидии от правительства в 3,000 рублей, произведена средствами ингушей. Школа эта, содержимая на счет правительства, существует пока только для одних приходящих и этим представляет величайший тормоз на пути стремления ингушей к

მცდელობებზე ინგუშებში მართლმადიდებლობის დამკვიდრების მიზნით და სხვ. ისტორიული ცნობებს მოჰყვება ქორწინების, დაკრძალვისა და სამართლებრივი (სისხლისა და სამოქალაქო სამართლის სფეროში) წეს-ჩვეულებების აღწერა.

ავტორი განსაკუთრებულ ყურადღებას მიაპყრობს ინგუშთა ყოფაში არსებულ ორ დამახასიათებელ ნიშანს – მათ სწრაფვას რუსებთან დაახლოებისკენ და განათლებისადმი მათ სიყვარულს.

„იმ დროს, – ამბობს იგი, – როდესაც თერგის ოლქში მცხოვრები გაცილებით ძლიერი და მატერიალურად შეძლებული ტომები თავგამოდებით იცავენ თავიანთ ჩაკეტილ უცოდინრობას და მკაცრად მისდევენ უძველეს წეს-ჩვეულებებს, რომლებიც კრძალავს რაიმეს შეთვისებას საძულველი გიაურებისგან, – ინგუშები სრულიად საპირისპირო დამოკიდებულებას ავლენენ. ეს ხალხი მრავალი წლის განმავლობაში რუსებთან მუდმივ და ახლო ურთიერთობაში ყოფნით და, განსაკუთრებით, ოლქის ყველაზე ინტელიგენტურ პუნქტთან – ვლადიკავკაზთან – სიახლოვით, ითვისებს ისეთ მოთხოვნილებებს, რომლებიც მომავლისთვის სასიხარულოა…

ინგუშები, როგორც პრაქტიკული, ენერგიული და გამჭრიახი ადამიანები, მათთვის ხელმისაწვდომი ყველა საშუალებით ისწრაფვიან როგორც განათლების მოპოვებისკენ, ისე ვაჭრობასა და მრეწველობაში ადგილის დამკვიდრებისკენ, თუმცა უნდა ითქვას, რომ უკანასკნელი, მათი სრული უმწეობის გამო, საკმაოდ ძნელად გამოსდით.

ინგუშისთვის შეუძლებელია უფრო დიდი სიკეთის გაკეთება, ვიდრე თანხმობის მიცემა, რომ შენს სახლში, თუნდაც მოსამსახურედ, მიიღებ მის შვილს, ძმას ან ნათესავს. ამგვარი თხოვნებისგან თავს ვერ დააღწევ, სადაც კი ჩნდება შესაძლებლობა რუს ადამიანთა შორის პატარა ინგუშის „შეჩურთვისა“, იქ მათი

образованию, так как только дети из ближайших 3-4 селений могут пользоваться ею.

Несмотря на это неудобство, школа буквально набита детьми, и претендентов на обучение в ней всегда более, нежели может вместить в себя здание школы. Большинству посещающих школу детей необходимо ежедневно приходить в Назрань из селений, отстоящих от этого места на 2-4 версты, и мальчуганы, насколько возможно заметить, преодолевают это затруднение. К развитию жажды познаний в ингушах и их охотному посещению школы немало способствуют как весьма рациональные приемы в обучении, так и гуманное обращение преподавателей, не запугивающее маленьких дикарей…

«Вообще стремление ингушей к образованию до того сильно, что между ними, несмотря на их убогое экономическое положение, очень распространено желание завести женския школы, а в одном из селений – Сурхохи – даже и заведено все необходимое для школы: здание, различные принадлежности и учебныя пособия; но остановка за приисканием учителя. Как известно, мы вообще страдаем этим недостатком, а для ингушей отыскание учителя представляет еще больше затруднений, так как немного охотников находится посвятить себя жизни в глухом селении».

Вып. IX, стр. 28-31.
Газета «Кавказ», 1877, №32 (25 февраля),
Тифлис.

С СЕВЕРНАГО КАВКАЗА

(Окончание)

…Второю мерою для водворения в среде горцев нормальных условий мирной жизни должно быть удаление из края вредных элементов населения, служащих постоянною причиною нарушения общественнаго спокойствия. Необходимость подобной меры признается даже и

ნათესავები ამ შესაძლებლობას ხელიდან არ უშვებენ; ამიტომაც ყველგან – მოსაცდელიდან დაწყებული და უნივერსიტეტის აუდიტორიით დამთავრებული – შეიძლება შეხვდე ინგუშს. ყოველივე ამას წარმოშობს რუსული ენისა და წერა-კითხვის დაუცხრომელი წყურვილი.

„ინგუშთა განათლებისკენ სწრაფვას ყურადღება ჯერ კიდევ 1860-იანი წლების დასაწყისში მიექცა, ხოლო 1868 წელს ინგუშთა დასახლების ცენტრში – ნაზრანის ციხესიმაგრეში – დაარსდა მთიელთა ორკლასიანი დაწყებითი სკოლა. სკოლის შენობისა და მასთან დაკავშირებული ზედამხედველისა და ერთი მასწავლებლის საცხოვრებლის მშენებლობა, მთავრობის მცირე სუბსიდიის – 3 000 რუბლის – პირობებში, ინგუშთა სახსრებით განხორციელდა. ეს სკოლა, რომელიც მთავრობის ხარჯით მოქმედებს, ამჟამად მხოლოდ ადგილზე მიმსვლელი მოსწავლეთათვის ფუნქციონირებს, რაც წარმოადგენს უმნიშვნელოვანეს შემაფერხებელ ფაქტორს ინგუშთა განათლებისკენ სწრაფვის გზაზე, ვინაიდან მისი გამოყენება მხოლოდ უახლოესი 3-4 სოფლის ბავშვებს შეუძლიათ.

მიუხედავად ამ უხერხულობისა, სკოლა, ფაქტობრივად, სავსეა ბავშვებით და მსურველთა რაოდენობა შენობის ტევადობას ყოველთვის აღემატება. სკოლის მოსწავლეთა უმრავლესობას ყოველდღიურად უწევს ნაზრანში მისვლა 2-4 ვერსტით დაშორებული სოფლებიდან და ბიჭუნები, როგორც ჩანს, შეძლებისდაგვარად ამ სიძნელეს უმკლავდებიან. ინგუშებში ცოდნის წყურვილის ზრდასა და სკოლაში მონდომებით სიარულს დიდად უწყობს ხელს როგორც სწავლების მეტად რაციონალური მეთოდები, ისე მასწავლებელთა ჰუმანური დამოკიდებულება, რომელიც პატარა ველურებს არ აშინებს…

საერთოდ, ინგუშთა განათლებისკენ სწრაფვა იმდენად ძლიერია, რომ, მათი სავალალო ეკონომიკური მდგომარეობის მიუხედავად, ფართოდ არის გავრცელებული სურვილი ქალთა სკოლე-

самими горцами; так, например, ингуши (одно из племен, обитающих в Терской области) года полтора тому назад постановили общественный приговор о том, чтобы все порочные и неисправимые люди удалялись из общества вместе с семействами… …Для сближения горцев с нами, у нас еще имеется весьма серьезное средство – школа. Уже многия из горских племен проявили жажду к учению, а некоторыя, как, например, осетины и ингуши просто-таки одержимы страстью учиться по русски и стремятся к этому всевозможными путями, не щадя никаких средств…

Газета «Кавказ», 1877, №227 (9 ноября), Тифлис.

СЕВЕРО-КАВКАЗСКИЕ НАБРОСКИ
7. ИНГУШСКИЕ ШКОЛЫ

Ингуши, нервные люди, ищут выхода из теперешняго труднаго экономическаго состояния и стремятся учиться. За неимением настоящих общеобразовательных школ, способныя, праздныя дети ингушей наполняют жалкие мечетские школки, куда поступают не только мальчики, но и девочки.

В с. Насыр-Карт[1], напр., девочки, иныя почти взрослыя, до 13-14 лет, помещаются в глиняной конурке, налево от прихожей, а мальчики 6-15 лет – направо, и серьезный мулла, в ермолке и очках, из прихожей обращается то к тем, то к другим. В с. Гомурзиевском и мальчики, и девочки общею кучею располагаются на глиняном полу школы и, по команде муллы, усердно выкрикивают молитвы. Писать детей не учат, да и читать тоже, а обучение чисто механическое. Кроме арабских молитв, муллы обогащают своих питомцев и анекдотами в роде наср – эддиновских.

Обучение детей в мечетских школах, конечно, нельзя назвать образованием, но если бы

[1] Насыр-Корт (ингуш. «Наьсар-Корт»)

ბის გახსნისა, ხოლო ერთ-ერთ სოფელში – სურხახში – სკოლისთვის უკვე მომზადებულია ყველაფერი აუცილებელი: შენობა, სხვადასხვა ინვენტარი და დამხმარე სასწავლო საშუალებები; დაბრკოლება მხოლოდ მასწავლებლის მოძიებაა. როგორც ცნობილია, ამ დეფიციტს ჩვენ ყველანი ვუჩივით, ხოლო ინგუშებისთვის მასწავლებლის პოვნა კიდევ უფრო ძნელია, ვინაიდან ცოტა მოიძებნება მსურველი, ვინც მზად იქნება ცხოვრება შორეულ, მიყრუებულ სოფელს მიუძღვნას“.

გამოშვება IX, გვ. 28-31.
გაზეთი „კავკაზი“, 1877, №32 (25 თებერვალი), ტფილისი.

ჩრდილოეთ კავკასიიდან

(დასასრული)

...მთიანეთში მშვიდობიანი ცხოვრების ნორმალური პირობების დამყარების მეორე ღონიძიება რეგიონიდან მოსახლეობის მავნე ელემენტების განდევნა უნდა იყოს, რომლებიც საზოგადოებრივი სიმშვიდის დარღვევის მუდმივ მიზეზად გვევლინებიან. ამგვარი ზომის აუცილებლობას თვით მთიელებიც აღიარებენ; მაგალითად, ინგუშებმა (თერგის ოლქში მცხოვრებმა ერთ-ერთმა ტომმა) დაახლოებით წელიწად-ნახევრის წინ დაადგინეს მოეწყოთ სახალხო შეკრება, რათა ყველა მანკიერი და გამოუსწორებელი ადამიანი ოჯახებთან ერთად თემიდან მოიკვეთოს...

...გარდა ამისა, მთიელთა ჩვენთან დასაახლოებლად კიდევ ერთი ძალიან სერიოზული საშუალება გვაქვს – სკოლა. მთის მრავალმა ტომმა უკვე გამოავლინა სწავლის წყურვილი, ზოგიერთი კი, როგორებიც არიან ოსები და ინგუშები, უბრალოდ გატაცებული არიან რუსულად სწავლით და ამისკენ ყოველმხრივ მიილტვიან, არ იშურებენ არანაირ საშუალებას...

გაზეთი „კავკაზი“, 1877, №227 (9 ნოემბერი), ტფილისი.

рядом с муллою посадить русскаго учителя, дело пошло бы иначе. В этом ни со стороны народа, ни даже муллы, наверное, не встретится никакого препятствия.

Что ингуши охотно учатся по-русски, доказывает специально для них устроенная двухклассная школа в с. Назрань. Смотритель этой школы, весьма продолжительно заведующий ею, не нахвалится ингушами. По его словам, это способный, гостеприимный, вежливый, деликатный и, в противоположность укоренившемуся убеждению, даже честный народ. Преподаватель магометанской религии в школе, весьма приличный, с умными голубыми глазами мулла, по-русски не знает, но остальные три учителя – русские.

Успехи учеников превосходны и, пожалуй, лучше, чем во многих казачьих школах. Не говоря о математике, в которой ингуши особенно сильны, обращает внимание хорошее, с правильным произношением, чтение по-русски и толковый разсказ прочитаннаго. Весьма изрядны также сведения старших учеников по истории и географии. В первом классе школы отдельно сидят и две чистенькие девочки ингушки, на которых с некоторою гордостью указывал смотритель как на культурное завоевание, потому что до последняго года девочек в русскую школу ингуши не отдавали.

П.

Газета «Кавказ», 1898, №202 (2 августа), Тифлис.

ХОДАТАЙСТВО ИНГУШЕЙ О ШКОЛЕ

Начальник Назрановскаго округа препроводил директору народных училищ общественные приговоры: жителей хуторов Годоборш и Ундиево, Длинная Долина и Галашки и сел. Кескем, Корт и Кантышево, в которых они просят директора об открытии у них училищ с пособием от

ჩრდილოეთკავკასიური ჩანახატები
7. ინგუშური სკოლები

ინგუშები, მღელვარე და მოუსვენარი ხალხი, დღევანდელი მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობიდან გამოსავალს ეძებენ და სწავლას ესწრაფვიან. ჭეშმარიტი ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლების უქონლობის გამო, ნიჭიერი და უსაქმოდ დარჩენილი ინგუშთა ბავშვები უბადრუკ მეჩეთურ სკოლებს ავსებენ, სადაც არა მხოლოდ ბიჭები, არამედ გოგონებიც სწავლობენ.

მაგალითად, სოფელ ნასირ-ქორთში გოგონები – ზოგიერთი თითქმის სრულწლოვანიც კი, 13-14 წლისა – მოთავსებულნი არიან თიხის პატარა სოროში, შესასვლელის მარცხენა მხარეს, ხოლო ბიჭები, 6-15 წლის ასაკისანი – მარჯვენა მხარეს. სერიოზული მოლა, ერმოლკითა და სათვალით, შესასვლელში დგას და ხან ერთ ჯგუფს მიმართავს, ხან – მეორეს. სოფელ გამურზიევოში კი ბიჭები და გოგონები ერთიანად სხდებიან სკოლის თიხის იატაკზე და მოლის ბრძანებით გულმოდგინედ გაჰყვირიან ლოცვებს.

ბავშვებს წერას არ ასწავლიან და არც კითხვის სწავლებაა მიზნად დასახული – სწავლება სრულიად მექანიკურ ხასიათს ატარებს. არაბულ ლოცვებთან ერთად, მოლები თავიანთ მოწაფეებს ანეკდოტებითაც ამდიდრებენ, ნასრ-ედდინის ამბების მსგავსით.

ბავშვების სწავლება მეჩეთურ სკოლებში, რა თქმა უნდა, განათლებად ვერ ჩაითვლება, მაგრამ მოლას გვერდით რომ რუსი მასწავლებელი დასვან, საქმე სრულიად სხვაგვარად წავიდოდა. ამაში, უდავოდ, არც ხალხის მხრიდან და არც თავად მოლასგან წინააღმდეგობა არ იქნება.

იმას, რომ ინგუშები სიამოვნებით სწავლობენ რუსულად, ნათლად ადასტურებს სპეციალურად მათთვის მოწყობილი ორკლასიანი სკოლა სოფელ ნაზრანში. ამ სკოლის აღმზრდელი, რომელიც უკვე დიდი ხანია ხელმძღვანელობს მას, არ იღლება ინგუშთა ქე-

казны на содержание учителей и на постройку училищных зданий. Не много дают, по сообщению „Тер.“, обитатели этих хуторов селений на содержание и устройство проектируемых к открытию начальных училищ, но отрадно уже и то, что ингуши начинают помышлять о школе, как о средстве отучить подростающее поколение от преступных и грубых замашек отцов и вывести его на новую более торную и более соответственную современным условиям дорогу.

Газета «Кавказ», 1911, №186 (23 августа), Тифлис.

ИНГУШСКИЙ СЪЕЗД

Во Владикавказе закончился съезд представителей ингушскаго народа. Были разсмотрены вопросы: об ингушской охранной сотне, о калыме, об открытии учебных заведений и др. Как передают владикавказские газеты, на съезде было, между прочим, указано, что, стремясь покончить с грабежами, ингуши три года тому назад сформировали охранную сотню, которая обходится населению в 36,000 руб. в год. В настоящее время ингуши просят войти в обсуждение вопроса о возможности возбудить ходатайство о принятии хотя бы части расходов на сотню за счет казны.

По вопросу о калыме было указано, что последний в настоящее время возрос до громадных размеров, и для того, чтобы жениться, молодой человек должен располагать крупными деньгами. Отсюда начинается воровство и абречество со всеми их последствиями. Обсуждая этот вопрос на частном совещании, участники съезда постановили ограничить размеры калыма теми цифрами, которые установлены шариатом, а именно: калым за девушку не должен превышать 105 руб. и одного барана, и за вдову 55 руб. и одного барана. Должны быть приняты

ბით. მისი თქმით, ეს არის ნიჭიერი, სტუმართმოყვარე, ზრდილობიანი, დელიკატური და, დამკვიდრებული შეხედულების საპირისპიროდ, სრულიად პატიოსანი ხალხი. სკოლაში მაჰმადიანური სარწმუნოების მასწავლებელი – საკმაოდ ღირსეული, ჭკვიანი ცისფერი თვალების მქონე მოლა – რუსულად არ საუბრობს, ხოლო დანარჩენი სამი მასწავლებელი რუსია.

მოსწავლეთა წარმატებები შესანიშნავია და, შესაძლოა, ბევრ კაზაკურ სკოლასაც კი აღემატება. მათემატიკაზე რომ აღარ ვთქვათ, რომელშიც ინგუშები განსაკუთრებით ძლიერები არიან, ყურადღებას იპყრობს კარგი, სწორი გამოთქმით რუსულად კითხვა და წაკითხულის გააზრებული გადმოცემა. უფროსი კლასების მოსწავლეებს საკმაოდ კარგი ცოდნა აქვთ ისტორიასა და გეოგრაფიაშიც. სკოლის პირველ კლასში ცალკე ზის ორი სუფთად ჩაცმული ინგუში გოგონა, რომლებზეც აღმზრდელი გარკვეული სიამაყით მიუთითებდა, როგორც კულტურულ მონაპოვარზე, რადგან გასულ წლამდე ინგუშები გოგონებს რუსულ სკოლაში არ აგზავნიდნენ.

პ.

გაზეთი „კავკაზი“, 1898, №202 (2 აგვისტო), ტფილისი.

ᲘᲜᲒᲣᲨᲗᲐ ᲨᲣᲐᲛᲓᲒᲝᲛᲚᲝᲑᲐ ᲡᲙᲝᲚᲘᲡ ᲨᲔᲡᲐᲮᲔᲑ

ნაზრანის მაზრის უფროსმა სახალხო სკოლების დირექტორს თემების განჩინებები გაუგზავნა: გადაბორშისა და უნდიევოს, დლინაია დოლინას და გალაშქეს ხუტორების, სოფლების: კესკემის, კორტის და კანტიშევოს მოსახლეობა დირექტორს სთხოვს, მათთვის ხაზინის ხარჯით სასწავლებლების გახსნას, მასწავლებლების ჯამაგირს და სასწავლებლების შენობების აშენებას. „თერგის უწყებანის“ ცნობით, ამ ხუტორებისა და სოფლების

меры, чтобы калым не передавался в какой-либо скрытой форме: обязательных подарков и т. под. Муллы не должны совершать браков, раз размер калыма превышает установленную норму.

Относительно постановки дела народного образования было указано, что в настоящее время ингуши создали уже 16 школ, но они понимают, что на этом нельзя остановиться. Вот почему они и просят ходатайствовать об открытии среди них реальнаго училища, на что согласны дать средства. Председатель напомнил, что предшествующий ингушский съезд, происходивший во Владикавказе, в ознаменование 300-летия юбилея Дома Романовых, постановил открыть в Назрани мужскую гимназию по образцу ставропольской, т. е. с параллельными реальным и классическим отделениями. Соответствующее ходатайство возбуждено, но ответа еще не получено.

Участники съезда ответили, что они, конечно, помнят это постановление, но их волнует затяжка в разрешении вопроса. Они боятся отказа. Сознавая, вместе с тем, что нынешнее сельское духовенство не отвечает своему назначению, они просят ходатайствовать об открытии в Терской области духовной семинарии, которая обеспечила бы возможность иметь образованных мулл. Председатель разъяснил, что этот вопрос уже поднят и разрабатывается.

Газета «Кавказ», 1914, №155 (10 июля), Тифлис.

მცხოვრებნი ბევრს არ იხდიან დაგეგმილი დაწყებითი სკოლების მოვლა-პატრონობასა და მშენებლობაში, მაგრამ ის უკვე სასიხარულოა, რომ ინგუშები სკოლაზე ფიქრს იწყებენ, როგორც საშუალებზე, რომელიც ახალგაზრდა თაობას მამების დამნაშავე და უხეშ ჩვეულებს გადააჩვევს და ახალ, უფრო გაკვალულ გზაზე გაიყვანს, რომელიც უფრო მეტად შეესაბამება თანამედროვე პირობებს.

გაზეთი „კავკაზი“, 1911, №186 (23 აგვისტო), ტფილისი

ინგუშთა ყრილობა

ვლადიკავკაზში ინგუში ხალხის წარმომადგენლების ყრილობა დასრულდა. განიხილეს შემდეგი საკითხები: ინგუშური დაცვის ასეულის შესახებ, პატარძლის გამოსასყიდის შესახებ, საგანმანათლებლო დაწესებულებების გახსნის შესახებ და სხვ. როგორც ვლადიკავკაზის გაზეთები იუწყებიან, ყრილობაზე, სხვა საკითხებთან ერთად, აღინიშნა, რომ ყაჩაღობის ბოლოს მოსაღებად ინგუშებმა სამი წლის წინათ დაცვის ასეული ჩამოაყალიბეს, რომელიც მოსახლეობას წელიწადში 36 000 რუბლი უჯდება. ამჟამად ინგუშები ითხოვენ განხილულ იქნას საკითხი ასეულის ხარჯების ნაწილის ხაზინიდან დაფარვის შესახებ.

პატარძლის გამოსასყიდის საკითხზე აღინიშნა, რომ ბოლო დროს ამ უკანასკნელმა უზარმაზარ თანხას მიაღწია და იმისთვის, რომ დაქორწინდეს, ახალგაზრდა ვაჟს დიდი ფული სჭირდება. აქედან იწყება ქურდობა და აბრაგობა მთელი მათი შედეგებით. ამ საკითხის კერძო შეხვედრაზე განხილვისას, ყრილობის მონაწილეებმა დაადგინეს პატარძლის გამოსასყიდის ოდენობა შეიზღუდოს შარიათით დადგენილი ოდენობით, კერძოდ: ქალწულის ფასი არ უნდა აღემატებოდეს 105 რუბლს და ერთ ცხვარს, ხოლო ქვრივის – 55 რუბლს და

ერთ ცხვარს. უნდა იქნას მიღებული ზომები, რათა პატარძლის გამოსასყიდი არ გადავიდეს რაიმე ფარულ ფორმაში: სავალდებულო საჩუქრებში და ა.შ. მოლებმა არ უნდა ჩაატარონ ქორწინება, თუ პატარძლის გამოსასყიდის ფასის ოდენობა დადგენილ ნორმას აღემატება.

რაც შეეხება სახალხო განათლების საქმის დაყენებას, აღინიშნა, რომ ამჟამად ინგუშებმა უკვე შექმნეს 16 სკოლა, თუმცა მათ ესმით, რომ აქ გაჩერება არ შეიძლება. ამიტომაც ითხოვენ შუამდგომლობას მათთვის რეალური სასწავლებლის გახსნაზე, რისთვისაც თანხების გამოყოფას თანხმდებიან. თავმჯდომარემ დამსწრეებს შეახსენა, რომ ინგუშების წინა ყრილობამ, რომელიც ვლადიკავკაზში ჩატარდა, რომანოვების დინასტიის 300 წლის იუბილეს აღსანიშნავად, დაადგინა ნაზრანში სტავროპოლის გიმნაზიის მსგავსი ვაჟთა გიმნაზიის გახსნა, ანუ პარალელური რეალური და კლასიკური განყოფილებებით. შესაბამისი შუამდგომლობა აღძრულია, მაგრამ პასუხი ჯერ არ მიუღიათ. ყრილობის მონაწილეებმა აღნიშნეს, რომ მათ, რა თქმა უნდა, ახსოვთ ეს დადგენილება, მაგრამ შეშფოთებული არიან საკითხის გადაწყვეტის გაჭიანურების გამო. მათ უარის ეშინიათ. ამასთან, ისინი აცნობიერებენ, რომ სოფელში ამჟამად მყოფი სასულიერო პირები ვერ პასუხობენ თავის დანიშნულებას, ამიტომ ითხოვენ შუამდგომლობას თერგის ოლქში სასულიერო სემინარიის გახსნის თაობაზე, რაც განათლებული მოლების ყოლის შესაძლებლობას მისცემს. თავმჯდომარემ განმარტა, რომ ეს საკითხი უკვე დაყენებულია და მუშავდება.

გაზეთი „კავკაზი“, 1914, №155 (10 ივლისი), ტფილისი.

КАВКАЗЪ

СѢВЕРО-КАВКАЗСКІЕ НАБРОСКИ.

7. Ингушская школа.

ИНГУШИ В ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССАХ КАВКАЗА ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА: ТРАДИЦИОННАЯ ТОРГОВЛЯ И НОВЫЕ ХОЗЯЙСТВЕННЫЕ ПРАКТИКИ

ᲘᲜᲒᲣᲨᲔᲑᲘ ᲓᲐ ᲙᲐᲕᲙᲐᲡᲘᲘᲡ ᲡᲐᲕᲐᲭᲠᲝ-ᲔᲙᲝᲜᲝᲛᲘᲙᲣᲠᲘ ᲣᲠᲗᲘᲔᲠᲗᲝᲑᲔᲑᲘ XIX ᲡᲐᲣᲙᲣᲜᲘᲡ II ᲜᲐᲮᲔᲕᲐᲠᲨᲘ: ᲢᲠᲐᲓᲘᲪᲘᲣᲚᲘ ᲕᲐᲭᲠᲝᲑᲐ ᲓᲐ ᲐᲮᲐᲚᲘ ᲔᲙᲝᲜᲝᲛᲘᲙᲣᲠᲘ ᲞᲠᲐᲥᲢᲘᲙᲔᲑᲘ

ИЗ ТЕРСКОЙ ОБЛАСТИ

[Торговля среди населения гор]

Между горским населением ни один из фабричных товаров так не распространен, как бумажные материи, цветные и некрашеные; они идут на белье мужское и женское, на бешметы, на одеяла и пр.; на них наживали так называемые краснорядцы[1] громадные капиталы. Товар этот имеет низкую фабричную цену; между горским же населением он идет по весьма высокой цене, при которой торговец остается в барыше, по крайней мере, на 50%.

В прежнее время у нас не было особенной конкуренции в торговле красным товаром; поэтому лавочники, особенно горские евреи, драли, что хотели. Оптовым торговцам фабриканты отпускали товар не за наличные деньги. Купец, ведущий оптовую торговлю, за кредит платил проценты и брал товар по такой цене, которая была выше действительной, фабричной; со своей стороны он перепродавал мелким торговцам, с выгодою, конечно, для себя; этот – торговал с горцами, с которых брал тоже свою часть.

Из мелких торговцев (армян, почти исключительно), которые в станицах торговали бумажными платками, миткалем, гвоздями и т. п., теперь многие, через 20-30 лет – богачи, владетели значительных капиталов. Примеры такого обогащения и теперь не диво между мелочны-

[1] Красный ряд (уст. русск. название) – торговый ряд на рынке, где продавались ткани и мануфактурные изделия (примеч. переводчика Н. Амирэджиби).

ᲗᲔᲠᲒᲘᲡ ᲞᲚᲥᲘᲓᲐᲜ

[ვაჭრობა მთის მოსახლეობაში]

მთის მოსახლეობაში არცერთი სხვა ქარხნული ნაწარმი არ არის ისე ფართოდ გავრცელებული, როგორც ბამბის ქსოვილები, ფერადი და შეუღებავი; ისინი გამოიყენება მამაკაცის და ქალის საცვლების, ბეშმეტების, საბნების და სხვ. კერვისას; ე.წ. „წითელი რიგის“[1] ვაჭრებმა მათი გაყიდვით უზარმაზარი კაპიტალი დააგროვეს. ამ საქონელს დაბალი საწარმოო ფასი აქვს; ხოლო მთის მოსახლეობაში ის ძალზე ძვირად ფასობს, რის გამოც ვაჭარი მინიმუმ 50%-იან მოგებას იღებს. უწინ ქსოვილებით ვაჭრობაში განსაკუთრებული კონკურენცია არ იყო; ამიტომ სავაჭრო დახლების მეპატრონეები, განსაკუთრებით მთის ებრაელები, როგორიც უნდოდათ, ისეთ ფასს ადებდნენ და მოსახლეობას ყვლეფდნენ. საბითუმო მოვაჭრეებს ფაბრიკანტები ნაღდ ფულს არ ართმევდნენ. საბითუმო გაყიდვებით დაკავებული ვაჭარი კრედიტის პროცენტს იხდიდა და საქონელს რეალურ ქარხნულ ფასზე ძვირად იღებდა; თავის მხრივ, ის წვრილ მოვაჭრეზე ჰყიდდა, რა თქმა უნდა, სარგებლით; ეს უკანასკნელი მთიელებთან ვაჭრობდა, რომელთაგანაც თავის წილს იღებდა. წვრილი მოვაჭრეებიდან (თითქმის ყველა სომეხია), რომლებიც სტანიცებში ვაჭრობდნენ ბამბის თავ-

[1] წითელი რიგი (რუს. красный ряд; ძვ. რუს. გამონათქვამი) – სავაჭრო რიგი ბაზარში, სადაც ქსოვილები და მანუფაქტურული ნაწარმი იყიდებოდა (მთარგმნელის, ნ. ამირეჯიბის შენიშვნა).

ми станичными лавочниками; ибо в «лавку красную» баба несет гроши так же, как казак несет свое добро – в кабак или в чихирню.

Но надо сказать – казачки больше изнашивают белья и платья, чем горянки, так как больше работают и лучше одеваются. Прежде чеченцы, ингуши, черкесы и др. горцы покупали красный товар главным образом в городах; красною торговлею славились особенно Нальчик и Моздок; слабее была торговля в Кизляре, еще слабее в Георгиевске, Владикавказе. Но станицам решались торговать особенно предприимчивые смельчаки; в аулы же сами торговцы редко заезжали, а посылали приказчиков; наконец, смело разъезжали всюду одни горские евреи.

В аулах торговля процветала собственно меновая; она была самою прибыльною для торговцев красным товаром. Выменивали кожи, шерсть, бурки, сукна местного изделия (весьма моднаго в прежнее время и даже теперь имеющаго высокую цену), сыр, масло и т. п.

Меновая торговля теперь в полном упадке, потому что продукты, которые прежде обменивались на товары, теперь либо продаются за деньги, либо обращаются на собственные потребности горскаго населения.

Иначе и не могло быть: прежде горцы имели и незаконные статьи дохода, притом – едва ли не более важныя, чем сельскохозяйственная производительность; теперь вычеркнуты; остается жить тем, чем наделит мать-земля. С другой стороны, деньги стали нужнее прежняго: надо заплатить оброк; в суд обратишься – приложи пошлины; в город свезешь арбу дров – заплати городской сбор; бумагу какую взять, подать – на все нужны деньги; даже сказать что или попросить о чем – и это не обойдется без денег.

Итак, горцу деньги крепко нужны… а откуда он их возьмет? какие у него доходы, едва-едва хватает на собственное пропитание. Женщины едва ли не у большинства ингушей, чеченцев

საფრებით, მიტკალით, ლურსმნებით და ა.შ., ბევრი ახლა, 20-30 წლის შემდეგ, მდიდარი კაცია, მნიშვნელოვანი კაპიტალის მფლობელი. ასეთი გამდიდრების მაგალითები არც ახლაა გასაკვირი სოფლის მცირე დახლების მფლობელებში; რადგან ქალს გროშები „წითელ დახლში“ ისევე მიაქვს, როგორც კაზაკს თავისი ქონება დუქანში ან სამიკიტნოში. თუმცა უნდა ითქვას, რომ კაზაკი ქალები უფრო ხშირად იცვლიან საცვლებს და კაბებს, ვიდრე მთის ქალები, რადგან უფრო მეტს მუშაობენ და უკეთ იცვამენ. ადრე ჩეჩნები, ინგუშები, ჩერქეზები და სხვა მთიელები ქსოვილებს ძირითადად ქალაქებში ყიდულობდნენ; ქსოვილებით ვაჭრობით განსაკუთრებით ცნობილი იყო ნალჩიკი და მოზდოკი; შედარებით ნაკლები იყო ვაჭრობა ყიზლარში, კიდევ უფრო ნაკლები – გეორგიევსკში და ვლადიკავკაზში. სტანიცებში ვაჭრობას მხოლოდ განსაკუთრებით ფხიანი და ყოჩაღი ვაჭრები ბედავდნენ; აულებს უშუალოდ ვაჭრები იშვიათად სტუმრობდნენ, იქ პრიკაზჩიკებს (ნოქრებს) აგზავნიდნენ; დაბოლოს, მხოლოდ მთის ებრაელები მიმოდიოდნენ ყველგან გაბედულად. აულებში გაცვლითი ვაჭრობა ყვაოდა; ეს ყველაზე მომგებიანი იყო წითელი საქონლით მოვაჭრეებისთვის. ცვლიდნენ ტყავს, მატყლს, თექას, ადგილობრივი წარმოების ქსოვილებს (წარსულში ძალიან მოდურს და ახლაც მაღალი ფასის მქონეს), ყველს, კარაქს და ა.შ.

გაცვლითი ვაჭრობა ახლა სრულად დაკნინებულია, რადგან პროდუქცია, რომელიც ადრე საქონელზე იცვლებოდა, ახლა ან ფულზე იყიდება, ან მთის მოსახლეობის პირადი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად გამოიყენება. სხვაგვარად ვერც იქნება: უწინ მთიელებს შემოსავლის უკანონო წყაროებიც ჰქონდათ და, შესაძლოა, უფრო მნიშვნელოვანიც, ვიდრე სოფლის მეურნეობის პროდუქტიულობა; ახლა ისინი ამოშლილია; მათ სხვა არაფერი დარჩენიათ, თუ არა მშობელი მიწიდან მოპოვებუ-

и отчасти осетин одеты так хорошо, что «если сыпнуть меру проса на какую из них, то ни одно зерно не упадет на земь» (т. е. все спрячется в лохмотьях). Немного лучше одеты и мужчины. О еде – не спрашивайте.

Главный пищевой материал давали осетинам, черкесам и ингушам – овцы, коровы. Но скотоводство в упадке; хлебопашество не улучшилось; хлеб прежде почти не шел в продажу или шел очень мало; а теперь надо и хлеб продавать; следовательно, надо засевать его больше. Есть у осетин и у черкесов семейства, где 10-30 и больше душ; самое обыкновенное число душ в семействе – 5-6 (тогда оно считается немногочисленным). Ведь не легко одним хлебом прокормить такия патриархальныя семьи.

Поэтому, слава Богу, если хлеба хватает горцу для собственнаго потребления. Надо заниматься извозом; надо, значит, иметь рабочий скот; для скота нужен корм. Прежде – и направо и налево широкое поле; заводи хоть табуны. Ныне не так легко прокормить зимой рабочий скот. Ну, а если падеж скота или неурожай хлеба – тогда прямо народное несчастье.

Откуда взять денег, которыя, к несчастию, стали так дешевы? Прежде ингуш продавал барана за рубль, за рубль двадцать коп. и на эти деньги мог накупить миткаля или бязи на несколько человек, а теперь – не купишь и на одну женскую рубашку. Прежде не то; прежде деньги падали даже с дождем. С гор собирались тучи, особенно со стороны Чечни; а «дождь с деньгами» шел с севера; многие собирали тогда мерами, как евреи манну.

Надо всемерно дать способы удешевить одежду и вообще жизнь плоскостнаго населения, и не только туземнаго, но и русскаго. О бедности казаков хорошо известно. Многие думают, что хозяйство казаков разстроилось, благодаря пьянству и принятой системе отбывания воинской повинности. Это отчасти верно, но только отчасти; но за то, что за рабочая сила казак, в

ლით სარჩო-საბადებელი. მეორე მხრივ, ფული უფრო საჭირო გახდა, ვიდრე ადრე: აუცილებელია ღალის გადახდა; თუ სასამართლოს მიმართავ, გადასახადი უნდა გადაიხადო; თუ ქალაქში ურემი შეშა წაიღე, ქალაქის საკრებულოში უნდა გადაიხადო; თუ რაიმე საბუთი უნდა აიღო ან წარადგინო – ყველაფრისთვის ფული გჭირდება; თუნდაც რაღაცის თქმა ან რაღაცის თხოვნა არ იქნება ფულის გარეშე. ამრიგად, მთიელს ფული ძალიან სჭირდება... მაგრამ სად იშოვოს? რა შემოსავალი აქვს, საკუთარი თავის გამოსაკვებად ძლივს ყოფნის. ინგუში, ჩეჩენი და, გარკვეულწილად, ოსი ქალების უმრავლესობა იმდენად კარგად არიან ჩაცმულები, რომ „რომელიმე მათგანს ფუთი ფეტვი რომ მიაყარო, ერთი მარცვალიც არ დაეცემა მიწაზე“ (ანუ ყველაფერი ძონძებში დარჩება). კაცებს ოდნავ უკეთ აცვიათ. საკვებზე კითხვაც არ ღირს. ოსებს, ჩერქეზებს და ინგუშებს ძირითად საკვებს ცხვრები და ძროხები აძლევენ. მაგრამ მესაქონლეობა დაცემას განიცდის; ხვნა-თესვა არ გაუმჯობესებულა; ადრე პურს თითქმის არ ჰყიდნენ ან ძალიან მცირე რაოდენობით; ახლა კი პურის გაყიდვაც საჭიროა; შესაბამისად, მეტი უნდა დაითესოს. ოსებსა და ჩერქეზებში 10-30 და მეტსულიანი ოჯახებია; ოჯახში სულების ჩვეული რაოდენობაა 5-6 (მაშინ ის მცირედ ითვლება). ასეთი პატრიარქალური ოჯახების მარტო პურით გამოკვება ადვილი ხომ არ არის. ამიტომ, მადლობა ღმერთს, თუ მთიელს საკუთარი მოხმარებისთვის სამყოფი პური აქვს. საჭიროა გადაზიდვა; ეს ნიშნავს, რომ მზიდი ცხოველები უნდა ჰყავდეს; პირუტყვს კი საკვები სჭირდება. უწინ მარჯვნივ და მარცხნივ ფართო ველი იყო; ჯოგებს ეყოფოდა. ახლა არც ისე ადვილია ზამთარში მზიდი ცხოველების გამოკვება. ხოლო თუ პირუტყვი დაეცა, ან პური არ მოვიდა, მაშინ ეს პირდაპირ სახალხო უბედურებაა. სად იშოვონ ფული, რომელიც, სამწუხაროდ, ასე გაუფასურდა? ადრე ინგუში ცხვარს ერთ რუბლად, რუბლსა და ოც კაპიკად

сравнении с осетином, особенно чеченцем или черкесом! Между тем, и там бедность, и здесь.

Отчего? Оттого, что производительность труда как у горцев, так и у казаков не покрывает того, что они должны израсходовать деньгами. Надо поднять хозяйственный быт, – скажут, конечно; но для этого надо развить мускульные средства населения, развить затем привычку его к труду, а для этого оно должно видеть результаты своего рабочаго существования; бедность их не развивает.

В торговле местное население нашло бы значительное подспорье для своего существования. Но какия условия торговли у нас самыми необходимыми предметами жизни? Русский крестьянин с рук, с базара приобретает себе всю одежду и обувь. Наше же население, напротив, берет все в лавках, потому что в России на крестьянскую одежду и обувь идет холст и сукно ручного тканья и недорогие лапти; на одежду же здешняго населения употребляется фабричный товар, именно бумажные материи.

Естественно, поэтому, что приобретение последних труднее. Кроме того, на них наложены пошлины в местной лавочной продаже. Если бы чеченцу вздумалось открыть в ауле лавку, т. е. основать торговлю самыми необходимыми предметами, забранными в городских лавках, он, в свою очередь, опять должен заплатить за право торговли, а следовательно, возвысить цены на продаваемые предметы.

В последнее время, особенно чеченцы и ингуши, проявили торговыя наклонности; в аулах они основали небольшие лавочки, в которых товары либо отпускаются армянином в долг, либо куплены на последния деньги; всего набрано понемногу и на небольшую сумму. В ауле люди знакомые; торговец отпускает и в долг, на честное слово, и в ожидании урожая; торговля не без мены и тут. Наличныя деньги не играют в его торговле такой роли, какую играют они в торговле русскаго купца.

ყიდდა. ამ ფულით მას შეეძლო რამდენიმე ადამიანის სამყოფი მიტკალი ან ნარმა ეყიდა, ახლა კი ერთი ქალის პერანგის სამყოფსაც ვერ იყიდის. ადრე ასე არ იყო; ადრე ფული წვიმასთან ერთადაც კი ცვიოდა. მთებზე ღრუბლები გროვდებოდა, განსაკუთრებით ჩეჩნეთის მხარეს; ხოლო „ფულიანი წვიმა“ ჩრდილოეთიდან მოდიოდა; შემდეგ ბევრი ფუთობით აგროვებდა, როგორც ებრაელები მანანას.

ყველა ხერხი უნდა მოიძებნოს იმისთვის, რომ პლატოს მოსახლეობისთვის ტანსაცმელი და, ზოგადად, ცხოვრება გაიაფდეს, და არა მარტო ადგილობრივებისთვის, არამედ რუსებისთვისაც. კაზაკების სიღარიბე კარგადაა ცნობილი. ბევრი ფიქრობს, რომ კაზაკთა მეურნეობა ლოთობისა და სამხედრო სამსახურის არსებული სისტემის გამო მოიშალა. ეს ნაწილობრივ მართალია, თუმცა მხოლოდ ნაწილობრივ; სამაგიეროდ როგორი სამუშაო ძალის მქონეა კაზაკი, ოსთან, განსაკუთრებით, ჩეჩენთან, ან ჩერქეზთან შედარებით! ამასობაში იქაც და აქაც სიღარიბეა. რატომ? იმიტომ, რომ შრომის ნაყოფიერება როგორც მთიელებში, ისე კაზაკებში არ ფარავს მათი ფულის დანახარჯს. რა თქმა უნდა, იტყვიან, რომ სამეურნეო საქმე უნდა აღორძინდეს; მაგრამ ამისთვის საჭიროა მოსახლეობის ფიზიკური რესურსის განვითარება, შემდეგ შრომის ჩვევა უნდა გამომუშავდეს, ამისთვის კი მათ თავისი შრომის შედეგები უნდა დაინახონ; სიღარიბე მათ არ ავითარებს. ადგილობრივი მოსახლეობა არსებობისთვის მნიშვნელოვან საყრდენს ვაჭრობაში ჰპოვებდა. მაგრამ როგორია ვაჭრობის პირობები სასიცოცხლოდ უმნიშვნელოვანესი საგნებით? რუსი გლეხი მთელ ტანსაცმელს და ფეხსაცმელს ხელიდან, ბაზარში ყიდულობს. ჩვენი მოსახლეობა, პირიქით, ყველაფერს სავაჭრო დახლებში იღებს, რადგან რუსეთში გლეხის ტანსაცმლისა და ფეხსაცმლისთვის ხელით ნაქსოვი მაუდი და იაფფასიანი ლაფნის ქალამნები გამოიყენება; ადგილობრივი მოსახლეობა სამოსისთვის ფა-

Наш торговец пользуется небольшею прибылью; иначе он не может торговать; иначе станут покупать вне аула, так как сходить в город или станицу горцу ничего не стоит при его досуге. Каким же образом аульный лавочник может платить пошлины за право торговли?

Конечно, если бы он торговал вдали от городов и мест, где производится такая же торговля, то он мог бы поднять цены и сделать сбережение для уплаты пошлин. Между тем торговля в среде чеченцев может развиться; у них есть довольно замечательныя наклонности и способности к торговле, не то что у осетин, известных более своею выносливостью и, при известных условиях, способностью к работе.

Чеченцы и ингуши могли бы возвысить свое благосостояние, если бы только им предоставлено было путем собственной безпошлинной торговли, удешевить необходимые предметы своего быта, одежды и обуви и, затем, если бы им удалось через это часть сбережений обратить на улучшение сельскохозяйственной производительности. Само собою понятно, какия важныя последствия вытекли бы отсюда для экономическаго и общественнаго их быта.

А без этого трудно разсчитывать, что у них могут развиваться мирныя наклонности, труд, сельское и общественное благосостояние, при тех же условиях, при каких все это трудно развивается даже среди русскаго крестьянскаго населения, привыкшаго к «тяглу» и ломовой работе…

Газета «Кавказ», 1877, №14 (30 января),
Тифлис.

ОБЗОР РУССКОЙ ПЕЧАТИ

[Коммерциализация культурного наследия]

Торговля различными археологическими древностями составляет у нас на Кавказе для весьма многих лиц далеко не безвыгодный промысел, кормящий, между прочим, и бамбисских сидельцев. Поэтому понятно, что отмена этого последняго должна отразиться весьма чувствительно. Кроме того, при существующем порядке вещей, каждый житель аула может, при случае, продать свои древности, а при отмене пошлины, для этого необходимо будет ехать в город. Наконец, при существующем порядке вещей, аульный лавочник может принимать древности в уплату за товар

мысел… Оказывается, что в настоящее время там (Владикавказ) множество дигорцев северо-западной Осетии и ингушей, засевших по склонам Дарьяльскаго и Джераховскаго ущелий, бродит с древними изделиями из кремня, бронзы, железа, золота и серебра, относящимися к разным периодам культуры…

Газета «Кавказ», 1889, №89 (4 апреля), Тифлис.

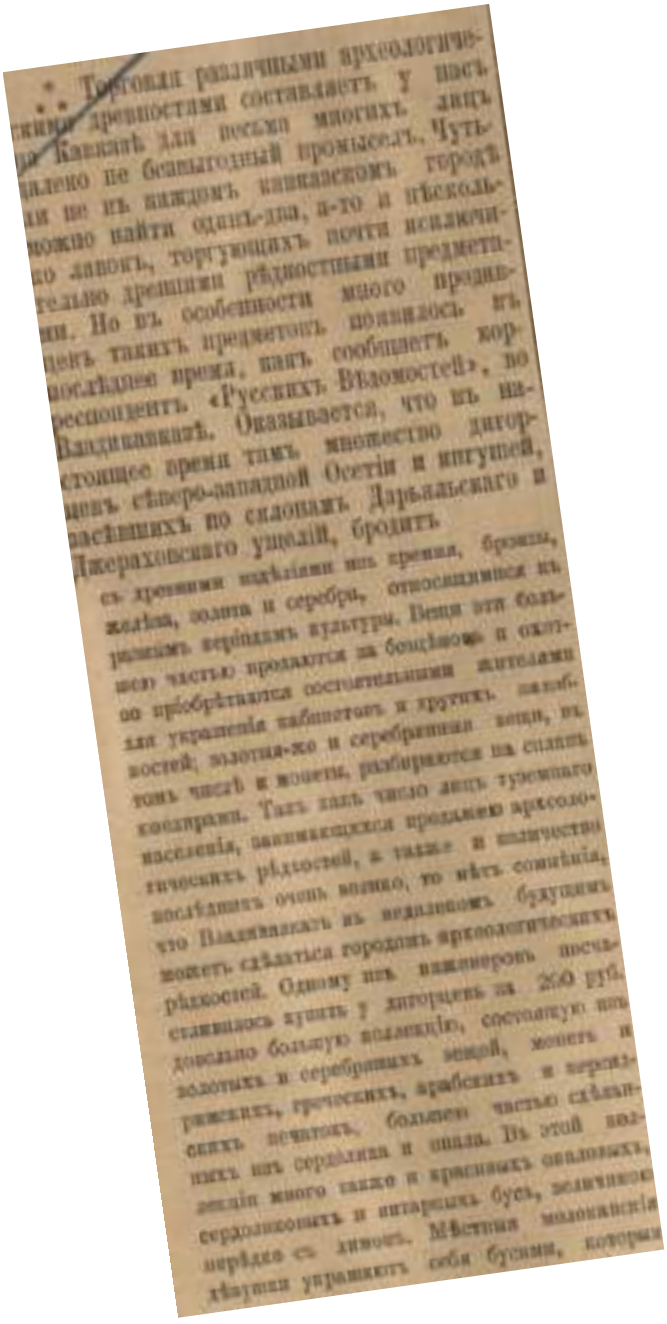

თუ გადასახადის გარეშე ვაჭრობის, საყოფაცხოვრებო ნივთების, ტანსაცმლისა და ფეხსაცმლის გაიაფების და შემდეგ, თავიანთი დანაზოგის ნაწილის გამოყენების შესაძლებლობა მიეცემათ სოფლის მეურნეობის მოსავლიანობის გასაუმჯობესებლად. ცხადია, რა მნიშვნელოვანი შედეგები მოჰყვება ამას მათ ეკონომიკურ და სოციალურ ცხოვრებაში. ამის გარეშე რთულია ვიმედოვნოთ, რომ მათ მშვიდობიანი მიდრეკილებები განუვითარდებათ, შრომის, სასოფლო და საზოგადოებრივი კეთილდღეობა ეწვევათ იმავე პირობებში, რომლებშიც ეს ყოველივე რთულად ვითარდება თუნდაც რუს გლეხობაში, რომელიც მიჩვეულია ბეგარასა და მძიმე შრომას.

…სს…

გაზეთი „კავკაზი“, 1877, №14 (30 იანვარი), ტფილისი.

რუსული პრესის მიმოხილვა

[კულტურული მემკვიდრეობის კომერციალიზაცია]

სხვადასხვა არქეოლოგიური სიძველით ვაჭრობა ჩვენთან, კავკასიაში, ბევრისთვის სულაც არ არის წამგებიანი საქმე... ირკვევა, რომ ამჟამად იქ (ვლადიკავკაზში) ბევრი დიგორელი ჩრდილო-დასავლეთ ოსეთიდან და დარიალისა და ჯეირახის ხეობებში მოსახლე ინგუში, დახეტიალობს კაჟის, ბრინჯაოს, რკინის, ოქროსა და ვერცხლის უძველესი ნაკეთობებით, რომლებიც კულტურის სხვადასხვა პერიოდს მიეკუთვნება...

გაზეთი „კავკაზი“, 1889, №89 (4 აპრილი), ტფილისი.

ИНГУШСКИЙ ДИВИЗИОН В СОСТАВЕ ТЕРСКО-ГОРСКОГО ПОЛКА

ინგუშური დივიზია თერგის მთიელთა პოლკის შემადგენლობაში

СОВРЕМЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ К НАМ ГОРЦЕВ ТЕРСКОЙ ОБЛАСТИ

… В одно и то же время, враждуя с русскими, различныя горские племена враждовали и между собою: кабардинец, например, не считал нарушением Магометова закона убить и ограбить своего соседа мусульманина-осетина, осетин – ингуша, ингуш – чеченца и т.д. …

… Вскоре было получено распоряжение о сформировании из осетин и ингуш Терско-горского полка, для отправления в действующую армию на юге России. Вызвали охотников поступить в полк – и нужно было видеть, с какою готовностью и лихорадочною поспешностью и стар, и млад торопились не пропустить возможности попасть в строй формируемого полка. В несколько дней явилось желающих поступить в полк несравненно более, чем требовалось, и менее чем в месяц полк был совершенно готов и отправился в поход…

Газета «Кавказ», 1877, №13 (29 января), Тифлис.

თერგის ოლქის მთიელების თანამედროვე დამოკიდებულება ჩვენდამი

...რუსებთან მტრობის თანადროულად, მთიელთა სხვადასხვა ტომი ერთმანეთსაც ემტერებოდა: ყაბარდოელი, მაგალითად, მუჰამედის კანონის დარღვევად არ თვლიდა თავისი მაჰმადიანი ოსი მეზობლის მოკვლასა და გაძარცვას, ოსი – ინგუშისას, ინგუში – ჩეჩენის და ა.შ.

...მალევე მიღებულ იქნა ბრძანება ოსებისა და ინგუშებისგან თერგის მთიელთა პოლკის შექმნის შესახებ, რუსეთის სამხრეთით მოქმედ ჯარში გასაგზავნად. მოხალისეებს პოლკში შესვლისკენ მოუწოდეს და უნდა გენახათ, როგორი მზადყოფნითა და გამალებით ჩქარობდნენ მოხუცებიც და ახალგაზრდებიც, ხელიდან არ გაეშვათ ფორმირებული პოლკის რიგებში შესვლის შესაძლებლობა. რამდენიმე დღეში პოლკში შესვლის მსურველი საჭიროზე გაცილებით მეტი გამოცხადდა და ერთ თვეზე ნაკლებ დროში პოლკი სრულიად მზად იყო და სალაშქროდ გაემართა….

გაზეთი „კავკაზი“, 1877, №13 (29 იანვარი), ტფილისი.

НОВОСТИ СТОЛИЧНЫХ ГАЗЕТ

Вправительственном Вестнике помещена корреспонденция из Кишинева, под заглавием: Гулевые полки действующей армии

В сорока с небольшим верстах к юго-западу от Кишинева, в местечке Гура-Галбина, в настоящее время, – пишет корреспондент – помещается штаб сводной казачьей дивизии, или «гулевых полков», по местному выражению генерал-лейтенанта Д. И. Скобелева, их дивизионнаго начальника. Тут-же расквартирован и Терско-Горский конно-иррегулярный

დედაქალაქის გაზეთების ახალი ამბები

სამთავრობო უწყებანში[1] მოთავსებულია კორესპოდენცია კიშინიოვიდან სახელწოდებით: მოქმედი არმიის მოსეირნე პოლკები[2]

კიშინიოვის სამხრეთ-დასავლეთიდან ორმოც ვერსში, ადგილზე, სახელწოდებით გურა-გალბინი, – წერს კორესპონდენტი, – განლა-

[1] სამთავრობო უწყებანი – რუს. Правительственный Вестник.

[2] მოსეირნე პოლკები – რუს. Гулевые полки.

полк, составленный исключительно из кавказских уроженцев, ингушей и осетин. Этот полк сам по себе представляет весьма оригинальное, яркохарактерное и совсем новое явление в рядах европейской русской армии, где кавказские полки появляются еще впервые со времени своего существования. В случае войны, это будет не безинтересный факт для русской военной истории. Во всяком случае, горский полк заслуживает, чтобы поговорить о нем подробнее.

Значение гулевых полков корреспондент официальной газеты определяет так:«Как показывает самое название «гулевые», в случае военных действий, эти части войск первыя вступят на территорию противника и, весьма вероятно, первыя с ним встретятся. Они будут нести сторожевую и партизанскую службу, впереди и по сторонам своей армии, а также по флангам и в тылу армии неприятельской, будут, так сказать, гулять по неприятельскому краю. Они не входят в состав какой-либо крупной тактической единицы, не связаны административно и тактически с каким-либо корпусом, как дивизии регулярной кавалерии, а составляют совершенно самостоятельную часть, состоящую при действующей армии, поэтому и военные их действия будут носить преимущественно самостоятельный характер. Кроме того, они должны будут служить для своей армии зорким, недремлющим глазом и чутким ухом. Они должны на всякий день и час быть непрестанною грозой противника, наводить на него смятение внезапным появлением там, где и не чают. Вся сила гулевых частей должна заключаться в том, чтобы противник боялся одного уже имени гулевых, как некогда боялись французы донских казаков, не дававших им ни минуты покоя. «Гулевые», между прочим, должны являться грозными мстителями за каждое новое зверство над христианами и быть надежною опорой этих последних.

გებულია კაზაკთა შემკრები დივიზიის შტაბი, იგივე „მოსეირნე პოლკები“ (ადგილობრივი გენერლის, დივიზიის მეთაურის დ.ი. სკობელევის, სიტყვებით). აქვეა განთავსებული თერგის მთიელთა არარეგულარული პოლკი, რომელიც მარტოოდენ კავკასიის მკვიდრებისგან, ინგუშებისა და ოსებისგან შედგება. ეს პოლკი თავისთავად ძალიან ორიგინალური, მკვეთრად სახასიათო და სრულიად ახალი მოვლენაა ევროპული რუსული არმიის რიგებში, სადაც კავკასიური პოლკები მათი არსებობიდან მოყოლებული პირველად გამოჩნდნენ. ომის შემთხვევებში ეს ინტერესმოკლებული ფაქტი არ იქნება რუსეთის სამხედრო ისტორიისთვის. ნებისმიერ შემთხვევაში, მთის პოლკი იმსახურებს მასზე უფრო დაწვრილებით საუბარს.

მოსეირნე პოლკების მნიშვნელობას ოფიციალური გაზეთის კორესპოდენტი ასე განმარტავს: „როგორც თავად სახელწოდება „მოსეირნე“ გვიჩვენებს, სამხედრო მოქმედებების შემთხვევაში, ჯარის ეს დანაყოფები პირველები გავლენ მტრის ტერიტორიაზე და, დიდი ალბათობით, პირველები შეხვდებიან მას. ისინი ეწევიან საგუშაგო და პარტიზანულ სამსახურს არმიის წინ, ასევე ფლანგებზე და მტრის არმიის ზურგში, ისინი, ასე ვთქვათ, ისეირნებენ მტრის ჯარის კიდეებზე. ისინი არ შედიან რომელიმე დიდი ტაქტიკური ერთეულის შემადგენლობაში, არ არიან ადმინისტრაციულად და ტაქტიკურად დაკავშირებული რომელიმე კორპუსთან, რეგულარული კავალერიის დივიზიების მსგავსად, და წარმოქმნიან მოქმედ არმიასთან არსებულ სრულიად დამოუკიდებელ ნაწილს, ამიტომ მათი სამხედრო მოქმედებებიც, ძირითადად, დამოუკიდებელი ხასიათის იქნება. გარდა ამისა, მათ მოუწევთ მახვილი, ფხიზელი თვალით და მგრძნობიარე ყურით ჯარს ემსახურონ. ისინი ყოველდღე და ყოველ საათში, მუდმივად მტრის რისხვა უნდა იყვნენ და მოულოდნელი თავზარი დასცენ მას იქ, სადაც ყველაზე ნაკლებად ელიან. „მოსეირნე“ ქვედანაყოფების მთელი ძალა იმაში უნდა

Таково в общих чертах назначение нашей сводной казачьей дивизии, в состав которой входят следующие части:

1. полк Кубанский (именно 2-й Кубанский) шестисотеннаго состава, собранный из Кубанских линейных казаков; командир-подполковник Кухаренко;

2. полк Донской казачий № 30, в шестисотенном составе; командир-полковник Орлов;

3. полк Владикавказский Терскаго казачьего войска; состав четырехсотенный; командир-полковник Левиз-оф-Менар;

4. полк Терско-Горский, конно-иррегулярный, четырехсотеннаго состава; командир-полковник Панкратов;

5. конно-горная донская № 1 батарея; шесть орудий трехфунтоваго калибра; командир – войсковой старшина Костин.

Вся дивизия, за исключением донских частей, одета в однообразныя форменныя черкески чернаго цвета. Полк от полка отличается цветом бешметов, погон, суконных верхушек на бараньих папахах и «газырей», т.е. гарусных патронных затычек к наперсным патронникам. Таким образом, в Кубанском полку все эти принадлежности красного цвета, во Владикавказском – синяго и в Терско-Горском – белаго, но при светлосиних погонах. Все эти полки носят бурки и башлыки, которые у Терско-Горцев тоже белые, что чрезвычайно красиво, да и вообще, весьма красива, ловка и удобна вся своеобразная форма этих трех полков, богатая серебром, с кавказскою чернью[1] и золотыми насечками, которое блестит и сверкает на оружии, на поясах, на металлическом оружейном наборе и на галунных позументах.

По словам одного из осетин, Терско-Горский четырехсотенный полк делится на два

[1] Чернь – здесь: ювелирная техника чернения металла (сплав серебра, меди, серы).

იყოს, რომ მტერს მხოლოდ სახელწოდება „მოსეირნე“ გვრიდეს შიშს ისევე, როგორც ოდესღაც ფრანგებს დონის კაზაკების ეშინოდათ, რომლებიც მათ წამითაც არ ასვენებდნენ. სხვათა შორის, „მოსეირნეები“ ქრისტიანების წინააღმდეგ ყოველი ახალი სიმხეცისთვის მრისხანე შურისმაძიებლები და ამ უკანასკნელთა საიმედო დასაყრდენი უნდა იყვნენ.

ასეთია, ზოგადად, კაზაკთა შემკრები დივიზიის დანიშნულება, რომელიც შემდეგ ნაწილებს შეიცავს: 1) ყუბანის პოლკი (კერძოდ ყუბანის მე-2) 600 კაცის ოდენობით, შემდგარი ყუბანის ხაზის კაზაკებისგან; მეთაური – პოდპოლკოვნიკი კუხარენკო; 2) დონის კაზაკთა პოლკი №30, 600 კაცის ოდენობით; მეთაური – პოლკოვნიკი ორლოვი; 3) თერგის კაზაკთა არმიის ვლადიკავკაზის პოლკი; 400 კაცის ოდენობით; მეთაური – პოლკოვნიკი ლევიზ-ოფმენარი; 4) თერგის მთიელთა კავალერიის არარეგულარული პოლკი, 400 კაცის ოდენობით; მეთაური – პოლკოვნიკი პანკრატოვი; 5) მთიელთა კავალერიის დონის №1 ბატარეა; ექვსი სამფუტიანი ქვემეხით; მეთაური – სამხედრო ზემდეგი კოსტინი.

მთელ დივიზიას, გარდა დონის ქვედანაყოფებისა, შავი ფერის ერთგვაროვანი ჩოხები აცვია. ერთი პოლკი მეორისგან ბეშმეტების, სამხრეულების, მატყლის ფაფახებზე მაუდის წვერის და „სამასრეების“, ანუ გულმკერდზე მიკერებული ვაზნების ჯიბეების ფერით განსხვავდება. ამრიგად, ყუბანის პოლკში ყველა ეს ნივთი წითელი ფერისაა, ვლადიკავკაზის პოლკში – ლურჯი, ხოლო თერგის მთიელთა პოლკში – თეთრი, ღია ლურჯი სამხრეულებით. ყველა ამ პოლკს აცვია ნაბდები და ყაბალახები, რომლებიც თერგის მთიელთა პოლკში ასევე თეთრია, რაც უაღრესად ლამაზია, და საერთოდ, ამ სამი პოლკის გამოკვეთილად თავისებური ფორმა ძალზე ლამაზი, მარჯვე და მოხერხებულია, მდიდარია ვერცხლით, კავკასიური ნიელოებითა და ოქროს ზარნიშებით, რომელიც ბრწყინავს და ანათებს იარაღზე, ქა-

дивизиона; в первом дивизионе служат исключительно осетины, а во втором – ингуши. Между первыми есть 170 человек христиан, вторые-же исключительно магометанскаго вероисповедания: все они жители Терской области, Владикавказскаго и Осетинскаго округов (бывший «центр» нашей военно-кавказской «линии»).

Весь этот полк составлен исключительно из добровольцев, и когда его формировали, то к заведовавшему формированием полковнику Панкратову являлись охотники целыми аулами, целыми волостями, прося принять их на службу. Эти добродушные люди очень огорчались тем, что формируют только один полк, зачем-де их берут так мало, когда джигитов хватит у них на десять таких полков. И действительно, случись только в них надобность, они все явятся на призыв с величайшею готовностью.

Когда осенью прошлаго года в одной из газет появились статьи, обвиняющия ингушей в каких-то изменнических намерениях, то туземцы Владикавказскаго округа, возмущенные этим обвинением, прислали к окружному начальнику депутацию из пятидесяти старейшин, которые горячо протестовали пред ним против несправедливаго газетнаго извета и усердно просили, чтоб им позволили на свой счет сформировать из себя полк, дабы не на словах, а на деле убедительно доказать их верность и преданность «Справедливому Царю» и России.

Когда Формирование Терско-Горского полка было окончено, то особая депутация от осетин и ингушей обратилась к командующему войсками Терской области, генерал-адъютанту Свистунову, с просьбой исходатайствовать о назначении к ним в полк командиром их окружного начальника полковника Панкратова. Ходатайство это было уважено. Весь полк собран был в десять дней. 9 ноября ге-

მრებზე, ლითონის ხმალ-ხანჯალზე და სირმებიან ბუზმენტებზე.

ერთ-ერთი ოსის თქმით, თერგის მთიელთა ოთხასკაციანი პოლკი ორ ნაწილად იყოფა; პირველი დივიზია მხოლოდ ოსებისგან შედგება, ხოლო მეორე – ინგუშებისგან. პირველში 170 ქრისტიანია, მეორეში კი მხოლოდ მაჰმადიანური აღმსარებლობისანი არიან : ყველა მათგანი თერგის ოლქის, ვლადიკავკაზისა და ოსეთის ოლქების (ჩვენი კავკასიის სამხედრო „ხაზის“ ყოფილი „ცენტრის“) მკვიდრია. მთელი ეს პოლკი მხოლოდ მოხალისეებისგან შედგება და როდესაც ის ყალიბდებოდა, მოხალისეები მთელი აულებით და ვოლოსტებით მოდიოდნენ პოლკოვნიკ პანკრატოვთან, რომელიც პოლკის ფორმირებას ხელმძღვანელობდა და სამსახურში მიღებას ითხოვდნენ. ამ გულკეთილ ხალხს ძალიან სწყინდა, რომ მხოლოდ ერთ პოლკს ქმნიდნენ, რომ ასე ცოტა ხალხს იღებდნენ, მაშინ, როდესაც ათი ასეთი პოლკისთვის საკმარი ვაჟკაცი მხედარი ჰყავდათ. და მართლაც, მათი საჭიროების შემთხვევაში ყველა უდიდესი მზადყოფნით გამოეხმაურება მოწოდებას. როდესაც გასულ შემოდგომაზე ერთ-ერთ გაზეთში გამოჩნდა სტატიები, სადაც ინგუშებს მოღალატეობრივ ზრახვებში ადანაშაულებდნენ, ამ ბრალდებით აღშფოთებულმა ვლადიკავკაზის ოლქის მცხოვრებლებმა ოლქის უფროსს ორმოცდაათი უხუცესისგან შემდგარი დეპუტაცია გაუგზავნეს, რომლებიც მხურვალედ აპროტესტებდნენ ოლქის უფროსის წინაშე გაზეთში გამოქვეყნებულ უსამართლო ცნობას და გულმოდგინედ სთხოვდნენ, ნება დაერთოთ, საკუთარი ხარჯებით ჩამოეყალიბებინათ თავიანთი პოლკი, რათა არა სიტყვებით, არამედ საქმით დაბეჯითებით დაემტკიცებინათ ერთგულება და გულმოდგინება „სამართლიანი მეფის“ და რუსეთის წინაშე. როდესაც თერგის მთიელთა პოლკის ფორმირება დასრულდა, ოსებისა და ინგუშების სპეციალურმა დელეგაციამ თერგის ოლქის ჯარების მეთაურს, გენერალ-ადიუტანტ სვისტუნოვს

нерал-адъютант Свистунов, возвратясь из Тифлиса, передал приказ о призыве на службу осетин и ингушей, а 21 числа того-же месяца было уже донесено, что полк сформирован и вполне готов к выступлению.

Каждый всадник явился по призыву на собственной лошади, обмундированный и одетый на свой счет. Теперь они получают от казны содержание: каждый рядовой – по десяти рублей в месяц жалованья, фураж и пищу натурой, причем, вместо непривычнаго для них ржаного хлеба, отпускается пшеничный; кроме того, всем им розданы казенные берданки[1] казачьего образца, взамен их собственных кремневых ружей.

Между осетинами находятся в первом дивизионе 60 алдаров, то есть местных дворян, из которых есть люди весьма зажиточные и даже богатые, как, напр., Ходарцов, имеющий шесть тысяч в год дохода, и большая часть этих алдаров добровольно служит рядовыми всадниками. Между туземцами, и особенно в среде молодежи, в последние годы, благодаря школам, русская грамота делает большие успехи.

Первоначально было назначено в полк только 14 офицеров, преимущественно из тех что помоложе, повыносливее и поразвитее. Но этим серьезно огорчились и даже обиделись офицеры-старики, рубаки бывшаго кавказскаго времени, входившие в состав той депутации, которая предлагала сформировать из себя полк в доказательство своей верности русскому престолу. Хотя между этими стариками есть и шестидесятилетние люди, но они не хотели отстать от своей молодежи и усерднейше просили разрешить и им тоже стать

[1] Винтовка Бердана (разг. берданка) – общее название двух различных систем однозарядных винтовок. Использовалась в Российской империи в конце XIX века.

მიმართა შუამავლობით, რომ პოლკის მეთაურად მათი ოლქის უფროსი, პოლკოვნიკი პანკრატოვი დაენიშნა. ეს თხოვნა პატივით იქნა მიღებული. მთელი პოლკი ათ დღეში შეიკრიბა. 9 ნოემბერს ტფილისიდან დაბრუნებულმა გენერალ-ადიუტანტმა სვისტუნოვმა ოსებისა და ინგუშების სამსახურში გამოძახების შესახებ ბრძანება გასცა და იმავე თვის 21 რიცხვში უკვე მოახსენეს, რომ პოლკი ჩამოყალიბდა და სრულიად მზადაა გასასვლელად. ყოველი მხედარი გამოძახებაზე საკუთარი ცხენით გამოცხადდა, თავისი ხარჯით შეიარაღებული და ჩაცმული. ახლა ისინი ხაზინიდან ჯამაგირს იღებენ: ყოველი რიგითი თვეში ათ რუბლს, ნატურით საკვებს და ფურაჟს იღებს, ამასთან, მათთვის უჩვეულო ჭვავის პურის ნაცვლად ხორბლის პურს აძლევენ; გარდა ამისა, ყოველ მათგანს კაზაკთა მსგავსი ბერდანის სახაზინო შაშხანები[1] გადაეცა მათი კაჟის თოფების სანაცვლოდ.

პირველ დივიზიონში ოსებს შორის არის 60 ალდარი, ანუ ადგილობრივი აზნაური, რომელთა შორის არიან ძალიან შეძლებულები და მდიდრებიც კი, მაგალითად, ხოდარცოვი, რომელსაც წელიწადში 6000 შემოსავალი აქვს. ამ ალდარების უმრავლესობა ნებაყოფლობით მსახურობს რიგით მხედრებად. ბოლო წლებში ადგილობრივმა მოსახლეობამ და, განსაკუთრებით, ახალგაზრდებმა, სკოლების წყალობით, რუსული წერა-კითხვა დიდი წარმატებით აითვისა. თავდაპირველად პოლკში მხოლოდ 14 ოფიცერი დაინიშნა, ძირითადად, ახალგაზრდა, გამძლე და განვითარებული. მაგრამ ამან სერიოზულად გაანაწყენა და გააბრაზა კიდეც ძველი ოფიცრები, ყოფილი კავკასიური ეპოქის მეომრები, იმ დელეგაციის შემადგენლობაში მყოფები, რომლებმაც რუსეთის ტახტისადმი

[1] ბერდანის შაშხანა (ე.წ. ბერდანკა) – ერთჯერადად დასატენი შაშხანების ორი განსხვავებული სისტემის საერთო სახელწოდება. მოქმედებდა რუსეთის იმპერიაში XIX საუკუნის ბოლოს.

в ряды, как старым, опытным бойцам, дабы служить для молодежи добрым примером боевой лихости и походной выносливости. Было разрешено принять их на службу, и таким образом в Терско-Горском полку очутилось 25 офицеров.

Командные слова в Терско-Горском полку произносятся по-русски; но всадники на приветствие начальника: «здорово ребята» отвечают: «берекет-берсен»! Это, в сущности, исковерканные в произношении турецкие слова, которые выражают собою благодарность старшему лицу за его привет.

Каждый дивизион имеет свое особое знамя, вывозимое в строй со всеми почестями, присвоенными знаменам и штандартам по уставу. У осетин знамя небесноголубого цвета, а у ингушей – алое; оба на чрезвычайно высоких древках, аршин до пяти, и очень тяжелые. Хотя по уставу конному полку присвоется ныне только один штандарт, но дело в том, что осетины и ингуши еще ранее имели свои собственные знамена, пожалованныя им за верную службу покойным государем императором Николаем Павловичем. Оба племени гордятся каждое своим знаменем.

Горец обыкновенно не любит разставаться со своим оружием, но тут это было исполнено охотно, потому что еще у себя дома они наслышались о «дивных свойствах» скорострелок. Однако, присылка оружия в Гура-Галбину последовала не так скоро, как того хотелось-бы нетерпеливым горцам, и они приуныли; наконец, пред великим постом прибыл столь жадно ожидаемый транспорт.

И надо было видеть эту живую, детски-наивную радость горцев, когда приступили к раздаче им берданок. Они по этому поводу устроили у себя целый праздник, танцовали свой особенный танец «кипена», где плясуны смыкаются, обнявшись, в плотный круг, другие становятся к ним на плечи, а к этим в свою

ერთგულების დასადასტურებლად პოლკის შექმნა შესთავაზეს. მიუხედავად იმისა, რომ ამ ძველებს შორის სამოცი წლის ადამიანებიც არიან, მათ არ სურდათ ახალგაზრდობისგან ჩამორჩენა და გულმოდგინედ ითხოვდნენ პოლკის რიგებში შესვლას, როგორც ძველი, გამოცდილი მებრძოლები, რათა ახალგაზრდებისთვის სამხედრო გამბედაობისა და გამძლეობის კარგი მაგალითი ყოფილიყვნენ. მათ სამსახურში მიღების უფლება მიეცათ და ამგვარად თერგის მთიელთა პოლკში 25 ოფიცერი აღმოჩნდა.

თერგის მთიელთა პოლკში ბრძანების სიტყვები რუსულად წარმოითქმება; მაგრამ მეთაურის მისალმებაზე «Здорово ребята»/ „გამარჯობა ბიჭებო“, მხედრები პასუხობენ: „ბერეკეტ-ბერსენ!“ ეს, არსებითად, დამახინჯებული თურქული სიტყვებია, რომლებიც მადლიერებას გამოხატავენ უფროსისადმი მის მისალმებაზე.

თითოეულ დივიზიონს თავისი განსაკუთრეული დროშა აქვს, რომელიც მწყობრში დროშისა და ალამისთვის წესდებით განსაზღვრული ყველა პატივით გამოაქვთ, წესების მიხედვით. ოსებს ცისფერი დროშა აქვთ, ინგუშებს – ალისფერი; ორივე ძალზე მაღალ, ხუთი არშინის სიგრძის ლილვებზეა დამაგრებული და ძალიან მძიმეა. მართალია, წესდების მიხედვით, ცხენოსანთა პოლკს ახლა მხოლოდ ერთი ალამი ენიჭება, მაგრამ საქმე ისაა, რომ ოსებსა და ინგუშებს ადრეც ჰქონდათ საკუთარი დროშები, რომლებიც მათ ერთგული სამსახურისთვის უბოძა აწ გარდაცვლილმა იმპერატორმა ნიკოლოზ პავლოვიჩმა. ორივე ტომი ამაყობს საკუთარი დროშით.

მთიელს, როგორც წესი, არ უყვარს იარაღთან განშორება, მაგრამ აქ ეს ხალისით კეთდებოდა, რადგან ჯერ კიდევ სახლში სმენოდათ „სწრაფად მსროლელი“ თოფების „საოცარ თვისებებზე“. თუმცა, გურა-გალბინში იარაღის გაგზავნა არ მომხდარა ისე სწრაფად, როგორც მოუთმენელ მთიელებს სურდათ და მათ მოიწყინეს; ბოლოს,

очередь, взбираются третьи и строят таким образом плавно кружащуюся в такт пирамиду. Старики чуть не с благоговением принимали берданки из рук командиров, как-бы нечто священное и заветное; они любовались на свое новое оружие и даже целовали его.

Одни пешком, другие на конях, намечали себе известное разстояние и пробовали сколько раз на бегу или на карьере успеют зарядить, прицелиться и спустить курок, пока достигнут до намеченнаго пункта. Это был общий праздник, общая радость. Проявление всех этих чувств на столько искренно, что нет возможности сомневаться в верности и преданности этих людей России.

Горские офицеры говорят что если-бы их соотчичам из Большой и Малой Кабарды, Осетии и пр., эмигрировавшим некогда в Турцию, было разрешено возвратиться на Кавказ, в свои аулы, то весьма многие из них с радостью поспешили-бы воспользоваться этим правом. По словам тех-же офицеров, большая часть горских эмигрантов в течение нескольких лет на столько успели уже разочароваться в турецких порядках и так вздыхают по родимым горам, что в настоящее время даже сами турки начинают подозрительно и недоверчиво посматривать на многих из своих черкесов.

Газета «Кавказ», 1877, №53 (23 Марта), Тифлис.

დიდმარხვის წინ, ნანატრი ტრანსპორტი ჩამოვიდა და უნდა გენახათ მთიელების ეს ცოცხალი, ბავშვურად გულუბრყვილო სიხარული, როდესაც მათთვის ბერდანის შაშხანების დარიგება დაიწყეს. ამ ამბის აღსანიშნავად მათ მთელი ზეიმი მოაწყეს, ცეკვავდნენ თავიანთ განსაკუთრებულ ცეკვას „კიპენას“, სადაც მოცეკვავეები ერთმანეთთან ახლოს, მჭიდრო წრეში მხარზე ხელგადახვეულები ცეკვავენ, სხვები მათ მხრებზე დგებიან, თავის მხრივ, მათ მხრებზე მესამენი დგებიან და ამით პირამიდას ქმნიან, რომელიც ტაქტში მწყობრად ბრუნავს.

ხანშიშესულებმა ლამის წყალობად მიიღეს მეთაურთა ხელიდან ბერდანის შაშხანები, თითქოს რაღაც წმინდა და სანუკვარი; ისინი აღფრთოვანებული შესცქეროდნენ ახალ იარაღს და კოცნიდნენ კიდეც. ზოგი ფეხით, ზოგიც ცხენზე ამხედრებული, თავისთვის ზომავდა გარკვეულ მანძილს და ცდილობდა გაერკვია, რამდენჯერ მოახერხებდა გადატენას სირბილის ან ჯირითის დროს, დამიზნებას და ჩახმახის გამოკვრას, ვიდრე დანიშნულ პუნქტს მიაღწევდა. ეს საერთო დღესასწაული, საერთო სიხარული იყო. ყველა ამ გრძნობის გამოვლინება იმდენად გულწრფელი იყო, რომ შეუძლებელია ამ ხალხის რუსეთისადმი ერთგულებასა და გულმოდგინებაში ეჭვის შეტანა. მთიელი ოფიცრები ამბობენ, რომ თუ დიდი და მცირე ყაბარდოდან, ოსეთიდან და ა.შ. თურქეთში ოდესღაც ემიგრირებულ მათ თანამემამულეებს კავკასიაში, თავის აულებში დაბრუნების ნებას მისცემენ, ბევრი მათგანი სიხარულით ისარგებლეს ამ უფლებით. იმავე ოფიცრების თქმით, მთიელი ემიგრანტების უმრავლესობა რამდენიმე წლის განმავლობაში იმდენად იმედგაცრუებული იყო თურქული წესებით და იმდენად სწყურიათ მშობლიური მთები, რომ ამჟამად თვით თურქებიც კი ეჭვით და უნდობლად უყურებენ ბევრ ჩერქეზს.

გაზეთი „კავკაზი“, 1877, №53 (23 მარტი), ტფილისი.

ИНГУШИ В ДИСКУРСЕ ИМПЕРСКОГО ПРАВОПОРЯДКА И БЕЗОПАСНОСТИ: ПРЕСТУПНОСТЬ, «АБРЕЧЕСТВО» И МЕХАНИЗМЫ КОНТРОЛЯ (1870-1910-Е ГГ.)

ინგუშები იმპერიული სამართლისა და უსაფრთხოების დისკურსში: კრიმინალი, „აბრაგობა“ და კონტროლის მექანიზმები (1870-1910-იანი წლები)

ПОЛОЖЕНИЕ ПОСЕЛЯН НА СЕВЕРНОМ КАВКАЗЕ В СОСЕДСТВЕ С ИНГУШАМИ

Если-бы оказалось возможным проследить хронику преступлений, совершаемых, в Терской области, то наверно можно-бы сказать, что на каждый день в году приходится по убийству или поранению, по нескольку разбоев и грабежей и по десятку всевозможных видов кражи.

Особенною неутомимостью и дерзостью при совершении разнаго рода насилий над сельским людом отличается из числа других горских племен небольшое племя ингушей, обитающее на плоскости по соседству с г. Владикавказом, на северо-восток от последняго. Ингуши – это истинный бич трудолюбиваго поселенца. Никакия меры предосторожности, никакие запоры не в состоянии предотвратить проявления дикой и злой воли этих рыцарей преступнаго образа. Где ничего нельзя взять тайно, там ингуш берет открыто, не останавливаясь при этом ни пред какими насилиями.

Мирный поселянин обязан быть вечно настороже и не может допустить даже минутной оплошности; иначе – ингуш тут как тут. Стоит, например, не доглядеть за скотом, выпущенным на пастьбу вблизи самаго жилого места, как ингуш выростает точно из земли и безнаказанно угоняет ваш скот.

Соседство ингушей с казачьим поселением и городом, помимо опасности ежеминутно попасть под удар кинжала или выстрел ингуша, положительно служит тормазом в разви-

ინგუშების მეზობელი ჩრდილოეთ კავკასიის სოფლის მცხოვრებთა მდგომარეობა

თერგის ოლქში ჩადენილი დანაშაულების ქრონიკის მიკვლევა რომ იყოს შესაძლებელი, მაშინ, ალბათ, შესაძლებელი იქნებოდა იმის თქმა, რომ წელიწადის ყოველ დღეს ხდება მკვლელობა ან დაჭრა, რამდენიმე ძარცვა და ყაჩაღობა და ათეული სხვადასხვა სახის ქურდობა.

სოფლის მოსახლეობაზე სხვადასხვა სახის ძალადობით, მთის სხვა ტომებს შორის განსაკუთრებული დაუღალაობით და თავხედობით ქალაქ ვლადიკავკაზის მიმდებარე პლატოზე, ამ უკანასკნელის ჩრდილო-აღმოსავლეთით მობინადრე ინგუშების მცირე ტომი გამოირჩევა. ინგუშები შრომისმოყვარე ახალმოსახლეების ნამდვილი უბედურებაა. ვერანაირი სიფრთხილე, ვერანაირი აკრძალვა აღუდგება წინ ამ დამნაშავე რაინდების ველური და ბოროტი ნების გამოვლენას. სადაც ფარულად აღება შეუძლებელია, ინგუში ღიად იღებს, მიდის ყოველგვარ ძალადობაზე.

მშვიდობიანი სოფლელი მუდმივად ფხიზლად უნდა იყოს და არ დაუშვას თუნდაც წამიერი შეცდომა; წინააღმდეგ შემთხვევაში ინგუშები ეგრევე თავს წამოყოფენ. მაგალითად, თუ საცხოვრებელ ალაგთან საძოვრად გაშვებულ საქონელს თვალი ვერ მიადევნეს, ინგუში თითქოს მიწიდან ამოდის და დაუსჯელად მიერეკება პირუტყვს.

ინგუშების სიახლოვე კაზაკთა დასახლებასა და ქალაქთან, გარდა ნებისმიერ დროს ხა-

тии экономических сил той, щедро одаренной природою, части области, где обитают ингуши. Вне станиц и города почти не представляется никакой возможности, без особенно серьезнаго риска, заняться каким-либо промыслом или сельским хозяйством. Поэтому, вдали от населенных мест в районе обитания ингушей, почти не встречается хуторов или других сельско-хозяйственных заведений, а между тем окрестности Владикавказа и казачьих станиц по р.р. Сунже и Ассе представляют в этом отношении богатейшия и разнообразнейшия угодья. Но что поделаешь со всем этим, когда риск и жизнью и имуществом представляется на каждом шагу? Устроишь, например, мельницу – рискуешь не найти рабочих, весьма основательно уклоняющихся от возможности испытывать посещения ингушей; заведешь хутор – ингуши в какой-нибудь год растаскают весь скот; заведешь пчельник – те-же ингуши разворуют колодки с пчелами или просто сожгут пасеку со всеми обитателями ея *)[1]; займешься садоводством – растаскают или повырубят деревья; задумаешь выжигать кирпичи, известь, уголья или займешься изготовлением в лесу различных изделий – в конце концов ингуши наверно подстрелят.

Против всех зол, щедро разсыпаемых ингушами, у поселянина одно слабое средство – это суд. Но что может поделать суд, какое удовлетворение может дать он при том огульном, круговом укрывательстве, какое проявляют ингуши по отношению друг к другу? Какое, наконец, существует мерило для вознаграждения за лишение жизни?

Архивы наших судов обременены такою массою дел, по которым не обнаружено виновных,

[1] Случай подобнаго рода был в 1874 или 1875 году близ станицы Ассинской. Горцы открыто ночью напали на пасеку и, заперев снаружи двери, сожгли ее с находившимися внутри домика хозяином пасеки и работником его.

ნჯლის ჩარტყმის ან ტყვიის სროლის საშიშროებისა, უდავო მუხრუჭია ინგუშებით დასახლებული და ბუნებით უხვად დასაჩუქრებული ოლქის ეკონომიკური ძალების განვითარებისთვის. სტანიცების მიღმა და ქალაქგარეთ, განსაკუთრებულად სერიოზული რისკის გარეშე თითქმის შეუძლებელია რაიმე სახის ვაჭრობითა თუ სოფლის მეურნეობით დაკავება. ამიტომ დასახლებული ადგილებიდან მოშორებით, ადგილებში, სადაც ინგუშები ბინადრობენ, თითქმის არ არის ხუტორები ან სხვა სასოფლო-სამეურნეო დაწესებულებები. ამასობაში ვლადიკავკაზის შემოგარენი და კაზაკთა სტანიცები, მდინარეების – სუნჯისა და ასის გასწვრივ – ამ მხრივ უმდიდრეს და მრავალფეროვან მიწებს წარმოადგენენ. მაგრამ რისი გააკეთება შეიძლება ამ ყველაფრით, როცა ყოველ ნაბიჯზე როგორც სიცოცხლის, ისე ქონების რისკი დგას? მაგალითად, თუ წისქვილს გააკეთებ, რისკავ ვერ მოიძიო მუშები, რომლებიც სრულიად საფუძვლიანად გაურბიან ინგუშების სტუმრობის შესაძლებლობას; თუ ხუტორს მოაწყობ, ინგუშები ერთ წელიწადში მთელ პირუტყვს მოგპარავენ; თუ საფუტკრეს გააწყობ, იგივე ინგუშები სკებს მოიპარავენ ფუტკრებიანად ან უბრალოდ გადაწვავენ საფუტკრეს მთელი მისი ბინადრებით*);[1] თუ მებაღეობას მოჰკიდებ ხელს, ხეებს მოიპარავენ ან მოჭრიან; თუ აგურის, კირის, ნახშირის გამოწვას გადაწყვეტ, ან ტყეში სხვადასხვა ნაკეთობის დამზადებას დაიწყებ, ინგუშები, საბოლოოდ ჩაგისაფრდებიან და გესვრიან.

ყველა ბოროტების წინააღმდეგ, რომელთაც ინგუშები გულუხვად აბნევენ, ახალმოსახლეს ერთი სუსტი საშუალება აქვს – სასამართლო. მაგრამ რა შეუძლია გააკეთოს სასამართლოს,

[1] მსგავსი შემთხვევა 1874 ან 1875 წელს მოხდა, ასის სტანიცის მახლობლად. მთიელები ღამით ღიად დაესხნენ თავს საფუტკრეს, კარი გარედან ჩაკეტეს და გადაწვეს ქოხში მყოფ მეპატრონესა და მუშასთან ერთად.

или подсудимые оправданы по недостаточности улик, что об укрощающем влиянии суда на горцев вообще и ингушей в особенности и толковать нечего. Нам из уголовной хроники известно не мало таких примеров, где ингуши оставались безнаказанными не только при отсутствии осязательных улик, но даже и при кое-каких уликах, благодаря подтасовке разных фактов со стороны земляков ингушей. Мы все хорошо знаем, что если ингуш не пойман на самом месте преступления, то, какия-бы оно ни оставило по себе вещественные доказательства, он из ста случаев в 99-ти потерян для судебной власти. Только какое-нибудь счастливое обстоятельство иногда обнаруживает преступников – ингушей; сами-же ингуши не только тщательно укрывают собрата, совершившаго какое-нибудь преступление тайно, но всеми силами выгораживают его, когда уже нет ровно никаких средств к спасению его, когда преступление совершено в-явь и когда есть несокрушимые улики.

Мы знаем, как трудно местной административной власти добывать преступников даже в таких случаях, когда преступления совершаются двумя-тремя личностями, на глазах почти целаго селения, а администрация, как известно, имеет гораздо больше и средств против горцев, и влияния на них, чем суд, обязанный в действиях своих руководиться строго-формальными обрядами. Как характеристический пример укрывательства ингушами преступников из своей среды, мы приведем слышанный нами достоверный рассказ об одном недавнем убийстве, случившемся в одном ингушевском селении.

В одном из осетинских селений была совершена кража нескольких штук лошадей и рогатаго скота. По обнаружении кражи, следы похищенных лошадей и скота были доведены до ингушевскаго сел. Кантышева. Хозяева украденнаго дали знать об этом сельским властям. Затем, в ожидании распоряжений со стороны

რისი დაკმაყოფილება შეუძლია მას შეხმატკბილებული, საყოველთაო ხელის დაფარების პირობებში, რასაც ინგუშები ავლენენ ერთმანეთის მიმართ? დაბოლოს, რა არის სიცოცხლის ხელყოფის საპირწონე ანაზღაურება?

ჩვენი სასამართლოების არქივები გადატვირთულია საქმეებით, რომლებშიც დამნაშავე ვერ იქნა ნაპოვნი, ან ბრალდებულები გამართლდნენ მტკიცებულებების უკმარისობის გამო, ამიტომ ზოგადად მთიელებზე და განსაკუთრებით ინგუშებზე სასამართლოს დამაოკებელი და შემაკავებელი გავლენის შესახებ ლაპარაკიც ზედმეტია. სისხლის სამართლის ქრონიკიდან, ჩვენ საკმაოდ ვიცით მაგალითები, სადაც ინგუშები დაუსჯელი დარჩნენ არა მხოლოდ ხელშესახები მტკიცებულებების არარსებობის გამო, არამედ გარკვეული მტკიცებულებების არსებობის შემთხვევაშიც კი, ინგუშების თანამემამულეების მხრიდან სხვადასხვა ფაქტის ჩაწყობის და დამახინჯების წყალობით. ჩვენ ყველამ კარგად ვიცით, რომ თუ ინგუში დანაშაულის ადგილზე არ არის დაჭერილი, მაშინ, როგორი ნივთიერი მტკიცებულებებიც არ უნდა დატოვოს, 100 შემთხვევიდან 99-ში გასამართლებისთვის დაკარგულია. მხოლოდ გარკვეული ბედნიერი გარემოება გვეხმარება ზოგჯერ დამნაშავე ინგუშების პოვნაში; თავად ინგუშები არა მხოლოდ გამალებით იფარებენ ფარულად დანაშაულის ჩამდენ თანამემამულეს, არამედ ყველა საშუალებით ესარჩლებიან, როდესაც მისი გადარჩენის არანაირი საშუალება აღარ არსებობს, როდესაც დანაშაული ცხადლივაა ჩადენილი და როდესაც შეურყვნელი მტკიცებულებები არსებობს.

ჩვენ ვიცით, რამდენად რთულია ადგილობრივი ადმინისტრაციული ორგანოებისთვის დამნაშავეების აღმოჩენა იმ შემთხვევებშიც კი, როდესაც დანაშაული ჩადენილია ორი ან სამი პირის მიერ, თითქმის მთელი სოფლის თვალწინ, ხოლო ადმინისტრაციას, როგორც ცნობილია, სასამართლოსთან შედარებით გა-

этих властей, двое из осетин поехали по селению, чтобы сообщить некоторым из своих кунаков[1] о случившейся у них краже и просить их содействия к розыску похищеннаго.

Едва они выехали из дома старшины, как в конце селения увидели двух всадников, ехавших верхами на украденных у них лошадях. Немедленно осетины бросились к этим двум всадникам, которые, в свою очередь, заметив осетин и не надеясь уйти от них, соскочили с лошадей и начали снимать с них свои седла. Тем временем осетины подъехали к этим людям и хотели задержать их, но ингуши – это были они – встретили осетин выстрелами из пистолетов и одного из осетин положили на месте, а сами скрылись в соседний двор, где в то время, по какому-то случаю, находилась целая толпа людей.

Люди эти, не смотря на просьбы оставшагося в живых осетина, не только не оказали никакого содействия в поимке убийц, но, как обнаружилось впоследствии, приняли всевозможные средства к скрытию их от дальнейшаго преследования. Так, например, убийцы были переодеты в женское платье и выпровожены из селения.

Не смотря на то, что убийство осетина случилось на глазах целой толпы людей и что убийцы скрылись в той-же толпе, никто из числа последней в течении нескольких дней не хотел назвать убийц, отзываясь незнанием их. И только, в виду объявления от имени высшаго начальства, что с селения будет произведено крупное денежное взыскание, если не будут в назначенный срок выданы убийцы, общество сел. Кантышева назвало имена убийц, которые и были арестованы.

Последние, по обыкновению, не сознались в совершении ими убийства, а указавшие на них люди, спрошенные по одиночке, как мы слышали, отозвались, что они лично не знают, действительно ли эти лица совершили убийство.

[1] Кунак – побратим.

ციელებით მეტი საშუალება აქვს მთიელების წინააღმდეგ, და მეტი გავლენა, მაგრამ ის ვალდებულია მკაცრად ოფიციალური წესები დაიცვას.

ინგუშების მიერ მათი წიაღიდან გამოსული დამნაშავეების ხელის დაფარების სახასიათო მაგალითია ჩვენ მიერ მოსმენილი სარწმუნო ამბავი ერთი ბოლოდროინდელი მკვლელობის შესახებ, რომელიც ერთ-ერთ ინგუშურ სოფელში მოხდა.

ერთ-ერთ ოსურ სოფელში რამდენიმე ცხენი და მსხვილფეხა პირუტყვი მოიპარეს. ქურდობის აღმოჩენის შემდეგ მოპარული ცხენებისა და პირუტყვის კვალი ინგუშურ სოფელ კანტიშევამდე მივიდა. მოპარულის მეპატრონეებმა ამის შესახებ სოფლის გამგეობას აცნობეს. შემდეგ, ამ გამგეობის მხრიდან განკარგულებების მოლოდინში ორმა ოსმა სოფლის შემოვლა დაიწყო, რათა თავისი ყონაღებისთვის[1] მომხდარი ქურდობის ამბავი ეცნობებინათ და მათთვის დახმარება ეთხოვათ. როგორც კი თემის მამასახლისის სახლი დატოვეს, სოფლის ბოლოს ორი მხედარი დაინახეს, რომლებიც მოპარულ ცხენენზე იყვნენ ამხედრებული. ოსები მაშინვე გაექანენ ამ ორი ცხენოსნისკენ, რომლებიც, თავის მხრივ, ოსების შემჩნევისას ცხენებიდან ჩამოხტნენ და უნაგირების მოხსნა დაიწყეს, რადგან გაქცევის იმედი არ ჰქონდათ. ამასობაში ოსები მიუახლოვდნენ ამ ხალხს და მათი დაჭერა სურდათ, მაგრამ ინგუშები – სწორედ ისინი იყვნენ – პისტოლეტების სროლით დახვდნენ, ერთი ოსი ადგილზე მოკლეს, თავად მეზობელ ეზოში გაუჩინარდნენ, სადაც იმ დროს, გარკვეული შემთხვევის გამო, უამრავი ხალხი იყო შეკრებილი. ამ ხალხმა, მიუხედავად ცოცხლად დარჩენილი ოსის თხოვნისა, არა მხოლოდ დახმარება არ გაუწიეს მკვლელების დასაჭერად, არამედ, როგორც შემდგომში აღმოჩნდა, ყველა ზომა მიიღეს მათი შემდგომი დევნის თავიდან ასაცილებ-

[1] ყონაღი – ძმობილი.

ствительно-ли названные ими люди совершили убийство, но народная молва указывает на них.

Таким образом, если-бы по делу не представились против обвиняемых другие улики, суду пришлось-бы иметь дело с народною молвою, а, как известно, на основании одной молвы никакой суд не решится произнести обвинительный приговор.

Дел, подобных сейчас приведенному, где ингуши самым безцеремонным образом укрывают преступников из среды своей, целые массы в судах, и последние, по необходимости, принуждены бывают во множестве оправдывать обвиняемых ингушей. Было время, когда Владикавказский окружный суд скептически относился к показаниям свидетелей – ингушей и постановлял обвинительные решения по внутреннему убеждению; но такие решения обыкновенно отменялись и отменяются судебною палатою по отсутствию фактических данных к обвинению, и суд поневоле принужден воздерживаться от обвинительных решений без этих данных.

Если ингуши мастера оставаться безнаказанными, когда преступления совершаются на глазах свидетелей, то уж нечего говорить о таких деяниях, которые творятся без свидетелей. Такие дела по преимуществу прекращаются судом или за неотысканием виновных, или по недостаточности улик против них. Множество таких преступлений, которые остаются безнаказанными, совершают так-называемые абреки, т. е. бежавшие из тюрем арестанты-туземцы или укрывающиеся от преследования люди. Со дня покорения Кавказа эти абреки не переводятся в Терской области. Зная хорошо, что за семь бед – один ответ, люди эти расточают злодеяния самою щедрою рукою. Они из среды туземцев самый злой элемент, и жутко, жутко приходится мирному населению от этих вольных промышленников!

Хуже всего, что абреки имеют полную возможность разгуливать на свободе сколько им

ლად. მაგალითად, მკვლელებმა ქალის კაბები გადაიცვეს და ასე დატოვეს სოფელი.

იმისდა მიუხედავად, რომ ოსის მკვლელობა უამრავი ხალხის თვალწინ მოხდა და მკვლელები იმავე ხალხში გაუჩინარდნენ, რამდენიმე დღის განმავლობაში არავის სურდა მკვლელების დასახელება და ამას არცოდნით არიდებდნენ თავს. და მხოლოდ მაღალი თანამდებობის პირების განცხადებების შემდეგ, რომ სოფელს დიდ ფულადი ჯარიმა დაეკისრება, თუ სოფლის თემი მკვლელებს დათქმულ ვადამდე არ გასცემს. კანტიშველებმა მკვლელები დაასახელეს, რომლებიც დააპატიმრეს. ამ უკანასკნელებმა, ჩვეულებისამებრ, არ აღიარეს მკვლელობის ჩადენა, ხოლო ადამიანებმა, რომლებმაც მათზე მიუთითეს, ცალ-ცალკე გამოკითხვის დროს, როგორც გავიგეთ, უპასუხეს, რომ მათ პირადად არ იციან, მართლა ჩაიდინეს თუ არა დანაშაული მათ მიერ დასახელებულმა ადამიანებმა, თუმცა ხალხში დარხეული ხმები მათზე მიუთითებს.

ამრიგად, საქმეში ბრალდებულების წინააღმდეგ სხვა მტკიცებულებები რომ არ ყოფილიყო წარმოდგენილი, სასამართლოს საქმე ხალხში დარხეულ ხმებთან ექნებოდა და, როგორც ცნობილია, ვერც ერთი სასამართლო ვერ გაბედავს გამამტყუნებელი განაჩენის გამოტანას მხოლოდ ჭორის საფუძველზე.

ისეთი შემთხვევები, როგორიც ზემოთ მოვიყვანეთ, როდესაც ინგუშები სრულიად უცერემონიოდ აფარებენ ხელს მათი წრიდან გამოსულ დამნაშავეებს, სასამართლოებში დიდი რაოდენობითაა და ეს უკანასკნელნი, აუცილებლობის შემთხვევაში, იძულებული არიან დიდი რაოდენობით ბრალდებული ინგუში გაამართლონ. იყო დრო, როდესაც ვლადიკავკაზის საოლქო სასამართლო სკეპტიკურად უყურებდა ინგუში მოწმეების ჩვენებებს და საკუთარი შინაგანი რწმენის საფუძველზე გამოჰქონდა გამამტყუნებელი განაჩენი; მაგრამ ასეთი გადაწყვეტილებები, როგორც წესი, უქ-

заблагоразсудится, благодаря все тому-же широкому укрывательству со стороны своих земляков. Да не подумают, что эти абреки скрываются в недоступных горах и лесах. Ничуть не бывало. Живут, пьют и едят они преспокойно в своих-же селениях, что известно каждому мальчишке. Знает об этом и наша власть, но при огульном укрывательстве не в состоянии ничего поделать. Иногда только абреки попадаются не добровольно в руки власти, и это в тех случаях, когда место пребывания абрека выследит и выдаст начальству какой-нибудь личный враг абрека.

В большинстве случаев абреки, при посредстве каких-нибудь влиятельных людей, сдаются на капитуляцию, выговаривая себе прощение или смягчение наказанья за все совершенные ими злодейства. Но затем, наскучив сидеть в тюрьме, люди эти, при удобном случае, снова бегут и продолжают свои злодейства еще с большим ожесточением. Из числа ингушей и в настоящее время можно насчитать около десятка абреков; в среде их есть такие, которые занимаются абречеством во второй и третий раз.

Вот в среде таких людей приходится обитать мирному поселянину, и куда как неутешительно быть постоянно в ожидании нападения таких людей, для которых убить собаку, убить человека – все единственно. Естественно, что в таком положении находиться всегда – невыносимо; необходим выход, а где он? Вот насущный вопрос настоящаго времени.

Мы видели, что судебная власть не в состоянии оградить от таких хищников, как ингуши, не в состоянии гарантировать жизнь и достояние поселянина. Правда, в подспорье суду есть еще администрация, которая в отношении расправы с горцами имеет кое-какия права. Права эти заключаются в том, что администрация в некоторых случаях может налагать на туземные общества денежные взыскания и высылать порочных горцев из края.

მდებოდა და ახლაც უქმდება სასამართლო პალატის მიერ ბრალდების დამადასტურებელი ფაქტობრივი მტკიცებულებების არარსებობის გამო და ამ მტკიცებულების გარეშე სასამართლო თავისდაუნებურად იძულებულია თავი შეიკავოს გამამტყუნებელი გადაწყვეტილების გამოტანისგან.

თუ ინგუშები სასჯელის თავიდან არიდების ოსტატები არიან, როდესაც დანაშაული მოწმეების თვალწინ ხდება, რაღა უნდა ითქვას ისეთ ქმედებებზე, რომლებიც მოწმეების გარეშეა ჩადენილი. ასეთ საქმეებს, როგორც წესი, სასამართლო აუქმებს ან დამნაშავეების ვერ პოვნის, ან მათ წინააღმდეგ საკმარისი მტკიცებულებების არარსებობის გამო. დაუსჯელად დარჩენილ დანაშაულთაგან ბევრი ე.წ. აბრაგების, ანუ ციხიდან გაქცეული ადგილობრივი პატიმრების ან მიმალვაში მყოფი ადამიანების მიერაა ჩადენილი. კავკასიის დაპყრობის დღიდან ეს აბრაგები თერგის მხარეში არასდროს გადაშენებულან. ამ ხალხმა კარგად იცის, რომ ბოლოს მათი დევნით დაიღლებიან და თავს დაანებებენ და გულუხვად აფრქვევს ბოროტმოქმედებებს. ადგილობრივებს შორის ისინი ყველაზე ბოროტი ელემენტია და მშვიდობიანი მოსახლეობა შეძრწუნებულია ამ თავისუფლად მოთარეშე საქმოსნებისგან!

ყველაზე ცუდი ის არის, რომ აბრაგებს თავისუფლად ნავარდის ყველა შესაძლებლობა აქვთ მათი თანამემამულეების მხრიდან ხელის დაფარვის წყალობით. არავინ იფიქროს, რომ ეს აბრაგები მიუვალ მთებსა და ტყეებში იმალებიან. სულაც არა. ისინი საკუთარ სოფლებში მშვიდად ცხოვრობენ, სვამენ და ჭამენ, რაც ყველა პატარა ბიჭმაც კი იცის. ჩვენმა ხელისუფლებამაც იცის ამის შესახებ, მაგრამ საყოველთაო ხელის დაფარვის გამო ვერაფერს აკეთებს. მხოლოდ იშვიათად ჩაუვარდებიან ხოლმე აბრაგები ხელისუფლებას ხელში და ეს იმ შემთხვევებში ხდება, როდესაც აბრაგის ადგილსამყოფელს თვალყურს ადევნებს

О вреде первой меры, т. е. о праве наложения на туземные общества денежных взысканий за преступныя деяния, совершенныя кем-либо из среды их, и говорить нечего, хотя, впрочем, многие находят это одним из наилучших средств к обузданию хищнических наклонностей горцев. Всякия денежныя контрибуции хороши в неприятельской стороне, но никак не в собственном государстве. Наложение денежных взысканий на целыя общины не только разоряет последния, но и вызывает злобу в единичных личностях, ни в чем не повинных.

Денежныя взыскания с туземцев в виде контрибуции вызывают усиление краж в ближайших русских селениях и в конце концов доводят эти последния до ужаснейшей нищеты. Выходит, что, вознаградив кого-либо одного на счет горцев, мы подвергаем бедствию целые сотни людей. Словом, что-бы ни говорили сторонники денежных взысканий за необнаружение виновных в совершении обыкновенных преступлений, эти взыскания имеют крайне невыгодную сторону для нас-же.

Административная высылка порочных туземцев из края при тех условиях, какими она обставлена в настоящее время, также не достигает никакой цели в смысле воздержания туземцев от проявления их хищнических наклонностей. Теперь горцы высылаются или в г. Георгиевск на время, для содержания там под арестом, или-же во внутренния губернии России, даже в Сибирь на жительство.

Ссылка в Георгиевск не представляет больших затруднений, но за то и не достигает ровно никакой цели, так-как горцы, обыкновенно, не придают никакого значения временному заключению в Георгиевске или в другом каком месте. Ссылка-же во внутренние губернии России или в Сибирь на жительство обставлена большими затруднениями. Для подобной высылки необходимы или общественный приговор, или-же по-

და ხელისუფლებას აცნობებს აბრაგის რომელიმე პირადი მტერი. უმეტეს შემთხვევაში, აბრაგები, ზოგიერთი გავლენიანი ადამიანის შუამავლობით, ნებდებიან და ყველა ჩადენილი სისასტიკისთვის პატიებას ან სასჯელის შერბილებას გამოითხოვენ. მაგრამ შემდეგ, ციხეში ჯდომით გაბეზრებული ეს ხალხი, ხელსაყრელი შესაძლებლობის შემთხვევაში, ისევ გარბიან და კიდევ უფრო მეტი სისასტიკით აგრძელებენ საშინელებების ჩადენას.

ინგუშებს შორის ამჟამად ათამდე აბრაგია; მათ შორის არიან ისეთებიც, რომლებმაც უკვე მეორედ და მესამედ მიჰყვეს ხელი აბრაგობას.

სწორედ ასეთ ხალხში უწევს ცხოვრება მშვიდობიან ახალმოსახლეს და ძალზე არასანუგეშოა მუდმივად ისეთი ადამიანების თავდასხმის მოლოდინში იყო, ვისთვისაც ძაღლის და კაცის მოკვლა ერთი და იგივეა. ბუნებრივია, რომ აუტანელია სულ ასეთ მდგომარეობაში ყოფნა; გამოსავალია საჭირო, მაგრამ სად არის ის? ეს დღევანდელობის საჭირბოროტო შეკითხვაა.

ჩვენ ვნახეთ, რომ სასამართლო ხელისუფლებას არ ძალუძს ისეთი მტაცებლებისგან დაცვა, როგორებიც ინგუშები არიან და არც ახალმოსახლის სიცოცხლისა და ქონების გარანტირება შეუძლია.

მართალია, სასამართლოს მხარდასაჭერად ადმინისტრაციაც არსებობს, რომელსაც გარკვეული უფლებები აქვს მთიელებთან ანგარიშსწორების კუთხით. ეს უფლებები იმაში მდგომარეობს, რომ ადმინისტრაციას, ზოგიერთ შემთხვევაში, შეუძლია ფულადი ჯარიმები დაადოს ადგილობრივ თემებს და რეგიონიდან განდევნოს სასტიკი მთიელები.

პირველი ზომის საზიანობაზე საუბარი ზედმეტია, ანუ ადგილობრივ თემებზე ფულადი ჯარიმების დაკისრების უფლებაზე, თუ მათი წიაღიდან რომელიმე დანაშაულებრივ ქმედებას ჩაიდენს, თუმცა, სხვათა შორის, ბევრი მიიჩნევს, რომ ეს ერთ-ერთი საუკეთესო სა-

ложительныя доказательства неисправимости порочнаго поведения горца, после понесенных им неоднократных наказаний по суду.

Высылка горцев из края по приговорам обществ если и случается, то феноменально редко. И это понятно – почему. У каждаго горца в том селении, где он обитает, масса родственных связей разных видов; есть множество селений, особенно в горских обществах, которыя состояли из членов одной какой-нибудь фамилии. Добиться при подобных условиях общественнаго приговора о высылке горца решительно невозможно. Всякий горец уклонится дать свой голос, не только по чувству родства, но и из боязни мщения со стороны родственников обрекаемаго на ссылку.

Наконец, почти всякий горец воздержится от желания упрятать куда-нибудь подальше своего собрата, так-как почти всякий повинен в тех грехах, за которые обыкновенно горцы подвергаются высылке из края. Затем, большинство горцев еще и до сих пор всякия насилия против русских считают не преступлением, а доблестью, должным возмездием неверным гяурам.

Административные ссылки горцев за доказанное неисправимо порочное поведение тоже составляют явление редкое, ибо, как мы видели выше, крайне трудно подтвердить неоспоримыми фактами не только целый ряд преступных действий, но и одно какое-нибудь преступление, совершенное при свидетелях-туземцах. Кроме исчисленных средств, других более сильных к ограждению жизни и достояния человека у нас не имеется. Горцы это прекрасно знают и смело продолжают свои проказы.

Но так жить становится не в моготу. Нужно-же, наконец, оградить мирнаго поселянина от ежедневных посягательств на жизнь и имущество его со стороны диких и безпокойных соседей. Обыкновенныя средства, как мы видели, не имеют значения для этих людей, следовательно, почти всякий горец воздержится от желания упрятать куда-нибудь подальше своего собрата, так-как почти всякий повинен в тех грехах, за которые обыкновенно горцы подвергаются высылке из края. Затем, большинство горцев еще и до сих пор всякия насилия против русских считают не преступлением, а доблестью, должным возмездием неверным гяурам.

Административные ссылки горцев за доказанное неисправимо порочное поведение тоже составляют явление редкое, ибо, как мы видели выше, крайне трудно подтвердить неоспоримыми фактами не только целый ряд преступных действий, но и одно какое-нибудь преступление, совершенное при свидетелях-туземцах. Кроме исчисленных средств, других более сильных к ограждению жизни и достояния человека у нас не имеется. Горцы это прекрасно знают и смело продолжают свои проказы.

Но так жить становится не в моготу. Нужно-же, наконец, оградить мирнаго поселянина от ежедневных посягательств на жизнь и имущество его со стороны диких и безпокойных соседей. Обыкновенныя средства, как мы видели,

შუალებაა მთიელთა მტაცებლური მიდრეკილებების აღსაკვეთად. ნებისმიერი ფულადი კონტრიბუცია კარგია მტრის მხარეს, მაგრამ არა საკუთარ სახელმწიფოში. მთელ თემზე ფულადი ჯარიმების დადება არა მხოლოდ გაააპარტახებს ამ უკანასკნელს, არამედ რისხვას იწვევს იმ ცალკეულ პირებში, რომლებსაც არაფერში დაუშავებიათ.

ადგილობრივებისგან ფულადი გადასახადების სახით აღებული კონტრიბუცია ახლომდებარე რუსულ დასახლებებში ქურდობის ზრდას იწვევს და საბოლოოდ ეს ქურდობები საშინელ სიღატაკეს იწვევს. გამოდის, რომ მთიელების ხარჯზე სხვების დაჯილდოებით ასობით ადამიანს ვაგდებთ უბედურებაში. ერთი სიტყვით, რაც უნდა თქვან ჩვეული დანაშაულის ჩადენისას დამნაშავეების გამოუვლენლობისთვის ფულადი ჯარიმების მომხრეებმა, ამ ჯარიმებს ჩვენთვისვე უკიდურესად არახელსაყრელი მხარე აქვთ.

ადგილობრივი დამნაშავეების ადმინისტრაციული განდევნა მხარიდან იმ პირობებში, რომელშიც ეს ამჟამად ხდება, ასევე ვერ აღწევს ვერავითარ მიზანს მათი მტაცებლური მიდრეკილებების გამოვლენის შეკავების თვალსაზრისით. ახლა მთიელებს ან ქალაქ გეორგიევსკში ასახლებენ გარკვეული დროით, რათა იქ პატიმრობაში ჰყავდეთ, ან საცხოვრებლად რუსეთის შიდა გუბერნიებში, ციმბირშიც კი ასახლებენ. გეორგიევსკში გადასახლება დიდ სირთულეს არ წარმოადგენს, მაგრამ ვერც რაიმე მიზანს აღწევს, რადგან მთიელები, როგორც წესი, არანაირ მნიშვნელობას არ ანიჭებენ გეორგიევსკში ან რომელიმე სხვა ადგილას დროებით პატიმრობას. რაც შეეხება რუსეთის შიდა გუბერნიებში ან ციმბირში გადასახლებას, ის დიდ სირთულეებთანაა დაკავშირებული. ასეთი გაძევებისთვის აუცილებელია ან თემის მიერ გამოტანილი განაჩენი, ან მთიელის მანკიერი საქციელის გამოუსწორებლობის დამაჯერებელი მტკიცებულება, მას შემდეგ რაც

тельно, остается прибегнуть к каким-нибудь экстраординарным.

Мнения об этом существуют различныя. Многие, даже официальныя лица, полагают, что безпокойных ингушей, например, следовало-бы выселить куда-нибудь подальше; подвергать виновных туземцев телесному наказанию, а в случае необнаружения их, налагать на ближайшие к месту, где совершено преступление, туземныя селения денежныя взыскания.

Выселение куда-нибудь ингушей с настоящаго их места жительства, несомненно, было-бы величайшим благодеянием для всех, кто имеет горькую долю жить вблизи их; но мы сомневаемся, чтобы от такого переселения выиграли будущие соседи их: зло будет только перенесено из одного места в другое. Наконец, переселение 30 т. душ – это вовсе не такое легкое, удобоисполнимое дело, как можно полагать на досуге.

Поднимать вопрос о телесном наказании еще менее удобно и целесообразно. О неудобстве-же денежных взысканий, в смысле контрибуций, мы уже выше изложили свой взгляд.

Говорят еще о пользе обезоружения горскаго населения; но в деле обыкновенных преступлений не оружие играет роль, а воля преступника. Как-бы тщательно у ингушей ни обобрали оружие, преступления от этого не сократятся, а изменится лишь характер самых преступлений: вместо кинжала и пистолета ингуш для убийства будет употреблять топор, лом, кирку, дрючок и т. п.

Нужно перевоспитать ингуша, нужно изменить его понятия, но для этого необходимо прежде всего время. А в ожидании этого нравственнаго подъема все-таки придется жертвовать ежегодно сотнею жизней...

Сами ингуши указывали средство, при помощи коего возможно было-бы установить в среде их хотя-бы пока относительное воздержание от преступлений. Так, еще года два-три тому назад представители ингушевскаго племени, მას სასამართლოს მიერ რამდენჯერმე განმეორებითი სასჯელი დაეკისრა.

თემის განაჩენით რეგიონიდან მთიელების განდევნა, თუ ასეთი ხდება, ფენომენალურად იშვიათია. და გასაგებია, რატომაც. სოფელში, სადაც ის ცხოვრობს, თითოეულ მთიელს სხვადასხვა სახის უამრავი ნათესაური კავშირი აქვს; ბევრი სოფელია, განსაკუთრებით მთის თემებში, რომლებიც ერთი რომელიმე გვარის წარმომადგენლებისგან შედგებოდა. ასეთ პირობებში მთიელის განდევნის შესახებ თემის განჩინების მიღება სრულიად შეუძლებელია. ნებისმიერი მთიელი თავს აარიდებს ხმის ამოღებას არა მხოლოდ ნათესაური გრძნობის გამო, არამედ გადასახლებისთვის განწირული მსჯავრდებულის ახლობლების შურისძიების შიშითაც. დაბოლოს, თითქმის ყველა მთიელი თავს შეიკავებს მოძმის სადმე შორს გადაკარგვის სურვილისგან, რადგან თითქმის ყველას მიუძღვის ბრალი იმ ცოდვებში, რისთვისაც მთიელები, როგორც წესი, მხარიდან გადასახლებას ექვემდებარებიან. გარდა ამისა, მთიელთა უმრავლესობა რუსების წინააღმდეგ ნებისმიერ ძალადობას დღემდე არა დანაშაულად, არამედ ვაჟკაცობად, ურჯულო გიაურებთან სათანადო ანგარიშსწორებად მიიჩნევს.

ასევე იშვიათი მოვლენაა მთიელების ადმინისტრაციული გადასახლება დადასტურებული გამოუსწორებელი მანკიერი საქციელისთვის, რადგან, როგორც ზემოთ ვნახეთ, უაღრესად რთულია არა მარტო მთელი რიგი დანაშაულებრივი ქმედებების, არამედ თუნდაც ადგილობრივი მოწმეების თანდასწრებით ერთი დანაშაულის ჩადენის უდავო ფაქტებით დადასტურება.

გარდა ზემოთ ჩამოთვლილი საშუალებებისა, ჩვენ არ გვაქვს სხვა უფრო ძლიერი საშუალება ადამიანის სიცოცხლისა და ქონების დასაცავად. მთიელებმა ეს მშვენივრად იციან და თამამად აგრძელებენ ოხუნჯობას.

მაგრამ ასე ცხოვრება გაუსაძლისი ხდება. ბოლოს და ბოლოს, აუცილებელია, სოფლის

тоже не мало испытывающие неприятностей от своих необузданных земляков, постановили общественный приговор, в силу котораго все изобличенные в преступных деяниях против имущества и жизни частных лиц, а равно и люди, пользующиеся дурною репутациею в народе, должны-бы быть удаляемы из общества навсегда вместе с их семьями.

Приговор этот, однако, по настоящее время не приводится в исполнение. Действительно, ингуш, равнодушный ко всему, лично относящемуся до него, становится весьма чутким, когда затрагивается спокойствие семьи его. Одно только вероятие очутиться с семьею вдали от общества и родных и скоротать свой век в среде чужих людей в состоянии не на шутку отрезвить и сделать его порядочным человеком. Бывали примеры, что самые отчаянные абреки, в виду серьезной угрозы подвергнуть ссылке родственников его, являлись с повинною к начальству.

Но, повторяем, предложенный ингушевскими обществами приговор оказывается неудобоприменимым, так-как по существующим правилам необходимо, чтобы для каждаго отдельнаго случая удаления кого-либо из общества представлялся особый, так-сказать специальный, приговор. С другой стороны, крайне несправедливо за вину одного члена подвергать каре всю семью его.

Вот, кажется, все те экстраординарные меры, которые рекомендуются для укрощения безпокойных ингушей и для ограждения их соседей от постоянных посягательств на жизнь и имущество последних. Но ни одна из этих мер, как мы видели, не выдерживает строгой критики. Вопрос, стало-быть, остается открытым...

Как на одну из пальятивных[1] мер можно ука-

1 Паллиатив, пальятив (фр. palliatif; лат. pallium «покрывало», греческий плащ, верхнее платье) – не ис-

მშვიდობიანი მკვიდრის ველური და მოუსვენარი მეზობლების ყოველდღიური თავდასხმისგან და სიცოცხლისა და ქონების ხელყოფისგან დაცვა. ჩვეულებრივ საშუალებებს, როგორც ვნახეთ, ამ ადამიანების მიმართ აზრი არ აქვს, ამიტომ ისღა დაგვრჩენია, რაიმე ექსტრაორდინალურს მივმართოთ.

ამაზე განსხვავებული მოსაზრებები არსებობს. ბევრი, თანამდებობის პირიც კი, თვლის, რომ, მაგალითად, მოუსვენარი ინგუშები სადმე შორს უნდა გაასახლონ; დამნაშავე ადგილობრივები ფიზიკური სასჯელით დაისაჯონ, ხოლო თუ მათ ვერ აღმოაჩენენ, ფულადი ჯარიმა დაეკისროს დანაშაულის ჩადენის ადგილთან ყველაზე ახლოს მდებარე სოფლებს.

ინგუშების გასახლება მათი ამჟამინდელი საცხოვრებელი ადგილებიდან უეჭველად უდიდესი სარგებელი იქნებოდა ყველასთვის, ვისაც მათ მახლობლად ცხოვრების მწარე ბედი ერგო; მაგრამ ჩვენ ვეჭვობთ, რომ მათი მომავალი მეზობლებისთვის სარგებლის მომტანი იქნება ასეთი განსახლება: ბოროტება მხოლოდ ერთი ადგილიდან მეორეზე გადაინაცვლებს. დაბოლოს, 30 000 სულის გასახლება სულაც არ არის ისეთი მარტივი, იოლად შესასრულებელი საქმე, როგორც შეიძლება მოცალეობის ჟამს მოგვეჩვენოს. ფიზიკური დასჯის საკითხის დაყენება კიდევ უფრო ნაკლებად მოსახერხებელი და მიზანშეწონილია. ფულადი ჯარიმების კონტრიბუციის სახით აღების უხერხულობაზე ზემოთ უკვე გამოვთქვით ჩვენი აზრი.

ასევე საუბრობენ მთის მოსახლეობის განიარაღების სარგებელზე; მაგრამ ჩვეული დანაშაულის შემთხვევაში არა იარაღი, არამედ დამნაშავის ნება თამაშობს როლს. რაც უნდა გულმოდგინედ ჩამოართვან ინგუშებს იარაღი, დანაშაული არ შემცირდება, მხოლოდ დანაშაულის ხასიათი შეიცვლება: ხანჯლისა და პისტოლეტის ნაცვლად ინგუში ცულს, ძალაყინს, წერაქვს, ძელს და ა.შ. გამოიყენებს. საჭიროა ინგუშის ხელახლა აღზრდა, აუცილებელია მისი

зать еще на следующую. Нам кажется, что пора уже отрешиться от того влияния в деле управления горцами, которое, к нашему несчастию, и поднесь оказывают некоторые излюбленные нами так-называемые почетные люди из среды туземцев. Люди эти, как доказали неоднократные факты, извлекая из своего привилегированнаго положения личные выгоды, служили и служат постоянным источником зла как для нас, так и для своих земляков.

Только благодаря двоедушию этих людей, занятых почти исключительно разными интригами, мы не пришли к сближению с массою горскаго населения, для котораго и по настоящее время все стремления правительства к упрочению спокойствия и благосостояния в среде их остаются непонятными. Мы убеждены, что с упразднением авторитета так-называемых влиятельных людей – этих назойливых защитников и ходатаев преступников-горцев – число последних неизбежно сократится, что мера эта послужит в значительной степени к обузданию того безпокойнаго элемента, который причиняет так много страданий мирному населению края и тормозит развитие экономических благ в богато одаренной всякими угодьями стране.

Газета «Кавказ», 1879, №16 (21 января),
Тифлис.

МЕСТНЫЯ ИЗВЕСТИЯ: ВЛАДИКАВКАЗ, 13 НОЯБРЯ 1880 ГОДА

(корр. Кавказа)

Вчерашняго числа прибывшее сюда временное отделение Кавказскаго военно-окружнаго суда окончило разсмотрением известное уже читателям дело об ограблении близ ст. Слеп-

черпывающее, временное решение, полумера, закрывающее, как «плащ», саму проблему.

ცნობიერების შეცვლა, მაგრამ ამას, პირველ რიგში, დრო სჭირდება. ხოლო ამ ზნეობრივი აღმავლობის მოლოდინში მაინც მოგვიწევს ყოველწლიურად ასობით ადამიანის შეწირვა...

თავად ინგუშებმა მიუთითეს საშუალება, რომლითაც შესაძლებელი იქნებოდა მათ შორის დანაშაულისგან თავის შეკავების დამკვიდრება, ყოველ შემთხვევაში, შედარებით. ჯერ კიდევ ორი-სამი წლის წინათ ინგუშების ტომის წარმომადგენლებმა, რომლებმაც ასევე მრავალი უსიამოვნება გადაიტანეს თავიანთი აღვირახსნილი თანამემამულეებისგან, თემის განაჩენი დაადგინეს, რომლის ძალითაც ყველა პირი, რომელიც კერძო პირების ქონებისა და სიცოცხლის წინააღმდეგ დანაშაულებრივ ქმედებებში არიან გამოაშკარავებული, ისევე როგორც ხალხში ცუდი რეპუტაციის მქონე ადამიანები, სამუდამოდ უნდა მოიკვეთონ თემიდან ოჯახებთან ერთად. თუმცა ეს სასჯელი დღემდე არ აღსრულებულა.

მართლაც, ინგუში, ყველაფრისადმი გულგრილი, რაც მას პირადად ეხება, ძალიან მგრძნობიარე და მოწყვლადი ხდება, როდესაც მისი ოჯახის სიმშვიდე ირღვევა. ოჯახთან ერთად თემისა და ნათესავებისგან შორს აღმოჩენის და უცხო ხალხში ცხოვრების უბრალო ალბათობასაც კი შეუძლია სერიოზულად გამოაფხიზლოს ის და პატიოსან ადამიანად აქციოს. იყო მაგალითები, როდესაც ყველაზე ხელაღებული აბრაგები, ნათესავების გადასახლების სერიოზული საფრთხის გამო, საკუთარი ფეხით მიდიოდნენ უფროსობასთან ბრალის აღიარებით.

მაგრამ, ვიმეორებთ, ინგუშური თემების მიერ შემოთავაზებული სასჯელი რთულად აღსასრულებელი აღმოჩნდა, რადგან არსებული წესების მიხედვით აუცილებელია, რომ თემიდან ვინმეს მოკვეთის ყოველი ცალკეული შემთხვევისთვის განსაკუთრებული, ასე ვთქვათ, სპეციალური განაჩენი იქნას გამოტანილი. მეორე მხრივ, უკიდურესად უსამართლოა მთელი

цовской подполковника барона Майделя, наделавшее здесь в свое время много шума. Один из участников этого преступления, как известно, был убит на месте происшествия самим г. Майделем, четверо приговорены тем-же судом к смертной казни чрез повешение, каковой приговор и приведен в исполнение, шестой-же преступник в первое время успел скрыться, но вскоре был пойман и вчера предстал перед судом. И этого последняго суд приговорил к смертной-же казни чрез повешение. Нельзя не согласиться с тем, что преступников постигла жестокая кара и страшное возмездие за тот длинный ряд преступлений, которым ознаменовали себя в последнее время наши беспокойные соседи – ингуши. В глубине души нельзя не сожалеть о том, что правительству, для укрощения горсти безпокойных людей, приходится прибегать к таким крутым и ужасным мерам и желательно было-бы, чтобы четыре безвременно и позорно погибших жизни, тяжко искупивших грехи своих земляков образумили ингушевскую молодежь и научили стариков воспитывать своих детей не в ярой ненависти к русским, а в здравом понятии того, что все они дети одной великой матери – России. Судя, однако-же по тому общему равнодушию ингушей к своей и чужой жизни, какое сказывается у них почти на каждом шагу, и по тому презрению к жизни, которое в частности выказали, по рассказам очевидцев, казненные уже по означенному делу четверо преступников, трудно верится, то чтобы эта мера воздействовала на умы ингушей устрашающим образом: многие хорошо знающие их, не без основания, по прошлым примерам опасаются, что ингуши за все эти казни жестоко отмстят русскому населению и проезжающему и людям. Дай Бог, чтобы ничего подобное не случилось; но нельзя не заметить, что смертная казнь, имеющая значение, как личное возмездие за зло, едва-ли достигает цели, как средство устрашающее,

ოჯახის დასჯა მისი ერთი წევრის დანაშაულისთვის.

აი, თითქოს ყველა ის ექსტრაორდინალური ზომა, რომელიც რეკომენდებულია მოუსვენარი ინგუშების მოსათვინიერებლად და მათი მეზობლების დასაცავად ამ უკანასკნელების მხრიდან სიცოცხლისა და ქონების მუდმივი ხელყოფის პირობებში. მაგრამ ვერცერთი ეს ზომა, როგორც ვნახეთ, მკაცრ კრიტიკას ვერ უძლებს. ამიტომ საკითხი ღიად რჩება...

ერთ-ერთ პალიატიურ[1] ღონისძიებად შეიძლება შემდეგი მივუთითოთ. გვეჩვენება, რომ დროა უარი ითქვას იმ გავლენაზე მთიელთა მართვის საქმეში, რომელსაც, ჩვენდა სამწუხაროდ, დღემდე ავლენენ ზოგიერთი ჩვენ მიერ ამოჩემებული ადგილობრივი ე.წ. პატივსაცემი ხალხი. როგორც არაერთმა ფაქტმა დაადასტურა, ეს ადამიანები საკუთარი პრივილეგირებული პოზიციიდან პირადი სარგებლის მოპოვებით, ბოროტების მუდმივი წყაროა როგორც ჩვენთვის, ისე თავისი თანამემამულეებისთვის. მხოლოდ ამ ადამიანების ორპირობის გამო, რომლებიც მხოლოდ და მხოლოდ სხვადასხვა ინტრიგით არიან დაკავებული, ვერ მივაღწიეთ მთის მოსახლეობის მასასთან დაახლოებას, რომლისთვისაც დღემდე გაუგებარია ხელისუფლების ყველა მცდელობა მათ შორის მშვიდობისა და კეთილდღეობის გასაძლიერებლად.

დარწმუნებულები ვართ, რომ ე.წ. გავლენიანი ადამიანების – დამნაშავე მთიელების ამ აბეზარი დამცველებისა და შუამავლების – ავტორიტეტის გაუქმებით, დამნაშავეების რიცხვი აუცილებლად შემცირდება, რომ ეს ზომა მნიშვნელოვნად შებოჭავს იმ მოუსვენარ ელემენტს, რომელიც ამდენ ტანჯვას აყენებს მხა-

[1] პალიატივი (ფრან. palliatif; ლათ. pallium „საფარი“, ბერძ. „მოსასხამი, გარეთა სამოსი“) – არასრული, დროებითი გადაწყვეტილება, ნახევარსაზომი, რომელიც როგორც „მოსახამი“ ფარავს თავად პრობლემას.

и потому подлежит сомнению, чтобы подобная мера сама по себе имела большое влияние на уменьшение совершаемых ингушами преступлений. Если-бы даже и допустить, что смертная казнь может подействовать устрашающим образом, то ведь невозможно-же, без риска окончательно деморализовать население, практиковать ее чуть не каждый день. Необходимы для обуздания ингушей другия меры: нужно, чтобы ингуш не разсчитывал на безнаказанность все его злодеяния, при посредстве огульнаго укрывательства со стороны своих земляков и назойливаго ходатайства приближенных к начальству своих родственников; нужно, чтобы ингуши забыли о привольной скитальческой жизни абрека, к которой они так легко стремятся из тюрьмы после осуждения к каторжным работам; нужно, чтобы власти и почетные люди таких беглецов-преступников не ласкали в своих передних с целью склонения их к добровольной капитуляции, не сулили им смягчения в наказании или полного прощения, а принимали бы решительныя меры к поимке таких беглецов и к пресечению им возможности разгуливать на свободе почти на виду у всех. И как, в самом деле, ингушу не соблазниться пойти на разбой или грабеж, когда он перед глазами видит, что многие остаются совсем безнаказанными, или целые десятки обличенных судом тяжких преступников, удравших благополучно из тюрьмы, привольно разгуливают на свободе в течение многих лет, не смотря на все тщетныя старания власти изловить их? А бежать из тюрем ингуши мастера первой руки. Не далее, как вчера-же вечером, два ингуша, осужденные к каторжным работам за убийство и разбой, бежали из арестантскаго отделения Владикавказскаго военнаго госпиталя. Нужно при этом заметить, что тюремное начальство давно уже заподозрило этих арестантов в намерении к побегу и зорко следило за ними; арестанты

რის მშვიდობიან მოსახლეობას და აფერხებს ყოველგვარი ნაყოფიერებით უხვად დაჯილდოებული ქვეყნის ეკონომიკური კეთილდღეობის განვითარებას.

გაზეთი „კავკაზი“, 1879, №16 (21 იანვარი), ტფილისი.

ადგილობრივი ამბები: ვლადიკავკაზი, 1880 წლის 13 ნოემბერი
(„კავკაზის“ კორესპონდენტი)

გუშინ, აქ ჩამოსულმა კავკასიის სამხედრო საოლქო სასამართლოს დროებითმა განყოფილებამ დაასრულა სადგურ სლეპცოვსკაიასთან მომხდარი, მკითხველისთვის უკვე ცნობილი ამბის, პოდპოლკოვნიკ ბარონ მაიდელის ძარცვის საქმის განხილვა, რამაც თავის დროზე აქ დიდი ხმაური გამოიწვია. ამ დანაშაულის ერთ-ერთი მონაწილე, როგორც ცნობილია, ადგილზე იქნა მოკლული თავად ბატონი მაიდელის მიერ. ოთხ მათგანს იმავე სასამართლომ ჩამოხრჩობით სიკვდილი მიუსაჯა, განაჩენი სისრულეში იქნა მოყვანილი. მეექვსე დამნაშავემ კი თავდაპირველად მიმალვა მოახერხა, თუმცა მალევე დაიჭირეს და გუშინ სასამართლოს წინაშე წარსდგა. სასამართლომ ამ უკანასკნელსაც ჩამოხრჩობა მიუსაჯა. შეუძლებელია არ დავეთანხმოთ, რომ დამნაშავეებმა სასტიკი სასჯელი და საშინელი სამაგიერო მიიღეს იმ დანაშაულთა გრძელი რიგის გამო, რომლითაც ბოლო დროს თავი გამოიჩინეს ჩვენმა დაუდგრომელმა მეზობლებმა – ინგუშებმა. სულის სიღრმეში შეუძლებელია სინანული არ გქონდეს, რომ მთავრობამ ერთი მუჭა მოუსვენარი ხალხის მოსათვინიერებლად ასეთ მკაცრ და საშინელ ზომებს უნდა მიმართოს და სასურველი იქნება, ოთხმა უდროოდ და სამარცხვინოდ დაღუპულმა სიცოცხლემ, ვინც ასე მტკივნეულად გამოისყიდეს თანამემამულეების ცოდვები, გონს მოიყვანოს ინგუში ახალგაზრდობა და მოხუცებს ასწავლოს შვილების აღზრდა არა რუსების მგზნებარე სიძულვილში,

эти долго добивались возможности попасть в госпиталь, так-как бежать из тюрьмы весьма нелегко, и наконец, при посредстве искусственно растравленных язв, им удалось достигнуть желаемаго – их пустили в госпиталь. Не смотря на строжайшее предупреждение следить за этими арестантами, вчера вечером дозволили им вместе пойти в отхожее место, откуда они накинулись на часового, сбили его с ног ударом какой-то деревяшки, отняли ружье и бежали. Одного, впрочем, на улице успели изловить частные люди, а другой, не смотря на то, что все это произошло за 7 часов вечера и что он был закован в кандалы, успел скрыться, унеся с собою ружье часового. Говорят, что бежавший – отчаянный головорез и что разгуливание его на свободе, под покровительством земляков и в обществе с другими находящимися в бегах арестантами-абреками, как они называют себя, сулит в недалеком не мало новых убийств, разбоев и грабежей. Кстати он запасся и усовершенствованным оружием!

Газета «Кавказ», 1880, №310 (18 ноября), Тифлис.

[Абречество в Ингушетии]

Терския Областныя Ведомости сообщают о мерах, принятых в конце минувшаго года ингушским населением для поимки местных грабителей – абреков. По словам названной газеты, с 1875 года во Владикавказском округе укрывались от преследования пять неизвестных абреков из ингушей: двое из них бежали из Сибири, куда они были сосланы за разныя преступления, а трое с владикавказской гауптвахты. Они находили себе пристанище в домах своих родственников и друзей. В настоящее время представители этого племени выбрали из своей среды четырех доверенных, которым и поручили

არამედ ჯანსაღი გაგებით, რომ ისინი ყველანი ერთი დიადი დედის – რუსეთის – შვილები არიან. თუმცა, თუ ინგუშების საერთო გულგრილობით ვიმსჯელებთ საკუთარი და სხვისი სიცოცხლის მიმართ, რაც თითქმის ყოველ ნაბიჯზე ვლინდება, და სიცოცხლის არადჩაგდებით, რომელიც, კერძოდ, თვითმხილველთა გადმოცემით, ზემოხსენებულ საქმეზე ჩამოხრჩობილმა ოთხმა დამნაშავემ გამოავლინა, ძნელი დასაჯერებელია, რომ ამ ზომამ ინგუშების გონებაზე შიშის მომგვრელი გავლენა იქონიოს. მრავალი, ვინც მათ კარგად იცნობს, საფუძვლიანად, წარსულის მაგალითებზე დაყრდნობით, შიშობს, რომ ინგუშები სასტიკად გაუსწორდებიან ამ სასჯელის გამო რუს მოსახლეობას და გამვლელებს, ღმერთმა ქნას, რომ მსგავსი არაფერი მოხდეს; არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ სიკვდილით დასჯა, რომელსაც მნიშვნელობა აქვს, როგორც ბოროტებაზე პირად ანგარიშსწორებას, ძნელად აღწევს მიზანს, როგორც შემაკავებელი და შიშის მომგვრელი საშუალება და ამიტომ საეჭვოა, ასეთმა ზომამ თავისთავად დიდი გავლენა მოახდინოს ინგუშების დანაშაულების შემცირებაზე. რომც დავუშვათ, რომ სიკვდილით დასჯას შეიძლება შიშის მომგვრელი გავლენა ჰქონდეს, რისკის გარეშე შეუძლებელია მოსახლეობის საბოლოო დემორალიზება და ამ სასჯელის თითქმის ყოველდღე პრაქტიკაში გამოყენება. ინგუშების შესაკავებლად სხვა ზომების გამოყენებაა საჭირო: ყველა ჩადენილ ბოროტმოქმედებაზე ინგუშებს დაუსჯელობის, თანამემამულეების მიერ საყოველთაო ხელის დაფარების და ხელისუფლებასთან დაახლოებული ნათესავების დაჟინებული შუამდგომლობის იმედი არ უნდა ჰქონდეთ. აუცილებელია, რომ ინგუშებმა დაიწყონ აბრაგის თვითნებური, მოხეტიალე ცხოვრება, რომლისკენაც ასე ადვილად მიიღტვიან ციხიდან, კატორღის მისჯის შემდეგ; აუცილებელია, ხელისუფლება და პატივცემული ადამიანები არ აამებდნენ და წინა პლანზე არ სვამდნენ ასეთ გაქცეულ დამნაშავეებს, რათა ისინი ნება-

передать абрекам чрез их родственников требование немедленно явиться к начальству, в противном-же случае, народ будет преследовать их, как хищных зверей. Когда абреки отвергли такое требование народа, то представители его порешили, чтобы все ингушское население поголовно приняло присягу не принимать у себя абреков, не снабжать их съестными припасами, одеждой и проч.; а кто узнает о местопребывании абреков, обязан тотчас-же дать знать о том приставу или сельскому старшине. Абреки, в числе четырех человек, решились отправиться в Турцию. Но там, близ аула Кий, 7 ноября, они подверглись преследованию местнаго старшины. Пользуясь наступлением ночи, абреки успели, однако, скрыться в леса, оставив на месте все свои вещи и даже лошадей.

Газета «Кавказ», 1881, №19 (24 января), Тифлис.

КОРРЕСПОНДЕНЦИИ „КАВКАЗА“: ВЛАДИКАВКАЗ, 12 АВГУСТА

(Ингушские разбойники)

[Жалобы на ингушей]

…Как ни мало пришлось мне пробыть во Владикавказе, тем не менее, я таки порядком наслушался жалоб на разбойнические инстинкты горцев-ингушей, населяющих прекрасную горную область близ Владикавказа, по правую сторону Терека. Несмотря на постоянныя общения с казачьим населением и с городом, они сохранили в себе почти в прежней силе волчьи наклонности. Все убийства и грабежи – исключительно дело их рук. Единственный способ обезвредить ингушей, очевидно – это переселение их и размещение между казачьими станицами.

Газета «Кавказ», 1882, №219 (20 августа), Тифлис.

ყოფლობით ჩაბარდნენ, არ დაჰპირდნენ სასჯელის შემსუბუქებას ან სრულ პატიებას, არამედ გადამწყვეტი ზომები მიიღონ გაქცეულების დასაკავებლად და მათი თავისუფლად, ყველას თვალწინ თარეშის აღსაკვეთად. და მართლაც, როგორ შეიძლება ინგუშს არ გაუჩნდეს ძარცვა-რბევის ცდუნება, როდესაც მის თვალწინ ბევრი სრულიად დაუსჯელი რჩება, ან როდესაც სასამართლოს მიერ გასამართლებული ათობით მძიმე დამნაშავე, წარმატებით გარბის ციხიდან, თავისუფლად ნავარდობს მრავალი წლის განმავლობაში, მიუხედავად ხელისუფლების მხრიდან მათი დაკავების უშედეგო მცდელობისა?

ინგუშები კი ციხეებიდან თავის დაღწევის პირველი კლასის ოსტატები არიან. სულ ცოტა ხნის წინათ, გუშინ საღამოს, ვლადიკავკაზის სამხედრო ჰოსპიტლის საპატიმრო განყოფილებიდან მკვლელობისა და ყაჩაღობისთვის კატორღამისჯილი ორი ინგუში გაიქცა. აღსანიშნავია, რომ ციხის უფროსობა დიდი ხანია ეჭვობდა, რომ ამ პატიმრებს გაქცევის განზრახვა ჰქონდათ და თვალს არ აშორებდა მათ; ეს პატიმრები დიდი ხნის განმავლობაში ცდილობდნენ ჰოსპიტალში მოხვედრას, რადგან ციხიდან გაქცევა მარტივი არ არის და ბოლოს, ხელოვნურად დადებული წყლულების მეშვეობით პატიმრებმა საწადელს მიაღწიეს – ისინი ჰოსპიტალში შეუშვეს. მიუხედავად უმკაცრესი გაფრთხილებისა, რომ თვალყური ედევნებინათ ამ პატიმრებისთვის, გუშინ საღამოს მათ საპირფარეშოში ერთად წასვლის ნება დართეს, სადაც თავს დაესხნენ გუშაგს, ხის მორის დარტყმით წააქციეს, იარაღი წაართვეს და გაიქცნენ. თუმცა, ერთი გაქცეული კერძო პირებმა ქუჩაში დაიჭირეს, მეორემ კი, მიუხედავად იმისა, რომ ეს ყველაფერი საღამოს 7 საათზე მოხდა და ბორკიოლები ედო, მიმალვა მოახერხა და თან გუშაგის იარაღი წაიღო. ამბობენ, რომ გაქცეული თავზეხელაღებული გადარეულია და მისი თავისუფლად თარეში, თანამემამულეების მფარველობით და სხვა გაქცეულ აბრაგთან (როგორც საკუთარ თავს უწოდებენ) ერთად, უახლოეს მომავალში უამრავ ახალ მკვლელობას,

ОДИН УЖАСНЫЙ СЛУЧАЙ БЛИЗ СТАНЦИИ ГАЛАШЕВСКОЙ

В последнем No «Терских ведомостей» помещено опровержение известия, сообщеннаго в No 41 этой газеты и нами перепечатаннаго, о том, что будто-бы близ станции Галашевской ингуши отрезали языки у 10 мальчиков, бродивших в ближайшем лесу.

«Об этом происшествии, сообщают «Терск. Вед.», толковали больше всего на нашем базаре, в среде простонародья и по рассказам будто-бы казаков и бабе, приехавших из Галашевской станицы. Между тем местная администрация, не получавшая никаких уведомлений о происшествии, немедленно отправила для справок на месте в ст. Галашевскую нарочного, который, возвратясь на другой день, сообщил, что там не только не было такого происшествия, но даже никто и не слыхал ничего подобнаго, в чем и представил письменное удостоверение станичного атамана. Откуда берутся во Владикавказе такие слухи, кто и с какою целью распространяет их? – мы решить не беремся, но, во всяком случае, сообщенный нами слух оказался ложным, что и вынуждает нас на будущее время относиться к подобного рода слухам с крайнею осторожностью и предупредить об этом-же местное население. Просим газеты, перепечатавшия наше сообщение, перепечатать также и опровержение его».

Газета «Кавказ», 1883, №235 (20 октября), Тифлис.

[Обращение генерал-лейтенанта Смекалова к ингушам]

Г. Владикавказ, 17-го мая (от собств. кор.). Едва только генерал-лейтенант Смекалов вступил в управлении Терскою областью, как он немедленно предпринял ряд поездок по разным ძარცვას და ყაჩაღობას გვიქადის. სხვათა შორის, მან ასევე გაუმჯობესებული იარაღიც მოიმარაგა!

გაზეთი „კავკაზი“, 1880, №310 (18 ნოემბერი), ტფილისი.

[აბრაგობა ინგუშეთში]

თერგის საოლქო უწყებანი გვამცნობენ გასული წლის ბოლოს ინგუში მოსახლეობის მიერ ადგილობრივი ყაჩაღების – აბრაგების – დასაჭერად გატარებული ღონისძიებების შესახებ. დასახელებული გაზეთის ცნობით, 1875 წლიდან ვლადიკავკაზის ოლქში დევნას ხუთი უცნობი ინგუში აბრაგი ემალებოდა: ორი მათგანი ციმბირიდან იყო გამოქცეული, სადაც სხვადასხვა დანაშაულისთვის გადაასახლეს, სამი კი ვლადიკავკაზის ჰაუპტვახტიდან. მათ ნათესავებისა და მეგობრების სახლებში ჰპოვეს თავშესაფარი. ამჟამად ამ ტომის წარმომადგენლებმა საკუთარი წრიდან ოთხი რწმუნებული აირჩიეს, რომლებსაც დაევალათ აბრაგების ახლობლების მეშვეობით მათ უფროსობასთან სასწრაფოდ შეხვედრის მოთხოვნა გადასცენ, წინააღმდეგ შემთხვევაში ხალხი მათ მტაცებელი მხეცებივით დევნას დაუწყებს. როდესაც აბრაგებმა უარყვეს ხალხის ასეთი მოთხოვნა, მაშინ ხალხის წარმომადგენლებმა გადაწყვიტეს, რომ ინგუშეთის მთელმა მოსახლეობამ ფიცი უნდა დადოს, რომ არ მიიღებს აბრაგებს, არ მიაწვდის მათ საკვებს, ტანსაცმელს და ა.შ. ხოლო ვინც შეიტყობს აბრაგების ადგილსამყოფელს, ვალდებულია ამის შესახებ დაუყოვნებლივ ბოქაულს ან სოფლის უხუცესს აცნობოს. ოთხმა აბრაგმა თურქეთში წასვლა გადაწყვიტა. მაგრამ იქ, სოფელ კიის მახლობლად, 7 ნოემბერს, მათ ადგილობრივი უხუცესი დაედევნა. აბრაგებმა ღამის მოახლოებით ისარგებლეს და ტყეში დამალვა მოახერხეს, ხოლო მთელი თავისი ნივთები და ცხენები ადგილზე დატოვეს.

გაზეთი „კავკაზი“, 1881, №19 (24 იანვარი), ტფილისი.

округам для ознакомлении на месте с ходом народнаго управления… 10-го сего мая, генерал Смекалов, по Ростово-Владикавказской железной дороге, выехал в сел. Беслан, а оттуда, на лошадях, в сел. Зильга, где были собраны представители плоскостной Тагаурии и трех ингушевских селений, входящих в состав 1-го участка Владикавказскаго округа… За сим начальник области обратился исключительно к ингушам и сказал: «Не менее удивляюсь вам, ингуши: я знал вас за народ, где нет сословной розни; вы называли себя людьми свободными; но теперь я вижу, что вы сделались холопами воришек, мошенников и разбойников; вы боитесь преследовать и карать этих ничтожных людей, – вот почему вы рабски переносите их гнет, а вместе с тем и гнев и наказание от ваших начальников. Опомнитесь, будьте-же теми мужчинами, какими я знавал вас за 5 лет, иначе будет вам очень нехорошо»…

Газета «Кавказ», 1887, №137 (28 мая),
Тифлис.

ПО КАВКАЗУ
(Депутаты-ингуши от 14 селений)

Как передают «Тер. Вед.», 11 марта к начальнику Терской области явились депутаты-ингуши от 14 селений. Привел депутатов дошедший до них слух, что все плоскостныя селения ингушей будут обезоружены. Депутаты подали начальнику области прошение, в котором просят не только не приводить в исполнение этой меры, но даже отменить те меры, которые уже практиковались раньше, а именно: взыскание стоимости ограбленнаго имущества с тех селений, до которых доведены следы грабителей, и наложение штрафов от 6 до 15 р. на ночных сельских караульщиков, в районе которых совершено преступление. Взамен всех этих мер, депутаты

„კავკაზის“ კორესპონდენციები:
ვლადიკავკაზი, 12 აგვისტო
[საჩივრები ინგუშებზე]

…მიუხედავად იმისა, რომ ვლადიკავკაზში ცოტა ხანს მომიწია ყოფნა, საკმაოდ მოვისმინე საჩივრები ინგუში მთიელების მტაცებლურ ინსტინქტებზე. [ისინი] ვლადიკავკაზთან ახლოს, ულამაზეს მთიან ადგილებში, თერგის მარჯვენა ნაპირზე ბინადრობენ. კაზაკ მოსახლეობასთან და ქალაქთან მუდმივი ურთიერთობის მიუხედავად, მათ უწინდელი ძალით შეინარჩუნეს თითქმის ყველა მგლური მიდრეკილება. ყველა მკვლელობა და ძარცვა მათი ჩადენილია. ინგუშების გაუვნებელყოფის ერთდაერთი საშუალება მათი გასახლება და კაზაკების სტანიცებს შორის დასახლებაა.

გაზეთი „კავკაზი“, 1882, №219 (20 აგვისტო),
ტფილისი.

გალაშქის სტანიცის მახლობლად მომხდარი ერთი საშინელი შემთხვევა

„თერგის უწყებანის“ ბოლო ნომერში მოთავსებულია ამ გაზეთის 41-ე ნომერში მოცემული და ჩვენ მიერ გადაბეჭდილი ცნობის უარყოფა, რომ თითქოს გალაშქეს სადგურთან ინგუშებმა ახლომდებარე ტყეში მოხეტიალე 10 ბიჭს ენა ამოაჭრეს.

როგორც „თერგის უწყებანი“ გვამცნობს, „ამ შემთხვევის შესახებ ყველაზე მეტს ჩვენს ბაზარში, უბრალო ხალხი ლაპარაკობს რომ, თითქოს, გალაშქის სტანიციდან ჩამოსული კაზაკებისა და ქალების მონაყოლს იმეორებდნენ. იმავდროულად, ადგილობრივმა ადმინისტრაციამ, რომელსაც მომხდარის შესახებ არანაირი შეტყობინება არ მიუღია, ცნობების მოსაგროვებლად სასწრაფოდ გაგზავნა ადგილზე შიკრიკი, რომელიც მეორე დღეს დაბრუნდა ცნობით, რომ იქ არამარტო მსგავსი შემთხვევა არ მომხდარა, არამედ არავის მსგავსი არაფერი სმენია, რაზეც

просят дать им право выбирать сельских старшин на сельских сходах и подвергать административной ссылке и Сибирь порочных лиц не в одиночку, а с семействами.

Приняв депутатов, начальник области объявил им, что, прочитав со вниманием прошение, он ничего новаго в нем не нашел. Семь лет ингуши уверяют в своей готовности искоренить грабежи и за семь лет ничего для этого не сделали. Пусть не думают ингуши, что им позволят своевольничать. У всех оружие будет отобрано. Заканчивая свой ответ доверенным, начальник области сказал: «Я вас не звал, а потому слушать вас и разговаривать с вами не буду. Я ходатайствовал о назначении из ваших аулов караульщиков для охраны Владикавказа. Если это не поможет, я поставлю в ваши селения по рот солдат. Слышали, что я сказал?... Уходите!...»

Депутаты пытались заговорить, но начальник области повторил приказание уходить – и они ушли.

Газета «Кавказ», 1898, №73 (18 Марта), Тифлис.

ИНГУШСКАЯ ОХРАННАЯ СОТНЯ

Состоявшийся 23-го февраля в г. Владикавказ съезд доверенных и представителей ингушских сельских обществ по вопросу о борьбе с грабежами постановил ходатайствовать о разрешении сформировать особую ингушскую охранную сотню, приняв расход по ея содержанию в сумме 31,600 руб. в год за счет ингушскаго народа. Сотня должна охранять границы Назрановскаго округа и нести ответственностъ за все грабежи в районе охраны и за выведенные в район следы.

Газета «Кавказ», 1911, №48 (2 марта), Тифлис.

სტანიცის ატამანის წერილობითი ცნობა წარმოადგინა. საიდან ჩნდება ვლადიკავკაზში ასეთი ჭორები, ვინ ავრცელებს მათ და რა მიზნით? – ჩვენ გადაწყვეტით ვერ ვიტყვით, მაგრამ, ყოველ შემთხვევაში, ჩვენ მიერ გავრცელებული ჭორი მცდარი აღმოჩნდა, რაც გვაიძულებს მომავალში უკიდურესი სიფრთხილით მოვეკიდოთ მსგავს ჭორებს და ამის შესახებ ადგილობრივი მოსახლეობა გავაფრთხილოთ. ვთხოვთ გაზეთებს, რომლებმაც ჩვენი ცნობა გადაბეჭდეს, ასევე გადაბეჭდონ მისი უარყოფა“.

გაზეთი „კავკაზი“, 1883, №235 (20 ოქტომბერი), ტფილისი.

[გენერალ-ლეიტენანტ სმეკალოვის მიმართვა ინგუშებისადმი]

ქ. ვლადიკავკაზი, 17 მაისი (საკუთარი კორესპონდენტი). როგორც კი გენერალ-ლეიტენანტმა სმეკალოვმა თერგის ოლქის მართვა ჩაიბარა, მაშინვე მთელი რიგი სხვადასხვა მაზრა მოინახულა, რათა ადგილზე გასცნობოდა სახალხო მმართველობის მიმდინარეობას... 10 მაისს გენერალი სმეკალოვი როსტოვ-ვლადიკავკაზის რკინიგზით სოფელ ბესლანში, იქიდან კი ცხენებით სოფელ ზილგაში გაემგზავრა, სადაც ვლადიკავკაზის მაზრის 1-ლ მონაკვეთში შემავალი თაგაურის პლატოსა და სამი ინგუშური სოფლის წარმომადგენლები შეიკრიბნენ... ამის შემდეგ ოლქის უფროსმა მხოლოდ ინგუშებს მიმართა და უთხრა: „არანაკლებ გაკვირვებული ვარ თქვენით, ინგუშებო: მე გიცნობდით როგორც ხალხს, რომელშიც წოდებრივი უთანხმოება არ არის; თქვენ თავს თავისუფალ ადამიანებს უწოდებდით; ახლა კი ვხედავ, რომ ქურდების, თაღლითების და ყაჩაღების მონები გახდით; გეშინიათ ამ არარაობა ადამიანების დევნისა და დასჯის – ამიტომაც მონურად იტანთ მათგან ჩაგვრას, რასაც უფროსობის მხრიდან რისხვა და სასჯელი

[Доклад Лисичкина о борьбе с разбойничеством в Терской области]

Лисичкин, отмечая, что комиссия по запросам признала нецелесообразными меры, которыя применяются ныне в Терской области по борьбе с разбойниками, указывает, что при всей строгости меры являются неизбежными, ибо необходимо наконец охранить мирное население от постоянных нападений. Карательныя меры применяются почти исключительно только к двум народностям,-чеченцам и ингушам, среди которых имеются тысячи мелких Зелимханов, занимающихся грабежами, как отхожим промыслом, и приносящих громадный вред мирному населению Терской области. Грабежи происходят почти ежедневно. Население принуждено обрабатывать землю с оружием в руках и, проработав день, должно ночью караулить свое добро. Некоторыя семейства подвергались грабежу несколько раз. Почти нет семьи, где не было бы убитаго. Казачье население опасается, что под влиянием заключения думской комиссии о нецелесообразности мер, применяемых в борьбе с разбойниками, деятельность администрации в этом направлении может быть ослаблена, что пагубно отразится на безопасности населения. За поздним временем оратор прерывает речь до следующего заседания.

Газета «Кавказ», 1912, №118 (25 мая),
Тифлис.

[Сообщение о состоявшемся в Назрани съезде ингушей]

На-днях в местечке Назрань, как сообщает «Тер.», состоялся съезд представителей ингушских селений назрановскаго округа. На съезд прибыли по два представителя от каждаго селения и почетныя лица. Председатель-

ერთვის. გონს მოდით, იყავით ის ვაჟკაცები, რომლებსაც 5 წლის წინათ ვიცნობდი, თორემ ძალიან ცუდად იქნება თქვენი საქმე...“.

გაზეთი „კავკაზი“, 1887, №137 (28 მაისი),
ტფილისი.

კავკასიის შესახებ (ინგუში დეპუტატები [წარმომადგენლები] 14 სოფლიდან)

როგორც „თერგის უწყებანი“ იტყობინება, 11 მარტს თერგის ოლქის უფროსთან 14 სოფლიდან ინგუში დეპუტატები გამოცხადდენ. დეპუტატები მათ ყურამდე მისულმა ჭორმა წამოიყვანა, რომ თითქოს პლატოზე მდებარე ყველა ინგუშური სოფელი განიარაღებული იქნება. დეპუტატებმა ოლქის უფროსს მიმართეს თხოვნით, არა მხოლოდ ეს ღონისძიება არ განხორციელდეს, არამედ ის ზომებიც გაუქმდეს, რომლებიც ადრე იყო პრაქტიკაში, კერძოდ: გაძარცული ქონების ღირებულების ამოღება იმ სოფლებიდან, სადამდეც მძარცველების კვალი მიდის და 6-დან 15 რუბლამდე ჯარიმის დაწესება სოფლის ღამის გუშაგებზე, რომელთა მხარეშიც დანაშაულია ჩადენილი. ყველა ამ ზომის სანაცვლოდ დეპუტატები ითხოვენ, უფლება მიეცეთ სოფლის კრებებზე აირჩიონ სოფლის უხუცესები და ბოროტმოქმედები ციმბირში ადმინისტრაციულ გადასახლებაში მოაყოლონ არა ინდივიდუალურად, არამედ ოჯახებთან ერთად. დეპუტატების მიღების შემდეგ ოლქის უფროსმა მათ განუცხადა, რომ თხოვნა ყურადღებით წაიკითხა და მასში ახალი ვერაფერი აღმოაჩინა. შვიდი წელიწადია ინგუშები ირწმუნებიან მზადყოფნას, აღმოფხვრან ქურდობა, თუმცა შვიდი წლის განმავლობაში მათ არაფერი გაუკეთებიათ ამის მისაღწევად. ინგუშებს არ უნდა ეგონოთ, რომ თვითნებურად მოქმედების საშუალება მიეცემათ. იარაღს ყველას ჩამოართმევენ. ნდობით აღჭურვილი პირებისთვის პასუხის დასასრულს,

ствовал начальник назрановскаго округа Ульянов.

Главнейшая задача съезда заключалась в выработке мер борьбы с кражами и грабежами среди ингушскаго народа. После продолжительных прений съезд пришел к заключению, что главным поводом к развитию преступлений среди ингушскаго народа является традиционный обычай взимания дорогого калыма при отдаче ингушами замуж своих дочерей. Молодые люди, побуждаемые желанием обладать любимой женщиной, идут на всякия преступления, лишь бы добыть деньги на уплату калыма за невесту.

Для устранения на будущее время этого нежелательнаго явления съезд выработал следующие меры:

1. установить таксу на калым невесты-девушки не более 105 руб., а вдовы не более 52 руб. 50 коп.;

2. жених и невеста, перед совершением венчальнаго обряда, с двумя свидетелями и старшиной селения должны явиться к мулле и принять присягу в том, что они не нарушили воли народа относительно установленной суммы калыма. Затем калым вносится в книгу, и тогда муллой совершается обряд венчания.

Далее съезд для искоренения обычая кровной мести составил список всех кровников среди ингушей и выработал условия для их примирения.

Кроме того, съезд постановил в каждом из ингушских селений построить министерския школы, до постройки же зданий школ детей обучать по программе министерских школ в народных училищах и в частных помещениях. Все эти постановления съезда представлены на обсуждение областного правления.

Газета «Кавказ», 1912, №93 (22 апреля), Тифлис.

ოლქის უფროსმა თქვა: „მე არ მომიხმიხართ, ამიტომ არც მოგისმენთ და არც დაგელაპარაკებით. ვლადიკავკაზის დასაცავად თქვენი სოფლებიდან გუშაგების დანიშვნა მოვითხოვე. თუ ამან არ უშველა, თქვენს სოფლებში ჯარისკაცების ასეულს ჩავაყენებ. გაიგეთ, რა ვთქვი?... წადით!...“.

დეპუტატებმა დალაპარაკება სცადეს, მაგრამ ოლქის უფროსმა წასვლის ბრძანება გაიმეორა – და ისინი წავიდნენ.

გაზეთი „კავკაზი“, 1898, №73 (18 მარტი), ტფილისი.

ინგუშური დაცვის ასეული

23 თებერვალს ქ. ვლადიკავკაზში გამართულმა ინგუშური სასოფლო თემების რწმუნებულთა და წარმომადგენელთა ყრილობამ, ძარცვების წინააღმდეგ ბრძოლის საკითხთან დაკავშირებით, დაადგინა ხელისუფლების წინაშე შუამდგომლობა, რათა მიეცეთ ნებართვა სპეციალური ინგუშური დამცველი ასეულის ჩამოყალიბებაზე, რომლის შენახვის წლიურ ხარჯს – 31 600 რუბლს – თავის თავზე აიღებს ინგუში ხალხი. ასეულს პასუხისმგებლობა უნდა აეღო ნაზრანის ოლქის საზღვრების დაცვასა და დაცულ რაიონში მომხდარ ყველა ძარცვაზე, აგრეთვე იმ კვალზე, რომელიც ამ რაიონში იქნებოდა გამოვლენილი.

გაზეთი „კავკაზი“, 1911, № 48 (2 მარტი), ტფილისი.

[ლისიჩკინის მოხსენება თერგის ოლქში აბრაგობასთან ბრძოლის თაობაზე]

ლისიჩკინმა აღნიშნა, რომ მოთხოვნის კომისიამ არამიზანშეწონილად მიიჩნია ის ზომები, რომლებიც ამჟამად თერგის ოლქში ტარდება ყაჩაღებთან საბრძოლველად, მიანიშნა, რომ მიუხედავად მთელი სიმკაცრისა, ეს ღონისძიებები გარდაუვალია, რადგან აუცილებელია

მშვიდობიანი მოსახლეობის საბოლოოდ დაცვა მუდმივი თავდასხმებისგან. სადამსჯელო ზომები მხოლოდ და მხოლოდ ორი ხალხის – ჩეჩნებისა და ინგუშების – მიმართ გამოიყენება, რომელთა შორის ათასობით პატარა ზელიმხანია. ისინი ქურდობას, როგორც გარესაშოვარს, მიმართავენ და უზარმაზარ ზიანს აყენებენ თერგის ოლქის მშვიდობიან მოსახლეობას. ძარცვა თითქმის ყოველდღიურად ხდება. მოსახლეობა იძულებულია მიწა იარაღით ხელში დაამუშაოს და დღისით მომუშავემ, ღამით თავისი ქონება დაიცვას. ზოგიერთი ოჯახი რამდენჯერმე გაძარცვეს. თითქმის არ არის ოჯახი, რომელსაც მოკლული არ ჰყავს. კაზაკები შიშობენ, რომ სათათბიროს კომისიის დასკვნის გავლენით, ყაჩაღებთან ბრძოლაში გამოყენებული ზომების არამიზანშეწონილობის შესახებ, ამ მიმართულებით ადმინისტრაციის საქმიანობა შეიძლება შესუსტდეს, რაც მომაკვდინებელ გავლენას მოახდენს მოსახლეობის უსაფრთხოებაზე. დროის ამოწურვის გამო მომხსენებელი წყვეტს თავის გამოსვლას მომდევნო სხდომამდე.

გაზეთი „კავკაზი“, 1912, №118 (25 მაისი),
ტფილისი.

[ცნობა ნაზრანში გამართული ინგუშთა ყრილობის შესახებ]

ცოტა ხნის წინ ნაზრანში, როგორც გაზეთი „თერგი“ იუწყება, გაიმართა ნაზრანის ოლქში შემავალი ინგუშური სოფლების წარმომადგენელთა ყრილობა. ყრილობაზე თითოეული სოფლიდან ორი წარმომადგენელი და საპატიო პირები გამოცხადდნენ. სხდომას თავმჯდომარეობდა ნაზრანის ოლქის უფროსი ულიანოვი.

ყრილობის მთავარი ამოცანა იყო ინგუშ მოსახლეობაში ქურდობისა და ყაჩაღობის წინააღმდეგ ბრძოლის ღონისძიებების შემუშავება. ხანგრძლივი განხილვის შემდეგ ყრილობამ დაასკვნა, რომ დანაშაულის ზრდის ერთ-ერთ მთავარ მიზეზს ინგუშებში არსებული ტრადიციული ჩვეულება წარმოადგენს – ქალიშვილის გათხოვებისას მაღალი კალიმის (საქორწინო გამოსასყიდის) დაწესება. ახალგაზრდა მამაკაცები, საყვარელი ქალის შერთვის სურვილით წაქეზებულნი, ხშირად მიმართავენ სხვადასხვა დანაშაულს მხოლოდ იმისთვის, რომ ქორწინებისთვის საჭირო თანხა მოიპოვონ.

ამ არასასურველი მოვლენის მომავალში თავიდან ასაცილებლად ყრილობამ შემდეგი ღონისძიებები შეიმუშავა:

განისაზღვროს კალიმის მაქსიმალური ოდენობა: ქალიშვილ-პატარძლისთვის – არაუმეტეს 105 რუბლისა, ხოლო ქვრივისათვის – არაუმეტეს 52 რუბლისა და 50 კაპიკისა;

ქორწინების რიტუალის შესრულებამდე, საქმრო და პატარძალი ორი მოწმისა და სოფლის უხუცესის თანდასწრებით უნდა გამოცხადდნენ მოლასთან და დადონ ფიცი, რომ არ დაურღვევიათ ხალხის მიერ დადგენილი კალიმის ოდენობა. ამის შემდეგ კალიმის თანხა შეიტანება სპეციალურ წიგნში და მხოლოდ ამის შემდეგ აღასრულებს მოლა ქორწინების წესს.

გარდა ამისა, სისხლის აღების ჩვეულების აღმოსაფხვრელად, ყრილობამ შეადგინა ინგუშებში არსებული ყველა სისხლისმაძიებლის სია და შეიმუშავა მათი შერიგების პირობები.

ამასთანავე, ყრილობამ დაადგინა, რომ თითოეულ ინგუშურ სოფელში აშენდეს სამინისტროს დაქვემდებარებული სკოლა, ხოლო სკოლების შენობების აგებამდე ბავშვები განათლებას მიიღებენ სამინისტროს სკოლების პროგრამის მიხედვით – სახალხო სასწავლებლებში ან კერძო შენობებში.

ყრილობის ყველა ეს დადგენილება წარდგენილია საოლქო მმართველობის წინაშე განსახილველად.

გაზეთი „კავკაზი“, 1912, №93 (22 აპრილი),
ტფილისი.

ИНГУШИ ИЗ СЕЛ. ГВЕЛЕТИ ДУШЕТСКОГО УЕЗДА ГРУЗИИ: ПРИРОДНЫЕ УГРОЗЫ, БЫТОВЫЕ КРИЗИСЫ И ПЕРЦЕПЦИИ, СВЯЗАННЫЕ С ВЫНУЖДЕННЫМ ПЕРЕСЕЛЕНИЕМ

ინგუშები საქართველოს დუშეთის მაზრის სოფ. გველეთიდან: ბუნებრივი საფრთხეები, ყოფითი კრიზისები და იძულებით გადაადგილებასთან დაკავშირებული პერცეფციები

ИЗСЛЕДОВАНИЯ ПРИЧИН ПРОИСХОЖДЕНИЯ ПЕРИОДИЧЕСКАГО КАЗБЕКСКАГО ЗАВАЛА

… Периодический казбекский завал спустился в последний раз в русло р. Терека на военно-грузинскую дорогу, в 1832 году.

… После того на военно-грузинской дороге ожидаемы были завалы в 1842 и 1855 годах; но ожидания эти, к счастию, не осуществились, и мало по малу почти все пришли к убеждению, что новые завалы сделались невозможными, и самая причина прекращения завалов была кем то объяснена существованием каменнаго обвала, который будто бы задерживал завалы.

… Величина периода этих явлений определена быть не может, также как нельзя составить, на основании наблюдений какого угодно периода годов, календаря, предсказывающего погоду, с которою находится в тесной зависимости прогрессивное и отступательное движение оконечности ледника.

Местные жители, кистины[1], уверяют, что по некоторым признакам они могут заранее предсказать приближение времени падения казбекского завала; и действительно, из официальной переписки за 1832, 1842 и 1855 годы видно, что уже за несколько недель до падения завала жители предвидели это падение и угоняли свой скот

[1] Кистины, живущие в ближайшем соседстве с местом образования казбекских завалов в селении Гулет (Гвелети) – Газета «Кавказ», 1868, №61 (29 мая), Тифлис.

ყაზბეგის პერიოდული ჩამონაქცევების წარმოშობის მიზეზთა გამოკვლევა

… ყაზბეგის პერიოდული მეწყერი უკანასკნელად 1832 წელს ჩამოწვა მდინარე თერგის კალაპოტში, საქართველოს სამხედრო გზაზე.

… ამის შემდეგ სამხედრო-ქართულ გზაზე ზვავებს ელოდნენ 1842 და 1855 წლებში; თუმცა ეს მოლოდინი, საბედნიეროდ, არ გამართლდა და ნელ-ნელა თითქმის ყველა მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ახალი ზვავები აღარ იქნებოდა, ხოლო ზვავების შეწყვეტის მიზეზი ვიღაცამ ახსნა ქვათაცვენით, რომელიც თითქოს ზვავებს აკავებდა.

… ამ მოვლენათა პერიოდულობის სიხშირის განსაზღვრა შეუძლებელია, ისევე როგორც შეუძლებელია, ნებისმიერი წლების პერიოდის დაკვირვების საფუძველზე, შედგეს კალენდარი, რომელიც ამინდის წინასწარმეტყველებას შეძლებდა, რადგან მასთან მჭიდროდაა დაკავშირებული მყინვარის ბოლო ნაწილის წინსვლა და უკუსვლა.

ადგილობრივი მცხოვრებლები – ქისტები[1] – ამტკიცებენ, რომ გარკვეული ნიშნების მიხედვით მათ წინასწარ შეუძლიათ განსაზღვრონ ყაზბეგის ზვავის ჩამოშლის დრო; და მართლაც, 1832, 1842 და 1855 წლების ოფიციალური მიმოწერიდან ჩანს, რომ ზვავის ჩამოშ-

[1] ყაზბეგის ჩამონაქცევების წარმოქმნის ადგილთან უშუალო სიახლოვეს, სოფელ გულეთში (გველეთი), მცხოვრები ქისტები. გაზეთი „კავკაზი“, 1868, №61 (29 მაისი), ტფილისი.

с пастбищ Девдорокскаго ущелья в другия места. Так они предугадали обвалы 1832 и 1842 гг.

Признаки, которые дают местным жителям возможность определить время этого явления, по их показаниям, такого рода. Вода в речке, идущей по ущелью, по которому упадает завал, часто прекращает вовсе свое течение, а при течении идет очень мутная; слышится треск и шум, подобный пушечным выстрелам, от скопившихся льдов; иногда цвет воды в реке переменяется…

Газета «Кавказ», 1866, №86 (3 ноября), Тифлис.

[Гибель крупного рогатого скота в результате неизвестной болезни в Гвелети]

Гвелети (Душетскаго уезда), 25 июня. Верстах в девяти от станции «Казбек», вниз по военно-грузинской дороге, там, где перекинут мост через Терек, расположена небольшая деревня из 30-40 дымов, населенная кистинами. За неимением достаточнаго количества пахатных земель, население этой деревни, как и большей части горских народностей, расположенных вдоль дороги, занимается извозом и скотоводством. Рогатый скот составляет главный источник богатства этих горных жителей на пятитысячной высоте. Понятно, поэтому, как тяжело отзывается в жизни гвелетского населения потеря крупнаго рогатаго скота. В настоящее время гвелетский скот сделался жертвою какой-то болезни, от которой околело до 20 штук коров и быков. Говорят, что причиною болезни послужила бешеная собака, которая укусила будто одну корову, когда пастух гнал скот на водопой. Но признаки болезни не совсем подтверждают такое объяснение происхождения болезни. Во время болезни скот остается спокойным, большею частью в лежачем положении, хотя пена и

ლამდე რამდენიმე კვირით ადრე მოსახლეობა ამას წინასწარ განჭვრეტდა და დევდორაკის ხეობის საძოვრებიდან თავის საქონელს სხვა ადგილებში გადარეკდა. ასე იწინასწარმეტყველეს მათ 1832 და 1842 წლების ზვავები.

ნიშნები, რომლებიც ადგილობრივ მოსახლეობას ამ მოვლენის დროის განსაზღვრის საშუალებას აძლევს, მათი ჩვენებების მიხედვით, ასეთია: ხეობაში გამდინარე ნაკადულის წყალი ხშირად სრულიად წყვეტს დინებას, ხოლო დინებისას ძლიერ მღვრიეა; ისმის ყინულთა დაგროვებისგან წარმოქმნილი ჭახჭახი და ხმაური, ქვემეხის გასროლის მსგავსი; ზოგჯერ მდინარის წყლის ფერიც იცვლება…

გაზეთი „კავკაზი“, 1866, № 86 (3 ნოემბერი), ტფილისი.

[გველეთში უცნობი დაავადების გამო მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის დაცემა]

გველეთი (დუშეთის მაზრა), 25 ივნისი. „ყაზბეგის“ სადგურიდან ცხრა ვერსის დაშორებით, საქართველოს სამხედრო გზის ქვედა მონაკვეთზე, იქ, სადაც თერგზე ხიდია გადებული, ქისტებით დასახლებული 30-40 კომლიანი პატარა სოფელია. საკმარისი სახნავ-სათესი მიწის არქონის გამო ამ სოფლის მოსახლეობა, ისევე როგორც გზის პირას მდებარე მთის ხალხების უმეტესობა, გადაზიდვით და მესაქონლეობითაა დაკავებული. მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი ამ ხუთი ათასი მეტრის სიმაღლეზე მთის მცხოვრებთა სიმდიდრის მთავარ წყაროს წარმოადგენს. აქედან გამომდინარე, გასაგებია, რამდენად მძიმედ აწვება პირუტყვის დაკარგვა გველეთის მოსახლეობას. ამჟამად გველეთში მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი გარკვეული დაავადების მსხვერპლი გახდა, რომლისგანაც 20-მდე ძროხა და ხარი დაეცა. ამბობენ, რომ დაავადების მიზეზი ცოფიანი ძაღლი გახდა, რომელმაც, თითქოს, ერთ ძროხას უკბინა, როდესაც მწყემსი

появляется на морде и скот по временам мычит. Население деревни обратилось через Казбекскаго сельского старшину к начальнику уезда за помощью, но, вместо ветеринара, на место было прислано предписание зарывать в землю павший скот. Это предписание не могло облегчить горя кистин, тем более, что павший скот и без предписания они зарывали в землю. Население тогда сделало складчину в 50 рублей и на эти деньги был приглашен какой-то местный азиатский ветеринар, который деньги эти получил, по горю не мог помочь ни на грош. 25-го июня, в день проезда через село пишущего эти строки, в деревне было несколько больных коров.

Газета «Кавказ», 1884, №146 (1 июля), Тифлис.

ГУЛЕТОВЦЫ

Очерк

Года два тому назад, около верийскаго предместья, в Тифлисе, жители города могли видеть целый табор переселенцев, расположившихся под открытым небом. Грязные, оборванные, жалкие, они производили удручающее впечатление на каждаго, кто только на них смотрел. По всему заметно было, что они не по доброй воле оставили свою родину.

– Что за люди? куда идут? зачем? – спрашивали любопытные, с удивлением останавливаясь перед их лагерем.

– Ингуши, гулетовцы, – отвечали им те, которые уже успели удовлетворить свое любопытство.

И, действительно, это были они, жители сел. Гулет, расположеннаго на половине разстояния между станциями Ларсом и Казбеком, на военно-грузинской дороге. Они шли на новыя места, в Ахалкалакский уезд, куда их переселяли на жительство, по распоряжению властей.

საქონელს წყალზე მიერეკებოდა. მაგრამ დაავადების ნიშნები სრულად არ ადასტურებს მის ამგვარ წარმოშობას. ავადმყოფობის დროს პირუტყვი ინარჩუნებს სიმშვიდეს, ძირითადად მწოლიარე მდგომარეობაშია, თუმცა დუჟი უჩნდება დრუნჩზე და დროდადრო ბღავის.

სოფლის მოსახლეობამ დახმარებისთვის სოფელ ყაზბეგის უხუცესის მეშვეობით მაზრის გამგებელს მიმართა, მაგრამ ვეტერინარის ნაცვლად ადგილზე ბრძანება გაიგზავნა დახოცილი პირუტყვის მიწაში დაფვლის შესახებ. ამ განკარგულებამ ქისტების მწუხარება ვერ შეამსუბუქა, მით უმეტეს, რომ განკარგულების გარეშეც მიწაში ფლავდნენ დაცემულ პირუტყვს. ამის შემდეგ მოსახლეობამ 50 რუბლი აკრიფა და ამ ფულით ადგილობრივი აზიელი ვეტერინარი მიიწვია, რომელმაც ეს ფული აიღო, თუმცა მწუხარებას ვერაფრით უშველა. 25 ივნისს, იმ დღეს, როდესაც ამ სტრიქონების დამწერმა სოფელი გაიარა, იქ რამდენიმე ავადმყოფი ძროხა იყო.

გაზეთი „კავკაზი“, 1884, №146 (1 ივლისი), ტფილისი.

გულეთოვლები[1]

ნარკვევი

დაახლოებით ორი წლის წინ ვერის გარეუბნის მახლობლად, ტფილისში, ქალაქის მცხოვრებლებს შეეძლოთ ენახათ გადასახლებულთა მთელი ბანაკი, რომელიც ღია ცის ქვეშ იყო განთავსებული. ჭუჭყიანები, დახეული ტანსაცმლით, საცოდავები, ისინი დამთრგუნველ შთაბეჭდილებას ახდენდნენ ყველაზე, ვინც კი მათ შეხედავდა. ყველაფრიდან ჩანდა, რომ მათ სამშობლო საკუთარი ნებით არ დაუტოვებიათ.

– ვინ არის ეს ხალხი? სად მიდის? რატომ? – გაოცებით კითხულობდნენ ცნობისმოყვარენი, რომელნიც მათი ბანაკის წინ ჩერდებოდნენ.

[1] გველეთელები.

Зачем они попали в Тифлис, когда путь их лежал через Мцхет, трудно сказать. Вероятнее всего предположить, что они все еще надеялись, что их вернут обратно, хотя эта надежда не оправдалась; да и не могла она оправдаться, потому что выслали их из родного аула за то, что они стали пошаливать на военно-грузинской дороге, избрали себе промыслом отрезывание чемоданов у проезжающих и тюков с товарами у извозчиков; кроме того, был случай ограбления почты с участием одного из их односельчан.

Между этими переселенцами было несколько почтенных стариков, которые с грустью покачивали головами и приписывали свою беду порче нравов у современной молодежи.

– «Дух Бешлама покарал нас», говорили они.

Чтобы понять это выражение, нужно знать, что такое «дух Бешлама», а так как этого нельзя сделать одним разом, то я постараюсь объяснить эти слова иначе, для чего позволю себе описать мое первое знакомство с гулетовцами.

Дело было лет двадцать назад. Тогда Военно-Грузинская дорога продолжала еще улучшаться, и на ней в большинстве случаев работали войска. Мне пришлось жить с офицерами в лагере одного из баталионов, разрабатывавших новую дорогу, выше Дарьяльского укрепления, как раз под аулом гулетовцев – Гулетами.

Присматриваясь к жизни наших соседей, мы не находили никакого различия ... они прямо были слепком с джераховцев, живущих между рр. Тереком и Ассой.

Только лишь в отношении религии мы затруднялись отвести им должное место, потому что поклонение Магомету чередовалось у них, в некоторые дни, празднествами в честь христианских святых; кроме того, нередко их можно было видеть за языческим капищем, приносящими в жертву барана или тура, которых они тут же сами и съедали.

– ინგუშები არიან, გულეთოველები, – პასუხობდნენ ისინი, ვისაც უკვე მოესწრო თავისი ცნობისმოყვარეობის დაკმაყოფილება.

და მართლაც, ესენი იყვნენ სოფელ გულეთის[1] მცხოვრებნი, რომელიც მდებარეობს ლარსისა და ყაზბეგის სადგურებს შორის, საქართველოს სამხედრო გზაზე. ისინი ახალ საცხოვრებელ ადგილებზე მიდიოდნენ, ახალქალაქის მაზრაში, სადაც ისინი ხელისუფლების განკარგულებით გადაასახლეს.

რატომ აღმოჩნდნენ ისინი ტფილისში მაშინ, როცა მათი გზა მცხეთაზე გადიოდა, ძნელი სათქმელია. ყველაზე მეტად ლოგიკურია, ვივარაუდოთ, რომ ისინი ჯერ კიდევ იმედოვნებდნენ უკან დაბრუნებას, თუმცა ეს იმედი არ გამართლდა; არც შეიძლებოდა გამართლებულიყო, რადგან მშობლიური აულიდან ისინი გააძევეს იმის გამო, რომ საქართველოს სამხედრო გზაზე დაიწყეს ცუღლუტობა: პროფესიად გაიხადეს გამვლელთათვის ჩემოდნების წაგლეჯა და მეფორნეებისთვის საქონლით დატვირთული ტიუკების წართმევა; გარდა ამისა, ადგილი ჰქონდა ფოსტის გაძარცვასაც, რომელშიც მათი ერთ-ერთი თანასოფლელი მონაწილეობდა.

ამ გადასახლებულთა შორის იყო რამდენიმე პატივსაცემი მოხუცი, რომლებიც მწუხარედ აქნევდნენ თავებს და თავიანთ უბედურებას თანამედროვე ახალგაზრდობის ზნეობრივი გადაგვარებით ხსნიდნენ.

– „ბეშლამის სულმა დაგვსაჯა“, – ამბობდნენ ისინი.

ამ გამოთქმის გასაგებად საჭიროა ვიცოდეთ, რას ნიშნავს „ბეშლამის სული“, და რადგან ამის ერთბაშად ახსნა შეუძლებელია, შევეცდები ეს სიტყვები სხვაგვარად განვმარტო, რისთვისაც ნებას მივცემ თავს, აღვწერო ჩემი პირველი შეხვედრა გულეთოველებთან.

ეს დაახლოებით ოცი წლის წინ მოხდა. მაშინ საქართველოს სამხედრო გზა კვლავ გაუმ-

[1] გველეთი

Они праздновали в неделю один день – пятницу, по мусульманскому обычаю, стараясь в этот день ровно ничего не делать; но вместе с тем не отказывались праздновать и воскресенье, находя это «выгодным для здоровья».

Мечети у них никакой не было – молились, где придется; а если когда нужно было исполнить какой-либо торжественный обряд, то приглашался мулла из Джераха, расположенного в двадцати верстах к северо-востоку. Уразупост – соблюдали по-мусульмански, но никаких добрых дел, как того требует Коран, не делали, находя это лишним. Затем раза два или три в год собирались около развалин древней христианской церкви – и теперь заметной на базальтовой, брусчатой скале, над самой дорогой, – где зажигали восковыя свечи и звонили в два колокольчика, хранившихся постоянно в развалинах. Когда требовалось принести кровную жертву, то собирались к Дабе – так называлось место жертвоприношений – в ущелье р. Кабахи (Девдоракском), где, на горке, был сложен из нескольких грубых камней жертвенник, заваленный рогами животных. Если жертву приносил охотник, то непременно тура, а если обыкновенный смертный, то козу или барана, а другой раз, смотря по важности дела, даже целого быка.

Божество, в честь коего делалось заклание животных, называлось Магкинан или Махкинан – дух женского рода, обитающий по понятиям гулетовцев на вершине Бешлам-корта – горы Казбека.

Поверье гласит, что когда то Махкинан была великим и добрым гением для всех живущих и даже была главной помощницей Творца, но что, влюбившись в сатану, навлекла на себя этим поступком Божий гнев и была обречена на вечное проживание в снегах Бешлама. За это, однако, Бог не хотел лишать ее всей власти и дал ей в собственность окрестности этой горы,

ჯობესების პროცესში იყო და მასზე უმეტესად ჯარები მუშაობდნენ. მე ოფიცრებთან ერთად მიწევდა ცხოვრება ერთ-ერთი ბატალიონის ბანაკში, რომელიც დარიალის სიმაგრის ზემოთ, გულეთოველთა აულის – გულეთის – პირდაპირ, ახალ გზას ამუშავებდა.

ჩვენი მეზობლების ცხოვრებას რომ ვაკვირდებოდით, ვერ ვპოულობდით ვერანაირ განსხვავებას... ისინი პირდაპირ ჯერახოველთა... ანარეკლს წარმოადგენდნენ.

მხოლოდ რელიგიის საკითხში გვიჭირდა მათთვის შესაბამისი ადგილის მიჩენა, რადგან მუჰამედისადმი თაყვანისცემა მათთან ზოგიერთ დღეებში ქრისტიან წმინდანთა პატივსაცემ დღესასწაულებს ენაცვლებოდა; გარდა ამისა, ხშირად შეიძლებოდა მათი დანახვა წარმართულ სალოცავებთან, სადაც ისინი მსხვერპლად სწირავდნენ ვერძს ან ჯიხვს, რომელსაც იქვე თვითონვე შეექცეოდნენ.

ისინი კვირაში ერთ დღეს – პარასკევს – აღნიშნავდნენ მუსლიმური ჩვეულების მიხედვით, და ამ დღეს ცდილობდნენ საერთოდ არაფრის გაკეთებას; მაგრამ ამასთანავე უარს არ ამბობდნენ კვირადღის აღნიშვნაზეც, მიაჩნდათ რა ეს „ჯანმრთელობისთვის სასარგებლოდ“.

მეჩეთი მათ არ ჰქონდათ – ლოცულობდნენ იქ, სადაც მოუხდებოდათ; ხოლო თუ საჭირო ხდებოდა რაიმე საზეიმო რიტუალის შესრულება, მაშინ იწვევდნენ მოლას ჯერახიდან[1], რომელიც ჩრდილო-აღმოსავლეთით, ოცი ვერსის დაშორებით მდებარეობდა. ურაზას [მარხვას] მუსლიმური წესით იცავდნენ, მაგრამ არავითარ კეთილ საქმეს, როგორც ამას ყურანი მოითხოვს, არ აკეთებდნენ, ზედმეტად მიაჩნდათ. შემდეგ წელიწადში ორჯერ ან სამჯერ იკრიბებოდნენ ძველი ქრისტიანული ეკლესიის ნანგრევებთან – რომლებიც ახლაც შესამჩნევია ბაზალტის, ქვით მოკირწყლულ კლდეზე, უშუალოდ გზის ზემოთ – სადაც ანთებდნენ ცვილის სანთლებს და რეკავდნენ ორ ზარს,

[1] ჯეირახი

со всеми живущими там птицами и зверями; кроме того, так как самой ей трудно было бы углядеть за всем, то Бог дал ей возможность, когда нужно, множиться от себя самой и таким же путем сокращаться. И вот, потому-то, когда она разсердится, то насылает и на людей, и на животных целыя тучи бесовской силы, способные опрокинуть все горы, кроме самого местопребывания царицы – Бешлама; глаза ея мечут тогда огненныя стрелы, а голос гремит так, что от сотрясения и страха дрожат все горы, сбрасывая с себя лишнюю тяжесть, в виде камней, снега и льда; она, когда сердится, то и плачет вместе, от злости, заполняя слезами целыя ущелья.

Вследствие этого, кто желает поохотиться или попасти скот, или же накосить сена на зиму, на горных лугах, тот должен хоть однажды в год сходить к Дабе и принести Махкинан жертву.

Нас не мало поражала эта горсточка полуязычников, полумагометан, втиснувшихся между осетинами, с одной стороны, и грузинами, с другой, поражала тем именно, что несмотря на племенныя, религиозныя и прочие различия между ею и грузинами, они считались издавна грузинско-подданными, а потом с переходом Грузии под скипетр русскаго царя были зачтены в состав населения Тифлисской губернии, а не Терской области, как можно было бы ожидать.

На наши вопросы по этому поводу посетители наших палаток, сами гулетовцы, не могли ничего ответить и только твердили: «Давно, давно уж мы тут живем, а сколько лет – один Бог знает».

Помнится мне, что я однажды спросил кого-то из них:

– Неужели у вас и песен нет старинных, где бы говорилось, что нибудь о вашей деревне и ваших предках?

– Как нету – песни есть, да мы их не можем упомнить…

რომლებიც მუდმივად იმ ნანგრევებში ინახებოდა. როცა სისხლიანი მსხვერპლის შეწირვა იყო საჭირო, იკრიბებოდნენ დაბასთან – ასე ეწოდებოდა მსხვერპლშეწირვის ადგილს – ყაბახის (დევდორაკის) ხეობაში, სადაც ბორცვზე რამდენიმე უხეში ქვისგან იყო ნაგები საკურთხეველი, ცხოველთა რქებით დაფარული. თუ მსხვერპლს მონადირე სწირავდა, აუცილებლად ჯიხვს, ხოლო თუ უბრალო მოკვდავი – თხას ან ვერძს, ზოგჯერ კი, საქმის მნიშვნელობიდან გამომდინარე, მთელ ხარსაც.

ღვთაებას, რომლის პატივსაცემადაც ხდებოდა ცხოველთა დაკვლა, ეწოდებოდა მაგკინანი ან მაჭინანი – მდედრობითი სქესის სული, რომელიც, გულეთოვლთა წარმოდგენით, ბეშლამ-ქორთის, ანუ ყაზბეგის მთის, მწვერვალზე ბინადრობს.

გადმოცემა გვამცნობს, რომ ოდესღაც მაჭინანი დიდი და კეთილი გენი იყო ყველა ცოცხალთათვის და თვით შემოქმედის მთავარი დამხმარეც კი გახლდათ, მაგრამ სატანის შეყვარების გამო ღვთის რისხვა დაიმსახურა და ბეშლამის თოვლში მარადიული ცხოვრებისთვის იქნა განწირული. თუმცა ღმერთს არ სურდა მისთვის მთელი ძალაუფლების ჩამორთმევა და მას საკუთრებად უბოძა ამ მთის მიდამოები, იქ მცხოვრები ყველა ფრინველითა და ცხოველითურთ; გარდა ამისა, რადგან თავად გაუჭირდებოდა ყველაფრის ზედამხედველობა, ღმერთმა მას მისცა უნარი, საჭიროების შემთხვევაში, საკუთარი თავისგან გამრავლებულიყო და იმავე გზით შემცირებულიყო. ამიტომ, როცა იგი განრისხდება, ადამიანებსა და ცხოველებზე ეშმაკურ ძალთა მთელ ბრბოს მოავლენს, რომელსაც შეუძლია ყველა მთა დაამხოს, გარდა თავად დედოფლის სავანისა – ბეშლამისა; მაშინ მისი თვალები ცეცხლოვან ისრებს ისვრის, ხოლო ხმა ისე გრგვინავს, რომ შეძრწუნებისა და შიშისგან ყველა მთა ცახცახებს, ზედმეტ ტვირთს – ქვებს, თოვლსა და ყინულს – იშორებს; განრისხებისას იგი ტირის კიდეც, ბოროტებისგან, და თავისი ცრემლებით მთელ ხეობებს ავსებს.

Вот только Паци помнит,– отвечал мне гулетовец.

– Кто такой Паци? – полюбопытствовал я.

– А один галгайский слепой, он все песни знает.

– Где же он?

– Он в Галгае, но должно скоро будет у нас.

И действительно, спустя непродолжительное время слепец появился в Гулетах, будучи приглашенным на свадьбу к одному из жителей, а так как один из баталионных офицеров, прапорщик И-в, был природный чеченец, то через него и нам удалось познакомиться с содержанием нескольких туземных песен. В числе последних была одна, которая пролила некоторый свет на происхождение гулетовцев и на причину их нахождения в грузинских пределах. Кроме того, в той же песне говорилось о «духе Бешлама», Махкинан, которая грозила гулетовцам изгнанием за недобрые поступки.

Эта песня была записана нами тогда же, и мы надеемся когда-нибудь поделиться ею с читателями.

Вл. К– н.

Газета «Кавказ», 1894, № 151 (10 июня), Тифлис.

ამის გამო, ვისაც სურს ნადირობა, საქონლის ძოვება ან ზამთრისთვის თივის მოთიბვა მთის საძოვრებზე, ის წელიწადში ერთხელ მაინც უნდა ავიდეს დაბასთან და მაჯინანს მსხვერპლი შესწიროს.

ჩვენზე დიდ შთაბეჭდილებას ახდენდა ეს ნახევრად წარმართთა, ნახევრად მაჰმადიანთა პატარა ჯგუფი, ჩაჭედილი, ერთ მხარეს, ოსებსა და, მეორე მხარეს, ქართველებს შორის, განსაკუთრებით იმით, რომ მიუხედავად ტომობრივი, რელიგიური და სხვა განსხვავებებისა მათსა და ქართველებს შორის, ისინი ძველთაგანვე ქართველთა ქვეშევრდომებად ითვლებოდნენ, ხოლო საქართველოს რუსეთის მეფის სკიპტრის ქვეშ გადასვლის შემდეგ, ტფილისის გუბერნიის მოსახლეობაში იქნენ ჩარიცხულნი და არა თერგის ოლქში, როგორც შეიძლებოდა მოსალოდნელი ყოფილიყო.

ჩვენს კითხვებზე ამასთან დაკავშირებით ჩვენი კარვების სტუმრები, თავად გულეთოველები, ვერაფერს პასუხობდნენ და მხოლოდ იმეორებდნენ: „დიდი, დიდი ხანია იქ ვცხოვრობთ, თუ რამდენი წელია – მხოლოდ ღმერთმა იცის“.

მახსოვს, ერთხელ ვკითხე ერთ-ერთ მათგანს:

– ნუთუ თქვენ არც ძველი სიმღერები გაქვთ, სადაც რამე იქნებოდა ნათქვამი თქვენს სოფელზე და თქვენს წინაპრებზე?

– როგორ არ გვაქვს – არის სიმღერები, მაგრამ ვერ ვიმახსოვრებთ…

– აი, მხოლოდ პაცი იმახსოვრებს, – მიპასუხა გულეთოველმა.

– ვინ არის პაცი? – დავინტერესდი მე.

– ერთი ღლიღვი ბრმა, ყველა სიმღერა იცის.

– სად არის?

– ღლიღვეთშია, მაგრამ მალე ჩვენთან უნდა მოვიდეს.

და მართლაც, მცირე ხნის შემდეგ ბრმა გულეთოველებში გამოჩნდა – ერთ-ერთი მცხოვრების ქორწილში იყო მიწვეული, და რადგან ბატალიონის ერთ-ერთი ოფიცერი, პრაპორშჩიკი ი-ვ, წარმოშობით ჩეჩენი იყო, მისი მეშვეობით

СТОЛКНОВЕНИЯ КАРАБУЛАГСКИХ КАЗАКОВ С ИНГУШАМИ

ВЛАДИКАВКАЗ, 30-го мая. По частным сведениям войска, отправленные для прекращения столкновения карабулагских казаков с ингушами, открыли огонь из пулеметов по аулу Яндырка. Ингуши потеряли 30 убитыми и ранеными, казаки – 6 убитыми и несколько ранеными.

В дополнение к сообщению о перестрелке между казаками станицы Троицкой и ингушами из Владикавказа сообщают, что 29-го мая вечером, после вооруженного столкновения войск с ингушами и обстрела ингушскаго селения Яндырка, ингуши с семьями удалились в лес, и перестрелка прекратилась. Войска отошли от селения и расположились бивуаком, охрана пути и движение поездов обеспечены. Потребованные в помощь отряду войска не посылались. Временный генерал-губернатор Терской области 30-го мая утром выехал на место беспорядков.

Газета «Кавказ», 1906, №126 (2 июня), Тифлис.

შეტაკებები ყარაბულაკის კაზაკებსა და ინგუშებს შორის

ვლადიკავკაზი, 30 მაისი. კერძო ცნობების თანახმად, ყარაბულაკის კაზაკებსა და ინგუშებს შორის შეტაკებების შესაჩერებლად გაგზავნილმა ჯარებმა ტყვიამფრქვევებიდან ცეცხლი გახსნეს სოფელ იანდირკაზე. ინგუშებმა 30 მოკლული და დაჭრილი დაკარგეს, კაზაკებმა – 6 მოკლული და რამდენიმე დაჭრილი.

ვლადიკავკაზელ ინგუშებსა და ტროიცკის სტანიცის კაზაკებს შორის ურთიერთსროლის გარდა, ცნობაში ნათქვამია, რომ 29 მაისის საღამოს, ჯარსა და ინგუშებს შორის შეიარაღებული შეტაკების და ინგუშების სოფელ იანდირკაზე ტყვიამფრქვევის დაშენის შემდეგ, ინგუშები ოჯახებთან ერთად ტყეში გაიხიზნენ და სროლა შეწყდა. ჯარები სოფელს დაშორდნენ და ბივუაკი მოაწყვეს, გზის დაცვა და მატარებლების მოძრაობა უზრუნველყოფილია. რაზმის დასახმარებლად მოთხოვნილი ჯარი არ გაგზავნილა. თერგის ოლქის დროებითი გენერალ-გუბერნატორი 30 მაისს დილით არეულობის ადგილზე გავიდა.

გაზეთი „კავკაზი“, 1906, №126 (2 ივნისი), ტფილისი.

ИНГУШИ В ИМПЕРСКОЙ ВОЙНЕ: ДОБРОВОЛЬНАЯ МОБИЛИЗАЦИЯ И ДИСКУРС ВОЕННОЙ ЛОЯЛЬНОСТИ

ინგუშები იმპერიულ ომში: ნებაყოფლობითი მობილიზაცია და სამხედრო ლოიალობის დისკურსი

ПРОСЬБА ИНГУШСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ

Несколько дней тому назад к начальнику Назрановскаго округа, полковнику Ульянову, явилось несколько человек из ингушской интеллигенции и обратились с просьбой от всего ингушскаго народа оказать содействие о сформировании «Ингушскаго коннаго полка», который и отправить на театр военных действий. В виду этого, полк. Ульяновым, 3-го августа, в м. Назрань, были собраны представители от всех селений округа вместе со старшинами.

На съезд, помимо вызванных, явилась масса посторонних ингушей, как молодых, так и глубоких стариков. Первым делом собравшиеся торжественно и горячо помолились, прося Аллаха о ниспослании Белому Царю побед над коварным врагом, а затем постановили выразить Его Императорскому Величеству свои верноподданническия чувства и просить о разрешении сформировать свой «Ингушский» полк четырех или шести сотеннаго состава для отправления на войну и тем самым показать, что ингуши не могут оставаться безучастными к постигшему дорогую родину тяжелому испытанию.

При обсуждении этого вопроса было сказано много речей, в которых отмечалось воодушевление и желание отдать на защиту родины до последнего человека, могущаго носить оружие.

Полк ингуши просят сформировать по образцу Дагестанскаго коннаго полка и после войны сохранить его навсегда. («Т. Ж.»).

Газета «Кавказ», 1914, №182 (12 августа), Тифлис.

ინგუში ინტელიგენციის თხოვნა

რამდენიმე დღის წინათ ინგუში ინტელიგენციიდან რამდენიმე ადამიანი ნაზრანის მაზრის უფროსთან, პოლკოვნიკ ულიანოვთან მივიდა და მთელი ინგუში ხალხის სახელით დახმარება სთხოვა „ცხენოსანთა ინგუშური პოლკის» ჩამოყალიბებაში, რომელიც სამხედრო მოქმედებების წინა ხაზზე გაიგზავნება. ამის გათვალისწინებით პოლკოვნიკმა ულიანოვმა 3 აგვისტოს ნაზრანში მაზრის ყველა სოფლის წარმომადგენლები შეკრიბა თავისი უხუცესებით.

მოწვეულების გარდა, ყრილობაზე გარეშე ინგუშების დიდი რაოდენობაც გამოცხადდა, როგორც ახალგაზრდები, ისე ღრმად მოხუცები. პირველი, რაც შეკრებილებმა გააკეთეს, საზეიმოდ და მხურვალედ ილოცეს, რათა ალაჰმა თეთრ მეფეს ვერაგ მტერზე გამარჯვება გამოუგზავნოს, შემდეგ კი თავიანთი ერთგული გრძნობები გამოხატეს მისი საიმპერატორო უდიდებულესობისადმი და „ინგუშური“ პოლკის ჩამოყალიბების ნებართვა გამოითხოვეს, რომელიც 4 ან 6 ასეულისგან იქნება შემდგარი და ომში გაიგზავნება. ამით მათ გამოხატეს, რომ გულგრილი ვერ დარჩებიან იმ მძიმე განსაცდელის მიმართ, რომელიც მათ ძვირფას სამშობლოს დაატყდა თავს.

ამ საკითხის განხილვისას ბევრი გამოვიდა სიტყვით, სამშობლოს დასაცავად ბოლო ვაჟკაცამდე ბრძოლის შთაგონება და სურვილი გამოჩნდა, ვისაც კი იარაღის ტარება შეუძლია.

ინგუშებმა ითხოვეს, რომ მათი პოლკი დაღესტნის საკავალერიო პოლკის მსგავსად ჩამოყალიბდეს და ომის დასრულების შემდეგ სამუდამოდ შენარჩუნდეს. („თ.ჟ.“)

გაზეთი „კავკაზი“, 1914, №182 (12 აგვისტო), ტფილისი.

ПАРТИЗАНЫ

... Немцы называют отряд Сабуневича «шайкою болотнаго волка» и усиленно охотятся за ним, но знакомые с родными болотами всадники остаются неуловимыми. В отряде этом, кроме русских и поляков, служат также и кавказские ингуши из помещичьих экономий. («В. В.»).

Газета «Кавказ», 1915, №223 (4 октября), Тифлис.

პარტიზანები

...გერმანელები საბუნევიჩის რაზმს „ჭაობის მგლების ხროვას“ უწოდებენ და მასზე გამალებით ნადირობენ, მაგრამ მშობლიური ჭაობების მცოდნე ცხენოსნები მოუხელთებლები რჩებიან. ამ რაზმში, რუსებისა და პოლონელების გარდა, კავკასიელი ადგილმემამულე ინგუშებიც მსახურობენ. („ვ.ვ.“).

გაზეთი „კავკაზი“, 1915, №223 (4 ოქტომბერი), ტფილისი.

ИНГУШЕТИЯ В УСЛОВИЯХ ПОСТЦАРСКОГО КРИЗИСА: КОНФЛИКТ, АНАРХИЯ И БОРЬБА ЗА БЕЗОПАСНОСТЬ (1917-1918)

ᲘᲜᲒᲣᲨᲔᲗᲘ ᲞᲝᲡᲢᲪᲐᲠᲘᲡᲢᲣᲚᲘ ᲙᲠᲘᲖᲘᲡᲘᲡ ᲞᲘᲠᲝᲑᲔᲑᲨᲘ: ᲙᲝᲜᲤᲚᲘᲥᲢᲘ, ᲐᲜᲐᲠᲥᲘᲐ ᲓᲐ ᲑᲠᲫᲝᲚᲐ ᲣᲡᲐᲤᲠᲗᲮᲝᲔᲑᲘᲡᲗᲕᲘᲡ (1917-1918)

ИЗ ГАЗЕТ: ВЛАДИКАВКАЗ

[Отношение населения Терской области к Временному правительству]

… «Закончив объезд Терской области, счастлив уведомить, что все население городов и селений, рабочие, офицеры, солдаты, казаки, караногайцы, кумыки, чеченцы, ингуши, осетины, кабардинцы, балкарцы и прочия народности засвидетельствовали преданность новому строю, доверие Временному Правительству и готовность служить общему отечеству. Из края в край области несется лозунг: да здравствует великая свободная всероссийская Демократическая республика»...

Газета «Кавказ», 1917, №81 (13 апреля), Тифлис.

В ДАРЬЯЛЬСКОМ УЩЕЛЬЕ

Душетский уездный комиссар Мамулов телеграфирует Закавказскому Комиссариату от 8-го января, что по-полученным из Коби сведениям, Дарьяльское ущелье отрезано ингушами, которые грабят и убивают проезжих и намереваются сорвать мосты, а также совершить нападения на села. Всей дороге грозит голод. Комиссар просит оружия и защиты.

Газета «Кавказ», 1918, №6 (10 января), Тифлис.

ᲒᲐᲖᲔᲗᲔᲑᲘᲓᲐᲜ: ᲕᲚᲐᲓᲘᲙᲐᲕᲙᲐᲖᲘ

[თერგის ოლქის მოსახლეობის განწყობა დროებითი მთავრობის მიმართ]

თერგის ოლქის შემოვლის შემდეგ, მოხარული ვარ გაცნობოთ, რომ ქალაქების და სოფლების მთელმა მოსახლეობამ, მუშებმა, ოფიცრებმა, ჯარისკაცებმა, კაზაკებმა, ყარანოღაელებმა, ყუმუხებმა, ჩეჩნებმა, ინგუშებმა, ოსებმა, ყაბარდოელებმა, ბალყარელებმა და სხვა ხალხებმა თავიანთი ერთგულება დაადასტურეს ახალი წეს-წყობილებისადმი, ნდობა გამოუცხადეს დროებით მთავრობას და საერთო სამშობლოს მსახურების მზადყოფნა [გამოხატეს]. კიდიდან კიდემდე ოლქში ერთი ლოზუნგი ისმის: გაუმარჯოს დიდ, თავისუფალ, სრულიად რუსეთის დემოკრატიულ რესპუბლიკას“...

გაზეთი „კავკაზი“, 1917, №81 (13 апреля), ტფილისი.

ᲓᲐᲠᲘᲐᲚᲘᲡ ᲮᲔᲝᲑᲐᲨᲘ

დუშეთის მაზრის კომისარმა მამულოვმა ამიერკავკასიის კომისარიატს 8 იანვარს ტელეგრაფით შეტყობინება გამოუგზავნის, რომ კობიდან მიღებული ცნობებით, დარიალის ხეობა ინგუშებმა მოჭრეს, ისინი ძარცვავენ და კლავენ გამვლელებს და ხიდების დანგრევას, ასევე, სოფლებზე თავდასხმას აპირებენ. მთელ გზაზე შიმშილის საფრთხეა. კომისარი იარაღს და დაცვას ითხოვს.

გაზეთი „კავკაზი“, 1918, №6 (10 იანვარი), ტფილისი.

В ТЕРСКО-ДАГЕСТАНСКОМ ПРАВИТЕЛЬСТВЕ

Выписка из протокола No 1 заседания Делегаций 2-го краевого съезда кавказской армии.

§ 5) По вопросу о возобновлении железнодорожнаго движения по линии Грозный-Гудермес и охране всей железнодорожной линии (Дербент-Прохладная) постановлено: охрану организовать из частей кавказской армии и из казачьих и осетинских войск. Делегация полагает, что горския народности (ингуши и чеченцы) для обеспечения спокойствия в крае и для обезвреживания абречества имеют право выставить на некотором разстоянии от железнодорожной линии кордоны из туземных войск.

Газета «Кавказ», 1918, №6 (10 января), Тифлис.

БАРРИКАДЫ ВО ВЛАДИКАВКАЗЕ ПО ПРЯМОМУ ПРОВОДУ СООБЩАЮТ:

Во Владикавказе последние два дня спокойно. Город в баррикадах и проволочных заграждениях. Население города панически бежит. В окрестностях города скопления ингушей сейчас нет.

Ингуши отвлечены на борьбу с казаками и пехотными частями, по сунженской и терской линии, по имеющимся сведениям, происходит бой. Попытки со стороны терско-дагестанскаго правительства и осетинскаго национальнаго совета примирить враждующих, но большого успеха они не будут иметь, принимая во внимание особенности, что ингушами и чеченцами руководят бывшие члены горскаго правительства, политика которых всегда была неопределенной, подозрительной и агрессивной; вместе с тем, масса казаков и иногородных, видимо, решили закончить политику примиренчества, которая в результате всегда давала войну. Сейчас в районе действий

თერგი-დაღესტნის მთავრობაში

ამონაწერი კავკასიის არმიის მე-2 სამხარეო ყრილობის დელეგაციების სხდომის №1 ოქმიდან.

§ 5) გროზნო-გუდერმესის სარკინიგზო მიმოსვლის აღდგენისა და მთელი სარკინიგზო ხაზის (დერბენტი-პროხლადნაია) დაცვის საკითხზე გადაწყდა: დაცვა ჩამოყალიბდეს კავკასიის არმიის ქვედანაყოფებიდან და კაზაკთა და ოსთა ჯარებიდან. დელეგაციას მიაჩნია, რომ მთის ხალხებს (ინგუშებს და ჩეჩნებს) მხარეში მშვიდობის უზრუნველსაყოფად და აბრაგობის გაუვნებელყოფისთვის, უფლება აქვთ რკინიგზის ხაზიდან გარკვეულ მანძილზე ადგილობრივი ჯარების კორდონები განათავსონ.

გაზეთი „კავკაზი“, 1918, №6 (10 იანვარი), ტფილისი.

პირდაპირი ხაზით იუწყებიან ბარიკადები ვლადიკავკაზში

ვლადიკავკაზში ბოლო ორი დღეა სიმშვიდეა. ქალაქი ბარიკადებსა და მავთულხლართებშია. ქალაქის მოსახლეობა პანიკურად გარბის. ქალაქის მიმდებარედ ამჟამად ინგუშების ჯგუფები არ არის.

ინგუშები გაყვანილია კაზაკებთან და ქვეით ნაწილებთან საბრძოლველად; არსებული ცნობებით, სუნჯისა და თერგის ხაზებზე ბრძოლა მიმდინარეობს. თერგი-დაღესტნის მთავრობისა და ოსეთის ეროვნული საბჭოს მცდელობები, შეარიგონ დაპირისპირებული მხარეები, დიდ წარმატებას არ მოიტანს, იმის გათვალისწინებით, რომ ინგუშებსა და ჩეჩნებს მთის მთავრობის ყოფილი წევრები ხელმძღვანელობენ, რომელთა პოლიტიკა ყოველთვის გაურკვეველი, საეჭვო და აგრესიულია; ამავდროულად, კაზაკების და სხვა ადგილების მკვიდრთა მასამ, როგორც ჩანს, გადაწყვიტა შერიგების პოლიტიკა შეწყვიტოს, რომელსაც შედეგად ყოველთვის ომი მოჰყვებოდა. ახლა საბრძოლო მოქმედებების რაიონში კაზაკები და ქვეითი ნაწილები იყრიან

сосредоточиваются как казаки, так и пехотные части. Пока мер к освобождению Дарьяльскаго ущелья не принято. Войсковое правительство готово послать казачий отряд, но совместно с осетинским отрядом, к чему, видимо, не склонен осетинский национальный совет: идут по этому поводу переговоры с представит. войскового правительства.

– Уполномоченный для сношений с краевым центром г. Сахаров передал по прямому проводу следующее: Сообщаю результаты вчерашняго совещания. Объединенное совещание признало, что без внушительной вооруженной силы Владикавказ и Терская область не могут быть спасены.

Предпринимаются соответствующие конкретные шаги по вызову вооруженной силы воинских частей. Установлена постоянная связь с войсковым правительством, которое, в сознании крайней опасности положения, готово поддержать все шаги и мероприятия.

О положении в области сообщаю: В сторону Грознаго Владикавказ отрезан. Точных сообщений о Грозном нет. Известно лишь, что Грозный осажден и от Назрана до Грознаго положение имеет определенный характер театра военных действий. В действие втягиваются новые массы туземцев. Поезда до Беслана ходят по мере возможности. Телеграфное сообщение постоянно прерывается.

О деятельности национальных советов сообщаю: осетинский совет изолирован, совершенно бессилен и влияния на массы не имеет. Ингушский совет официально держится неопределенной политики, но неофициально известно, что он стоит накануне формальнаго объявления войны.

Горское правительство выехало в Азорнино [Базоркино] и встретило посланнаго к ингушам генерала Фидарова возгласом: – «Война началась»!

С трудом удалось сохранить официальныя отношения. В глазах демократии ингушский совтавს. დარიალის ხეობის გასათავისუფლებლად ამ დრომდე არანაირი ღონისძიება არ გატარებულა. სამხედრო მთავრობა მზადაა გაგზავნოს კაზაკთა რაზმი, თუმცა ოსურ რაზმთან ერთად, რასაც, როგორც ჩანს, ოსთა ეროვნული საბჭო არ იზიარებს: ამასთან დაკავშირებით მოლაპარაკებები სამხედრო ხელისუფლების წარმომადგენლებთან მიმდინარეობს.

– მხარის ცენტრთან, ქალაქ სახაროვთან ურთიერთობის საკითხებში უფლებამოსილმა წარმომადგენელმა, პირდაპირი ხაზით გადმოსცა შემდეგი:

გაცნობებთ გუშინდელი შეხვედრის შედეგებს. გაერთიანებულ თათბირზე გადაწყდა, რომ დიდი რაოდენობით შეიარაღებული ძალების გარეშე ვლადიკავკაზის და თერგის ოლქის გადარჩენა შეუძლებელია.

სამხედრო ნაწილების შეიარაღებული ძალების გამოსაძახებლად შესაბამისი კონკრეტული ნაბიჯები იდგმება.

დამყარებულია მუდმივი კავშირი სამხედრო ხელისუფლებასთან, რომელსაც გაცნობიერებული აქვს ვითარების უკიდურესი საფრთხე და მზადაა მხარი დაუჭიროს ყველა ნაბიჯსა და ღონისძიებას.

ოლქში არსებული ვითარების შესახებ გაცნობებთ:

ვლადიკავკაზიდან გროზნოს მიმართულებით გზა მოჭრილია. გროზნოს შესახებ ზუსტი ცნობები არ არსებობს.

ცნობილია მხოლოდ, რომ გროზნო ალყაშია და ვითარებას ნაზრანიდან გროზნომდე სამხედრო მოქმედებების თეატრს გარკვეული ხასიათი აქვს.

მოქმედებაში ადგილობრივების ახალი მასები ერთვება.

ბესლანამდე მატარებლები შეძლებისდაგვარად დადიან.

სატელეგრაფო კავშირი მუდმივად წყდება.

ეროვნული საბჭოების საქმიანობის შესახებ გაცნობებთ: ოსთა საბჭო იზოლირებულია, სრულიად უძლურია და მასებზე გავლენა არ აქვს.

вет не пользуется никаким доверием и возлагать каких-либо надежд в деле умиротворения на него нельзя.

Утешительного ничего нельзя сказать. 13-го января на окраинах Владикавказа шел бой с наступавшими частями ингушей, но затем туда были посланы парламентеры и, по-видимому, было достигнуто некоторое соглашение, в результате которого перестрелка прекратилась и вчера боев не было. Но это не помешало бандам ночью совершить целый ряд грабежей, причем часть из них началась еще днем.

Здание техническаго училища сожжено. Угрожают подвижному составу, который вчера весь угнали в Беслан. С ним уезжали некоторые жители, кто успел. Но уезжающие вряд ли будут в безопасности, так как с Бесланом нет даже телеграфнаго сообщения, а вышедший четыре дня назад поезд был ограблен. В поезде этом находились наши члены Учредительнаго Собрания. Они также ограблены.

Сообщают, что терско-дагестанское правительство, признав свое безсилие справиться с происходящей анархией, передало свои полномочия городскому самоуправлению. Национальный ингушский совет, а также горское правительство выехали из города.

Городское самоуправление передало полномочия по охране города полковникам Беликову и Кибирову. Средства, находящиеся в их распоряжении, заключаются в самообороне из граждан и наличном составе офицерскаго союза, пополненнаго добровольцами из солдат. Однако у них нет оружия и боевого снаряжения, так что город, в связи с отъездом ингушскаго национальнаго совета, очевидно, обречен на полное разграбление.

Было бы сейчас крайне необходимо во что бы то ни стало удержать военно-грузинскую дорогу, фактически прерванную в Дарьяле, и единственный оставшийся железнодорожный путь на Тифлис.

ინგუშთა საბჭო ოფიციალურად გაურკვეველ პოლიტიკას მისდევს, მაგრამ არაოფიციალურად ცნობილია, რომ ის ომის გამოცხადების წინაშეა.

მთის მთავრობა აზორნინოში [ბაზორკინო] გაემგზავრა და ინგუშებთან გაგზავნილ გენერალ ფიდაროვს შემდეგი შეძახილით შეხვდა:

– „ომი დაიწყო!“.

ამის შემდეგ ოფიციალური ურთიერთობების შენარჩუნება რთული იყო.

დემოკრატიის თვალში ინგუშთა საბჭო არანაირი ნდობით არ სარგებლობს და მასზე რამენაირი იმედის დამყარება მშვიდობის მიღწევასთან დაკავშირებით არ შეიძლება.

დამამშვიდებელს ვერაფერს გეტყვით. 13 იანვარს, ვლადიკავკაზის შემოგარენში ბრძოლა მიმდინარეობდა მოწინავე ინგუშურ შენაერთებთან, მაგრამ შემდეგ იქ ელჩები გაგზავნეს და, როგორც ჩანს, რაღაც შეთანხმება შედგა, რის შედეგადაც სროლა შეწყდა და გუშინ ბრძოლები არ ყოფილა. თუმცა ამან ხელი არ შეუშალა ბანდებს ღამით ძარცვის მთელი სერია განეხორციელებინათ, რომელთაგან ზოგიერთი დღისით დაიწყო.

დაიწვა ტექნიკური სასწავლებლის შენობა.

ემუქრებიან მოძრავ შემადგენლობას, რომელიც გუშინ ბესლანში გადაიყვანეს. ზოგიერთი ადგილობრივი, ვინც მოასწრო, მას გაჰყვა. მაგრამ წასულები, ნაკლებად სავარაუდოა, რომ უსაფრთხოდ იქნებიან, რადგან ბესლანთან სატელეგრაფო კავშირიც კი არ არის, ხოლო ოთხი დღის წინათ გამოსული მატარებელი დააყაჩაღეს. ამ მატარებელში ჩვენი დამფუძნებელი კრების წევრები იყვნენ. ისინიც გაძარცვეს.

გვაცნობეს, რომ თერგი-დაღესტნის მთავრობამ, რომელმაც აღიარა თავისი უუნარობა გაუმკლავდეს მიმდინარე ანარქიას, უფლებამოსილება ქალაქის თვითმმართველობას გადასცა.

ინგუშების ეროვნულმა საბჭომ, ისევე როგორც მთის მთავრობამ, ქალაქი დატოვა.

ქალაქის თვითმმართველობამ ქალაქის დაცვის უფლებამოსილება პოლკოვნიკებს – ბელიკოვსა და კიბიროვს გადასცა. მათ ხელთ არსებული საშუალებები მოქალაქეებისგან

Для обороны необходимы броневики, пулеметы, винтовки, патроны, проволока, живыя силы, пушки, но только в таком количестве, чтобы обезпечить свободный транспорт по пути.

Газета «Кавказ», 1918, №13 (18 января), Тифлис.

НА СЕВЕРНОМ КАВКАЗЕ
[Положение на Военно-Грузинской дороге]

...Военно-грузинская дорога находится в прежнем положении. Должна быть поставлена смешанная охрана в скором времени. Это решено на объединенном заседании ингушскаго и осетинскаго национальных собраний и войскового правительства...

Газета «Кавказ», 1918, №21 (27 января), Тифлис.

НА СЕВЕРНОМ КАВКАЗЕ
[Обстрелы Плиево и Назрани и нарушение транспортного сообщения в Терской области]

Эшелоны, идущие сюда на север, проходят безпрепятственно в Терскую область.

Ни один из них не останавливается ни на Терской, ни в Кубанской обл.

Предлагается возстановить железнодорожное сообщение между Бесланом и Карабулахом, но в виду того, что казаки каждый день обстреливают орудиями Плиево и Назрань, пока ничего сделать нельзя.

Карабулахцы высылают каждый день бронированный поезд, который обстреливает несчастное Плиево.

Ингуши препятствуют возстановлению линии.

Газета «Кавказ», 1918, №45 (25 февраля), Тифлис.

შემდგარი თავდაცვა და ოფიცერთა კავშირის პირადი შემადგენლობაა, რომელიც მოხალისე ჯარისკაცებითაა შევსებული. თუმცა მათ არც იარაღი აქვთ და არც სამხედრო აღჭურვილობა, ასე რომ ქალაქი, ინგუშების ეროვნული საბჭოს წასვლის გამო აშკარად სრული გაპარტახებისთვისაა განწირული. ახლა უკიდურესად აუცილებელი იქნებოდა საქართველოს სამხედრო გზის შენარჩუნება, რომელიც ფაქტობრივად შეწყვეტილია დარიალში, ასევე, ტფილისამდე ერთადერთი დარჩენილი სარკინიგზო მარშრუტის.

თავდაცვისთვის საჭიროა ჯავშანმანქანები, ტყვიამფრქვევები, შაშხანები, მასრები, მავთულები, ცოცხალი ძალა და ქვემეხები, მაგრამ მხოლოდ იმ რაოდენობით, რომ გზაზე ტრანსპორტი იქნას დაცული.

გაზეთი „კავკაზი“, 1918, №13 (18 იანვარი), ტფილისი.

ჩრდილოეთ კავკასიაში
[მდგომარეობა საქართველოს სამხედრო გზაზე]

...საქართველოს სამხედრო გზა თავის უწინდელ მდგომარეობაშია. უახლოეს დროში შერეული უსაფრთხოების ძალები უნდა ჩადგეს. ეს ინგუშებისა და ოსების ეროვნული კრებისა და სამხედრო მთავრობის ერთობლივ სხდომაზე გადაწყდა...

გაზეთი „კავკაზი“, 1918, №21 (27 იანვარი), ტფილისი.

ჩრდილოეთ კავკასიაში
[პლიევოსა და ნაზრანის დაბომბვა და სატრანსპორტო კავშირების შეფერხება თერგის ოლქში]

ჩრდილოეთისკენ მიმავალი ეშელონები შეუფერხებლად გადიან თერგის ოლქში. არცერთი

ВО ВЛАДИКАВКАЗЕ

(Разговор по прямому проводу)

[Конфликт по вопросу землепользования]

У аппарата член продовольственнаго комитета Церетели.

– Положение во Владикавказе снова катастрофическое. На почве земельных отношений между казаками и ингушами возник острый конфликт.

... Ингуши, арендовавшие у казаков земли, требуют передачи всех земель до Терека в их руки...

Газета «Кавказ», 1918, №56 (11 марта), Тифлис.

РАЗГОВОР ПО ПРЯМОМУ ПРОВОДУ МЕЖДУ ЧЛЕНОМ КР. ЦЕНТРА ПАЛАВАНДИШВИЛИ С ТОВ. ПИРУМОВЫМ

В Терской области вновь вспыхнула гражданская война. Между Ольгинским и аулом Базаркино идет артиллерийская канонада; оседлые казаки повели наступление совместно с разоруженными офицерами против ингушей. Приехавши из Чечни, я принял участие, чтоб возстановить мир между ингушами и осетинами – не удалось. Ингуши согласны были на все компромиссы и жертвы, но осетины категорически отказались вести какие-либо мирные переговоры. Для ингушей под науськиванием казаков и разоруженных офицеров создалось безвыходное положение. 10-го числа, по возвращении из Чечни, удерживал ингушей от 9-ти часов утра до 5-ти час. вечера от активных выступлений и когда мирная делегация была направлена к осетинам и казакам, осетины и казаки стреляли по мирной делегации; из числа делегации под белым флагом был убит представитель терскаго народнаго съезда, фамилии не знаю. Бои продолжаются. Бои принимают широкие размеры, не знаю что предпринять…

Газета «Кавказ», 1918, №58 (14 марта), Тифлис.

მათგანი არ ჩერდება არც თერგისა და არც ყუბანის ოლქში.

შემოთავაზებულია ბესლანსა და ყარაბულაკს შორის სარკინიგზო მიმოსვლის აღდგენა, თუმცა ამჟამად ამის გაკეთება შეუძლებელია, რადგან კაზაკები ყოველდღიურად არტილერიით ბომბავენ პლიევოსა და ნაზრანს.

ყარაბულაკები ყოველდღიურად გზავნიან ჯავშანმატარებელს, რომელიც პლიევოს დაბომბვას ახორციელებს.

ინგუშები ხელს უშლიან ხაზის აღდგენას…

გაზეთი „კავკაზი“, 1918, №45 (25 თებერვალი), ტფილისი.

ვლადიკავკაზში

(საუბარი პირდაპირი ხაზით)

[კონფლიქტი მიწით სარგებლობასთან დაკავშირებით]

აპარატთან სასურსათო კომიტეტის წევრი წერეთელი.

– ვლადიკავკაზში მდგომარეობა კვლავ კატასტროფულია. კაზაკებსა და ინგუშებს შორის მიწით სარგებლობასთანთან დაკავშირებით მწვავე კონფლიქტი წარმოიშვა.

...ინგუშები, რომლებსაც კაზაკებისგან მიწები იჯარით აქვთ აღებული, მოითხოვენ, რომ თერგამდე მთელი მიწა მათ ხელში გადავიდეს...

გაზეთი „კავკაზი“, 1918, №56 (11 მარტი), ტფილისი.

სამხარეო ცენტრის წევრის ფალავანდიშვილის და ამხანაგ პირუმოვის პირდაპირი ხაზით საუბარი

თერგის ოლქში კვლავ სამოქალაქო ომი გაჩაღდა. ოლგინსკსა და სოფელ ბაზორკინოს შორის ქვემეხების გრიალია; იქ მობინადრე კაზაკებმა განიარაღებულ ოფიცრებთან ერთად ინგუშების წინააღმდეგ შეტევა წამოიწყეს.

ПО КАВКАЗУ
[О положении беженцев на Военно-Грузинской дороге]

Назрань. Председатель ингушскаго национальнаго совета Зобагиев **[Джабагиев]** просит правительство не направлять в будущем новых беженцев по Военно-грузинской дороге, так как пропуск им не гарантирован. Что же касается находящихся в пути беженцев, то ингушский совет принимает все меры к пропуску их.

Газета «Кавказ», 1918, №109 (31 мая), Тифлис.

Б. Костоев , М. Альтемиров и З. Палавандишвили

ჩეჩნეთიდან ჩამოსულმა, მონაწილეობა მივიღე ინგუშებსა და ოსებს შორის მშვიდობის აღდგენაში, მაგრამ არ გამოვიდა. ინგუშები ყველა კომპრომისსა და მსხვერპლზე თანახმა იყვნენ, მაგრამ ოსებმა კატეგორიული უარი განაცხადეს სამშვიდობო მოლაპარაკების წარმოებაზე. ინგუშებისთვის კაზაკებისა და განიარაღებული ოფიცრების წაქეზებით გამოუვალი მდგომარეობა შეიქმნა... 10-ში, ჩეჩნეთიდან დაბრუნების შემდეგ, დილის 9:00 საათიდან საღამოს 5:00 საათამდე ინგუშებს აქტიური მოქმედებებისგან ვაკავებდი. როდესაც ოსებთან და კაზაკებთან სამშვიდობო დელეგაცია გაიგზავნა, ოსებმა და კაზაკებმა სამშვიდობო დელეგაციას ცეცხლი გაუხსნეს. მოკლეს თერგის სახალხო კონგრესის წარმომადგენელი, თეთრი დროშის ქვეშ მყოფი, რომლის სახელიც არ ვიცი. ბრძოლები გრძელდება. ის ფართომასშტაბიან ხასიათს იღებს და არ ვიცი, რა მოვიმოქმედო...

გაზეთი „კავკაზი“, 1918, №58 (14 მარტი), ტფილისი.

კავკასიაში
[საქართველოს სამხედრო გზაზე ლტოლვილთა მდგომარეობის შესახებ]

ნაზრანი. ინგუშთა ეროვნული საბჭოს თავმჯდომარე ზობაგიევი [ჯაბაგიევი] მთავრობას სთხოვს, მომავალში აღარ გაუშვას ახალი ლტოლვილები საქართველოს სამხედრო გზით, ვინაიდან მათი უსაფრთხო გატარება გარანტირებული არ არის. რაც შეეხება გზაში მყოფ ლტოლვილებს, ინგუშთა საბჭო ყველა ზომას იღებს მათი გატარების უზრუნველსაყოფად.

გაზეთი „კავკაზი“, 1918, №109 (31 მაისი), ტფილისი.

„დროება“

პირველი ევროპული ტიპის ქართული საპოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთი;
გამოვიდა 1866 წლის 4 მარტს გ. წერეთლის რედაქტორობით;
რადიკალური მიმართულებისა და საცენზურო წესდების დარღვევის გამო,
კავკასიის მეფისნაცვლის ა. მ. დონდუკოვ-კორსაკოვის განკარგულებით დაიხურა
1885 წლის 16 სექტემბერს.
(ქართულ ენაზე)

1866 - 1885

«ДРОЭБА»

ПЕРВАЯ ГРУЗИНСКАЯ ПОЛИТИЧЕСКАЯ И ЛИТЕРАТУРНАЯ ГАЗЕТА ЕВРОПЕЙСКОГО ОБРАЗЦА;
ИЗДАВАВШАЯСЯ С 4 МАРТА 1866 ГОДА ПОД РЕДАКЦИЕЙ Г. ЦЕРЕТЕЛИ; ИЗ-ЗА РАДИКАЛЬНОЙ
НАПРАВЛЕННОСТИ И НАРУШЕНИЯ ЦЕНЗУРНЫХ ПРАВИЛ ГАЗЕТА «ДРОЭБА»
БЫЛА ЗАКРЫТА ПО РАСПОРЯЖЕНИЮ НАМЕСТНИКА НА КАВКАЗЕ
А. М. ДОНДУКОВА-КОРСАКОВА 16 СЕНТЯБРЯ 1885 ГОДА.
(На грузинском языке)

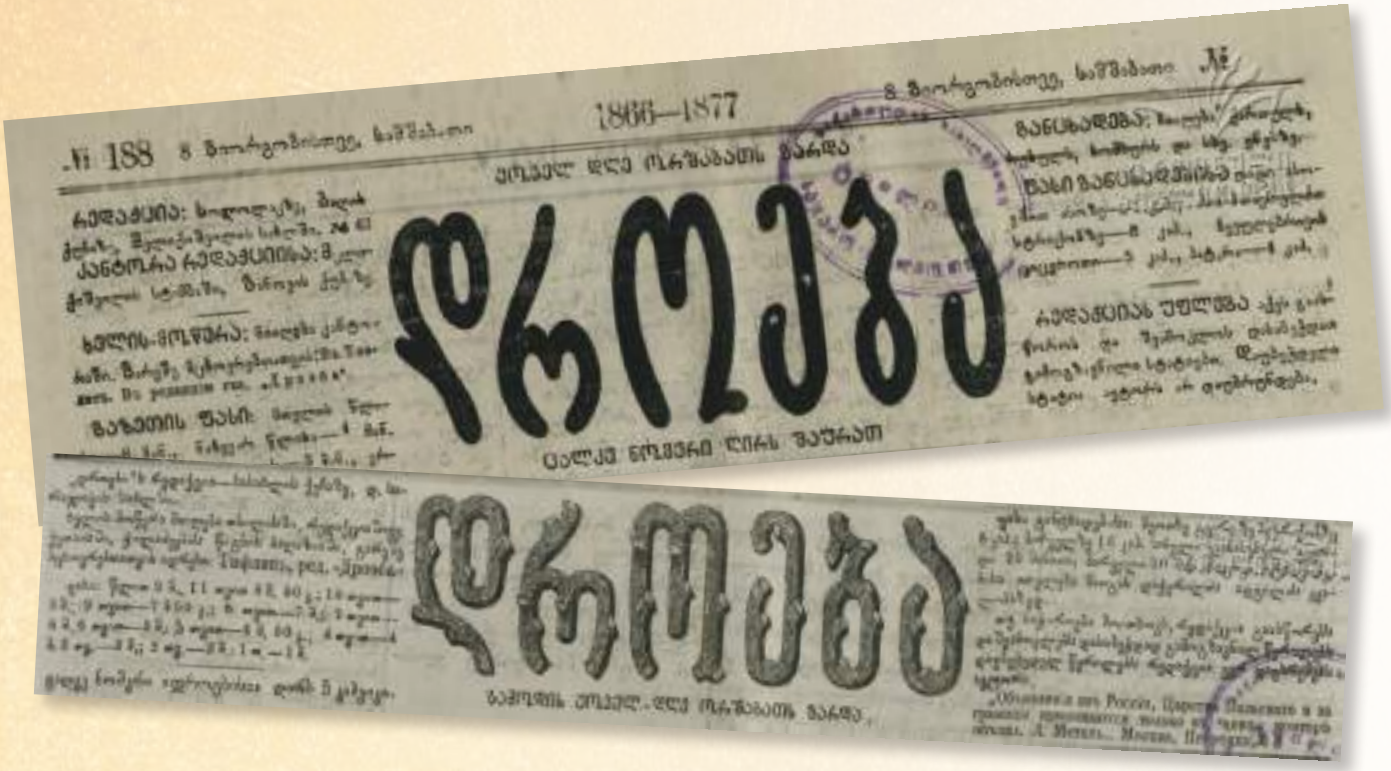
№ 188 8 მარტს, ხუთშაბათი 1866—1877

ᲞᲘᲠᲕᲔᲚᲘ ᲓᲦᲔ ᲢᲠᲘᲣᲛᲤᲘᲡ ᲒᲐᲠᲨᲔ

ᲓᲠᲝᲔᲑᲐ

ᲪᲐᲚᲙᲔ ᲜᲝᲛᲔᲠᲘ ᲦᲘᲠᲡ ᲕᲐᲣᲠᲐᲗ

ᲒᲐᲜᲪᲮᲐᲓᲔᲑᲐ

ᲠᲔᲓᲐᲥᲪᲘᲐ

ᲮᲔᲚᲘᲡ-ᲬᲔᲠᲐ

ᲒᲐᲖᲔᲗᲘᲡ ᲤᲐᲡᲘ

ᲓᲠᲝᲔᲑᲐ

ᲒᲐᲖᲔᲗᲘᲡ ᲞᲘᲠᲕᲔᲚᲘ ᲓᲦᲔ ᲢᲠᲘᲣᲛᲤᲘᲡ ᲒᲐᲠᲨᲔ

ტელეგრამები

ბრძოლის ველიდამ

(ოფიციალური)

— მთავრობა ბევრ არისო გაერცელებული, რომ ვითომც ერთს ქრისტეს სოფელს, სახელდობრ ზეელეთს, გადასახლებას უპირებენო, რადგანაც ქურდობა და ავაზაკობა თუ ამათგან არა მოხდა, მომჭედელ სხვადა-სხვა ავაზაკობისას მაინც იცნობენ და მასპინძლობენო. ამ ხმის სიმართლე დაუჯერებელია, რადგანაც ეხლა ყველათვის საბრუნველი ის არის, რომ ხალხში ქურდობისა და სხვა ამ გვარის საქმის მოსპობა მათის მდგომარეობის გაუმჯობესებით უნდათ და არა იმ ცდარიბებით, როდესაც კაცი იძულებული ხდება ლუკმა პურის მოსაპოვებლად ავაზაკურ შეკრებს. გადასახლების შემდეგაც სწორედ ესეთი ამბავი მოხდება.

8 ნოემბერს ორი ესკადრონი ოსმალოს ცხენოსანი ჯარისა დაეცა სოფელ სოლენიკოან (ქაქელოვასთან) ჩვენს ჯარს და დაათმობინა თავის ბანაკი; მაგრამ ცოტა ხანს შემდეგ, მდ. ლომის მეორე ნაპირიდამ მოვიდა ჩვენი ორი პოლკი გურასისა, აგრეთვე ერთი დივიზიონი ინგუშებისა და ისევ წაართვეს ოსმალოებს ეს ალაგები ქაქელოვოს წინ. ჩვენის მხრით 1 მოკლულია, 12 დაჭრილი; მოგვეკლნენ აგრეთვე 25 ცხენი.

ეს არის მოვიდა ამბავი, რომ დონის ჯაზბების სტარშინას აფანასიევს ეწესის სოტნით გაუდევნია როზელიტის ქვედამ ოსმალოს ჯარი და წაურთმევია იმათთვის სუხარი და საომარი მასალები.

4 ნოემბერს, ერთს უბრალო სროლის დროს, პლევნოსთან, ყუბარის ნამტერვისაგან მძიმედ გაჯანრულია ღენ. სკობელევი, რომელიც წინა ღამესაც იყო აგრეთვე მცხუნჯე დაჭრილი; მაგრამ საშიში არა არისრა, და ის ისევ თავის ჯარების სარდლად იქნება.

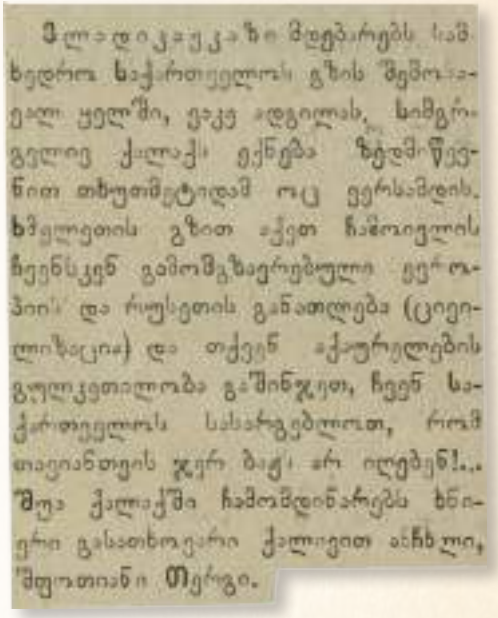

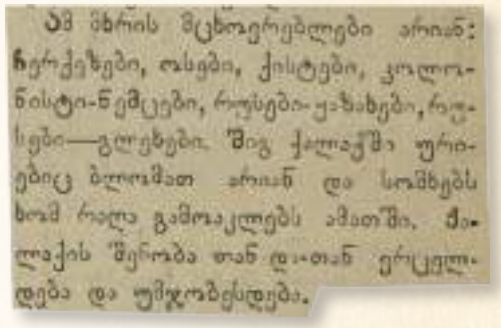

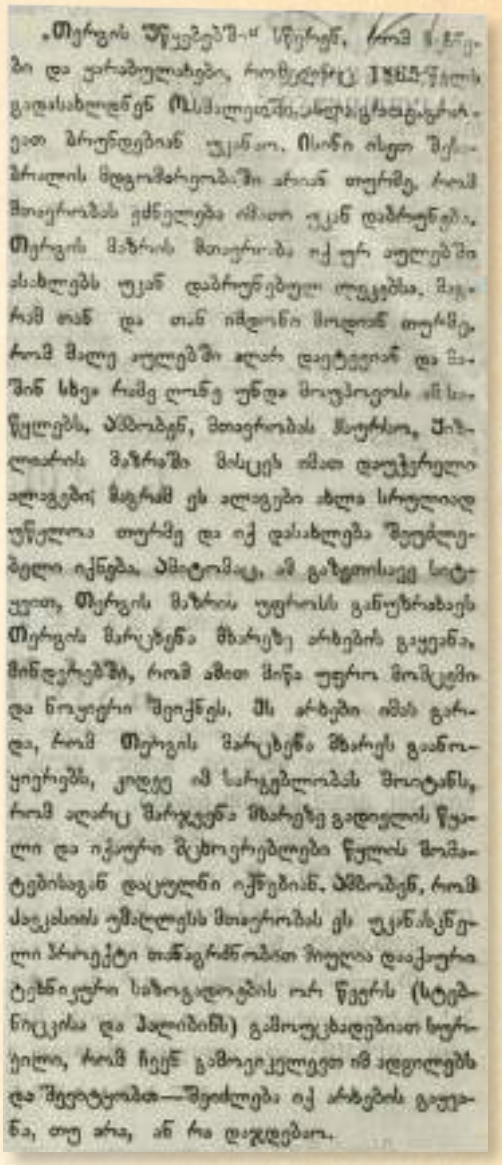

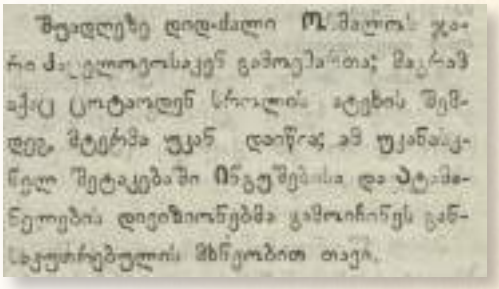

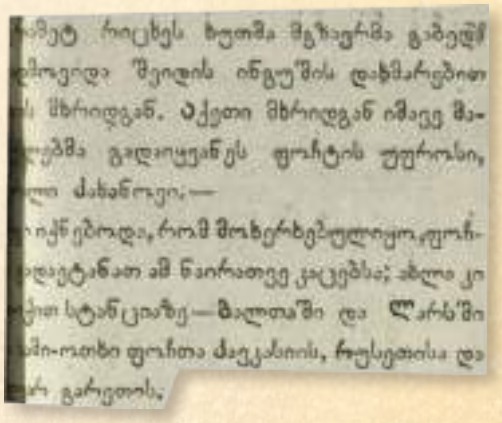

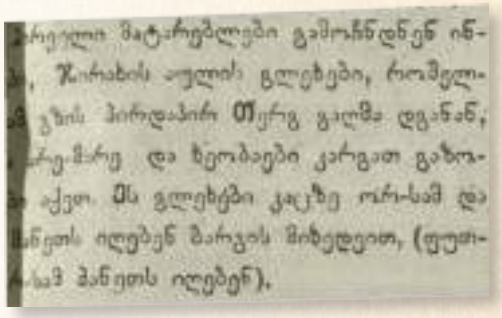

ვლადიკავკაზის გზის ამბავი

[ინგუშთა გადამწყვეტი როლი მგზავრთა და ფოსტის გადაადგილებაში ვლადიკავკაზის გზის პარალიზების დროს]

როგორც ჩვენ მკითხველებს გაგონილი ექნებათ, ვლადიკავკაზის გზა ძალიან გაფუჭებულია: ფოჩტა და მგზავრი იგვიანებენ და ამისთანა სიარულის დროს მისვლა-მოსვლა ძალიან დაბრკოლებაშია.

აქ შეგვიძლია ნამდვილი ამბავი შევატყობინოთ მკითხველს...

... წყლის დაჭერილი გზა იქნება ორას-სამას ნაბიჯამდის. ეს ადგილი მთის ძირს არის, გვერდზე სავალი გზა არ აქვს და, არცთუ ურემს, ცხენსაც კი არ შეუძლია გაიაროს; მხოლოდ ქვეითა კაცს შეუძლია, იქაურ მთიელების შემწეობით, გადაიაროს ამ ადგილის მთა. პირველი მატარებლები გამოჩნდნენ ინგუშები, ჯირახის[1] აულის გლეხები, რომელნიც ამ გზის პირდაპირ თერგ გაღმა დგანან, ეს არემარე და ხეობები კარგათ გაზომილები აქვთ. ეს გლეხები კაცზე ორ-სამ და ოთხ მანეთს იღებენ ბარგის მიხედვით (ფუთზე ორ-სამ მანეთს იღებენ).

თვრამეტ რიცხვს ხუთმა მგზავრმა გაბედა და გადმოვიდა შვიდის ინგუშის დახმარებით ბალთის აქეთი მხრითგან. იმავე მატარებლებმა გადაიყვანეს ფოჩტის უფროსი კახანოვი.

კარგი იქნებოდა, რომ მოხერხებულიყო, ფოჩტა გადაეტანათ ამნაირათვე კაცებსა; ახლა კი იქით სტანციაზე, ბალთაში და ლარსში, სამი-ოთხი ფოჩტა[ა] კავკასიის, რუსეთისა და საზღვარგარეთის. ეს მით უფრო სასურველი არის, რომ ახლანდელი ომიანობის ამბებს ყველა მოუთმენლათ მოელის. ამას გარდა, როგორც ლაპარაკობენ, ერთ თვემდინ იქნება გზის გაკეთებაც ვერ მოასწრონ...

გაზეთი „დროება“, 1870, №29 (25 ივლისი), ტფილისი.

ИСТОРИЯ ВЛАДИКАВКАЗСКОЙ ДОРОГИ

[Решающая роль ингушей в переправе пассажиров и почты в период парализации Владикавказской дороги]

Как, возможно, слышали наши читатели, Владикавказская дорога очень испорчена: почта и путники запаздывают, а кроме того, во время передвижения добраться туда и обратно очень сложно.

Здесь мы можем сообщить читателю правдивую историю...

...Длина пути вдоль воды составляет двести-триста шагов. Это место находится у подножия горы, не имеет подсобного пути, и не то что телега, даже лошадь не может пройти через него; только пеший человек с помощью местных горцев может пересечь гору в этом месте. Первыми проводниками оказались ингуши, крестьяне из аула Джейрах, которые живут прямо напротив дороги, по ту сторону Терека. У них прекрасно размерены эти окрестности и ущелья. Эти крестьяне берут по два-три-четыре рубля на человека, в зависимости от груза (за пуд берут по два-три рубля).

Восемнадцатого числа пятеро путников осмелились и перебрались с помощью семи ингушей со стороны Балты. Эти же проводники перевезли с этой стороны начальника почты Каханова.

Было бы неплохо, если бы люди могли перевозить таким же образом почту; а сейчас на станции по ту сторону – в Балте и Ларсе – три-четыре почты с Кавказа, из России и из-за границы. Это тем более желательно, что все с нетерпением ждут новостей о текущих боевых действиях. К тому же, как говорят, пройдет около месяца, прежде чем успеют построить дорогу...

Газета «Дроэба», 1870, №29 (25 июля), Тифлис.

[1] ჯეირახის.

საქართველო. ნაგლეჯ-ნაგლეჯი ამბები

[თერგის მარცხენა სანაპიროს სარწყავი პროექტი და ოსმალეთიდან დაბრუნებული ჩეჩნებისა და ინგუშების (ყარაბულაკების) განსახლების საკითხი]

„თერგის უწყებებში“ სწერენ, რომ ჩეჩნები და ყარაბულახები, რომლებიც 1865 წელს გადასახლდნენ ოსმალეთში, ახლა გროვ-გროვათ ბრუნდებიან უკანო. ისინი ისეთ შესაბრალის მდგომარეობაში არიან თურმე, რომ მთავრობას ეძნელება იმათი უკან დაბრუნება. თერგის მაზრის მთავრობა იქაურ აულებში ასახლებს უკან დაბრუნებულ ლეკებსა[1], მაგრამ თანდათან იმდონი მოდიან თურმე, რომ მალე აულებში აღარ დაეტევიან და მაშინ სხვა რამე ღონე უნდა მოუპოვოს ამ საწყლებს. ამბობენ, მთავრობას ჰსურსო, ყიზლარის მაზრაში მისცეს იმათ დაუჭერელი ალაგები; მაგრამ ეს ადგილები ახლა სრულიად უწყლოა თურმე და იქ დასახლება შეუძლებელი იქნება. ამიტომაც, ამ გაზეთისავე სიტყვით, თერგის მაზრის უფროსს განუზრახავს თერგის მარცხენა მხარეზე არხების გაყვანა მინდვრებში, რომ ამით მიწა უფრო მომცემი და ნაყოფიერი შეიქნეს. ეს არხები იმას გარდა, რომ თერგის მარცხენა მხარეს გაანაყოფიერებს, კიდევ იმ სარგებლობას მოიტანს, რომ აღარც მარჯვენა მხარეზე გადივლის წყალი და იქაური მცხოვრებლები წყლის მომატებისაგან დაცულნი იქნებიან. ამბობენ, რომ კავკასიის უმაღლესს მთავრობას ეს უკანასკნელი პროექტი თანაგრძნობით მიუღია და აქაური ტეხნიკური საზოგადოების ორ წევრს (სტებნიცკისა და პალიბინს) გამოუცხადებიათ სურვილი, რომ ჩვენ გამოვიკვლევთ იმ ადგილებს და შევიტყობთ – შეიძლება იქ არხების გაყვანა თუ არა, ან რა დაჯდებაო.

გაზეთი „დროება“, 1871, №48 (10 დეკემბერი), ტფილისი.

[1] ლეკებში პუბლიკაციის ავტორი მუჰაჯირობიდან დაბრუნებულ ინგუშებსა და ჩეჩნებს მოიაზრებს.

ГРУЗИЯ. ОТРЫВОЧНЫЕ НОВОСТИ

[Ирригационный проект на левом берегу Терека и вопрос расселения возвращающихся из Османской империи чеченцев и ингушей (карабулаков)]

В «Терских Ведомостях» пишут, что чеченцы и карабулаки, переселившиеся в Османскую империю в 1865 году, сейчас толпами возвращаются назад. Оказывается, они находятся в таком плачевном состоянии, что правительству сложно вернуть их обратно [в Османскую империю].. Правительство Терского уезда расселяет вернувшихся леков[1] в местные аулы, но оказывается, постепенно их становится столько, что они уже не смогут поместиться в аулах, и тогда придется искать другие способы для этих несчастных. Говорят, что правительство хочет отдать им свободные земли в Кизлярском уезде; но эти места сейчас совершенно безводны, и поселиться там будет невозможно. Поэтому, по словам этой же газеты, глава Терского уезда намерен провести каналы на полях по левому берегу Терека, чтобы сделать землю более производительной и плодородной. Помимо орошения левой стороны Терека, эти каналы также принесут и другую пользу – предотвратят переток воды на правый берег и местные жители будут защищены от повышения уровня воды. Говорят, что Верховное правительство Кавказа с сочувствием отнеслось к этому последнему проекту, и двое членов местного Технического общества (Стебницкий и Палибин) выразили желание исследовать те места и выяснить, можно ли там проложить каналы, и сколько это будет стоить.

Газета «Дроэба», 1871, №48 (10 декабря), Тифлис.

[1] Под «Леков» автор публикации подразумевает ингушей и чеченцев, вернувшихся из мухаджирства.

თერგის ქვეყანა

[თერგის მხარის ეთნოგრაფიული მიმოხილვა: ადმინისტრაციული სტრუქტურა, ურბანული ცენტრები და ქისტების/ინგუშების ეთნოსივრცე]

თერგის ქვეყანა განიყოფება ხუთ ნაწილათ: – პირველი ნაწილი არის ვლადიკავკასის მაზრა, მეორე – გიორგიევსკისა, მესამე – პიატიგორსკისა, მეოთხე – გროზნისა და მეხუთე – ყიზლარისა.

ამ ცოტა ხნის განმავლობაში შემთხვევით დავიარე ოთხი მაზრა ამ ხსენებულთაგან და მინდა ახლა თქვენს მკითხველებს წარუდგინო მკრთალი სურათი მაინც არის აქაური ბუნებისა და ხალხისა. შემდეგისათვის მე ვამზადებ უფრო ვრცელ წიგნს, რომელშიაც შეძლებისადაგვარად მინდა უფრო დაწვრილებით აღვწერო როგორც ეს ქვეყანა, აგრეთვე აქაური ხალხების ყოფა-ცხოვრება, ჩვეულებანი, ხასიათები და სხვ.

ორიოდე სიტყვას ვიტყვი ჯერ ამ ქვეყნის დედა-ქალაქზედ, რადგანაც ნათქვამია, რომ „დედა ნახე, მამა ნახე, შვილი ისე გამონახეო!...“

ვ ლ ა დ ი კ ა ვ კ ა ზ ი მდებარეობს სამხედრო საქართველოს გზის შემოსავალ ყელში, ვაკე ადგილას. სიმგრვლივ ქალაქს ექნება ზედმიწევნით თხუთმეტიდამ ოც ვერსამდის. ხმელეთის გზით აქეთ ჩამოივლის ჩვენსკენ გამომგზავრებული ევროპიის და რუსეთის განათლება (ცივილიზაცია) და თქვენ აქაურელების გულკეთილობა გაშინჯეთ, ჩვენ საქართველოს სასარგებლოთ, რომ თავიანთვის ჯერ ბაჟს არ იღებენ!... შუა ქალაქში ჩამომდინარებს ხნიერი გასათხოვარი ქალივით ანჩხლი, შფოიანი თერგი.

ქალაქი იყოფა ორ ნაწილათ, ევროპიულის და აზიურის ხასიათებით. აღმოსავლეთის მხარეს სცხოვრობენ ოსები, ძალიან ბინძურათ; დანარჩენ ქალაქის ნაწილებში არეულ-დარეულები არიან ყველა ნაირი ყალიბის ხალხნი, და არც ამათშია შესანიშნავათ გიგიენურის მხრით სიფაქიზის წესი დაცული.

ТЕРСКАЯ СТОРОНА

[Этнографический обзор Терского края: административная структура, городские центры и этническое пространство кистин/ингушей]

Терская сторона разделена на пять частей: – первая часть – Владикавказский уезд, вторая – Георгиевский, третья – Пятигорский, четвертая – Грозненский и пятая – Кизлярский.

За короткий промежуток времени мне удалось ненароком объездить четыре уезда из названных, и теперь я хотел бы представить вашим читателям хотя бы блеклую картину о здешней природе и людях. На будущее я сделаю более обширную книгу, в которой хотел бы как можно подробнее описать как эту сторону, так и образ жизни, обычаи, характеры и т.д. здешних людей.

Сначала скажу несколько слов о главном городе этой стороны, потому что, как говорится: «Яблоко от яблони недалеко падает».[1]

В л а д и к а в к а з расположен у въезда на Военно-Грузинскую дорогу, на равнинной местности. Окружность города будет точно до пятнадцати-двадцати верст. Образование (цивилизация) Европы и России, направляющиеся к нам по суше, проходит через него, кроме того, нужно знать доброту местных жителей, на благо нас, Грузии, ведь они не берут с нас пошлин!... Посреди города протекает Терек, сварливый, беспокойный, словно незамужняя старуха.

Город разделен на две части с европейскими и азиатскими особенностями. На восточной стороне живут осетины, очень неряшливо; в остальных частях города смешаны люди всех мастей, среди них правила чистоплотности гигиены соблюдаются также не особенно тщательно.

[1] „დედა ნახე, მამა ნახე, შვილი ისე გამონახეო!..“. Грузинская пословица. Дословно: «Посмотри на мать, посмотри на отца, затем посмотри на дитя!» (примеч. переводчика Н. Амирэджиби).

საუკეთესო ნაწილს ქალაქისას შეადგენს ალექსანდროვის ქუჩა.

შიგ ქალაქშია სცხოვრობს თერგის უფროსი თავისი შტაბით, გამგეობით, სტამბით და სხვ... ქალაქსა აქვს საზოგადო ბანკი და ჰყავს გამგეობა (ქალაქის რჩევა). იმყოფება ხაზინა, მომრიგებელი მოსამართლეები, ძალიან უხეიროთ განწესებულები, ოლქის სასამართლო, მომრიგებელ მოსამართლეთა კრება, (მირავოი სიეზდი), ზამთრობით გაჩაღებული კლუბები და თეატრი, ზაფხულობით საზაფხულო ბაღი – როტონდა; სასწავლებლები: გიმნაზია, სამხედრო პროგიმნაზია, ლორის-მელიქოვის სახელოსნო სასწავლებელი, საქალებო სასწავლებლები და სხვა მრავალი კარგი და ავი დაფუძნებანი...

... მოზდოკისა და მაჰამად-იურთის არე-მარეც ყაბარდოს ეკუთვნოდა და ეძახიან ეხლაც „პატარა ყაბარდოს“... ამ მხარის მცხოვრებლები არიან: ჩერქეზები, ოსები, ქისტები, კოლონისტი-ნემეცები, რუსი-ყაზახები, რუსი-გლეხები. შიგ ქალაქში [მოზდოკი] ურიებიც ბლომათ არიან და სომხებს ხომ რაღა გამოაკლებს ამათში. ქალაქის შენობა თანდათან ვრცელდება და უმჯობესდება.

გ. გრემელი

გაზეთი „დროება“, 1876, №123 (14 ნოემბერი), ტფილისი. გაზეთი „დროება“, 1876, №124 (17 ნოემბერი), ტფილისი.

Лучшая часть города – улица Александрова.

Начальник Терека проживает в самом городе, со своим штабом, правлением, типографией и т.д... В городе имеется Общественный банк и Правление (9 городских советов). Имеются казначейство, мировые судьи, очень неудачно назначенные, окружной суд, собрание мировых судей (мировой съезд), клубы и театр, открывающиеся зимой, а летом – летний сад – ротонда; училища: гимназия, военная прогимназия, Лорис-Меликовское ремесленное училище, женские училища и много других хороших и плохих заведений...

...Окрестности Моздока и Махамад-Юрта также относились к Кабарде и до сих пор называются «Малая Кабарда»... Жители этой стороны: черкесы, осетины, кистины, колонисты-немцы, русские-казаки, русские-крестьяне. В самом городе [Моздоке] также много евреев, а кто сосчитает среди них армян? Городская застройка постепенно расширяется и благоустраивается.

К. Гремель

Газета «Дроэба», 1876, №123 (14 ноября), Тифлис. Газета «Дроэба», 1876, №124 (17 ноября), Тифлис.

ინგუშთა პოლკები და დივიზიონები რუსეთ-ოსმალეთის 1877 წლის ომის ქრონიკებში

ИНГУШСКИЕ ПОЛКИ И ДИВИЗИОНЫ В ХРОНИКЕ РУССКО-ТУРЕЦКОЙ ВОЙНЫ 1877 ГОДА

საქართველო: დღიური

ჩრდილოეთ კავკასიიდამ, რომელსაც პატკოვი, სუვორინი ამ უკანასკნელ დროს ამდენ ცილსა სწამებენ, ჩვენ მოგვივიდა შემდეგი წერილი, რომელიც ამტკიცებს, თუ რამდენათ უსაფუძვლოა ამათ ერთგულებაზე ეჭვის შამოღება:

„აქეთ მხარეს ამჟამად სრული მშვიდობიანობა ჰსუფევს. თუ ვინიცობაა, საჭიროებამ მოითხოვა ომიანობისათვის, მაჰმადიანი მთიულებისაგან მილიცია შესდგება თავიანთ თანამერჯულე ოსმალეთის წინააღმდეგ. ამ საგანზე განკარგულება უკვე არის მოხდენილი და თითქმის მზათაც არიან დაძახვის უმალ გამოვიდნენ.

„ორი პოლკი – ერთი ინგუშებისა-ჩაჩნებისა და ერთიც ოსების წარსულს ქრისტეშობის თვეში გაემგზავრნენ აქედამ (ვლადიკავკასიდამ) დუნაისაკენ.“

გაზეთი „დროება“, 1877, №13 (2 თებერვალი), ტფილისი.

ტელეგრამმები ბრძოლის ველიდამ (ოფიციალური)

ბოგოტი, 5 გიორგობისთვეს

2 ნოემბერს შუმლისა და ოსმან-ბაზარისაკენ ჩვენს მოწინავე ჯარს ჰქონდა რამდენიმე შეტაკება ჩერქეზებთან და ბაშიბუზუყებთან.

3 ნოემბერს ორი ესკადრონი ოსმალოს ცხენოსანი ჯარისა დაეცა სოფელ სოლენიკთან (კაცელოვასთან) ჩვენს ჯარს და დაათმობინა თავის ბანაკი; მაგრამ ცოტა ხანს შემდეგმ მდ. ლომის მეორე ნაპირიდამ მოვიდა ჩვენი ორი პოლკი ჰუსართა, აგრეთვე ერთი დივიზიონი ინგუშებისა და ისევ წაართვა ოსმალოებს ეს

Грузия: дневник

С Северного Кавказа, на который Патков и Суворин так много клевещут в последнее время, мы получили следующее письмо, доказывающее, насколько необоснованны сомнения в их верности:

«В настоящее время в этой стороне царит полный мир. Если по каким-либо причинам возникнет военная необходимость, горцы-мусульмане сформируют милицию против своих единоверцев-османов. Приказ по этому вопросу уже отдан, и они почти готовы выступить на зов».

«Два полка – один ингушо-чеченский и один осетинский – выступили отсюда (Владикавказа) к Дунаю в прошлом месяце Рождества» (декабре).

Газета «Дроэба», 1877, №13 (2 февраля), Тифлис.

Телеграммы с поля битвы (официальные)

Богот, 5-й день месяца Святого Гиоргия [ноября]

2 ноября наша передовая армия в направлении Шумли и Осман-Базара имела несколько стычек с черкесами и башибузуками.

3 ноября два эскадрона османской кавалерии около деревни Соленик (Кацелово)[1] напали на нашу армию и заставили ее сдать свой лагерь; но немного спустя, с другого берега реки Льва, прибыли два наших гусарских полка, а также одна дивизия ингушей и снова отняли у османов эти места перед Кацелово. С нашей стороны 1 убитый, 12 раненых; также убиты 25 наших лошадей...

Газета «Дроэба», 1877, №188 (8 ноября), Тифлис.

[1] Кацелово – село в Болгарии.

ალაგები კაცელოვოს[1] წინ. ჩვენი მხრით 1 მოკლულია, 12 დაჭრილი; მოგვიკლეს აგრეთვე 25 ცხენი ...

გაზეთი „დროება“, 1877, №188 (8 ნოემბერი), ტფილისი.

ТЕЛЕГРАММЫ С ПОЛЯ БИТВЫ (ОФИЦИАЛЬНЫЕ)

Богот, 15-го ноября

Вчера, 14 ноября, многочисленная армия османов атаковала наши позиции близ Тростеника и Мечки; после шести часов ожесточенного боя войска Великого князя Владимира Александровича обратили врага вспять и до наступления темноты преследовали его; османы наступали на нас с удивительным остервенением; приближались к нашим батареям на расстоянии ста шагов и поэтому понесли большой урон. Множество убитых и раненых оставили они на поле боя; несколько раненых мы взяли в плен.

В этот же день, 14-го числа, османская армия подошла к Поломарсу; но наш отряд, поставленный здесь, встретил врага и вытеснил его на противоположный берег реки Лев.

Днем большая османская армия двинулась в сторону Кацелово; но и здесь после небольшой перестрелки противник отступил; в этом последнем столкновении ингушские и атаманские [казачьи] дивизионы проявили себя с особой храбростью.

Газета «Дроэба», 1877, №196 (18 ноября), Тифлис.

ტელეგრამმები ბრძოლის ველიდამ (ოფიციალური)

ბოგოტი, 15 ნოემბერს

გუშინ, 14 ნოემბერს, დიდძალი ჯარი ოსმალებისა დაეცა ჩვენს პოზიციებს ტროსტენიკთან და მეჩკასთან; ექვსი საათის გაცხარებული ბრძოლის შემდეგ, დ. თ. ვლადიმირ ალექსანდრეს ძის ჯარებმა უკუაქციეს მტერი და დაღამებამდინ სდიეს იმასა; გასაკვირველის სიცხარით მოგვადგნენ ოსმალოები; ას ნაბიჯზე უახლოვდებოდნენ ჩვენს ბატარეებს და ამიტომ ბევრი ზარალი ნახეს. ბევრი თავის მოკლულები და დაჭრილები დასტოვეს იმათ ბრძოლის ველზე; რამდენიმე დაჭრილი ტყვედ ავიყვანეთ.

ამ დღესვე, 14-ს, ოსმალოს ჯარი მიადგა პოლომარცს; მაგრამ აქ დაყენებული ჩვენი ატრიადი მიეგება მტერს და მდ. ლომის გაღმა განდევნა ის.

შუადღეზე დიდ-ძალი ოსმალოს ჯარი კაცელოვოსაკენ გამოემართა; მაგრამ აქაც ცოტაოდენი სროლის ატეხის შემდეგ, მტერმა უკან დაიწია; ამ უკანასკნელ შეტაკებაში ინგუშებისა და ატამანელების დივიზიონებმა გამოიჩინეს განსაკუთრებულის მხნეობით თავი.

გაზეთი „დროება“, 1877, №196 (18 ნოემბერი), ტფილისი.

[1] კაცელოვო – სოფელი ბულგარეთში.

შინაური ქრონიკა

[გველეთის ქისტები სიდუხჭირესა და ავაზაკობის ბრალდებას შორის]

მთაში ხმა არისო გავრცელებული, რომ ვითომც ერთს ქისტის სოფელს, სახელდობრ გველეთს, გადასახლებას უპირებენო, რადგანაც ქურდობა და ავაზაკობა თუ ამათგან არა მოხდა, მომქმედთ სხვადასხვა ავაზაკობისას მაინც იცნობენ და მასპინძლობენო. ამ ხმის სიმართლე დაუჯერებელია, რადგანაც ეხლა ყველასთვის საზრუნველი ის არის, რომ ხალხში ქურდობისა და სხვა ამგვარის სენის მოსპობა მათის მდგომარეობის გაუმჯობესობით უნდათ და არა იმ გაღარიბებით, როდესაც კაცი იძულებული ხდება ლუკმა-პურის მოსაპოებლად ავაზაკი შეიქნეს. გადასახლების შემდეგ კი სწორედ ესეთი ამბავი მოხდება.

გაზეთი „დროება“, 1885, №62 (21 მარტი), ტფილისი.

ВНУТРЕННЯЯ ХРОНИКА

[Кистины Гвелети между нуждой и обвинением в разбое]

В горах распустили слух, что якобы одно из кистинских селений под названием Гвелети намерены переселить, так как если жители этого села и не принимали участие в кражах и грабежах, то они об этом по крайней мере знали. Поверить в этот слух невозможно, так как сейчас все заботятся о том, чтобы искоренить воровство и другие пороки путем улучшения положения местных жителей, а не доводить их до того, чтобы из-за куска хлеба им приходилось становиться ворами. После высылки же этих людей произойдет именно это.

Газета «Дроэба», 1885, №62 (21 марта), Тифлис.

„ივერია“

ქართული პოლიტიკური და ლიტერატურული პერიოდული გამოცემა,
გამოდიოდა თბილისში 1877 წლის 3 მარტიდან ყოველკვირეულ გაზეთად,
1879-1885 წლებში – ჟურნალის სახით, 1886 წლიდან – ყოველდღიურ გაზეთად.
დამაარსებელი და რედაქტორი – ილია ჭავჭავაძე.
(ქართულ ენაზე)

1878-1906

«ИВЕРИЯ»

ГРУЗИНСКОЕ ПОЛИТИКО-ЛИТЕРАТУРНОЕ ПЕРИОДИЧЕСКОЕ ИЗДАНИЕ,
ИЗДАВАЛОСЬ В ТБИЛИСИ С 3 МАРТА 1877 ГОДА, КАК ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ ГАЗЕТА,
В 1879-1885 ГОДАХ – КАК ЖУРНАЛ, А С 1886 ГОДА – КАК ЕЖЕДНЕВНАЯ ГАЗЕТА.
ОСНОВАТЕЛЬ И РЕДАКТОР: ИЛЬЯ ЧАВЧАВАДЗЕ.
(На грузинском языке)

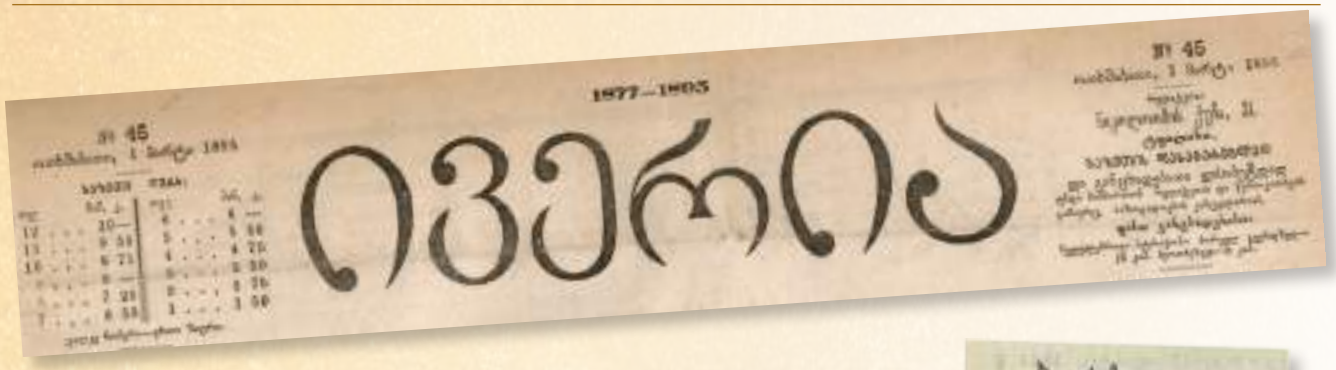
№ 45
1877—1905
ივერია
№ 45

ბ. ქუთაისი. ცნობილების მიღებისა გან ვარეულებით ხელისუფლ ქალს.

ბა გზელარი და მიაგრობან ბინც სამხედროში მოიყვანა თავი გარდაწყვეტილება.

შენდეგ ქარტების გარდასახლებისა, ითვლის ყველა დარწმუნებული იყო, რომ ყუდროება ჩამოყარდებოდა და ეზაურს მიეცემოდა შესაძლება ტრამწარად მეზობრობისა. მაგრამ, საწყენარად, ეგრეთად გამართლდა ეს ბალიანი და იგიც ფ-კაცობა ბერობდა დღესაც. გველთელი ქარტები ცხლი აქვთ ადრე სცხოვრობენ და, საკვირველია, ვინ არიან სანდენი ამ ფ-კაცობაზე! დასამტკიცებლად მოვიყვან ერთს ახლად მომხდარ მაგალითს: ამ თვის 1, ნახევრდღეს 5 საათზედ, კაკალიდების ტყეულის გაემგზავრენ ერთის „ომნაბეჭდით“ ხუთნი: ერთი მასწავლებელი ბალიანის და 3 მოსწავლე ტყეულების საქალაქო ინსტიტუტისა და ერთიც სტუდენტი მოსკოვის უნივერსიტეტისა, ს. გ—ძე თ—ოსელი. „ომნაბეჭდი“ ისეთი იყო, რომ მთელი ბირი მგზავრების ნაწილი იყო უკან, რიგდა შეუძლებელი შეგ-ბედნიერა თავ-ყ-ის დაბრუნა. საღ. ეზაურში რომ მოსულან (ღამე ყოფილა), ენახათ, რომ არც ერთის მგზავრის ბირი ადარ არის: უკანასკნელი ეიდა უკნის მორიტ-განწირებელი თეთრით. რაღა თქმა უნდა, აქეთ-იქით სცვნიან, მაგრამ კვალისთვისაც ვერ მიუკნიათ. ასე ჩვენებურებმა დარჩნენ საბრალო მგზავრების ამოსენ, მთელი თვითონ ჩასაცვლელ-დასახურ-ავი თან ჰქონდათ. კიდე კარგი, თუ შეძლება ნებას მისცემს, რომ ახლები აცვიდნენ, ეშმაკმა ვინ უწყის, შეუძლიანი თუ არაც..

საკვირველია, ვაკოდეთ—ეზის ბრძანებულება მოვიდა თუ არა, რომ ლეზოტინის შემწეობა დაზარალებულებს?

ბ. დ—ლი.

1895 წ. 5 ივნისს.

კვეკვი: კვეკვის პოლიციის საშმართველოში“ მაბეჭდებლი ერთი მობუქებული ფოტური ტომით ჭისტი დუნდა. ამის მითვრობისაგან ჭრილი დაცილებული, ისიც ეტყობა, როგორც ჭრტებისთვის ისე ისებისა და სხვა თემის ხალხისთვისაც. რომელთაც იახალი ტარების წესი არა ჭრილა. ეკვის ამ თვეს სალაზის ტატარებელი დუნდა და ერთი იმისი ამხანაგი გაემგზავრენ თავის სოფელ ნაზრანისაკენ. ის, ეზრნოში იქნებოდა, რომ ნაზრანის რკინის გზის სადგურზედ გადმოსტენეს; ტუნდას ეჭ ურემი დაბეგვილა ხალხიდან. მაგრამ იმან ამბანაგს თურმე ეს ეთქვა: „ბატონო-ხანს უცხოდ წაიდეთო“. ცოტა რომ გაიარეს, ჭრა

იტყვენ ვიდაცამ გადმოძახა: ვინა ბრთო“. მე ვარ დუნდაო, თქვა ხალხმა. შენთან ვიღა არისო,—ეს დასთო. უპასუხა დუნდამ. მე რაღაც თქვენ გაძვალიო, დაიძახა ჭრტებიანი უცნობმა და რამდენიმე თოფი გაიარდა კიდეც. ხანდაზმა დუნდას ერთი ტყვია მოკ პირში მოხვდა და მეორე მეც ღრმა, დუნდა ამ წამში ვე გადაკვ-ლ-. მისი ამხანაგ-ი თავისთვის დასჭრეს მხრეზე. მეორე დღესვე ავ-ზაურის კაცს მოაგნეს, იქვე ახლოს ერთის ჭრტის სოფელში აის ამ ოცეს ამ სიმწრეზედ სანი ოლჭას უცხოთი წაყვდა ის სოფელში, სადაც ტამწამზედ ცეცხლოდა, შეჭერაში ხელხი და უბძანა: „ერთის თვის განმავლობაში თუ არ დამოსწყნი დუნდას ცეცხლს, აცოდენ ერთს „პოლკა“ კარს ვაგიუნებთო“. მართალიც, როგორც ნამდვილად შეიტყვეთ, სოფელს დამთუნა ოთხი კაცი დამწამდა და სოფლის განაყენით წართ-დგენილი ბ. ოლჭას უცხოთისთ.

დაბადების სოფელი

ხევი. (საქართველოს საბედნიერო ხევი. ერთ კი საქართველოს საბედნიერო ხევი უნოვანებია, ეზაურის ტრიტორიის საღვრის ქვეშით ტირელის ზეთისაკენ, შეიდე ვერსტის მანძილზედ ხეტორის სოფელის ქვეშით ტირელის ზეთისაკენ ხეტორის ხეტორის ხეტორის

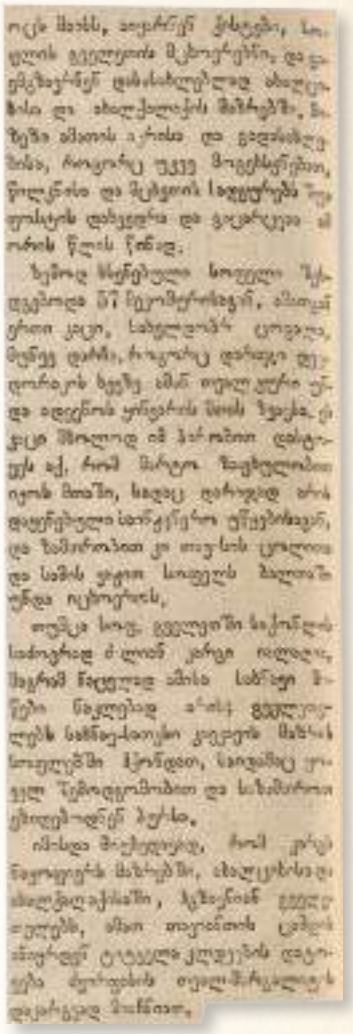

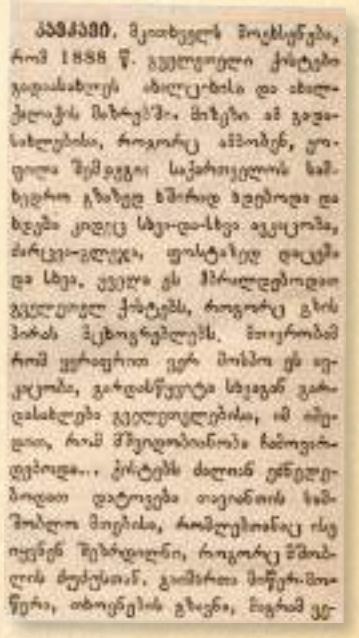

გველეთელი ინგუშების გადასახლება და მისი საზოგადოებრივი რეზონანსი გაზეთ „ივერიაში“ (1888-1901)

ПЕРЕСЕЛЕНИЕ ИНГУШЕЙ ИЗ ГВЕЛЕТИ И ЕГО ОБЩЕСТВЕННЫЙ РЕЗОНАНС В ГАЗЕТЕ «ИВЕРИЯ» (1888-1901)

ახალი ამბავი

[გველეთელი ქისტების სამშობლო მხარესთან დამშვიდობება]

ხევიდგან: უმაღლესის მთავრობის განკარგულებით ხევიდგან დღეს, ოცს მაისს, აიყარნენ ქისტები, სოფლის გველეთის მცხოვრებნი და გაემგზავრნენ დასასახლებლად ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრებში. მიზეზი ამათის აყრისა და გადასახლებისა, როგორც უკვე მოგეხსენებათ, წილკნისა და მცხეთის სადგურებს შუა ფოსტის დახვედრა და გაცარცვაა ამ ორის წლის წინათ.

ზემოთ ხსენებული სოფელი შესდგებოდა 57 მეკომურისაგან. ამათგან ერთი კაცი, სახელდობრ ცოგალა, მუნვე დარჩა, როგორც დარაჯი დევდორაკის ხევზე. ამან თვალყური უნდა ადევნოს ყინვარის მთის ზვავსა. ეს კაცი მხოლოდ იმ პირობით დასტოვეს აქ, რომ მარტო ზაფხულობით იყოს მთაში, სადაც დარაჯად არის დაყენებული საინჟენერო უწყებისაგან და ზამთრობით კი თავისის ცოლითა და სამის ვაჟით სოფელს ბალთაში უნდა იცხოვროს.

თუმცა სოფ. გველეთში საქონლის საძოვრად ძალიან კარგი იალაღია, მაგრამ ნაცვლად ამისა სახნავი მიწები ნაკლებად არის; გველეთელებს სახნავ-სათესი კავკავის მაზრის სოფლებში ჰქონდათ, საიდამაც ყოველ შემოდგომობით და საზამთროთ ეზიდებოდნენ პურსა.

იმისდა მიუხედავად, რომ კარგს ნაყოფიერს მაზრებში, ახალციხისა და ახალქალაქისაში, ჰგზავნიან გველეთელებს, ამათ თავიანთის ცამდის ანაყრდენ ტიტველა კლდეების დატოვება ძვირფასის თვალ-მარგალიტის დაკარგვად მიაჩნიათ.

სიმამაცითა და გულადობით განთქმული გველეთელი დღეს რომ გენახათ, ის მამაცი და

НОВОСТЬ

[Прощание гвелетских кистин с родным краем]

Из Хеви: По распоряжению Верховного правительства сегодня, 20 мая кистины, жители села Гвелети, покинули Хеви и отправились на поселение в Ахалцихский и Ахалкалакский уезды. Причиной этого выселения, как вам уже известно, является ограбление почты между станциями Цилкани и Мцхета два года тому назад.

Вышеупомянутая деревня состояла из 57 дворов. Один из них, по имени Цогала, остался там же, сторожем в ущелье Девдорак. Этот человек должен следить за лавиной на леднике. Этого человека здесь оставили только с тем условием, что лето он будет проводить один в горах, куда его сторожем направило Инженерное ведомство, а зимой с женой и тремя сыновьями будет жить в селе Балта.

Хотя в селе Гвелети очень хорошее летнее пастбище для выпаса скота, но зато мало пахотных земель; у гвелетцев были пахотные земли в деревнях Кавказского уезда, откуда они каждую осень привозили хлеб на зиму.

Несмотря на то, что жителей Гвелети отправляют в хорошие, плодородные ахалцихский и ахалкалакский уезды, для них покинуть голые скалистые утесы, поднимающиеся до небес – все равно, что потерять драгоценную жемчужину.

Если бы вы сегодня видели храброго и отважного гвелетца, вам бы он уже не показался тем храбрым и отважным гвелетцем! У любого, кому мы пожимали руку и прощались как с нашим соседом еще со времен наших предков, на глазах тут же выступали слезы. Если бы кто утешил их и сказал: «Не грустите, вы едете на хорошее, богатое место», – это хорошее, богатое место, – то он бы тут

გულადი გველეთელი აღარ [მო]გეჩვენებოდათ! ვისაც-კი იმათგანს ხელს ჩამოვართმევდით და გამოვესალმებოდით, როგორც ჩვენთან მა-მა-პაპიდგანვე მეზობლად მყოფს, ის მაშინათვე თვალთაგან ცრემლს გადმოიდენდა. თუ ნუგეშინს სცემდა და ეტყოდა კაცი: ნუ სწუხართ; სადაც თქვენ მისდიხართ, ის კარგი, მდიდარი ადგილიაო, მაშინათვე ამას უპასუხებდა: რაკი ყველა ჩვენი ნათესავობა აქ გვრჩება და იმათთან ჩვეულებრივად ერთმანეთში მისვლა-მოსვლა აღარ გვექნება, მაშინ ჩვენ დაკარგულები ვიქნებით ერთმანეთისათვის და მდიდარს ადგილში გადასახლება რაღას გვარგებსო?!

ამასთანავე სწუხდნენ კიდევ იმაზედაც, რომ გადასახლებულებს ცამეტი კომლი აკლდათ, რომლებიც ყოფილან დროებით კავკავის მაზრის სოფლებში.

საქონელი ბევრი არაფერი გაუყიდნიათ გადასახლების მიზეზით გველეთელებს; რაც კი ხეირიანი რამე ებადათ, ყველაფერი კავკავის მაზრის სოფლებში ნათესავებს გაუგზავნეს შესანახავად.

როგორც ზემოთაც მოვიხსენიე, სოფელს გველეთში საქონლისათვის ძლიერ კარგი იალაღია და ამიტომ ამჟამად ზოგ-ზოგი ცხვრისა და მსხვილფეხა საქონლის პატრონნი ფაცა-ფუცში არიან, რომ როგორმე მოახერხონ სოფელს გველეთში საცხოვრებლად ჩაწერა. მთავრობის ბრძანებით ხევის სხვადასხვა სოფლებიდამ უნდა გადასახლდეს გველეთში რიცხვით იმდენივე კომლი, რამდენიც დღეს გველეთიდგან წავიდა.

გაზეთი „ივერია“, 1888, №109 (26 მაისი), ტფილისი.

ᲐᲮᲐᲚᲘ ᲐᲛᲑᲐᲕᲘ

[გადასახლების აღსრულება და ხალხის მღელვარება ხევში]

ამას წინათ ჩვენს გაზეთში მოხსენებული იყო ამბავი სოფ. გველეთის მოსახლეთ აყრისა. ეხლა კიდევ რამდენიმე ცნობა მივიღეთ ამის

же ответил: «Ведь все наши родственники остаются здесь и у нас больше не будет с ними привычного общения, мы будем потеряны друг для друга, и какая нам польза от переезда в богатое место?!».

Они также скорбели о том, что среди выселеных не было тринадцать дворов, которые временно находились в селах Кавказского уезда.

По причине переселения жители Гвелети не продали много вещей; все, что у них было хорошего, отправили на хранение родственникам в села Кавказского уезда.

Как я уже упоминал выше, в селе Гвелети очень хорошие летние пастбища, поэтому в настоящее время некоторые владельцы овец и крупного рогатого скота хлопочут каким-то образом прописаться на жительство в селе Гвелети. По распоряжению правительства в Гвелети должно быть переселено такое же количество дворов из разных деревень Хеви, сколько сегодня покинули Гвелети.

Газета «Иверия», 1888, №109 (26 мая), Тифлис.

НОВОСТЬ

[Исполнение решения о переселении и народное волнение в Хеви]

Недавно в нашей газете была опубликована новость о переселении жителей села Гвелети, мы получили еще несколько сведений об этом. Указанное селение в ущелии реки Терек (которую хевцы называют Арагв), расположенное по пути в селение Кавкави[1] из Казбеги (Степанцминда), было заселено кистинами. Всего около 50 человек, мусульмане по вероисповеданию, которые еще при грузинских царях поселились на этой земле, расположенной на границе древней Грузии. Причиной выселения этого села было то, что здешние жители были замечены в воровстве и грабежах

[1] Владикавказ.

შესახებ. ეს სოფელი თერგის (რომელსაც მოხევეები არაგვს ეძახიან) ხეობასა და ხევშია, მდებარეობს კავკავის გზაზე ყაზიბეგის სადგურიდამ (ანუ სოფელ სტეფანწმინდიდამ) რვა ვერსტზე ჩრდილოეთით. სოფელი დასახლებული იყო ქისტებით, სულ 50 მოსახლე იქნებოდა, სარწმუნოებით მაჰმადიანნი იყვნენ და დიდი ხანია, საქართველოს მეფეების დროშივე, ჩამოსახლებულიყვნენ იმ ადგილს, რომელიც ძველ საქართველოს მიჯნის ახლოს მდებარეობდა. გველეთის გადასახლების მიზეზი ის იყო, რომ აქაურები შენიშნულნი იყვნენ მთავრობისაგან ქურდობასა და ძარცვაში. ორის წლის წინად მცხეთასთან ფოსტის გატეხაში ორი მათგანი ერია და სასამართლომ დასაჯა. ამის გამო მთავრობამ გადასწყვიტა მთელი სოფლის აყრა და გადასახლება ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრებში, ისე რომ თითო სოფელში ორ-სამ კომლობით დააბინავოს. ეს განკარგულება აღსრულებაში მოყვანილ იქმნა მშვიდობიანად. მაისის 20-ს აიყარა ხალხი და გაემგზავრა ახალს ბინაზე დასასახლებლად.

აქაურ მეზობლად მდებარე სოფლების მოხევეთ არ ეგონათ, თუ ასე მშვიდობიანად გათავდებოდა საქმე. ერთის კვირის წინად აყრამდე დიდძალმა ხალხმა მოიყარა თავი. მინდვრისა და მთის ქისტების კაცი და ქალი ამ სოფელში თითქმის 1000 სულზე მეტი ჩამოვიდა, რომელთანაც გველეთლებს ნათესაობა ჰქონდათ. ამას გარდა, აქვე მოსულიყვნენ საკმაოდ ბევრი მოხევეები, რომელთაგან ზოგსა ჰყავს აქაური ქალი ცოლადა, და აქაურებთან მძახლობა, ნათესაობა ან მეგობრობა აქვს. ხალხი სხვა შორეულ ადგილიდამაც ბევრი დაესწრო. ყველა აქ დამსწრეში ზოგი სანახავად მოსულიყო, ან გამოსასალმებლად და ან სავაჭროდ, საქონლის საყიდლად. ქვის გული უნდა ჰქონოდა კაცს, რომ იმათის მწუხარებისა და ტირილის მნახველს გული არ დასწეოდა და ცრემლი არ მოსვლოდა... გულმდუღარედ შესცქეროდნენ. აყრის დროს მოვიდნენ დასასწრებად ქვეშეთის

правительственных средств. Во взломе почты во Мцхета два года назад принимало участие двое из жителей этого села, они были приговорены судом к заключению. В связи с этим правительство приняло решение выселить всех жителей села и расселить их в Ахалкалаксом и Ахалцихском уездах, причем таким образом, чтобы в каждом селении было не более двух-трех кистинских семей. Указанное распоряжение было приведено в исполнении в мирной обстановке, и 20-го мая народ был отправлен на новые поселения.

Хевцы соседних сел не думали, что весь этот процесс пройдет таким мирным образом. За неделю до переселения собралось очень много людей, равнинных и горных кистин и кистинок, более 1000 человек, приходившихся родственниками жителям села Гвелети. Помимо этого, здесь же собралось много мохевцев, у которых либо жена из этого села, либо связывают с его жителями кумовство или дружба. На сходе также присутствовало много людей из дальних мест. Все присутствовавшие там прибыли в село, кто повидаться со своими родственниками, кто, предположительно, купить скот. Каменным должно быть сердце у человека, чтобы при виде этих удрученных и поникших людей, не принять их боль близко к сердцу и не расплакаться... сочувственно смотрели на этих людей. На выселение прибыл пристав из Квешети и еще один из Владикавказа. Они вели себя очень осторожно и вежливо. Народ просил дать им месяц на продажу своего имущества, но был предоставлен лишь пятидневный срок. 20 мая люди, плача и причитая, попрощались со своими родными местами, родственниками и знакомыми.

Газета «Иверия», 1888, №129 (22 июня), Тифлис.

НОВОСТЬ

[Переселенцы в Джавахети]

В селении Котелия распустили странный слух.

ბოქაული და აგრეთვე ერთიც ვლადიკავკავიდამ. ესენი ძალიან სიფრთხილით და თავაზიანად ექცეოდნენ. ხალხი ერთს თვეს ვადასა სთხოვდა, რომ თავისს ნებაზე გაეყიდნა, ვისაც რამ მეტი ბარგი ან საქონელი ეგულებოდა. მაგრამ ხუთის დღის მეტი ვადა შესაძლებლად ვერ აღმოჩნდა. 20 მაისს ხალხი გამოემშვიდობა ტირილითა და ვაებით თავისს ბინა-სახლ-კარს, ნათესავებს და ნაცნობებს.

გაზეთი „ივერია“, 1888, №129 (22 ივნისი), ტფილისი.

Кто-то сказал, что будто из Джавахетии путем жеребьевки между десятью подвориями, одно из подворий переселят в Чечню. Это событие так взволновало джавахцев, что они целыми днями только об этом и говорят.

Сюда уже пришли те кистинцы, которые, по распоряжению правительства, были переселены сюда из селения Гвелети (Хеви). Их ахалкалакская администрация уже расселила по татарским селам. Они выглядели очень поникшими, грустными, и слезы не высыхали на их глазах. Урожай здесь обещает быть хорошим.

Газета «Иверия», 1888, №137 (2 июля), Тифлис.

ახალი ამბავი
[ჯავახეთში გადასახლებული გველეთელები]

სოფელს კოთელიაში ერთი ახირებული ხმა გაუვრცელებიათ. იქ ვიღასაც ხმა დაუგდია, ვითომ ჯავახეთიდამ წილის ყრით ათს კომლში ერთი კომლი უნდა გადაასახლონ ჩეჩენშიო. ამ ამბავს ისე შეუწუხებია ჯავახელები, რომ ყოველ დღეს ესღა აქვსთ სალაპარაკო.

აქეთ უკვე მივიდნენ ის ქისტები, რომლებიც მთავრობის ბრძანებით გადმოსახლებულ იქმნენ სოფ. გველეთიდამ (ხევიდამ). ესენი თათრის სხვადასხვა სოფლებში დაასახლა ახალქალაქის ადმინისტრაციამ. საწყლები მეტად დაღონებულ-დაძმარებულები იყვნენ და თვითოეულს მათგანს თვალზედ ცრემლი არ აშრებოდა. მოსავალს აქეთ კარგი პირი უჩანს.

გაზეთი „ივერია“, 1888, №137 (2 ივლისი), ტფილისი.

ПОСЕЛОК И ДЕРЕВНЯ ХЕВИ (ВОЕННО-ГРУЗИНСКАЯ ДОРОГА)
[После переселения: жизнь кистина Цоголы и его сыновей, оставшихся в Гвелети]

Каждый, кто путешествовал по Военно-Грузинской дороге, несомненно, обратил внимание на село Гвелети, расположенное в восьми верстах ниже почтовой станции Каз(и)беги по направлению к Дарьяльскому ущелью. В прошлом жителями Гвелети были кистины и чеченцы[1] магометанского вероисповедания, численностью до 40-50 дворов. В 1888 году Верховное правительство Кавказа расселило этих поселенцев в разные уезды Грузии, поскольку в селах местного ущелья и на военной дороге они творили много беззаконий: грабили, воровали. Среди других разбоев в 1886 году четверо гве-

ხევი (საქართველოს სამხედრო გზა)
[გადასახლების შემდეგ: გველეთში დარჩენილი ქისტი ცოგოლასა და მისი ვაჟების საქმიანობა]

ვისაც კი საქართველოს სამხედრო გზით უმოგზაურნია, ყაზიბეგის ფოსტის სადგურს

[1] Среди жителей селения Гвелети Душетинского района чеченцев не было. Список жителей этого села тщательно отражен в административном документе 1888-1889 гг., который хранится в Центральном Государственном Историческом Архиве Грузии, ф. 254, опись 3, дело 2279. См. Ингушологический корпус Грузии, том 1, часть вторая, стр. 194-201 (М. Бежиташвили).

ქვემოთ, დარიელის ხეობისკენ, მერვე ვერსტის მანძილზედ მდებარე სოფელს გველეთს უთუოდ შეჰნიშნავდა. გველეთის მკვიდრნი ძველად მაჰმადის სარწმუნოების ქისტები და ჩეჩნები[1] იყვნენ, რიცხვით 40-50 კომლამდე. 1888 წელს ეს სოფელი კავკასიის უმაღლესმა მთავრობამ საქართველოს სხვადასხვა დაშორებულს მაზრებში დაასახლა, რადგანაც ადგილობრივ ხევის მკვიდრთა სოფლებში თუ სამხედრო გზაზედ მათ მიერ მრავალი უწესოება ხდებოდა: ქურდობდნენ, სცარცვავდნენ. სხვა ავაზაკობათა შორის ოთხმა გველეთელმა დიღმის მინდორში 1886 წელს ტფილისის ფოსტა გასტეხეს და მეეტლე და ფოჩტალიონი იმსხვერპლეს. ქისტების გადასახლების შემდეგ, პირველ ხნობაზედ ცოტა არ იყოს ავკაცობამ იკლო ჩვენში. მაგრამ, მოგეხსენებათ, თუ ბოროტება ძირიანად არ მოისპო, ფესვებს კიდევ გაიდგამს.

აი, საქმე როგორ გახლავთ: საწყალს მოხევეებისაც, როდესაც სოფელი გველეთი გადაასახლეს, ადგილობრივმა ინჟენერმა სიპალოვმა ერთს გველეთელს ქისტს, სახელად ცოგოლას, დიდი ქომაგობა გაუწია (ცნობილი იყო, როგორც ქურდი და, მასთან, ჯიხვებზედ კარგი მონადირე) და არ გადაასახლებინა: ეს ქისტი ყირვანის [მყინვარის] ყარაულად გვიდგა და აქ უნდა იყოსო. მთავრობამაც ინჟენერს ხათრი გაუწია და ქისტი ცოგოლა თავისის ექვსის მცირეწლოვან ვაჟით ძველს ალაგზედ დასტოვეს იმ პირობით მხოლოდ, რომ აღარ ექურდნა. ღვთის წინაშე, ბერმა კაცმა პირობა კარგად შეასრულა და არ იქურდა, რადგანაც თვითონ ბებერი იყო და შვილები კიდევ მცირეწლოვანები ჰყვანდა;

ცოგოლა ბუზურტანოვი
Цогол Бузуртанов

летцев напали на тифлисскую почту на дигомском поле и убили кучера и почтальона. После выселения кистин на первых порах злодеяний у нас несколько уменьшилось. Но, как известно, если зло окончательно не искоренить, оно снова пустит корни.

Вот как обстоит дело: когда переселяли деревню Гвелети, бедных жителей ущелья, местный инженер Сипалов оказал большую поддержку кистину из Гвелети по имени Цогола (он был известен как вор и к тому же хороший охотник на оленей) и не позволил его переселить: мол, этот кистин охранял ледник и он должен быть здесь. Правительство проявило уважение к инженеру и оставило кистина Цоголу и его шестерых малолетних сыновей на прежнем месте при условии, что он больше не будет воровать. Говоря перед Божьим Ликом [честно говоря], старик вер-

[1] დუშეთის მაზრის სოფ. გველეთის მკვიდრთა შორის ჩეჩნები არ ყოფილან. ამ სოფლის მოსახლეთა ნუსხა ზედმიწევნით ასახულია 1888-1889 წლების ადმინისტრაციულ დოკუმენტში, რომელიც ინახება საქ. ეროვნული არქივის საისტორიო ცენტრ. არქივის 254-ე ფონდის მე-3 ანაწერის საქმე 2279-ეში. იხ. საქართველოს ინგუშოლოგიური კორპუსი, ტ. 1 ნაწილი მეორე, გვ. 194-201 (მ. ბეჟიტაშვილი).

ეს ორი გარემოება კი საკმარისი იყო, რომ ცოტახნობით მთავრობისათვის თავი კარგად მოეჩვენებინა. თანაც ქისტმა ჯიხვების ხოცვასა და ძღვნების გზავნას მოუხშირა. ამ ოსტატობამ იქამდე გააბედნიერა ბოლოს, რომ ქისტს თავის შვილებითურთ ინჟენერების შუამდგომელობით ნადელათ ნახევარი იმ მამულისა მიეცა, რაც მთლად ორმოცდაათს კომლს გველეთელებს ჰქონდათ. მეორე ნახევარი კი, როგორც უმამულო ხალხს, სახმარებლად სტეფანწმიდელებს მიეცა. ქისტი, ამრიგად, ინჟენერების წყალობით, დღეს არც საკომლოსა, არც სამიწოსა და არც საბეგროს არასა ხდილობს, თუმცა სტეფანწმიდის საზოგადოებაში კი ირიცხება. მეორე კიდევ, მაშინ, როდესაც ჩვენ, საცოდავს მოხევეებს, არ შეგვიძლიან ჩვენი ცხვარ-ძროხა და ჯოგი იარაღით დავიცვათ ქურდისა და ყაჩაღის წინააღმდეგ, იარაღი მთლად ჩამოგვართვეს, რაღაც უფლებით ამ ცოგოლა ქისტის ყველა შვილს კი ნება აქვს იარაღის ტარებისა და ბერდანის თოფები დაუბრკოლებლივ მხარზე უძევთ...

გარდაიცვალა ბერი ცოგოლა, მცირეწლოვანი შვილები დაეზარდნენ. ამათაც ვითომ მამას მიჰბაძეს, დაიწყეს მთებში სანადიროდ სიარული და ყველა მთების გადასავალი ბილიკები გაიცნეს. მალე ახლა სახლებშიაც დაიწყეს თერგის ოლქში მცხოვრები ქისტების მიღება, როგორც მოკეთეებისა და სტუმრებისა (თუმცა სასტიკად აკრძალული ჰქონდათ ქისტების სტუმრად მიღება) და ძველი ქურდობა და ტაციობა ისევ მოიგონეს. ამრიგად, სულ მცირე ხნის განმავლობაში ჯარიახში წაიყვანეს შემდეგი საქონელი: მიხელა ღუდუშაურისა 1 ცხენი, გ. სალკიევისა 1 ცხენი, იოსება ბურდულისა 2 ძროხა, ესტატე ღუდუშაურისა 1 ცხენი, ილიკო ტოფაძისა 1 ცხენი და 1 კვიცი, გიორგი ჯამარჯაშვილისა 1 ცხენი, ნ. ხეთაგურისა სამი ცხენი, გ. მარსაგიშვილისა 1 ცხენი და 1 კვიცი, კიდევ ესტატე ღუდუშაურისა 3 ძროხა და მარიამობისთვის 2-ს მარსაგაშვილისა და მ. ბაზალისა 5 ცხენი გაირეკეს. ამათგან 4 ცხენი დარიელის ხიდზედ დააყრევინეს ქისტებს.

но исполнил свое обещание и не воровал, так как сам был стар, а дети его были малы; этих двух обстоятельств было достаточно, чтобы на какое-то время создать благоприятное впечатление в глазах правительства. К тому же кистин стал чаще охотиться на оленей и приносить дары. Это умение в конце сделало его настолько счастливым, что при посредничестве инженеров кистину с его сыновьями была передана в качестве надела половина земли, которым в общей сложности владели 50 дворов гвелетцев. Другая половина, в качестве помощи безземельным, передана жителям Степанцминда. Таким образом, благодаря инженерам, кистин сегодня не платит никаких дворовых налогов, земельных сборов и пошлин, хотя по-прежнему числится в общине Степанцминда. Во-вторых, в то время, как мы, бедные мохевцы, не можем защитить наших овец, коров и стада оружием от воров и разбойников, [т.к.] наше оружие у нас полностью отняли, по какому-то праву всем сыновьям этого кистина Цоголы разрешено носить оружие и у них без каких-либо препятствий за плечо перекинуты винтовки Бердана...

Старик Цогола скончался, а его малолетние дети выросли. Они также, якобы подражая отцу, начали ходить на охоту в горы и изучили все тропы, пересекающие горы. Вскоре они стали принимать в своих домах проживающих в Терском уезде кистин, в качестве доброжелателей и гостей (хотя принимать кистин в качестве гостей им было строго запрещено), и вспомнили старые обычаи воровства и грабежа. Таким образом, в короткий срок в Джейрах был угнан следующий скот: 1 лошадь, принадлежавшая Михеле Гудушаури, 1 лошадь Г. Салкиева, 2 коровы Иосеба Бурдули, 1 лошадь Эстатэ Гудушаури, 1 лошадь и 1 жеребенок Илико Топадзе, 1 лошадь Гиоргия Джамарджашвили, 3 лошади Н. Хетагури, 1 лошадь и 1 теленок Г. Малсагашвили, еще 3 коровы Эстатэ Гудушаури, а 2-го августа угнали 5

იმედია, კიდევ ბევრი დაიკარგება, თუ ადგილობრივმა მთავრობამ ყურადღება არ მიაქცია: პირველი, უნდა აღიკრძალოს უმოწმობოთ ჯიხვებზედ ნადირობა, მეორე, აღიკრძალოს თერგის ოლქიდგან, ე. ი. მეცხალიდგანა და ჯარახიდგან ქისტებს ჩვენებური ქისტებთან სტუმრად მოსვლა არ შეეძლოთ და მესამეც, დაევალოს ადგილობრივს „სტრაჟნიკებს“ (მცველებს) ხდის კარები იმ დრომდე შეკრული ჰქონდეთ, ვიდრე მთებზედ თოვლს დასდებს. ეს „ხდე“ ერთადერთი გზაა ქისტებისათვის საქურდლად გადმოსასვლელად, და თუ ამ ბილიკის მცველად ერთი შეიარაღებული კაცი იქნება დაყენებული, ფრინველიც კი ვერ გამოეპარება. ამ გზის შეკვრა მხოლოდ 4-ს თვეს იქნება საჭირო, ვიდრე თოვლს დასდებდეს.

მოხევის შვილი.

გაზეთი „ივერია“, 1901, №173 (12 აგვისტო), ტფილისი.

лошадей Марсагашвили и М. Базали. Четырех из этих лошадей кистин заставили бросить на Дарьяльском мосту.

Наверное, потеряется еще больше скота, если местное правительство не обратит внимания: во-первых, нужно запретить охоту на оленей без разрешения, во-вторых, нужно запретить кистинам из Терского округа, т.е. из Мецхал и Джейраха посещение наших кистин, и, в-третьих, приказать местным «стражникам» (охранникам) держать врата Хдэ закрытыми до тех пор, пока в горах не выпадет снег. Этот «Хдэ» – для кистин единственный способ пробраться для грабежа на эту сторону, и если хотя бы один вооруженный человек будет стоять на страже этой тропы, то даже птица не сможет перелететь. Закрывать эту дорогу придется всего на 4 месяца, до того, как выпадет снег.

Сын Мохевца

Газета «Иверия», 1901, №173 (12 августа), Тифлис.

კორესპონდენცია

[გველეთელი ქისტების გადასახლების მიუხედავად, გზებზე ავაზაკობა გრძელდება]

კავკავი. მკითხველს მოეხსენება, რომ 1888 წ. გველეთელი ქისტები გადაასახლეს ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრებში. მიზეზი ამ გადასახლებისა, როგორც ამბობენ, ყოფილა შემდეგი: საქართველოს სამხედრო გზაზედ ხშირად ხდებოდა და ხდება კიდეც სხვადასხვა ავკაცობა, ძარცვა-გლეჯა, ფოსტაზედ დაცემა და სხვა. ყველა ეს ჰბრალდებოდათ გველეთელ ქისტებს, როგორც გზის პირას მცხოვრებლებს. მთავრობამ რომ ვერაფრით ვერ მოსპო ეს ავკაცობა, გარდასწყვიტა სხვაგან გარდასახლება გველეთელებისა, იმ იმედით, რომ მშვიდობიანობა ჩამოვარდებოდა... ქისტებს ძალიან ეძნელებოდათ დატოვება თავიანთის სამშობლო მთებისა, რომლებთანაც ისე იყვნენ შეზ-

КОРРЕСПОНДЕНЦИЯ

[Несмотря на выселение Гвелетских кистин, разбои на дорогах продолжаются]

Кавкави: читатель знает, что в 1888 году гвелетских кистинцев выселили в Ахалцихский и Ахалкалакский уезды. Причиной высылки, как говорят, было следующее: на Военно-грузинской дороге происходили и до сих пор происходят различного рода разбои, грабежи, нападения на почту и многое другое. Во всем этом обвиняли гвелетских кистин, как придорожных жителей. Когда правительству никак не удалось пресечь эти разбои, оно приняло решение о переселении гвелетских кистин, с надеждой на то, что положение исправится... Кистинам было очень трудно покидать родные горы, с которыми они сроднились как с материнской грудью. Они писа-

რდილნი, როგორც მშობლის ძუძუსთან. გაიმართა მიწერ-მოწერა, თხოვნების გზავნა, მაგრამ ვერა ეშველა-რა და მთავრობამ მაინც სისრულეში მოიყვანა თვისი გარდაწყვეტილება.

შემდეგ ქისტების გარდასახლებისა, თითქმის ყველა დარწმუნებული იყო, რომ მყუდროება ჩამოვარდებოდა და მგზავრს მიეცემოდა შეძლება უშიშრად მგზავრობისა. მაგრამ, სამწუხაროდ, ვერაფრად გამართლდა ეს მოლოდინი და იგივე ავკაცობა მეორდება დღესაც. გველეთელი ქისტები ეხლა აქეთ აღარ სცხოვრობენ და, საკვირველია, ვინ არიან ჩამდენნი ამ ავკაცობისა?! დასამტკიცებლად მოვიყვან ერთს ახლად მომხდარს მაგალითს: ამ თვის 1, ნასადილევის 5 საათზედ, კავკავიდგან ტფილისს გაემგზავრნენ ერთის „ომნიბუსით“ ხუთნი: ერთი მასწავლებელი ქალი და 3 მოსწავლე ტფილისის საქალებო ინსტიტუტისა და ერთიც სტუდენტი მოსკოვის უნივერსიტეტისა, ს. გ – ძე თაოუზოვი. ომნიბუსი ისეთი იყო, რომ მთელი ბარგი მგზავრებისა ჩაკრული იყო უკან, რაზედაც შეუძლებელია შიგ მჯდომმა თვალყური დაიჭიროს. სად. ყაზბეგში რომ მოსულან (ღამე ყოფილა), უნახავთ, რომ არცერთის მგზავრის ბარგი აღარ არის; უეჭველია ვიღაც უცნობ ბოროტგანმზრახველთ აუჭრიათ. რაღა თქმა უნდა, აქეთ-იქით სცემიან, მაგრამ კვალისთვისაც ვერ მიუგნიათ. ასე ხელცალიერნი კი დარჩენილან საბრალო მგზავრები! ამბობენ, მთელი თავიანთი ჩასაცმელ-დასახურავი თანა ჰქონდათო. კიდევ კარგი, თუ შეძლება ნებას მისცემს, რომ ახლები იყიდონ; მაგრამ ვინ უწყის, შეუძლიანთ თუ არა?..

სასურველია, ვიცოდეთ – გზის მმართველობა მოვალეა თუ არა, რომ აღმოუჩინოს შემწეობა დაზარალებულთ?

ბ. დ-ლი.
1895 წ. ქ. კავკავი.

გაზეთი „ივერია“, 1895, №192 (7 სექტემბერი), ტფილისი.

ли, отправляли прошения, но это не помогло, и правительство все равно привело свое решение в исполнение.

После высылки кистин все надеялись, что наступит мир и покой, и проезжие смогут безбоязненно ездить по дороге, однако, к сожалению, ожидания эти ни коим образом не оправдались, и те же разбои повторяются и по сей день. Гвелетские кистины там уже не проживают, так кто же повинен в этих разбоях?! В доказательство приведем один пример, произошедший совсем недавно: первого числа сего месяца в пять утра из Кавкази в Тифлис «на омнибусе» отправились 5 граждан: одна учительница, 3 учащихся Тифлисского Института благородных девиц и один студент Московского университета С.Г. Татузов. «Омнибус» был таким, что весь багаж пассажиров был связан сзади, так что его владельцы не имели возможности следить за ним. Когда они прибыли на станцию Казбеги (была уже ночь), оказалось, что багажа нет; несомненно, его по пути срезали злоумышленники. Разумеется, они бросились туда-сюда, но напасть на след своего багажа не смогли. Так и остались бедные пассажиры с пустыми руками! Они рассказали, что везли с собой всю свою одежду. Еще хорошо, если им разрешат приобрести новую, но, кто знает, есть ли у них такая возможность?..

Хотелось бы знать, обязано ли правление дороги оказать помощь потерпевшим?

Б. Д – ли.
1895 г. Г. Кавкази

Газета «Иверия», 1895, №192 (7 сентября), Тифлис.

ახალი ამბავი

[ქისტი ოფიცრის მკვლელობა ნაზრანში და სოფლის პასუხისგება]

კავკავი: კავკავის პოლიციის სამმართველოში მსახურებდა ერთი მოხუცებული აფიცერი ტომით ქისტი – დუნდა. ამას მთავრობისაგან ჰქონდა დავალებული, იარაღი აეხადნა როგორც ქისტებისთვის, ისე ოსებისა და სხვა თემის ხალხისთვისაც, რომელთაც იარაღის ტარების ნება არა ჰქონდათ. ექვსს, ამ თვეს, საღამოს, მატარებლით დუნდა და ერთი იმისი ამხანაგი გაემგზავრნენ თავისს სოფელ ნაზრანისაკენ. ასე, ვახშმობა იქნებოდა, რომ ნაზრანის რკინისგზის სადგურზედ გადმოხტნენ; დუნდას აქ ურემი დაახვედრეს სახლიდგან. მაგრამ იმან ამხანაგს თურმე უთხრა: „პატარა ხანს ფეხით წავიდეთო“, ცოტა რომ გაიარეს, გზას იქიდგან ვიღაცამ გადმოსძახა: ვინა ხართო, მე ვარ დუნდაო, – დაუძხა დუნდამ. შენთან ვიღა არისო, – ესა და ესაო, უპასუხა დუნდამ. მაშ, ჩვენც თქვენ გეძებდითო, – დაიძახა ქისტურათ უცნობმა და რამდენიმე თოფი გავარდა კიდეც. საბრალო დუნდას ერთი ტყვია შიგ პირში მოხვდა და მეორე მუცელში. დუნდა იმ წამშივე გა[რ]დიცვალა, მისი ამხანაგი კი თეძოში დასჭრეს მძიმედ. მეორე დღესვე ავაზაკების კვალს მიაგნეს იქვე ახლოს, ერთის ქისტის სოფელში. ათს, ამ თვეს, ამ საქმეზედ ბ-ნი ოლქის უფროსი წავიდა იმ სოფელში, სადაც დამნაშავე ეგულებოდა, შეჰკრიბა ხალხი და უბრძანა: „ერთის თვის განმავლობაში თუ არ აღმოაჩენთ დუნდას მკვლელს, იცოდეთ ერთს პოლკს ჯარს ჩაგიყენებთო“. მართლაც, როგორც ნამდვილად შევიტყეთ, სოფელს აღმოუჩენია ოთხი კაცი დამნაშავე და სოფლის განაჩენით წარუდგენიათ ბ. ოლქის უფროსთან.

გაზეთი „ივერია“, 1895, №45 (1 მარტი), ტფილისი.

НОВОСТЬ

[Убийство кистинского офицера в Назрани и ответственность селения]

Кавкави: в полицейском управлении Кавкави служил один пожилой офицер, кистин по происхождению, Дунда. Правительством ему было поручено разоружить как кистин, так и осетин и представителей других народностей, которые не имели разрешения на ношение оружия. Шестого числа этого месяца вечером Дунда и один его товарищ отправились в свое селение Назрань. Было время ужина, когда они соскочили с поезда на железнодорожной станции. За Дундой туда из дома прислали телегу, но он, оказывается сказал своему товарищу: «Давай, немного пройдем пешком». Когда они прошли небольшое расстояние, кто-то окликнул их: «Эй, кто вы такие?». «Я – Дунда» – ответил Дунда. «А кто с тобой?». «Тот-то и тот-то» – отвечал Дунда. «Тогда мы именно вас и искали!» – сказал на кистинском незнакомец, после чего раздалось несколько выстрелов. Одна из пуль попала несчастному Дунде прямо в рот, вторая – в живот, и он скончался на месте. Его товарищ же был тяжело ранен в бедро. На след разбойников вышли уже на следующий день, там же рядом, в одном из кистинских селений. Десятого числа сего месяца по этому делу в то село, где считалось, что скрывается подозреваемый, отправился глава округа. Он собрал народ и приказал: «Если в течение месяца вы не найдете убийцу Дунды, знайте, я пришлю сюда целый полк солдат». Как нам стало достоверно известно, жители села нашли четырех виновных в убийстве и, по решению села, они были переданы главе округа.

Газета «Иверия» 1895, №45 (1 марта), Тифлис.

ქრისტიანობა ღლიღვებში
[ქრისტიანობის კვალი ინგუშებში: ლექსიკური მტკიცებულებები და რელიგიური ტრანსფორმაცია]

არ არის არცა იოტის ოდენა საეჭვო, რომ საქართველოს ხელმწიფეების დროს ჩერქეზები, ჩაჩნები, ღლიღვები და ოსები, აქეთ მცხოვრებელნი, ყოფილან ქრისტიანები.

ჰკითხეთ ჩაჩანსა ან ღლიღვსა (ინგუშსა), რომელთაც ქართული არ იციან, როგორ არის იმათს ენაზედ:

პოსტ, – მოგიგებს: მარხა, მარხ.
ვოსკრესენიე – კირა, კირიდსა.
ნედელია – კირა.
პონედელნიკ – ოარშაოთ, ღლიღურად ორშაოთ.
ვტორნიკ – შინარა.
პიატნიცა – პარსკა, პარასკ.
სუბბოტა – შაბათ, შოთ.
სვიაშჩენნიკ – მოზღვარ.
კურიცა – ქუათამ.
როტ – ბაგა, ბაგიე.
დერევო – ხენ, ხე.
კასა (ცელი) – მანგალ (ნამგალი).
შაპკა – ქუი.
ად – ჯუოჟიხიტე, ჯოჯოხეთ.

ჯერ ამ ორიოდე სიტყვიდგანაც სჩანს ცხადად ამათი უწინდელი სარწმუნოება...

მართალია თუ არა ეს, ვერ დაგიმტკიცებთ და ამბობენ, რომ რო ნაზრანის ღლიღვებმა ქრისტეს სარწმუნოება დააგდეს და მიიღეს მაჰმადის სჯული 1848 წ. უკანასკნელი მღვდელი ნაზრანში ყოფილა ცამციევი. აქაურების სიტყვითა, ღვდელი ცამციევის შინ არა ყოფნის დროს ღლიღვებმა თურმე მოსტაცეს ცოლშვილი და შამილს მიჰგვარეს ტყვეთა და ამ დღიდგან დამკვიდრდა აქა მაჰმადიანობა.

... არსად არ ეტყობა უწინდელი საყდრები. აქ სახლები აქვსთ წნელისა, როგორც თქვენში

ХРИСТИАНСТВО У ГЛИГВОВ
[Следы христианства у глигвов (ингушей): лексические доказательства и религиозная трансформация]

Нет ни малейшего сомнения в том, что во времена грузинских царей черкесы, чеченцы, глигвы и осетины, жившие по эту сторону, были христианами.

Спросите чеченца или глигва (ингуша), который не знает грузинского, как на его языке звучат некоторые слова:

Пост – марха, марх
Воскресенье – кира, киридса
Неделя – кира
Понедельник – оаршаот, по-глигски оршаот
Вторник – шинара
Пятница – парска, параск
Суббота – шабат, шот
Священник – мозгвар
Курица – куатам
Рот – бага, багие
Дерево – хен, хе
Коса (серп) – мангал (намгали)
Шапка – куй
Ад – джуожихите, джоджохет

Уже эти несколько слов ясно показывают их прежнюю веру.

Правда это или нет – доказать не могу, но рассказывают, что глигвы Назрани оставили христианство и приняли ислам в 1848 году. Последним священником в Назрани был Цамциев. По словам местных жителей, когда священника Цамциева не было дома, глигвы будто бы похитили его жену и детей и отвели к Шамилю как пленников, и с этого дня здесь окончательно утвердилась магометанская вера.

Среди глигвов теперь только один человек, кроме него, остаётся христианином. Примечательно, что во времена Шамиля они не были такими ревностными мусульманами, какими стали в последнее время. Ещё пятнадцать лет назад

საბრძლები, მხოლოდ გალესენ ხოლმე აყალო მიწითა სითბოს გულისათვისა. ცხადია, რომ ამისთანა შენობის დაქცევის შემდგომ, რა დაეტყობა.

...ღლიღვთაგანი მხოლოდ ერთი კაცის მეტი არავინ არის ქრისტიანი. შესანიშნავი ეს არის, რომ შამილის დროს არა ყოფილან მაჰმადის სჯულზე ისე მამჭინე, როგორც ამ უკანასკნელს დროში შეიქმნენ. ჯერ ამ თხუთმეტი წლის წინად ჩაჩნები და ღლიღვები მაგდენს არაფერს დასდევდნენ მაჰმადიანობასა.

...მაინც და მაინც უნდა ვსთქვათ, რომ ოსები და ღლიღვები უფრო ეტანებიან რუსულს სასწავლებელსა, ვიდრე ჩაჩნები, ჩერქეზები, კუმიკები და სხვ., ვინც კი შეასრულებს ხოლმე სწავლასა, კარგები გამოდიან. აქამდისინ სამხედრო სამსახურში ბევრნი იყვნენ აქაური მთის ხალხნი, მაგრამ ამ ჟამად ბევრი სწავლა უნდა იქაც და ამისათვის რიცხვი სამხედრო სამსახურში შემსვლელებისა, რასაკვირველია, მოიკლებს.

ჟურნალი „მწყემსი“, 1886, №10 (31 მარტი), ყვირილა.

чеченцы и глигвы не придавали столь большого значения исламу.

Тем не менее следует сказать, что осетины и глигвы куда охотнее идут в русские школы, чем чеченцы, черкесы, кумыки и другие. Те, кто заканчивает обучение, становятся хорошими, достойными людьми. До сих пор многие из здешних горцев служили в армии, но теперь и там требуется много учёбы, и потому число поступающих на военную службу, разумеется, уменьшится.

Журнал «Мцкъемси» («Пастух»), 1886, №10 (31 марта), Квирила.

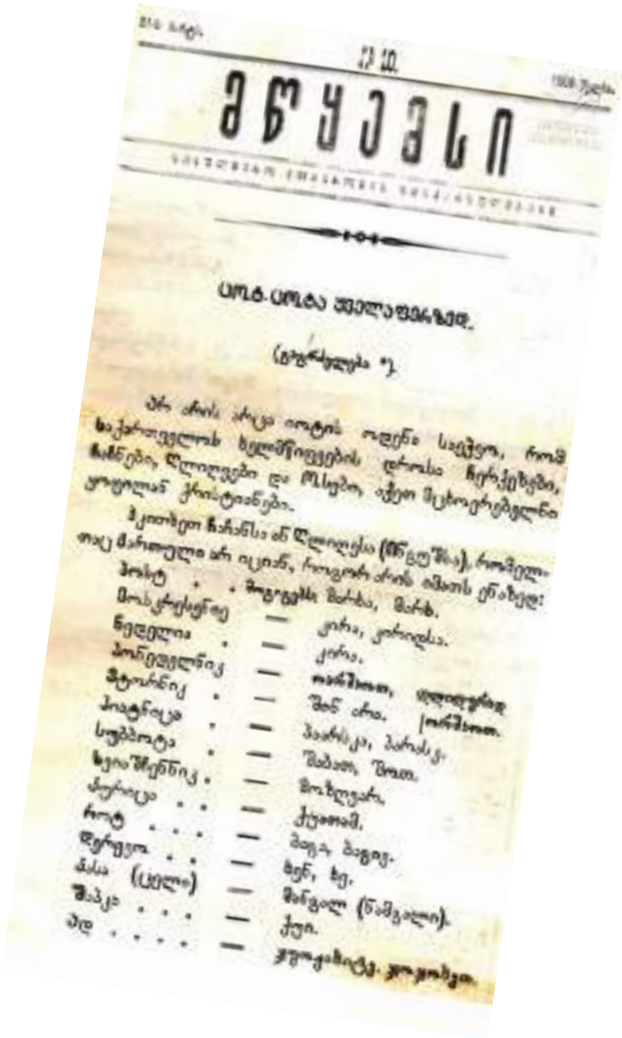
მწყემსი

„ცნობის ფურცელი“

ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური პერიოდული გამოცემა,
გამოდიოდა თბილისში 1896 წლის 20 ოქტომბრიდან 1906 წლის 25 მარტამდე.
1904 წლიდან გაზეთი გახდა საქართველოს
სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ორგანო.
(ქართულ ენაზე)

1896-1906

«ЦНОБИС ПУРЦЕЛИ» (ЛИСТОК НОВОСТЕЙ)

ГРУЗИНСКОЕ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЕ ПЕРИОДИЧЕСКОЕ ИЗДАНИЕ,
ВЫХОДИВШЕЕ В ТБИЛИСИ С 20 ОКТЯБРЯ 1896 ГОДА ПО 25 МАРТА 1906 ГОДА.
С 1904 ГОДА ГАЗЕТА СТАЛА ОРГАНОМ ГРУЗИНСКОЙ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКО-ФЕДЕРАЛИСТСКОЙ ПАРТИИ.
(На грузинском языке)

№ 694 ხუთშაბათი, 3 დეკემბერი. 1888—1888 ხუთშაბათი, 3 დეკემბერი № 694

ფუნტიკი

ცნობის ფურცელი

1903

ს.ფ. ქალიაანძიშვილები (ობული). ამ დიდ ბიჭის პირველ კლასში ერთის ცოდნის ქისტში გაიგონა რამდენიმე ისიანი და გასწია სახლში ქისტის სოფელში წასაყვანად შეკვდებულ სიხარში, ერთის ქვრივ დედასთან, ქალის პოპულარულად. პოპულარულში ღამე შეიტყვეს სახლის კარები და ამდენმა ქალის მეგობრად დაიყვეს ხელმძღვანელ ქალის დედის, წასაყვან სიხარში, ბიჭის უყურებ და გაეცინა ერთს. სახლიდან და მხატვრობდნენ, რომ ამ შეეშინებოდა და წამოეყვანა ქალი, მერამ პოპულარულის დედაკაცმა შეხედა: ხედ მოეცინათ, თქვა ყველაფერი, მე დედა ვარო". პირს ლაპარაკი ნაგვიანა, სანამ ერთმანეთს ეკითხებოდნენ, ისინ დაეშვნენ, სოფელში ხმა არ ისმოდა. შემდეგ ხელახლა შეეკითხნენ ქვრივს, ეპასუხა ქალი, ქვრივ-კი ხელის კანკალი დასჭეროდა და ეკითხა. მეორე დღეს სოფელში, რასკვირველია, ეკითხა ყველაფერი; შეიძლებოდა ქისტები მიდგნენ ყაჩაღის სოფელს, მერამ ამან, ვითარც პოპულარულის ქალი ოჯახში შეხვედა"), დაამშვიდა ბიჭები პირველ ხანში. ეკითხა ისეთ მოთხრობას შეკვეთის ქალის პოპულარულის ცხოვრებაში ერთ ეკითხა ისეთი ამბავი ფული, ისე სანი, ისე ძმისა, ისე ცხენი და ისე ცხენი.

ამიტომ ერთი რამ უნდა ეკითხოს ქისტის რასკვირველია, უნდა იკვირვის, მოიხარის და იმითი...

ქართველი ისპანი.

*** ხევსურეთი. აქაური მკვლელი და ავბედი ამბავია. ახიელის სანოვაგე დოება რომ მოშორებულ მაკლეტ პულია ყოველგვარ კანონიერ შეწყობა-მფარველობას ამას ჩვენც მოკვანილი მავალითებიც დამტკიცებს რაც ამ ზიზღიან იქ ამბები მომხდარა იმა მახლობელ სოფლის ოლქის ს. ნეთხელი ქისტების წყალობით მხოლოდ ცხლა ღა იქნა გაგებული. აქეთ ვერ გაიმოცა ეგზოობის და სიშორის გამო. ქისთაც ქისტები არ უშვებენ, რომ სამართალი ნახონ და ერიან ოლქის ანაბარას მიტოვებულნი, მაგრამ დაეცემიან თოფების სრილი ნეთხელი ქისტები ხევსურების სოფლებს და აშკარად იტაცებენ საქონელს. იშვიათი ღამე გაეა, რომ გომური არ გატეხონ და საქონელი არ მოიპარონ, მკვლელს სამშობით ვერ გაუელია. რადგანაც ქველადაკეთებაც იქიდგან ახლოა, ამიტომ ყოველგვარ სათაყვანო სანოვაგეს სულ იქიდგან ეზიდებიან, პურს მარილს და სხვ. კაცკაცში ხევსურეთ წასულმა ხევსურმა უსათუოდ ქისტების სოფელ ნელხზე უნდა გაიაროს, სადაც ბევრი შიში და უსიდურება მოელის.

ხევსურებმა პომპეტებულად ცხრა

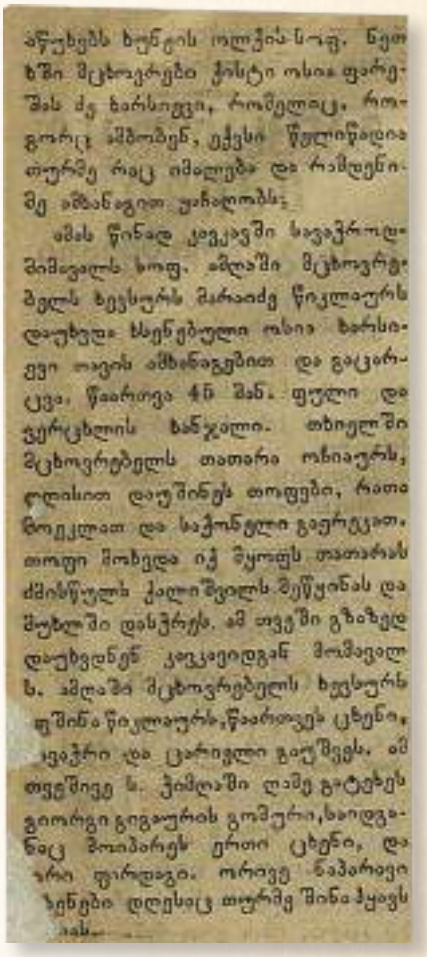

აწუხებს ხუნტის ოლგის სოფ. ნეო
ხში მცხოვრები ქისტი ოსია ფარე
შას ძე ხარსიევი, რომელიაც, რო
გორც ამბობენ, ექვსი წელიწადია
თურმე რაც იძალება და რამდენი
მე ამბანაგით უანალობს;

ამის წინად კვკავში სავაჭრო
შიმავალს სოფ. ამღაში მცხოვრე
ბელს ხევსურს მარაძე წიკლაურს
დაუხვედა ხსენებული ოსია ხარსი
ევი თავის ამხანაგებით და გაცარ
ცვა. წაართვა 4ნ შან. ფული და
ვერცხლის ხანჯალი. თხიელში
მცხოვრებელს თათარა ოხიაურს,
ღლისით დაუშინეს თოფები, რათა
ზოეკლათ და საჭონელი გაერეკათ.
თოფი მოხედა იქ მყოფს თათარას
ძმისწულს ქალიშვილს მეწყინას და
მუხლში დასჭრეს. ამ თავში გზაზედ
დაეხვდნენ კაკავიდგან მომავალ
ს. ამღაში მცხოვრებელს ხევსურს
ეშინა წიკლაურს, წაართვეს ცხენი,
ხმალი და ცარიელი გაუშვეს. ამ
თვეშივე ს. ჭიმღაში ღამე გატეხეს
გიორგი გიგაურის გომური, საიდგა
ნაც მოპარეს ერთი ცხენი, და
ორი ფარდაგი. ორივე ნაპარავი
ხენები დღესაც თურმე შინა ჰყავს
ან-

ნოემბერს ღამე სოფ. ჯიმღაში
ვე შანგია გიგაურს გაუტეხა გომუ
რი, მოპარა ერთი ცხენი, ერთი
ხარი და ოთხი ფარდაგი დასაურე
ვინებლად გამოუდგნენ ხევსურები
ეშიშა წიკლაური და ბეწყია გიგა
ური. ეშიშას ამხანაგი ეყან ჩამო
რჩა და თითონ მარტო გამოეკიდა
ქისტებს. უცებ ბნელა ღამეში ზედ
წაეწყდა ვილაცეებს. მისულისათა
ნავე ეშიშას უთხრეს: „ვინა ხართო“
პასუხზე გაიგო, რომ იმ ჟურდებში
ერთია ოსია ხარიევი და მაშინათ
30 თოფი დახახლა, მაგრამ საუბე
დუროდ ჭართული თოფი იყო და
არ გაუარდა. მაშინ ქისტებმა გა
როლეს და მძიმედ დასჭრეს, რის
გამოც რამდენსამე დღის შემდეგ
მოკვდა. ეყან დარჩომილი მდევრით
წამოსულები: გაგა წიკლაური,
ეშიშას მამა — ზაპარა და ოსნარე
სხვანი გათენებისას გამოუდგნენ
გაქცეულ ქისტებს, წამოეწიენენ
და ოთხიეემ ერთად ეხროლეს ეყან
ლარჩომილ ქისტებს, ოთხივეს ნახ
როლი მოხედა და იქვე დაეწყვნენ.
მოეპრუნდნენ ხევსურებს დანარჩე
ნი ქისტები ბერდანკის თოფის სრო
ლით და სანამდე თოფის პატრო
ნები არ გამოელიათ თავი აღარ
დაანებეს. დაეარეს მოპარული ცხე
ნი და ხარი და ისე გაიპკენენ, მო
კლული ქისტი ალმოჩნდა სუნჟის
ოლგის სოფ. აზნაურში მცხოვრებე
ლი ჯარნალი არაგაშვილი, რო
მელსაც თურმე ხახელი ქონდა გა
ვარდნილი ჟურდობაყაჩაღობაში.

საჭიროა დროზედ მაილონ ჯე
როვანი ზომები, თორემ ნეოხელი
ქისტები ამ ამბების შემდეგ ზოგე
ნებას ადარ აძლევენ ხევსურებს,

ძაღლებს უწაწლაევენ და ცეცხლითა
და მახვილით ემუქრებიან.

იკვე

ახალი ამბავი

[ხევსურეთი და ნეთხელი ქისტები: საზღვრისპირა ყაჩაღობა]

ხევსურეთი. აქაური ძველი და ახალი ამბები. ახიელის საზოგადოება რომ მოშორებულ-მოკლებულია ყოველგვარ კანონიერ შემწეობა-მფარველობას, ამას ქვემოდ მოყვანილი მაგალითებიც დაამტკიცებს. რაც ამ ზაფხულს იქ ამბები მომხდარა იმა მახლობელ სუნჯის ოლქის ს. ნეთხელი ქისტების წყალობით, მხოლოდ ეხლაღა იქმნა გაგებული. [არხოტელები] აქეთ ვერ გადმოდიან უგზოობის და სიშორის გამო. იქითაც ქისტები არ უშვებენ, რომ სამართალი ნახონ და არიან ღვთის ანაბარას მიტოებულნი. მალ-მალე დაეცემიან თოფების სროლით ნეთხელი ქისტები ხევსურების სოფლებს და აშკარად იტაცებენ საქონელს. იშვიათი ღამე გავა, რომ გომური არ გატეხონ და საქონელი არ მოიპარონ, მგზავრს ხომ შიშით ვერ გაუვლია. რადგანაც ქ. ვლადიკავკავი იქიდგან ახლოა, ამიტომ ყოველგვარ საოჯახო სანოვაგეს სულ იქიდგან ეზიდებიან, პურს, მარილს და სხვ. კავკავში სავაჭროდ წასულმა ხევსურმა უსათუოდ ქისტების სოფელ ნეთხზე უნდა ჩაიაროს, სადაც ბევრი შიში და უბედურება მოელის. ხევსურებს მომეტებულად უფრო აწუხებს სუნჯის ოლქის სოფ. ნეთხში მცხოვრები ქისტი ოსია ფარეშას ძე ხარსიევი, რომელიც, როგორც ამბობენ, ექვსი წელიწადია თურმე, რაც იმალება და რამდენიმე ამხანაგით ყაჩაღობს.

ამას წინათ კავკავში სავაჭროდ მიმავალს სოფ. ამღაში მცხოვრებელს ხევსურს მარაიძე წიკლაურს დაუხვდა ხსენებული ოსია ხარსიევი თავის ამხანაგებით და გაცარცვა. წაართვა 45 მან. ფული და ვერცხლის ხანჯალი. ახიელში მცხოვრებელს თათარა ოჩიაურს, დღისით დაუშინეს თოფები, რათა მოეკლათ და საქონელი გაერეკათ. თოფი მოხვდა იქ მყოფს, თათარას ძმისწულს – ქალიშვილს, მეწყინას და მუხლში დასჭრეს. ამ თვეში გზაზედ დაუხვდნენ კავკავიდგან მომავალ ს. ამღაში მცხოვრებელს ხევსურს აფშინა წიკლაურს, წაართვეს ცხენი, ნავაჭრი და ცარიელი

НОВОСТЬ

[Хевсурети и нетхельские кистины: пограничные разбои]

Хевсурети. Про прежние и новые здешние события. О том, что общество лишено всякой законной помощи и поддержки свидетельствуют и нижеприведенные примеры, о которых стало известно совсем недавно, и все это по вине кистин села Нетх соседней Сунженской области. Из-за бездорожья и дальности пути, жители [Архоти] не могут перейти на эту сторону и найти справедливость. На ту сторону их не пускают кистины. Так и оставлены они на волю судьбы. Нетхельские кистины нападают на хевсур, стреляя из ружей, и открыто угоняют скот. Редкая ночь проходит без того, чтобы они не взломали хлев и не угнали скот, о безбоязненном передвижении путника и говорить не приходится. Так как Владикавказ оттуда ближе, все для семьи они приобретают там – хлеб, соль и т.д. Хевсур, отправляющийся за покупками в Кавкави, обязательно должен пройти через кистинское село Нетх, где его ждет много страха и несчастий.

Больше всего хевсур беспокоит житель села Нетх, кистинец Осия Парешович Харсиев, который, как поговаривают, уже шесть лет скрывается и грабит вместе с несколькими своими сотоварищами.

Недавно хевсуру Мараидзе Циклаури, проживающему в селе Амгlа, который шел за покупками в Кавкави, встретился вышеупомянутый Осия Харсиев и ограбил его. Он отнял у него 45 рублей и серебряный кинжал. На жителя Ахиели Татара Очиаури посреди белого дня наставили ружье для того, чтобы убить и угнать скот. Пуля попала в находившуюся рядом племянницу МецIкъину, которая была ранена в колено. В этом месяце на дороге в засаду попал направлявшийся из Кавкави домой житель села Амгlа Апшина ЦIиклаури, у него отобрал коня и все покупки и отпустил домой с пустыми руками. В этом же месяце в

გაუშვეს. ამ თვეშივე ს. ჭიმღაში ღამე გატეხეს გიორგი გიგაურის გომური, საიდანაც მოიპარეს ერთი ცხენი და ორი ფარდაგი. ორივე ნაპარავი ცხენები დღესაც თურმე შინა ჰყავს ოსიას.

6 ნოემბერს ღამე სოფ. ჭიმღაშივე მანგია გიგაურს გაუტეხა გომური, მოიპარა ერთი ცხენი, ერთი ხარი და ოთხი ფარდაგი. დასაყრევინებლად გამოუდგნენ ხევსურები – უშიშა წიკლაური და ბეწიკა გიგაური. უშიშას ამხანაგი უკან ჩამორჩა და თითონ მარტო გამოეკიდა ქისტებს. უცებ ბნელა ღამეში ზედ წააწყდა ვიღაცეებს. მისვლისათანავე უშიშას უთხრა: „ვინა ხართო“? პასუხზე გაიგო, რომ იმ ქურდებში ერივა ოსია ხარსიევი და მაშინათვე თოფი დაახალა, მაგრამ, საუბედუროდ, ქართული თოფი იყო და არ გაუარდა. მაშინ ქისტებმა ესროლეს და მძიმედ დასჭრეს, რის გამოც რამდენსამე დღის შემდეგ მოკვდა. უკან დარჩომილი მდევრათ წამოსულები: გაგა წიკლაური, უშიშას მამა – ჩაჩაური და ორნიც სხვანი გათენებისას გამოუდგნენ გაქცეულ ქისტებს, წამოეწივნენ და ოთხივემ ერთად ესროლეს უკან დარჩომილ ქისტებს, ოთხივეს ნასროლი მოხვდა და იქვე დააწვინეს. მოუბრუნდნენ ხევსურებს დანარჩენი ქისტები ბერდანკის თოფის სროლით და სანამდე თოფის პატრონები არ გამოელიათ თავი აღარ დაანებეს. დაყარეს მოპარული ცხენი და ხარი და ისე გაიქცნენ. მოკლული ქისტი აღმოჩნდა სუნჯის ოლქის სოფ. აზნაკში მცხოვრებელი ჯირნალი არაფიაშვილი, რომელსაც თურმე სახელი ქონდა გავარდნილი ქურდობა-ყაჩაღობაში.

საჭიროა დროზედ მიიღონ ჯეროვინი ზომები, თორემ ნეთხელი ქისტები ამ ამბების შემდეგ მოსვენებას აღარ აძლევენ ხევსურებს, ძაღლებს უწამლავენ და ცეცხლითა და მახვილით ემუქრებიან.

ბან – დონ.

გაზეთი „ცნობის ფურცელი“, 1898, №694 (3 დეკემბერი), ტფილისი.

селе ЧIимга взломал хлев Гиоргия Гигаури, откуда украл коня и попону, которая до сих пор хранится у грабителя дома.

6 ноября в этом же селе проник в хлев Мангии Гигаури, украл коня, быка и четыре попоны. За ними погнались хевсуры Ушиша Циклаури и Бецика Гигаури. Товарищ Ушиши отстал от него, и тот один гнался за кистинами. Внезапно темной ночью он столкнулся с кем-то. «Кто вы?» – спросил Ушиша. В ответ он узнал, что среди тех воров был Осия Харсиев и тут же выстрелил, но, к сожалению, у него было грузинское ружье, и оно, к несчастью, дало осечку. Выстрелами ответили и кистины и тяжело ранили его. Через несколько дней он умер от полученных ран. Оставшиеся позади: Гага Циклаури, отец Ушиши – Чачаури и осетины на рассвете нагнали кистин, разом выстрелили в них, пули попали во всех четверых, и всех четверых они положили на месте. Воротились остальные кистины, и до последнего патрона стреляли по хевсурам из берданки, бросили украденного коня и быка и бежали. Среди убитых кистин оказался житель села Азнак Сунженской области Джирнал Арапиашвили, который был известен своими кражами и грабежами.

Необходимо своевременно принять надлежащие меры, так как после указанных событий нетхельские кистины не дают покоя хевсурам, травят собак, угрожают огнем и мечом.

Газета «Цнобис Пурцели», 1898, №694, Тифлис.

დაბა-სოფლები

სოფ. ჯაირახი – ქიშტები

[ქალის მოტაცება ნაზრანში და შერიგება ადათობრივი სამართლის წესით]

ამ დიდმარხვის პირველ კვირაში ერთმა აქაურმა ქისტმა გაიყოლა რამდენიმე ამხანაგი და გასწია ნაზრანში, ქისტის სოფელში წინადვე შეგულებულ სახლში, ერთს ქვრივ დედაკაცთან, ქალის მოსატაცებლად. მომტაცებლებმა ღამე შეამტვრიეს სახლის კარები და ბნელაში ქალის მაგივრად დაავლეს ხელი მძინარე ქალის დედას, წაახვიეს საბანში, ჩადეს ურემში და გაუყენეს გზას. ხარობდნენ და მხიარულობდნენ, რომ ასე შეუმჩნევლად გადარჩნენ და წამოიყვანეს ქალი, მაგრამ მომტაცებლებს დედაკაცმა შეჰყვირათ: სად მიგყევართ, თქვე უღვთოებო, მე დედა ვარო“. პირს კატა ნაცემთ, საჩქაროდ გააბრუნეს ქვრივი, თან დატუქსეს, სოფელში ხმა არ ამოეღო. შემდეგ ხელახლა შეუცვივდნენ ქვრივს, გამოიტაცეს ქალი, ქვრივი კი ხელებგაკრული დასტოვეს და გასწიეს. მეორე დღეს სოფელმა, რასაკვირველია, გაიგო ეს ამბავი; შეიარაღებული ქისტები მოადგნენ ჯაირახის სოფელს, მაგრამ იმან, ვისთანაც მომტაცებელი და ქალი იყვნენ შეხიზნული (ქისტებში და ოსებში ქალს რომ მოიტაცებენ, მომტაცებელი სოფელში ერთ რომელსამე გამოჩენილ კაცს შეეხიზნება სტუმრად და მასპინძელი მოვალეა, პასუხი უგოს მომტაცებლის მაგივრად ქალის პატრონს), დააშოშმინა მდევრად მოსული ხალხი. გაიმართა ახლა მორიგება; შუა კაცებმა ქალის მომტაცებელს გადაუწუვიტეს ურვათი: ოთხმოცი თუმანი ფული, ორი ხარი, ორი ძროხა, ორი ცხენი და ათი ცხვარი.

ქართველი ოსებში.

გაზეთი „ცნობის ფურცელი“, 1903, №2088 (6 მარტი), ტფილისი.

ПОСЕЛКИ И ДЕРЕВНИ

СЕЛО ДЖАЙРАХ – КИШТЫ

[Похищение невесты в Назрани и примирение по кистинскому обычаю]

В первую неделю этого Великого поста местный кистин взял с собой нескольких товарищей и отправился в заранее высмотренный дом в кистинском селе Назрань, где жила одна вдова, чтобы похитить ее дочь. Похитители ночью взломали двери дома и в темноте вместо девушки схватили ее мать, завернули в одеяло, положили в телегу и отправились в путь. Радовались и веселились, что им удалось так незаметно ускользнуть и увезти девушку, но вдова закричала на похитителей: «Куда вы везете меня, безбожники? Я – мать». Ошарашеные, они поспешно повезли вдову обратно и наказали ей, чтобы она даже не пикнула о происшедшем в деревне. Затем они снова ворвались к вдове, похитили ее дочь, саму вдову оставили со связанными руками и ушли. На следующий день вся деревня, конечно же, узнала эту новость; вооруженные кистины подошли к селу Джейрах, но человек, у которого укрылись похититель и девушка (у кистин и осетин при похищении девушки похититель останавливается у какого-нибудь видного человека в селе в качестве гостя, а хозяин обязан отвечать перед родными девушки вместо похитителя), успокоил пришедших в погоню людей. Затем пришли к соглашению: посредники определили похитителю девушки калым: восемьдесят рублей деньгами, два быка, две коровы, две лошади и десять овец.

Грузин среди осетин

Газета «Цнобис Пурцели», 1903, №2088 (6 марта), Тифлис.

„მეგობარი“, „მიწა“, „ისარი“

ქართული ლიტერატურულ-პოლიტიკური გაზეთები,
ქართული მემარცხენე ნაციონალისტური პარტიის –
სოციალისტ-ფედერალისტების ბეჭდური გამოცემები
(ქართულ ენაზე)

1906-1908

«МЕГОБАРИ», «МИЦА», «ИСАРИ»

ГРУЗИНСКИЕ ЛИТЕРАТУРНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ГАЗЕТЫ,
ИЗДАНИЯ ПЕРВОЙ ГРУЗИНСКОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ЛЕВОГО,
НЕОНАРОДНИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ – СОЦИАЛИСТОВ-ФЕДЕРАЛИСТОВ
(На грузинском языке)

ИНГУШИ В ЗАПАДНОЙ ГРУЗИИ: СЛУЖБА В СОСТАВЕ ИМПЕРСКОГО ВОЕННО-ПОЛИЦЕЙСКОГО КОРПУСА И ПРОЯВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ САМОРЕГУЛЯЦИИ

ქუთაისის ამბები

[ინგუშების დანიშვნა პოლიციის დარაჯებად ქ. ქუთაისში]

რაც უფრო დრო მიდის, ადმინისტრაცია მით უფრო ემზადება. ამ ჟამად ადმინისტრაციის განკარგულებაში, პოლიციის გარდა, დიდძალი ჯარია დაბინავებული დასავლეთ საქართველოში. როგორცა ჩანს, ეს ძალები საკმაოდ არ მიაჩნიათ. ამას წინათ ქუთაისი ინგუშებითა და ჩაჩნებით გაივსო. ცნობები რომ შევკრიბეთ, აღმოჩნდა, რომ პოლიციის დარაჯების უფროსი თავადი დ. მხეიძე საგანგებოდ ყოფილა გაგზავნილი ჩრდილოეთ კავკასიაში, საიდანაც მოუყვანია 100-ზე მეტი ცხენოსანი ინგუში, რომელთაც ამჟამად სწვრთნიან და შემდეგ ამისა პოლიციის დარაჯებად დანიშნავენ. ადმინისტრაციასთან დაახლოებულნი ინგუშების მოყვანას ხსნიან იმითი, ვითომ ეხლანდელი დარაჯების უმრავლესობა გახულიგანებულია და, ზოგიერთ შემთხვევაში, ხელსაც უწყობენ გავრცელებულ ძარცვა-გლეჯასაო. მაგრამ ეს მოსაზრება მოსატანი არ არის, რადგან ახლად მოყვანილებიც მალე დაადგებიან ძველი სტრაჟნიკების გზას, რასაც ხელს უწყობს ეხლანდელი ვითარება საქმისა და ის სატრაპული უფლებანი, რომლითაც აღჭურვილნი არიან ყველანი, უბრალო მწერლიდან მოყოლებული მაზრის უფროსამდე.

გაზეთი „მეგობარი“, 1906, №1 (24 სექტემბერი), ტფილისი.

ВЕСТИ ИЗ КУТАИСИ

[Назначение ингушей полицейскими стражниками в г. Кутаиси]

По мере того как время идёт, администрация тем более готовится. В настоящее время, помимо полиции, в Западной Грузии в распоряжении администрации находится большое количество войск. Видимо, эти силы они не считают достаточными. Недавно Кутаиси наполнился ингушами и чеченами. Когда мы собрали сведения, выяснилось, что начальник полицейской охраны, князь Д. Мхеидзе, был специально направлен на Северный Кавказ, откуда он привел более 100 ингушских всадников, которые сейчас проходят обучение, а затем будут назначены в полицейскую охрану. Близкие к администрации люди объясняют это тем, что большинство нынешних охранников – хулиганы, в некоторых случаях они даже способствуют массовым грабежам и мародерству. Но это мнение несостоятельно, поскольку новоназначенные вскоре пойдут по стопам старых охранников, чему способствуют сложившиеся обстоятельства и сатрапные права, которыми обладает каждый, от простого писаря до уездного начальника.

Газета «Мегобари», 1906 г., № 1 (24 сентября), Тбилиси.

დეპუტატ წერეთლის სიტყვა

[ქუთაისის გუბერნიაში სადამსჯელო რაზმების მიერ უფლებამოსილების გადამეტებისა და ბოროტად გამოყენების შესახებ]

სატახტო ქალაქის გაზეთებში… დაბეჭდილია სიტყვა დეპუტატ წერეთლისა, რომელიც წარმოუთქვამს 3 აპრილს დამსჯელ რაზმების შესახებ. მოგვყავს ეს სიტყვა.

... ქუთაისის გუბერნიის სოფელ ლანჩხუთში შეიყვანეს ჯარი, დამსჯელი ექსპედიცია. მცხოვრებლებს სასტიკი სასჯელით ემუქრებიან და 45 ათას მანეთს ჯარიმასა სთხოვენ. მე არ ვიცი, ეს სასჯელი რად დაადეს მცხოვრებთ... მაგრამ ის კი ვიცი, ამისთანა სასჯელებს, ჩვეულებრივ, რად ადებენ ხოლმე კავკასიაში, რისთვის შეიყვანენ ხოლმე სოფლებში დამსჯელ ექსპედიციებს და რაც უფრო საყურადღებოა, ვიცი, რა მოელით იმ მცხოვრებთ, რომელნიც შეწერილ ჯარიმას ვერ გადაიხდიან. კავკასიის ადმინისტრაციამ კერძო პირების დანაშაულობისთვის, საშუალო საუკუნეების მსგავსად, მცხოვრებთა საყოველთაო პასუხისმგებლობა შემოიღო.

...დამსჯელი რაზმების ამ სისტემას კავკასიის ადმინისტრაცია ეხლაც ხმარობს საზოგადოდ, ქუთაისის გუბერნიაში კი – განსაკუთრებით. ქალაქ ქუთაისის მცხოვრებთ საღამ-საღამოთ გარედ გამოსვლის უფლება მხოლოდ უკანასკნელ ხანებში მიეცათ. დანარჩენ დროს ქალაქი საალყო წესებში იმყოფება. ეხლაც ქუთაისში საალყო წესებია გამოცხადებული. ქუთაისის ადმინისტრაცია, რომელიც ადგილობრივ საერობო დარაჯებს არ ენდობა, აღარც რუს დარაჯებს ენდობა, ეხლა ინგუშები მიიწვია და ქალაქის ბატონებად ისინი გახადა. ბატონო წარმომადგენლებო! დამსჯელი ექსპედიცია ლანჩხუთში პირველი და უკანასკნელი არ არის. მთელი დამშეული სამეგრელო, მთელი საქართველო, რომელიც ასე საშინლად გაანადგურა გენერალმა ალიხანოვმა, ეხლა პოლკოვნიკ ტოლმაჩევის დამსჯელ ექსპედიციას გადასცემს გასანადგურებლად... ჩვენ ძალიან კა-

РЕЧЬ ДЕПУТАТА ЦЕРЕТЕЛИ

[О превышении и злоупотреблении полномочиями карательными отрядами в Кутаисской губернии]

В столичных газетах… напечатана речь депутата Церетели, произнесенная 3 апреля по поводу карательных отрядов. Приводим эту речь.

…В село Ланчхути Кутаисской губернии введены войска, карательная экспедиция. Жителям угрожают суровым наказанием и требуют с них штраф в 45 тысяч рублей. Я не знаю, за что именно наложено это наказание на жителей… но знаю, за что вообще налагаются подобные наказания на Кавказе, по какому поводу вводятся в села карательные экспедиции и, что еще более существенно, знаю, что ожидает тех жителей, которые не смогут уплатить назначенный штраф. Кавказская администрация за преступления частных лиц, подобно средним векам, ввела всеобщую ответственность жителей.

…Эту систему карательных отрядов кавказская администрация применяет и теперь вообще, а в Кутаисской губернии – в особенности. Жителям города Кутаиси лишь в последнее время было разрешено выходить по вечерам на улицу. В остальное время город находится на положении осадного режима. И сейчас в Кутаиси объявлено осадное положение. Кутаисская администрация, которая не доверяет местной земской страже, не доверяет и русским стражникам; теперь она пригласила ингушей и сделала их хозяевами города. Господа представители! Карательная экспедиция в Ланчхути – не первая и не последняя. Вся обнищавшая Мегрелия, вся Грузия, которую столь страшно разорил генерал Алиханов, теперь передается на разорение карательной экспедиции полковника Толмачева… Мы очень хорошо знаем, к чему приводят жителей подобные экспедиции… Они направлены лишь к тому, чтобы вызвать восстание измученного, доведенного до отчаяния народа, а затем залить

რგად ვიცით, სადამდისაც მიჰყავს მცხოვრებლები ამნაირ ექსპედიციებს... ისინი მხოლოდ იქითკენ არიან მიმართულნი, რომ დატანჯული, მოთმინებიდან გამოსული ხალხის აჯანყება გამოიწვიონ და მერე სისხლით მორწყონ ის მინდვრები, რომლებიც წინასწარ გაანადგურა მთავრობამ. აქეთკენ არის მიმართული მთელი სისტემა დამსჯელი რაზმებისა... გადაჭრით ვითხოვ, რომ სათათბიროში საჩქარო შეკითხვა მიიღოს.

გაზეთი „ისარი“, 1907, №80 (11 აპრილი), ტფილისი.

ჩვენებური ამბები

[ინგუშ ჩაფრებს თანამემამულეები სამსახურის დატოვებისა და სამშობლოში დაბრუნებისკენ მოუწოდებენ]

ამ დღეებში ქუთაისში ჩამოვიდა თერგის ოლქიდან ინგუშების ორი დეპუტატი; დეპუტატებს თურმე დავალებული აქვთ ინგუშებისაგან, რომ დაიარონ ქუთაისის გუბერნიის ყველა ქალაქი და ჩააგონონ „სტრაჟნიკებად“ მომსახურე ინგუშებს, თავი გაანებონ ამ სამსახურს და დაბრუნდნენ სამშობლოში. თუ ამას არ შეასრულებენ, მათ გამოეცხადებათ ბოიკოტი და გაძევებული იქნებიან სამშობლოდან.

გაზეთი „მიწა“, 1906, №6 (12 ოქტომბერი), ტფილისი.

кровью те поля, которые заранее разорило правительство. К этому направлена вся система карательных отрядов… Я решительно требую, чтобы собрание приняло срочный запрос.

Газета «Исари», 1907, №80 (11 апреля), Тифлис.

НОВОСТИ ИЗ НАШЕЙ СТОРОНЫ

[Соотечественники призывают ингушских стражников уйти со службы и вернуться на родину]

На днях в Кутаиси прибыли два ингушских депутата из Терской области; оказывается, депутаты получили от ингушей поручение объездить все города Кутаисской губернии и убедить ингушей, состоящих на службе в «стражниках», оставить службу и вернуться на родину. Если они не подчинятся, им объявят бойкот и они будут изгнаны с родины.

Газета «Мица», 1906, №6 (12 октября), Тифлис.

[ინგუშთა შევიწროების საკითხი სახელმწიფო დუმაში]

სახელმწიფო დუმის ოპოზიციას განუზრახავს ამ მოკლე ხანში შეკითხვა შეიტანოს სახ. დუმაში კავკასიის ნამესტნიკის მიმართ თერგის ოლქში ინგუშების შევიწროვების გამო. ამ უკანასკნელთ, როგორც ვიცით, აბრალებენ, ცნობილ ზელიმხანს დახმარებას უწევთო.

გაზეთი „საქმე“[1], №36 (6 ნოემბერი), 1910, თბილისი.

[Вопрос о притеснении ингушей в Государственной Думе]

Оппозиция Государственной думы намерена в ближайшее время внести запрос к наместнику Кавказа по поводу притеснения ингушей в Терской области. Последних, как известно, обвиняют в том, что они оказывают помощь известному Зелимхану.

Газета «Сакмэ»[1], №36 (6 ноября), 1910, Тифлис.

№ 36

საქმე

ყოველდღიური საპოლიტიკო და სა

ნამესტნიკის მიმართ თერგის ოლქში ინგუშების შევიწროვების გამო, ამ უკანასკნელთ, როგორც ვიცით, აბრალებენ, ცნობილ ზელიმ-ხანს დახმარებას უწევთო.

[1] ყოველდღიური სამეცნიერო, საპოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთი, სოციალ დემოკრატიული მიმართულების ორგანო. გამოიცა მხოლოდ 24 ნომერი. გენერალ-გუბერნატორის განკარგულებით დაიხურა „უკიდურესად მავნე მიმართულებისათვის“.

[1] Ежедневная научная, политическая и литературная газета, орган социал-демократического направления. Вышло всего 24 номера. По распоряжению генерал-губернатора была закрыта «за крайне вредное направление».

ინგუშეთი რევოლუციასა და დენიკინის რეჟიმს შორის: ბრძოლა ეროვნული თვითგადარჩენისთვის

ИНГУШЕТИЯ МЕЖДУ РЕВОЛЮЦИЕЙ И РЕЖИМОМ ДЕНИКИНА: БОРЬБА ЗА НАЦИОНАЛЬНОЕ САМОСОХРАНЕНИЕ

ინგუშ-ყაზახთა შორის
[ინგუშ-კაზაკთა კონფლიქტის ისტორიული ფესვები: ცარისტული კოლონიური პოლიტიკის მემკვიდრეობა]

რევოლიუციის პირველ დღეებიდანვე, უფრო კი იმის შემდეგ, რაც ბოლშევიკური მოძრაობა, სხვათა შორის, ჩრდილოეთ კავკასიის მხარესაც მოედო, იქ თავი იჩინა ერთმა გარემოებამ, რომელიც თუ მანამდე თავს იმალავდა, დღეს ველარ დაეტია თავის ძველ კალაპოტში და მთელი თავისი სიძლიერით აღმოხეთქა. ეს არის ინგუშ-ყაზახთა შორის ჩამოვარდნილი შური და მტრობა. ეს შური და მტრობა მათ შორის ისტორიულია. იგი მეფის მთავრობამ უანდერძა ამ ხალხს და როგორც სხვას, ისე მათაც ამ ნაანდერძევმა ბევრი, ძლიერ ბევრი უბედურება მიაყენა.

ყველას ახსოვს ის საშინელი სისხლის ღვრა, რომელიც დღემდე ხთებოდა ამ ორ მეზობელ ხალხს შორის. ინგუშები ყაზახებს ეცემოდენ, ჟლეტდენ ერთმანეთს, სწვავდენ, სცარცვავდენ, არბევდენ, ერთი სიტყვით, ერთმანეთს თავდავიწყებით ანადგურებდენ. მიზეზი ამ ტრაგედიისა? ისევ ის მეფის მთავრობა, რომელიც თავის პოლიტიკური, თუ სტრატეგიული მიზნებისთვის აუარებელ მსხვერპლს იწირავდა. რუსეთის თვითმპყრობელი მთავრობის პოლიტიკა ყველას ახსოვს, განსაკუთრებით უცხო ერების „ინოროდცების“ წინააღმდეგ მიმართული. და სწორეთ ასეთი პოლიტიკის ნაყოფია ის ისტორიული დავა და შუღლი, რომელმაც ასე ძლიერათ მოიკიდა ფეხი ინგუშ-ყაზახთა შორის და რომელმაც იქ უმაგალითო სისხლის ღვრა გამოიწვია.

საქმე მოკლეთ შემდეგშია: მეფის მთავრობა ინგუშეთის ტერიტორიაზე თერგის ყაზახებს

МЕЖДУ ИНГУШАМИ И КАЗАКАМИ
[Исторические корни ингушско-казачьего конфликта: наследие царской колониальной политики]

С первых же дней революции, а тем более после того, как большевистское движение, среди прочего, распространилось и на Северный Кавказ, там проявилось одно обстоятельство, которое если прежде скрывалось, то теперь уже не уместилось в старом русле и прорвалось со всей своей силой. Это – возникшая между ингушами и казаками вражда и ненависть. Эта вражда и ненависть между ними историческая. Её завещало этим народам царское правительство, и, как и другим, это наследие причинило им много, очень много несчастий.

Все помнят то страшное кровопролитие, которое до недавнего времени происходило между этими двумя соседними народами. Ингуши нападали на казаков, они истребляли друг друга, жгли, грабили, разоряли, одним словом – с самозабвением уничтожали друг друга. Причина этой трагедии? Всё то же царское правительство, которое ради своих политических и стратегических целей приносило в жертву бесчисленное множество людей. Политика самодержавного правительства России всем памятна, особенно направленная против чужих народов – „инородцев“. И именно плодом такой политики является тот исторический спор и вражда, которые столь сильно укоренились между ингушами и казаками и вызвали там невиданное кровопролитие.

Суть дела вкратце такова: царское правительство переселяло на территорию Ингушетии терских казаков; там наделяло их землями. Это за-

ასახლებდა; იქ აძლევდა მათ მიწებს. ეს დასახლება ხთებოდა გარკვეული გეგმით, იმ პლანით, რომელიც რუსეთის მთავრობისთვის ხელსაყრელი იყო. ასეთი საქმიანობით რუსეთის მთავრობა ორ სარგებელს აღწევდა: ერთი მხრივ, იმადლიერებდა მის ერთგულ ყაზახობას, მეორე მხრივ, ამ ელემენტების ინგუშეთში ჩასახლებით თავიდან იცილებდა იქიდან მოსალოდნელ საფრთხეს. ეს ხთებოდა დიდი ხნის განმავლობაში. შედეგი ასეთი მივიღეთ: დაახლოებით 30 ათას დესიატინამდი სივრცით ინგუშეთის ტერიტორია თერგიდან გადმოსახლებულმა ყაზახობამ დაიკავა და იქ 10 ათასამდი მოსახლე დასახლდა.

ცხადია, ინგუშეთი ამას ვერ დაივიწყებდა და ადრე თუ გვიან ყაზახობას სამაგიეროს გადაუხთიდა. ინგუშეთი ამ დროს მოუთმენლად ელოდა და დღეს ეს მოლოდინი გაუმართლდა. დღეს ინგუშეთში დასახლებული ყაზახობა იძულებული გახთა აიყაროს. ათიათასობით რამოდენიმე წლობის განმავლობაში მოსახლე ყაზახობა დღეს სტოებს თავის ოფლით მორწყულ მიწაწყალს, ეთხოვება თავის სახლ-კარს და უბრუნდება ძველ კუთხეებს. ეს ახლათ აყრილი ხალხი იძულებულია ისევ ეძიოს თავშესაფარი და რამდენი ტანჯვა-წვალება უნდა განიცადოს კვლავ მან!.. საინტერესოა, რას ფიქრობს განადგურებული, უსახკარო ყაზახობა, რომელმაც ცარიზმის პოლიტიკის ნაყოფი ასე გვიან იგემა. და წინეთ თუ მადლობას უხთიდა ის მეფის მთავრობას, დღეს ალბათ წყევლა-კრულვით იხსენიებს მას, რომელმაც ათიათასობით მოსახლე ყაზახობა თავის უმზგავსო პოლიტიკის მსხვერპლი გახადა...

ალი

გაზეთი „სოციალ-დემოკრატი“, 1918, №416 (20 სექტემბერი), ქუთაისი.

селение происходило по определённому плану, по тому плану, который был выгоден российскому правительству. Этой деятельностью российское правительство достигало двойной выгоды: с одной стороны, вознаграждало преданное ему казачество, с другой – заселяя Ингушетию этими элементами, устраняло тем самым возможную опасность, исходившую оттуда. Это продолжалось в течение долгого времени. В результате получилось следующее: около 30 тысяч десятин территории Ингушетии заняло переселённое с Терека казачество, и там поселилось до 10 тысяч жителей.

Разумеется, Ингушетия не могла этого забыть и рано или поздно должна была отплатить казачеству. Ингушетия нетерпеливо ожидала этого момента, и сегодня это ожидание оправдалось. Сегодня заселённое в Ингушетии казачество вынуждено сняться с мест. Десятки тысяч людей, в течение нескольких лет проживавшие там, сегодня покидают свои земли, политые их потом, прощаются со своими домами и возвращаются в прежние края. Этот вновь снявшийся с мест народ вынужден снова искать приюта, и сколько страданий и лишений предстоит ему вновь пережить!..

Интересно, что думает разорённое, лишённое крова казачество, которое так поздно вкусило плоды политики царизма. И если прежде оно благодарило царское правительство, то сегодня, вероятно, поминает его проклятиями – правительство, которое сделало десятки тысяч казачьего населения жертвой своей безобразной политики…

Али.

Газета «Социал-демократ», 1918, №416 (20 сентября), Кутаиси.

სრული დემოკრატიული გაზეთის ჯარისა.

პარასკევი, 20 ნოემბერი 1915 წ.

„სრული დემოკრატი"

№ 416

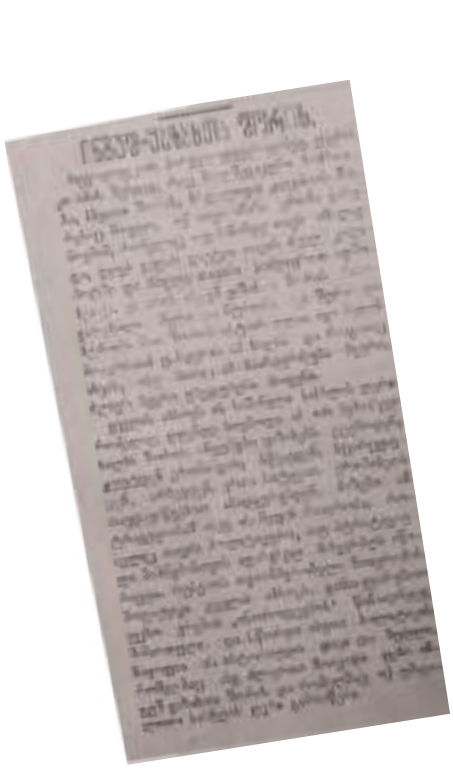

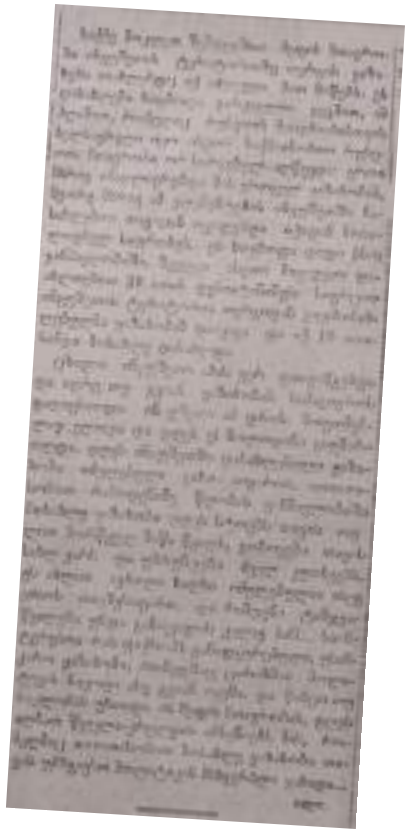

«ВОЛЬНЫЙ ГОРЕЦ»

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ И ЛИТЕРАТУРНАЯ ГАЗЕТА СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ МЫСЛИ; ПЕЧАТНЫЙ ОРГАН ПРАВИТЕЛЬСТВА СОЮЗА ОБЪЕДИНЕННЫХ ГОРЦЕВ СЕВЕРНОГО КАВКАЗА И ДАГЕСТАНА

(На русском языке)

1919-1920

„ვოლნი გორეც“ („თავისუფალი მთიელი“)

სოციალ-დემოკრატიული მიმართულების საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და ლიტერატურული გაზეთი, საქართველოში ემიგრაციაში მყოფი ჩრდილოეთ კავკასიისა და დაღესტნის გაერთიანებულ მთიელთა კავშირის ბეჭდური ორგანო

(რუსულ ენაზე)

ВОЛЬНЫЙ ГОРЕЦЪ

Органъ революціонной демократіи горскихъ народовъ Сѣвернаго Кавказа.

Еженедѣльная общественно-политическая и литературная газета.

Въ Ингушетіи

Газавленіе Баскранко

Одно изъ самыхъ цвѣтущихъ, богатыхъ и населённыхъ селеній Пижостной Ингушетіи Базоркино по волѣ доброволь[цевъ] опустѣло все цѣлое и сильно въ экономическомъ отношеніи и хозяйственно разорилось. Трудно будетъ теперь узнать хозяйство Базоркинцевъ тѣмъ, кто бывалъ въ Базоркино до прихода въ Терекъ добровольцевъ и видѣлъ, какъ жили базоркинцы и въ какомъ состояніи было ихъ хозяйство. Я не говорю уже о тѣхъ дворахъ, которые были разграблены и совсѣмъ разбиты артиллерій-

[illegible]

На содержаніе 100 человѣкъ надлежитъ:

(по 10.000 р. на каждаго)	1.000.000 р.
Контрибуція неимущимъ	850.000 р.
Куку-ры 24.000 пушекъ по 30 руб. каждый пудъ	720.000 р.
Баранокъ 1200 головъ по 300 руб.	360.000 р.
Коровъ 240 головъ по 400 р.	96.000 р.
Лошадей 108 головъ по 2000 руб.	216.000 р.
Винтовокъ 480 шт. по 800 р.	384.000 р.
Патроны для винтовокъ 50.000 по 5 руб. каждый	250.000 р.
Револьверовъ 96 шт. по 100 р.	10.000 р.
Сбруи 8 шт. по 200 руб.	1.600 р.
Хомутовъ 48 шт. по 150 р.	7.200 р.
Патроны для револьверовъ 1080 шт. по 5 руб.	5.000 р.

Всего исчисляется 2.831.300 рублей. Это по минимальной сравнительно съ нынѣшними цѣнами на тѣ предметы, которые забрали добровольцы. Можно представить себѣ, какъ тяжело должна была лечь эта контрибуція на бр ошенныхъ и безъ того разоренныхъ добровольцами.

Абубакиръ Гаріевъ.

Письмо генер. Томсона

Въ „Искрѣ" напечатано письмо генерала Томсона, то самое письмо, изъ котораго съ очевидностью вытекаетъ, что англійскіе представительствомъ не считаю ингушей большевиками. Приводимъ это письмо.

„Представителю ингушей Абу-Бекиру Плиеву.

Я былъ весьма радъ Васъ встрѣтить сегодня и поздравить Васъ, какъ представителя ингушей, съ тѣми большими успѣхами, которые достигнуты населеніемъ въ очищеніи своей родины отъ большевиковъ.

Ингуши были очень энергичными друзьями союзниковъ, и я очень радъ, что могу выразить Вамъ нашу благодарность за большія услуги, которыя Вы оказали нашей миссіи, а также за защиту которую (оказали) полковнику Роландсону и моимъ капитана Дюра—мы имѣемъ обязанность ингушамъ. Добровольческая армія совершенно солидаризируется съ ея дѣйствіями противъ большевиковъ. Я увѣренъ, что ингуши ей окажутъ всякое содѣйствіе и не имѣю ни малѣйшаго основанія предполагать что у нихъ будутъ какія либо затрудненія съ войсками ген. Деникина.

Въ настоящее время, когда интригантъ—большевизмъ—разбитъ и вполнѣ можетъ возвратиться въ свои дома, я увѣренъ въ счастьи и процвѣтаніи ингушскаго народа.

Генералъ-маіоръ *Томсонъ.*

Баку

10 февраля 1919 года.

Нѣсколько словъ, —правителю Ингушетіи.

Совѣтская власть на Терекѣ.

Бой у Долаково.

[Поздравительное обращение британского военного деятеля генерал-майора Томсона к представителю ингушей Абу-Бекру Плиеву по поводу успехов ингушей в борьбе против большевиков]

В «Искре» напечатано письмо генерала Томсона, то самое письмо, из котораго с очевидностью вытекает, что английское представительство не считало ингушей большевиками.

Приводим это письмо.

Представителю ингушей Абу-Бекру Плиеву.

Я был весьма рад Вас встретить сегодня и поздравить Вас, как представителя ингушей, с теми большими успехами, которые достигнуты последними в очищении своей родины от большевиков.

Ингуши были очень лояльными друзьями союзников, и я очень рад, что могу выразить Вам нашу благодарность за большия услуги, которыя Вы оказали нашей миссии, а также за защиту которую (оказали) полковнику Роландсону и жене капитана Дюри- мы их жизнью обязаны ингушам.

Добровольческая армия союзниками поддерживается в ее действиях против большевиков.

Я уверен, что ингуши ей окажут всяческое содействие и не имею ни малейшаго основания предполагать что у них будут какия нибудь затруднения с войсками ген. Деникина.

В настоящее время, когда неприятель – большевики-разбит и население может возвратиться в свои дома, я уверен в счастьи и процветании ингушскаго народа.

Генерал-майор Томсон.
Баку.
10 февраля 1919 года.

Газета «Вольный горец», №11 (20 ноября), 1919 г.
Тифлис.

[ბრიტანელი სამხედრო მოღვაწის, გენერალ-მაიორ ტომსონის მილოცვა ინგუშთა წარმომადგენელს აბუ-ბექრ პლიევს ინგუშთა წარმატებასთან დაკავშირებით ანტიბოლშევიკურ ბრძოლაში]

გაზეთ „ისკრაში“ გამოქვეყნებულია გენერალ ტომსონის წერილი – სწორედ ის წერილი, საიდანაც აშკარად გამომდინარეობს, რომ ინგლისის წარმომადგენლობა ინგუშებს ბოლშევიკებად არ მიიჩნევდა.

მოგვყავს ეს წერილი.

ინგუშთა წარმომადგენელს, აბუ-ბექრ პლიევს.

დღეს თქვენთან შეხვედრა დიდად მესიამოვნა და მსურს მოგილოცოთ – როგორც ინგუშთა წარმომადგენელს – იმ მნიშვნელოვანი წარმატებების გამო, რომლებსაც თქვენ მიაღწიეთ საკუთარი სამშობლოს ბოლშევიკებისგან გაწმენდის საქმეში.

ინგუშები მოკავშირეთა ძალიან ერთგული მეგობრები იყვნენ და მე დიდად მიხარია, რომ შემიძლია გადმოგცეთ ჩვენი მადლიერება იმ დიდი სამსახურისთვის, რომელიც თქვენ გაუწიეთ ჩვენს მისიას, აგრეთვე იმ დაცვისთვის, რომელიც გაუწიეთ პოლკოვნიკ როლანდსონსა და კაპიტან დიურის მეუღლეს – მათი სიცოცხლით ჩვენ ინგუშებს ვართ დავალებული.

მოხალისეთა არმია მოკავშირეების მიერ მხარდაჭერილია მის მოქმედებებში ბოლშევიკების წინააღმდეგ.

დარწმუნებული ვარ, რომ ინგუშები მას ყოველმხრივ დახმარებას გაუწევენ და არავითარი საფუძველი არ მაქვს, ვივარაუდო, რომ მათ რაიმე სირთულე ექნებათ გენერალ დენიკინის ჯარებთან.

ამჟამად, როდესაც მტერი – ბოლშევიკები – დამარცხებულია და მოსახლეობას შეუძლია საკუთარ სახლებში დაბრუნება, დარწმუნებული ვარ ინგუში ხალხის ბედნიერებასა და კეთილდღეობაში.

გენერალ-მაიორი ტომსონი
ბაქო
1919 წლის 10 თებერვალი.

გაზეთი „ვოლნი გორეცი“, №11 (20 ნოემბერი), 1919, ტფილისი.

[მოხალისეთა არმიის ულტიმატუმი ინგუშეთს და დოლაკოვოს ბრძოლა]

კავკავიდან მიღებული ცნობით მოხალისეთა ჯარი მიადგა ინგუშთა სოფ. დოლაკოვოს (სადგურ ბესლანიდან 10 ვერსზე) და ინგუშთა ნაციონალურ საბჭოს წარუდგინა შემდეგი ულტიმატუმი:

ინგუშებმა იარაღი უნდა აიყარონ და ჩააბარონ მოხალისეთა ჯარს;

2) ყველა ის პირნი, რომელნიც მონაწილეობას იღებენ წითელ არმიაში, და ისინიც, რომელნიც საბჭოთა მთავრობის მომხრენი არიან, უნდა გადაეცეს მოხალისეთა ჯარს;

3) მოხალისეთა ჯარის რაზმები თავისუფლათ გაშვებულ უნდა იქნან ინგუშთა ტერიტორიაზე გროზნამდე;

4) ინგუშებმა უნდა აუნაზღაურონ თერგის ყაზახებს ყველა ის ზარალი, რომელიც ყაზახებმა ნახეს რევოლიუციის დროს;

5) ინგუშებმა თანხმობა უნდა განაცხადონ, 18-40 წლამდე მობილიზაციის მოხდენაზე და მათი რუსეთში გასაგზავნათ საბჭოთა მთავრობის წინააღმდეგ საბრძოლველათ;

6) ინგუშებმა თანხმობა უნდა განაცხადონ, რომ თერგის ოლქში გენერალ- გუბერნატორათ ყაზახი (კაზაკი) დაინიშნოს.

ინგუშთა ნაციონალურმა საბჭომ ულტიმატუმის ყოველ მუხლზე უარყოფითი პასუხი გასცა. მაშინ მოხალისეთა ჯარმა სოფელ დოლაკოვზე დაიწყო შეტევა, მაგრამ უშედეგოდ. სამჯერ განახლდა ეს შეტევა, მაგრამ ინგუშებმა ყოველთვის მოიგერიეს, ორივე მხრიდან დიდი მსხვერპლი იყო. სოფელი დოლოკოვო სამი მხრიდან გარშემორტყმულ იქნა მოხალისეთა ჯარის მიერ და ცეცხლი წაუკიდეს მას. სოფელი გადაიბუგა. ბრძოლა გრძელდება.

გაზეთი „ერთობა“, 1919, №34 (12 თებერვალი), ტფილისი.

[Ультиматум Добровольческой армии и бой за Долаково]

По сведениям, полученным с Кавказа, армия добровольцев подошла к ингушскому селению Долаково (на расстоянии 10 верст от станции Беслан) и Ингушскому национальному совету предъявила следующий ультиматум:

1) ингуши должны сложить оружие и сдаться Добровольческой армии;

2) всех, участвующих в Красной Армии и сторонников Советской власти, передать Добровольческой армии;

3) отряды Добровольческой армии должны иметь свободу передвижения на территории Ингушетии до Грозного;

4) ингуши должны возместить терским казакам все потери, понесенные ими во время революции;

5) ингуши должны выразить согласие на мобилизацию людей в возрасте от 18 до 40 лет и отправить их в Россию для борьбы против советской власти;

6) ингуши должны согласиться на назначение генерал-губернатором Терской области казака.

Ингушский национальный совет дал отрицательный ответ по каждой статье ультиматума. Тогда армия добровольцев начала атаковать село Долаково, но безуспешно. Атака возобновлялась трижды, но ингуши каждый раз отбивались с тяжелыми потерями с обеих сторон. Селение Долоково было окружено с трех сторон Добровольческой армией и подожжено. Селение сожжено дотла. Битва продолжается.

«Эртоба» , 1919, №34 (12 февраля), Тифлис.

მოკავშირეთა მისიისადმი ინგუშეთის წარმომადგენელის მიმართვა

[ინგუშეთის მემორანდუმი მოკავშირეთა მისიებს: საერთაშორისო არბიტრაჟის მოთხოვნა]

გაერთიანებულ მთიელთა ცენტრალური კომიტეტის წევრმა და ჩრდილოეთ კავკასიის მთიელთა ტფილისის კომიტეტის თავმჯდომარემ, ამხანაგმა არტაგან უჟახოვმა ინახულა ტფილისში მყოფი მოკავშირეთა მისიები: ინგლისის, იტალიის, ამერიკის, საფრანგეთის, რომელთაც ინგუშეთის ხალხის სახელით ჩააბარა მემორანდუმი. მემორანდუმი სისწორით აღნიშნავს მოხალისეთა ჯარსა და ინგუშეთს შორის მომხდარი შეიარაღებული კონფლიქტის ხასიათს. ამ მემორანდუმში, სხვათა შორის, წერია: მოხალისეთა ჯარის ულტიმატუმის დაკმაყოფილება ნიშნავდა ინგუშეთის საბოლოოთ განადგურებას და დაღუპვას. მაგრამ ასეთი სრული მორჩილებითაც კი ინგუშეთი თავის ფიზიკურ არსებობის გარანტიას ვერ მიიღებდა. პირიქით, ინგუშეთი, რომელმაც თავისი საუკეთესო ძალები ბრძოლის ველზე დაკარგა და იარაღაყრილი დარჩა, შეიქნებოდა ყაზახთა (კაზაკთა) აგრესიული ელემენტების საჯიჯგნად, იმ ყაზახთა, რომელნიც ინგუშებისადმი შურისძიების ცეცხლით არიან ანთებულნი სუნჟენის რაიონიდან რამოდენიმე სტანციის აყრის გამო. მხედველობაში უნდა გვქონდეს, რომ ეს სტანციები – სუნჟის, თერგისა და აკი-იურთის თავისი ველებითურთ ინგუშეთს ჰყოფენ ორათ: მთისა და ბარის ადგილებად. ყაზახებთან მცირე კონფლიქტი, და გორის ინგუშები აღმოჩდებიან ჩაკეტილი და დამწყვდეულნი თავის გორებში და დაემუქრებათ მათ შიმშილით სიკვდილი, რადგანაც თავისი საკუთარი პური ინგუშებს წლის განმავლობაში ყოფნით მხოლოდ ორ თვეს. ბუნებრივია, რომ როდესაც რევოლიუცია დაიწყო, ინგუშებმა ისარგებლეს შესაფერი გარემოებით, რომ გადაეწყვიტათ აგრარული საკითხი: შემოეერთებინათ ყაზახთა მიწები, რომელიც

ОБРАЩЕНИЕ ПРЕДСТАВИТЕЛЯ ИНГУШЕТИИ К СОЮЗНОЙ МИССИИ

[Меморандум Ингушетии союзным миссиям: требование международного арбитража]

Член Центрального Комитета Объединенных горцев, председатель Тифлисского Комитета горцев Северного Кавказа, товарищ Артаган Ужахов посетил находящиеся в Тифлисе представительства союзников: Англии, Италии, Америки и Франции, которым от имени народа Ингушетии передал меморандум. Меморандум в точности описывает характер вооруженного конфликта между Добровольческой армией и Ингушетией. В меморандуме, между прочим, говорится: удовлетворение ультиматума Добровольческой армии означало бы окончательное уничтожение и гибель Ингушетии. Но даже при таком полном повиновении Ингушетии не было бы гарантировано ее физическое существование. Наоборот, Ингушетия, потерявшая на поле боя свои лучшие силы и оставшаяся без оружия, превратилась бы в добычу на растерзание агрессивными элементами казаков, тех казаков, которые из-за переселения нескольких станиц из Сунженского района, пылают огнем мести к ингушам. Следует иметь в виду, что эти станицы – Сунжа, Тарская и Аки-Юрт с их полями – делят Ингушетию на две части: горную и равнинную, хоть малейший конфликт с казаками – и горские ингуши окажутся запертыми и заточенными в своих горах, находясь под угрозой голодной смерти, так как своего хлеба им хватает только два месяца в году. Естественно, что когда началась революция, ингуши воспользовались благоприятной обстановкой, чтобы разрешить аграрный вопрос: присоединить к себе земли казаков, вторгшихся в их территорию. Кстати: эти земли изначально принадлежали ингушам, затем их отобрали у них и передали казакам по стратегическим соображениям.

Ингуши воспользовались революцией, чтобы вернуть себе земли, которые исторически при-

შეჭრილიყო მათ ტერიტორიაში. სხვათა შორის: ეს მიწები თავიდანვე ინგუშებს ეკუთვნოდათ, შემდეგ მათ წაართვეს და გადასცეს ყაზახობას სტრატეგიულ მოსაზრებათა გამო.

ინგუშებმა ისარგებლეს რევოლიუციით, რომ დაებრუნებიათ ის მიწები, რომელიც მათ ისტორიულათ ეკუთვნოდა და ეს აუცილებელი და საჭირო იყო მათთვის ეკონომიური და პოლიტიკური მხრივ. მაგრამ საკითხის ასეთმა გადაწყვეტამ უკიდურესობამდე გააბრაზა ყაზახები, რომელთაც შურისძიებისადმი მისწრაფება გულში ჩაიმარხეს დროებით.

შემდეგ უჟახოვი მიუთითებს, რომ ამ შურისძიების გეგმის სისრულეში მოყვანა უკვე დაიწყო. ამას მიხვდენ ინგუშები და ამიტომაც წინააღმდეგობას უწევენ. დასასრულ ნათქვამია: „ჩვენ, ინგუშეთის წარმომადგენლები, მივმართავთ სამართლიანობას – ჩვენ გვსურს, რომ მესამე, ნეიტრალური ძალა გამოცხადდეს მოსამართლედ მოხალისეთა ჯარის და ინგუშეთის კონფლიქტში. დეე, მოკავშირეთა მთავრობებმა კავკასიაში თავისი წარმომადგენლების სახით დაუყონებლივ გამოყონ ორგანო, რომელიც თავის თავზე აიღებს კომპეტენტურით გადაწყვეტას იმ კონფლიქტისას, რომელიც მოხალისეთა ჯარსა და ინგუშებს შორის ჩამოვარდა, ისე როგორც ამას ადგილი ჰქონდა საქართველოსა და მოხალისეთა ჯარს შორის სოჭის ფრონტზე, საქართველო-სომხეთისა და ყარაბახის ისტორიაში. ჩვენ გვწამს, რომ ცივილიზაციის და კაცთმოყვარეობის გულისთვის ინგუშეთის მტერთა სასტიკი გეგმა ჩაშლილი იქნება. ჩვენ აუცილებლათ ვთვლით მოხალისეთა ჯარის მიერ სამხედრო მოქმედების დაუყოვნებლივ შეჩერებას, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ინგუშეთს მოელის სრული ამოწყვეტა. “

გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919, №157 (18 ივლისი), ტფილისი.

надлежали им, и это было для них необходимо и нужно экономически и политически. Однако, такое решение вопроса крайне разозлило казаков, которые на время подавили в себе стремление к мести.

Затем Ужахов отмечает, что реализация этого плана мести уже началась. Ингуши это понимают, поэтому и сопротивляются. В конце обращения говорится: «Мы, представители Ингушетии, взываем к справедливости – мы хотим, чтобы в конфликте между Добровольческой армией и Ингушетией в качестве судьи выступила третья, нейтральная сила. Пусть союзные правительства в лице своих представителей немедленно назначат на Кавказе орган, который возьмет на себя компетентное разрешение возникшего между Добровольческой армией и Ингушетией конфликта, подобно тому, как это имело место между Грузией и Добровольческой армией на сочинском фронте, в истории Грузии-Армении и Карабаха. Мы верим, что во имя цивилизации и человеколюбия жестокий план врагов Ингушетии будет сорван. Считаем необходимым немедленно прекратить боевые действия Добровольческой армии, в противном случае Ингушетии грозит полное уничтожение».

Газета «საქართველოს რესპუბლიკა» («Республика Грузия»), 1919, №157 (18 июля), Тифлис.

[Разоренное Базоркино: экономические последствия реквизиций и контрибуций Добровольческой армии в ингушском селении]

Одно из самых цветущих, богатых и населеннейших селений Плоскостной Ингушетии – Базоркино по воле добровольцев опускается все ниже и ниже в экономическом отношении и хозяйственно разоряется. Трудно будет теперь узнать хозяйство базоркинцев тем, кто бывал в Базоркино до прихода на Терек добровольцев и видел, как жили базоркинцы и в каком состоянии было их хозяйство. Я не говорю уже о тех дворах, которые были разграблены и совсем разбиты артиллерийским огнем насадителей порядка из Доброволии, я не говорю и о тех разрушениях, которые свершили добровольцы, сжегшие даже базоркинскую мечеть.

Я имею в виду, говоря о разорительности добровольческой власти для базоркинцев, только хозяйственное благополучие.

Основы этого благополучия разбиты, тот «капитал», который необходим для ведения самаго примитивнаго хозяйства, полускотоводческаго, полуземледельческаго, – в значительной степени исчерпан добровольческими реквизициями и контрибуциями. После водворения добровольцев на Терек, весь февраль и март были посвящены добровольцами реквизициям скота и взысканию контрибуций. И за это время из хозяйства базоркинцев было очень много поглощено добровольцами скота, необходимаго как живой инвентарь для ведения земледельческаго хозяйства; было взято больше скота, чем это можно было взять, не нарушая равновесия скотоводческого хозяйства.

Скотоводческому хозяйству Ингушетии, в том числе и селению Базоркино, еще в 1917-1918 году был нанесен значительный ущерб. Не оправилось скотоводческое хозяйство Базоркино от этого удара, как свалилась новая «чума» в дей-

[გაძარცვული ბაზორკინო: მოხალისეთა არმიის რეკვიზიციებისა და კონტრიბუციების ეკონომიკური შედეგები ინგუშურ დასახლებაში]

ინგუშეთის ბარის ერთ-ერთი ყველაზე აყვავებული, მდიდარი და მრავალრიცხოვანი დასახლება – ბაზორკინო, მოხალისეთა წყალობით, ეკონომიკური და სამეურნეო თვალსაზრისით, სულ უფრო და უფრო ეცემა და ნადგურდება. ძნელი იქნება, ბაზორკინელთა მეურნეობა იცნონ მათ, ვინც მოხალისეთა თერგზე მოსვლამდე ყოფილა ბაზორკინოში და უნახავს, როგორ ცხოვრობდნენ ისინი და რა ვითარებაში იყო მათი მეურნეობა. აღარაფერს ვამბობ იმ ეზოებზე, რომლებიც „წესრიგის დამამყარებელთა“ საარტილერიო ცეცხლმა გაძარცვა და სრულიად გაანადგურა; არც იმ ნგრევაზე ვამბობ რამეს, რომელიც მათ ჩაიდინეს, როცა ბაზორკინოს მეჩეთი გადაწვეს.

როდესაც ბაზორკინოელთათვის მოხალისეთა ხელისუფლების გამანადგურებელ გავლენაზე ვსაუბრობ, მხედველობაში მაქვს მხოლოდ ეკონომიკური კეთილდღეობა.

ამ კეთილდღეობის საფუძვლები დანგრეულია; ის „კაპიტალი“, რომელიც საჭირო იყო თუნდაც ყველაზე პრიმიტიული – მესაქონლეობრივი და მიწათმოქმედებითი – მეურნეობის საწარმოებლად, მოხალისეთა რეკვიზიციებითა და კონტრიბუციებით დიდწილად ამოიწურა. მოხალისეთა თერგზე დამკვიდრების შემდეგ, მთელი თებერვალი და მარტი, მათ მიერ პირუტყვის რეკვიზიციებსა და კონტრიბუციების ამოღებას დაეთმო. ამ დროის განმავლობაში ბაზორკინოელთა მეურნეობიდან წაასხეს დიდი რაოდენობით პირუტყვი – ის ცოცხალი ინვენტარი, რომელიც მიწათმოქმედებისთვის იყო აუცილებელი; წაასხეს იმაზე მეტი, ვიდრე შეიძლებოდა მესაქონლეობის ბალანსის დაურღვევლად.

ინგუშეთის, მათ შორის ბაზორკინოს, მესაქონლეობას მნიშვნელოვანი ზიანი ჯერ კიდევ

ствиях Добровольческой армии, «чума», вырвавшая очень много скота.

Но добровольцы, забравшие очень много скота, хлеба и денег в форме контрибуций в феврале месяце, не удовлетворились тем, что взяли тогда, а наложили новую контрибуцию в июле месяце. Пользуясь тем, что разгром и сожжение Экажево и Сурхахи наводнило страхом Ингушетию и желая, видимо, использовать все возможности в связи с присутствием на территории Ингушетии больших воинских сил – Доброволия обложила селения плоскостной Ингушетии новой контрибуцией под тем предлогом, что будто эти селения помогали жителям Сурхахи и Экажево в их борьбе с Доброволией.

В числе селений, обложенных по этому «поводу» контрибуцией, было, конечно, и Базоркино. При помощи «всей силы» принудительнаго аппарата добровольческой армии по особым нормам контрибуция была взята. Теперь произведен подсчет того, что взяли добровольцы с базоркинцев по последней контрибуции от июля месяца:

На снаряжение 100 человек всадников (по 10.000 р. на каждого) – 1.000.000 р.

Контрибуция николаевками – 850.000 р.

Кукурузы 24.000 пудов по 30 руб. каждый пуд – 720.000 р.

Баранов 1200 голов по 300 руб. – 360.000 р.

Коров 240 голов по 400 р. – 96.000 р.

Лошадей 108 голов по 2000 руб. – 216.000 р.

Винтовки 450 шт. по 800 р. – 360.000 р.

Патроны для винтовки 85.000 по 3 руб. каждый – 255.000 р.

Револьверов 96 шт. по 500 р. – 48.000 р.

Седел 48 шт. по 300 руб. – 14.400 р.

Хомутов 48 шт. по 150 р. – 7.200 р.

Патроны для револьвера 1000 шт. по 5 руб. – 5.000 р.

Всего исчисляется 3.931.500 рублей.

Это по пониженным сравнительно с рыночными ценами на те предметы, которые забра-

1917-1918 წლებში მიადგა. ამ დარტყმისგან მეურნეობას აღდგენა არ დასცალდა, რომ ახალი „ჭირი“ დაატყდა თავს – მოხალისეთა არმიის მოქმედებები, „ჭირი“, რომელმაც კვლავ უამრავი პირუტყვი შეიწირა.

თუმცა მოხალისეები, რომლებმაც კონტრიბუციების სახით თებერვალში დიდი რაოდენობით პირუტყვი, პური და ფული წაიღეს, ამით არ დაკმაყოფილდნენ და ივლისში ახალი კონტრიბუცია დააწესეს. ეკაჟევოსა და სურხახის განადგურებისა და გადაწვის შემდეგ მთელ ინგუშეთში შიშის გავრცელებით ისარგებლეს და, ამასთან, ტერიტორიაზე დიდძალი სამხედრო ძალების გამოყენებითაც, მოხალისეებმა ინგუშეთის დაბლობის სოფლებს ახალი კონტრიბუცია დააკისრეს იმ საბაბით, თითქოს ეს სოფლები სურხახისა და ეკაჟევოს მოსახლეობას მათ წინააღმდეგ ბრძოლაში ეხმარებოდნენ.

ამ მიზეზით კონტრიბუციით დაბეგრილ სოფლებს შორის, რასაკვირველია, ბაზორკინოც აღმოჩნდა. მოხალისეთა არმიის იძულებითი აპარატის „მთელი ძალის“ გამოყენებით კონტრიბუცია სპეციალური ნორმების მიხედვით ამოიღეს. ახლა დათვლილია, რა წაიღეს ბაზორკინელთაგან ივლისის ბოლო კონტრიბუციის შედეგად:

100 მხედრის აღჭურვა (თითოეულზე 10 000 რუბლი) – 1 000 000 რუბლი.

კონტრიბუცია „ნიკოლაევკებით“ – 850 000 რუბლი.

სიმინდი 24 000 ფუთი (ფუთი 30 რუბლად) – 720 000 რუბლი.

ცხვარი 1 200 სული (300 რუბლი) – 360 000 რუბლი.

ძროხა 240 სული (400 რუბლი) – 96 000 რუბლი.

ცხენი 108 სული (2 000 რუბლი) – 216 000 რუბლი.

თოფები 450 ცალი (800 რუბლი) – 360 000 რუბლი.

ли добровольцы. Можно представить себе, как тяжело должна была лечь эта контрибуция на базоркинцев, и без того разоренных добровольцами.

Абдубакир Гарсиев.

Газета «Вольный горец», №9 (10 ноября), 1919, Тифлис.

НЕСКОЛЬКО СЛОВ, – ПРАВИТЕЛЮ ИНГУШЕТИИ

[Полемический ответ «правителю» Ингушетии: идея кавказского самоопределения против режима Деникина]

«Правитель» Ингушетии передавая ингушскому народу полученный им от генерала Улагая отзыв о доблести сынов Ингушетии, сражающихся ныне на внутренних русских фронтах говорит: «покажите и вы себя не словом, а делом добрым благонамеренными сынами своей родины, дабы в решительный момент, в момент ликвидации анархии и начала мирнаго строительства жизни иметь возможность на общих для всех народов равных основаниях заявить свои права».

Позволительно будет задать вопрос и «правителю» о какой родине и о каких правах заявляете, – вы?

Если вы под родиной подразумеваете наш гордый и величественный Кавказ, то мы ингуши, как и все горцы, со спокойной совестью можем говорить о своей родине, ибо мы выполним пред ней свой долг, выполняем и смеем заверить вас, что и впредь будем выполнять, по завету тех, чьими костьми устланы наши поля.

Если вы упоминая о родине имеете ввиду Россию, возродить которую пытается Деникин и перед ней предлагаете нам выполнить долг сыновей, то напрасно вы расточаете красивыя слова.

თოფის ვაზნები 85 000 ცალი (3 რუბლი) – 255 000 რუბლი.

რევოლვერები 96 ცალი (500 რუბლი) – 48 000 რუბლი.

უნაგირები 48 ცალი (300 რუბლი) – 14 400 რუბლი.

უღლები 48 ცალი (150 რუბლი) – 7 200 რუბლი.

რევოლვერის ვაზნები 1 000 ცალი (5 რუბლი) – 5 000 რუბლი.

სულ – 3 931 500 რუბლი.

ეს გამოთვლილია იმ ფასებით, რომლებიც საბაზრო ფასებთან შედარებით შემცირებული იყო იმ საგნებისთვის, რაც მოხალისეებმა წაიღეს. ადვილი წარმოსადგენია, რამდენად მძიმე ტვირთად დააწვა ეს კონტრიბუცია ბაზორკინელებს, ისედაც უკვე გაღატაკებულთ მოხალისეთა მოქმედებების შედეგად.

აბდუბაქირ გარსიევი.

გაზეთი „ვოლნი გორეც“, №9 (10 ნოემბერი), 1919, ტფილისი.

რამდენიმე სიტყვა ინგუშეთის მმართველს

[პოლემიკური პასუხი ინგუშეთის „მმართველისადმი“: კავკასიური თვითგამორკვევის იდეა დენიკინის რეჟიმის წინააღმდეგ]

ინგუშეთის „მმართველი“, როცა ინგუშ ხალხს გადასცემს გენერალ ულაგაისგან მიღებულ შეფასებას იმ ინგუშთა მამაცობის შესახებ, რომლებიც ამჟამად რუსეთის შიდა ფრონტებზე იბრძვიან, ამბობს:

„აჩვენეთ თქვენც თავი არა სიტყვით, არამედ საქმით, თქვენი სამშობლოს კეთილგანწყობილ და კეთილისმოქმედ შვილებად, რათა გადამწყვეტ მომენტში, ანარქიის ლიკვიდაციისა და მშვიდობიანი ცხოვრების მშენებლობის

ва, ибо вы знаете, из недавняго прошлаго, что на такое служение нас могут отравить только после разгрома наших очагов.

Россию угнетавшую нас; Россию, загнавшую нас в безплодныя горы, уничтожившую нам всякую возможность жить и развиваться, добровольно возстановлять мы отказываемся.

Мы, горцы, – по вашим же словам имеющие врожденную лихость, – умеем смотреть смерти прямо в глаза и никакия пытки и экзекуции, – рыть себе могилу, нас не заставляет. Относительно вашего заявления, что надо быть «благонамеренными сынами родины», дабы в момент ликвидации анархии можно было заявить свои права, мы должны прежде всего заявить, что за 9 месяцев господства Деникина мы убедились, что пока Деникин и его сторонники правят нами; анархия у нас не прекратится.

Вашу же агитацию на предмет «самостийничества», мы склонны разсматривать как провокацию. А если вы искренно напоминаете ингушам о их правах в чем разрешите усомниться, на устройство жизни на равных с другими народами началах, то мы берем на себя смелость поставить вас в известность, что на счет прав горцам «самоопределяться», вы с вашим патроном ген. Деникиным в этом вопросе немного разошлись.

Деникин за это «нескромное» напоминание в Дагестане аулы сравнивает с землей, а тех, кто говорит с горцами об этих правах заочно приговаривает к смерти (Быча и др.).

Заканчивает свое воззвание правитель Ингушетии словами «безусловно всеми признаннаго Дени-Шейха: не ждите проку от большевиков, ибо кроме разрушения они вам не дадут ничего».

То, что большевики ничего не дадут нам горцам это мы давно знали. Но нам известно и другое, что этот же самый Дени-Шейх, на слова которого вы ссылаетесь и который «всеми нами признан» -по вашему заявлению, был разстреданწყების ჟამს, შეძლოთ საერთო და ყველა ხალხისთვის თანასწორ საფუძველზე განაცხადოთ თქვენი უფლებები“.

ნება მოგვცეს, ვკითხოთ „მმართველსაც“ – რომელ სამშობლოსა და რომელ უფლებებზე საუბრობთ?

თუ სამშობლოში გულისხმობთ ჩვენს ამაყ და დიდებულ კავკასიას, მაშინ ჩვენ, ინგუშებმა, როგორც ყველა მთიელმა, მშვიდი სინდისით შეგვიძლია ვთქვათ ჩვენი სამშობლოს შესახებ, რადგან მის წინაშე ჩვენი მოვალეობა შევასრულეთ, ვასრულებთ და თამამად შეგვიძლია დაგარწმუნოთ, რომ მომავალშიც შევასრულებთ – იმ ადამიანების ანდერძით, რომელთა ძვლებითაცაა დაფენილი ჩვენი ველები.

თუკი სამშობლოს ხსენებისას რუსეთს გულისხმობთ, რომლის აღდგენასაც დენიკინი ცდილობს და რომლის წინაშეც გვთავაზობთ შვილთა მოვალეობის შესრულებას, ამაოდ ხარჯავთ ლამაზ სიტყვებს, რადგან თქვენ თავადაც იცით ახლო წარსულიდან, რომ ასეთი მსახურებისთვის ჩვენს მოწამვლას მხოლოდ ჩვენი კერების განადგურების შემდეგ შეძლებენ.

რუსეთს, რომელმაც გვჩაგრა; რუსეთს, რომელმაც უნაყოფო მთებში შეგვრეკა; რომელმაც გაგვინადგურა ცხოვრების და განვითარების ყოველგვარი შესაძლებლობა – მის ნებაყოფლობით აღდგენაზე უარს ვაცხადებთ.

ჩვენ, მთიელებმა, – თქვენივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, თანდაყოლილი სიმამაცით დაჯილდოებულებმა, – ვიცით სიკვდილს თვალებში როგორ შევხედოთ და ვერავითარი წამება და ეგზეკუცია – თუნდაც საკუთარი საფლავის გათხრა – ვერ გვაიძულებს.

რაც შეეხება თქვენს განცხადებას, რომ უნდა ვიყოთ „კეთილგანწყობილნი შვილნი სამშობლოსი“, რათა ანარქიის ლიკვიდაციის მომენტში შევძლოთ ჩვენი უფლებების განცხადება, უპირველეს ყოვლისა, უნდა ვთქვათ, რომ დენიკინის ცხრათვიანი ბატონობის განმავლო-

лян казаками Грозненской станицы среди белого дня у станичного правления и уже вероятно не зато, что предлагал горцам итти в рабство к тем у которых вы сейчас служите.

Мюрид.

Газета «Вольный горец», 1919, №14 (1 декабря), Тифлис.

СОВЕТСКАЯ ВЛАСТЬ НА ТЕРЕКЕ РЕВОЛЮЦИЯ И ИНГУШИ

[Революция и эксперимент демократического самоуправления в Ингушетии]

... Благодаря данной ингушам гарантии безопасности и настойчивому требованию ингушской делегации, Терский областной народный совет перенес свою резиденцию из Пятигорска во Владикавказ, и Владикавказ, как и всегда раньше, сделался снова административным центром области.

В то время, когда все горские народы внутренне разложились, разбились на мелкия, враждебныя друг другу, политическия группировки, ингуши составляли единую, цельную, нераздельную семью, единый, не разложившийся народ, живший одними и теми же интересами, действовавший под одним лозунгом: «Все за одного и один за всех».

Благодаря этой сплоченности, ингуши могли не только отражать, но и побеждать всех, кто дерзал на них нападать, о чем свидетельствуют известные всем факты с казаками и осетинами. С ингушами в то время считались все и по ним равнялись и соседние горские народы. Так было в первые дни революции и до конца 1918 года.

С первых же дней революции выступают руководителями политической жизнью ингушскаго народа братья Васан-Гирей и Магомет Джабагиевы. Нужно отметить, что большинство интеллибаში დავრწმუნდით: სანამ დენიკინი და მისი მომხრეები გვმართავენ, ანარქია ჩვენთან არ შეწყდება.

თქვენს აგიტაციას „самостийничества“-ს შესახებ ჩვენ უფრო პროვოკაციად მივიჩნევთ. ხოლო თუ გულწრფელად შეახსენებთ ინგუშებს მათ უფლებებს – რაშიც, თუ ნებას მოგვცემთ, ეჭვი შევიტანოთ – ცხოვრების მოწყობის თაობაზე სხვა ხალხებთან თანასწორ საწყისებზე, მაშინ თავს უფლებას ვაძლევთ, გაცნობოთ, რომ მთიელთა „თვითგამორკვევის“ უფლებასთან დაკავშირებით თქვენ და თქვენი პატრონი, გენერალი დენიკინი, ამ საკითხში ოდნავ განსხვავებულ აზრზე ხართ.

დენიკინი ასეთი „არაკრძალული“ შეხსენებისთვის დაღესტანში აულებს მიწასთან ასწორებს, ხოლო მათ, ვინც მთიელებთან ამ უფლებებზე საუბრობენ, დაუსწრებლად სასიკვდილო განაჩენი გამოაქვს (ბიჩა და სხვ.).

თავის მიმართვას ინგუშეთის მმართველი ამთავრებს „უდავოდ ყველას მიერ აღიარებული“ დენი-შეიხის სიტყვებით:

„ნუ ელოდებით სიკეთეს ბოლშევიკებისგან, რადგან, ნგრევის გარდა, ისინი არაფერს მოგცემენ“.

ის, რომ ბოლშევიკები ჩვენ, მთიელებს, არაფერს მოგვცემენ, ეს დიდი ხანია ვიცით. მაგრამ ჩვენთვის ცნობილია სხვა რამეც: იგივე დენი-შეიხი, რომლის სიტყვებსაც თქვენ ეყრდნობით და რომელიც, თქვენივე განცხადებით, „ყველას მიერ არის აღიარებული“, გროზნოს სტანიცის კაზაკებმა დღისით სტანიცის სამმართველოს შენობასთან დახვრიტეს და ალბათ არა იმიტომ, რომ მთიელებს იმათ მონობაში შესვლა შესთავაზა, ვის სამსახურშიც თქვენ ამჟამად დგახართ.

მიურიდი.

გაზეთი „ვოლნი გორეც“, 1919, №14 (1 დეკემბერი), ტფილისი.

генции ингушскаго народа составляют военные (именно бывшие офицеры и немного чиновников, всего до двухсот человек). Все они из лучших и влиятельнейших фамилий ингушскаго народа. В лице их братья Джабагиевы нашли своих врагов и соперников. Между братьями В. и М. Джабагиевыми и этой интеллигенцией началась борьба из-за влияния на народ.

Внутренняя жизнь ингушскаго народа вертится вокруг этой борьбы. Бывали случаи, да и теперь некоторые ингуши верят в то, что виновниками всей революции в России являются братья Джабагиевы, что чуть ли не они царя Николая свергли с престола (sic!). Васан-Гирей Джабагиев пользовался большой популярностью среди народа, будучи председателем ингушскаго национальнаго, а потом и народнаго совета. Он вступил даже в секту мюридов кунта-хаджистов и этим еще больше привязал к себе народ. Одновременно с образованием во Владикавказе терскаго областного народнаго совета и совета народных комиссаров в Ингушетии был избран ингушский народный совет во главе с председателем совета Васан-Гиреем Джабагиевым.

В то время весь ингушский народ шел за своим председателем совета; за народом шли все бывшие военные и чиновники. Местная и областная власть была в руках демократии. Народ пользовался полной свободой и по своему усмотрению имел право выбирать и увольнять своих представителей власти.

Казалось, что в мире нет свободнее народа, чем ингуши: Ингушетия представляла собой маленькую, почти самостоятельную, свободную демократическую республику, пользовавшуюся всеми свободами революции; народ был доволен своим положением и существующей властью.

В августе месяце 1918 года во Владикавказе был устроен съезд представителей всех народов, населяющих Терскую область.

საბჭოთა ხელისუფლება თერგზე რევოლუცია და ინგუშეთი

[რევოლუცია და ინგუშეთის დემოკრატიული თვითმმართველობის ექსპერიმენტი]

ინგუშებისთვის მიცემული უსაფრთხოების გარანტიისა და ინგუშთა დელეგაციის დაჟინებული მოთხოვნის შედეგად, თერგის ოლქის სახალხო საბჭომ თავისი რეზიდენცია პიატიგორსკიდან ვლადიკავკაზში გადაიტანა. ვლადიკავკაზი, როგორც უწინ, კვლავ ოლქის ადმინისტრაციულ ცენტრად იქცა.

იმ დროს, როდესაც ყველა მთიელი ხალხი შინაგანად დაშლილიყო, ერთმანეთისადმი მტრულ მცირე პოლიტიკურ დაჯგუფებებად დანაწევრებულიყო, ინგუშები წარმოადგენდნენ ერთიან, მთლიან, განუყოფელ ოჯახს – მტკიცედ შეკავშირებულ ხალხს, რომელიც საერთო ინტერესებით ცხოვრობდა და ერთი ლოზუნგით მოქმედებდა: „ყველა ერთისთვის და ერთი ყველასთვის“.

ამ ერთიანობის წყალობით, ინგუშებს შეეძლოთ არა მხოლოდ მოეგერიებინათ, არამედ დაემარცხებინათ კიდეც ყველა, ვინც მათზე თავდასხმას გაბედავდა, რასაც მოწმობს კაზაკებთან და ოსებთან დაკავშირებული, ყველასთვის ცნობილი ფაქტები. იმ პერიოდში ინგუშებს ყველა ანგარიშს უწევდა; მათზე სწორებას აკეთებდნენ მეზობელი მთიელი ხალხებიც. ასე იყო რევოლუციის პირველ დღეებში და ასე გაგრძელდა 1918 წლის ბოლომდე.

რევოლუციის პირველივე დღეებიდან ინგუშთა პოლიტიკური ცხოვრების სათავეში ძმები – ვასან-გირეი და მაგომედ ჯაბაგიევები ჩადგნენ. აღსანიშნავია, რომ ინგუშთა ინტელიგენციის უმრავლესობას სამხედროები – უმთავრესად ყოფილი ოფიცრები და მცირე რაოდენობით მოხელეები (სულ დაახლოებით ორასამდე ადამიანი) – შეადგენდნენ. ისინი ინგუში ხალხის საუკეთესო და ყველაზე გავლენიანი გვარებიდან იყვნენ. სწორედ მათი სახით ძმებმა ჯაბაგიევებმა თავიანთი მოწინააღმდეგეები და

Во время работы этого съезда было выступление контрреволюционных элементов- казаков и осетин вместе под руководством полковника Беликова. Было совершено нападение на гор. Владикавказ, который после недолгаго сражения и был занят контр-революционерами на короткое время.

Только благодаря ингушам все члены съезда со всеми комиссарами были спасены от захвата их контр-революционерами.

Но скоро город под натиском красной армии и ингушей был освобожден от контр-революционеров, и народная власть вновь утвердилась в области.

Все контр-революционные элементы из Владикавказа бежали в станицы: Сунженскую, Тарскую и Воронцова-Дашковскую. Тогда советскою властью было разрешено ингушскому народу взять три названныя станицы и избавиться раз и навсегда от черезполосицы и занять веками принадлежавшия им родныя земли, что и было выполнено ингушами в течение двухнедельной осады этих станиц, без особых крупных сражений и жертв, благодаря умелым дипломатическим и тактическим действиям Джабагиева.

Станицы были взяты, заселены горными и частью плоскостными ингушами, а казаки выселены в Пятигорский Отдел.

После августовских событий Джабагиев уехал в Тифлис, и народ остался без энергичнаго, способнаго и популярнаго руководителя.

… Разбив красную армию, деникинщина, как черная туча, долетела от Ростова до пределов маленькой Ингушетии, не встречая нигде серьезнаго сопротивления со стороны многочисленных горских народов живущих от Кубани до Терека. Ингушский народ инстинктивно почувствовал, что пришла черная реакционная змея, готовая поглотить его жизнь и свободу. Добровольческая армия шла на Ингушетию двумя колоннами: одна колонна с запада из Осетии через Беслан, сел. Метоқъе ба ӀапӀовсе. Васан-Гирей да Магомед Джабагиевебса да ам интеллигенциас шорис даиწყო брძოლა хალხზე гавლენის мосапӀовебლად.

ინგუშთა საშინაო ცხოვრება სწორედ ამ დაპირისპირების გარშემო ტრიალებდა. ყოფილა შემთხვევები – და ახლაც მოიძებნებიან ისეთი ინგუშები, რომლებსაც სჯეროდათ – როცა რუსეთის რევოლუციის მთელ პროცესში დამნაშავენი სწორედ ძმები ჯაბაგიევები იყვნენ, თითქოს მეფე ნიკოლოზიც მათ ჩამოეგდოთ ტახტიდან (sic!). ვასან-გირეი ჯაბაგიევი, როგორც ინგუშთა ეროვნული, შემდგომ კი სახალხო საბჭოს თავმჯდომარე, ხალხში დიდი პოპულარობით სარგებლობდა. იგი ქუნთ-ჰაჯისტი მიურიდების სექტაშიც კი შევიდა და ამით კიდევ უფრო განიმტკიცა კავშირი ხალხთან. ვლადიკავკაზში თერგის ოლქის სახალხო საბჭოსა და სახალხო კომისართა საბჭოს ჩამოყალიბებასთან ერთად, ინგუშეთშიც აირჩიეს ინგუშთა სახალხო საბჭო ვასან-გირეი ჯაბაგიევის თავმჯდომარეობით.

იმ პერიოდში მთელი ინგუში ხალხი საბჭოს თავმჯდომარეს მიჰყვებოდა; ხალხს კი ყოფილი სამხედროები და მოხელეები მისდევდნენ. ადგილობრივი და საოლქო ხელისუფლება დემოკრატიის ხელში იყო. ხალხი სრული თავისუფლებით სარგებლობდა და საკუთარი შეხედულებისამებრ ჰქონდა უფლება აერჩია და გაეთავისუფლებინა ხელისუფლების წარმომადგენლები.

იქმნებოდა შთაბეჭდილება, თითქოს მსოფლიოში არ არსებობდა ინგუშებზე თავისუფალი ხალხი: ინგუშეთი წარმოადგენდა პატარა, თითქმის დამოუკიდებელ, თავისუფალ დემოკრატიულ რესპუბლიკას, რომელიც რევოლუციის ყველა თავისუფლებით სარგებლობდა; ხალხი კმაყოფილი იყო თავისი მდგომარეობითა და არსებული ხელისუფლებით.

1918 წლის აგვისტოში ვლადიკავკაზში თერგის ოლქში მცხოვრები ყველა ხალხის წარმომადგენელთა ყრილობა მოეწყო.

Далаково и Кантышево на Владикавказ; другая – с северо-запада из Кабарды, через аулы Исламово, Пседах, Сагопш на Грозный. Ингушам был предъявлен ультиматум командным составом передовых частей наступавшей добровольческой армии – пропустить войска через Ингушетию на Владикавказ и Грозный, всем бывшим ингушским офицерам явиться в 24 часа в погонах и представиться, кому следует, в противном случае не явившиеся будут преданы военно-полевому суду, и ряд других требований.

Ингушский народ решил отстаивать до последней капли крови неприкосновенность Ингушетии и свою свободу. И моська бросилась на слона, но моська была довольно зубастая и больно кусалась. Завязалась борьба между ингушами и добровольцами, не на жизнь, а на смерть, не бывалая еще в истории ингушскаго народа. Здесь было совершено много самоотверженных героических подвигов, как целыми ингушскими отрядами, так и отдельными лицами. Бывали случаи – во время кавалерийских атак в ожесточенной рукопашной схватке казачьи и ингушские отряды смешивались, оказывались друг у друга в тылу, не узнавали, кто враги, кто свои, и наносили своим же удары.

Многие отдельные ингуши, молодые и старики, бросали ружья, одиноко врывались с обнаженными кинжалами в неприятельскую гущу и, нанося врагу жестокие и смертельные удары, погибали.

Много таких героев погибло, которых народ помнит и знает.

Несколько ингушских офицеров было убито и ранено в этих безпощадных боях. Передовой добровольческий отряд, наступавший из Кабарды со стороны сел. Исламово на Кескем, Пседах и Сагопш, пластунский батальон, до двух тысяч человек, был совершенно уничтожен ингушами. Но в результате, после семи-восьмидневного отчаяннаго и упорнаго сопротивления, ингуши были раздавлены.

ყრილობის მიმდინარეობისას კონტრრევოლუციურმა ელემენტებმა – კაზაკებმა და ოსებმა პოლკოვნიკ ბელიკოვის ხელმძღვანელობით – გამოსვლა მოაწყვეს. განხორციელდა თავდასხმა ქალაქ ვლადიკავკაზზე, რომელიც ხანმოკლე ბრძოლის შემდეგ კონტრრევოლუციონერებმა დროებით დაიკავეს.

ყრილობის წევრები და კომისარი კონტრრევოლუციონერთა მხრიდან დატყვევებას მხოლოდ ინგუშთა წყალობით გადაურჩნენ.

მალე ქალაქი წითელი არმიისა და ინგუშთა ერთობლივი ზეწოლით გათავისუფლდა კონტრრევოლუციონერთაგან და ოლქში კვლავ დამყარდა სახალხო ხელისუფლება. ვლადიკავკაზიდან ყველა კონტრრევოლუციური ელემენტი გაიქცა სუნჟის, ტარსკისა და ვორონცოვ-დაშკოვის სტანიცებში. ამის შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლებამ ინგუშ ხალხს ნება დართო, დაეკავებინა ეს სამი სტანიცა და საუკუნეების განმავლობაში მათი კუთვნილი მშობლიური მიწები. აღნიშნული განხორციელდა ინგუშთა მიერ ამ სტანიცების ორკვირიანი ალყის შედეგად, განსაკუთრებული მასშტაბური ბრძოლებისა და მსხვერპლის გარეშე, რაც ჯაბაგიევის ოსტატური დიპლომატიური და ტაქტიკური მოქმედებების დამსახურება იყო. სტანიცები იქნა აღებული, დასახლდა მთისა და ნაწილობრივ ბარის ინგუშებით, ხოლო კაზაკები პიატიგორსკში გადაასახლეს.

აგვისტოს მოვლენების შემდეგ ჯაბაგიევი ტფილისში გაემგზავრა და ხალხი ენერგიული, უნარიანი და პოპულარული ხელმძღვანელის გარეშე დარჩა.

… წითელი არმიის დამარცხების შემდეგ დენიკინის მოძრაობა შავი ღრუბელივით როსტოვიდან პატარა ინგუშეთის საზღვრებამდე შემოიჭრა, გზად არსად შეხვედრია სერიოზულ წინააღმდეგობას ყუბანიდან თერგამდე მცხოვრები მრავალრიცხოვანი მთიელი ხალხების მხრიდან. ინგუშმა ხალხმა ინსტინქტურად იგრძნო შავი რეაქციული გველის მოახლოება, რომელიც

Никто из горских народов не поддержал ингушей в борьбе с деникинщиной, за исключением красноармейских частей. Они были предоставлены сами себе и, наконец, после отчаяннаго сопротивления, принуждены были покориться силе. Но борьба еще не закончилась. После взятия селений Долаково, Кантышево и Базоркино добровольческое командование предъявило ингушскому народу требование: дать на свой счет три конных полка на своих собственных лошадях и с собственной амуницией; из них два полка для отправки на фронт, а один для несения внутренней службы, с каждаго дома по одной винтовке, по две тысячи патронов, по три барана или скотины, по десяти пудов кукурузы и с каждых десяти дымов по одной лошади со седлом или со сбруей и несколько десятков миллионов рублей.

Эти требования ингуши не желали выполнить, в особенности не хотели дать полки. Они всячески старались оттянуть срок выполнения, так как такая контрибуция была не по силам ингушскому народу. Полки требовались безотлагательно к назначенному сроку, в противном случае добровольцы угрожали вторым нашествием.

Желающих добровольно поехать на фронт не было ни одного ингуша. Народный ингушский совет разошелся сейчас же не по приказу добровольческой армии и вместо него ингуши […] совет, состоявший главным образом из духовенства, именно мулл. Муллы эти установили в крае шариат и для проведения его в жизнь и установления порядка внутри Ингушетии создали шариатский полк под начальством Тарко-хаджи, насчитывавший до пяти тысяч всадников. Был установлен в Ингушетии порядок. Всякого рода преступления прекратились, в крае воцарились мир и тишина; но это продолжалось недолго месяца полтора.

Сами установив у себя порядок, ингуши просили через своего правителя добровольцев оставить ингушей в покое и не брать с них полмზად იყო მათი სიცოცხლისა და თავისუფლების შთანთქმისთვის. მოხალისეთა არმია ინგუშეთზე ორი კოლონით მიიწევდა: ერთი – დასავლეთიდან, ოსეთიდან, ბესლანის, დოლაკოვოსა და კანტიშევოს გავლით ვლადიკავკაზისკენ; მეორე – ჩრდილო-დასავლეთიდან, ყაბარდოდან, ისლამოვოს, ფსედახისა და საგოფშის აულების გავლით გროზნოს მიმართულებით. ინგუშებს წაუყენეს ულტიმატუმი: გაეტარებინათ ჯარები ინგუშეთის გავლით ვლადიკავკაზსა და გროზნოში; ყველა ყოფილი ინგუში ოფიცერი 24 საათის განმავლობაში გამოცხადებულიყო ეპოლეტებით და წარდგენილიყო შესაბამის ორგანოში, წინააღმდეგ შემთხვევაში მათ სამხედრო-საველე სასამართლო ელოდათ; წაყენებულ იქნა სხვა მოთხოვნებიც.

ინგუშმა ხალხმა გადაწყვიტა სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე დაეცვა ინგუშეთის ხელშეუხებლობა და საკუთარი თავისუფლება. დაიწყო ბრძოლა სიცოცხლესა და სიკვდილს შორის – ინგუშთა ისტორიაში აქამდე არნახული. მრავალი თავგანწირული გმირობა იქნა ჩადენილი როგორც ინგუშური რაზმების, ისე ცალკეულ პირთა მიერ. იყო შემთხვევები, როდესაც სასტიკი ხელჩართული შეტაკებებისას კაზაკთა და ინგუშთა კავალერიული რაზმები ირეოდნენ, ერთმანეთის ზურგში აღმოჩნდებოდნენ, ვერ არჩევდნენ მტერსა და თავისიანს და თავისიანებს აყენებდნენ დარტყმას.

ბევრი ინგუში, ახალგაზრდაც და მოხუციც, აგდებდა თოფს, შიშველი ხანჯლით, მარტო შეიჭრებოდა მტრის რიგებში, სასტიკ და სასიკვდილო დარტყმებს მიაყენებდა მას და გმირულად იღუპებოდა.

მრავალი ასეთი გმირი დაეცა, რომელიც ხალხს დღემდე ახსოვს.

რამდენიმე ინგუში ოფიცერი ამ უმოწყალო ბრძოლებში დაიღუპა ან დაიჭრა. ყაბარდოდან, სოფ. ისლამოვოს მხრიდან კესქემის, ფსედახისა და საგოფშის მიმართულებით მომავალი მოხალისეთა მოწინავე რაზმი – პლასტუნთა

ки, указывая, что они не в силах выставить такое требуемое количество всадников, но все просьбы народа оказались гласом вопиющаго в пустыне. Был назначен последний срок для отправки полков на фронт с угрозой в противном случае подвергнуть разгрому аулы, которые не дадут всадников.

Тогда народ просил правителя Мальсагова через Тарко-хаджи выхлопотать последний месячный срок, пока пройдет месяц поста-уразы «рамазан», после чего Тарко-хаджи от имени народа обещал дать полки. Генерал Мальсагов поехал в Пятигорск и выхлопатал с большим трудом просимое.

Последним сроком отправки на фронт первых ингушских эшелонов был назначен третий день по окончании поста. Все сознательные ингуши понимали, что если к последнему назначенному сроку они не выставят полков, то новое нашествие с тяжелыми последствиями для них неизбежно, и говорили об этом народу. Но всех тех, которые только осмеливались об этом говорить, считали изменниками и предателями, и приверженцами Деникина.

Ингуши надеялись и ждали откуда-то себе помощи, верили разным лицам, которыя разсказывали им фантастические вещи. И вот наступает, наконец, и для ингушей последний назначенный ультимативно срок для отправки первых эшелонов. На третий день после поста на ст. Назрань прибыли всадники перваго эшелона с пострадавших трех аулов – Долаково, Кантышево и Базоркино.

В этот же день ингушский совет мулл устроил грандиознейший по многочисленности съезд ингушского народа около местечка Назрани, в так называемом месте «Гоша Кашамаш». Муллы разбились на партии: одни говорили – данное слово и обещание надо выполнять, иначе еще хуже пострадаем; другие выступали против дачи полков.

ბატალიონი, დაახლოებით ორი ათასი კაცის შემადგენლობით – მთლიანად გაანადგურეს ინგუშებმა. თუმცა შვიდ-რვადღიანი სასოწარკვეთილი და გამძლე წინააღმდეგობის შემდეგ ინგუშები საბოლოოდ გაანადგურეს.

არცერთმა მთიელმა ხალხმა, გარდა წითელი არმიის ნაწილებისა, ინგუშებს მხარი არ დაუჭირა დენიკინის წინაარმდეგ ბრძოლაში. ისინი მარტო დარჩნენ და ბოლოს იძულებულნი გახდნენ დამორჩილებოდნენ. მაგრამ ბრძოლა ამით არ დასრულებულა. დოლაკოვოს, კანტიშევოსა და ბაზორკინოს აულების აღების შემდეგ, მოხალისეთა სარდლობამ ინგუშ ხალხს მოთხოვნა წაუყენა: მას საკუთარი ხარჯით უნდა გამოეყვანა სამი ცხენოსანი პოლკი – თავიანთი ცხენებითა და აღჭურვილობით; მათგან ორი პოლკი ფრონტზე გასაგზავნად, ერთი კი – შიდა სამსახურისათვის; თითოეული სახლიდან – თითო თოფი, ორი ათასი ვაზნა, სამი ცხვარი ან სხვა პირუტყვი, ათი ფუთი სიმინდი; ყოველ ათ ოჯახზე – ერთი ცხენი უნაგირით ან აღკაზმულობით; და აგრეთვე რამდენიმე ათეული მილიონი მანეთი.

ინგუშებს ამ მოთხოვნათა შესრულება არ სურდათ, განსაკუთრებით კი არ უნდოდათ პოლკების გაყვანა. ისინი ყველანაირად ცდილობდნენ შესრულების ვადის გადავადებას, რადგან ასეთი კონტრიბუცია მათ ძალ-ღონეს აღემატებოდა. პოლკები დაუყოვნებლივ, განსაზღვრულ ვადაში იყო მოთხოვნილი, წინააღმდეგ შემთხვევაში მოხალისეები მეორედ შემოსევით იმუქრებოდნენ.

ფრონტზე ნებაყოფლობით წასვლის მსურველი არცერთი ინგუში არ აღმოჩნდა. ინგუშთა სახალხო საბჭო მყისვე დაიშალა, არა მოხალისეთა არმიის ბრძანებით, არამედ თვითონ ინგუშთა გადაწყვეტილებით და მის ნაცვლად შეიქმნა საბჭო, რომელიც უმთავრესად სასულიერო პირებისგან, კერძოდ მოლებისგან შედგებოდა. ამ მოლებმა მხარეში შარიათი დაამყარეს და მისი პრაქტიკაში გატარებისა და ინ-

Во время обсуждения этого вопроса какой-то ингуш прибегает на съезд и сообщает, что на ст. Назрань всадников насильно сажают в вагоны для отправки на фронт. Часть съезда срывается; числом до пятисот всадников бросается с винтовками на ст. Назрань. Всех севших в вагоны всадников вышеупомянутых аулов, ехавших на фронт только ради избавления ингушей от новой, еще более тяжелой кары, прибывшие выкидывают из вагонов, при чем убивают ингуша-офицера Дудара Добриева и арестовывают полковников Котиева Асланбека и Гойгова Керима.

Темботов.

Газета «Вольный горец», 1920, №65 (6 декабря), Тифлис.

СЪЕЗДЫ В НАЗРАНОВСКОМ ОКРУГЕ

Кавкави, 13 июля. В Назрани 20 июля открывается съезд Советов, 25 июля состоится окружная партийная конференция, а 1 августа – окружной съезд Советов Терского округа.

Накануне выборов

Кавкави, 13 июля. В Назрановском уезде с нарастающим размахом развивается предвыборная кампания. Повсеместно проходят митинги, организуются коллективные чтения газет. Духовное настроение масс направлено в сторону советской власти.

Газета «Коммунист Грузии» (на грузинском языке), 1920, № 23 (15 июля), Тбилиси.

გუშეთის შიგნით წესრიგის დამყარების მიზნით შექმნეს შარიათის პოლკი თარკო-ჰაჯის ხელმძღვანელობით, რომლის შემადგენლობა ხუთი ათასამდე მხედარს ითვლიდა. ინგუშეთში წესრიგი დამყარდა. ყოველგვარი დანაშაული შეწყდა. მხარეში მშვიდობამ დაისადგურა, თუმცა ეს მდგომარეობა დიდხანს არ გაგრძელებულა – დაახლოებით თვე-ნახევარს გასტანა.

მხარეში წესრიგის დამყარების შემდეგ, ინგუშებმა თავიანთი მმართველის მეშვეობით მოხალისეებს სთხოვეს, ინგუშები მშვიდად დაეტოვებინათ და პოლკები არ მოეთხოვათ, მიუთითებდნენ რა, რომ მოთხოვნილი რაოდენობის მხედართა გამოყვანა მათ ძალებს აღემატებოდა. მაგრამ ხალხის ყველა თხოვნა უდაბნოში მღაღადებლის ხმას დაემსგავსა. დაინიშნა საბოლოო ვადა პოლკების ფრონტზე გასაგზავნად, მუქარით, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში, ის აულები, რომლებიც მხედრებს არ გაგზავნიდნენ, დარბევას დაექვემდებარებოდნენ.

მაშინ ხალხმა სთხოვა მმართველ მალსაგოვს, თარკო-ჰაჯის მეშვეობით გამოეთხოვა უკანასკნელი, ერთთვიანი ვადა, ვიდრე გაივლიდა მარხვის – ურაზის თვე – „რამაზანი“, რის შემდეგაც თარკო-ჰაჯი ხალხის სახელით პოლკების გაწვევას დაჰპირდა. გენერალი მალსაგოვი პიატიგორსკში გაემგზავრა და დიდი ძალისხმევით მოახერხა მოთხოვნილი გადავადების მიღება.

ფრონტზე პირველი ინგუშური ეშელონების გაგზავნის საბოლოო ვადად დაინიშნა მარხვის დასრულებიდან მესამე დღე. ყველა შეგნებული ინგუში აცნობიერებდა, რომ თუ ბოლო დანიშნულ ვადამდე პოლკებს არ გამოიყვანდნენ, ახალი შემოსევა მძიმე შედეგებით გარდაუვალი იქნებოდა და ამის შესახებ ხალხს აფრთხილებდნენ. მაგრამ ვინც კი ამის თქმას გაბედავდა, მოღალატედ და დენიკინის მომხრედ მიიჩნეოდა.

ინგუშები იმედს იტოვებდნენ, საიდანღაც დახმარებას ელოდნენ, სხვადასხვა პირებს უჯერებდნენ, რომლებიც მათ ფანტასტიკურ ამბებს უყვებოდნენ. და აი, დადგა ინგუშებისთვისაც

ულტიმატუმით განსაზღვრული უკანასკნელი ვადა პირველი ეშელონების გასაგზავნად. მარხვის დასრულებიდან მესამე დღეს, ნაზრანის სადგურზე მივიდნენ პირველი ეშელონის მხედრები დაზარალებული სამი აულიდან: დოლაკოვოდან, კანტიშევოდან და ბაზორკინოდან.

იმავე დღეს მოლათა ინგუშურმა საბჭომ ნაზრანის მახლობლად, ე. წ. „გოშა ქაშმაშთან“ მრავალრიცხოვანი გრანდიოზული ყრილობა მოაწყო. მოლები ორ ბანაკად გაიყვნენ: ერთნი ამბობდნენ – მიცემული სიტყვა და დაპირება უნდა შესრულდეს, თორემ კიდევ უფრო მძიმე შედეგებს მივიღებთო; სხვები პოლკების გაგზავნის წინააღმდეგ გამოდიოდნენ.

ამ საკითხის განხილვის დროს ერთ-ერთი ინგუში ყრილობაზე მივარდა და აცნობა, რომ ნაზრანის სადგურზე მხედრებს ძალით სვამენ ვაგონებში ფრონტზე გასაგზავნად. ყრილობის ნაწილი – დაახლოებით ხუთასამდე შეიარაღებული მხედარი – მაშინვე მოსწყდა შეკრებას და ნაზრანის სადგურისკენ გაემართა. ვაგონებში უკვე მსხდომი, ზემოხსენებული აულების ის მხედრები, რომლებიც ფრონტზე მხოლოდ იმ მიზნით მიდიოდნენ, რომ ინგუშეთი ახალი, კიდევ უფრო მძიმე სასჯელისაგან დაეხსნათ, მოსულებმა ძალით ჩამოსვეს ვაგონებიდან; ამ დროს მოკლეს ინგუში ოფიცერი დუდარ დობრიევი და დააპატიმრეს პოლკოვნიკები ასლანბექ კოტიევი და ქერიმ გოიგოვი.

თემბოტოვი.

გაზეთი „ვოლნი გორეც“, 1920 წელი, № 65 (6 დეკემბერი), ტფილისი.

ყრილობები ნაზრანის ოლქში

კავკავი, 13 ივლისი. 20 ივლისს ქ. ნაზრანში გაიხსნება საბჭოების სახალხო ყრილობა, 25 ივლისს – საოლქო პარტიული კონფერენცია, 1 აგვისტოს – თერგის ოლქის საბჭოთა საოლქო ყრილობაა.

არჩევნების წინ

კავკავი, 13 ივლისი. ნაზრანის მაზრაში გაჩაღებულია წინასწარი საარჩევნო კომპანია. ეწყობა მიტინგები და გაზეთების ხმამაღლა კითხვა. მასების სულიერი განწყობილება საბჭოთა ძალაუფლებისკენაა.

გაზეთი „საქართველოს კომუნისტი“, 1920, №23 (15 ივლისი), თბილისი.

კომუნისტი

ყრილობები ნაზრანის ოლქში.

კავკავი, 13 ივლისი. 20 ივლისს ქ. ნაზრანში გაიხსნება საბჭოების სახალხო ყრილობა, 25 ივლისს – საოლქო პარტიული კონფერენცია 1 აგვისტოს – თერგის ოლქის საბჭოთა საოლქო ყრილობაა.

არჩევნების წინ.

კავკავი, 13 ივლისი. ნაზრანის მაზრაში გაჩაღებულია წინასწარი საარჩევნო კომპანია. ეწყობა მიტინგები და გაზეთების ხმამაღლა კითხვა. მასების სულიერი განწყობილება საბჭოთა ძალაუფლებისკენაა.

1944 წლის 23 თებერვალი ქართული ბეჭდური მედიის სივრცეში: დუმილი, პროტესტი და ისტორიული მეხსიერება

1944 წლის 23 თებერვალი ინგუშთა კოლექტიურ მეხსიერებაში დამკვიდრებულია როგორც ტრავმული ისტორიული თარიღი. საბჭოთა ხელისუფლების გადაწყვეტილებით განხორციელებულმა მასობრივმა დეპორტაციამ მოიცვა არა მხოლოდ მოსახლეობის იძულებითი ფიზიკური გადაადგილება, არამედ პოლიტიკური და სიმბოლური ლიკვიდაციის კომპლექსური პროცესი: გაუქმდა ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ავტონომიური რესპუბლიკა, შეიცვალა ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული საზღვრები, განხორციელდა ტოპონიმიური რევიზია – ეროვნული მეხსიერების მატერიალური ნიშნების მიზანმიმართული წაშლა იდენტობის დესემანტიზაციისა და სივრცის სიმბოლური რეკოდირების მიზნით, ხოლო თავად ეთნონიმები გაქრა ოფიციალური საჯარო დისკურსიდან.

აღნიშნული მოვლენების ისტორიული რეფლექსია ქართულ ბეჭდურ მედიაში რთულ და მრავალშრიან პროცესს წარმოადგენს. 1944-1956 წლებში საბჭოთა საინფორმაციო სივრცეში, მათ შორის საქართველოს პრესაში, ტრაგედია პრაქტიკულად გაუჩინარდა საჯარო ნარატივიდან. ოფიციალური გამოცემები შემოიფარგლებოდა ადმინისტრაციულ-ბიუროკრატიული ხასიათის დადგენილებებით, რომლებშიც ტერიტორიული გადანაწილება და დასახლებათა გადარქმევა ფორმულირებული იყო ტექნიკურ-ნორმატიული, დეემოციონალიზებული ენით. ამ ტექსტებში არ იკვეთებოდა არც დეპორტაციის მიზეზთა ანალიზი და არც ეთნიკური თემის ხსენება, რაც დუმილის ინსტიტუციონალიზებულ ფორმად შეიძლება განიმარტოს – როგორც ძალაუფლების მიერ მეხსიერების რეგულირების პრაქტიკა.

სრულიად განსხვავებულ ინტერპრეტაციულ ჩარჩოს გვთავაზობს ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ბეჭდური სივრცე. 1952 წელს ემიგრანტულმა გამოცემამ „მებრძოლი საქართველო“ დეპორტაცია შეაფასა, როგორც მორალური და პოლიტიკური დანაშაული, როგორც კავკასიური ერთობის წინააღმდეგ მიმართული ძალადობრივი აქტი. ამ დისკურსში ტრაგედია განიხილებოდა არა მხოლოდ კონკრეტული ხალხების უბედურებად, არამედ მთლიანი კავკასიური სივრცის საერთო ისტორიულ გამოცდილებად. ამგვარად, ემიგრაციულმა პრესამ ჩამოაყალიბა ალტერნატიული მეხსიერების ნარატივი, რომელიც საბჭოთა ცენზურის პირობებში ოფიციალურ საჯარო სივრცეში ვერ იარსებებდა.

ნიშანდობლივია, რომ უკვე 1952-1954 წლებში ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის წრეებში საკითხი სამართლებრივ-ისტორიული გადაფასების საგნად იქცა. დეპორტაცია განიხილებოდა საერთაშორისო სამართლისა და ადამიანის უფლებათა დაცვის კონტექსტში, რითაც ემოციურ-პუბლიცისტური პროტესტი თანდათან გარდაიქმნა სამართლებრივ არგუმენტაციად და ისტორიოგრაფიულ შეფასებად.

წარმოდგენილი რუბრიკა ასახავს 1944 წლის 23 თებერვლის ტრაგედიის რეპრეზენტაციას ქართული ბეჭდური მედიის სხვადასხვა სეგმენტში – საბჭოთა ოფიციალურ პრესასა და ემიგრაციულ გამოცემებში. აღნიშნული წყაროების შედარებითი ანალიზი შესაძლებელს ხდის გამოვლინდეს მეხსიერების განსხვავებული რეჟიმები: დუმილი, პროტესტი და ისტორიული რეფლექსია. სწორედ ამ სამმაგ დისკურსულ ველში იკვეთება არა მხოლოდ ინგუშთა ტრაგედიისადმი ქართული საზოგადოების დამოკიდებულება, არამედ ის პოლიტიკური და იდეოლოგიური კონტექსტიც, რომელმაც განსაზღვრა ინფორმაციის წარმოჩენის თუ ჩახშობის ფორმები. ქვემოთ მოცემული სამი სტატია წარმოაჩენს, თუ როგორ კონსტრუირდება ისტორიული მეხსიერება დუმილსა და ხმამაღალ პროტესტს შორის.

მ. ბეჭიტაშვილი

23 ФЕВРАЛЯ 1944 ГОДА В ПРОСТРАНСТВЕ ГРУЗИНСКОЙ ПЕЧАТНОЙ МЕДИА: МОЛЧАНИЕ, ПРОТЕСТ И ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ

23 февраля 1944 года закрепилось в коллективной памяти ингушского народа как травматическая историческая дата. Массовая депортация, осуществлённая по решению советской власти, включала не только принудительное физическое перемещение населения, но и комплексный процесс политической и символической ликвидации: была упразднена Чечено-Ингушская автономная республика, изменены административно-территориальные границы, проведена топонимическая ревизия – целенаправленное стирание материальных маркеров национальной памяти с целью десемантизации идентичности и символического перекодирования пространства, а сами этнонимы исчезли из официального публичного дискурса.

Историческая рефлексия этих событий в грузинской печатной медиа представляет собой сложный и многослойный процесс. В 1944-1956 гг. в советском информационном пространстве, включая прессу Грузии, трагедия фактически исчезает из публичного нарратива. Официальные издания ограничивались публикацией административно-бюрократических постановлений, в которых территориальные преобразования и переименование населённых пунктов формулировались в технико-нормативном, деэмоционализированном языке. В этих текстах отсутствовал как анализ причин депортации, так и упоминание этнического субъекта, что может быть интерпретировано, как институционализированная форма молчания – практика регулирования памяти со стороны власти.

Иной интерпретационный ракурс представлен в печатном органе грузинской политической эмиграции. В 1952 году эмигрантское издание «Мебрдзоли Сакартвело» («Борющаяся Грузия») оценивало депортацию как моральное и политическое преступление, как акт насилия против кавказского единства. В этом дискурсе трагедия осмысливалась не только как судьба отдельных народов, но и как общее историческое испытание всего кавказского пространства. Тем самым эмиграционная пресса сформировала альтернативный нарратив памяти, который не мог существовать в условиях советской цензуры в официальном публичном поле.

Примечательно, что уже в 1952-1954 гг. в кругах грузинской политической эмиграции проблема депортации стала предметом правовой и исторической переоценки. События 23 февраля 1944 года рассматривались в контексте международного права и защиты прав человека, что свидетельствует о трансформации эмоционально-публицистического протеста в правовую аргументацию и историографическую оценку.

Представленная рубрика отражает репрезентацию трагедии 23 февраля 1944 года в различных сегментах грузинской печатной медиа – в советской официальной прессе и эмиграционном издание. Сравнительный анализ данных источников позволяет выявить различные режимы памяти: молчание, протест и историческую рефлексию. В этом тройственном дискурсивном поле проявляется не только отношение грузинского общества к трагедии ингушского народа, но и политический и идеологический контекст, определявший формы представления или подавления информации. Три представленные статьи демонстрируют, каким образом историческая память конструируется между молчанием и публичным протестом.

М. БЕЖИТАШВИЛИ

УКАЗ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ГРУЗИНСКОЙ ССР

Об образовании, разделении и ликвидации в Казбегском районе Грузинской ССР некоторых сельских советов и переименовании некоторых сёл.

В связи с включением в состав Казбегского района Грузинской ССР новой территории:

1. Образовать на новой территории Казбегского района следующие сельские Советы:

а) Дариальский,

б) Ахалсопельский,

в) Ларсский.

2. В связи с разбросанностью сел и многочисленностью хозяйств, разделить Аршский сельский Совет на два сельсовета:

а) Сионский – с центром в сел. Сиони, в составе сёл: Сиони, Арша, Гарбани, Ачхоти, Вардисубани, Тоти, Гайботени, Андезити.

б) Горисцихский – с центром в сел. Горисцихе, в составе сёл: Горисцихе, Пхелше, Ткаршети, Каноби, Хуртиси.

3. В виду переселения большинства населения в другие села, ликвидировать Гудаурский сельский Совет, а оставшиеся хозяйства передать Кобскому сельсовету.

4. Переименовать села:

а) по Дариальскому сельсовету:

Джариарх [Джейрах] – в Дариали (центр сельсовета),

Фортаух [Фуртоуг] – в Тамариани,

Памет – в Ганахлеба,

Верхние Озми – в Шрома,

Нижние Озми – в Тергула,

Бейнах [Бейни] – в Мтисдзири.

б) по Ахалсопельскому сельсовету:

Хамхи – в Ахалсопели (центр сельсовета).

в) по Ларсскому сельсовету:

Старый Ларс – в Ларси (центр сельсовета).

г) курорт Армхи – в курорт Дариали.

ბრძანებულება საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმისა

საქართველოს სსრ ყაზბეგის რაიონში ზოგიერთი სასოფლო საბჭოს შექმნისა, გაყოფისა, ლიკვიდაციისა და ზოგიერთი სოფლის გადარქმევის შესახებ

საქართველოს სსრ ყაზბეგის რაიონის შემადგენლობაში ახალი ტერიტორიის ჩართვასთან დაკავშირებით.

ყაზბეგის რაიონის ახალ ტერიტორიაზე შეიქმნას შემდეგი სასოფლო საბჭოები:

ა) დარიალისა;

ბ) ახალსოფლისა;

გ) ლარსისა.

სოფლების დაქსაქსულობისა და მეურნეობათა სიმრავლის გამო, არშის სასოფლო საბჭო გაიყოს ორად:

ა) სიონისა – ცენტრი სოფელ სიონში, შემდეგი სოფლების შემადგენლობით: სიონი, არშა, გარბანი, აჩხოტი, ვარდისუბანი, თოთი, გაიბოტენი, ანდეზიტი;

ბ) გორისციხისა – ცენტრით სოფელ გორისციხეში, შემდეგი სოფლების შემადგენლობით: გორისციხე, ფხელშე, ტყარშეტი, ყანობი, ხურთისი.

მოსახლეობის უმეტესი ნაწილის სხვა სოფლებში გადასახლების გამო, ლიკვიდირებულ იქნას გუდაურის სასოფლო საბჭო, ხოლო დარჩენილი მეურნეობები გადაეცეს კობის სასოფლო საბჭოს.

სახელწოდება შეეცვალოს და დაერქვას სოფლებს:

ა) დარიალის სასოფლო საბჭოში:

ჯარიარხს [ჯეირახს] – დარიალი (სასოფლო საბჭოს ცენტრი);

ფორტაუხს [ფურტოუგს] – თამარიანი;

პამეტს [ფამეტს] – განახლება;

ზემო ოზმს – შრომა;

ქვემო ოზმს – თერგულა;

ბეინახს [ბეინს] – მთისძირი.

ბ) ახალსოფლის სასოფლო საბჭოში:

Председатель Президиума Верховного Совета Грузинской ССР

Г. СТУРУА.

Секретарь Президиума Верховного Совета Грузинской ССР

В. ЭГНАТАШВИЛИ.

3 июля 1944 г.

Г. Тбилиси.

Газета «Заря Востока», 1944, № 133 (4 июль), Тбилиси.

ხამხის – ახალსოფელი (სასოფლო საბჭოს ცენტრი).

გ) ლარსის სასოფლო საბჭოში:

ძველ ლარსს – ლარსი (სასოფლო საბჭოს ცენტრი).

დ) კურორტ არმხის – კურორტი დარიალი.

საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე

გ. სტურუა

საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის მდივანი

ვ. ეგნატაშვილი

1944 წ. 3 ივლისი.

ქ. თბილისი.

გაზეთი „კომუნისტი“, 1944, №134 (4 ივლისი), თბილისი.

კომუნისტი

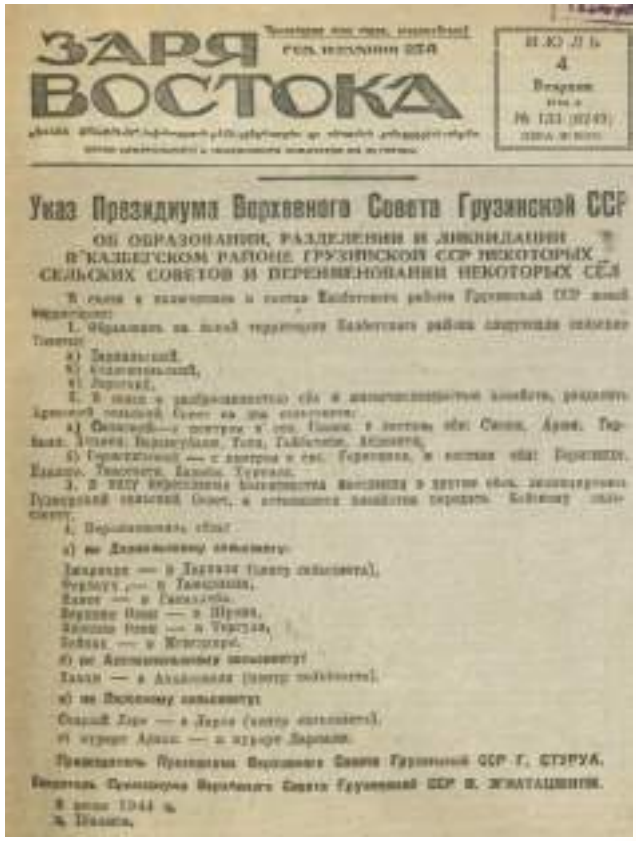
ЗАРЯ ВОСТОКА

Указ Президиума Верховного Совета Грузинской ССР

ტრაღედია ჩვენი ჩრდილო მეზობლების
(ინგუშ-ჩეჩენთა და ყარაჩა-ბალყართა გადასახლება)

საშინელია პატარა ხალხის ბედი, მით უმეტეს, როცა ის უმწეოა, მაგრამ ამაყი და თავდადებული. ასეთია განსაკუთრებით ჩვენი ჩრდილო მეზობლები: მეგობრული ხალხი ქართველების, ჩეჩნები და ინგუშები, ყარაჩაელები და ბალყარები. ერთმანეთს შორის ჩვენ, ქართველებს, და მათ გვახსოვს მხოლოდ ძმობა და ერთობა, სტუმართმოყვარეობა და გამტანობა; სიყვარული და მეგობრობა; შევხარო-დით აქეთ - იქიდან თვალუწვდენელ მთის მწვერვალს, ძირს მოჩხრიალე მდინარეთა ბორგვას და ჩვენი სულიც მათთან ერთად იდგა სიამაყით აღმართული და თერგივით მშფოთვარე.

ნეტა ვის დაუშავეთ რამე ამ ჩვენი დიდსულოვნებით, ჩვენი მტკიცე ნებისყოფით და მშობელ მიწა-წყლის უსაზღვრო სიყვარულით?

მაგრამ მოხდა ომი – საშინელი და სისხლიანი, რომელმაც მიაღწია კავკასიის ქედამდე. ჩაითრია ჩვენი მეზობლებიც. ეს იყო რვა წლის წინათ. ამას მოჰყვენ კომუნისტური ჯალათები – მხდალნი მტრის წინაშე და გაბედულნი ხელ-ფეხშებორკილი ხალხის წინაშე. მოვიდენ 1943 წელში, მთელი თვეების განმავლობაში ხალხს ეფერებოდენ, არწმუნებდნენ კეთილ განზრახვაში. აავსეს სოფლები ჯარებით, ვითომ გზების შესაკეთებლათ, ფრონტის ზურგის გასამაგრებლად. 1944 წელში, ცივ თებერვლის ერთ დღეს, თავიანთი ბინძური გულის შინაარსი გადმოანთხიეს. ეს იყო დღე წითელი ჯარის – 23 თებერვალი. შეკრიბეს სოფლები, ვითომ კოლმეურნეობის გასაუქმებლათ გამარჯვებული ომის შედეგად და მოულოდნელად, მუხანათურად, შემოარტყეს ჯარი დანდობით მისულ ხალხს. ქალი და კაცი, დიდი და პატარა, გამოაცხადეს ტყვედ და უბრძანეს დაძრულიყვნენ შორი გზისაკენ, რომლის ბოლოს ციმბირი ეწოდება.

რისთვის, რატომ? – განა სჭირდებათ ჯალათებს გასამართლებელი საბუთი? – მისთვის,

ТРАГЕДИЯ НАШИХ СЕВЕРНЫХ СОСЕДЕЙ
(депортация ингушей-чеченцев и карачаево-балкарцев)

Судьба малого народа ужасна, особенно когда он беспомощен, но при этом горд и самоотвержен. Таковы, в особенности, наши северные соседи: дружественные к грузинам народы – чечены и ингуши, карачаевцы и балкарцы. Между нами, грузинами, и ими помнится только братство и единство, гостеприимство и надежность; любовь и дружба; с обоих сторон необъятных горных вершин, по берегам мечущихся и грохочущих, ниспадающих в ущелья рек пребывала радость, и мы духом стояли рядом с ними, гордые и бурные, как Терек.

Кому мы навредили своим великодушием, своей твердой волей и своей безграничной любовью к родине?

Но случилась война – ужасная и кровавая, достигшая Кавказского хребта. Она втянула и наших соседей. Это было восемь лет назад. Затем пришли палачи-коммунисты – трусившие перед лицом врага и храбрые перед закованным в цепи народом. Они пришли в 1943 году, месяцами льстили людям, уверяя их в своих добрых намерениях; заполонили деревни войсками, якобы для ремонта дорог и укрепления тыла фронта. В 1944 году, холодным февральским днем, они излили содержимое своих грязных сердец. Это был день Красной Армии – 23 февраля. Они собрали жителей селений, якобы для упразднения колхозов в результате победоносной войны. И вдруг, неожиданно, коварно, окружили войском людей, пришедших с доверием. Мужчин и женщин, молодых и старых, объявляли их пленными и приказали вступить на дальний путь, конец которого называется Сибирью.

Зачем, почему? – Нужны ли палачам доказательства своей невиновности? – Потому что этот малочисленный народ любил и до сих пор любит свободу, ненавидит и не выносит ига рабства и

რომ ამ პატარა ხალხს უყვარდა და უყვარს თავისუფლება, სძულს და ვერ იტანს მონობის უღელს და ჯალათურ მოპყრობას. საშინელ სცენებს აგვიწერს ცნობილი გ. ტოკაევი:

ერთ სოფელში შინაგან საქ. სამ. ჯარის უფროსი უცხადებს შეგროვილ ხალხს მოულოდნელად: „გარშემორტყმული ხართ შეიარაღებული ჯარით. ვინც გაიქცევა – მისი ხვედრია ტყვია, არავითარ გაფრთხილებას არ ექნება ადგილი. ვერ გაიგეთ? იგი თავზე შემოივლებს ხელს. ეს ნიშანია: ყოველი მხრიდან ტყვიის მფრქვეველები დაიწყებენ კაკანს. „ახლა ხომ გაიგეთ?“ ხანჯალამოღებული რამდენიმე ვაჟკაცი მიიწევს ტრიბუნისაკენ, იქვე ტყვიით იცხრილებიან. „ინგუშ-ჩეჩენთა ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა ლიკვიდირებულია“ – გაისმის ხრინწიანი ხმა სისხლით გაბრუებული ჯალათის: „მისი ქონება, მიწა-მამული გადადის საბჭოთა სახელმწიფოს ხელში“. წინ გამოდის მაიორი ინგუში – ცალი ხელი გერმანელებთან ომში დაკარგა: გული გაჭედილი აქვს ორდენებით და მედლებით. ქალების ტირილსა და ბავშვების წივილში ადის ტრიბუნაზე: „ძმებო, გაიძახის, სამშობლოსათვის ჩვენ არ გვიღალატნია. ცილსა გწამებენ“. „გაჩუმდით“ – უყვირის ჯალათი პოლკოვნიკი. „იარაღი, ძმებო, ცოცხლად ნუ ჩაუვარდებით ხელში!“ და ტყვიით განგმირული ეცემა. მირბის გაგიჟებით ქალი, ხელში ბავშვით: „მესროლეთ, მომკალით.“ – ავტომატის ტყვია აჩუმებს მასაც. ვერ აღვწერთ, რა განიცადეს ამ დღეს ჩვენმა მეზობლებმა. ვინც გადაურჩა სიკვდილს, ჩაყარეს საქონლის ვაგონებში და ზოგს ციმბირში, ზოგს შუა აზიაში უკრეს თავი: მყრალი ტუნდრა და ჭაობი მოუღებს ბოლოს ამ მთის შვილებს – წმინდა ჰაერზე აღზრდილ სანიმუშო რაინდული ბუნების ადამიანთ.

ძნელია აღწერა!

კალამი არ მემორჩილება!

გვერწმუნეთ, ყველა ქართველის ისე იცლება ამის მოგონებით სისხლის წვეთებად,

обращения палачей. Знаменитый Г. Токаев так описывает эти ужасные сцены:

В одном селении начальник войск министерства внутренних дел вдруг объявил собравшимся: «Вы окружены вооруженными войсками. Кто попытается убежать, его удел – пуля, предупреждения не будет. Понимаете? Он обведет голову руками. Это знак: со всех сторон начнут стрекотать пулеметы. – «Теперь вы понимаете?» – Несколько храбрых мужчин с кинжалами направились к трибуне, и их тут же расстреляли. – «Чечено-Ингушская Автономная Советская Социалистическая Республика ликвидирована», – слышен хриплый голос осоловелого от крови палача: «Ее имущество, ее земли переходят в руки советского государства». Вперед выходит майор-ингуш – одну руку он потерял на войне с немцами: на груди полно орденов и медалей. В сопровождении причитаний женщин и плача детей он взбирается на трибуну: «Братья, – кричит он, – мы не предавали родину. Нас оклеветали». – «Замолчи!» – орет на него полковник-палач. – «За оружие, братья, не предавайтесь им в руки живыми!» – И он падает, пронзенный пулей. Женщина в безумном порыве бежит с ребенком на руках: «Стреляйте, убейте меня!» – Очередь из автомата заставляет замолчать и ее. Мы не в состоянии описать, что пережили наши соседи в тот день. Тех, кто избежал смерти, бросили в товарные вагоны, некоторых погнали в Сибирь, других – в Центральную Азию: вонючая тундра и болота в конце концов поглотят этих детей гор – людей образцового рыцарства, воспитанных на чистом воздухе.

Сложно описать!

Перо не поддается!

Поверьте, при мысли об этом каждый грузин так же истекает кровью по капле, как и вы, наши добрые соседи. Что еще мы можем сделать здесь, кроме сострадания? Что еще мы можем сделать, кроме как проклясть этих мучителей и

როგორც თქვენი, – ჩვენო კარგო მეზობლებო. აქ რა შეგვიძლია მეტი, გარდა თანაგრძნობისა. რა შეგვიძლია მეტი, რომ ერთხელ კიდევ შევაჩვენოთ ის მტარვალები და ის რეჟიმი, რომელმაც ასეთი არაადამიანური, მხეცური მოპყრობა იცის უმწეო ხალხისადმი!

გვწამდეს, მათ თარეშსაც მოეღება ბოლო! გვწამდეს ხალხის მკვლელთ არ შერჩებათ სისხლი, ასე გულცივად დანთხეული!

არ დაივიწყოთ ეს გლოვის დღე! არც ჩვენ დავივიწყებთ!

„მებრძოლი საქართველო“ (ქართული ეროვნული საბჭოს ორგანო), 1952, №3 (აპრილი), პარიზი.

этот режим, который умеет обращаться с беззащитными людьми так бесчеловечно и жестоко!

Мы верим – их разгулу тоже придет конец! Мы верим – убийцы народа ответят за кровь, пролитую так хладнокровно!

Не забывайте этот день траура! Мы тоже не забудем!

«Мебрдзоли Сакартвело»[1] (орган Национального совета Грузии), 1952, №3 (апрель), Париж.

მებრძოლი საქართველო

LA GEORGIE COMBATTANTE

№ 3 — № 3

[1] Мебрдзоли Сакартвело (груз. მებრძოლი საქართველო) – Борющаяся Грузия.

ჩეჩნეთ-ინგუშეთის 1944 წლის ტრაგედია და ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია

1944 წელს ჩრდილოეთ კავკასიაში დატრიალდა ტრაგედია, რომელიც ორმოცდაექვსი წლის მანძილზე ყოველმხრივ იყო მიჩქმალული საბჭოთა იმპერიული რეჟიმის მიერ...

...დიდი გულისტკივილით შეხვდა ამ ცნობას ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია, რომელიც გახლდათ ჯერ 30-იანი წლების შუა ხანებში დაფუძნებული „კავკასიის კონფედერაციის საბჭოს“, შემდეგ კი 40-იანი წლების დამლევს „კავკასიის დამოუკიდებლობის კომიტეტის“ დაარსების ერთ-ერთი მთავარი ინიციატორი...

1952 წლის 23 თებერვალს მიუნჰენში შედგა ჩრდილოეთ კავკასიელთა 1944 წ. ტრაგედიის წლისთავისადმი მიძღვნილი სამგლოვიარო შეხვედრა, რომელზეც შესანიშნავი სიტყვით გამოვიდა ქართველ ტრადიციონალისტთა საზღვარგარეთ მოქმედი კავშირის ერთ-ერთი ლიდერი, გამოჩენილი ქართველი პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწე დათა ვაჩნაძე…

1954 წლის 23 თებერვალს, ტრაგედიის 10 წლისთავთან დაკავშირებით, „კავკასიის დამოუკიდებლობის კომიტეტის“ პრეზიდიუმის თავმჯდომარემ ა. მაგომამ და პრეზიდიუმის მდივანმა, დოქტორმა გ. მაღალაშვილმა მემორანდუმი გაუგზავნეს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის იმჟამინდელ გენერალურ მდივანს ბატონ ჰამერშილდს...

„ბატონო გენერალურო მდივანო! თავისი სამშობლოს საბჭოთა ოკუპაციისაგან განთავისუფლებისათვის მებრძოლ „კავკასიის დამოუკიდებლობის კომიტეტს“ აქვს პატივი გაცნობოთ შემდეგი:

10 წლის წინ, 1944 წლის 23 თებერვალს, ომის დროს სტალინის, მოლოტოვის, კაგანოვიჩის და სხვათა მიერ ხელმოწერილი საბჭოთა ხელისუფლების დეკრეტის საფუძველზე, კავკასიაში ლიკვიდირებულია ჩეჩნეთ-ინგუშეთის 800 ათასიანი მოსახლეობის მქონე ავტო-

ЧЕЧЕНО-ИНГУШСКАЯ ТРАГЕДИЯ 1944 ГОДА И ГРУЗИНСКАЯ ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЭМИГРАЦИЯ

В 1944 году на Северном Кавказе развернулась трагедия, которая на протяжении сорока шести лет полностью замалчивалась советским имперским режимом...

...С болью в сердце встретила эту новость грузинская политическая эмиграция, которая еще в середине 1930-х годов была одним из главных инициаторов создания «Совета Кавказской конфедерации», а в конце 1940-х годов – «Комитета за независимость Кавказа»...

23 февраля 1952 года в Мюнхене состоялось траурное собрание, посвященное [восьмой] годовщине трагедии 1944 года на Северном Кавказе, на котором с пронзительной речью выступил один из лидеров Союза грузинских традиционалистов, действующих за рубежом – видный грузинский политический и общественный деятель Дата Вачнадзе…

23 февраля 1954 года, в десятую годовщину трагедии, председатель Президиума «Комитета независимости Кавказа» А. Магома и секретарь Президиума, доктор Г. Магалашвили направили меморандум тогдашнему Генеральному секретарю Организации Объединенных Наций г-ну Хаммершильду...

«Господин Генеральный секретарь! «Комитет по независимости Кавказа», борющийся за освобождение своей родины от советской оккупации, имеет честь сообщить вам следующее:

Десять лет назад, 23 февраля 1944 года, на основании декрета советской власти, подписанного Сталиным, Молотовым, Кагановичем и другими, во время войны, на Кавказе была ликвидирована Чечено-Ингушская Автономная Республика с населением 800 тысяч человек по обвинению в полезном для Германии труде и «измене» Советскому Союзу. Часть населения была уничтожена на месте Красной Армией, а остальная

ნომიური რესპუბლიკა გერმანიის სასარგებლო მოღვაწეობისა და საბჭოთა კავშირის მიმართ „ღალატის“ ბრალდებით. მოსახლეობის ნაწილი წითელი არმიის მიერ ადგილზევე იქნა გაჟლეტილი, დანარჩენი ნაწილი კი 24 საათის განმავლობაში ციმბირსა და შუა აზიაში იქნა გასახლებული, სადაც მას სიკვდილი ემუქრებოდა. მოსახლეობის ქონება დატაცებულ იქნა, ხოლო ნავთობით მდიდარი მისი ტერიტორიები ცენტრალური რუსეთიდან გადმოყვანილი მუშებითა და გლეხებით იქნა დასახლებული. ასეთივე განადგურება და გადასახლება განიცადა ჩრდილოეთ კავკასიის სხვა ავტონომიური ოლქის ბალყარეთის 200 ათასმა მცხოვრებმა.

მიუხედავად იმისა, რომ ორი ერის ამ ბარბაროსულმა განადგურებამ მთელი ცივილიზებული სამყაროს აღშფოთება გამოიწვია და ეს ფაქტი აშკარად ეწინააღმდეგება „გაეროს“ პრინციპებს, დღემდე მის შესახებ საკითხი არ გახდა ღირსი მაღალი საერთაშორისო დაწესებულების მიერ განხილვისა, დაწესებულების მიერ, რომელშიც თქვენ ესოდენ მაღალი და პასუხსაგები პოსტი გიპყრიათ.

ეკონომიკურ და სოციალურ საკითხთა საბჭოების ჟენევაში გამართულ მხოლოდ ორ სხდომაზე, 1951 წლის 10 აგვისტოს, „შუა აღმოსავლეთისა და აფრიკის ეკონომიკური მდგომარეობის“ საკითხის ირგვლივ გამართული დისკუსიისას დიდი ბრიტანეთის წარმომადგენელმა ბატონმა კორლეი სმიტმა შეახსენა საბჭოთა კავშირის წარმომადგენელს -არკადიევს „საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ჩეჩნეთ-ინგუშეთისა და ყირიმის რესპუბლიკების მიმართ ჩადენილი წარმოუდგენელი დანაშაულის“ შესახებ. მაგრამ ბრიტანეთის დელეგატის კეთილშობილმა გამოქომაგებამ და საბჭოთა დელეგაციის უზნეო რეპლიკებმა, სამწუხაროდ, გაგრძელება ვერ ჰპოვა. „გაეროს“ მაშინდელი გენერალური მდივნის ბატონ ტრიგვილისადმი „ჩრდილოეთ კავკასიის ეროვნული კომიტეტის“ მიმართვის პასუხად 1952 წლის 10 მარტს „გა-

часть в течение 24 часов переселена в Сибирь и Центральную Азию, где им угрожала смерть. Их имущество было разграблено, а богатые нефтью территории заселены рабочими и крестьянами, переселенными из центральной России. 200 тысяч жителей Балкарии, другого автономного региона на Северном Кавказе, подверглись аналогичному уничтожению и переселению.

На двух заседаниях Экономического и Социального Совета, состоявшихся в Женеве 10 августа 1951 года, во время обсуждения вопроса об «экономической ситуации на Ближнем Востоке и в Африке», представитель Великобритании г-н Корлей Смит напомнил представителю Советского Союза – Аркадьеву о «невообразимом преступлении, совершенном советскими властями против Чечено-Ингушской и Крымской республик». Однако, к сожалению, благородное заступничество британского делегата и аморальные реплики советской делегации, не получили продолжения. В ответ на обращение «Северо-Кавказского национального комитета» к тогдашнему Генеральному секретарю ООН г-ну Тригвилу, 10 марта 1952 года от «Департамента ООН по правам человека» был получен ответ, в котором отмечалось, что «вопрос о геноциде на Кавказе (в соответствии с параграфом 75, пункт V) будет поднят для обсуждения на сессии Экономического и Социального Совета». К сожалению, это обещание не было выполнено, и преступление, стоившее жизни миллиона человек, осталось без внимания.

Тем временем советское правительство продолжает свою преступную политику, направленную на уничтожение народов Кавказа...

Таким образом, кавказские народы, известные со времен Страбона, будут исчезать один за другим на наших глазах под ударами советской тирании.

Опираясь на 87-ой параграф Хартии Организации Объединенных Наций, мы обращаемся к

ეროს“ ადამიანის უფლებათა განყოფილებიდან მიღებულ პასუხში აღნიშნულია, რომ „კავკასიაში გენოციდის შესახებ საკითხი (პარაგრ. 75, V პუნქტის თანახმად) დაყენებული იქნება ეკონომიკურ და სოციალურ საკითხთა საბჭოს სხდომაზე განსახილველად“. სამწუხაროდ, ეს დაპირება არ განხორციელებულა და ერთი მილიონი ადამიანის სიცოცხლის ფასად დამჯდარი დანაშაული ყურადღების მიღმა დარჩა.

ამასთან, საბჭოთა მთავრობა განაგრძობს კავკასიის ერთა გასანადგურებლად მიმართულ თავის დანაშაულებრივ პოლიტიკას...

ამდენად, სტრაბონის დროიდან ცნობილი კავკასიელი ერები ჩვენ თვალწინ რიგ-რიგობით გაქრებიან საბჭოთა ტირანიის დარტყმების გამო.

ვეყრდნობით რა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ქარტიის 87-ე პარაგრაფს, მოგმართავთ თხოვნით თქვენ, ბატონო გენერალურო მდივანო, რათა კაცთმოყვარეობისა და სამართლიანობისათვის მიმართოთ ყოველი ღონე კავკასიაში გენოციდის შესახებ საკითხის განხილვისა და ამ ამაზრზენი დანაშაულის გამოსაძიებლად გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის საანკეტო კომისიის დანიშვნისათვის“. – ასეთი გახლავთ მემორანდუმის შინაარსი.

ლევან ურუშაძე

გაზეთი „თავისუფალი საქართველო“, 1991,
№36 (27 სექტემბერი), თბილისი.

Вам, господин Генеральный секретарь, с просьбой приложить все усилия в интересах человеколюбия и справедливости для рассмотрения вопроса о геноциде на Кавказе и назначения Комиссии Организации Объединенных Наций по расследованию этого чудовищного преступления» – таково содержание меморандума.

Леван Урушадзе

Газета «Тависупали Сакартвело»,[2] 1991,
№36 (27 сентября), Тбилиси.

[2] Тависупали Сакартвело (груз. თავისუფალი საქართველო) – Свободная Грузия.

„კომუნისტი“

საქართველოს კპ ცკ-ის, საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოსა
და საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს ორგანო
(ქართულ ენაზე)

1920-1990

«КОММУНИСТИ»

ОРГАН ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМИТЕТА КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ГРУЗИИ,
ВЕРХОВНОГО СОВЕТА И СОВЕТА МИНИСТРОВ ГРУЗИНСКОЙ ССР
(На грузинском языке)

ინგუშეთთან დაკავშირებული სამეცნიერო-კვლევითი და საგამომცემლო საქმიანობა საქართველოში: ინსტიტუციური პრაქტიკა და ინგუშოლოგიური კვლევების დისკურსი (1941–1970-იანი წლები)

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ И ИЗДАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ, СВЯЗАННАЯ С ИНГУШЕТИЕЙ, В ГРУЗИИ: ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ПРАКТИКИ И ДИСКУРС ИНГУШЕВЕДЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ (1941–1970-Е ГОДЫ)

ინგუშური გრამატიკის სისტემური კვლევის დასაწყისი საქართველოში

[საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკად. ნ. მარის სახ. ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტში დ. იმნაიშვილის დისერტაციის დაცვის განცხადება]

1941 წ. 29 სექტემბერს, დღის 1 საათზე, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის შენობაში (ძერჟინსკის ქ. № 8) ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს საჯარო სხდომაზე ამავე ინსტიტუტის კავკასიურ ენათა განყოფილების უმცროსი მეცნიერ-თანამშრომელი დავით სილიბისტროს ძე იმნაიშვილი ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად დაიცავს დისერტაციას თემაზე: „ძირითადი და თანდებულიანი ბრუნვები ინგუშურში“.

ოფიციალური ოპონენტები: პროფესორი ვ. თოფურია და ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატი დოცენტი ქ. ლომთათიძე.

დისერტაციის გაცნობა შეიძლება სამუშო საათებში ინსტიტუტის ბიბლიოთეკაში (ძერჟინსკის ქ. No 8).

გაზეთი „კომუნისტი“,№211 (6 სექტემბერი), 1941, თბილისი.[1]

НАЧАЛО СИСТЕМНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ИНГУШСКОЙ ГРАММАТИКИ В ГРУЗИИ

[Объявление о защите диссертации Д. С. Имнаишвили в Институте языка, истории и материальной культуры Академии наук Грузинской ССР]

29 сентября 1941 г. в 13 часов в здании Академии наук Грузинской ССР (ул. Дзержинского, №8) на публичном заседании Ученого совета института младший научный сотрудник Отделения кавказских языков того же института Имнаишвили Давид Силибистрович будет защищать диссертацию на соискание ученой степени кандидата филологических наук на тему: «Основные и послеложные падежи в ингушском языке».

Официальные оппоненты: профессор В. Топурия и кандидат филологических наук, доцент К. Ломтатидзе.

С диссертацией можно ознакомиться в рабочие часы в библиотеке института (ул. Дзержинского, № 8).

Газета «Коммунист», № 211 (6 сентября), 1941, Тбилиси.[1]

[1] 1939 წლის საქ. მეცნ. ეროვნული აკადემიის „მოამბეში“ (მრავალდარგოვანი სამეცნ. ჟურნალი) დაბეჭდილია დ. იმნაიშვილის საანგარიშო მოხსენება ინგუშური ენის შესახებ https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/317429
გვ. 247-252

[1] В 1939 г. в междисциплинарном научном журнале Грузинской нац. академии наук – «Моамбе» опубликован доклад Д. Имнаишвили об ингушском языке https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/317429
стр. 247-252

ინგუშური ენობრივი სისტემის კვლევა თბილისის აკადემიურ სივრცეში

[საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტში ლ. დ. მალსაგოვას დისერტაციის დაცვის შესახებ განცხადება]

27 ივნისს, 12 საათზე საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის სხდომათა დარბაზში (ძერჟინისკის ქ. №8, II სართული), ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს საჯარო სხდომაზე ლიდა დოშლუქის ასული მალსაგოვა ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად დაიცავს დისერტაციას თემაზე: ვითარებითი ზედსართავი სახელი ჩაჩნურ-ინგუშურ სალიტერატურო ენაში“.

დისერტაციის გაცნობა შეიძლება ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ბიბლიოთეკაში.

გაზეთი კომუნისტი, №136 (11 ივნისი), 1972, თბილისი.

ИССЛЕДОВАНИЕ ИНГУШСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ СИСТЕМЫ В АКАДЕМИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ ТБИЛИСИ

[Объявление о защите диссертации Л. Д. Мальсаговой в Институте языкознания Академии наук Грузинской ССР]

27 июня в 12 часов в зале заседаний Академии наук Грузинской ССР (ул. Дзержинского №8, II этаж) на открытом заседании Ученого совета Института языкознания Мальсагова Лидия Дошлукоевна будет защищать диссертацию на соискание ученой степени кандидата филологических наук на тему: «Обстоятельственное прилагательное в чечено-ингушском литературном языке».

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке Института языкознания.

Газета «Коммунист», № 136 (11 июня), 1972 г., Тбилиси.

„ლიტერატურული საქართველო“

საქართველოს მწერალთა კავშირის ორგანო. გამოდის 1931 წლიდან თბილისში. იბეჭდება მხატვრული ლიტ-რა, მ. შ. რეპრესირებულ მწერალთა ნაწარმოებები, ასევე კრიტ. და პუბლიც. სტატიები, თარგმანები, წერილები თანამედროვეობის მნიშვნელოვან საკითხებზე. გაზეთი დღემდე გამოიცემა.

1920-1990

«ЛИТЕРАТУРНАЯ ГРУЗИЯ»

ОРГАН СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ ГРУЗИИ. ИЗДАЕТСЯ В ТБИЛИСИ С 1931 ГОДА. ПУБЛИКУЕТ ХУДОЖЕСТВЕННУЮ ЛИТЕРАТУРУ, В ТОМ ЧИСЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ РЕПРЕССИРОВАННЫХ ПИСАТЕЛЕЙ, А ТАКЖЕ КРИТИЧЕСКИЕ И ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИЕ СТАТЬИ, ПЕРЕВОДЫ И ПИСЬМА ПО ВАЖНЫМ ВОПРОСАМ СОВРЕМЕННОСТИ. ГАЗЕТА ИЗДАЕТСЯ И ПО СЕЙ ДЕНЬ.

ლიტერატურული საქართველო

5

ტუთბა-ერდი – ქართული კულტურის ძეგლი ინგუშეთში

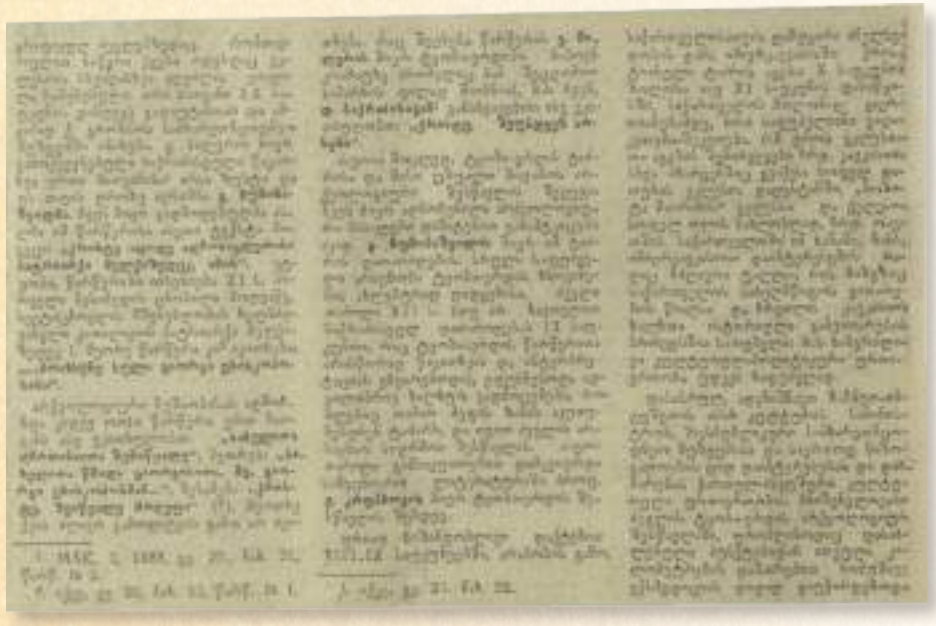

..ᲕᲘᲪᲔᲒᲚᲔᲗ ᲓᲐ ᲐᲮᲝᲕᲔᲒᲚᲔᲗ...“

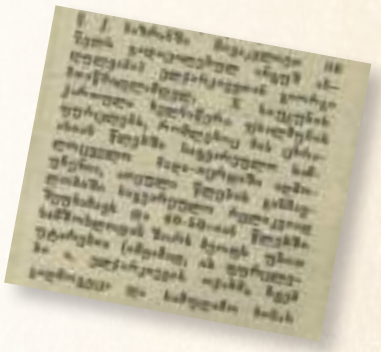

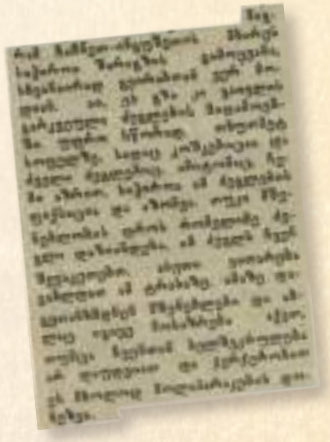

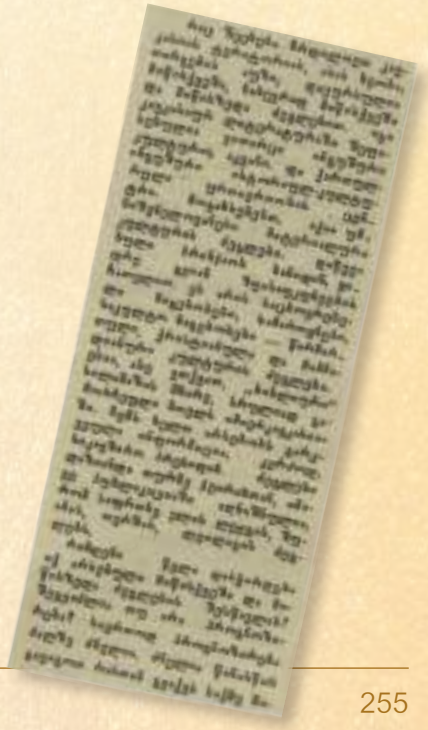

„ეძიებდეთ და ჰპოვებდეთ“ ერთი ძველი ქართული ხელნაწერი ტყობა-ერდიდან

[დაკარგული ხელნაწერი და კულტურული საზღვარი: ტყობა-ერდის ფსალმუნი ქართულ-ინგუშური ურთიერთობების კონტექსტში]

„ლიტერატურულმა საქართველომ“ ა.წ. 4 ივნისს დაბეჭდა გივი ღამბაშიძის წერილი (ტყობა-ერდი ქართული კულტურის ძეგლი ინგუშეთში), რომელშიც საუბარია ინგუშეთში, მდინარე ასის ხეობაში მდებარე ტყობა-ერდის ქართული ეკლესიისა და მის მიდამოებში ჩატარებული სარესტავრაციო და არქეოლოგიური სამუშაოების შესახებ. ამ ძეგლს ისტორიკოსები და არქეოლოგები კარგად იცნობენ (ეს ამავე წერილშიცაა აღნიშნული), მაგრამ, მოსე ჯანაშვილის ერთი პატარა შენიშვნის გარდა (იხ. „შესანიშნავი ნაშთი“, „ივერია“, 1895 წ. No 132), თითქმის ყველაფერი, რაც ტყობა-ერდის შესახებ დაწერილა სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურას განეკუთვნება და ფართო საზოგადოებრიობისათვის ნაკლებადაა ხელმისაწვდომი. ამიტომაც, შესაძლოა, ზედმეტი არ იყოს მკითხველისათვის ზოგიერთი ცნობა. რომლებიც აგრეთვე დაკავშირებულია ქართული კულტურის ამ საინტერესო ძეგლთან.

ტყობა-ერდის ტაძარში მეცხრამეტე საუკუნის ბოლო წლებამდე დაცული ყოფილა ქართული ხელნაწერი, რომელიც ადგილობრივ მკვიდრთა გადმოცემით, ძველთაგანვე აქ ინახებოდა თურმე. ეს ცნობა ეკუთვნის გ. ა. ვერტეპოვს, რომელსაც ხელნაწერი თვითონვე შეუძენია 1896 წელს.[1] მისი სიტყვით, იგი ყოფილა ეტრატზე (პერგამენტზე) ნაწერი ფსალმუნი. ხელნაწერი შემდეგ, როგორც ჩანს, გამხდარა კუთვნილება ინგუშეთის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტისა (რომელიც მაშინ

[1] Г. А. Вертепов. В горах Кавказа. Терский сборник, Вып. VI, 1903 г., გვ. 118.

«ИЩИТЕ И НАЙДЕТЕ»[1] ОБ ОДНОЙ ДРЕВНЕЙ ГРУЗИНСКОЙ РУКОПИСИ ИЗ ТКЪОБА-ЕРДЫ

[Утраченная рукопись и культурная граница: псалтирь Ткъоба-Ерды в контексте грузино-ингушских отношений]

В журнале «Литературули Сакартвело» 4 июня сего года [1971] была опубликована статья Гиви Гамбашидзе («Ткъоба-Ерды – памятник грузинской культуры в Ингушетии»), в которой говорится о реставрационных и археологических работах, проведенных в грузинской церкви Ткъоба-Ерды и ее окрестностях, расположенных в ущелье реки Ассы в Ингушетии. Историкам и археологам этот памятник хорошо знаком (о чем также упоминается в той же статье), но, за исключением небольшой заметки Мосэ Джанашвили (см. «Замечательный остаток», «Иверия», 1895 г., №132), почти все, что написано о Ткъоба-Ерды, относится к специальной научной литературе и малодоступно для широкой общественности. Поэтому, возможно, не будет лишним предоставить читателю некоторые сведения, также связанные с этим интересным памятником грузинской культуры.

До конца XIX века в храме Ткъоба-Ерды хранилась грузинская рукопись, которая, по словам местных жителей, находилась здесь с древних времен. Это замечание принадлежит Г.А. Вертепову, который сам приобрел рукопись в 1896 году[2]. По его словам, это была Псалтирь, написанная на пергаменте. Затем рукопись, по-видимому, перешла в собственность Ингушского науч-

[1] «Ищите и найдете» (груз. „ეძიებდეთ და ჰპოვებდეთ“). Слова Евангелия от Матфея, 7:7, из Нагорной проповеди Иисуса – «Просите, и дано будет вам; ищите, и найдете; стучите, и отворят вам; ибо всякий просящий получает, и ищущий находит, и стучащему отворят» (Примеч. Н.Амиреджиби).

[2] Г. А. Вертепов. В горах Кавказа. Терский сборник, Вып. VI, 1903 г., с. 118.

ვლადიკავკაზში, ანუ დღევანდელ ორჯონიკიძეში იმყოფებოდა) და 1927 წელს იგი ვლადიკავკაზიდან ლენინგრადში გაუგზავნიათ ნიკო მარისათვის შესასწავლად. ხელნაწერის მოკლე აღწერილობა გამოქვეყნებული აქვს ნ. მარის მოწაფეს, კავკასიის მცოდნე ა. გენკოს. იგი წერს, რომ ხელნაწერი (67 ფურცელი ძალზე დაზიანებული) ნაწერია XI-XII საუკუნის ასომთავრულით და მისი ტექსტი ფსალმუნის ნაბეჭდი ტექსტისაგან ხშირად განსხვავდებაო.[1]

ხელნაწერის შემდგომი ბედი ამჟამად უცნობია. იგი ლენინგრადში ა. გენკოს ხელში უნახავს პროფ. იოსებ მეგრელიძეს: ჯერჯერობით არ მოხერხდა გარკვევა, ნამდვილად დააბრუნეს თუ არა ხელნაწერი ლენინგრადიდან ჩრდილოეთ კავკასიაში. იგი არ არის ნ. მარის არქივში და, არქივის ცნობის მიხედვით, არც არასდროს ყოფილა იქ. ქ. გროზნოდან კი, სადაც ინსტიტუტი გადავიდა ორჯონიკიძიდან, ჩემი წერილის საპასუხოდ მომწერეს – ნ. მარს ხელნაწერი ლენინგრადიდან უკან არ დაუბრუნებიაო. ამავე დროს, ზოგიერთი ცნობის მიხედვით, რომლის შემოწმება ამჟამად ჭირს, 1941 წლის მახლობელ ხანებში ეს ხელნაწერი თითქოს გროზნოს მუზეუმში ყოფილა.

ამრიგად, ხელნაწერი დღეს არ ჩანს, არც ისაა მთლად ნათელი, თუ სად უნდა ეძიოს კაცმა მისი კვალი – ლენინგრადში თუ ჩრდილოეთ კავკასიაში (ორჯონიკიძესა ან გროზნოში). მაგრამ არსებობს მისი სამი გვერდის ფოტო, რომელიც ვლადიკავკაზიდან ინსტიტუტის თანამშრომელს ლ. სემიონოვს გამოუგზავნია თბილისში აკაკი შანიძისათვის. ამ ფოტოსურათების მიხედვით შეიძლება ზოგიერთი რამის გარკვევა ტყობა-ერდის ხელნაწერის შესახებ.

ტექსტი ნაწერია ასომთავრულით, რომელიც ფოტოზე ადვილად იკითხება. ხელის მიხედვით, ხელნაწერი უნდა იყოს მეათე საუკუნისა და არა

[1] А. Генко. Из культурного прошлого ингушей. Записки коллегии востоковедов, V, 1930, გვ. 737.

но-исследовательского института (который тогда располагался во Владикавказе (Орджоникидзе)), а в 1927 году была отправлена из Владикавказа в Ленинград к Николаю Марру для исследования. Краткое описание рукописи опубликовал ученик Н. Марра, кавказовед А. Генко. Он пишет, что рукопись (67 листов, сильно поврежденных) выполнена в XI-XII вв. письмом асомтаврули и ее текст часто [во многих местах] отличается от печатного текста Псалтири.[1]

Дальнейшая судьба рукописи неизвестна. Ее видел в Ленинграде, в руках А. Генко профессор Иосеб Мегрелидзе: пока не удалось выяснить, была ли рукопись действительно возвращена из Ленинграда на Северный Кавказ. Ее нет в архиве Н. Марра, и, по данным архива, ее там никогда и не было. А из г. Грозного, куда Институт переехал из Орджоникидзе, в ответ на мое письмо мне написали, что Н. Марр не возвращал рукопись из Ленинграда. При этом, по некоторым данным, которые в настоящее время трудно проверить, около 1941 года рукопись якобы находилась в Грозненском музее.

Таким образом, на сегодняшний день рукопись утеряна и не совсем ясно, где именно следует искать ее следы – в Ленинграде или на Северном Кавказе (в Орджоникидзе или Грозном). Но есть фотографии трех ее страниц, которые сотрудник института Л. Семенов отправил из Владикавказа в Тбилиси проф. Акакию Шанидзе. По этим фотографиям можно кое-что прояснить относительно рукописи Ткъоба-Ерды.

Текст написан на асомтаврули, что хорошо читается на фотографии. Судя по почерку, рукопись должна относиться к X веку, а не к XI-XII, как предполагал Генко. Текст на фотографии фрагментарен – все три страницы взяты из разных мест, но то, что есть, позволяет определить природу рукописи.

[1] А. Генко. Из культурного прошлого Ингушей. Записки коллегии востоковедов, V, 1930, с. 737.

მეთერთმეტე-მეთორმეტისა, როგორც ვარაუდობდა გენკო. ტექსტი ფოტოზე ფრაგმენტულია – სამივე გვერდი სხვადასხვა ადგილიდანაა აღებული, – მაგრამ რაც არის, ისიც იძლევა საშუალებას ხელნაწერის რაობის დადგენისათვის.

ფსალმუნი, რომელიც სახარებასთან ერთად, ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ძეგლია ქრისტიანული ლიტერატურისა, ქართულად ძალიან ადრე, უკვე მეხუთე საუკუნეში უნდა ეთარგმნათ, რადგან ადრექრისტიანული ხანის ლიტურგიკაში მას მთავარი ადგილი ეჭირა. მართალია, ჩვენამდე მოღწეული უძველესი ნუსხები მხოლოდ მეათე საუკუნისაა, მაგრამ სავარაუდებელია, რომ ამ ხელნაწერებში დაცული თარგმანი შესრულებულია ბევრად უფრო ადრე (ეგრეთ წოდებულ ხანმეტ ლექციონარში, რომელიც მეშვიდე საუკუნეშია გადაწერილი, მოცემულია დასაწყისი 149-ე ფსალმუნისა: „ხუგალობდით უფალსა გალობითა ახლითა“ და მითითებულია, თუ რა დროს უნდა მისი გალობა). სწორედ ამიტომ სახარებისა და ფსალმუნის ძველ თარგმანებს უდიდესი მნიშვნელობა აქვთ როგორც ქართული ენის ისტორიის შესასწავლად, ისე ქართველთა უძველესი კულტურული კავშირების დასადგენად.

მეთერთმეტე საუკუნეში გამოჩენილმა ქართველმა მწერალმა გიორგი მთაწმიდელმა, რომელიც საბერძნეთში, ათონის მთაზე მოღვაწეობდა, ხელახლა თარგმნა ბერძნული ენიდან სახარებაცა და ფსალმუნიც, რადგან ძველი თარგმანები იმ დროს კანონიკურად მიჩნეული ბერძნული ტექსტისაგან ძალზე განსხვავდებოდა. მართალია, თანამედროვე მკვლევრის თვალსაზრისით გიორგის ნაშრომი უფრო ძველის გადაკეთება-შესწორებას წარმოადგენს, ვიდრე ახალ თარგმანს, მაგრამ თვითონ გიორგი მას დაბეჯითებით თარგმანს უწოდებს. გიორგისეულ თარგმანებს ადრე თითქმის მის სიცოცხლეშივე მოუპოვებიათ საყოველთაო აღიარება. გიორგის ნათარგმნი სახარება და ფსალმუნი იქცა ვულგატად – საეკლესიო პრაქტიკაში მიღებულ

Псалтирь, которая наряду с Евангелием является одним из важнейших памятников христианской литературы, должна была быть переведена на грузинский язык очень рано, уже в V веке, поскольку она занимала центральное место в литургии раннехристианского периода. Хотя дошедшие до нас древнейшие списки датируются X веком, вероятно, что перевод, сохранившийся по этим рукописям, был выполнен гораздо раньше (т.н. Ханметский лекционарий, переписанный в VII веке, приводит начало 149-го псалма: „ხუგალობდით უფალსა გალობითა ახლითა“ («хугалобдит’ уп’алса галобит’а ахлит’а» – «Пойте Господу песнь новую») и указывает, когда его следует петь). Именно поэтому древние переводы Евангелия и Псалтири имеют огромное значение как для изучения истории грузинского языка, так и для установления древних культурных связей Грузии.

В XI веке выдающийся грузинский писатель Гиорги Мтацминдели, ведущий деятельность на Афоне в Греции, перевел с греческого языка на грузинский Евангелие и Псалтирь, т.к. старые переводы сильно отличались от греческого текста, считавшегося в то время каноническим. Хотя с точки зрения современного исследователя работа Мтацминдели скорее является переработкой старого перевода, нежели новым переводом, сам Гиорги твердо называет свой труд переводом, который получил всеобщее признание еще при его жизни. Переведенные им Евангелие и Псалтирь стали Вульгатой [(от лат. Biblia Vulgata – «Общепринятая Библия»)] – книгами, принятыми и используемыми в церковной практике. Именно поэтому печатные издания (за исключением современных научно-критических публикаций) содержат именно текст перевода Гиоргия Мтацминдели. Текст Псалтири Ткъоба-Ерды, отчетливо читаемый на фотографии, взят не из перевода Гиоргия, а из раннего (поэтому он отличается от печатной версии). Псалтирь Ткъоба-Ерды отно-

და სახმარ წიგნებად. ამიტომაცაა, რომ ნაბეჭდი გამოცემები (გარდა თანამედროვე სამეცნიერო-კრიტიკული პუბლიკაციებისა) სწორედ გიორგისეული თარგმანის ტექსტს შეიცავს. ტყობა-ერდის ფსალმუნის ტექსტი, რომელიც ფოტოზე კარგად იკითხება, არის არა გიორგისეული თარგმანისა, არამედ ძველისა (სწორედ ამიტომ განსხვავდება იგი ბეჭდურისაგან). ტყობა-ერდის ფსალმუნი განეკუთვნება გიორგის დრომდე არსებულ ადრეულ რედაქციათაგან მეორეს, ეს ის რედაქცია უნდა იყოს, რომელსაც თვითონ გიორგი თავის ანდერძში „ქართულ დავითნს“ ეძახის და რომელიც საყოველთაოდ გავრცელებული იყო საქართველოში გიორგის თარგმნის კანონიზაციამდე.

ფსალმუნის ძველი რედაქციების ხელნაწერთა რიცხვი ძალზე მცირეა. ამიტომაცაა, რომ თვითეული მათგანი ძვირფასია, როგორც ქართული ენის უმნიშვნელოვანესი ძეგლი. ტყობა-ერდის ფსალმუნი, მიუხედავად იმისა, რომ დღესდღეობით მისი რამდენიმე გვერდიღაა ჩვენთვის ხელმისაწვდომი, სხვა მხრივაც არის საყურადღებო. მისი არსებობა კიდევ ერთი საბუთია იმ მჭიდრო კულტურული ურთიერთობისა, რომელიც ადრე ჰქონია საქართველოსა და ჩრდილოეთ კავკასიას. ამ ურთიერთობის დასადასტურებლად შეიძლება სხვა ძველი ქართული ხელნაწერიც დავასახელოთ: ესაა XIII საუკუნის ფსალმუნი, ამჯერად გიორგისეული რედაქციისა, რომელიც აგრეთვე ჩრდილოეთ კავკასიაში (სოფელ ზრამაგაში, ისტორიული დვალეთში) იყო დაცული[1] დიდი ხნის განმავლობაში (ამჟამად ხელნაწერი საქ. მეცნ. აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტს ეკუთვნის).

ტყობა-ერდის ფსალმუნი მნიშვნელობას არაა მოკლებული თვითონ ამ ტაძრის ისტორიის თვალსაზრისითაც. ის ფაქტი, რომ ხელნა-

[1] Г. Ахвледиани. Сборник работ по осетинскому языку, 1960, გვ. 173.

сится ко второму из ранних редакций, существовавших до времен Гиоргия Мтацминдели; это, должно быть, та редакция, которую сам Гиорги в своем завещании называет «Грузинской Псалтирью» и которая была широко распространена в Грузии до канонизации перевода Гиоргия Мтацминдели.

Количество рукописей ранних редакций Псалтири очень невелико. Именно поэтому каждая из них бесценна, как важнейший памятник грузинского языка. Псалтирь Ткъоба-Ерды, несмотря на то, что до наших дней сохранилось лишь несколько ее страниц, примечательна и по другой причине. Ее существование является еще одним доказательством тесных культурных связей, ранее существовавших между Грузией и Северным Кавказом. В подтверждение этой связи можно привести еще одну древнюю грузинскую рукопись: это Псалтирь XIII века, на этот раз под редакцией Гиоргия Мтацминдели, которая также долгое время хранилась на Северном Кавказе (в селе Зрамага, в исторической Двалети)[1] (в настоящее время рукопись находится в Институте рукописей им. К. Кекелидзе АН Грузии).

Псалтирь Ткъоба-Ерды немаловажна и с точки зрения истории самого храма. Тот факт, что рукопись датируется X веком, подтверждает мнение Г. Чубинашвили о более раннем строительстве храма Ткъоба-Ерды. Если бы храм был недействующим в IX-X веках, было бы маловероятно найти текст ранней редакции в месте, столь отдаленном от грузинских литературных и культурных центров, поскольку, как уже говорилось, после XI века в церковной практике обычно использовался текст псалмов перевода Гиоргия Мтацминдели. К сожалению, рукопись Ткъоба-Ерды постигла участь многих значимых древних грузинских рукописей – на данный мо-

[1] Г. Ахвледиани. Сборник работ по осетинскому языку, 1960, с. 173.

წერი მეათე საუკუნისაა, მხარს უჭერს ჩუბინაშვილის მოსაზრებას ტყობა-ერდის ადრინდელი მშენებლობის შესახებ. ეს ტაძარი რომ მოქმედი არ ყოფილიყო მეცხრე-მეათე საუკუნეებში, ნაკლებ სავარაუდო იქნებოდა ქართული მწიგნობრულ-კულტურული ცენტრებიდან ასე დაშორებულ პუნქტში ძველი რედაქციის ტექსტის მოხვედრა, რადგან, როგორც უკვე ვთქვით, XI საუკუნის შემდეგ საეკლესიო პრაქტიკაში ფსალმუნის გიორგი მთაწმიდლისეული ტექსტი იხმარებოდა ჩვეულებრივ. სამწუხაროდ, ტყობა-ერდის ხელნაწერმა გაიზიარა არა ერთი და ორი დიდებული ძველი ქართული ხელნაწერის ხვედრი – იგი ჯერჯერობით დაკარგულად უნდა ჩაითვალოს. იქნებ კიდევ სადმე შეიძლებდეს მისი კვალის მიგნება. გავიხსენოთ, რომ ქართულ ხელნაწერთაგან ბევრს ზოგჯერ უცნაური თავგადასავალი გადახდომია. ამის მაგალითად სინური ხელნაწერებიც კმარა, რომელთაგან ზოგიერთი, საუკუნეთა განმავლობაში სინას მთაზე, წმ. ეკატერინეს მონასტერში დაცული, იქედან დაკარგული თუ მოპარული, მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოს, ავსტრიაში, ქ. გრაცში აღმოჩნდა, ხოლო ამავე ხელნაწერთა ნაწილი, რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ, ინგლისში, ბირმინგჰემში იქნა მიკვლეული. შეიძლება დავსძინოთ, რომ ქართული ხელნაწერების ძიება ჩრდილოეთ კავკასიაში ჯერ კედევ საჭიროა. გივი ღამბაშიძის ცნობით, ტყობა-ერდის მიდამოებში მას მიუგნია ქართული ხელნაწერების ფრაგმენტებისათვის, რომელიც ადგილობრივ მკვიდრთა ხელშია. „ეძიებდეთ და ჰპოვებდეთ...“

მზექალა შანიძე

გაზეთი “ლიტერატურული საქართველო“, 1971,
№29 (16 ივლისი), თბილისი.

мент ее следует считать утерянной. Возможно, ее следы все еще можно отыскать. Вспомним, что многие грузинские рукописи порой переживали странные приключения. В качестве примера достаточно привести судьбу синайских рукописей, некоторые из которых, веками хранившихся в монастыре Святой Екатерины на горе Синай, были утеряны или украдены оттуда, а в конце XIX века найдены в г. Грац, Австрии, а другая часть тех же рукописей была обнаружена несколько десятилетий спустя в Бирмингеме, Англии. Таким образом, можно сделать вывод, что поиски грузинских рукописей на Северном Кавказе все еще необходимы. По сведениям Гиви Гамбашидзе, он наткнулся на фрагменты грузинских рукописей в районе Ткъоба-Ерды, которые находятся в руках местных жителей. «Ищите, и найдете…».

Мзекала Шанидзе

Газета «Литературули Сакартвело», 1971,
№29 (16 июля), Тбилиси.

კავკასიელი ხალხების ძმობა მეცნიერული პრობლემატიკა

[კავკასიური კულტურული კონტაქტების ანთროპოლოგია: ინგუშეთი ქართველი ეთნოგრაფების თვალით]

სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის 1962 წლის აპრილის სესიაზე საბჭოთა ეთნოგრაფიის ერთ-ერთ უმთავრეს ამოცანად აღიარებული იყო კავკასიის ხალხთა ეროვნული კულტურების ურთიერთდამოკიდებულების შესწავლა. ძირითადად ეს პრობლემა უდევს საფუძვლად საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის კავკასიის ეთნოგრაფიის განყოფილების მუშაობას.

ამ განყოფილებამ წელს პირველად მოაწყო კავკასიის კომპლექსური ეთნოგრაფიული ექსპედიცია. ერთი ჯგუფი მუშაობდა აზერბაიჯანში, მეორე ლეკეთში, ხოლო მესამე ინგუშეთში. ისტორიის ინსტიტუტის ამ ექსპედიციის მუშაობაში მონაწილეობა მიიღეს ზემოაღნიშნული რესპუბლიკების სათანადო სამეცნიერო დაწესებულებათა მეცნიერმა თანამშრომლებმაც.

ექსპედიციის ერთ-ერთ მთავარ ამოცანას წარმოადგენდა მასალის შეკრება „საბჭოთა კავშირის ხალხთა ეთნოგრაფიულ ატლასთან“ დაკავშირებით, რომლის კავკასიური ნაწილის შედგენა ქართველ ეთნოგრაფებს აქვთ დავალებული. ამ ატლასის ერთ-ერთი თემაა „საცხოვრებელი ნაგებობა“.

ქართულ-კავკასიური კულტურულ-ეთნიკური ურთიერთობის საკითხის შესახებ საყურადღებო მასალა შეკრიბა ექსპედიციის ინგუშეთის ჯგუფმა (ალ. რობაქიძე). ექსპედიცია მუშაობდა მდინარე არმხის ხეობაში, რომელსაც ვახუშტი ქისტეთის წყალს უწოდებდა, ხოლო ამ ქვეყანას ქისტეთს[1]. საყურადღებოა, რომ

[1] აღნიშნული საექსპედიციო მასალები დაცულია თსუ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის არქივში. მასალები

БРАТСТВО КАВКАЗСКИХ НАРОДОВ НАУЧНАЯ ПРОБЛЕМАТИКА

[Антропология кавказских культурных контактов: Ингушетия глазами грузинских этнографов]

На апрельской сессии 1962 года Института этнографии Академии наук СССР одной из главных задач советской этнографии было признано изучение взаимозависимости национальных культур народов Кавказа. Эта проблема лежит в основе работы Отдела кавказской этнографии Института истории им. Иванэ Джавахишвили Академии наук Грузии.

Данный Отдел в текущем году организовал первую комплексную этнографическую экспедицию на Кавказ. Одна группа работала в Азербайджане, другая – в Дагестане, третья – в Ингушетии. В работе экспедиции Института истории также принимали участие научные сотрудники соответствующих научных учреждений вышеупомянутых республик.

Одной из главных задач экспедиции был сбор материала для «Этнографического атласа народов Советского Союза», кавказскую часть которого было поручено составить грузинским этнографам. Одна из тем этого атласа – «Жилые постройки».

По вопросу грузино-кавказских культурно-этнических взаимоотношений интересный материал собрала ингушская группа экспедиции (Ал. Робакидзе). Экспедиция работала в ущелье реки Армхи, которую Вахушти называл водой (рекой) Кистети (груз. ქისტეთის წყალი «Кистетис цкъали»), а саму страну – Кистети[1]. Примечательно, что грузины, следуя именованию Вахушти знают (называют) ингушей кистинами (груз. ქისტი «ки-

[1] Упомянутые выше экспедиционные материалы хранятся в архиве Института истории и этнологии им. Иване Джавахишвили ТГУ. Материалы были изучены, снабжены соответствующим научным оборудованием и опубликованы во 2-м томе настоящего Корпуса (М. Бежиташвили).

ქართველები ინგუშებს ვახუშტისეული ქისტების სახელით იცნობენ, არმხის ხეობა ემიჯნება, ერთი მხრივ, ხევს, ხოლო მეორე მხრივ – ხევსურეთს. ამ ზოლში ქართულ-კავკასიური კულტურულ-ეთნიკური ურთიერთობის მრავალრიცხოვანი ფაქტები ერთნაირი სიცხადით არის წარმოდგენილი როგორც მატერიალური კულტურის, ასევე სოციალური ცხოვრებისა და ხალხური რწმენა-წარმოდგენების სფეროში.

არმხის ხეობის მატერიალური კულტურის ძეგლებიდან ყურადღებას იქცევს მრავალსართულიანი ციხე-სახლები, რომლებიც აგების სიმტკიცით და მთელი რიგი დეტალებით ძალიან ჰგვანან აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ციხე-სახლებს. იგივე უნდა ითქვას ინგუშეთში საკმაოდ გავრცელებული კოშკის (ვჰოუ) შესახებ, რომელიც ხალხური ხუროთმოძღვრების ბრწყინვალე ნიმუშს წარმოადგენს. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ამ კოშკის გადახურვა.

კავკასიის მთიელთა უშუალო ურთიერთშეხების ზოლში, ისევე როგორც სხვა ხალხების მჭიდრო მეზობლობის პირობებში, ხშირად ჰქონდა ადგილი ეთნიკურად სხვა ელემენტის ინკორპორაციას. როგორც წესი, ეს შეთვისება შეთვისებული ელემენტის სრული ასიმილაციის პირობით ხდებოდა. ამ შემთხვევაშიც ჩვენ მოგვეპოვება არაერთი მაგალითი იმისა, თუ როგორ იქმნებოდა ინგუშური გვარების ხევსურული, თუშური და მოხევური განშტოებანი. ექსპედიციის მიერ ახლა ინგუშურ ეთნოგრაფიულ მასალაზეა დამოწმებული ჩვენ მიერ თუშეთში, ხევსურეთში და ხევში ადრე ჩაწერილი თქმულება იმის შესახებ, რომ არმხის ხეობის სოფელ ხულში ცხოვრობდა ხუთი ძმა, რომელთაგან ერთი ხევსურეთში დასახლდა, სოფელ ღულში და დასაბამი მისცა ქისტაურების გვარს; მეორე

შესწავლილ იქნა, შესაბამისი სამეცნიერო აპარატით აღიჭურვა და საგამოცემოდ მომზადდა ჩვენ მიერ და გამოქვეყნებულია „საქართველოს ინგუშოლოგიური კორპუსის“ მე-2 ტომში (მ. ბეჟიტაშვილი).

сти»). Ущелье Армхи граничит с одной стороны с Хеви, с другой – с Хевсурети. В данной зоне многочисленные факты грузино-кавказских культурно-этнических взаимоотношений представлены с одинаковой ясностью как в области материальной культуры, так и в области социальной жизни, а также народных верований и представлений.

Среди памятников материальной культуры Армхинского ущелья внимание привлекают многоэтажные крепости-дома, которые по своей прочной конструкции и множеству деталей очень похожи на крепости-дома гор Восточной Грузии. То же самое можно сказать и о башне (ингуш. «вlов»), довольно распространенной в Ингушетии и являющейся великолепным образцом народной архитектуры. Особого внимания заслуживает перекрытие/крыша башни.

В зоне прямого контакта кавказских горцев, а также в условиях тесного соседства с другими народами, часто происходила инкорпорация отличных этнических элементов. Как правило, такое заимствование осуществлялось при условии полной ассимиляции заимствованного элемента. В этом контексте мы также находим многочисленные примеры формирования хевсурской, тушинской и мохевской ветвей ингушских фамилий. На основе ингушского этнографического материала экспедиция подтвердила ранее записанное нами предание о тушинской, хевсурской и хевской фамилии Кистаури (груз. ქისტაური), в частности, что в селе Хули Армхинского ущелья жили пять братьев, один из которых поселился в Хевсурети, в селе Гlули, и дал начало роду Кистаури; второй брат поселился в Хеви, в селе Гайботен, и от него произошла фамилия Хулелидзе; третий брат нашел убежище в Тушети, поселился в деревне Бикурта и стал предком здешнего рода Кистаури. Даже если бы это в основу этого предания была бы положена сказка, этого все равно было бы достаточно, чтобы доказать, что в представлении людей, кавказцев, подобное этниче-

ძმამ ფეხი მოიკიდა ხევში, სოფელ გაიბოტენში და მისგან წარმოსდგა გვარი ხულელიძე; მესამე ძმამ თუშეთს შეაფარა თავი, სოფელ ბიქურთაში დასახლდა და აქაური ქისტაურების მამამთავარი გახდა. ეს გადმოცემა რომ მხოლოდ ზღაპრული წარმოშობისა ყოფილიყო, ის მაინც საკმარისი იქნებოდა იმის მტკიცებისათვის, რომ ხალხის წარმოდგენით ამ რიგის ეთნიკური შერეულობა არ არის უცხო და მიუღებელი რამ.

მაგრამ ეს არ არის მხოლოდ თქმულება – ზემოთ დასახელებული ხუთი ძმის ჩამომავლობას ხევსურეთში, თუშეთში, ხევში და ინგუშეთში – ინგუშები ახლაც „ხულხოის“ უწოდებენ, ე. ი. ერთი სოფლიდან და ერთი წინაპრისაგან წარმომდგარ ხალხად მიიჩნევენ. როგორც ირკვევა, ინგუშური წარმოშობისანი არიან ყაზბეგელი ქუშიშვილები (ძველად ქუშთუ ტეიფა) და კარკუჩელი მარსაგიშვილები, რომელთა მოსახლეობა სნოს ხეობაში ჯერ კიდევ XV საუკუნის დოკუმენტებით დასტურდება. სოციალური ურთიერთობის სფეროდან ყურადღებას იპყრობს რიგი საზოგადოებრივი ინსტიტუტების და სოფლის თავისებურებანი. თავისებურებათა მსგავსება ინგუშებისა და ქართველ მთიელთა საზოგადოებრივი ყოფის სათანადო მონაცემთა შორის მრავალმხრივ საყურადღებო დასკვნების გაკეთების საფუძველს ქმნის.

ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს, უწინარეს ყოვლისა, ინგუშური სოფელი. ძირითადად საზოგადოებრივ-ეკონომიურ ერთეულს ინგუშეთში, ისევე როგორც საქართველოს მაღალმთიანეთში, ძველად წარმოადგენდა ხევი („ჭოჩ“), რომელიც რამდენიმე სოფლისაგან შედგებოდა. ეს სოფლები ხშირად მონოგენური იყო და ეპონიმის სახელს ატარებდა. თითოეულ ამ სოფელს ჰქონდა თავისი თავშესაყარი ადგილი. ამ ადგილს ინგუშურად ეწოდება ფეღ, რაც ხევსურული საფეხნოს სრულ შინაარსობლივ ანალოგს წარმოადგენს. შედარებისათვის შეიძლება აქვე იყოს მოტანილი თუშური საანჯმო, სვანური ლანყავ, რაჭული სანახშო, მოხევური

ское смешение не является чем-то чуждым или неприемлемым.

Но это не просто предание – происхождение пяти упомянутых выше братьев из Хевсурети, Тушети, Хеви и Ингушетии ингуши до сих пор называют «хулхой», т.е. считают людьми, вышедшими из одного села и от одного предка. Как выясняется, Казбегские Кушишвили (ранее Куштой-тейп) и Марсагишвили из Каркучи имеют ингушское происхождение, их пребывание в ущелье Сно подтверждается документами XV века. В сфере социальных отношений привлекает внимание ряд общинных институтов и особенностей сел. Сходство черт в имеющихся данных о социальной жизни ингушей и грузинских горцев создает основу для множества интересных выводов.

В этом контексте, прежде всего, внимание привлекает ингушское село. В старину главной социально-экономической единицей в Ингушетии, как и в высокогорьях Грузии, были Хеви (ингуш. «чIож», груз. ჭოჩ), состоящие из нескольких селений. Эти селения часто были моногенными и носили эпонимическое название. В каждом из этих селений было свое место сборищ, которое на ингушском языке называется «пегI», что является полным аналогом хевсурского «сапехно» (груз. საფეხნო). Для сравнения можно привести тушинский «саанджмо» (груз. საანჯმო), сванский «ланкъав» (груз. ლანყავ), рачинский «санахшо» (груз. სანახშო), мохевский (груз. «салакъбо»), осетинский «нихас», балкарский «нигIаш» и др.

В заключении несколько слов о хевсурско-ингушских отношениях в сфере народных верований и представлений. В этой связи стоит отметить древний праздник Атенгеноба (груз. ათენგენობა), широко распространенный среди горцев Восточной Грузии, который отмечался в июле в Ингушетии, в нескольких десятках километров от села Хули. В скале до сих пор заметна пещера под названием Атенгешка. Установлено, что в древности ингуши собирались здесь

სალაყბო, ოსური ნიხას, ბალყარული ნიღაშ და სხვა.

ბოლოს ორიოდე სიტყვა ხევსურულ-ინგუშური ურთიერთობის შესახებ ხალხურ რწმენა-წარმოდგენათა სფეროში. ამ მხრივ აღსანიშნავია აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა შორის ძველად ფართოდ გავრცელებული დღეობა ათენგენობა, რომელიც ივლისში იმართებოდა ინგუშეთში სოფელ ხულიდან ათიოდე კილომეტრის დაცილებით, კლდეში ახლაც მიუთითებენ გამოქვაბულს, რომელსაც ათენგეშკა ეწოდება. დადგენილია, რომ ძველად აქ ინგუშები თავს იყრიდნენ დღეობაზე. მოჰქონდათ რიტუალური პურები, არაყი; დიდ ქვაბებში, რომლებიც ხევსურული სალუდე ქვაბის მსგავსია, ხარშავდნენ ლუდს, სწირავდნენ საკლავს და დელა-ს (ღმერთს) შეწევნას სთხოვდნენ. აქ კარგად ჩანს, რომ ინგუშების დღესასწაულის სახელწოდება როგორც მნიშვნელობით, ისე ენობრივად სავსებით უპასუხებს აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა ყოფისათვის დამახასიათებელ სათანადო მოვლენებს, რომლის პარალელები სხვა კაეკასიელ ხალხთა ყოფაშიც არის ცნობილი.

ქრისტიანობა ინგუშეთში საქართველოდან შევიდა, მაგრამ შემდეგში ინგუშებმა მაჰმადის რჯული მიიღეს. მუსლიმან ინგუშებსა და ქრისტიან ხევსურებს შორის ყველაზე უკომპრომისო რელიგია ჩადგა. ხევსურებმა და ინგუშებმა საერთო დღესასწაულის სახით წარმართული ათენგენობა შემოინახეს. ეს დღეობა განეკუთვნება კავკასიის ხალხთა გარკვეული ჯგუფისათვის დამახასიათებელ წინაქრისტიანული და წინაისლამურ დღეობებს, რომლის განდევნა ამ ხალხების ყოფიდან ვერც ერთმა ოფიციალურმა რელიგიამ ვერ შეძლო.

ზემოთ მოყვანილი ფაქტები ერთხელ კიდევ მოითხოვენ კრიტიკულად გადაფასდეს ძველი შეხედულება, თითქოს კავკასიონის ქედი ყოფდა და აცალკევებდა იმიერ და ამიერ კავკასიის მთიელებს. ინგუშეთ-ხევსურეთის გა-

на праздник. Они приносили ритуальный хлеб и водку; в больших котлах, подобных хевсурскому пивоварочному котлу, варили пиво, приносили в жертву животных и просили помощи у Дэла (бога). Здесь становится ясно, что название ингушского праздника, как по смыслу, так и по языку, полностью отвечает с соответствующим событием/явлением, характерным для жизни горцев Восточной Грузии, параллели с которым известны и в быту других кавказских народов.

Христианство проникло в Ингушетию из Грузии, но позже ингуши приняли Ислам. Между ингушами-мусульманами и хевсурами-христианами встала наиболее бескомпромиссная религия. В виде общего праздника хевсуры и ингуши сохранили языческий Атенгеноба. Этот праздник относится к дохристианским и доисламским праздникам, характерным для определенной группы народов Кавказа, который ни одна официальная религия не смогла вытеснить и искоренить в среде этих народов.

Приведенные выше факты требуют критической переоценки старого представления о том, что Кавказский хребет разделял и отделял друг от друга кавказских горцев. Ингушско-Хевсурские перевалы – лишь малая часть обширной, сложной и детально разработанной системы коммуникаций, которые охватывали весь Кавказский хребет и на протяжении веков способствовали сближению народов, проживавших вдоль этого хребта, на его северных и южных склонах.

Русудан Харадзе
Доктор исторических наук,
заслуженный деятель науки

Газета «Комунисти», 1962, №281 (30 ноября),
Тбилиси.

დასასვლელები მხოლოდ მცირე ნაწილია დიდი და დეტალურად დამუშავებული კომუნიკაციების სისტემისა, რომელიც მთელი კაეკასიონის ქედს მოიცავდა და საუკუნეთა მანძილზე ხელს უწყობდა ამ ქედის გაყოლებით, მის ჩრდილოეთ და სამხრეთ კალთებზე მობინადრე ხალხების დაახლოებას.

რუსუდან ხარაძე
ისტორიულ მეცნიერებათა დოქტორი,
მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწე.

გაზეთი „კომუნისტი“, 1962, №281
(30 ნოემბერი), თბილისი.

კავკასიელი ხალხების ძმ

ბრძოლებში ნაწრთობი[1]

[იდეოლოგიური ისტორიული მეხსიერება: ინგუშთა და ქართველთა „რევოლუციური ძმობის“ კონსტრუქცია საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში]

გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველომ“ გამოსცა ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ხალხთა მეგობრობის მუზეუმის უფროსი მეცნიერი თანამშრომლის სპარტაკ რეხვიაშვილის წიგნი „ბრძოლებში ნაწრთობი მეგობრობა“ (რედაქტორი ა. არობელიძე).

...ავტორის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ იგი საარქივო მასალებსა და სპეციალურ ლიტერატურას არ სჯერდება. ნაშრომის შინაარსის განმტკიცებისა და გაღრმავებისათვის ფართოდ იყენებს ადგილზე მოპოვებულ მდიდარ ეთნოგრაფიულ და ფოლკლორულ მასალებს. ეს კიდევ უფრო ამდიდრებს და მიმზიდველს ხდის ნაშრომს.

...წიგნის მთავარი ღირსება სწორედ ის გახლავთ, რომ ავტორი აღნიშნული რთული პერიოდის დღემდე ნაკლებად შესწავლილ საქა-

[1] სარედაქციო კომენტარი: წინამდებარე რეცენზია მკაფიოდ ჯდება საბჭოთა ისტორიოგრაფიისთვის დამახასიათებელ „ხალხთა მეგობრობის“ იდეოლოგიურ მოდელში, რომელიც ეროვნებათაშორის ურთიერთობებს რევოლუციური თანამეგობრობისა და კლასობრივი სოლიდარობის პრიზმაში წარმოაჩენს. რეცენზიაში გამოვლენილი ეპოქისთვის ტიპური პათეტიკური ტონი საბჭოთა მეხსიერების პოლიტიკის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ნარატიულ სტრატეგიას ასახავს. ამავე დროს, ვინაიდან კორპუსის წინამდებარე ტომი არ წარმოადგენს „გასუფთავებულ“ ისტორიას, არამედ დისკურსის არქივს, იდეოლოგიური ტექსტებიც ისეთივე მნიშვნელობის წყაროა, როგორც კრიტიკული თუ ემპათიური ნარატივები. ამგვარად, აღნიშნული ტექსტი არის არა მხოლოდ კონკრეტული გამოცემის შეფასება, არამედ საბჭოთა იდეოლოგიური ისტორიული მეხსიერების რეპრეზენტატიული მაგალითი, რომელიც ნათელს ჰფენს იმ დისკურსულ ჩარჩოებს, რომელთა ფარგლებში ინტერპრეტირდებოდა XX საუკუნის კავკასიის ისტორია (მ. ბეჟიტაშვილი).

ЗАКАЛЁННАЯ В БОЯХ[1]

[Идеологизированная историческая память: конструирование «революционного братства» ингушей и грузин в советской историографии]

Издательство «Советская Грузия» выпустило книгу кандидата исторических наук, старшего научного сотрудника Музея дружбы народов Академии наук Грузинской ССР Спартака Рехвиашвили «Закалённая в боях дружба» (редактор А. Аробелидзе).

Следует отметить, что автор не ограничивается лишь архивными материалами и специальной литературой. Для укрепления и углубления содержания работы он широко использует богатые этнографические и фольклорные материалы, собранные на местах, что придаёт исследованию дополнительную содержательность и делает его более живым и привлекательным.

Главное достоинство книги заключается в том, что автор обращается к примечательным фактам и событиям, отражающим боевое содружество трудящихся и революционеров Грузии и Северного Кавказа, в частности чеченского и ингуш-

[1] Редакционный комментарий: Данная рецензия чётко вписывается в характерную для советской историографии идеологическую модель «дружбы народов», представлявшую межнациональные отношения сквозь призму революционного содружества и классовой солидарности. Проявляющийся в тексте типичный для эпохи патетический тон отражает одну из ключевых нарративных стратегий советской политики памяти. В то же время, поскольку настоящий том корпуса представляет собой не «очищенную» историю, а архив дискурса, идеологические тексты рассматриваются как источники той же значимости, что и критические либо эмпатические нарративы. Таким образом, данный текст является не только оценкой конкретного издания, но и репрезентативным примером советской идеологизированной исторической памяти, проливающим свет на те дискурсивные рамки, в пределах которых интерпретировалась история Кавказа XX века (М. Бежиташвили).

რთველოსა და ჩრდილოკავკასიელ, კერძოდ ჩეჩენ-ინგუშ მშრომელთა და რევოლუციონერთა საბრძოლო თანამეგობრობის ამსახველ საყურადღებო ფაქტებსა და მოვლენებს ეხება. იგი ერთ-ერთი პირველთაგანია, რომელიც ბოლშევიკების მიერ, რევოლუციურ და სამოქალაქო ომის მძიმე დღეებში, ხალხთა საბრძოლო თანამეგობრობის განმტკიცების მიზნით, კავკასიელ მთიელთა ჯანსაღი ტრადიციების გამოყენების საგულისხმო საკითხებს სწავლობს და მეცნიერულად დასაბუთებულ დასკვნებს იძლევა.

წიგნში ფართოდ არის გაშუქებული 1919 წლის ზამთარში ჩეჩენ-ინგუშეთის მთებში ს. ორჯონიკიძისა და მის თანამებრძოლთა თავდადებული რევოლუციური მოღვაწეობა, მათი გმირული ცხოვრება და სახელოვანი საბრძოლო გზა.

ავტორს ფეხით შემოუვლია საბრძოლო ადგილები, საფუძვლიანად გასცნობია და შეუსწავლია ჩეჩენ-ინგუშ მთიელთა ყოფა-ცხოვრება, მათი გმირული წარსული, ამიტომ ასე ძარღვიანად, ღრმად და დამაჯერებლად მოგვითხრობს ყველაფერზე.

წიგნი მხატვრულად კარგად არის გაფორმებული, ნაშრომს ამდიდრებს გამოჩენილ რევოლუციონერთა ფოტოსურათები, რომელთა შორის მკითხველი პირველად იხილავს ჩეჩენ-ინგუშ რევოლუციონერთა სახეებს და ს. ორჯონიკიძის ხელით გაცემულ უნიკალურ დოკუმენტს, რომელიც გვაუწყებს ინგუშ ხიზირ ორცხანოვის ინგუშეთის შეიარაღებული ძალების სარდლად დანიშვნას.

აკ. ირემაძე

გაზეთი „კომუნისტი“, 1982, №299
(30 დეკემბერი), თბილისი.

ского народов, в сложный и до настоящего времени недостаточно изученный период истории. Он является одним из первых исследователей, кто изучает и научно обосновывает вопросы использования большевиками здоровых традиций кавказских горцев в целях укрепления боевого единства народов в тяжёлые дни революции и Гражданской войны.

В книге широко освещается самоотверженная революционная деятельность С. Орджоникидзе и его соратников в горах Чечено-Ингушетии зимой 1919 года, их героическая жизнь и славный боевой путь. Автор пешком прошёл по местам боёв, глубоко ознакомился с бытом чечено-ингушских горцев, их героическим прошлым, что и позволяет ему столь проникновенно, обстоятельно и убедительно рассказывать о рассматриваемых событиях.

Книга художественно хорошо оформлена, издание обогащено фотографиями выдающихся революционеров. Среди них читатель впервые увидит лица чечено-ингушских революционеров, а также уникальный документ, подписанный С. Орджоникидзе, о назначении ингуша Хизира Орцханова командующим вооружёнными силами Ингушетии.

Акакий Иремадзе

Газета «Коммунист», 1982, № 299 (30 декабря),
Тбилиси.

ილუსტრაციები ს. რეხვიაშვილის ისტორიულ-დოკუმენტური ნაშრომიდან „ბრძოლებში ნაწრთობი მეგობრობა“

(ეფუძნება პარტიულ და საარქივო დოკუმენტებს, სპეციალური, მემუარული დასხვ. სახის ლიტერატურას, სამოქ. ომის მონაწილეთა მოგონებებს, საავტორო ეთნოგრაფიულ მასალებს. თბილისი, 1982. ქართულ ენაზე)

ИЛЛЮСТРАЦИИ ИЗ ИСТОРИКО-ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ С. РЕХВИАШВИЛИ «ЗАКАЛЁННАЯ В БОЯХ ДРУЖБА»

(На основе партийных и архивных документов, специальной, мемуарной и других видов литературы, воспоминаний участников Гражданской войны, этнографических материалов автора, Тбилиси, 1982. На грузинском языке)

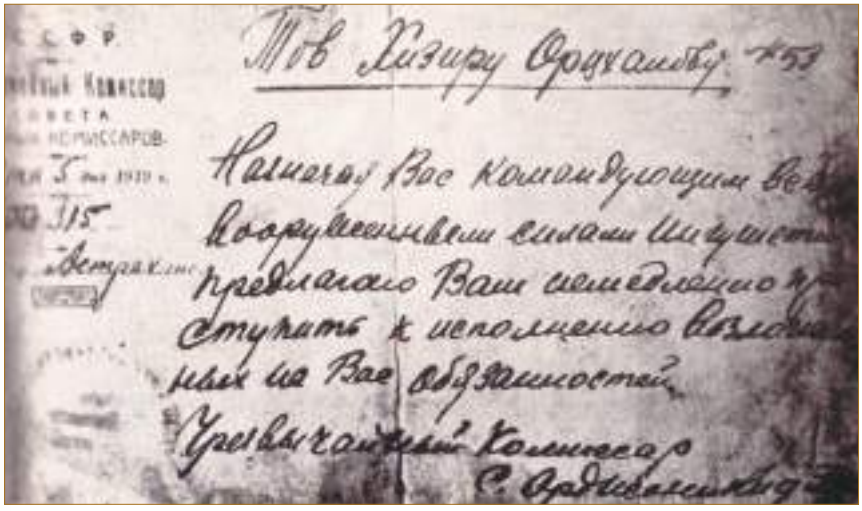

ს. ორჯონიკიძის ბრძანება ხ. ორცხანოვის ინგუშეთის შეიარაღებული ძალების მთავარსარდლად დანიშვნის შესახებ
Приказ С. Орджоникидзе о назначении Х. Орцханова Главнокомандующим Вооруженными силами Ингушетии

მარცხნიდან მარჯვნივ: ხ. ორცხანოვი, პ. აღნიაშვილი, ე. ნიკონოვი
Слева направо: Х. Орцханов, П. Агниашвили, Э. Никонов

ე. განდაროვი
Э. Гандаров

ი. განდაროვი
И. Гандаров

გ. ახრიევი
Г. Ахриев

თ. მამულაშვილი-დოსხოევა
Т. Мамулашвили-Досхоева

ხ. ორცხანოვი და მისი რაზმის მებრძოლები – მარცხნიდან მარჯვნივ: ე. გადაბორშევი, ს. ბიაზიევი, ხ. ორცხანოვი, ი. ტორშკო, გ. კოკორხოევი
Х. Орцханов и его отряд бойцов – слева направо:
Э. Гадаборшев, С. Бязиев, Х. Орцханов, И. Торшко, Г. Кокорхоев

კავკასიონის საუღელტეხილო რკინიგზა: ინფრასტრუქტურული მოდერნიზაცია, კულტურული მემკვიდრეობა და საზოგადოებრივი წინააღმდეგობის დისკურსი (1980-იანი წლები)

КАВКАЗСКАЯ ПЕРЕВАЛЬНАЯ ЖЕЛЕЗНАЯ ДОРОГА: МОДЕРНИЗАЦИЯ ИНФРАСТРУКТУРЫ, ДИСКУРС КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ И ОБЩЕСТВЕННОГО СОПРОТИВЛЕНИЯ (1980-Е ГОДЫ)

ერთად განვსაჯოთ

ერთად განვსაჯოთ

...საუბარია იმ რკინიგზის მაგისტრალის შესახებ, რომელიც სადგურ ქსნიდან მუხრანის ველის გავლით აუყვება არაგვის ხეობას, გაივლის ფშავ-ხევსურეთს, გადაკვეთს კავკასიონის ქედს, მდინარე ასის ხეობას, შემოუვლის ქალაქ ორჯონიკიძეს და შეუერთდება სადგურ ბესლანს. გაზეთების აღშფოთების საგანი დაახლოებით ერთი და იგივეა – მოუმზადებელი და მრავალ დეტალში დაუზუსტებელი პროექტის მიხედვით დაიწყო გრანდიოზული მშენებლობა, რომლის საბოლოო შედეგებზე მეტ-ნაკლებად ზუსტი წარმოდგენაც კი არა აქვთ პროექტის ავტორებს.

...ამ წმინდა, თუ შეიძლება ასე ითქვას, სატრანსპორტო პრობლემების მიღმა დაფარულია მრავალი სხვა საკითხი, რომელთა გადაჭრის ძალი თუ არა, მათზე საღი მსჯელობის უნარი აშკარად შესწევს ფართო საზოგადოებრიობას.

...თავს უფლებას მივცემ, შევეხო ზოგიერთ საკითხს, რომლებიც უშუალოდ უკავშირდებიან ამ მაგისტრალის მშენებლობას. პირველ რიგში, რაც შეეხება ისტორიისა და კულტურის ძეგლებს: „დოკუმენტაციის მრავალრიცხოვან თავებში ფაქტობრივად ვერ გამოინახა ადგილი ბუნების დამცველთათვის... ჩმი-თარგიმის საავტომობილო მისასვლელი გზის მშენებლობა მიმდინარეობს საპროექტო-სახარჯთაღრიცხვო დოკუმენტაციის არსებული წესის მიხედვით დამტკიცების გარეშე. მასში არც კია გათვალისწინებული ღონისძიებანი ბუნებისა და არქიტექტურის, ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დასაცავად... უკვე ჩამონგრეულია სოფელ ჯეირახის განაპირას არსებული X-XIII საუკუნეების სამაროვანის ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი. ცხრა სამაროვანი მუშებმა დაარბიეს. ძვირფასეულობას ეძებდნენ. აფეთქებითმა სამუშაოებმა საბრძოლო კოშკის დეფორმაცია და ნაწილობრივი დანგრევა გამოიწვია... მშენებლებს განზრახული აქვთ გაჩეხონ შვიდ ჰექტარამდე ფიჭვნარი, რომელიც ბუნების ძეგლადაა გამოცხადებული...“. საკავშირო პრესას, საიდანაც ეს

РАССУДИМ ВМЕСТЕ

...Речь идет о железнодорожной магистрали, которая от станции Ксани через долину Мухрани поднимется по Арагвскому ущелью, пройдет через Пшав-Хевсурети, пересечет Кавказский хребет, ущелье реки Ассы, обойдет город Орджоникидзе и соединится со станцией Беслан. Предметом возмущения газет является примерно одно и то же – по неподготовленному и во многих деталях неуточненному проекту началось грандиозное строительство, авторы которого даже не имеют более-менее ясного представления о его конечном результате.

...За этой, если можно так сказать, чисто транспортной проблемой скрывается множество других вопросов, которые широкая общественность если не в силах решить, то обсудить по крайней мере, точно может.

...Позволю себе затронуть некоторые вопросы, непосредственно связанные со строительством данной магистрали. Прежде всего касательно историко-культурных памятников: «В многочисленных разделах документации практически не нашлось места для защитников природы… Строительство подъездной дороги Чми-Таргим ведется без утверждения в соответствии с действующими правилами проектно-сметной документации. В него даже не включены меры по защите природных и архитектурных, историко-культурных памятников… Уже снесена северо-западная часть могильника X-XIII вв. на окраине села Джейрах. Рабочими разграблено девять могильников. Они искали ценности. Взрывные работы вызвали деформацию и частичное обрушение боевой башни… Строители намерены вырубить до семи гектаров соснового леса, который объявлен памятником природы…». Мы не можем обвинить союзную прессу, из которой взята эта цитата, в субъективности – здесь говорится только о фактах. Фактах, которые еще не имели места в нашей республике в связи с этим

ციტატია ამოღებული, ნამდვილად ვერ დავწამებთ სუბიექტურობას – აქ მხოლოდ ფაქტებზეა საუბარი. ისეთ ფაქტებზე, რომელთა მსგავსი ამ მშენებლობასთან დაკავშირებით ჯერჯერობით ჩვენს რესპუბლიკაში არ მომხდარა, მაგრამ არა იმის გამო, რომ მაგისტრალის მშენებლები მაინცდამაინც დიდის გულისტკივილითა და რუდუნებით ეპყრობოდნენ ყოველ ქვასა თუ ნატეხს, არამედ იმიტომ, რომ ნასტაკისის, მცხეთისა და ჟინვალის არქეოლოგიური ექსპედიციების წევრები დარაჯობენ ამ ტრასაზე განლაგებულ ყველა ძეგლს.

...საოცარი და აღმაშფოთებელი ისაა, რომ ამ პროექტის დამუშავებაში ავტორებთან ერთად ოცამდე დაწესებულებას და სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტს მიუღია მონაწილეობა და არავის არც ერთხელ არ მოსვლია აზრად დაეზუსტებინა მაგისტრალის მიმართება კულტურისა და ბუნების ძეგლებთან... რითი უნდა აიხსნას ის, რომ – როგორც ვაჟა-ფშაველა იტყოდა – „შემოუვლიათ უმეცრების გალავანი გარშემო და აღარ უნდათ იმ გალავანს იქით გადაიხედონ?“ საინტერესოა, რა ჯადოსნური გალავანია, ასე რომ დაავიწყა საკუთარი ფესვები ყველას? რატომ გაუჭირდათ ამ გალავნის მიღმა გადახედვა მაშინ, როდესაც ყოველგვარი გართულების გარეშე გადალახეს საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს 1977 წლის 27 იანვრის No59 და 1985 წლის 13 ივნისის No404 დადგენილებები, რომელთა მიხედვითაც საქართველოს ტერიტორიაზე მშენებლობისათვის მიწის გამოყოფისას სხვა დასკვნებთან ერთად აუცილებელია არქეოლოგიური დაწესებულების დასკვნა სამშენებლო ტერიტორიაზე მატერიალური კულტურის ძეგლების არსებობისა (ან არ არსებობისა) და მათი მნიშვნელობის შესახებ.

ასეთი დასკვნისათვის საპროექტო ინსტიტუტის „კავგიპროტრანსის“ ხელმძღვანელობას არ მიუმართავს რესპუბლიკის შესაბამისი დაწესებულებისათვის. თითქოს არ არსებობს დღეს იმისი აუცილებლობა, რომ ჩვენს საზოგა-

строительством, но не потому, что строителям дорог каждый камень или фрагмент и обращаются с ними с большой осторожностью и заботой, а потому, что члены археологических экспедиций в Настакиси, Мцхета и Жинвали охраняют все памятники, расположенные на этом маршруте.

...Удивительно и возмутительно, что вместе с авторами в разработке данного проекта участвовало около двадцати учреждений и научно-исследовательских институтов, и никто даже не подумал прояснить связь магистрали с культурными и природными памятниками… Как объяснить тот факт, что – как сказал бы Важа-Пшавела – «Они воздвигли вокруг себя стену невежества и больше не хотят заглядывать за эту стену». Интересно, что за волшебная это стена, из-за которой все забыли свои корни? Почему было трудно заглянуть за эту стену тогда, когда легко обошли постановления Совета Министров Грузинской ССР №59 от 27 января 1977 года и №404 от 13 июня 1985 года, согласно которым при выделении земли под строительство на территории Грузии, наряду с другими заключениями требуется заключение археологического учреждения о наличии (или отсутствии) материальных культурных памятников в зоне строительства и их значимости?

Руководство проектировочного института «Кавгипротранс» не обращалось за подобным заключением в соответствующие учреждения республики. Как будто сегодня нет необходимости напоминать нашей общественности о существовании самых красноречивых свидетелей прошлого – историко-архитектурных памятников…

Технико-экономическое обоснование строительства было завершено «Кавгипротрансом» в 1975 году, а первый этап работ начался в 1985 году, то есть подготовка к строительству дороги Ксани-Асса-Хеви велась в течение десяти лет, и все это время учреждения, ответственные за

დოებას წარსულის ყველაზე მეტყველი მოწმეების ისტორიულ-არქიტექტურული ძეგლების – არსებობა შეახსენო...

მშენებლობის ტექნიკურ-ეკონომიკური დასაბუთება 1975 წელს დაუმთავრებია „კავგიპროტრანსს“, ხოლო პირველი რიგის სამუშაოები 1985 წელს დაუწყიათ, ე. ი. ათი წლის განმავლობაში ემზადებოდნენ ქსანი-ასის ხევის ტრასის ასათვისებლად და მთელი ამ ხნის მანძილზე ბუნებისა და კულტურის ძეგლთა დაცვაზე პასუხისმგებელი დაწესებულებები იგნორირებულნი იყვნენ.

მაგრამ მივყვეთ კვლავ „საუკუნის“ მაგისტრალისათვის შერჩეულ ტრასას.

საგურამოდან იგი არაგვს მიუყვება ფშავხევსურეთისაკენ. ოდითგანვე ასე იყო – ეს საოცარი ბუნებრივი გარემო, ორიგინალურ ეთნოგრაფიულ ყოფასთან ერთად, იმდენად დიდ ეფექტს ახდენდა, რომ ღრმა წარსულის ძიება როგორღაც ავიწყდებოდა თითქოს კაცს...

ამ მხარის საოცარ თვითმყოფადობაში ირეკლებოდა ჩვენი წარსულიცა და მომავალიც.

ამიტომაც იყო ხალხი კრძალვით გამსჭვალული იმ მხარის მიმართ, გარდა პროექტის ავტორებისა. მათაც თითქოს არ უცდიათ გვერდი აევლოთ ისტორიისა და კულტურის ძეგლებისათვის, მაგრამ რატომღაც მხოლოდ ამ ორი წლის წინ გაუფორმებიათ სათანადო ხელშეკრულება არქეოლოგებთან. რა გამოდის? გუგუნებს ხეობაში მძლავრი თანამედროვე ტექნიკა, იწყება სამუშაოები სოფელ ბარისახოს მიდამოებში, ემზადებიან მთავარი გვირაბის სამხრეთ პორტალში შესასვლელად და მხოლოდ შემდეგ უკავშირდებიან არქეოლოგიური კვლევის ცენტრს ხეობაში არსებული ძეგლების შესასწავლად. ესეც ფორმალურ მხარეს უფრო ჰგავს, ვალის მოხდას იმ დაწესებულებათა წინაშე, რომელთაც შეიძლება ხელი „შეუშალონ“ სასწრაფოდ დაწყებულ მშენებლობას.

საქმე ის გახლავთ, რომ მთელი ეს ხეობა – გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას – მოფეохрану природных и культурных памятников, игнорировались.

Но все же давайте проследим маршрут, выбранный для магистрали «века».

От Сагурамо она направляется по Арагви в сторону Пшав-Хевсурети. Издавна так повелось – эта удивительная природная среда, вместе с оригинальным, аутентичным этнографическим бытом, оказывала на людей такое сильное воздействие, что поиски глубокого прошлого, казалось, забывались ими...

В удивительной самобытности этого региона отражались наше прошлое и будущее.

Вот почему люди были проникнуты чувством почтения к этому краю, за исключением авторов проекта. Они, похоже, тоже не пытались обойти стороной памятники истории и культуры, но почему-то всего два года назад заключили соответствующее соглашение с археологами. Что же в итоге? В ущелье гудит мощная современная техника, начинаются работы в окрестностях села Барисахо, готовятся войти в южный портал главного тоннеля, и только после всего этого связываются с Археологическим исследовательским центром для исследования памятников, находящихся в ущелье. И это больше похоже на формальность, обязанность перед теми учреждениями, которые могут «помешать» срочно начатому строительству.

Дело в том, что все это ущелье – без преувеличения – усеяно остатками материальной культуры, относящимися ко всем эпохам развития человечества, информация о которых публикуется ежегодно. Поэтому человеку, интересующемуся данной территорией, несложно познакомиться с ее прошлым.

Внимание привлекает еще одна деталь: весьма эфемерные выгоды, которые, как предполагается, принесет ввод в эксплуатацию этой магистрали, удивительно согласуются с тем, что Т. Барятинский подчеркивал около ста тридцати лет назад

ნილია კაცობრიობის განვითარების ამსახველი ყველა ეპოქის შესატყვისი მატერიალური კულტურის ნაშთებით, რომელთა შესახებ ყოველწლიურად ქვეყნდება ინფორმაცია. ასე რომ, ამ ტერიტორიით დაინტერესებული კაცისათვის სიძნელეს არ წარმოადგენს მისი წარსულის გაცნობა.

კიდევ ერთი დეტალი იქცევს ყურადღებას – ის მეტად ეფემერული სიკეთეები, რაც თითქოს ამ მაგისტრალის ამოქმედებას უნდა მოჰყვეს, საოცრად ემთხვევა იმას, რასაც ამ ასოცდაათიოდე წლის წინ ხაზს უსვამდა თ. ბარიატინსკი ამიერკავკასიის რკინიგზის პროექტთან დაკავშირებით: „კომუნიკაციებისა და ვაჭრობის გაუმჯობესება; საერთაშორისო მნიშვნელობა; ახალი პროექტის მიხედვით – „საუღელტეხილო რკინიგზა მოსკოვისაკენ მგზავრობის დროს დაახლოებით 8 საათით შეამცირებს, ხოლო სატვირთო მატარებლების მოძრაობის მანძილს – ათასი კილომეტრით – სკანდინავიის ქვეყნებს ახლო აღმოსავლეთთან დააკავშირებს“. ალბათ ყველა გზას რაღაცა მსგავსი დანიშნულება აქვს, მაგრამ აქ ერთი დიდი სხვაობაა – გასულ საუკუნეში, როდესაც სახმელეთო ტრანსპორტის ძირითად სახეობებს საქართველოში ე. წ. „ქართული ურემი“, რუსულ-ევროპული ორთვლიანი „დროშკა“, ოთხთვალა ფურგუნი, ეტლი და „კონკა“ წარმოადგენდა, რკინიგზის გაყვანის ეკონომიკური ეფექტი, მართლაც, ყოველგვარ სხვა მხარეს ჩრდილავდა. იგი ახლაც ტვირთის გადაზიდვის ყველაზე ეფექტური საშუალებაა, მაგრამ დღეს, რკინიგზასთან გარკვეული უპირატესობის მქონე ტრანსპორტის სახეობათა ასეთი სიმრავლის დროს, გასული საუკუნის ეკონომიკური ეფექტის დონეზე საუბარი მხოლოდ უკან გადადგმული ნაბიჯია.

და კიდევ ერთი – ამ ხეობაში რკინიგზის გაყვანის იდეა საკმაოდ ძველია – 1891 წელს ფშავში „სხვა სუნმა დაიარა... აჩქამდა ახლა ინჟენერის ცულ-ქარჩი. რკინიგზის ადგილას პლანვა და ზომა დაუწყეს“. მაგრამ, საბედნიეროდ, სა-

в отношении проекта Закавказской железной дороги: «Улучшение коммуникаций и торговли; международное значение; согласно новому проекту, «перевальная железная дорога сократит время пути до Москвы примерно на 8 часов, а расстояние грузовых поездов – на тысячу километров – соединит скандинавские страны с Ближним Востоком». Наверное, все дороги имеют схожее назначение, но есть одно существенное различие: в прошлом столетии, когда основными видами наземного транспорта в Грузии были т.н. «грузинская арба/телега», русско-европейская двухколесная «дрожка», четырехколесный фургон, коляска и «конка», экономический эффект от строительства железной дороги действительно затмевал все остальные аспекты. На самом деле, это по-прежнему наиболее эффективное средство перевозки грузов, но сегодня, при таком большом количестве видов транспорта, обладающих определенными преимуществами перед железной дорогой, говорить об уровне экономического эффекта прошлого века – это лишь шаг назад.

И еще один момент – идея прокладки железной дороги в этом ущелье довольно старая – в 1891 году «по Пшави пронесся необычный запах… заиграли топор и зубило инженера. Стали планировать и измерять место для железной дороги». Но, к счастью, работы были остановлены, и сотни исторических и архитектурных памятников, а также многие виды растений и животных были спасены от уничтожения.

Почти сто лет спустя этому месту угрожает та же опасность. На этот раз посредством энергичного вмешательства нашей общественности нужно уяснить объективную ситуацию, стоит ли республике, Союзу и, если хотите, человечеству (в конце концов, у авторов проекта есть международные претензии – они заботятся о странах Скандинавии) сокращать дорогу на восемь часов за счет опустошения и уничтожения этого уникального во всех отношениях региона...

მუშაოები შეწყდა და განადგურებას გადაურჩა ასობით ისტორიულ-არქიტექტურული ძეგლი და მცენარეთა და ცხოველთა მრავალი სახეობა.

თითქმის ასი წლის შემდეგ იგივე საშიშროება დაემუქრა აქაურობას. ამჯერად ჩვენი საზოგადოების ენერგიული ჩარევით უნდა დადგინდეს ობიექტური სიტუაცია, უღირს თუ არა რესპუბლიკას, კავშირს და თუ გნებავთ კაცობრიობასაც (პროექტის ავტორებს ხომ საერთაშორისო მასშტაბის პრეტენზიები აქვთ – სკანდინავიის ქვეყნებზე ზრუნავენ) რვა საათით გზის შემოკლება ამ ყველა თვალსაზრისით უნიკალური რეგიონის დარბევა-განადგურებად...

ტრანსკავკასიური რკინიგზის მშენებლობა არაა მხოლოდ უწყებრივი საქმე, იგი ყველასათვის შენდება და მით უფრო არა გვაქვს უფლება გულგრილად ვუცქიროთ იმას, თუ რა შედეგი შეიძლება მოჰყვეს ჩვენთვის გაკეთებულ საქმეს.

სიტყვა საზოგადოებრიობას ეკუთვნის!

ვახტანგ ლიჩელი

გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“,
1987, №13 (27 მარტი), თბილისი.

რკინიგზა და არქეოლოგიური ძეგლები

გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“ აგრძელებს კავკასიის საუღელტეხილო რკინიგზის მშენებლობასთან დაკავშირებული ეკოლოგიური, ეკონომიკური, დემოგრაფიული და სხვა პრობლემების განხილვას. ამჯერად, რკინიგზის დამპროექტებლებსა და მშენებლებს მრგვალ მაგიდასთან ქართველი არქეოლოგები შეხვდნენ, გაიმართა გულწრფელი საუბარი...

ი. ციციშვილი: რკინიგზის მშენებლობა ერთ-ერთი უდიდესი მოვლენაა ჩვენს რესპუბლიკაში და ამაზე მეტყველებს ის უზარმაზარი თანხები, რაც საამისოდაა გამოყოფილი და თვითონ პროექტის მნიშვნელობაც...

Строительство Транскавказской железной дороги – это не просто ведомственное дело, она строится для всех, и мы тем более не имеем права равнодушно относиться к возможным последствиям работы, проделанной для нас.

Слово за общественностью!

Вахтанг Личели

Газета «Литературули Сакартвело»
(груз. ლიტერატურული საქართველო), 1987,
№13 (27 марта), Тбилиси.

ЖЕЛЕЗНАЯ ДОРОГА И АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПАМЯТНИКИ

Газета «Литературули Сакартвело» продолжает обсуждать экологические, экономические, демографические и другие проблемы, связанные со строительством Кавказской перевальной железной дороги. На этот раз за круглым столом встретились проектировщики и строители железной дороги и грузинские археологи, состоялась откровенная беседа…

И. Цицишвили: Строительство железной дороги – одно из важнейших событий в нашей республике, о чем свидетельствуют огромные суммы, выделенные на него, и важность самого проекта...

Как руководитель управления по охране памятников Грузии, я обязан говорить о проблемах, связанных с памятниками… Железная дорога не затрагивает надземные памятники истории и культуры на всей территории Грузии. Могу сказать это с уверенностью. Но на Чечено-Ингушской стороне необходимо провести шоссе, иначе добраться до тоннеля невозможно. Именно эта дорога пройдет через районы расположения определенных памятников. Точнее, через пятнадцать сел, где находятся башни и древние памятники. Поэтому, на мой взгляд, необходимо

მე, როგორც ძეგლთა დაცვის საქმეთა ხელმძღვანელი საქართველოში, ვალდებული ვარ ძეგლებთან დაკავშირებულ პრობლემებზე ვილაპარაკო... საქართველოს ტერიტორიის მთელ მანძილზე ისტორიისა და კულტურის მიწისზედა ძეგლებს რკინიგზა არ ეხება. ეს შეიძლია თამამად გითხრათ. მაგრამ ჩაჩნეთ-ინგუშეთის მხარეს საჭიროა შარაგზის გამოყვანა, სხვანაირად გვირაბთან ვერ მოდიან. აი, ეს გზა კი გაივლის გარკვეული ძეგლების მიდამოებში. უფრო სწორად, თხუთმეტ სოფელზე, სადაც კოშკებიცაა და ძველი ძეგლებიც. ამიტომაც, ჩემი აზრით, საჭიროა ამ ძეგლების ფიქსაცია და აზომვა. თუკი მშენებლობის დროს რომელიმე ძეგლი დაზიანდება, იმ ძეგლს ჩვენ შევაკეთებთ. ასეთი ვითარება გახლდათ ამ ტრასაზე. ამაზე დაგვთანხმდნენ მშენებლები და ახლაც იგივე მოსაზრება აქვთ...

გ. ღამბაშიძე: ჩემი მდგომარეობა ყველაზე რთულია, და რატომ: მე არქეოლოგიური უფლებების დამცველი ექსპედიციის წარმომადგენელი ვარ, კერძოდ, იმ ექსპედიციისა, რომელიც იკვლევს ქართული კულტურის ძეგლებს საქართველოს ფარგლებს გარეთ. ამასთანავე, წარმოვადგენ საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოებას. მინდა ერთი რამ მოგახსენოთ: ძეგლთა დაცვის საზოგადოების ხელში აღმოჩნდა საკმაოდ დიდი მასალა ჩვენი სპეციალისტების, ექსპერტების, ორგანიზაციებისგან გაცემული ძეგლთა დაცვის საზოგადოების პრეზიდიუმის სახელზე. შევქმენით შესაბამისი დოკუმენტი, ვგულისხმობ იმ მოხსენებით ბარათს, რომელიც ახლახან წარვუდგინეთ საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტს. ვმუშაობთ მეორე მოხსენებით ბარათზე. მინდა კატეგორიულად განვაცხადო, როგორც სპეციალისტმა და როგორც მოქალაქემ, რომ ჩვენი ერის ისტორიაში მეტად მნიშვნელოვანი, შეიძლება დიდი ხიფათის მომტანი პროექტის შემუშავება გვიწევს. არ მინდა, რომ პროექტანტული კონი-

зафиксировать и замерить эти памятники. Если какой-либо памятник будет поврежден во время строительства, мы его отремонтируем. Так обстоит дело на этой трассе. Строители согласились с нами по этому поводу и до сих пор придерживаются того же мнения…

Г. Гамбашидзе: Мое положение самое сложное, и вот почему: я являюсь представителем экспедиции по защите археологических прав, в частности, экспедиции, которая исследует грузинские культурные памятники за пределами Грузии. Одновременно я представляю Общество охраны историко-культурных памятников Грузии. Хочу высказать одну вещь: в руки Общества охраны памятников попало довольно большое количество материалов, выпущенных нашими специалистами, экспертами, организациями от имени Президиума Общества охраны памятников. Мы подготовили соответствующий документ – я подразумеваю докладной лист, который недавно представили Центральному комитету Коммунистической партии Грузии. Сейчас работаем над вторым докладным листом. Хочу категорически заявить, как специалист и как гражданин, что нам приходится разрабатывать очень важный, потенциально очень опасный проект в истории нашей страны. Я не хочу, чтобы мы попали в ловушку проектной конъюнктуры. Многие аспекты этого вопроса, на мой взгляд, не были изучены достаточно глубоко, и это стало совершенно очевидно на недавно состоявшихся встречах.

Что касается территории Северного Кавказа, то Ассинское ущелье, Таргимская котловина, усеяны подземными, полуподземными и надземными памятниками. В кавказской литературе они оцениваются как колыбель ингушской культуры и центр грузино-ингушских историко-культурных взаимосвязей. Напомню, здесь находятся важнейшие памятники материальной культуры, начиная с бронзового века и до позд-

უნქტურის ტყეობაში აღმოვჩნდეთ. საკითხის მრავალი მხარე, ჩემი აზრით, არ არის ღრმად შესწავლილი და ეს სრულიად ნათლად გამოჩნდა იმ შეხვედრებზე, რომელიც ბოლო ხანს მოეწყო.

რაც შეეხება ჩრდილოეთ კავკასიის ტერიტორიას, ასის ხეობა, თარგემის აუზი, დაყურსულია მიწისქვეშა, ნახევრად მიწისქვეშა და მიწისზედა ძეგლებით. იგი კავკასიურ ლიტერატურაში შეფასებულია ვითარცა ინგუშური კულტურის აკვანი და ქართულ-ინგუშური ისტორიულ-კულტურული ურთიერთობის ცენტრი. მოგახსენებთ, აქაა უმნიშვნელოვანესი მატერიალური კულტურის ძეგლები. დაწყებული ბრინჯაოს ხანიდან, ვიდრე გვიან შუასაუკუნეების ჩათვლით. ეს არის საცხოვრებელი ნაგებობები, სამაროვნები, საკულტო ნაგებობები – წარმართული, ქრისტიანული და მაჰმადიანური კულტურის ძეგლები. ესაა, ასე ვთქვათ, „ბიბლიური“ სილამაზის მხარე, სრულიად გამორჩეული მთელს იმიერკავკასიაში. ჩემს ხელთ არსებობს გარკვეული ინფორმაცია, კერძოდ, საკავშირო პრესიდან. ძეგლები დაზიანდა თურმე ჯეირახთან, იმავე პუბლიკაციაში აღნიშნულია, რომ საფრთხე ელის ლეჟგის, შუანას, თერშის, ლეილაგის ძეგლებს. რამდენი წელი დასჭირდება იქ არსებული მიწისქვეშა და მიწისზედა ძეგლების შესწავლას? შეგვიძლია თუ არა პროგნოზირება? საერთოდ პროგნოზირება ძალზე ძნელია. ძნელია, წინასწარ გავიგოთ, რასთან გვაქვს საქმე მიწისქვეშეთში, მაგრამ რასაც ჩვენ ვიცნობთ, ყოველივე არქეოლოგიური კვლევის ცენტრმა 1 აპრილს ოფიციალური დოკუმენტით გააფორმა. მაგრამ ამის შესახებ პრესაში ძალიან ბუნდოვნად ითქვა, კერძოდ, „კავკასიის საუღელტეხილო რკინიგზის მშენებლობის ვადები და ტრასის ზონაში არსებული არქეოლოგიური ძეგლების შესწავლის ვადები ერთმანეთს 20-25 წლით მაინც დაცილდება“. მხედველობაში გვაქვს ის ძეგლები, რომლებსაც ვიცნობთ. ამათ დავუმატებ, აგრეთვე, იმიერკა-

него средневековья. Это жилые помещения, могильники, культовые сооружения – памятники языческой, христианской и мусульманской культуры. Это, если можно так выразиться, край «библейской» красоты, совершенно уникальный во всем Северном Кавказе и Предкавказье. У меня есть определенная информация, в частности, из советской прессы. Оказывается, памятники были повреждены под Джейрахом; в том же издании отмечается, что памятники Ляжги, Шуан, Терш и Лейлаг находятся в опасности. Сколько лет потребуется для изучения подземных и надземных памятников, находящихся там? Можно ли это прогнозировать? Делать какие-либо прогнозы вообще очень сложно. Трудно заранее понять, с чем мы имеем дело под землей, но все, что нам известно, официально задокументировано Археологическим исследовательским центром 1 апреля. Но в прессе сказано об этом очень расплывчато, туманно, а именно: «Сроки строительства Кавказской перевальной железной дороги и сроки изучения археологических памятников в зоне трассы расходятся как минимум на 20-25 лет». Мы имеем в виду памятники, которые нам известны. К ним я также добавлю памятники Закавказья, которые до сих пор не изучены. Этим я хочу сказать, что между нашими темпами и темпами строителей действительно существует принципиальное противоречие. Если мы основательно, тщательно не исследуем эти памятники, на нас падет ответственность перед потомками…

Газета «Литературули Сакартвело» 1987, №23 (5 июня), Тбилиси.

ვკასიაში არსებულ ძეგლებს, რომლებიც ჯერ კიდევ შეუსწავლელია. ამით ის მინდა ვთქვა, რომ ჩვენსა და მშენებელთა ტემპებს შორის, მართლაც, პრინციპული წინააღმდეგობაა. თუ საფუძვლიანად არ შევისწავლეთ ეს ძეგლები, ხომ პასუხს ვაგებთ შთამომავლობის წინაშე...

გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“, 1987, №23 (5 ივნისი), თბილისი.

СССР КАВШИРИС МИНИСТРТА САБЧОШИ
[კავკასიონის საუღელტეხილო რკინიგზის მშენებლობის კონსერვაცია]

სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭომ მიიღო რუსეთის რსფსრ მინისტრთა საბჭოს, საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს, სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიისა და სსრ კავშირის სატრანსპორტო მშენებლობის სამინისტროს წინადადება კავკასიონის საუღელტეხილო რკინიგზის მშენებლობის კონსერვაციის შესახებ, რომელსაც მხარი დაუჭირეს სსრ კავშირის სახელმწიფო საგეგმო კომიტეტმა და სსრ კავშირის სახმშენმა.

გაზეთი „კომუნისტი“, 1989, №29 (3 თებერვალი), თბილისი.

В СОВЕТЕ МИНИСТРОВ СССР
[Консервация кавказской перевальной железной дороги]

Совет Министров СССР принял предложение Совета Министров РСФСР, Совета Министров Грузинской ССР, Академии наук СССР, Академии наук Грузинской ССР и Министерства транспортного строительства СССР о консервации Кавказской перевальной железной дороги, поддержанное Государственным плановым комитетом СССР и Госстроем СССР.

Газета «Коммунисты», 1989, №29 (3 февраля), Тбилиси.

СССР КАВШИРИС МИНИСТРТА САБЧОШИ

დოკუმენტური ფილმი

„კავკასიის საუღელტეხილო რკინიგზის კვალდაკვალ: ინგუშეთი“ (1986-1988)

რუბრიკაში „კავკასიონის საუღელტეხილო რკინიგზა: ინფრასტრუქტურული მოდერნიზაცია, კულტურული მემკვიდრეობა და საზოგადოებრივი წინააღმდეგობის დისკურსი (1980-იანი წლები)“ წარმოდგენილ პუბლიცისტურ და ანალიტიკურ მასალას ორგანულად ავსებს საქართველოს ეროვნული მუზეუმის კინოფონოფონდში დაცული დოკუმენტური ფილმის ფრაგმენტი – „კავკასიის საუღელტეხილო რკინიგზის კვალდაკვალ: ინგუშეთი“. ფილმი გადაღებულია 1986-1988 წლებში მთიან ინგუშეთში.

ნამუშევარი წარმოადგენს ექვსსერიანი დოკუმენტური ციკლის ნაწილს, რომელიც კავკასიონის საუღელტეხილო რკინიგზის პროექტს ეძღვნება. პროექტის მიხედვით, რკინიგზას უნდა დაეკავშირებინა ინგუშეთი საქართველოს არხოტის ხეობასთან. სწორედ ამ ინფრასტრუქტურული მშენებლობის პარალელურად განხორციელდა ეთნოგრაფიული საველე კვლევა, რომლის დროსაც კინოკამერის საშუალებით დაფიქსირდა ინგუშეთის კულტურული ლანდშაფტი, ისტორიული ძეგლები და ადგილობრივი მოსახლეობის ყოველდღიური ცხოვრება.

ფილმის სცენარის ავტორია ისტორიკოსი და ქართული ეთნოგრაფიული კინოს ერთ-ერთი ფუძემდებელი მირიან ხუციშვილი, კონსულტანტი – პროფესორი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი ლევან ჭილაშვილი, ტექსტის ავტორი – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი თინათინ ოჩიაური, ფილმის დირექტორი კი – მალხაზ სისაური. გადაღებებში მონაწილეობდნენ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის იმდროინდელი რელიგიის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის თანამშრომლები.

ფილმის პირველი ნაწილი უშუალოდ საუღელტეხილო რკინიგზის მშენებლობის პროცესს ასახავს. კადრებში ჩანს ასის ხეობაში მიმდინარე საინჟინრო სამუშაოები, მშენებლობაზე დასაქმებული სპეციალისტები და ოსტატები. პარალელურად ჩაწერილია ადგილობრივი რესპონდენტების კომენტარები, რაც ინფრასტრუქტურულ პროექტს ადამიანურ და სოციალურ განზომილებას ანიჭებს.

შემდგომ თხრობაში დოკუმენტური ნარატივი გადადის რეგიონული ისტორიისა და კულტურის აღწერაზე. ფილმი სამეცნიერო-პოპულარული ფორმით მიმოიხილავს ინგუშებისა და ქართველების ისტორიულ ურთიერთობებს.

ფილმში განსაკუთრებული ადგილი უკავია ინგუში კლასიკოსის, მწერლის იდრის ბაზორკინის ინტერვიუს. იგი საუბრობს ტყობა-ერდის ტაძარზე, ინგუშურ ძეგლებზე და ინგუშეთის რელიგიურ ისტორიაზე. ბაზორკინი იხსენებს აგრეთვე ინგუშეთში შემორჩენილ წარმართულ და გახალხურებულ ქრისტიანულ ტრადიციებს და ბოლო ცნობილ არქაულ დღესასწაულს, რომელიც ჯეირახის ხეობაში 1962 წელს შესრულდა.

ფილმის ერთ-ერთი მთავარი თემაა ინგუშეთის ისტორიული არქიტექტურა – საბრძოლო და საცხოვრებელი კოშკები, საკულტო ნაგებობები და სამარხები, რომლებიც მთიანი ლანდშაფტის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენენ. დიქტორი აღნიშნავს, რომ ეს უნიკალური კომპლექსები ქმნის მთიანი არქიტექტურის ერთგვარ „ცოცხალ მუზეუმს“, რომლის შენარჩუნება განსაკუთრებულ ზრუნვას მოითხოვს.

ფილმში ასევე ნაჩვენებია ინგუშეთის ყოველდღიური ცხოვრების ამსახველი უნიკალური დოკუმენტური კადრები: ქორწილი, მიცვალებულის დაკრძალვის პრაქტიკა, სტუმარ-მასპინძლობის ტრა-

დიცია, სასკოლო გაკვეთილი ჯეირახის საშუალო სკოლაში, სოფლის მეურნეობის საქმიანობა და სხვა სოციალური პრაქტიკები. განსაკუთრებულ ეთნოგრაფიულ მნიშვნელობას იძენს ასევე კადრები ძირძველი ინგუშური სოფლის – ანგუშტის (დღევანდელი ტარსკოე) შესახებ.

დოკუმენტური მასალა ეხება ინგუშეთის უახლეს ისტორიასაც. ფილმში აღნიშნულია 1944 წლის ტრაგიკული დეპორტაცია, რომლის შედეგად მთიანი სოფლების დიდი ნაწილი დაცარიელდა, ხოლო ტრადიციული კულტურული ლანდშაფტი მნიშვნელოვნად შეიცვალა.

ამგვარად, ფილმი წარმოადგენს გვიანსაბჭოთა პერიოდის მნიშვნელოვან ვიზუალურ წყაროს, რომელიც ერთდროულად ასახავს ინფრასტრუქტურული პროექტის ისტორიას, ეთნოგრაფიული კვლევის პროცესს და ინგუშეთის კულტურულ მემკვიდრეობას. იგი მნიშვნელოვან დამატებად გვევლინება წინამდებარე რუბრიკაში წარმოდგენილი პუბლიცისტური მასალებისთვის: თუ პრესის ტექსტებში კავკასიონის საუღელტეხილო რკინიგზის პროექტი საზოგადოებრივი დებატისა და კრიტიკული დისკურსის საგნად გვევლინება, ამ ფილმში იგი გარდაიქმნება საველე კვლევის კონტექსტად, რომლის ფარგლებშიც ინგუშეთის ისტორიული და ეთნოგრაფიული რეალობის ვიზუალური ფიქსაცია ხდება.

დოკუმენტური ფილმი „კავკასიის საუღელტეხილო რკინიგზის კვალდაკვალ: ინგუშეთი“ შეიძლება განვიხილოთ როგორც გარდამავალი ეპოქის ინგუშეთის მნიშვნელოვანი ვიზუალური არქივი, რომელიც აფიქსირებს როგორც კულტურულ ლანდშაფტს, ისე იმ სოციალურ და ისტორიულ რეალობას, რომელშიც ეს პროექტი არსებობდა.

მ. გეჭიტაშვილი

კინოექსპედიციის ხელმძღვანელი და წევრები ტყობა-ერდის ტაძრის ფონზე. 1988 წ.
Руководитель и участники киноэкспедиции на фоне храма Ткъобаь-Ерди. 1988 г.

ДОКУМЕНТАЛЬНЫЙ ФИЛЬМ

«ПО СЛЕДАМ КАВКАЗСКОЙ ПЕРЕВАЛЬНОЙ ЖЕЛЕЗНОЙ ДОРОГИ: ИНГУШЕТИЯ» (1986-1988)

Публицистические и аналитические материалы, представленные в рубрике «Кавказская перевальная железная дорога: инфраструктурная модернизация, культурное наследие и дискурс общественного сопротивления (1980-е годы)», органично дополняются фрагментом документального фильма «По следам Кавказской перевальной железной дороги: Ингушетия», хранящегося в кинофонофонде Национального музея Грузии. Фильм был снят в 1986-1988 годах в горной Ингушетии.

Данная работа является частью шестисерийного документального цикла, посвящённого проекту Кавказской перевальной железной дороги. Согласно проекту, железная дорога должна была соединить Ингушетию с Архотским ущельем Грузии. Именно параллельно с реализацией этого инфраструктурного строительства было проведено этнографическое полевое исследование, в ходе которого с помощью кинокамеры были зафиксированы культурный ландшафт Ингушетии, её исторические памятники и повседневная жизнь местного населения.

Автором сценария фильма является историк и один из основоположников грузинского этнографического кино Мириан Хуцишвили; консультант – профессор, доктор исторических наук Леван Чилашвили; автор текста – доктор исторических наук Тинатин Очиаури; директор фильма – Малхаз Сисаури. В съёмках принимали участие сотрудники тогдашнего Института истории религии, археологии и этнографии Государственного музея Грузии.

Первая часть фильма непосредственно отражает процесс строительства перевальной железной дороги. В кадрах показаны инженерные работы, проводившиеся в долине реки Асса, специалисты и рабочие, занятые на строительстве. Параллельно записаны комментарии местных респондентов, что придаёт инфраструктурному проекту человеческое и социальное измерение.

В дальнейшем документальное повествование переходит к описанию истории и культуры региона. В научно-популярной форме фильм рассматривает исторические взаимоотношения ингушей и грузин.

Особое место в фильме занимает интервью классика ингушской литературы, писателя Идриса Базоркина. Он рассказывает о храме Тхаба-Ерды, ингушских памятниках и религиозной истории Ингушетии. Базоркин также вспоминает сохранившиеся в Ингушетии языческие и традиции и последний известный фольклоризированный праздник, совершённый в Джейрахском ущелье в 1962 году.

Одной из главных тем фильма является историческая архитектура Ингушетии – боевые и жилые башни, культовые сооружения и погребальные склепы, являющиеся неотъемлемой частью горного ландшафта. Диктор отмечает, что эти уникальные комплексы образуют своего рода «живой музей» горной архитектуры, сохранение которого требует особой заботы.

В фильме также представлены уникальные документальные кадры, отражающие повседневную жизнь ингушей: свадьба, практика погребального обряда, традиции гостеприимства, школьный урок в Джейрахской средней школе, сельскохозяйственная деятельность и другие социальные практики. Особое этнографическое значение имеют также кадры, посвящённые исконному ингушскому селению Ангушт (ныне Тарское).

Документальный материал затрагивает и новейшую историю Ингушетии. В фильме упоминается трагическая депортация 1944 года, в результате которой значительная часть горных селений опустела, а традиционный культурный ландшафт существенно изменился.

Таким образом, фильм представляет собой важный визуальный источник позднесоветского периода, одновременно отражающий историю инфраструктурного проекта, процесс этнографического исследования и культурное наследие Ингушетии. Он выступает значимым дополнением к публицистическим материалам, представленным в данной рубрике: если в газетных текстах проект Кавказской перевальной железной дороги становится предметом общественных дебатов и критического дискурса, то в данном фильме он превращается в контекст полевых исследований, в рамках которых осуществляется визуальная фиксация исторической и этнографической реальности Ингушетии.

Документальный фильм «По следам Кавказской перевальной железной дороги: Ингушетия» может рассматриваться как важный визуальный архив Ингушетии переходной эпохи, фиксирующий как культурный ландшафт региона, так и социально-историческую реальность, в которой существовал данный проект.

М. БЕЖИТАШВИЛИ

მ. ლიანოვი, ქართული ექსპედიციის ხელმძღვანელი მ. ხუციშვილი და ადგილობრივი მასპინძელი ა. ალიევი. სოფ. ბელღანი, 1988 წ.
М. Льянов, руководитель грузинской экспедиции М. Хуцишвили и местный хозяин А. Алиев. с. Белгlан, 1988 г.

შაბაზგირ ბუზურტანოვი
Шабазгир Бузуртанов

ფილმის
„კავკასიის საუღელტეხილო
რკინიგზის კვალდაკვალ“
ფოტოქრონიკა.
Фотохроника фильма
„По следам Кавказской
перевальной железной дороги“

პერიოდული გამოცემების ბიბლიოგრაფია

რუსულენოვანი პერიოდული გამოცემები:

გაზეთი „ვოლნი გორეც“
1919, №9 (10 ნოემბერი), ტფილისი.
1919, №11 (20 ნოემბერი), ტფილისი.
1919, №14 (1 დეკემბერი), ტფილისი.
1920, № 65 (6 დეკემბერი), ტფილისი.

გაზეთი „კავკაზი“
1846. №27 (6 ივლისი), ტფილისი.
1846, №28 (13 ივლისი), ტფილისი.
1846, №29 (20 ივლისი), ტფილისი.
1846, №30 (27 ივლისი). ტფილისი.
1846, №34 (24 აგვისტო), ტფილისი.
1847, №2 (11 იანვარი), ტფილისი.
1847, №5 (1 თებერვალი), ტფილისი.
1847, №42 (18 октября), ტფილისი.
1847, №43 (25 ოქტომბერი), ტფილისი.
1847, №44 (1 ნოემბერი), ტფილისი.
1849, №3 (15 იანვარი), ტფილისი.
1849, №50 (10 დეკემბერი), ტფილისი.
1849, №52 (24 დეკემბერი), ტფილისი.
1851, №94 (11 დეკემბერი), ტფილისი.
1852, №19 (19 მარტი), ტფილისი.
1852, №32 (28 ივნისი), ტფილისი.
1852, №72 (19 ნოემბერი), ტფილისი.
1853, №30 (25 აპრილი), ტფილისი.
1853, №35 (13 მაისი), ტფილისი.
1854, №80 (13 ოქტომბერი), ტფილისი.
1855, №2 (5 იანვარი), ტფილისი.
1855, №8 (26 იანვარი), ტფილისი.
1855, №10 (2 თებერვალი), ტფილისი.
1858, №55 (17 ივლისი), ტფილისი.
1858, №63 (14 აგვისტო), ტფილისი.
1859, №9 (29 იანვარი), ტფილისი.
1859, №33 (30 აპრილი), ტფილისი.
1863, №98 (15 დეკემბერი), ტფილისი.
1866, №36 (12 მაისი), ტფილისი.
1866, №53 (10 ივლისი), ტფილისი.
1866, № 86 (3 ნოემბერი), ტფილისი.
1866, №89 (13 ნოემბერი), ტფილისი.

БИБЛИОГРАФИЯ ПЕРИОДИЧЕСКИХ ИЗДАНИЙ

Русскоязычные периодические издания:

Газета «Вольный горец»
1919, №9 (10 ноября), Тифлис.
1919, №11 (20 ноября), Тифлис.
1919, №14 (1 декабря), Тифлис.
1920, №65 (6 декабря), Тифлис.

Газета «Заря Востока»
1944, № 133 (4 июля), Тбилиси.

Газета «Кавказ»
1846, №27 (6 июля), Тифлис.
1846, №28 (13 июля), Тифлис.
1846, №29 (20 июля), Тифлис.
1846, №30 (27 июля), Тифлис.
1846, №34 (24 августа), Тифлис.
1847, №2 (11 января), Тифлис.
1847, №5 (1 февраля), Тифлис.
1847, №42 (18 октября), Тифлис.
1847, №43 (25 Октября), Тифлис.
1847, №44 (1 Ноября), Тифлис.
1849, №3 (15 января), Тифлис.
1849, №50 (10 Декабря), Тифлис.
1849, №52 (24 Декабря), Тифлис.
1851, №94 (11 декабря), Тифлис.
1852, №19 (19 марта), Тифлис.
1852, №32 (28 июня), Тифлис.
1852, №72 (19 ноября), Тифлис.
1853, №30 (25 апреля), Тифлис.
1853, №35 (13 мая), Тифлис.
1854, №80 (13 октября), Тифлис.
1855, №2 (5 января), Тифлис.
1855, №8 (26 января), Тифлис.
1855, №10 (2 февраля), Тифлис.
1858, №55 (17 июля), Тифлис.
1858, №63 (14 августа), Тифлис.
1859, №9 (29 января), Тифлис.
1859, №33 (30 апреля), Тифлис.
1863, №98 (15 декабря), Тифлис
1866, N36 (12 мая), Тифлис.

1867, №33 (30 აპრილი), ტფილისი.
1868, №47 (26 აპრილი), ტფილისი.
1868, №64 (5 ივნისი), ტფილისი.
1869, №17 (7 თებერვალი), ტფილისი.
1870, №29 (8 მარტი), ტფილისი.
1871, №65 (6 ივნისი), ტფილისი.
1871, №95 (15 აგვისტო), ტფილისი.
1874, №58 (22 მაისი), ტფილისი.
1875, №7 (17 იანვარი), ტფილისი.
1875, №128 (2 ნოემბერი), ტფილისი.
1876, №115 (1 ოქტომბერი), ტფილისი.
1877, №2 (16 იანვარი), ტფილისი.
1877, №6 (21 იანვარი), ტფილისი.
1877, №13 (29 იანვარი), ტფილისი.
1877, №14 (30 იანვარი), ტფილისი.
1877, №26 (17 თებერვალი), ტფილისი.
1877, №32 (25 თებერვალი), ტფილისი.
1877, №53 (23 მარტი), ტფილისი.
1877, №132 (5 ივლისი), ტფილისი.
1877, №227 (9 ნოემბერი), ტფილისი.
1879, №16 (21 იანვარი), ტფილისი.
1879, №89 (24 აპრილი), ტფილისი.
1880, №284 (23 ოქტომბერი), ტფილისი.
1880, №310 (18 ნოემბერი), ტფილისი.
1881, №19 (24 იანვარი), ტფილისი.
1881, №287 (31 დეკემბერი), ტფილისი.
1882, №199 (29 ივლისი), ტფილისი.
1882, №219 (20 აგვისტო), ტფილისი.
1883, №110 (16 მაისი), ტფილისი.
1883, №235 (20 ოქტომბერი), ტფილისი.
1884, №146 (1 ივლისი), ტფილისი.
1885, №77 (22 მარტი), ტფილისი.
1885, №78 (23 მარტი), ტფილისი.
1885, №318 (30 ნოემბერი), ტფილისი.
1887, №137 (28 მაისი), ტფილისი.
1888, №256 (28 სექტემბერი), ტფილისი.
1889, №89 (4 აპრილი), ტფილისი.
1889, №288 (31 ოქტომბერი), თბილისი.
1894, № 151 (10 ივნისი), ტფილისი.
1895, № 22 (24 იანვარი), ტფილისი.
1896 წ., № 294 (5 ნოემბერი), ტფილისი.
1898, №73 (18 მარტი), ტფილისი.
1898, №202 (2 აგვისტო), ტფილისი.
1906, №126 (2 ივნისი), ტფილისი.

1866, №53 (10 июля), Тифлис.
1866, №86 (3 ноября), Тифлис.
1866, N89 (13 ноября), Тифлис.
1867, №33 (30 апреля), Тифлис.
1868, №47 (26 апреля), Тифлис.
1868, №64 (5 июня), Тифлис.
1869, №17 (7 февраля), Тифлис.
1870, №29 (8 марта), Тифлис.
1871, №65 (6 июня), Тифлис.
1871, №95 (15 августа), Тифлис.
1874, №58 (22 мая), Тифлис.
1875, №7 (17 января), Тифлис.
1875, №128 (2 ноябрь), Тифлис.
1876, №115 (1 октября), Тифлис.
1877, №2 (16 января), Тифлис.
1877, №6 (21 января), Тифлис.
1877, №13 (29 января), Тифлис.
1877, №14 (30 января), Тифлис.
1877, №32 (25 февраля), Тифлис.
1877, №26 (17. февраля), Тифлис.
1877, №53 (23 Марта), Тифлис.
1877, №132 (5 июля), Тифлис.
1877, №227 (9 ноября), Тифлис.
1879, №16 (21 января), Тифлис.
1879, № 89 (24 апреля), Тифлис.
1880, №284 (23 октября), Тифлис.
1880, №310 (18 ноября), Тифлис.
1881, №19 (24 января), Тифлис.
1881, №287 (31 Декабря), Тифлис.
1882, №199 (29 июля), Тифлис.
1882, №219 (20 августа), Тифлис.
1883, №110 (16 Мая), Тифлис.
1883, 235 (20 октября), Тифлис.
1884, №146 (1 июля), Тифлис.
1885, №77 (22 марта), Тифлис.
1885, №78 (23 Марта), Тифлис.
1885, №318 (30 ноября), Тифлис.
1887, №137 (28 мая), Тифлис.
1888, №256 (28 сентября), Тифлис.
1889, №89 (4 апреля), Тифлис.
1889, №288 (31 октября), Тифлис.
1894, № 151 (10 июня), Тифлис.
1895, № 22 (24 января), Тифлис.
1896, № 294 (5 ноября), Тифлис.

1911, № 48 (2 მარტი), ტფილისი.
1911, №186 (23 აგვისტო), ტფილისი.
1912, №93 (22 აპრილი), ტფილისი.
1912, №137 (16 ივნისი), ტფილისი.
1914, №155 (10 ივლისი), ტფილისი.
1914, №182 (12 აგვისტო), ტფილისი.
1915, №223 (4 ოქტომბერი), ტფილისი.
1917, №81 (13 апреля), ტფილისი.
1918, №6 (10 იანვარი), ტფილისი.
1918, №13 (18 იანვარი), ტფილისი.
1918, №21 (27 იანვარი), ტფილისი.
1918, №45 (25 თებერვალი), ტფილისი.
1918, №56 (11 მარტი), ტფილისი.
1918, №58 (14 მარტი), ტფილისი.
1918, №109 (31 მაისი), ტფილისი.

ქართულენოვანი პერიოდული გამოცემები:
გაზეთი „დროება“
1870, №29 (25 ივლისი), ტფილისი.
1871, №48 (10 დეკემბერი), ტფილისი.
1876, №123 (14 ნოემბერი), ტფილისი.
1876, №124 (17 ნოემბერი), ტფილისი.
1877, №13 (2 თებერვალი), ტფილისი.
1877, №188 (8 ნოემბერი), ტფილისი.
1877, №196 (18 ნოემბერი), ტფილისი.
1885, №62 (21 მარტი), ტფილისი.

გაზეთი „ერთობა“
1919, №34 (12 თებერვალი), ტფილისი.

გაზეთი „ივერია“
1888, №109 (26 მაისი), ტფილისი.
1888, №129 (22 ივნისი), ტფილისი.
1888, №137 (2 ივლისი), ტფილისი.
1895, №45 (1 მარტი), ტფილისი.
1895, №192 (7 სექტემბერი), ტფილისი.
1901, №173 (12 აგვისტო), ტფილისი.

გაზეთი „ისარი“
1907, №80 (11 აპრილი), ტფილისი.

გაზეთი „კომუნისტი“
1941, №211 (6 სექტემბერი), თბილისი.
1944, №134 (4 ივლისი), თბილისი.

1898, №73 (18 Марта), Тифлис.
1898, №202 (2 августа), Тифлис.
1906, №126 (2 июня), Тифлис.
1911, №48 (2 марта), Тифлис.
1911, №186 (23 августа), Тифлис.
1912, №93 (22 апреля), Тифлис.
1912, №118 (25 мая), Тифлис.
1912, №137 (16 июня), Тифлис.
1914, №155 (10 июля), Тифлис.
1914, №182 (12 августа), Тифлис.
1915, №223 (4 октября), Тифлис.
1917, №81 (13 апреля), Тифлис.
1918, №6 (10 января), Тифлис.
1918, №13 (18 января), Тифлис.
1918, №21 (27 января), Тифлис.
1918, №45 (25 февраля), Тифлис.
1918, №56 (11 марта), Тифлис.
1918, №58 (14 марта), Тифлис.
1918, №109 (31 мая), Тифлис.

Грузиноязычные периодические издания:
Газета «Дроэба»
1870, №29 (25 июля), Тифлис.
1871, №48 (10 декабря), Тифлис.
1876, №123 (14 ноября), Тифлис.
1876, №124 (17 ноября), Тифлис.
1877, №13 (2 февраля), Тифлис.
1877, №188 (8 ноября), Тифлис.
1877, №196 (18 ноября), Тифлис.
1885, №62 (21 марта), Тифлис.

Газета «Иверия»
Газета «Иверия», 1888, №109 (26 мая), Тифлис.
Газета «Иверия», 1888, №129 (22 июня), Тифлис.
Газета «Иверия», 1888, №137 (2 июля), Тифлис.
Газета «Иверия» 1895, №45 (1 марта), Тифлис.
Газета «Иверия», 1895, №192 (7 сентября), Тифлис.
Газета «Иверия», 1901, №173 (12 августа), Тифлис.

Газета «Исари»
1907, №80 (11 апреля), Тифлис.

Газета «Коммунист»
1941, № 211 (6 сентября), Тбилиси (на грузинском языке).

1962, №281 (30 ნოემბერი), თბილისი.
№136 (11 ივნისი), 1972, თბილისი.
1982, №299 (30 დეკემბერი), თბილისი.
1989, №29 (3 თებერვალი), თბილისი.

გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“
1971, №29 (16 ივლისი), თბილისი.
1987, №13 (27 მარტი), თბილისი.
1987, №23 (5 ივნისი), თბილისი.

გაზეთი „მეგობარი“
1906, №1 (24 სექტემბერი), ტფილისი.

გაზეთი „მებრძოლი საქართველო“
1952, №3 (აპრილი), პარიზი.

გაზეთი „მიწა“
1906, №6 (12 ოქტომბერი), ტფილისი.

გაზეთი „საქართველოს კომუნისტი“
1920, №23 (15 ივლისი), თბილისი.

გაზეთი „სოციალ-დემოკრატი“
1918, №416 (20 სექტემბერი), ქუთაისი.

გაზეთი „საქმე“
№36 (6 ნოემბერი), 1910, თბილისი.

გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“
1919, №157 (18 ივლისი), ტფილისი.

გაზეთი „თავისუფალი საქართველო“
1991, №36 (27 სექტემბერი), თბილისი.

გაზეთი „ცნობის ფურცელი“
1898, №694 (3 დეკემბერი), ტფილისი.
1903, №2088 (6 მარტი), ტფილისი.

ჟურნალი „მწყემსი“
1886, №10 (31 მარტი), ყვირილა.

1962, №281 (30 ноября), Тбилиси (на грузинском языке).
1972, № 136 (11 июня), Тбилиси (на грузинском языке).
1982, № 299 (30 декабря), Тбилиси (на грузинском языке).
1989, №29 (3 февраля), Тбилиси (на грузинском языке).

Газета «Коммунист Грузии»
1920, № 23 (15 июля), Тбилиси (на грузинском языке).

Газета «Литературули Сакартвело»
1971, №29 (16 июля), Тбилиси (на грузинском языке).
1987, №13 (27 марта), Тбилиси (на грузинском языке).
1987, №23 (5 июня), Тбилиси (на грузинском языке).

Газета «Мегобари»
1906 г., № 1 (24 сентября), Тбилиси.

Газета «Мебрдзоли Сакартвело» /«Борющаяся Грузия»
1952, №3 (апрель), Париж.

Газета «Мица»
1906, №6 (12 октября), Тифлис.

Журнал «Мцкъемси» /«Пастух».
1886, №10 (31 марта), Квирила.

Газета «Сакартвелос республика»
1919, №157 (18 июля), Тифлис.

Газета «Сакмэ»
1910, №36 (6 ноября), Тифлис.

Газета «Социал-демократ»
1918, №416 (20 сентября), Кутаиси.

Газета «Тависупали Сакартвело»
1991, №36 (27 сентября), Тбилиси (на грузинском языке).

Газета «Цнобис пурцели»
1903, №2088 (6 марта), Тифлис.
1898, №694 (3 декабря), Тифлис.

Газета «Эртоба»
1919, №34 (12 февраля), Тифлис.

საძიებლები

УКАЗАТЕЛИ

გეოგრაფიული სახელები

ასა 10
აზერზე 94
აზნაკი 211
აკი-იურთი 226
აკო 23
ალგიევი 92
ალგუს-ალი 55, 66, 68-69, 87
ალქუნი 66, 69, 87, 95
ამღა 300
ანდეზიტი 242
არდონი 28-29, 120
არმხი 243
არღუნი 27, 79, 82, 84-85, 88-89, 95
არღუნის ხეობა 83-85, 89
არშა 242
არშთი 60-61
არხოტი 117, 210, 279
ასა 20-21, 28, 41, 47-48, 56-59, 72, 79, 100-101, 121, 256, 271
ასინოვსკაია 118
ასლან-იურთი 72
ასტრახანი 25, 99
აუხი 84-85
აჩალუკი 116
აჩხოი 57, 72, 86
აჩხოი (მდინარე) 86
აჩხოტი 242
ახალქალაქი 169, 196, 198-199, 202
ახალციხე 196, 198, 202
ახბარზოი 59
ახიელი 210
ახი-იურთი 88
ბაზორკინო 24, 122, 181, 228-230, 237, 239
ბათაყო-იურთი 75

ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ НАЗВАНИЯ

Аса 14
Азерзе 93
Азнак 211
Аки-Юрт 92, 226
Ако 22
Алгиев 91
Алгус-Али 55, 67, 86
Алкун 68, 72, 86, 91
Амгlа 210
Андезити 244
Аргун 26, 79, 81-84, 87-88, 93
Ардон 27, 28, 119
Армхи 244, 263-264
Архоти 116, 210, 279
Арша 242
Аршты 59-60
Аслан-Юрт 72
Асса 20-21, 27, 45, 47, 55, 58-59, 62, 84, 92-93, 99-100, 169, 256, 272, 281
Ассиновская (станица) 118, 120
Ассинское ущелье 58, 83, 88, 271, 276
Астрахань 24, 98
Аух 84
Ахалкалаки 168, 196, 198-199, 202
Ахалцихе 196, 198, 202
Ахбарзой 58, 115
Ахиели 210
Ахи-юртовское ущелье 86
Ачалуки 74-75, 116-117
Ачхой 56, 72, 85
Ачхоти 242
Базоркино 23, 122, 228-229, 236-237
Баксан (река) 117
Баку 24, 110, 224

ბალთა 186, 196
ბასა 95
ბაქო 24, 111, 224
ბაქსანი (მდინარე) 117
ბაშინ-ხალა 96
ბეინი 48
ბერეშკი 58
ბერიმჩტი 94
ბესლანი 76, 162, 178-179, 181, 225, 236, 271
ბეშლამი 169, 171, 173
ბოგუჩარი 79
ბოღოთური 102
ბუმუტი 58, 63, 65, 68
გაზი-იურთი 68, 86
გაიბოტენი 242, 263
გაიკერხო 82
გალაშქე 10, 20-21, 55-59, 62-65, 67-70, 72, 78, 85-87, 90-91, 93-95, 129, 161
გამურზიევო 128
განდალ-ბასი 65
გარბანი 242
გეორგიევსკი 25, 116
გერხი (მდინარე) 41, 43-45, 48
გველეთი (გულეთი) 166-169, 172, 192, 196-203
გილ-ბაზარი 82
გორისციხე 242
გროზნო 24, 177-178, 188, 225, 232, 236, 257
გუდაური 242
გუდერმესი 85, 177
გუდონის ხეობა 80
დარაჩიჩაგი 113
დარიალი 28, 170, 180, 242-243
დარიალის ხეობა 137, 176, 178
დატიხი 63-66, 71-72, 121
დაღესტანი 29, 174, 177, 232
დიგორი 118
დიღომი 200
დოლაკოვო 225, 236-237, 239
დუშეთის მაზრა 166-167, 176, 200
ეკაჟევო 229
ელიზავეტპოლი 76
Балта 186, 196
Басса 94
Батако-Юрт 75
Башин-Кале 94
Бейни 105, 242
Берешки 57
Беслан 76, 161, 178-180, 225, 234, 271
Бешлам 169-172
Боготур 101
Богучар 79
Бумутское ущелье 57, 62, 66
Варанды 87-88, 91
Вардисубани 242
Вауги 79-81
Ведено 79
Верхние Озми 242
Владикавказ (Кавкави) 20, 24, 26, 39-40, 46, 55-56, 67-68, 72, 76-79, 82, 84-85, 89-92, 98-99, 107, 109-111, 122, 125, 129-130, 133, 137, 140, 145-146, 155, 158-162, 173, 176-179, 181, 186, 188, 190, 197-198, 202-204, 210, 235-238, 257
Газы-Юрт 66
Гайботени 242, 262
Гайкерхо 81
Галгай 22, 31, 45, 55, 80, 82
Гомурзиево 127
Гандал-Бас 65
Гарбани 242
Гулет (Гвилети) 166, 168-169, 172
Георгиевск 24, 116, 133, 151, 188
Гиль-Базар 81
Горисцихе 242
Грозный 24, 177-178, 188, 225, 232, 235, 257
Грузия 6-8, 13, 15-16
Гудаури 242
Гудермес 84, 177
Гудонское Ущелье 79
Дагестан 28, 221, 231, 261
Дарачичаг 113
Дарьяльское ущелье 137, 176, 178-179, 199, 202

ენგურის ხეობა 29
ერევანი 76
ერევნის გუბერნია 111-112
ერში 78
ვარანდი 89, 93
ვარდისუბანი 242
ვაუგი 79-82
ვედენო 79
ვლადიკავკაზი (კავკავი) 11, 20, 24, 26, 40-41, 48, 55, 57, 76-79, 85-86, 90-91, 93-94, 99-100, 108, 110-112, 122, 125, 130-131, 133, 137, 145-146, 161-162, 164, 173, 177-179, 181, 186, 188, 190, 194-199, 203-205, 210, 225, 233-236, 257
ვლადიკავკაზის მაზრა 117, 120, 162
ვლადიკავკაზის ოლქი 55-56, 64-65, 67-68, 70, 72, 83, 123, 141, 160
ზანახი 89
ზაური 77
ზემო ოზმი 242
ზილგა 162
თაგაური 52, 108, 162
თარგიმი 100, 101, 103-104, 271
თბილისი 3, 9
თემირ-ხან-შურა 26
თერგი 29, 41-42, 48, 70, 75, 77, 95, 100-101, 104, 108, 115, 161, 166-167, 181, 186-188, 198, 228, 235
თერგის ოლქი 24, 48, 74-75, 77, 108, 111, 116-117, 120-122, 125, 127, 131-132, 137, 141, 145, 162, 164-165, 172-173, 176, 178, 180-181, 201-202, 216-217, 225, 233-234, 239
თოთი 242
თრუსოს ხეობა 28
თურქეთი 108, 144, 160
იალბუზი 21
იანდირკა (იანდარე) 173
იარაშ-მარდი 89
იზმაილი 92
ინგუშეთი 3-4, 9-12
ირკუტსკი 76
Даттых 63-65, 69, 72
Джавахети 198-199
Джейрах (Джерах) 40, 186, 201-202, 212, 242, 271, 277, 281
Джераховка (речка) 44
Джераховское ущелье 40, 43, 46, 137, 170
Дигоми 200
Дигория 118
Долаково 225, 236-237
Елисаветполь 76
Ерши 77
Живнали 272
Занах 88
Заур 76
Зильга 161
Измаил 90
Ингури 28
Ингушетия 6-7, 13-16
Иркутск 76
Исламово 235
Кабарда (Малая Кабарда) 24, 75, 144, 189, 235
Кавказ 13
Казбеги (Казбегский район) 197, 203, 242
Казбек 21, 166-168, 170
Кайшаури 98
Камбилеевка (речка) 23, 75, 85
Каноби 242
Кантышево 74, 128, 147-148, 235-237
Кей (Кий) 81, 159
Кескем 115-117, 128
Кизляр 133, 187-188
Кистинские горы 39
Кистинское ущелье 32
Кишинев 138
Коби 176
Кончинское ущелье 55
Коргой-Юрт 61-62
Коре-Лам 69, 72
Котелия 198
Ксани 271-272
Кубань 21, 24, 39

ისლამოვო 236
კავკასია 3, 12
კაიშაური 99
კამბილეევკა (მდინარე) 24, 85
კანტიშევო 74, 129, 148, 236-237, 239
კესკემი 115-116, 129
კიშინიოვი 138
კობი 176, 242
კოთელია 199
კონჩინსკოეს ხეობა 55
კორგოი-იურთი 62-63
კორე-ლამი 71-72
კურპი (მდინარე) 115
ლანჩხუთი 215
ლარსი 169, 186, 242-243
ლეკეთი 261
ლენინგრადი 257
ლეჟგი 277
მაგომეტ-იურთი (მაჰამად-იურთი) 75, 189
მათხოხი 41-42, 48
მაიურტუპი 84, 95
მამისონი 29
მახოლი 80
მერეჯი 28, 69, 88, 93, 95
მეცხალი 202
მოზდოკი 25, 133, 189
მუჟიჩი 69, 72, 87, 91-92, 94
მცირე ყაბარდო 25, 75, 111-112, 115-116, 144, 189, 236
მცხეთა 169, 196, 198, 272
ნაგლიევო 88
ნაზრანი 10, 23-24, 26-27, 29, 36, 56, 66, 70, 91, 94-95, 97, 109-110, 115-116, 126, 128-129, 131, 165, 178, 180-181, 204-205, 212, 239
ნაზრანის ოლქი 164-165, 239
ნალჩიკი 111, 133
ნალჩიკის ოლქი 112
ნასირ-ქორთი 129
ნასტაკისი 272
ნეთხა 72, 86, 210-211
Курп (река) 115
Куртатинское ущелье 32
Кутаиси 76, 214, 215, 216, 219
Кутаисская губерния 215
Лазистан 28
Ланчхути 215
Ларс 168, 186, 242
Ленинград 257
Ляжги 277
Магомет-юртовский хребет 75
Мамисон 28
Матхох 40
Матхохский хребет 46
Махол 80
Маюртуп 84, 94
Мереджи 27, 67-68, 87, 91, 93
Мецхал 202
Моздок 24, 133, 189
Мужичи 67, 72, 77, 86, 90-92
Мцхета 169, 196, 198, 272
Наглиево 87
Назрановский округ 162-164, 174, 238
Назрань 14, 23-24, 26, 29, 35, 55, 65, 90, 92, 95, 125-126, 128, 130, 163, 174, 178, 180, 182, 204-205, 212, 237-238
Нальчик 133
Нальчикский округ 111
Настакиси 272
Насыр-Корт (Наьсар-Корт, Насыр-Карт) 127
Нестеровская (станица) 67-68, 78, 86, 92, 117, 120
Нетх 210
Нетхой (река) 72, 85-86
Нижние Озми 242
Никкер 82
Никкер-Корт 82
Нухинский уезд 113
Обан (Эбан) 99
Ольгинское (Ольгински) 181
Осетия 39, 137, 144, 234
Памет (Пхьамат) 242

ნეთხოი (მდინარე) 86-87
ნესტეროვსკაია 78, 118, 120
ნიქერი 83
ნიქერ-ქორთი 82
ნუხის მაზრა 113
ობანი 100, 105, 107
ოლგინსკოე (ოლგინსკი) 181
ოსეთი 41, 87, 137, 141, 144, 177, 236
პიატიგორსკი 76, 111-113, 188, 233, 234, 238
პლიევო 180-181
პო 83
პფუტი (მდინარე) 56
ჟინვალი 272
რაჭა 29
რიონი 29
როსტოვი 162, 235
რუსეთი 3, 9
საგოფში 115-117, 236
საგურამო 273
სალ-ირზაუ 67
სამაშკი 70
საქართველო 3-4, 9, 11
სვანეთი 29
სიონი 242
სლეპცოვსკაია 117, 157
სტავროპოლი 25, 74, 116, 131
სტეფანწმინდა 198
სუგულამი 103
სუნჯა 10, 55, 88, 100-92
სურხახი 123, 127, 229
ტარსკი 21, 76, 78-79, 85, 235
ტარსხიროს ველი 102
ტაუტხა 94
ტერღი 117
ტიმონი 82
ტომსკი 76
ტროიცკი (სტანიცა) 24, 54, 173
ტყარშეტი 242
ურუს-მართანი 86
ურუხი 117-118
ფამეტი (პამეტი) 242
Плиево 180
По 82
Пседах 115-117, 235
Пфута (река) 55
Пхелше 242
Пшави 274
Пшав-Хевсурети 271, 273
Пятигорск 76, 110-111, 113, 188, 232, 237
Рача 28
Риони 28
Ростов 161, 234
Сагопш 115-117, 235
Сагурамо 273
Саль-Ирзау 66
Самашки 68
Сванети 28
Сиони 242
Слепцовская 117
Ставрополь 24, 130
Ставропольская губерния 74, 116
Степанцминда 197
Суван (Шоан, Шуан) 102, 105, 277
Сугулам 101
Сунжа 14, 27, 35, 55-56, 86, 89-90, 92, 146
Сурхахи 123, 126, 229
Тагаурия 161
Таргим 99-102, 271
Таргимская котловина 276
Тарская долина 21
Тарсхиро 100
Таутха 93
Тбилиси 6
Темир-Хан-Шура 26
Терги (ТIергIи) 117
Терек 21, 28, 40-41, 46, 68, 75-76, 93, 98-100, 102, 107, 115, 159, 166-167, 181, 186-189, 197, 228, 234, 244
Тимони 81
Ткаршети 242
Томск 76
Тоти 242

ფიაკ-დონი 116
ფორტანგა 65-66, 68, 71-72, 93-95, 121,
ფოტონი 61
ფსედახი 115-117, 236,
ფურტოუგი 242
ფშავი 274
ფშავ-ხევსურეთი 271, 273-274
ფხელშე 242
ქეი (კიი) 82, 160
ქვემო ოზმი 242
ქისტეთი 28, 32, 261
ქისტეთის მთები 41
ქისტეთის წყალი 261
ქსანი 273
ქუთაისი 76, 111, 214-215, 216
ქუთაისის გუბერნია 215-216
ქურთათი 87, 107
ქურთათის ხეობა 32
ღილღო 23, 47, 80, 83, 86, 91
ღოითი 85-86
ყაზბეგი 21, 167, 168-169, 200, 263
ყაზბეგის მთა 166, 171
ყაზბეგის რაიონი 242
ყანობი 242
ყიზლარი 133, 187-188
ყუბანი 21, 25, 41, 111, 235
ყუბანის ოლქი 117, 120, 181
შავი მთები 65, 69, 73, 86-87
შალი 90
შარო-არღუნი 95-96
შატილი 21
შატო-არღუნი 28
შატოი 89-90
შოანი (შუანა) 104, 107, 277
შოუტ-ოხი 65
ჩიჟიკტი 94
ჩმი 271
ჩოლხი (მდინარე) 121
ჩუმულღო 61-62
ჩუჟიჩუ 94
ცარხი 78
Троицкая (станица) 24, 54, 173
Трусовское ущелье 27
Турция 107, 144, 159
Тушети 262-263
Урус-Мартан 85
Урух (река) 117-118
Фиак-дон, Фиагдон (река) 116
Фотон 60
Фуртоуг 242
Хамхи 242
Хахан-Чи 81-82
Хдэ 201
Хеви 196-197, 199, 262-263, 272
Хевсурети 27, 210, 262-263
Хули 49, 52, 214, 262-263
Хуртиси 242
Царх (Цорх) 77
Цете-Лам 80
Цилкани 196
Цоко-Юрт (Цоки-Юрт) 62
Цори 22, 31
ЧIимга 211
Черные горы 67, 73, 85-86
Чижикты 93
Чми 271
Чольхий (речка) 121
Чужичу 93
Чумулго (Чемульга) 60-61
Шали 89
Шаро-Аргун (река) 94
Шатой 89
Шоут-Ох 64
Экажево 229
Эльбрус 21
Эриванская губерния 110-111
Эривань (Ереван) 76
Яндырка (Яндаре) 173
Яраш-Марды (Яриш-Марды) 88

ცოკო-იურთი (ცოკი-იურთი) 63, 72
ცორი 23, 28
წეთე-ლამი 79-80
წილკანი 196
ჭიმღა 211
ხამხი 48, 243
ხახან-ჩის ქედი 82
ხახო-ვაოლკა 66
ხდე 202
ხევი 196-197, 199-200
ხევსურეთი 28, 210, 262-264
ხული 49-50, 52, 262, 264
ხურთისი 242
ჯავახეთი 199
ჯეირახი (ჯაირახი, ჯარიახი, ჯერახი, ჯირახი) 38, 46, 170, 186, 201, 212, 242, 271, 277, 280
ჯეირახის ხეობა 41, 45, 48, 137, 279
ჯეირახოვკა (მდინარე) 45

შინაარსი

СОДЕРЖАНИЕ

წინასიტყვაობა 3
Предисловие 6

«Кавказ» 17
„კავკაზი“ 17
ვიზუალური არქივი (ილუსტრაციების კოლაჟი) 18
Визуальный архив (коллаж иллюстраций) 18

Ингушетия глазами наблюдателя: пространство, общество и этнографические нарративы в текстах путешественников и корреспондентов XIX века
ინგუშეთი დამკვირვებლის თვალით: სივრცე, საზოგადოება და ეთნოგრაფიული ნარატივები XIX საუკუნის მოგზაურთა და კორესპონდენტთა ტექსტებში

Воспоминание о кистах [из записок А. Зиссермана] 20
მოგონებები ქისტებზე [ა. ზისერმანის ჩანაწერებიდან] 20

Корреспонденция «Кавказа» из нагорного округа
[происхождение родов из Цори, Ако и Галгая] 22
„კავკაზის“ კორესპონდენცია მთიანი ოლქიდან
[ცორიდან, აქოდან და ღილღოდან გამოსული თეიფები] 22

С дороги [ингушские селения глазами путешественника] 23
გზიდან [მოგზაურის თვალით დანახული ინგუშური სოფლები] 23

Из Терской области [поселения в Ингушетии] 23
თერგის ოლქიდან [დასახლებები ინგუშეთში] 23

Заметка относительно времени появления и распространения чумы на Кавказе,
в Армении и в Анатолии, в течение первой половины XIX-го столетия. – Д-ра Толозана 24
შენიშვნა კავკასიაში, სომხეთსა და ანატოლიაში შავი ჭირის გაჩენისა და გავრცელების
შესახებ XIX საუკუნის პირველ ნახევარში – დოქტორი ტოლოზანი [შავი ჭირი ინგუშეთში] 25

О доисторической археологии вообще и кавказской в особенности 25
ზოგადად პრეისტორიული არქეოლოგიის და მისი კავკასიური თავისებურებების შესახებ 25

Курьезы большой прессы 25
დიდი პრესის კურიოზები 26

Главные горные проходы в кавказских горах, служившие горцам для набегов 27
კავკასიონის მთიანეთის მთავარი უღელტეხილები, რომლებიც მთიელებს თარეშისთვის ემსახურებოდნენ 27

Метеориты в Назрани 29
მეტეორიტები ნაზრანში 29

Традиционные религиозные представления и сакральные практики ингушей в XIX веке: синкретизм, память и трансформация
ინგუშთა ტრადიციული რელიგიური წარმოდგენები და საკრალური პრაქტიკა XIX საუკუნეში: სინკრეტიზმი, მეხსიერება და ტრანსფორმაცია

Религиозные обряды осетин, ингушей и их соплеменников, при разных случаях [сведения, собранные академиком А. М. Шегреном] 31
ოსების, ინგუშებისა და მათ თანამოძმეთა რელიგიური რიტუალები სხვადასხვა შემთხვევისათვის [აკადემიკოს ა. მ. შეგრენის მიერ შეკრებილი ცნობები] 31

Неофициальная летопись. Тифлис, 6-го июня
[следы христианства на территории Ингушетии, долины Ассы] 39
არაოფიციალური მატიანე. ტფილისი, 6 ივნისი
[ქრისტიანობის კვალი ინგუშეთის ტერიტორიაზე, ასის ხეობაში] 41

Матхох (Столовая гора). Эскиз 40
მათხოხი (მაგიდა-მთა). ესკიზი 41

Старинное Евангелие 47
უძველესი სახარება 48

Сакральное пространство Хули в религиозной памяти ингушей и кистин в XIX веке: храм, ритуал и конфликт
ხულის საკრალური სივრცე ინგუშთა რელიგიურ მეხსიერებაში: ეკლესია, რიტუალი და კონფლიქტი

Церковь в деревне Хули у кистов 49
სოფელ ხულის ეკლესია ქისტებთან 49

О народных праздниках и праздничных обыкновениях христианскаго населения за Кавказом и преимущественно в Тифлисе [отрывки] 51
იმიერკავკასიის ქრისტიანული მოსახლეობის სახალხო დღესასწაულებისა და სადღესასწაულო წეს-ჩვეულებების, განსაკუთრებით, ტფილისში მიღების შესახებ [ნაწყვეტები] 51

Трагическая гибель христианских миссионеров в ауле Хули 52
ქრისტიანი მისიონერების ტრაგიკული სიკვდილი აულ ხულში 52

Хроника военно-колониальной экспансии в горной Ингушетии и прилегающих к ней селениях: 1840-1850-е годы
სამხედრო-კოლონიური ექსპანსიის ქრონიკა მთიან ინგუშეთსა და მის მოსაზღვრე სოფლებში: 1840-1850-იანი წლები

Внутренние известия Кавказа [инцидент у станицы Троицкой] 54
კავკასიის საშინაო უწყებანი [შემთხვევა ტროიცკის სტანიცასთან] 54

Очерк северной стороны Кавказа 55
ნარკვევი კავკასიის ჩრდილოეთ მხარის შესახებ 55

Битвы в Галашевском ущелье 55
ბრძოლები გალაშქის ხეობაში 55

Битва на реке Ассе 58
ბრძოლა მდინარე ასასთან 58

Битва с карабулаками 59
ბრძოლა ყარაბულაკებთან 60

Битва с аулом Аршты 59
ბრძოლა აულ არშთისთან 60

Битва с аулом Коргой-юрт 61
ბრძოლა აულ კორგოი-იურთთან 62

Битва с аулом Даттых 63
ბრძოლა სოფელ დატიხთან 64

Битва с жителями аула Даттых 64
ბრძოლა აულ დატიხის მკვიდრებთან 65

Боевые действия на территории Ингушетии 66
სამხედრო მოქმედებები ინგუშეთის ტერიტორიაზე 67

Экспедиция в ущелье реки Фортанга 69
ექსპედიცია მდინარე ფორტანგის ხეობაში 71

Инфраструктурное освоение ингушского пространства в контексте имперского управления: дороги, коммуникации и хозяйственные проекты (1850-1870-е гг.)

ინგუშური სივრცის ინფრასტრუქტურული ათვისება იმპერიული მმართველობის კონტექსტში: გზები, კომუნიკაციები და ეკონომიკური პროექტები (1850-1870-იანი წლები)

Проведение пути по земле ингушей 72
გზების გაყვანა ინგუშთა მიწებზე 72

Строительство дорог в Ингушевском округе 73
გზების მშენებლობა ინგუშეთის ოლქში 73

1876 год в Терской области [вопрос строительства канала в ущелье Ачалуки] 75
1876 წელი თერგის ოლქში [აჩალუქის ხეობაში არხის მშენებლობის საკითხი] 75

Будет-ли обойден Владикавказ? 76
ხომ არ დარჩება განაპირებული ვლადიკავკაზი? 76

Ингушетия как операционная зона, пространственный ключ и объект административного наказания в кавказской политике Российской империи на переломном этапе (1850-1860-е годы)

ინგუშეთი, როგორც ოპერაციული ზონა, სივრცითი გასაღები და ადმინისტრაციული დასჯის ობიექტი რუსეთის იმპერიის კავკასიური პოლიტიკის გარდამტეხ ეტაპზე (1850-1860-იანი წლები)

Известие из Владикавказского военного округа
[взятие горы Цlете-Лам и штурм села Вауги] 79
ცნობები ვლადიკავკაზის სამხედრო ოლქიდან
[წეთე-ლამის მთის დაკავება და სოფელ ვაუგის შტურმი] 79

Военные известия с леваго крыла [бои с Шамилем в ущельях Ассы и Аргуна] 83
სამხედრო ამბები მარცხენა ფრთიდან [ბრძოლები შამილთან ასისა და არღუნის ხეობებში] 83

Военные известия с леваго крыла
[бои с Шамилем в ущельях Ассы и Аргуна] (продолжение) 88
სამხედრო ამბები მარცხენა ფრთიდან
[ბრძოლები შამილთან ასისა და არღუნის ხეობებში] (გაგრძელება) 89

Зимние действия войск леваго крыла кавказской линии в большой и малой Чечне 92
კავკასიის ხაზის მარცხენა ფრთის ჯარების ზამთრის მოქმედებები დიდ და მცირე ჩეჩნეთში ... 93

Об отнятии льготных грамот и знамени у назрановцев 95
ნაზრანელებისთვის საშეღავათო სიგელებისა და დროშების ჩამორთმევის შესახებ 96

Из походной жизни стараго кавказца. Erinnerungen aus dem Leben des Kais. Russ.
Gen.-Lieut. J. v. Blaramberg. Nach dessen Tagebüchern von 1811-1871. Berlin, 1872-75, 3 Bd..... 98
მოხუცი კავკასიელის ლაშქრული ცხოვრებიდან. Erinnerungen aus dem Leben des Kais. Russ.
Gen.-Lieut. J. v. Blaramberg. Nach dessen Tagebüchern von 1811-1871. Berlin, 1872-75, 3 Bd..... 99

Обложение кавказских горцев податями 107
კავკასიელ მთიელთა დაბეგვრა 108

Ингуши в пространстве имперской лояльности и представительских ритуалов: визиты высшей власти и торжественные депутации (1860-1890-е гг.)
ინგუშები იმპერიული ლოიალობისა და წარმომადგენლობითი რიტუალების სივრცეში: უმაღლესი ხელისუფლების ვიზიტები და საზეიმო დეპუტაციები (1860-1890-იანი წლები)

Путешествие Его Императорскаго Высочества, Наместника Кавказскаго
по Терской области 109
მისი საიმპერატორო უმაღლესობის, კავკასიის მეფისნაცვლის მოგზაურობა
თერგის მხარეში 109

Пребывание Их Императорских Величеств на Кавказе. Посещение Их Императорскими
Величествами Владикавказа 110
მათი საიმპერატორო უდიდებულესობების სტუმრობა კავკასიაში მათი საიმპერატორო
უდიდებულესობების მიერ ვლადიკავკაზის მონახულება 110

Поздравительныя депутации 110
მისალოცი დეპუტაციები 110

Чах Ахриев – ингушский представитель в имперской администрации Кавказа (1875-1882): официальные распоряжения
ჩახ ახრიევი – ინგუში წარმომადგენელი კავკასიის იმპერიულ ადმინისტრაციაში (1875-1882): ოფიციალური განკარგულებები

Приказ по Управлению Наместника Кавказского. Января 10-го дня 1875 года в Тифлис 113
ორდერი კავკასიის მეფისნაცვალს მართვის შესახებ. 1875 წლის 10 იანვარი, ტფილისში..... 113

Сентября 28 дня 1876 года, в Тифлис 113
1876 წლის 28 სექტემბერს ტფილისში 113

Июня 27 дня 1877 года, в Тифлис 113
1877 წლის 27 ივნისს ტფილისში 113

Приказ по Управлению Главноначальствующаго Гражданскою Частию
на Кавказе Июля 24 дня 1882 года. В Коджорах 114
კავკასიის სამოქალაქო ნაწილის უფროსის დანიშვნის ბრძანება
1882 წლის 24 ივლისი. კოჯორში..... 114

Административно-территориальная реорганизация Ингушетии и формализация земельных отношений в военно-правовой системе Российской империи (1867-1885 гг.)
ინგუშეთის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული რეორგანიზაცია და მიწის ფორმალიზაცია რუსეთის იმპერიის სამხედრო-სამართლებრივ სისტემაში (1867-1885 წლები)

Приказ по Кавказскому Военному Округу. Административное Деление
Ингушского Военного Округа 115
ბრძანება კავკასიის სამხედრო ოლქისთვის. ინგუშეთის სამხედრო ოლქის
ადმინისტრაციული დაყოფა 115

Разграничение Терской области на Северном Кавказе 116
თერგის ოლქის გამიჯვნა ჩრდილოეთ კავკასიაში..... 116

Правительственные распоряжения
[межевых действий на земли ингушевских аулов в 1883 г.] 117
სამთავრობო განკარგულებები
[საზღვრის გავლების მოქმედებები ინგუშურ აულებს შორის. 1883 წ.] 117

План межевых действий, предположенных к исполнению в 1885 году
в Кубанской и Терской областях 117
1885 წელს ნავარაუდევი მიწების გამიჯვნის გეგმა ყუბანისა და თერგის ოლქში 117

План межевых действий, предположенных к исполнению в 1885 году в Кубанской
и Терской областях. Во Владикавказском округе 120
1885 წელს ნავარაუდევი მიწების გამიჯვნის გეგმა ყუბანისა და თერგის ოლქში.
ვლადიკავკაზის მაზრაში 120

Природные ресурсы Ингушетии в имперской статистике и хозяйственных проектах Терской области (1860-1880-е гг.)
ინგუშეთის ბუნებრივი რესურსები იმპერიულ სტატისტიკასა და თერგის რეგიონის ეკონომიკურ პროექტებში (1860-1880-იანი წლები)

Перечень минеральных богатств Кавказа. Терская область 121
კავკასიის მინერალური სიმდიდრეების ნუსხა. თერგის ოლქი 121

Терская область [о нахождении выхода нефти в сел. Базоркино] 122
თერგის ოლქი [ნავთობის საბადოს მიკვლევის შესახებ სოფელ ბაზორკინოში] 122

Вопрос образования ингушей в Российской империи: школьные инициативы, общественные запросы и административная политика (1870-1914)
ინგუშთა განათლების საკითხი რუსეთის იმპერიაში: სასკოლო ინიციატივები, საზოგადოებრივი მოთხოვნები და ადმინისტრაციული პოლიტიკა (1870-1914)

Проект строительства ферм и школ в Ингушевском округе 123
ინგუშეთის ოლქში ფერმებისა და სკოლების მშენებლობის პროექტი 123

Учебное дело и народныя школы 123
საგანმანათლებლო საქმე და სახალხო სკოლები 123

Наши местныя издания 124
ჩვენი ადგილობრივი გამოცემები 124

С Севернаго Кавказа (окончание) 126
ჩრდილოეთ კავკასიიდან (დასასრული) 127

Северо-кавказские наброски. 7. Ингушские школы 127
ჩრდილოეთკავკასიური ჩანახატები. 7. ინგუშური სკოლები 128

Ходатайство ингушей о школе 128
ინგუშთა შუამდგომლობა სკოლის შესახებ 129

Ингушский съезд 129
ინგუშთა ყრილობა 130

Ингуши в торгово-экономических процессах Кавказа во второй половине XIX века: традиционная торговля и новые хозяйственные практики
ინგუშები და კავკასიის სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობები XIX საუკუნის II ნახევარში: ტრადიციული ვაჭრობა და ახალი ეკონომიკური პრაქტიკები

Из Терской области [торговля среди населения гор] 132
თერგის ოლქიდან [ვაჭრობა მთის მოსახლეობაში] 132

Обзор русской печати [коммерциализация культурного наследия] 136
რუსული პრესის მიმოხილვა [კულტურული მემკვიდრეობის კომერციალიზაცია] 137

Ингушский дивизион в составе терско-горского полка
ინგუშური დივიზია თერგის მთიელთა პოლკის შემადგენლობაში

Современные отношения к нам горцев Терской области 138
თერგის ოლქის მთიელების თანამედროვე დამოკიდებულება ჩვენდამი 138

Новости столичных газет. В правительственном Вестнике помещена корреспонденция из Кишинева, под заглавием: Гулевые полки действующей армии 138
დედაქალაქის გაზეთების ახალი ამბები სამთავრობო უწყებანში მოთავსებულია კორესპოდენცია კიშინიოვიდან სახელწოდებით: მოქმედი არმიის მოსეირნე პოლკები 138

Ингуши в дискурсе имперского правопорядка и безопасности: преступность, «абречество» и механизмы контроля (1870-1910-е гг.)
ინგუშები იმპერიული სამართლისა და უსაფრთხოების დისკურსში: კრიმინალი, „აბრაგობა“ და კონტროლის მექანიზმები (1870-1910-იანი წლები)

Положение поселян на Северном Кавказе в соседстве с ингушами 145
ინგუშების მეზობელი ჩრდილოეთ კავკასიის სოფლის მცხოვრებთა მდგომარეობა 145

Местныя известия: Владикавказ, 13 ноября 1880 года (корр. Кавказа) 155
ადგილობრივი ამბები: ვლადიკავკაზი, 1880 წლის 13 ნოემბერი („კავკაზის“ კორესპონდენტი) 157

[Абречество в Ингушетии] 158
[აბრაგობა ინგუშეთში] 160

Корреспонденции „Кавказа“: Владикавказ, 12 августа (ингушские разбойники)
[жалобы на ингушей] 159
„კავკაზის“ კორესპონდენციები: ვლადიკავკაზი, 12 აგვისტო [საჩივრები ინგუშებზე] 161

Один ужасный случай близ станции Галашевской 160
გალაშქის სტანიცის მახლობლად მომხდარი ერთი საშინელი შემთხვევა 161

[Обращение генерал-лейтенанта Смекалова к ингушам] 160
[გენერალ-ლეიტენანტ სმეკალოვის მიმართვა ინგუშებისადმი] 162

По Кавказу (депутаты-ингуши от 14 селений) 161
კავკასიის შესახებ (ინგუში დეპუტატები [წარმომადგენლები] 14 სოფლიდან) 163

Ингушская охранная сотня 162
ინგუშური დაცვის ასეული 164

[Доклад Лисичкина о борьбе с разбойничеством в Терской области] 163
[ლისიჩკინის მოხსენება თერგის ოლქში აბრაგობასთან ბრძოლის თაობაზე] 164

[Сообщение о состоявшемся в Назрани съезде ингушей] 163
[ცნობა ნაზრანში გამართული ინგუშთა ყრილობის შესახებ] 165

Ингуши из сел. Гвелети Душетского уезда Грузии: природные угрозы, бытовые кризисы и перцепции, связанные с вынужденным переселением
ინგუშები საქართველოს დუშეთის მაზრის სოფ. გველეთიდან: ბუნებრივი საფრთხეები, ყოფითი კრიზისები და იძულებით გადაადგილებასთან დაკავშირებული პერცეფციები

Исследования причин происхождения периодическаго казбекскаго завала 166
ყაზბეგის პერიოდული ჩამონაქცევების წარმოშობის მიზეზთა გამოკვლევა 166

[Гибель крупного рогатого скота в результате неизвестной болезни в Гвелети] 167
[გველეთში უცნობი დაავადების გამო მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის დაცემა] 167

Гулетовцы. Очерк 168
გულეთოვლები. ნარკვევი 168

Столкновения карабулагских казаков с ингушами 173
შეტაკებები ყარაბულაკის კაზაკებსა და ინგუშებს შორის 173

Ингуши в имперской войне: добровольная мобилизация и дискурс военной лояльности
ინგუშები იმპერიულ ომში: ნებაყოფლობითი მობილიზაცია და სამხედრო ლოიალობის დისკურსი

Просьба ингушской интеллигенции 174
ინგუში ინტელიგენციის თხოვნა 174
Партизаны 175
პარტიზანები 175

Ингушетия в условиях постцарского кризиса: конфликт, анархия и борьба за безопасность (1917-1918)
ინგუშეთი პოსტცარისტული კრიზისის პირობებში: კონფლიქტი, ანარქია და ბრძოლა უსაფრთხოებისთვის (1917-1918)

Из газет: Владикавказ
[отношение населения Терской области к Временному правительству] 176
გაზეთებიდან: ვლადიკავკაზი
[თერგის ოლქის მოსახლეობის განწყობა დროებითი მთავრობის მიმართ] 176

В Дарьяльском ущелье 176
დარიალის ხეობაში 176

В Терско-Дагестанском правительстве 177
თერგი-დაღესტნის მთავრობაში 177

Баррикады во Владикавказе. По прямому проводу сообщают 177
პირდაპირი ხაზით იუწყებიან. ბარიკადები ვლადიკავკაზში 177

На Северном Кавказе [положение на Военно-Грузинской дороге] 180
ჩრდილოეთ კავკასიაში [მდგომარეობა საქართველოს სამხედო გზაზე] 180

На Северном Кавказе [обстрелы Плиево и Назрани и нарушение транспортного сообщения в Терской области] 180
ჩრდილოეთ კავკასიაში [პლიევოსა და ნაზრანის დაბომბვა და სატრანსპორტო კავშირების შეფერხება თერგის ოლქში] 180

Во Владикавказе (разговор по прямому проводу) [конфликт по вопросу землепользования] 181
ვლადიკავკაზში (საუბარი პირდაპირი ხაზით) [კონფლიქტი მიწით სარგებლობასთან დაკავშირებით] 181

Разговор по прямому проводу между членом кр. Центра Палавандишвили с тов. Пирумовым 181
სამხარეო ცენტრის წევრის ფალავანდიშვილის და ამხანაგ პირუმოვის პირდაპირი ხაზით საუბარი 181

По Кавказу [о положении беженцев на Военно-Грузинской дороге] 182
კავკასიაში [საქართველოს სამხედრო გზაზე ლტოლვილთა მდგომარეობის შესახებ] 182

„დროება“ 183
«ДРОЭБА» 183
ვიზუალური არქივი (ილუსტრაციების კოლაჟი) 184
Визуальный архив (коллаж иллюстраций) 184

ვლადიკავკაზის გზის ამბავი [ინგუშთა გადამწყვეტი როლი მგზავრთა და ფოსტის გადაადგილებაში ვლადიკავკაზის გზის პარალიზების დროს] 186
История Владикавказской дороги [решающая роль ингушей в переправе пассажиров и почты в период парализации Владикавказской дороги] 186

საქართველო. ნაგლეჯ-ნაგლეჯი ამბები [თერგის მარცხენა სანაპიროს სარწყავი პროექტი და ოსმალეთიდან დაბრუნებული ჩეჩნებისა და ინგუშების (ყარაბულაკების) განსახლების საკითხი] 187
Грузия. Отрывочные новости [ирригационный проект на левом берегу Терека и вопрос расселения возвращающихся из Османской империи чеченцев и ингушей (карабулаков)] 187

თერგის ქვეყანა [თერგის მხარის ეთნოგრაფიული მიმოხილვა: ადმინისტრაციული სტრუქტურა, ურბანული ცენტრები და ქისტების/ინგუშების ეთნოსივრცე] 188
Терская сторона [этнографический обзор Терского края: административная структура, городские центры и этническое пространство кистин/ингушей] 188

ინგუშთა პოლკები და დივიზიონები რუსეთ-ოსმალეთის 1877 წლის ომის ქრონიკებში
Ингушские полки и дивизионы в хронике русско-турецкой войны 1877 года

საქართველო: დღიური 190
Грузия: дневник 190

ტელეგრამმები ბრძოლის ველიდამ (ოფიციალური). ბოგოტი, 5 გიორგობისთვეს 190
Телеграммы с поля битвы (официальные). Богот, 5-й день месяца Святого Гиоргия [ноября] 190

ტელეგრამმები ბრძოლის ველიდამ (ოფიციალური). ბოგოტი, 15 ნოემბერს 191
Телеграммы с поля битвы (официальные). Богот, 15-го ноября 191

შინაური ქრონიკა [გველეთის ქისტები სიდუხჭირესა და ავაზაკობის ბრალდებას შორის] 192
Внутренняя хроника [кистины Гвелети между нуждой и обвинением в разбое] 192

„ივერია“ 193
«Иверия» 193
ვიზუალური არქივი (ილუსტრაციების კოლაჟი) 194
Визуальный архив (коллаж иллюстраций) 194

გველეთელი ინგუშების გადასახლება და მისი საზოგადოებრივი რეზონანსი გაზეთ „ივერიაში“ (1888-1901)
Переселение ингушей из Гвелети и его общественный резонанс в газете «Иверия» (1888-1901)

ახალი ამბავი [გველეთელი ქისტების სამშობლო მხარესთან დამშვიდობება] 196
Новость [прощание гвелетских кистин с родным краем] 196

ახალი ამბავი [გადასახლების აღსრულება და ხალხის მღელვარება ხევში] 197
Новость [исполнение решения о переселении и народное волнение в Хеви] 197

ახალი ამბავი [ჯავახეთში გადასახლებული გველეთელები] 199
Новость [переселенцы в Джавахети] 199

ხევი (საქართველოს სამხედრო გზა) [გადასახლების შემდეგ: გველეთში დარჩენილი ქისტი ცოგოლასა და მისი ვაჟების საქმიანობა] 199
Поселок и деревня Хеви (Военно-грузинская дорога) [после переселения: жизнь кистина Цоголы и его сыновей, оставшихся в Гвелети] 199

კორესპონდენცია [გველეთელი ქისტების გადასახლების მიუხედავად, გზებზე ავაზაკობა გრძელდება] 202
Корреспонденция [несмотря на выселение Гвелетских кистин, разбои на дорогах продолжаются] 202

ახალი ამბავი [ქისტი ოფიცრის მკვლელობა ნაზრანში და სოფლის პასუხისგება] 204
Новость [убийство кистинского офицера в Назрани и ответственность селения] 204

ქრისტიანობა ღლიღვებში [ქრისტიანობის კვალი ინგუშებში: ლექსიკური მტკიცებულებები და რელიგიური ტრანსფორმაცია] 205
Христианство у глигвов [следы христианства у глигвов (ингушей): лексические доказательства и религиозная трансформация] 205

„ცნობის ფურცელი“ 207
«Цнобис Пурцели» (Листок Новостей) 207
ვიზუალური არქივი (ილუსტრაციების კოლაჟი) 208
Визуальный архив (коллаж иллюстраций) 208

ახალი ამბავი [ხევსურეთი და ნეთხელი ქისტები: საზღვრისპირა ყაჩაღობა] 210
Новость [Хевсурети и нетхельские кистины: пограничные разбои] 210

დაბა-სოფლები. სოფ. ჯაირახი – ქიშტები [ქალის მოტაცება ნაზრანში და შერიგება ადათობრივი სამართლის წესით] 212
Поселки и деревни. Село Джайрах – кишты [похищение невесты в Назрани и примирение по кистинскому обычаю] 212

„მეგობარი“, „მიწა“, „ისარი“ 213
«МЕГОБАРИ», «МИЦА», «ИСАРИ» 213

ინგუშები დასავლეთ საქართველოში: სამსახური იმპერიული სამხედრო-პოლიციური კორპუსის შემადგენლობაში და ეროვნული თვითრეგულაციის გამოვლინება
Ингуши в Западной Грузии: служба в составе имперского военно-полицейского корпуса и проявление национальной саморегуляции

ქუთაისის ამბები [ინგუშების დანიშვნა პოლიციის დარაჯებად ქ. ქუთაისში] 214
Вести из Кутаиси [назначение ингушей полицейскими стражниками в г. Кутаиси] 214

დეპუტატ წერეთლის სიტყვა [ქუთაისის გუბერნიაში სადამსჯელო რაზმების მიერ უფლებამოსილების გადამეტებისა და ბოროტად გამოყენების შესახებ] 215
Речь депутата Церетели [о превышении и злоупотреблении полномочиями карательными отрядами в Кутаисской губернии] 215

ჩვენებური ამბები [ინგუშ ჩაფრებს თანამემამულეები სამსახურის დატოვებისა და სამშობლოში დაბრუნებისკენ მოუწოდებენ] 216
Новости из нашей стороны [соотечественники призывают ингушских стражников уйти со службы и вернуться на родину] 216

[ინგუშთა შევიწროების საკითხი სახელმწიფო დუმაში] 217
[Вопрос о притеснении ингушей в Государственной Думе] 217

ინგუშეთი რევოლუციასა და დენიკინის რეჟიმს შორის: ბრძოლა ეროვნული თვითგადარჩენისთვის
Ингушетия между революцией и режимом Деникина: борьба за национальное самосохранение

ინგუშ-ყაზახთა შორის [ინგუშ-კაზაკთა კონფლიქტის ისტორიული ფესვები: ცარისტული კოლონიური პოლიტიკის მემკვიდრეობა] 218
Между ингушами и казаками [исторические корни ингушско-казачьего конфликта: наследие царской колониальной политики] 218

«Вольный Горец» 219
„ვოლნი გორეც“ („თავისუფალი მთიელი“) 219
ვიზუალური არქივი (ილუსტრაციების კოლაჟი) 222
Визуальный архив (коллаж иллюстраций) 222

[Поздравительное обращение британского военного деятеля генерал-майора Томсона к представителю ингушей Абу-Бекру Плиеву по поводу успехов ингушей в борьбе против большевиков] 224
[ბრიტანელი სამხედრო მოღვაწის, გენერალ-მაიორ ტომსონის მილოცვა ინგუშთა წარმომადგენელს აბუ-ბექრ პლიევს ინგუშთა წარმატებასთან დაკავშირებით ანტიბოლშევიკურ ბრძოლაში] 224

„ერთობა“ 225
«Эртоба» 225
[მოხალისეთა არმიის ულტიმატუმი ინგუშეთს და დოლაკოვოს ბრძოლა] 225
[Ультиматум Добровольческой армии и бой за Долаково] 225

„საქართველოს რესპუბლიკა“ 227
«Республика Грузия» 227
მოკავშირეთა მისიისადმი ინგუშეთის წარმომადგენელის მიმართვა
[ინგუშეთის მემორანდუმი მოკავშირეთა მისიებს: საერთაშორისო არბიტრაჟის მოთხოვნა] 226
Обращение представителя Ингушетии к союзной миссии
[меморандум Ингушетии союзным миссиям: требование международного арбитража] 226

[Разоренное Базоркино: экономические последствия реквизиций и контрибуций Добровольческой армии в ингушском селении] 228
[გაძარცვული ბაზორკინო: მოხალისეთა არმიის რეკვიზიციებისა და კონტრიბუციების ეკონომიკური შედეგები ინგუშურ დასახლებაში] 228

Несколько слов, – правителю Ингушетии [полемический ответ «правителю» Ингушетии: идея кавказского самоопределения против режима Деникина] 230
რამდენიმე სიტყვა ინგუშეთის მმართველს [პოლემიკური პასუხი ინგუშეთის „მმართველისადმი“: კავკასიური თვითგამორკვევის იდეა დენიკინის რეჟიმის წინააღმდეგ] 230

Советская власть на Тереке. Революция и ингуши [революция и эксперимент демократического самоуправления в Ингушетии] 232
საბჭოთა ხელისუფლება თერგზე. რევოლუცია და ინგუშეთი
[რევოლუცია და ინგუშეთის დემოკრატიული თვითმმართველობის ექსპერიმენტი] 233

Съезды в Назрановском округе 238
ყრილობები ნაზრანის ოლქში 239

1944 წლის 23 თებერვალი ქართული ბეჭდური მედიის სივრცეში:
დუმილი, პროტესტი და ისტორიული მეხსიერება (მ. ბეჟიტაშვილი) 240
23 февраля 1944 года в пространстве грузинской печатной медиа:
молчание, протест и историческая память (М. Бежиташвили) 241

Указ Президиума Верховного Совета Грузинской ССР об образовании, разделении
и ликвидации в Казбегском районе Грузинской ССР некоторых сельских советов и
переименовании некоторых сёл 242
ბრძანებულება საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმისა საქართველოს სსრ
ყაზბეგის რაიონში ზოგიერთი სასოფლო საბჭოს შექმნისა, გაყოფისა, ლიკვიდაციისა და
ზოგიერთი სოფლის გადარქმევის შესახებ 242

ტრაღედია ჩვენი ჩრდილო მეზობლების
(ინგუშ-ჩეჩენთა და ყარაჩა-ბალყართა გადასახლება) 244
Трагедия наших северных соседей
(депортация ингушей-чеченцев и карачаево балкарцев) 244

ჩეჩნეთ-ინგუშეთის 1944 წლის ტრაგედია და ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია 247
Чечено-Ингушская трагедия 1944 года и грузинская политическая эмиграция 247

„კომუნისტი“ 250
«Коммунисти» 250

ინგუშეთთან დაკავშირებული სამეცნიერო-კვლევითი და საგამომცემლო საქმიანობა საქართველოში: ინსტიტუციური პრაქტიკა და ინგუშოლოგიური კვლევების დისკურსი (1941-1970-იანი წლები)

Научно-исследовательская и издательская деятельность, связанная с Ингушетией, в Грузии: институциональные практики и дискурс ингушеведческих исследований (1941-1970-е годы)

ინგუშური გრამატიკის სისტემური კვლევის დასაწყისი საქართველოში
[საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკად. ნ. მარის სახ. ენის, ისტორიისა
და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტში დ. იმნაიშვილის დისერტაციის
დაცვის განცხადება] 251
Начало системного исследования ингушской грамматики в Грузии
[объявление о защите диссертации Д. С. Имнаишвили в Институте языка,
истории и материальной культуры Академии наук Грузинской ССР] 251

ინგუშური ენობრივი სისტემის კვლევა თბილისის აკადემიურ სივრცეში [საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტში ლ. დ. მალსაგოვას დისერტაციის დაცვის შესახებ განცხადება] 252
Исследование ингушской языковой системы в академическом пространстве Тбилиси [Объявление о защите диссертации Л. Д. Мальсаговой в Институте языкознания Академии наук Грузинской ССР] 252

„ლიტერატურული საქართველო“ 253
«Литературная Грузия» 253
ვიზუალური არქივი (ილუსტრაციების კოლაჟი) 254
Визуальный архив (коллаж иллюстраций) 254

„ეძიებდეთ და ჰპოვებდეთ“. ერთი ძველი ქართული ხელნაწერი ტყობა-ერდიდან [დაკარგული ხელნაწერი და კულტურული საზღვარი: ტყობა-ერდის ფსალმუნი ქართულ-ინგუშური ურთიერთობების კონტექსტში] 256
«Ищите и найдете». Об одной древней грузинской рукописи из Ткъоба-Ерды [утраченная рукопись и культурная граница: псалтирь Ткъоба-Ерды в контексте грузино-ингушских отношений] 256

კავკასიელი ხალხების ძმობა. მეცნიერული პრობლემატიკა [კავკასიური კულტურული კონტაქტების ანთროპოლოგია: ინგუშეთი ქართველი ეთნოგრაფების თვალით] 261
Братство кавказских народов. Научная проблематика [антропология кавказских культурных контактов: Ингушетия глазами грузинских этнографов] 261

ბრძოლებში ნაწრთობი [იდეოლოგიური ისტორიული მეხსიერება: ინგუშთა და ქართველთა „რევოლუციური ძმობის“ კონსტრუქცია საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში] 266
Закалённая в боях [идеологизированная историческая память: конструирование «революционного братства» ингушей и грузин в советской историографии] 266

ილუსტრაციები ს. რეხვიაშვილის ისტორიულ-დოკუმენტური ნაშრომიდან „ბრძოლებში ნაწრთობი მეგობრობა“ 268
Иллюстрации из историко-документального исследования С. Рехвиашвили «Закалённая в боях дружба» 268

კავკასიონის საუღელტეხილო რკინიგზა: ინფრასტრუქტურული მოდერნიზაცია, კულტურული მემკვიდრეობა და საზოგადოებრივი წინააღმდეგობის დისკურსი (1980-იანი წლები)

Кавказская перевальная железная дорога: модернизация инфраструктуры, дискурс культурного наследия и общественного сопротивления (1980-е годы)

ერთად განვსაჯოთ (ვ. ლიჩელი) 271
Рассудим вместе (В. Личели) 271

რკინიგზა და არქეოლოგიური ძეგლები 275
Железная дорога и археологические памятники 275

სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოში [კავკასიონის საუღელტეხილო რკინიგზის მშენებლობის კონსერვაცია] 278
В Совете Министров СССР [Консервация кавказской перевальной железной дороги] 278

დოკუმენტური ფილმი „კავკასიის საუღელტეხილო რკინიგზის კვალდაკვალ: ინგუშეთი“ (1986-1988) (ანოტაცია – მ. ბეჟიტაშვილი) 279
Документальный фильм «По следам Кавказской перевальной железной дороги: Ингушетия» (1986-1988) (Аннотация – М. Бежиташвили) 282

ფილმის „კავკასიის საუღელტეხილო რკინიგზის კვალდაკვალ“ ფოტოქრონიკა 283
Фотохроника фильма „По следам Кавказской перевальной железной дороги“ 283

პერიოდული გამოცემების ბიბლიოგრაფია 284
Библиография периодических изданий 284

საძიებლები 288
Указатели 288